

אמונה

מצות אמונת השם, שנאמר (שמות כ, ב): "אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ
אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים".

יסוד האמונה לידע ולהאמין שיש בורא לעולם, אשר ברצונו בראו וחידשו יש מאין, והוא מהוה ומקיים ומנהיג ברצונו כל הנמצאים כולם, הגשמיים והרוחניים, עליונים ותחתונים, משמי השמים העליונים עד תהומות ארץ.

הבורא יתברך הוא לבדו מחוייב המציאות, אינו צריך לנבראיו, וכל הנמצאים צריכים לו. והוא היה מעולם והוה ויהיה לעד ולעולמי עולמים¹. והוא מלך ומושל בעולמו, ולו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו, ולשנות טבעיהם וסדריהם כחפצו. ובריותיו חייבים לקבל מלכותו עליהם, לעבדו ולכבדו, לקיים מצוותיו ולהשמר מאזהרותיו². והוא יתברך משגיח על כל בני האדם, יודע כל מעשיהם ודבוריהם ומחשבותיהם, גומל טוב לשומרי מצוותיו ומעניש לעוברים עליהם.

זהו יסוד האמונה, וחייבים אנו למסור נפשנו שלא לכפור באמונה זו. והכופר בעיקר יצא מכלל ישראל ונקרא מין ואפיקורוס ואין לו חלק לעולם הבא³.

1. עיין רמב"ם הלכות יסודי התורה א, א'ה, ודרך ה' א, א. 2. עיין דרשות הר"ן דרוש ט שחלק על הרמב"ם שפירש דמצוה זו היא אמונת מציאות ה', ופירש הוא שעיקר המצוה הוא לקבל הנהגתו, וכונת הפסוק: אנכי ה' - הוא אלקיך המנהיגך. 3. רמב"ם הלכות תשובה

מצות יחוד השם, שנאמר (דברים ו, ד): "שִׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד".
ומצות לא תעשה שלא להאמין באל אחר זולתו, שנאמר (שמות כ, ג): "לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי".

הבורא יתברך שמו הוא אחד ואין עוד מלבדו, וכל שאר הנמצאים כולם על ידו נמצאו. והוא לבדו ברא ויצר ועשה כל הנמצאים, והוא לבדו מקיימם ומנהיגם, ואין שום דבר שיעכבהו מלעשות כל אשר יחפוץ.

בכלל אמונת היחוד, שהבורא יתברך אינו גוף, שהרי הוא אחד אמתי וגמור, וכל גוף מורכב. ואינו נגדר בשום גדר, ואינו מוגבל בשום גבול, ואינו נתפש בשום מחשבה, ואין אנו יודעים אלא שהוא מצוי, אבל אין אנו יכולים להשיג מציאותו כלל, רק זה נדע, שהוא מצוי שלם בכל מיני שלימות ולא נמצא בו חסרון כלל². וכל מה שאנו תופסים ומשיגים, זהו רק במה שפעל וגילה לצורך הנבראים, אבל אין לנו שום תפיסה והשגה באמתת מציאותו.

הבורא יתברך הוא שליט יחיד בעולמו, ולו לבדו ראוי לעבוד, שאין אחר תחתיו שיהיה לו שליטה, לא שר ולא שום כח שני, והוא לבדו משגיח על כל בריותיו השגחה פרטית, ואין שום דבר נולד בעולמו אלא מרצונו ומידו, לא במקרה ולא בטבע ולא במזל, אלא הוא השופט כל הארץ וכל אשר בה, וגוזר כל אשר יעשה בעליונים ובתחתונים. ואין לו שום הכרח וכפיה כלל, וכל סדרי המשפט וכל החוקים אשר חקק, כולם תלויים ברצונו. ואין נברא יכול להתחזק ולעשות נגדו, אפילו אם ישתמש בחוקים ובסדרים שהוא יתברך חקק, כי הרי הוא עשאו, ובידו לשנותם ולבטלם כרצונו³.

עוד מעיקרי האמונה, שאף על פי שנתן הקב"ה בחירה לאדם, שיוכל לבחור בטוב או בהפכו, ויוכל לעבור על רצון בוראו, ומנע הקב"ה את עצמו מלהראות את ממשלתו היחידית, הנה יחד עם זה הרי הוא מסבב את מקרי העולם ומנהיגם לקראת גילוי יחודו ומלכותו. וסוף דבר, שיעביר ממשלת זדון מן הארץ, ויגלה בעולם את יחודו וממשלתו השלימה, וכמו שנאמר (זכריה יד, ט): "והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד"⁴. וזהו בכלל אמונת היחוד, וכמו שפירשו חז"ל⁵

ג, ז. 1. כן היא שיטת הרמב"ם, דהוי לאו על שלילת היחוד. וברש"י לפסוק הביא מהמכילתא, דזהו לאו על המקיים עבודה זרה. ועיין רמב"ן שכתב דדעת יחיד היא, והסכים לשיטת הרמב"ם, דזהו לאו על המקבל עליו ע"ז באלוה. ועיין בזה באריכות בתפא"י למהר"ל פרק לח, שהאריך לקיים דברי המכילתא. 2. דרך ה' א, א. 3. דעת תבונות לו.

בפסוק "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד", ה' שהוא אלהינו בעולם הזה, הוא עתיד להיות ה' אחד בעולם הבא, כשיגלה הקב"ה כבוד מלכותו לעיני כל חי. והיא האמונה בביאת המשיח ובתחיית המתים, שהם מעיקרי אמונתנו.

המעלה על דעתו שיש רשות אחרת מבלעדי הבורא יתברך, עובר בלא תעשה, שנאמר "לא יהיה לך אלהים אחרים" וגו', וכופר בעיקר⁶. והאומר בפיו שמקבל עליו אלהים אחרים, הרי זה כעובד עבודה זרה. וכגון שאומר על איזה דבר או איזה כח "אלי הוא", בין שאומר כן בפניו ובין שלא בפניו, הרי דינו כעובד עבודה זרה, שאם היו שם עדים נסקל, ובלא עדים חייב כרת. ויתבאר עוד באזהרת השתחואה לעבודה זרה.

4. שם מח. 5. ספרי ואתחנן, הובא ברש"י. 6. עיין רמב"ם הלכות יסודי התורה א, ו.

מצוות הלכות

**מצוות עשה לאהוב את ה', שנאמר (דברים ו, ה): "וְאָהַבְתָּ
אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ".**

פירשו חז"ל: "בכל לבבך" – בשני יצריך, ביצר טוב וביצר הרע. והיינו, שיתגבר ביצר טוב לעשות המצוות, ויכבוש יצרו הרע המתגבר עליו.² עוד יש לפרש, שישתמש במידת האכזריות לעבודת ה', להתאכזר על הרשעים.³ עוד פירשו בזה, שאפילו בשעה שמתעסק בצרכי העולם ובענינים הגופניים, תהיה כונתו לשם שמים, וכמו שנאמר (משלי ג, ו): "בכל דרכיך דעהו", וכן אמרו (אבות ב, יב): "וכל מעשיך יהיו לשם שמים"⁴.

"ובכל נפשך" – אפילו נוטל את נפשך. ומכאן למדנו שאם אמרו לו לאדם עבוד עבודה זרה ולא תהרג, והרג ואל יעבור. ואפילו אם היה זה בצנעא, ואפילו אם נתכוין האנס להנאתו, ולא להעבירו על דת. ואפילו איסורי עבודה זרה שאין בהם חיוב מיתה (כגון חיבוק ונישוק לעבודה זרה), ג"כ יהרג ואל יעבור.⁵ וכן אסור לאדם לומר שהוא גוי כדי שלא יהרגוהו.⁶

"ובכל מאדך" – בכל ממונך. ומכאן שחייב אדם ליתן כל ממונו ולא יעבור על מצוות של תורה, בין באיסורי תורה ובין באיסורים מדרבנן.⁷ ודוקא באיסורים, אבל במצוות עשה אין צריך ליתן כל ממונו עליהם.⁸ עוד פירשו חז"ל⁹ "בכל מאדך", בכל מידה ומידה שהוא מודד לך הוי מודה לו. ומכאן אמרו: חייב אדם

1. ברכות נד, א. 2. רבנו יונה סוף ברכות. 3. שם. 4. מאירי שם; ועיין שמונה פרקים לרמב"ם פרק ה, והלכות דעות ג, ב"ג. ובפירוש המשניות לרמב"ם ברכות שם כתב: "ר"ל להשיב אל לבו אהבת האל ולהאמין בו ואפילו בשעת העבירה והכעס והאף שכל זה הוא יצר הרע" וכו'. וצ"ב בכונתו. 5. שו"ע יו"ד קנז, א. ועיין דרכי תשובה שם מג שהביא בשם הריב"ש רכה דאפילו באיסורי עבודה זרה דרבנן גם כן יהרג ועל יעבור. וע"ע להלן במצוות קידוש ה' הערה 1. 6. שו"ע שם ב. 7. או"ח סוף סימן תרנו (ועיין ב"ח שם); יו"ד קנז א ברמ"א, ועיי"ש בחידושי רעק"א ובפתחי תשובה בשם הרדב"ז. 8. עיין או"ח תרנו. 9. ברכות נד, א.

לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה. ואף על פי שעל הרעה מברך "דיין האמת", ועל הטובה מברך "הטוב והמטיב", מכל מקום צריך לברך גם על מדת פורענות בשמחה ובלבב שלם¹⁰.

אהבת ה' היא מעלה גדולה בעבודת הבורא, והיא מעמודי העבודה האמתית ומחלקי החסידות. וענינה, שיהיה האדם חושק ומתאוה ממש אל קרבתו יתברך, ורודף אחר קדושתו כאשר ירדוף איש אחר דבר הנחמד ממנו חמדה עזה¹¹. וענפי האהבה הם הדבקות, השמחה והקנאה. הדבקות – שיהיה לבו של אדם מתדבק בשם יתברך, עד שכבר יסור מלפנות ולהשגיח אל שום דבר זולתו. השמחה – שיהיה לבו של אדם עליו על שהוא זוכה לעבוד לפני אדון שאין כמוהו, ולעסוק בתורתו ובמצוותיו. הקנאה – שיהיה אדם מקנא לשם קדשו, שונא את משנאיו להכניעם במה שיוכל, כדי שתהיה עבודתו יתברך נעשית וכבודו מתרבה¹².

העובד את ה' מאהבה, עוסק בתורה ובמצוות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם, לא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטובה, אלא עושה האמת מפני שהוא אמת¹³.

מכלל מצות אהבת ה', להאהיב את שמו על הבריות, וכמו שעשה אברהם אבינו שהיה אוהב ה', והיה דורש את האנשים לאמונת ה' מחוזק אהבתו, וכמו שנאמר "ואת הנפש אשר עשו בחרן"¹⁴.

והיאך יגיע אדם לאהבת ה', אמרו חז"ל¹⁵: "לפי שהוא אומר ואהבת את ה' אלהיך, איני יודע באיזה צד אוהבים את הקב"ה, תלמוד לומר: 'והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך', שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומדבק בדרכיו". וכן, כשיתבונן על רוב חסדי הבורא עמנו, ועל רוב אהבתו יתברך לישראל, ועל קרבת הישרים אליו, ומעלת התורה והמצוות, וכיוצא בזה, תתלה בו אהבה עזה ויבחר ויתאוה לידבק בו¹⁶.

וכן כשיתבונן אדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים, ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול¹⁷.

10. שם ט, ב. 11. מסילת ישרים יט. ועיין לשון הרמב"ם הלכות תשובה י, ג. ועיין עוד העמק דבר דברים ו, ה. 12. מסילת ישרים שם. 13. רמב"ם שם ב. 14. ספרי ואתחנן; ספר המצוות לרמב"ם עשה ג. 15. ספרי שם. ועיין ספר המצוות שם. 16. מסילת ישרים ריש פרק כא. 17. רמב"ם הלכות יסודי התורה ב, ב. ועיין חובות הלבבות שער אהבת ה' פרק ג.

מצוות עשה ליראה את השם, שנאמר (דברים י, כ): "אַתָּה ה' אֱלֹהֶיךָ תִירָא".

מצוות עשה לירא מה' ולפחד ממנו, ולא נהיה ככופרים ההולכים בקרי, אלא נירא ביראת ענשו בכל עת¹. ויראת ה' היא יסוד המצוות, וכמו שנאמר (דברים י, יב): "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שָׁאֵל מעֲמֶךָ כי אם ליראה את ה' אלהיך"². ומצוה זו היא יסוד לתקנות חכמים וגדריהם, שעשו גדר לאיסורי התורה מיראה שמא יגיעו לגוף האיסור³. ומכלל מצוות היראה שלא להזכיר שם שמים לבטלה, וכמו שיתבאר להלן.

מצוות היראה המחויבת על כל אדם מישראל היא יראת העונש. והיינו, שירא אדם מעבור פי ה' מפני העונשים אשר לעבירות, אם לגוף ואם לנפש⁴.

ועוד יש יראת הרוממות, שהיא ממעלות העבודה, והיא מענפי החסידות. ובכללה, ההכנעה מלפניו יתברך, והבושת בקרוב אל עבודתו. וענין יראת הרוממות, שיתבונן אדם על רוממותו יתברך, אשר הוא מרומם ונשגב על כל ברכה ותהלה, ועל שפלות האדם ופחיתותו, ובזה יחרד לבו וירעש בעודו מדבר דבריו לפניו יתברך ומזכיר בשמו ומשתדל להרצות לו⁵. וכן בכלל יראת הרוממות, הכבוד לעניני המצוה והעבודה. וכגון, להדר במצוות ולהתנאות בהם, ושלא יהו מצוות בזויות עליו. וכן בכלל זה כבוד שבתות וימים טובים, וכבוד התורה ולומדיה, וכבוד בית הכנסת ובית המדרש⁶. והמדרגה הגבוהה שביראת הרוממות היא יראת חטא, והיא מדרגת שלימות עליונה, וענינה, שיהיה האדם ירא ודואג תמיד על מעשיו פן נתערב בהם איזה שמץ חטא, או פן יהיה בהם איזה דבר קטן או גדול שאינו לפי גודל כבודו יתברך ורוממות שמו. ויראה זו נוהגת בכל עת ובכל שעה, שבכל רגע הוא ירא פן ישל ויעשה דבר או חצי דבר נגד כבוד שמו יתברך⁷.

הזכרת השם לבטלה

המזכיר שם שמים לבטלה עובר בעשה זה של "את ה' אלהיך תירא"⁸. וכגון שמזכיר שם ה' על דברי שקר והבאי בעלמא, או בלי שום צורך. וכן המקלל חבירו בשם, מלבד שעובר בלאו של "לא תקלל חרש", עובר גם בעשה זה⁹. אבל מותר להזכיר שם שמים בדרך שבח והודאה או תפלה¹⁰, ובלבד שלא יזכיר בדרך ברכה,

1. לשון הרמב"ם בספר המצוות עשה ד. 2. שערי תשובה לרבנו יונה ג, ז. 3. שערי תשובה שם, עיי"ש באורך. 4. מסילת ישרים פרק כד. 5. שם פרק יט. ועיין רמב"ם הלכות יסודי התורה ב, ה. 6. מסילת ישרים שם, עיי"ש באורך. 7. מסילת ישרים פרק כד. 8. תמורה ג, ב; סנהדרין נו, א. 9. תמורה שם. ונראה פשוט דהוא הדין הנשבע לשקר או לשוא. 10. עיין

שבזה עובר מדרבנן משום "לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא", וכמו שיתבאר בענין אזהרה זו. וכן נראה שמותר להזכיר שם שמים בדרך סיפור דברים, כל שיש צורך בדבריו, ואינם דברי שקר או דברי הבאי בעלמא¹¹.

השומע הזכרת השם לבטלה מפי חבריו צריך לנדותו, ואם לא נדהו, ראוי הוא עצמו לנדותו¹². שכל מקום שהזכרת השם מצויה עניות מצויה¹³. ובני אדם שהם יראים להוציא שם שמים לבטלה, עליהם נאמר (מלאכי ג, כ): "וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה"¹⁴.

איסור הזכרת השם לבטלה נוהג בשמות המיוחדים לו יתברך, והם השמות שאסור למחוקם: שם הויה, וי"ה¹⁵, ואי"דני, ואל, אלוה, אלהים, שדי, צבאות, ויש אומרים גם א"היה אשר א"היה¹⁶. אבל שאר הכנויים אין איסור בהזכרתם¹⁷. ושמות בלשונות אחרים דינם ככנויים¹⁸, ומכל מקום אין להזכירם לכתחילה לבטלה, והמזכירם לבטלה גוערים בו¹⁹.

מגן אברהם קפח, יא. 11. כן מוכח מסוגיית הגמרא מגילה ג, א "ודלמא משקרי, גמירי דלא מפקי שם שמים לבטלה". ומבואר דאי לא משקר לא חשיב שם שמים לבטלה, אף דלא הוה התם אלא בדרך סיפור דברים, דקאמר ליה אני שר צבא ה'. וכן מבואר בסוטה ט, ב "ידעה בו באותו צדיק דלא מפיך שם שמים לבטלה, כיון דאמר נזיר אלקים אני אמרה השתא ודאי קושטא קאמר". ומבואר דאי קושטא קאמר לא חשיב שם שמים לבטלה. וכן נראה מהגמרא בנדרים י, א "דילמא אמר לה' ולא אמר קרבן וקא מפיך שם שמים לבטלה". ומשמע דכשאומו לה' קרבן שרי, ומסתמא מיירי גם בנודר לדבר הרשות בעלמא. וכן נראה מכמה פיוטים וקניות שנתחברו בדרך סיפור דברים, ויש בהם הזכרת שם שמים. וכן מבואר מדברי הריב"ש ריט, הובא בב"י או"ח תרסו ד"ה כתב רב סעדיה, ובמג"א שם ד, וכן היא נוסחתנו בפיוט אמיץ כח, שאומרים "לה' חטאת" בהזכרת השם, ודלא כב"ח וט"ז שם. 12. נדרים ז, ב; רמב"ם הלכות שבועות יב, ט. ועיין במפרשים שם ושם. 13. נדרים שם. 14. שם ה, ב. 15. עיין ביאור הגר"א יו"ד רעו, יט. 16. שו"ע יו"ד רעו, ט לענין מחיקה, והוא הדין לענין הזכרה. 17. כן מבואר מלשון הרמב"ם הלכות שבועות יב, יא. וכן הוא בשו"ת רעק"א כה. 18. כן מבואר מהרמב"ם הלכות סנהדרין כו, ג, וכן הוא דעת רוב מנין ובנין של הפוסקים לענין איסור מחיקת השם, שאינו נוהג בשמות שבלעז, והם: תשב"ץ א, ב, ורדב"ז ג, תיט, וש"ך יו"ד קעט, יא, ושו"ת רע"א כה, והנצי"ב בהעמק שאלה נג, ב, ואחיעזר ג, לב, ובית יצחק או"ח י. ואם כן הוא הדין לענין איסור הזכרת השם, שאינו נוהג מעיקר הדין בשמות שבלעז. אמנם בתשובת רה"ג (הובאה באוצר הגאונים לנדרים ז, ב) מבואר דהא דהשומע הזכרת השם מחבירו צריך לנדותו מיירי בכל לשון, וכן הוא ברבנו ירוחם נתיב יד. ועיין נמוקי יוסף נדרים ז שהביא תחילת דברי הגאון (שכתב שמנדים אף על הכנויים, ועל זה הביא דברי הריטב"א שפירש דלאו היינו כינויים ממש), והשמיט המשך דברי הגאון שמנדים אף על שם בלעז, ומשמע דלא ס"ל בהא כוותיה. 19. ריטב"א נדרים ז, א. ועל דרך זה יש להעמיד גם דברי החיי אדם (ה, א) והמשנה ברורה (רטו, יט), שכתבו דאין להזכיר שם לבטלה גם בשאר לשונות. ואין צריך לומר דפליגי על הש"ך שכתב דאין איסור מחיקה בשם בלעז (אבל עיין חכמת אדם פט,

מצות לא תעשה שלא לתור אחר מחשבת הלב וראיית העיניים, שנאמר (במדבר טו, לט): **"וְלֹא תִתְּנוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם"**.

הוזהרנו בזה שלא להעלות על לבנו מחשבה הגורמת לעקור עיקר מעיקרי התורה, כדי שלא נמשך אחר הרהורי הלב. שדעתו של אדם קצרה ואין כל אדם יכול להשיג האמת על בוריו, ואם ימשך כל אדם אחר מחשבות לבו נמצא מחריב את העולם לפי קוצר דעתו, שפעמים יתור אחר עבודה זרה, ופעמים יחשוב ביחוד הבורא או בנבואה שמא היא אמת שמא אינה, ופעמים בתורה שמא היא מן השמים שמא אינה, ואינו יודע המדות שידון בהם עד שידע האמת על בוריו ונמצא יוצא לידי מינות. וזהו שנאמר "ולא תתורו אחרי לבבכם", ופירשו חז"ל, זו מינות^א.

וכן הוזהרנו בזה שלא להמשך אחר התאוות הגשמיות, להתעסק המחשבה בהן תמיד. וזהו שנאמר "אחרי עיניכם", ופירשו חז"ל, זו הזנות^ב.

מצות עשה להדמות בדרכי הבורא, שנאמר (דברים י, יב): **"וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שְׂאֵל מֵעַמָּךְ, כִּי אִם... לָלַכְתָּ בְּכָל דְּרָכָיו" וגו'.** ונאמר (שם יא, כב): **"כִּי אִם שָׁמַר תִּשְׁמְרוּן אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנֹכִי מִצְוֶה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹתָהּ... לָלַכְתָּ בְּכָל דְּרָכָיו"**. ונאמר עוד (שם יג, ה): **"אֲחֵרֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם תֵּלְכוּ"**. ונאמר עוד (שם כח, ט): **"כִּי תִשְׁמַר אֶת מִצְוֹת ה' אֱלֹהֶיךָ וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכָּיו"**.

אמרו חז"ל^ג, "אחרי ה' אלהיכם תלכו", וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכונה, אלא הלך אחר מדותיו של הקב"ה, מה הוא מלביש ערומים אף אתה הלבש ערומים, מה הוא ביקר חולים, אף אתה בקר חולים, הקב"ה ניחם אבלים, אף אתה נחם אבלים, הקב"ה קבר מתים, אף אתה קבור מתים. והם כלל דרכי החסד וההטבה בין איש לרעהו^ד.

ט, ודבריו צ"ע). 1. רמב"ם הלכות עבודה זרה ב, ג. 2. ספר המצוות לרמב"ם לאוין מז. וצ"ע, דמלשון חז"ל משמע דדוקא הרהור זנות אסור, וכן לשון הגמרא ברכות יב, ב: "אחרי עיניכם זה הרהור עבירה". ובשערי תשובה לרבנו יונה (ג, מא) כתב: "הוזהרנו בזה שלא לחשוב לעשות עבירה וכל דבר פשע וחסא... ושלא להרהר בדברי המינים" וכו'. 1. סוטה יד, א. 2. ועיין שערי תשובה

וכן בכלל מצוה זו, תיקון מידות הנפש. אמרו חז"ל³, ללכת בכל דרכיו, מה הקב"ה נקרא רחום אף אתה היה רחום, מה הקב"ה נקרא חנון אף אתה היה חנון, מה הקב"ה צדיק אף אתה היה צדיק, מה הקב"ה נקרא קדוש, אף אתה היה קדוש.

ודרך הישר שנצטוינו ללכת בה על פי התורה, זוהי המידה הבינונית שבכל אחת מן המידות, לא היא בעל חימה נוח לכעוס ולא כמת שאינו מרגיש, אלא בינוני. ולא יתאוה אלא לדברים שהגוף צריך להם ואי אפשר להיות בזולתן, ולא יהיה עמל בעסקו אלא להשיג דבר שצריך לו לחיי שעה, ולא יקפוץ ידו ביותר ולא יפזר ממונו, אלא נותן צדקה כפי מיסת ידו ומלוה כראוי למי שצריך, ולא יהא מהולל ושוחק ולא עצב ואונן אלא שמח כל ימיו בסבר פנים יפות⁴.

מדת הגאווה, צריך אדם להתרחק ממנה מאד. ואין די שיהיה עניו בלבד, אלא צריך שיהיה שפל רוח ותהיה רוחו נמוכה מאד, וכמו שאמרו חכמים "מאד מאד הוי שפל רוח". וכן הכעס מדה רעה היא עד למאד, וראוי לאדם שיתרחק ממנה עד הקצה האחר, וילמד עצמו שלא יכעס אפילו על דבר שראוי לכעוס עליו⁵.

ג, יג שלמד ענין זה מקרא ד"והודעת להם את הדרך ילכו בה" (שמות יח, כ). 3. ספרי עקב. 4. רמב"ם הלכות דעות א, ד. 5. רמב"ם שם ד, ג, עיין שם באורך, ובלח"מ שם באורך.

כבוד שמו

מצות עשה לקדש את השם, שנאמר (ויקרא כב, לב):
"וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"
 ומצות לא תעשה שלא לחלל את השם, שנאמר (שם):
"וְלֹא תַחַלְלוּ אֶת שֵׁם קְדֹשִׁי"

מצות קידוש השם, ואזהרת חילול השם, כוללות שלשה עניינים.

(א) גוי שהיה אונס את אחד מישראל לעבור על אחת ממצוות התורה או יהרגנו, ועשה כן כדי להעבירו על דתו, והיה הדבר בפרהסיא בפני עשרה מישראל, חייב הישראל לקדש את השם, ויהרג ואל יעבור. ואפילו אם לא היתה זו אחת משלש עבירות, עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים, שחייב למסור נפשו עליהן לעולם¹.

ובשעת גזרת המלכות, שגזרה המלכות גזירה לבטל מצוה מן המצוות, חייב למסור את נפשו גם אם נאנס בצנעא. ומי שהיה חייב למסור נפשו, ועבר ולא נהרג, הרי זה חילל את השם. המצוה לקדש את השם זהו, כאמור, כשהיתה הגזירה או האונס כדי להעביר על דת. אבל אם אנסו הגויים את ישראל לצורך עצמם, אינו חייב למסור את נפשו על כך. וכגון, שאמר לו הגוי לישראל לקצור עשב בשבת כדי להאכיל לבהמתו של הגוי.

המצוה לקדש את השם בפרהסיא, זהו, כאמור, כשהיה האונס בפני עשרה אנשים מישראל. והוא הדין אם היה האונס מפורסם וידוע לעשרה מישראל². ואם היה האונס בצנעא, אינו חייב למסור את נפשו. ואם רצה להחמיר על עצמו וליהרג, רשאי. אמנם זהו רק כשכיוון הגוי להעבירו על דת. אבל אם כיון להנאת עצמו, אסור לו להחמיר³.

1. ופשטא דסוגיא סנהדרין (עד, א) דדין יהרג ואל יעבור בג' עבירות אינו מלתא דקידוש ה', אלא ממצות אהבת ה', ומסברה דמאי חזית וכו'. וכן מבואר בתוספות עבודה זרה נד, א ד"ה הא בצנעא בשם סמ"ג, וכן משמע בריב"ש סימן ד, וכן נקט בפשיטות במנחת חינוך מצוה רצה (יג), ודקדק כן גם מדברי הרמב"ן במלחמות, ודלא כפשטות משמעות הרמב"ם בהלכות יסודי התורה פרק ה. 2. ש"ך יו"ד קנז, ד. 3. שו"ע שם א.

המצוה לקדש את השם נוהגת אף במצוות הקלות, ואפילו במצוות דרבנן⁴.

אינו חייב למסור נפשו, אלא כשאונסים אותו לעבור עבירה בקום ועשה. אבל אם אונסים אותו לבטל מצוה בשב-ואל-תעשה, אינו חייב למסור נפשו על זה⁵.

(ב) העובר עבירה מדעתו בלא אונס על אחת מכל המצוות האמורות בתורה בשאט נפש, הרי זה מחלל את השם, אפילו אם עשה כן בצנעא. וכן כל הפורש מעבירה, או עשה מצוה, לא מפני דבר בעולם, לא מפחד ולא מיראה ולא לבקש כבוד, אלא מפני הבורא ברוך הוא, כמניעת יוסף הצדיק עצמו מאשת רבו, הרי זה מקדש את השם⁶.

(ג) עוד בכלל חילול השם, תלמיד חכם העושה דברים הגורמים לרנן אחריו בשבילם. וכגון שלוקח בהקפה, ואינו משלם לאלתר. או שנהג במדות שאינן ראויות לתלמיד חכם, כגון שמרבה בשחוק, או שדבורו עם הבריות אינו בנחת, וכיו"ב. והכל לפי גדלו של חכם, צריך שידקדק על עצמו ויעשה לפנים משורת הדין. ואם מדקדק על עצמו, ודבורו בנחת עם הבריות, ודעתו מעורבת עמהם, ומקבלם בסבר פנים יפות, ונושא ונותן באמונה, ולא יראה תמיד אלא עוסק בתורה עטוף בציצית מוכתר בתפילין ועושה כל מעשיו לפנים משורת הדין, עד שהכל מקלסים אותו ואוהבים אותו ומתאווים למעשיו, הרי זה קידש את השם⁷.

מי שיש בידו עוון של חילול השם, אין מתכפר לו לעולם כפרה גמורה, עד שימות. ואפילו אם עשה תשובה, והגיע יום הכפורים, ובאו עליו יסורים, אין מועילים לו אלא לתלות לו, אבל אין מתכפר לו כפרה גמורה עד שימות⁸.

4. כן משמע מסתימת הפוסקים, שלא דנו אלא בדבר שהוא רק ממנהג יהדות בעלמא, אם חייב למסור נפשו. ומשמע שבאיסור דרבנן חייב למסור נפשו. וכן מבואר מדברי שו"ת מהרי"ק שהובא בדרכי תשובה קנז, יד. ובדבר שהוא רק ממנהג יהדות נחלקו הראשונים, ונראה נטיית הפוסקים להקל בזה, עיין דרכי תשובה שם כז. (והספרים שמציין שם אינם תח"י). ועיין רבנו יונה על אבות ד, ד, שמפרש דהא דיהרג ואל יעבור בערקתא דמסאנא, אין זה על דרך חיוב, אלא שמקיים בזה מצוה, עיי"ש. 5. שו"ע יו"ד קנז, א ברמ"א. ועיין בביאור הגר"א שם י דמשמע מדבריו דלשיטת המחבר בסעיף א (הובא לעיל הערה 3), דרשאי להחמיר על עצמו כשמכוין להעבירו על דת אפילו בצנעא, הכי נמי כשאונסים אותו לבטל מצוה רשאי להחמיר על עצמו, גם במקום שאין השעה צריכה לכך. 6. רמב"ם הלכות יסודי התורה ה, י. 7. שם יא. 8. רמב"ם הלכות תשובה א, ד.

מצות לא תעשה שלא לגדף את השם, שנאמר (שמות כב,
 כז): "אַל־הִים לֹא תִקְלָל".

וזוהי שקראו חכמים בלשון נקיה "ברכת השם". והזהירה התורה בזה על המברך שם בשם, שיבואר ענינו להלן, ונתפרש עונשו בפרשת אמור (ויקרא כד, טז): "ונוקב שם ה' מות יומת, רגום ירגמו בו כל העדה, כגר כאזרח בנקבו שם יומת".

אין המברך את השם חייב סקילה, אלא אם כן בירך שם בשם. וכגון שאמר "יכה שם פלוני את שם פלוני", או "יקלל שם פלוני את שם פלוני". ואינו חייב סקילה עד שיברך את השם המיוחד בשם המיוחד. ושם המיוחד, היינו השם המפורש בן ארבע אותיות². והוא הדין שם בן י"ב אותיות³, ושם בן מ"ב אותיות⁴, ושם בן ע"ב אותיות⁵. אבל אם בירך את אחד מהשמות האחרים, ואפילו שם אדני⁶, דעת רוב הראשונים שאינו חייב סקילה⁶. וכן אם בירך באחד השמות האחרים, אפילו אם בירך בו את השם המיוחד, דעת רוב הראשונים שאינו נסקל⁷, עד שיברך שם המיוחד בשם המיוחד. וכל שכן שאינו נסקל אם בירך בכנוי⁸. (כנוי היינו כגון רחום או חנון.)

המברך שם בשם, בעדים והתראה⁹, חייב סקילה. ואפילו אם חזר בו בתוך כדי דיבור¹⁰. שבכל התורה תוך כדי דיבור כדיבור, חוץ ממגדף ועובד עבודה זרה. ולאחר שנגמר דינו, סומכים כל העדים¹¹ והדיינים את ידיהם אחד אחד על ראש המגדף, ואומרים לו, דמך בראשך שאתה גרמת לך. ואין בכל הרוגי בית דין מי שסומכים עליו אלא מגדף בלבד, שנאמר (ויקרא כד, יד): "וסמכו כל השומעים את ידיהם על ראשו"¹².

1. רש"י סנהדרין נו, א ד"ה שם בשם. 2. סנהדרין ס, א. 3. רמ"ה סנהדרין שם. 4. רש"י ורמ"ה שם. ועיין ערוך לנר שם. 5. כן נראה, וכן הוא במאירי סנהדרין נה, ב בהוצאת ר"א סופר. ובהוצאת זכרון יעקב הנוסחה "שם בן ארבעים ושתיים". 6. כפשטא דסוגיא סנהדרין נו, א וס, א. וכן היא דעת רש"י ורמב"ן וריטב"א שבועות לו, א ורא"ש שם סימן כד, ורמ"ה בסנהדרין שם, והר"ש משאנץ באגרות הרמ"ה. וכן היא דעת התוספות בשבועות שם ד"ה ועל הכנויין, וכמו שכתב בהעמק שאלה נג. ודעת הרמב"ם דגם אם בירך שם א"ד חייב סקילה. 7. כפשטא דסוגיא דסנהדרין ס, א, וכמבואר בראשונים הנ"ל. ולדעת הרמב"ם חייב סקילה אם בירך בכל אחד מהשמות שאינם נמחקים. 8. זהו לכולי עלמא. 9. דלא ככסף משנה שכתב בדעת הרמב"ם שמגדף אינו צריך התראה, עיין מנחת חינוך מצוה ע. 10. רמב"ם הלכות עבודה זרה ב, ט. 11. כן הוא בספרא וברמב"ם. ומשמע דפסולי עדות ששמעו אינם סומכים. וצ"ע, דבקרא כתיב "כל השומעים". ועיין להלן. 12. עיין בדעת זקנים מבעלי התוספות, ועוד, שפירשו הטעם, משום שהוצרכו לחזור על הברכה בפני בית דין, ונותנים גם עוון זה על ראשו. ואתי שפיר לפי זה דרך העדים סומכים. אמנם צ"ע, דהא רק הראשון מפרש הקללה בפני בי"ד, והשני אומר אף אני כמוהו. ולכאורה היה נראה לפרש דטעמא דסמיכה הוא מפני שעל ידי שמיעת השומעים נתרבה כח הגידוף, ונותנים גם עוון זה על ראשו. אמנם לפי טעם זה צריכים

המגדף טעון תליה לאחר סקילתו.

שם משאר השמות בשם משאר השמות, אף על פי שאינו חייב סקילה, מכל מקום עובר בלאו זה של "אלהים לא תקלל"¹³. וכן אפילו המברך כנוי בכנוי, עובר בלאו¹⁴. ובמזיד חייב כרת, שנאמר (ויקרא כד, טו): "איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו"¹⁵. ואם היו שם עדים והתראה, חייב מלקות¹⁶. ואף על פי שלאו של "אלהים לא תקלל" ניתן לאזהרת מיתה, ואין לוקין על לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין, מכל מקום יש ללמוד אזהרת מלקות למברך את השם ממקלל את חברו, שחייב מלקות¹⁷. כללו של דבר, כל המברך את אחד משמותיו של הקב"ה, או כינוייו, בין אם בירך בשם או בכנוי, עובר בלאו, וחייב כרת, ואם יש עדים חייב מלקות. ורק לענין סקילה, אינו נסקל אלא אם כן בירך שם המיוחד בשם המיוחד.

ואם בירך שם או כנוי בלא שם כלל, כגון שאמר יתברך שם פלוני, פטור, שאין קללה לעולם אלא בשם או בכנוי¹⁸.

אף על פי שיש חיוב כרת במברך את השם, מכל מקום בשוגג אינו חייב חטאת. שלא חייבה תורה חטאת אלא בעבירה שיש בה מעשה¹⁹. השומע ברכת השם מחבירו חייב לקרוע, בין אם בירך שם או כנוי. ואחד השומע ואחד השומע מפי השומע, קורעים ולא מאחים²⁰. כשבית דין בודקים את העדים המעידים על ברכת השם, אין העדים מוציאים הברכה ששמעו מפיהם, אלא מהפכים הלשון, כגון שאומרים "יכה יוסי את יוסי". וכשגומרים את הדין אי אפשר לחייב את הנידון על פי עדות זו, שהרי לא שמעו מפי העדים קללה שחייבים עליה, ולפיכך מוציאים את כל האדם לחוץ, שלא תשמע ברכת השם לרבים, ושואלים את הגדול שבעדים ואומרים לו אמור מה ששמעת בפירוש, והוא אומר, והדיינים עומדים על רגליהם וקורעים, ושאר העדים אינם מזכירים ברכת השם בפירוש, אלא אומר כל אחד מהם "אף אני כמוהו"²¹.

כל השומעים לסמוך, ולא רק העדים. 13. סנהדרין נו, א. 14. תורת חיים סנהדרין שם, ומשנת חכמים מצוה יג, הו"ד במנחת חינוך מצוה ע. 15. פסחים צג, ב; תוספות סנהדרין שם ד"ה ועל. ועיין מה שכתב במנחת חינוך בשם בכור שור. 16. מאירי וחיידושי הר"ן סנהדרין שם. 17. עיין מנחת חינוך שכתב דכשם שלוקה על קללת הדיין מלאו זה, הוא הדין דלוקה על ברכת ה'. וזהו לשיטת הרמב"ם, שלמד מכאן אזהרה לקללת הדיין. ולמאי דנקטינן מפשטא דשמעתא דסנהדרין סו, א דקללת דיין אתיא במה הצד מחרש ונשיא, אם כן לא אתא קרא ד"א-להים לא תקלל" לאזהרת מלקות כלל, ואזהרת מברך את השם למלקות שפיר יש ללמוד מבינייהו דמקלל שם בשם ומקלל חברו, עיין תוספות סנהדרין סו, ב ד"ה מאי. ועיין מנחת חינוך שמצדד שבמקלל בכנוי יכול לחזור תוך כדי דיבור. ונראה פשוט שהמברך שחייב מלקות אין סומכין על ראשו, דלא הצריכה תורה סמיכה אלא במברך הנסקל. 18. מנחת חינוך, ודלא כמשמעות רש"י סו, א ד"ה בנקבו, עיי"ש במנחת חינוך. 19. רמב"ם הלכות שגגות א, ב. 20. סנהדרין סו, א; שו"ע יו"ד שמ, לו ז' ו"ט. 21. סנהדרין נו, א; רמב"ם הלכות עבודה זרה ב, ח.

מי שגידף את השם בשם עבודה זרה, אף על פי שאינו עובר בלאו זה, אבל קנאים פוגעים בו בשעת מעשה והורגים אותו. והם בני אדם כשרים המתקנאים קנאתו של מקום. ודבר זה הלכה למשה מסיני. ואם לא הרגוהו בשעת מעשה, אין מיתתו מסורה לבית דין²².

מצות לא תעשה שלא לאבד דברים שנקרא שם ה' עליהם, שנאמר (דברים יב, ב-ד): "אֲבַד תֶּאֱבְדוּן אֶת כָּל הַמְקֻמֹת אֲשֶׁר עֲבַדוּ שֵׁם הַגּוֹיִם... אֶת אֱלֹהֵיהֶם... וְנִתְצַתֶּם אֶת מִזְבְּחֹתֵם, וְשִׁבְרֹתֵם אֶת מִצְבְּתֵם, וְאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׂרֹפוּן בָּאֵשׁ, וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּגְדְּעוּן, וְאֲבַדְתֶּם אֶת שְׁמֵם מִן הַמְּקוֹם הַהוּא, לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן לַה' אֱלֹהֵיכֶם".

בכלל אזהרה זו, שלא לאבד שם משמותיו של הקב"ה, ושלא לסתור מן המזבח או מן העזרה, או לאבד דברים של הקדש. והעושה אחד מדברים אלו במזיד, לוקה.

מוחק את השם

כל המאבד שם מן השמות המיוחדים שנקרא בהם הקב"ה, לוקה. ואלו הם השמות המיוחדים: שם הויה, ושם אֲדֹנָי, יְיָ, אֵל, אֱלֹהִים, אֱלֹהִים, שְׂדֵי, צְבִיאוֹת, ויש אומרים גם אֱהִיָּה אֲשֶׁר אֱהִיָּה¹. ואפילו אם מוחק רק אות אחת מהם לוקה².

אבל שאר הכינויים שמשבחים בהם את הקב"ה, כגון חנון ורחום, הגדול הגבור והנורא, הנאמן, קנא וחזק וכיוצא בזה, מותר למחקם³.

22. סנהדרין פא, ב; רמב"ם שם ט. 1. שו"ע יו"ד רעו, ט. 2. רמב"ם הלכות יסודי התורה ו, ב. ולענין מחיקת מקצת אות, באופן שלא בטלה צורת האות, במנחת חינוך מצוה תלו (ג) כתב בפשיטות דזה לא הוי איבוד כלל. אמנם הנודע ביהודה תנינא יו"ד קסט כתב דאיכא עכ"פ איסור דרבנן, דלא גרע מהנטפל לשם. (ולכאורה יש לחלק, דהתם עכ"פ מוחק האות, משא"כ הכא דלא הוי מוחק כלל). וכן נראה מדברי החתם סופר ביו"ד רסז, הו"ד בפתחי תשובה רעו, כא. ולכאורה נראה כן גם מדברי הרא"ש בתשובות כלל ג, והמרדכי בפרק הקומץ, הו"ד בב"י רעו, שכתבו דכשנדבקו אותיות של שם מותר להפרידם, ואין בזה משום מחיקת השם, משום דתיקון הוא. ומשמע דבלאו הכי היה אסור, אע"ג דאין כאן מחיקת אות שלמה. 3. רמב"ם שם ה. ובחינוך

כל הנטפל לשם מלפניו מותר למחקו, כגון ל' מ"לה", וב' מ"באלהים" וכיוצא בזה. אבל הנטפל לשם מלאחריו, כגון ר' של "אלהיך" ו"כס" של אלהיכם וכיוצא בזה אינם נמחקים. ומכל מקום המוחק אותיות אלו הנטפלות אינו לוקה, אבל מכים אותו מכת מרדות⁴.

איסור מחיקת השם נוהג בכל אופן שהיה השם כתוב, בין בדיו ובין בשאר מיני צבעונים, וכן על כל דבר שהיה כתוב. ואפילו אם היה מצוייר על ידי תפירה בבגד. וכן אם היה שם משמות הקודש כתוב בכתב של נכרים, נוהג בו איסור מחיקה⁵. ושם בלשון לעז דינו ככנוי⁶. כתב אל מאלהים או י"ה משם הויה, אסור למחקם, שהרי הם שמות בפני עצמם. אבל בשאר השמות, כגון שכתב שד משידי או צב מצביאות, רשאי למחקם⁷.

איסור מחיקת השם נוהג בכל אופן שהיה השם כתוב לכוונת הזכרת שם שמים, אפילו אם נכתב על ידי קטן, או בדפוס מבלי כוונת הכותב⁸. אמנם אם היה כתוב שלא לכוונת שם שמים כלל, מותר למחקו. וכגון אם כתב "אל" לכוונת אָל, מותר למחקו. וכן אם נתכוין לכתוב תיבה אחרת, וטעה וכתב במקומה אחד מהשמות בלא כונה, מותר למחקו⁹.

איסור מחיקת השם נוהג גם כאשר אינו עושה מעשה בגוף אותיות השם לאבדם, אלא מבטל את השם ממשמעותו, על ידי שמוסיף אותיות בצדו ונותן בכך משמעות אחרת לתיבה זו, או שמוסיף וכותב מלים בצד השם ונותן בכך משמעות אחרת למילה, או שמנקד את השם באופן שאינה משתמעת יותר לכוונת השם¹⁰.

(מצוה תלז) כתב שמותר למחקו "לצורך שום דבר". 4. רמב"ם שם ג. ועיין מנחת חינוך שם (ד) שכתב דהסכמת האחרונים דאיסור הנטפלים הוא רק מדרבנן. ועיין כסף משנה שם הלכה ב, די' של אֱלֹהֵי הוּי מעצם השם. אמנם י' של אֱלֹהֵי הוּי מהנטפלים, עיין ט"ז יו"ד רעו, ז. 5. בית יוסף רעו בבדק הבית בשם אורחות חיים. וכן אם היה כתוב השם בחקיקת תוכות גם כן חייבים עליו, וכמו שהביא בקסת הסופר (סימן יא) מדברי גדולי האחרונים. ודלא כמנחת חינוך (ה) שתלה במחלוקת אחרונים. 6. ש"ך יו"ד קעט, יא, הו"ד בפתחי תשובה רעו, יא; חידושי רעק"א ליו"ד רעו, ט בשם התשב"ץ. ועיין באורך לעיל במצות יראת ה' הערה 18. 7. שו"ע שם י. ועיין שם ברמ"א ובאחרונים לענין אד מאדני ואה מאהיה. ועיין קרית ספר שכתב דבכותב איל מאלהים אין איסור מחיקתו מן התורה. ואין נראה כן מסתימת הפוסקים. 8. כן היא דעת רוב האחרונים, עיין שו"ת רעק"א מהדו"ת טו, וברכי יוסף יו"ד רעו, ומנחת חינוך מצוה תלז (ח), ושדי חמד מערכת מ כלל י, ודלא כפי הנראה מש"ך רעו, יב. 9. עיין שדי חמד שם באורך, ובאריכות גדולה בתחילת חלק ו בקונטרס באר בשדי. 10. כן היא דעת רוב האחרונים, דיש באופנים אלו איסור מחיקה, אע"ג דאינו עושה מעשה בגוף השם, עיין גליון מהרש"א רעו, ט שדקדק כן מדברי הלבוש, וכן נקט במנחת חינוך מצוה תלז (ג). ובשו"ת חתם סופר רסג (הו"ד בפתחי תשובה רעו, יג) נקט דיש בזה איסור דאורייתא (וכן צידד במנחת חינוך). אמנם בשו"ת רעק"א ע (הו"ד בפתחי תשובה שם) כתב דאפילו להלבוש לא הוּי אלא איסור דרבנן. ועיין פתחי תשובה שם י שהביא בשם מהר"י

איסור מחיקת השם נוהג גם אם נעשית המחיקה לצורך תיקון. וכגון שכתב בספר תורה אחד משמות הקודש שלא במקומו, אסור למחקו כדי לתקן את הספר¹¹.

סותר אבן מן המקדש

הסותר אפילו אבן אחת דרך השחתה מן המזבח ומן ההיכל או משאר העזרה לוקה¹². וכן השורף עצי הקדש דרך השחתה לוקה¹³. והוא הדין המשבר כלי שרת של בית המקדש דרך השחתה¹⁴. ובזמן הזה הכנסת הרי הוא כמקדש מעט, ואסור לסתור בית הכנסת או חלק ממנו דרך השחתה¹⁵. וכן כלי בית הכנסת אסור להשחיתם¹⁶. **כתבי** הקודש כולם ופירושיהם וביאוריהם אסור לשורפם או לאבדם ביד, אפילו אם אין בהם שמות, והמאבדם ביד מכים אותו מכת מרדות¹⁷.

חגיז להסתפק אי שרי לנקד אותיות של שם ולהוציא ממשמעותם, כיון שאינו עושה מעשה בגוף האות. וזהו דלא כמו דהוה פשיטא להו להאחרונים הנ"ל. ¹¹ בית יוסף רעו בשם הר"י אסקנדרוני; רדב"ז חלק ב סימן ע (הו"ד בשדי חמד מערכת מ כלל יב ריש אות ב); רא"מ בפרשת ראה (הו"ד בשדי חמד שם). וכן הוא סוגיא דעלמא, כמבואר בט"ז רעו, ז, ובפתי תשובה שם יג. ואף השלטי גבורים בסוף פרק שבועת העדות, שמצדד להתיר במוחק על מנת לתקן, מסיק דאין להתיר אלא במוחק על מנת לתקן השם עצמו, ולא לתקן הספר תורה. (ואף בזה לא הודו לו, כמבואר בשו"ת משאת בנימין שהובאה בט"ז שם). ועיין בכל זה באורך בשדי חמד שם, ובמנחת חינוך מצוה תלז (יב). ¹² רמב"ם הלכות יסודי התורה ו, ז, והלכות בית הבחירה א, יז. ¹³ רמב"ם הלכות יסודי התורה שם. ¹⁴ ביאור הלכה קנב ד"ה ואסור. ¹⁵ שו"ע או"ח קנב ברמ"א. ועיין מנחת חינוך סוף מצוה תלז, דמסיק דזהו מדרבנן. ¹⁶ ביאור הלכה שם ד"ה דבר. ¹⁷ רמב"ם הלכות יסודי התורה ו, ח. וזהו מדרבנן, וכמו שכתב בכסף משנה שם, וכנהווא בחינוך מצוה תלז. ודלא כמו שכתב במגן אברהם קנד, ט לפי לשון הרמב"ם בספר המצוות. ועיין בחינוך שם שמבואר בדבריו שלצורך מותר למחקם.

לא תסורו ימין ושמאל

מצות עשה לעשות על פי התורה שיורו בית דין הגדול, שנאמר (דברים יז, י): "וְעָשִׂיתָ עַל פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יִגִּידוּ לָךְ מִן הַמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר ה'". ומצות לא תעשה שלא להמרות פי בית דין הגדול, שנאמר (שם יא): "לֹא תִסּוּר מִן הַדָּבָר אֲשֶׁר יִגִּידוּ לָךְ יְמִין וּשְׂמֹאל".

חייב אדם לשמוע להוראת בית דין הגדול של שבעים ואחד בכל מה שיורו בדיני התורה, בין בדברים שקיבלו אותם מפי השמועה, ובין בדברים שלמדו אותם באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן. ולשיטת הרמב"ם¹ יש בכלל מצוות אלו גם לשמוע לדבריהם במה שתקנו וגזרו חכמים לעשות סייג לתורה וכפי מה שהשעה צריכה. ודעת הרמב"ן², שאין מצוות ואיסורים דרבנן בכלל מצוות אלו.

ומלאו זה של "לא תסור" למדנו אזהרה לזקן ממרא, שחולק על הוראת בית דין הגדול, וכפי התנאים שיתבארו להלן. ונתפרש ענשו בתורה (שם יב): "והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן... ומת האיש ההוא, ובערת הרע מישראל". ומיתתו בחנק, כסתם מיתה האמורה בתורה. אין זקן ממרא חייב מיתה עד שיהיה חכם שהגיע להוראה, שנסמך וראוי לשבת בסנהדרין, ויחלוק על בית דין הגדול בדבר שחייבים על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת, או בתפלין³, ויעשה על פי הוראתו, או

1. הלכות ממרים א, ב. 2. בספר המצוות שורש ראשון. ובאחרונים הביאו ראייה לרמב"ם מהא דמבואר בגמ' דנעשה זקן ממרא במחלוקת אם מעברים עד הפורים או בכל אדר, והתם מדרבנן הוא. אמנם הנה על כרחך צ"ל דלמ"ד דמעברים עד הפורים, אם עברו אינה מעוברת. דאל"ה הא אין כאן מחלוקת בדבר של כרת. ולא אמרינן בזה אתם אפילו שוגגים וכו'. ועל כרחך צ"ל דכשתיקנו שאין מעברים אלא עד הפורים, עקרו בזה את כוחם של בית דין לעבר אחר הפורים, והוי כאילו מעברים חודש אחר שאינו ניסן. ואם כן חשיב כדבר שמדאורייתא, כיון שאין להם כח בית דין על כך. 3. כשיטת הרמב"ם הלכות ממרים ג, ה, דס"ל דר' יהודה מוסיף הוא על דברי

יורה לאחרים לעשות כהוראתו. אבל תלמיד שלא הגיע להוראה והורה לעשות, פטור. וכן חכם סמוך ששנה ולימד לאחרים כדבריו, ולא הורה לעשות, פטור.

אין זקן ממרא חייב מיתה אלא אם כן חלק על דברי בית דין הגדול כשהם יושבים במקומם בלשכת הגזית. שנאמר "מן המקום הוא אשר יבחר ה'". אבל אם שמע את הוראתם כשהם מחוץ ללשכת הגזית, אינו חייב מיתה על המראתם.

כיצד הוא דין זקן ממרא, כשיחלוק אחד מחכמי העיר על בית דין שבעירו, הרי הוא והחולקים עמו עולים לירושלים, ובאים תחילה לבתי הדין שיושבים על פתח הר הבית ועל פתח העזרה. אם קבל מהם, מוטב, ואם לאו, באים לבית דין הגדול שבלשכת הגזית, והם אומרים להם את הדין כפי שקיבלו או למדו באחת מדרכי המדות. ואם חזר אחר כך חכם זה לעירו, ועשה, או הורה לעשות, כפי דעתו, חייב מיתה. ואינו צריך התראה.

כבר נתבאר שאין זקן ממרא נהרג אלא כשהורה לעשות בדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת. וכגון שנחלקו על ערוה מן העריות, אם אסורה או מותרת. וכן אם נחלקו בדבר שיכול לבוא לידי דבר שחייבים על זדונו כרת ושגגתו חטאת. וכגון שנחלקו בדין מדיני ממונות. שהרי דבר זה מביא לידי דבר שזדונו כרת, שלפי דבריו של האומר חייב, הרי נטל ממנו השני ממון כדין, ואם קידש בו אשה מקודשת. ולדברי האומר פטור, אם נטל ממון זה וקידש בו אשה, אינה מקודשת. וכן אם נחלקו בדיני מלקות, אם חייב מלקות או לא, הרי לדברי האומר אינו לוקה, אם מלקים אותו חייבים לשלם, ואם נטל מהם ממון ומקדש בו את האשה, מקודשת. ולדברי האומר שפטור ממלקות, אינה מקודשת. וכן כל כיוצא בזה, אם המחלוקת שביניהם יכולה להביא לידי דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת, אפילו לאחר מאה דברים, הרי זה נעשה זקן ממרא.

וכן אם נחלקו בתפלין, כגון שנחלקו אם יש בתפלין של ראש ארבע טוטפות או חמש, נעשה זקן ממרא על הוראה זו, אף על פי שאינו יכול לבוא לידי כרת וחטאת.

אבל אם נחלקו בשאר מצוות שבתורה, כגון בלולב, או ציצית, או שופר, זה אומר פסול וזה אומר כשר, אינו נעשה זקן ממרא, ופטור ממיתה⁴.

לשיטת הרמב"ם שנתבארה לעיל, שגם במצוות דרבנן נצטוינו בעשה ולא תעשה לשמוע לבית דין הגדול, נוהג דין זקן ממרא גם במצוות דרבנן, אם יכול

ר"מ, והלכתא כוותיה. וכן הסכים בחידושי הר"ן, ועיין השגות הרמ"ך, שמצדד כשיטת הרמב"ם. והרמ"ה והר"ש (באיגרות הרמ"ה) חלקו על הרמב"ם, וס"ל דר' יהודה לאו מוסיף הוא על ר"מ. ובחינוך השמיט תפלין, ומשמע שנוקט כר' מאיר לגמרי. 4. הכל ברמב"ם הלכות ממרים פרק

להתגלגל הדבר לידי דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת. וכגון, אם נחלקו על חמץ בערב פסח בשעה ששית אם אסור בהנאה מדרבנן, שדבר זה מביא לידי חיוב כרת, אם קידש אדם אשה בחמץ זה⁵. ולדעת הרמב"ן לעיל, אין דינים דרבנן בכלל מצוות אלו, ואין נעשה עליהם זקן ממרא⁶.

אינו נעשה זקן ממרא על הוראה בדבר המפורש בתורה. שאין זו הוראה, כיון שמפורש דינו בתורה⁷.

אינו נעשה זקן ממרא אלא אם כן הורה לעקור רק מקצת מן האיסור. אבל אם הורה לעקור איסור שלם, פטור⁸. זקן ממרא, דנים אותו בעירו, אבל אין ממיתים אותו אלא בבית דין הגדול שבירושלים. ומשמרים אותו עד הרגל, וחונקים אותו ברגל, שנאמר "וכל העם ישמעו וייראו"⁹.

מצוות לא תעשה שלא להוסיף על מצוות התורה,
שנאמר (דברים יג, א): "אֵת כָּל הַדְּבָר אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוֶּה
אֶתְכֶם אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת, לֹא תִסֹּף עָלָיו". ונאמר
עוד (שם ד, ב): "לֹא תִסְפוּ עַל הַדְּבָר אֲשֶׁר אֲנֹכִי
מְצַוֶּה אֶתְכֶם".

אסור להוסיף בקיום מצוות התורה יותר מכפי תנאיהם וגדריהם הקצובים בתורה. ויש בזה כמה אופנים, וכמו שיבואר.

א. מצוה המורכבת מכמה פרטים, ומוסיף על פרטים אלו בשעה שמקיים את המצוה, עובר משום "בל תוסיף".

וכגון, שנתן חמש פרשיות בתפלין, במקום ארבע¹, או שעשה תפלין של ראש מחמשה בתים, במקום ארבעה².

ג.ד. 5. רמב"ם שם ד, א, וכפירוש הכסף משנה שם. 6. עיין משנה למלך שם. 7. סנהדרין פח, ב במשנה, וברש"י שם ד"ה האומר. 8. יראים לג, מגמרא הוריות ד, א, ותוספתא שם א, ה. ומשכחת לה איסור שלם דאתיא רק מדרשא, כגון בתו מאנוסתו, עיין תוספות שם ד"ה בדבר. (ודברי רש"י שם ד"ה ולא כל דבר, צ"ע. ועיין גם מאירי שם.) והרמב"ם לא העתיק הלכה זו, וצ"ע. 9. רמב"ם הלכות ממרים סוף פרק ג. 1. רש"י דברים ד, ב. 2. רש"י דברים יג, א; סנהדרין פט, א.

ויש להבחין בזה, בין אם מוסיף על הפרטים ממינם (כגון שמוסיף על חוטי הציצית יותר ממנינם הקצוב, או שנוטל בלולב יותר משלשה הדסים, וכיו"ב), או שמוסיף עליהם ממין אחר, שאינו ראוי לקיום מצוה זו (כגון שמוסיף על החוטים ממין שאינו כשר לציצית, או שמוסיף על מיני הלולב מין חמישי).

והיינו, שאם מוסיף על המצוה ממין אחר, יש בזה לעולם משום בל תוסיף³. וכגון, שנוטל עם ארבעה מינים שבלולב מין חמישי, או שמוסיף על חוטי הציצית חוט ממין אחר, שאינו כשר לציצית⁴, או שכותב בתפלין פרשה אחרת, שאינה ממין ארבע פרשיות שבתפלין.

אמנם כשמוסיף על הפרטים ממינם, בזה יש לנו להבחין בין שני סוגים של מצוות. שיש מצוות שקצבה וגדרה בהם התורה את מספר פרטיהם. וכגון ארבע טוטפות (בתים) שבתפלין של ראש, שזהו מספר הטוטפות שקצבה התורה, לא שלש ולא חמש. ובמצוות כאלו, המוסיף על מספר פרטיהן עובר בבל תוסיף. ועל כן אסור להוסיף על ארבע פרשיות שבתפלין, גם מאותן ארבע פרשיות⁵.

3. סוכה לא, ב: "כשם שאין פוחתים מהן כך אין מוסיפין עליהן". וכשיטת התוספות שם (ד"ה הואיל), דיש בזה משום בל תוסיף דאורייתא, ומאי דאמרין בסנהדרין פח, ב "האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי", זהו לענין שאין המצוה נפסלת בזה. וכן נראה מפירוש רש"י שם ד"ה האי לחודיה קאי. ואתי שפיר בזה הסוגיות כפשטייהו. וכן נראה מפשטות לשון הרא"ש דסוכה ג, יד וכד, שמבואר בדבריו שכשמוסיף מין אחר עובר בזה משום בל תוסיף, ומשמע דמדאורייתא קאמר. וכן היא פשטות לשון הטור וש"ע או"ח תרנא, יד. וכן נקט בדעת הרא"ש במעדני יו"ט בהלכות תפלין, הו"ד בט"ז או"ח לד, ב, ונתבארו שם בחידושי רעק"א. אמנם דעת התוספות בסנהדרין דלמ"ד לולב אין צריך אגד, אמרין האי לחודיה קאי וכו', ולא אסור משום בל תוסיף מדאורייתא, וסוגיא דסוכה לא, ב דאסרין לקחת מין אחר זהו מדרבנן. וכשיטה זו כתב במגיד משנה הלכות לולב ז, ז, וכן הביא שיטה זו בחידושי הריטב"א סוכה לא, ב בשם הרא"ה והרמב"ן, וכן כתב הר"ן סוכה טז, ב מדפי הרי"ף, וכן הוא בחינוך מצוה תנד, וכן נקט הגר"א באו"ח תרנא, יד. ועיין ביאור הלכה לד, ב סוף ד"ה בעלמא מה שנדחק ליישב לפי שיטה זו את הסוגיא בסנהדרין, דמבואר דלמסקנא דאמרין דבעינן בית החיצון רואה את האויר, גם עובר משום בל תוסיף מדאורייתא, אף על גב דהאי לחודיה וכו'. ועיין ביאור הלכה שם ד"ה ויכוין, שכתב דע"פ שיטת התוספות בסוכה אתו דברי הטור וש"ע כפשוטם בלי שום דוחק. וכן דברי החי"א שהביא שם בביאור הלכה אתו בפשטא כפי שיטה זו. 4. עיין חידושי הר"ן סנהדרין פח, ב, שמעמיד בכה"ג את דברי הגמרא שם דאמרין גבי ציצית דאם הוסיף גורע. וכן פירש הגר"א באו"ח סימן יא סעיף יב. 5. עיין תוספות ראש השנה כח, ב ד"ה ומנא תימרא, שכתבו שכשנותן כמה הדסים וכמה ערבות בלולב אין זה בל תוסיף אלא אם כן מוסיף מין אחר, והקשו "ומיהו תימה דלפי זה אם היה נותן כמה חוטיין בציצית וכמה פרשיות בתפלין בבית אחד לא היה עובר משום בל תוסיף". וזהו לפי שיטתם שם, שהשוו כמה הדסים וכמה ערבות לנוטל לולב כמה פעמים ביום. אמנם עיין להלן הערה 7, דברא"ש מבואר דהא דאין בל תוסיף בכמה הדסים וכמה ערבות אין זה כלל בכל המצוות, אלא דזהו משום שהמנין שנאמר בד' מינים זהו רק שלא לפחות מהם וכו'. ולשיטה זו

אמנם יש מן המצוות שנתנה בהן התורה שיעור למנין פרטיהן, שלא לפחות ממנין זה, אבל לא הגבילה התורה את מניינם לשיעור זה בלבד. ובמצוות כאלו, מותר להוסיף על שיעוריהם. ועל כן מותר להוסיף על מנין ההדסים והערבות שבלולב. שמנין הדסים שבלולב למדנו מן הכתוב "ענף עץ עבות", ואין נחשב עבות בפחות משלשה⁶. וכן מנין ערבות למדנו מלשון "ערבי נחל", ומיעוט רבים שנים. אמנם כל מה שמוסיף על המנין, זהו בכלל "עבות" של הדס, ובכלל "ערבי נחל"⁷.

ולענין אתרוג ולולב, נחלקו הראשונים: לדעת הרא"ש והראב"ד יכול להוסיף גם עליהם. שלא נתנה בהם התורה שיעור למעלה, וכל מה שנוטל זהו בכלל לולב ואתרוג שצותה התורה⁸. אבל דעת הרמב"ם שאין להוסיף על אתרוג אחד ולולב אחד. ונראה שדעתו שקצבה והגבילה התורה את האתרוג והלולב, שאין בהם מצוה אלא באחד. וכן פסק בשולחן ערוך⁹.

וכן לענין מנין חוטי הציצית, נחלקו הראשונים מערכה מול מערכה, אם המנין שנתנה התורה לחוטי הציצית, ארבעה כפולים שהם שמונה, הוא בדוקא, והמוסיף על מנין זה עובר בבל תוסיף, או שלא קצבה התורה מנין זה אלא שלא לפחות ממנו, אבל כל שמוסיף חוטים כשרים על מנין זה, הרי זה בכלל המצוה¹⁰.

ועוד יש לנו להבחין במצוות כאלו המורכבות מפרטים, בין מצוות שדינן שיהיו פרטיהן אגודים ומחוברים יחד, לבין מצוות שפרטיהן עומדים כל אחד לעצמו. ולדוגמא, בתפלין של ראש, שיש בהם ארבע טוטפות וארבע פרשיות, הרי צריכים להיות כל הטוטפות מחוברים ביחד, וכן הפרשיות נתונות בבתים ואגודות בהם. אכן ארבע מינים שבלולב, אף על פי שמעכבים הם זה את זה, ואם חסר אחד מהם לא קיים כלל מצוה, אבל מכל מקום אינם צריכים להיות אגודים ביחד, ואפילו אם נטלם בזה אחר זה יצא¹¹.

נראה פשוט דיש בל תוסיף בהוספת פרשיות בתפלין, דהא יש מנין קצוב למספר הפרשיות שבתפלין. 6. עיין רש"י סוכה מב, ב ד"ה בעבותים, וברש"ש שם, וכן הוא בפסקי הרי"ד ובשבלי הלקט. וברש"י שם לד, ב ד"ה ענף פירש באופן אחר. 7. רא"ש סוכה ג, יד. ועיין שם שהביא מחלוקת הגאונים אם מותר להוסיף גם הדס שוטה, אי נחשב מינא דהדס. ולכאורה אין מתיישבת דעת המתירים עם שיטה זו, שהרי כשמוסיף הדס שוטה אי אפשר לומר שכולם בכלל המצוה. וכבר הקשה כן בחידושי הריטב"א סוכה לא, ב על שיטה זו, איך נהגו להוסיף הדס שוטה בלולב, והרי הוא כמין אחר, וכתב דכיון שנוטלים אותו לנוי בעלמא אין בו משום בל תוסיף אפילו דרך גדילתו, ואפשר שהמנהג שלא כדעת התוספות. עכ"ד. ועיין משנה ברורה תרנא, ס שכתב דנכון לחשוב לכתחילה שאינו אוגדן לשם מצוה אלא לנוי בעלמא. 8. עין רא"ש סוכה ג, יד, והשגת הראב"ד הלכות לולב ז, ז. ובמגיד משנה הקשה על הראב"ד, מאי שנא שני לולבים משני זוגות תפלין. אכן דעת הראב"ד דלולב דמי להדס וערבה, שלא נאמר בהם שיעור למעלה, ולפיכך אין בהם משום בל תוסיף. 9. אור"ח תרנא, טו. 10. עיין אור"ח יא סעיף יב בבית יוסף ובביאור הגר"א ובארצות החיים שיטות הראשונים בזה, ועיין שם במשנה ברורה ס. 11. עיין שו"ע אור"ח

ויש הבדל בין שני סוגי מצוות אלו, לענין איסור בל תוסיף. שבמצוות שאינן צריכות להיות אגודות יחד, יוכל להוסיף על פרטיהן, אם מתנה בפירוש שאינו מוסיף לשם מצוה, אלא לשם כונה אחרת, כגון לשם נוי וכיו"ב. ועל כן, מותר להוסיף על מינים שבלולב, אפילו ממינים אחרים לגמרי, אם מכוין בפירוש שנוטלם לשם נוי בעלמא¹².

ועוד יש במצוות כאלו (שאינן צריך בהם אגד), שאפילו אם הוסיף עליהם, ועבר על בל תוסיף, מכל מקום אין המצוה נפסלת בזה. וכגון, אם הוסיף על המינים שבלולב, ועבר על בל תוסיף, מכל מקום יצא ידי מצותו¹³. שכל מין נחשב כעומד בפני עצמו, "האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי". וכל זה הוא אפילו אם אגד את המינים. שכיון שאין המינים צריכים אגד, הרי האגד כמי שאינו.

וכל זה הוא, כאמור, במצוות שאינן צריכות אגד. אבל מצוות הצריכות להיות אגודות, אסור לעולם להוסיף בהן, ואין מועיל בהן תנאי. ומטעם זה אסור להניח שתי פרשיות בבית אחד של תפלין של ראש, אפילו אם מתנה שאינו מקיים מצוה אלא באחת מהן, והשניה אינה אלא כקלף בעלמא¹⁴. וכן אם עושה תפלין של ראש מחמשה בתים, עובר בזה בבל תוסיף, אפילו אם יתנה שהבית החמישי הוא לנוי בעלמא. שהרי דין תפלין של ראש שיהיו כל הבתים מעור אחד¹⁵. וכן אסור להוסיף

תרנא, יב. 12. רא"ש סוכה ג, כד; טור או"ח תרנא. ועיין אליה רבא שם שדקדק מלשון הרא"ש דאף כשאינו מכוין לשם מצוה ג"כ עובר. אמנם קשה, הא הרא"ש ס"ל דמצוות צריכות כוונה לצאת, ואם כן כ"ש דלעבור בעי כוונה (עיין מג"א תרנא, כז). ונראה דכונת הרא"ש, דכשנוטל בסתמא אמרינן דמסתמא לשם מצוה מתכוין, דנטיילתו מוכחת עליו דלשם מצוה עביד. זוהי גם כוונת הטור במה שכתב "אם יאחזנו עמהם לשם מצות לולב", והיינו דכשנוטל בסתמא אמרינן דלשם מצוה עביד, וכמו שפירש בחידושי הגהות שם. 13. סנהדרין פח, ב, וכמו שפירשו בתוספות סוכה לא, ב, עיין לעיל הערה 3. ועיין כסף משנה הלכות לולב ז, ז, שהרמב"ם חזר בו ממה שכתב תחילה שאם הוסיף פסל. 14. ביאור הלכה לד, א סוף ד"ה ויכוין, וד"ה בעלמא. 15. ביאור הלכה שם ד"ה בעלמא, ודלא כהב"ח. וזה נראה כוונת הטור שם, שכתב "ויכוין בהנחתם... והאחרים הרי הן כרצועות בעלמא, ואין כאן משום בל תוסיף, דלא מיקרי בל תוסיף אלא כשעושה חמש בתים" (והוא מהרא"ש בהלכות תפלין), ור"ל דבכה"ג שמכוין וכו' אין בל תוסיף אלא בחמש בתים, והיינו משום שיש בהם דין אגד. (ואין צריך למה שכתב המג"א דהתם כתב פרשה אחרת. ובלא"ה דבריו תמוהים, דהסוגיא לא איירי במוסיף על הפרשיות, אלא במוסיף על הבתים, ועיין להלן הערה 17. ועיין במה שנתלבט בביאור הלכה ד"ה ויכוין בדברי המג"א. ודבריו שם הם קשי הבנה.) וזה נראה כוונת הגר"א שם במה שפירש דברי הרא"ש והטור, שכתב: "ואף בפסולין (עובר בבל תוסיף) אם הוא בא' קשור עם הכשר כמ"ש בסוכה פ"ג ופ' הנחנקין". וכוונתו, במה שדינו להיות קשור. ורמז למה דמבואר בפ' הנחנקין, ונתבאר בתוספות פ"ג דסוכה, דלמ"ד לולב צריך אגד לא אמרינן האי לחודיה קאי וכו', וה"נ בחמשה בתים בתפלין, כיון דתפלין של ראש צריכים להיות אגודים, לא אמרינן בהו האי לחודיה קאי וכו', וממילא לא מהני בהו תנאי, דלעולם חשבינן להו כאחד. זוהי גם כוונת הדמשק אליעזר במה שביאר דברי הגר"א, דיש מצוה בקשירתם, וכוונתו דבתי התפלין של ראש צריכים להיות אגודים ביחד. ובחינם השיגו בביאור הלכה שם. ועיין מה שביאר בביאור הלכה שם, ואף שאפשר כדבריו בביאור הסוגיא שם, מכל מקום אין נראה דלזה נתכוין הגר"א

על מנין החוטים שבציצית (ממין אחר לכולי עלמא, וממין הכשר תלוי בדעות לעיל), אפילו אם מכויך בתוספת לשם נוי בעלמא. שהרי דין תורה שיהיו חוטי הציצית מחוברים בקשר¹⁶, ועל כן אין מועיל בזה תנאי.

עוד יש במצוות אלו (שצריכות אגד), שאם הוסיף בהן, פסל בזה את מצותו. וכגון, אם הוסיף פרשיות בתפלין, או שעשה תפלין של חמשה בתים, או הוסיף על חוטי הציצית, אינו מקיים מצוה בתפלין ובציצית אלו¹⁷.

ב. אופן שני שעובר בבל תוסיף, זהו כשכופל את המצוה בשעה שמקיים אותה. וכגון, שמניח בבת אחת שתי תפלות בזרועו או בראשו, או שמטיל שתי ציציות בכנף אחד.

ועובר בזה משום בל תוסיף, בין אם היו שתי התפלות (או הציציות) כשרות, ובין אם היה אחד מהם פסול¹⁸.

ואמנם אם מכויך בפירוש בהנחת התפלה השניה שאינו עושה כן לשום מצוה, אלא לשם נוי, אין בזה משום בל תוסיף. ומטעם זה כתבו הפוסקים, שהמחמירים להניח שני זוגות תפלין, לצאת שיטת רבנו תם בסדר הפרשיות, צריכים לכוין בהנחתם שיוציאים ידי חובה באותם שהם אליבא דהלכתא, והשאר הם כרצועות בעלמא, כדי שלא יעברו על בל תוסיף בהנחת שני זוגות תפלין¹⁹.

ד"ל. 16. רמב"ם הלכות כלאים י, ד. 17. סנהדרין פח, ב' פט, א. ועיין בביאור הלכה לד, ב ד"ה בעלמא, שכתב שכשעושה ה' בתים פסולים התפלין אפילו אם לא הניח בהם שום פרשה, מטעם דהבית החיצון אינו רואה את האויר. ולענד"נ פ"פ שכשעושה מתחילה תפלין של ה' בתים אין צריך לזה, דבלא"ה פסול, כיון שמוסיף על מנין הטוטפות שבתורה, וגרוע ועומד הוא, ודומיא דמאי דאמרין התם לענין ציצית ולולב. ולא הוצרך טעם זה (של בית שאינו רואה את האויר), אלא כשעשה מתחילה ד' בתים ונח אחריו גביה, כמבואר שם בסוגיא. 18. כן היא פשוט לשון הרא"ש, והטור באו"ח סימן לד, ומשמע שיש בזה משום בל תוסיף דאורייתא. ועיין בביאור הלכה שם סעיף ב ד"ה ויכוין, שכתב דלשיטת התוספות בסוכה דעובר בבל תוסיף גם כשהאי לחודיה קאי וכו', אתו דברי הרא"ש והטור כפשטייהו, בלא שום דוחק. ובעיקר מה שהאריך שם טובא בביאור הלכה, לבאר אמאי הצריך הטור ושו"ע שיכוין בהנחתם וכו', הדברים תמוהים מאד, דהא מפורש בתוספות בסנהדרין פח, ב, דאף אם נפרש שסברת האי לחודיה קאי כו' מהני דלא יהיה בזה בל תוסיף מדאורייתא, מכל מקום מדרבנן ודאי שיש בזה בל תוסיף, וכדאמרין בסוכה לא, ב דאסור להוסיף מין אחר על מיני הלולב, ואם כן אתי שפיר דברי הטור ושו"ע כפשטייהו, דצריך לכוין וכו' כדי שלא יהא בזה בל תוסיף על כל פנים מדרבנן, וכן פירש באמת במחצית השקל. ואמנם גם מדברי הגר"א משמע שמפרש (כהביאור הלכה) דלענין בל תוסיף אין צריך שיכוין וכו'. דכתב שכיון שא' פסול אין בל תוסיף, מה שאין כן בשניהם כשרים. והרי אם מכויך וכו', הרי גם בכשרים אין בל תוסיף. ומשמע דבא' פסול בלא"ה ליכא בל תוסיף. ונראה דלשיטתו אזיל, דבסימן תרנ"א נקט כהמגיד משנה דבמין פסול אין בל תוסיף מדאורייתא, ולכך מחלק כאן בין תפלין פסולים לכשרים. 19. טור ושו"ע או"ח לד, ב, וכנ"ל בהערה הקודמת, דכתבו כך משום לתא דבל

ואם עבר והוסיף על המצוה, לא פסל בכך את מצוותו, שהרי כל אחת מן התפלות עומדת בפני עצמה. וכן המטיל שתי ציציות בכנף אחד עובר בבל תוסיף, ומכל מקום לא פסל בזה את מצותו²⁰. ונתבארו פרטי הלכה זו בשולחן ערוך או"ח י, ו.

ג. המוסיף על המצוה לאחר שעשאה. וכגון, בכור בהמה טהורה, שדמו טעון מתנה אחת על המזבח, והוסיף הכהן ונתנו שתי מתנות או יותר, עובר בזה משום בל תוסיף. וכן כהן המוסיף על ברכת כהנים ברכה נוספת משלו.

וכתבו התוספות²¹, שאין בזה משום בל תוסיף, אלא אם כן מוסיף את המתנות על קרנות אחרות, שלא נתן עליהן מתחילה. אבל אם נותן כמה פעמים על קרן אחת, אין בזה משום בל תוסיף. שאין איסור לעשות אותה מצוה כמה פעמים. וכן לענין ברכת כהנים, אין איסור אלא להוסיף ברכה אחרת. אבל אם חוזר ומברך כמה פעמים, אפילו באותו ציבור, אין בזה איסור בל תוסיף. ומטעם זה מותר ליטול לולב כמה פעמים, או לאכול בליל פסח כמה זיתים של מצה, אף על פי שיצא כבר ידי חובתו בנטילת לולב פעם אחת, ובאכילת כזית מצה. וכן מותר, מטעם זה, לתקוע כמה פעמים בשופר בראש השנה, אף על פי שכבר יצא ידי מצותו²². אמנם זהו דוקא בזמן המצוה, כגון שמוסיף ליטול את הלולב ביום החג, ומוסיף לאכול מצה בליל הפסח. אבל המוסיף ומקיים את המצוה לאחר שכבר עבר זמנה, עובר בבל תוסיף²³. ומטעם זה אסור לשבת בסוכה ביום שמיני עצרת²⁴.

האיסור להוסיף על המצוה לאחר זמן המצוה, זהו רק אם מכוין בזה לשם מצוה. ועל כן יושבים בחוץ לארץ בסוכה ביום שמיני עצרת, ואין חוששים משום בל תוסיף, כיון שאין עושים כן לשם מצוה של יום השמיני, אלא משום ספק יום שביעי של סוכות²⁵.

תוסיף. 20. כהכרעת הרמ"א באו"ח יא, ו. ושיטת הרמב"ם דהציציות פסולות הן, והעתיק המחבר דבריו. וק' על שיטת הרמב"ם מסוגיא דסנהדרין פח, ב, דאמרינן בכה"ג האי לחודיה קאי וכו'. ועיין הגהות רעק"א על שו"ע שם שהאריך בזה. ובמאירי בסנהדרין ביאר שיטת הרמב"ם, שמפרש דהא דאמרינן האי לחודיה קאי וכו', זהו רק לענין שאינו נעשה זקן ממרא, אבל על כל פנים נפסלת מצוותו בזה. 21. ראש השנה טז, ב ד"ה ותוקעים, וכה, ב ד"ה ומנא. 22. עיין מנחת חינוך מצוה תנד, שכתב דיש לבאר דזהו משום שלא נתנה התורה שיעור לתקיעה, אלא כתבה יום תרועה, וכן לענין אכילת מצה נאמר בערב תאכלו מצות, ואין לפחות משיעור תקיעות שקצבה התורה, או משיעור כזית, אבל יכול להוסיף. ומשמע שר"ל שמקיים מצוה בכל מה שתוקע ובכל המצות שאוכל. ועיין בענין זה באורך בקהלות יעקב ברכות סימן וז. 23. ולענין הוספה על קרבן חגיגה, יתבאר בע"ה במצות חגיגה. 24. ואפילו אם יושב באמצע החורף בסוכה לשם מצוה עובר משום בל תוסיף – גור אריה דברים ד, ב. 25. עיין שער הציציות

מן הגמרא נראה שהמוסיף על המצוה באופן האסור, לוקה על לאו של בל תוסיף²⁶.
וכן מבואר בספר החינוך²⁷ וברמב"ן²⁸. אמנם הרמב"ם לא מנה לאו זה במנין
הלוקים. ועמדו בזה האחרונים²⁹.

לדעת הרמב"ם³⁰ נכלל עוד בלאו זה, איסור על בית דין³¹ שלא יוסיפו איסורים על
איסורי התורה ויקבעו הדבר בתורת איסור מן התורה. וכגון, אם אוסרים בית
דין בשר עוף בחלב, ומודיעים שהוא בכלל גדי ואסור מן התורה, עוברים בבל תוסיף.
ואין יכולים בית דין להוסיף ולגזור גזירות ולתקן תקנות, אלא אם כן מודיעים שמן
התורה מותר הוא, ואינו נאסר אלא מדבריהם, בתור משמרת לדברי תורה.

והראב"ד³² נחלק עליו בזה, וסובר שאין איסור בל תוסיף בגזירות בית דין, אפילו
אם אומרים שאסור מן התורה. ואין איסור בל תוסיף אלא כשמוסיף על
מצוות עשה, ועל פי הדרכים שנתבאר לעיל.

תרסח, ד. 26. עירובין צו, א, ראש השנה כח, ב: "אלא מעתה הישן בסוכה בשמיני ילקה".
27. מצוה תנד. 28. דברים ד, ב. 29. עיין מראי מקומות לזה בספר המפתח על הרמב"ם
הלכות ממרים ב, ט. 30. הלכות ממרים ב, ט. וכן הוא בתחילת מנין המצוות שבראש משנה
תורה. וכן מבואר ברמב"ן דברים ד, ב. 31. כן מבואר בלשון הרמב"ם שם, דהאיסור על בית
דין הוא, ודלא כמו שהעתיק דבריו בחינוך: "המורה שבשר עוף אסור מן התורה" וכו'.
דמהרמב"ם משמע דהאיסור הוא על תחילת הגזרה ע"י בית דין, ולא על ההוראה. ובה מיושב
קצת מה שהקשה הראב"ד (ונתבארה קושייתו באו"ש), היאך מצינו לחז"ל שהסמיכו גזרות דרבנן
על דרשות הפסוקים, ולא הודיעו שאסמכתא בעלמא הוא. ולהנ"ל מיושב, דאין איסור זה אלא
על בית דין, ולא על הוראה בעלמא. ובחיי אדם סח, כג כתב דאם נוטל לולב כמה פעמים ביום,
ואומר דמן התורה באה הקבלה על זה, עובר בבל תוסיף. והיינו גם כן על יסוד דברי הרמב"ם
אלו. ולפי מה שנתבאר, אין הלאו אלא בגזירת בית דין, ולא על יחיד העושה לעצמו. ובביאור
הלכה לד, ב ד"ה ויכוין תמה על דבריו מהתוספות בראש השנה שכתבו דמותר ליטול לולב
כמה פעמים, ואפילו אם מכוין לקיים בזה בכל פעם המצות עשה. ואין כאן קושיא כלל,
דהתוספות מיירי כשנוטל הלולב בתורת תוספת על המצוה, והיינו, שיודע שכבר יצא ידי המצוה,
ומכוין להוסיף על המצוה, ודעתו שמקיים בזה על כל פנים מצוה בתוספתו, אף על פי שאינו
חייב בה. והחיי אדם מיירי שאומר שחייב בנטילת לולב כמה פעמים ביום. ופשוט. 32. שם,
וכן דעת החינוך במצוה תנד.

מצות לא תעשה שלא לגרוע ממצוות התורה, שנאמר
 (דברים יג, א): "וְלֹא תִגְרַע מִמִּנּוּי", ונאמר עוד (שם ד, ב):
 "...וְלֹא תִגְרַעוּ מִמִּנּוּי".

כשם שאסור להוסיף בקיום המצוות, כן אסור לגרוע בהם. וכגון, לעשות תפלין של ראש משלשה בתים בלבד, או לכתוב בתפלין רק שלש פרשיות, או להטיל בבגד רק שלש ציציות, או ליטול רק שלשה מינים בלולב¹.

ואפילו במצוות שאין המנין מעכב בהם, אסור לפחות מהמנין שקצבה התורה. ולפיכך, קרבנות הטעונים ארבע מתנות דם על המזבח, אם פוחת ממספר המתנות, הרי זה עובר בבל תגרע, אף על פי שהקרבתן כשר גם במתנה אחת².

1. ספרי ראה; רש"י דברים ד, ב; סמ"ג לא תעשה שסה. ועיין ביאור הלכה לד, ב ד"ה יניח, דגם אם מחליף סדר הנחת הפרשיות בבתים עובר בבל תגרע, דהא אין בתפלין אלו אלא שתי פרשיות. ועל כן צריך המניח תפלין דר"ת לכיין שאינו עושה כן אלא משום ספיקא, דהא אם הלכה כרש"י הרי עובר בתפלין אלו בבל תגרע, כיון דכולי יומא זימניה הוא. ועיין עוד בביאור הלכה תרנא, יב ד"ה אבל, שמי שאין לו אלא ג' מינים ונוטלם לזכר בעלמא, צריך לזוהר שלא יכוין לשם מצוה, שלא יעבור על בל תגרע. ועיין טורי אבן ראש השנה באבני מלואים לדף כח (ד"ה הרי), שהקשה מסוגיא דסוכה לא, ב "לא מצא אתרוג לא יביא לא רימון ולא פריש... מהו דתימא לייתי כי היכי שלא תשכח תורת אתרוג, קמ"ל זימנין דנפיק חורבא מיניה דאתי למיסרך". ולמה לי טעמא דאתי למיסרך (והיינו שיבוא ליטול פריש או רימון גם כשיהיה לו אתרוג, עיין שם בפירושו ר"ח), תיפוק ליה דאתי לכווני לשם מצוה, ויעבור כבר עכשיו בבל תגרע. אמנם אי משום הא לא קשיא, דהא חזינן דשרי לטול ג' מינים בלבד (כנ"ל בשולחן ערוך תרנא, יב), ולא חשו שמא יכוין לשם מצוה. אמנם הא קשיא, דאם באמת אתי למיסרך, ויחשוב שיוצא ידי חובה ברמון כמו באתרוג, אם כן כבר יעבור באמת בבל תגרע אפילו אם באמת לא יהיה לו אתרוג, שהרי חושב הוא שבכך מקיים את מצותו. ונראה, דבהנך מצוות שהמנין מעכב בהם, אינו עובר במה שנוטל ג' מינים במקום ד'. דבכה"ג חשיב מבטל מצוה, ולא כמגרע במצוה. ואינו עובר משום בל בגרע אלא באופן שיודע שהתורה הצריכה ד' מינים, אלא שסובר שעל כל פנים יש קיום מצוה גם בג' מינים, אף על פי שאינו יוצא ידי עיקר חובתו אלא בד' מינים. וזהו שהזהירה התורה בבל תגרע, שלא יקיים את המצוה בגרעון, והיינו שאם אינו מקיים כל תנאי המצוה אין כאן מצוה כלל, ואדרבה, זוהי עבירתו, במה שמקיים מצוה בגרעון. ודומיא דמה שהזהירה התורה בבל תוסיף, והיינו שלא יאמר שיש תוספת מצוה בהוספה. ולפי זה נראה, דאם חושב שבנטילת רמון או פריש מקיים הוא את מצות התורה, אין בזה כלל משום בל תגרע, דאינו מכיין לגרוע כלל, ואינו אלא מבטל מצוה. דאין נחשב גרע, אלא כשיודע ד' מינים שציותה התורה, ומכוין לקיים מצוה בג' בלבד. וניחא בזה, דמהשתא אין אנו צריכים לומר דכל מי שנפסלה אחת מפרשיות התפלין שלו עובר גם בבל תגרע, מלבד מה שביטל מצוות תפלין. וא"ש בזה שלא הזהירו הפוסקים להתנות בתפלין דר"ת שהוא משום ספיקא, ובנטילת ג' מינים שהוא לזכר בעלמא. 2. זבחים פ, א. ובכה"ג חשיב לעולם כגורע, אע"פ שמקיים מצוה במה שעושה. דהא מגרע מהמנין שקצבה התורה. אבל מי שמבטל מצות עשה אינו עובר בלאו זה, וכמו שכתב המהר"ל בריש באר הגולה, וכן כתב בטורי אבן ראש השנה טז, א ד"ה ותוקעין, ותמה על הרשב"א, שכתב דמה שאין תוקעים בשופר בשבת, אין עוברים בזה

ומשמע מלשון ספר החינוך שכשם שיש חיוב מלקות במוסיף על המצוה, כן חייב גם בגורע, אם עושה מעשה, וכגון שעושה מצוה באופן שגורע מפרטיה³.

לשיטת הרמב"ם, שיש איסור בל תוסיף במה שמוסיפים בית דין על מצוות התורה אם אומרים שיש בזה איסור תורה, הוא הדין שעוברים על איסור בל תגרע אם אומרים על דבר שאסור מן התורה שמותר הוא⁴, או שאינו אסור אלא מדרבנן⁵.

משום בל תגרע, כיון שעושים כן בתקנת חכמים. ותמה בטורי אבן, דאין בביטול מצוה משום בל תגרע. אמנם כבר כתבו האחרונים, דגם הרשב"א מודה דאין בביטול מצוה משום בל תגרע, ולא דן הרשב"א אלא כשעוקרים בית דין מצוה מן התורה בתקנתם; עיין שפת אמת ראש השנה כח, ב ד"ה עיין בטו"א, ובשדי חמד מערכת ל כלל קז אות א, ושם בכלל קלו. ובמנחת חינוך מצוה תנה העתיק דברי הרשב"א שלא בדקדוק, והסיק מזה שכל המבטל עשה עובר גם בלא תעשה, רק דאין לוקין כיון דאין בו מעשה. ואין נראה כן כונת הרשב"א. אמנם בשערי תשובה לרבנו יונה ג, יא כתב: "ויש על כל מצות עשה אזהרת לאו כוללת, שנאמר לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו". וצ"ע. 3. דכתב בחינוך במצוה תנה דכל עניניה של מצוה זו כמו בבל תוסיף. ומשמע דהוא הדין למלקות. ועיין מהר"ל בספר באר הגולה, תחילת באר הראשון, שכתב: "...כי אם יניח המצוה ולא יעשה, אין כאן רק שיושב בטל מן המצוה, אבל מי שגורע מן המצוה הוא שמשנה המצוה במעשה, ולפיכך הוא בלא תעשה, והרי מי שעשה ג' ציציות בבגדו הוא עובר בלא תגרעו, ואם לא עשה שום ציצית הוא בקום ועשה בלבד". וכן כתב בטורי אבן לראש השנה באבני מלואים לדף כח, דחשיב בל תגרע כעבירה שיש בה מעשה. 4. הלכות ממרים ב, ט. 5. לחם משנה שם.

עדות ה'

מצות עשה ללמוד תורה וללמדה, שנאמר (דברים ו, ז):
"וְשִׁנַּנְתֶּם לְבַבְיָהּ"

ונכפלה מצוה זו בתורה פעמים רבות, ושקולה היא כנגד כל המצוות¹. כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורים, בין בחור בין זקן גדול שתשש כחו, אפילו היה עני המתפרנס מן הצדקה ומחזר על הפתחים ואפילו בעל אשה ובנים חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר "והגית בו יומם ולילה"².

וחייב לשלש זמן למידתו, שליש במקרא, שליש במשנה ושליש בתלמוד. ובכלל מקרא, כל העשרים וארבעה ספרים³. ותלמוד, זהו סברות וטעמי המשניות ולתרגום במה שסותרות זו את זו⁴. ויש אומרים שזהו דוקא בתחילת לימודו, אבל כשיגדיל בתורה אינו צריך לעסוק במקרא ובמשנה אלא בעתים מזומנות כדי שלא ישכח, ויפנה כל ימיו לתלמוד בלבד לפי רוחב לבו וישוב דעתו⁵. ויש מפרשים שלא אמרו חז"ל בדוקא לשלש זמנו, שהרי התלמוד צריך זמן הרבה, ואף המשנה חמורה מן המקרא, אלא לומר שיתן זמן לכל אחד כפי הראוי לו⁶. נשים ועבדים פטורים מתלמוד תורה. ואשה שלמדה, יש לה שכר כאינו מצווה ועושה. ואף על פי שיש לה שכר, צוו חכמים שלא ילמד אדם את בתו תורה, מפני שרוב הנשים אין דעתן מכוונת להתלמד, ומוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן. במה דברים אמורים, בתורה שבעל פה, אבל תורה שבכתב לא ילמד אותם לכתחילה, ואם מלמדה אינו כמלמדה תפלות⁷. ומכל מקום צריכות הנשים ללמוד דינים השייכים להן⁸.

1. רמב"ם הלכות תלמוד תורה ג, ג. 2. שם א, ח. 3. שו"ע יו"ד רמו, ד. 4. רש"י קידושין ל, א. ומהרמב"ם הלכות תלמוד תורה א, יא נראה דכל תורה שבע"פ היא בכלל משנה, ותלמוד הוא להבין ולהשכיל אחרית דבר מראשיתו ולהוציא דבר מדבר ולדמות דבר לדבר וכו'. וכן העתיק בשו"ע. 5. רמב"ם ושו"ע שם. 6. ר"ן עבודה זרה ה, ב מדפי הרי"ף. 7. שו"ע שם ו. 8. שם

מי שִׁנְשָׂאוּ לבו לקיים מצוה זו כראוי ולהיות מוכתר בכתר תורה, לא יסיח דעתו לדברים אחרים, ולא ישים על לבו שיקנה התורה עם העושר והכבוד כאחת. כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל⁹.

כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, או שקרא ושנה ופירש להבלי העולם והניח תלמודו וזנחו, הרי זה בכלל "כי דבר ה' בזה"¹⁰.

היה לפניו עשיית מצוה ותלמוד תורה, אם אפשר למצוה להעשות על ידי אחרים לא יפסיק תלמודו, ואם לאו, יעשה המצוה ויחזור לתורתו¹¹.

חייב אדם ללמד את בנו תורה¹². אבל האשה אינה מצווה ללמד את בנה. וכשם שמצוה ללמד את בנו, כך מצוה ללמד בן בנו, שנאמר: "והודעתם לבניך ולבני בניך". ולא לבן בנו בלבד, אלא מצוה על כל חכם מישראל ללמד לתלמידים, שגם הם נקראים בנים, אלא שמצוה להקדים בנו לבן בנו, ובן בנו לבן חבירו¹³. ואם אינו מלמד את בנו בעצמו, חייב לשכור מלמד עבורו¹⁴. וכן לבן בנו¹⁵. אבל לבן חבירו אינו חייב לשכור¹⁶.

וחייב ללמד בנו בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה¹⁷, דהיינו תורה נביאים וכתובים¹⁸. ואינו חייב ללמדו בשכר משנה וגמרא. וזהו דוקא במי שחיוו נדחקים, אבל מי שאפשר לו, מצוה ללמדו בשכר משנה וגמרא הלכות ואגדות¹⁹.

מצות עשה לכבד החכמים והזקנים, שנאמר (ויקרא יט,

לב): "מִפְּנֵי שִׁבְיָה תִּקְוֶם וְהַדְרַת פְּנֵי זָקֵן".

מצות עשה לקום מפני חכם שהוא מופלג בחכמה יותר משאר העם¹, ואפילו אם אינו זקן בשנים. ו"זקן" שנאמר בפסוק, זהו מי שקנה חכמה. וכל שהוא מופלג בחכמה, אפילו אם אינו מגדולי הדור, הרי זה בכלל זקן שחייבים לקום מפניו².

ברמ"א. 9. רמב"ם שם ג. ו. ועיין עוד שם באורך, ובשו"ע שם כא. 10. שו"ע שם כה. 11. שם יח. 12. רמב"ם הלכות תלמוד תורה א, א. 13. שו"ע יו"ד רמה, ג. 14. שם ד. 15. עיין ש"ך שם א. 16. שו"ע שם. 17. שם ו. 18. ב"ח וט"ז שם, וכן הסכים הגר"א יד, ודלא כפירוש רש"י שכתב תורה בלבד. 19. שו"ע שם. 1. ש"ך יו"ד רמד, ב, ופירש כן גם בלשון הרמ"א, שכתב "שהוא גדול ממנו וראוי ללמוד ממנו", ופירש הש"ך דמיירי דוקא בכהאי גוונא שהוא חכם מופלג. 2. עיין ש"ך שם.

וכן מצוה לקום מפני איש שיבה, דהיינו שהוא בן שבעים שנה, ואפילו אם הוא עם הארץ, ובלבד שאינו רשע.³

ונמצא ששני ענינים כלולים במצוה זו: "מפני שיבה תקום" — והיינו מי שהגיע לשיבה, אפילו אם אינו חכם, "והדרת פני זקן" — היינו מי שקנה חכמה, אפילו אם הוא צעיר.

מאימתי חייב לקום מפניהם, משיגיע לתוך ארבע אמותיו עד שיעבור מכנגד פניו.⁴ הרוכב הרי זה כמהלך, וצריך לקום מלפניו.⁵

אין עומדים מפניהם לא בבית הכסא ולא בבית המרחץ, שנאמר "תקום והדרת", אין קימה אלא במקום שיש הידור.⁶ ודוקא בחדר הפנימי של המרחץ אין עומדים, אבל בחדר האמצעי, שעומדים שם ערומים ולבושים, קמים מפניהם.⁷ אפילו בשעה שעוסק בתורה צריך לעמוד מפניהם.⁸ אבל העוסק במלאכתו אינו חייב להבטל ממלאכתו ולעמוד. שלא חייבה תורה להִדרם במקום שיש חסרון כיס.⁹

אסור לעצום עיניו קודם שיגיע לתוך ארבע אמותיו, כדי שלא יצטרך לקום מפניו כשיגיע לתוך ארבע אמותיו.¹⁰ ועל זה נאמר בתורה "ויראת מאלהיך", שזהו דבר המסור ללבו של אדם, ואין יודע מחשבותיו אלא בוראו.¹¹

אין עומדים מפניהם עד שיגיעו לתוך ארבע אמותיו. שאם יעמוד מפניו קודם שנכנס לארבע אמותיו, אין בזה היכר שבשבילו עמד.¹² וכיון שעבר מלפניו, רשאי לישב.¹³ וכל מקום שחייב לעמוד, אסור לו לסמוך עצמו על איזה דבר באופן שאם ינטל יפול, שזה אינו נחשב כעמידה.¹⁴

אשת החכם הרי היא כחכם, וצריך לעמוד מפניה כמו מפני החכם עצמו.¹⁵ אפילו לאחר שמת בעלה.¹⁶ וכן אשה זקנה חייבים לעמוד מפניה.¹⁷

3. שו"ע שם א. 4. שם ב. 5. שם. 6. שם ד. 7. שם ברמ"א ובש"ך ג. 8. שם יא. 9. שם ה. 10. שם ג. 11. קידושין לב, ב ופירוש רש"י שם. 12. שו"ע שם ט. 13. שם. ועיין שם בש"ך שהביא שיטת רש"י דאינו יושב עד שיעבור ד' אמות השניות. 14. עיין משנה ברורה צד, כביכג. ועיין מג"א קמא סוף ס"ק ב ובאחרונים שם. 15. אורים ותומים יז אורים יא; מנחת חינוך מצוה רכז, על פי הגמרא בשבועות ל, ב. ומדברי הראשונים שם מבואר דהחיוב הוא מדאורייתא, עכ"פ בחיי בעלה, עיין תוספות ורשב"א ור"ן. אמנם הריטב"א והרא"ש כתבו דלא הוי אלא מדרבנן; ועיין רמב"ן. 16. עיין תוספות ורשב"א ור"ן הנ"ל בשבועות, שמבואר בדבריהם דבאשת חבר לאחר מיתת בעלה אין החיוב מדאורייתא אלא מדרבנן. ועכ"פ משמע דמדרבנן הוי חיוב גמור, ודלא כמש"כ בערוך השלחן (רמד, ז), דלאחר מיתה סגי בהידור בעלמא. ועיין שכנה"ג יו"ד רמד, ד; ברכי יוסף חו"מ יז, ה; שאילת יעבץ ב, קלה. 17. ספר חסידים תקעח; מנחת חינוך

חייבים לעמוד מפני החכם והזקן גם אם הם סומים¹⁸.

אין חייבים לעמוד מפני החכם והזקן אלא פעם אחת ביום ופעם אחת בלילה, שלא יהיה כבודם חמור מכבוד המקום, שאין מקבל פניו אלא שחרית וערבית בקריאת שמע¹⁹. אמנם במקום שישנם אנשים אחרים שאינם יודעים שכבר עמד לפניו, חייב לעמוד²⁰.

חכם או זקן שמחלו על כבודם, כבודם מחול ואין צריך לקום מפניהם. ומכל מקום מצוה להדר פניהם על ידי שיקום במקצת לכבודם²¹.

שני חכמים או שני זקנים, אין אחד צריך לקום מפני חברו, אבל מהדר פניו על ידי שעומד במקצת²². וכן חכם מפני זקן²³, או זקן מפני חכם²⁴. ואם היה הזקן שוה לחכם בחכמה, חייב החכם לקום מפני הזקן²⁵. וכן אם היה הזקן בעל מעשים חייב החכם לקום מפניו, אפילו אם הוא חכם גדול ממנו²⁶.

מה שנתבאר לענין קימה מפני חכם, זהו אפילו כשלא היה החכם רבו. וחכם שהוא רבו, צריך לקום מפניו כשיגיע לארבע אמותיו, כדין קימה מפני חכם. ואפילו אם אינו מופלג בחכמה, ואפילו אם לא היה רבו מובהק²⁷. ואם היה רבו מובהק, חייב לעמוד מפניו משיראנו מרחוק מלא עיניו עד שיתכסה ממנו שלא יראה קומתו, או עד שישב²⁸. ונחשב רבו מובהק מי שרוב חכמתו ממנו, כל אחד כפי מה שלמד, אם מקרא או משנה או תלמוד²⁹. וכן תלמיד הלומד לפני רבו והרב מעמיד התלמיד על פשט ההלכה על דרך האמת והיושר, הרי זה נעשה תלמידו³⁰.

וחכם שהוא מופלג בחכמה יותר מחכמי דורו, והוא מפורסם בדורו מגדולי הדור, דינו כרבו מובהק³¹.

וכשם שחייב לעמוד מפני רבו, חייב לעמוד מפני ספר תורה. שאם מפני לומדיה עומדים, מפניה לא כל שכן. וחייב לעמוד מפני ספר תורה כשהוא מהלך עד שיעמוד זה שמוליכו ויגיענו למקומו, או עד שיתכסה מעיניו³².

רנז. 18. מנחת חינוך שם בשם אחרונים. 19. שו"ע יו"ד רמב, לו ברמ"א לענין כבוד רבו, והוא הדין לענין חכם וזקן. (וי"ל דאף המחבר דאזיל בשיטת הרי"ף דס"ל דחייב לעמוד מפני רבו אפילו כמה פעמים, עיין ש"ך שם לו, מכל מקום בחכם וזקן מודה). 20. שם. 21. שו"ע יו"ד רמד, יד. 22. שם ח. 23. שם ז. ועיין ש"ך ה שכתב: "כלומר ילד שהוא חכם יותר מהזקן אינו חייב כו' ". ומשמע מלשונו דאפילו אם החכם אינו חכם מופלג שחייבים לעמוד מפניו, אפ"ה פטור מלעמוד מפני הזקן, כיון שעכ"פ הוא חכם יותר ממנו. וזהו דלא כפי שנראה מלשונו של ערוך השלחן. 24. לבוש שם ח. 25. ש"ך שם ה. 26. כן מבואר מלשון הר"ן בשם הרמב"ן שהובא בבית יוסף, ופסק כשיטתו בסעיף יב. ועיין ברכי יוסף סוף ס"ק יד. 27. שו"ע יו"ד רמב, ל. 28. שם טז. 29. שם ל. 30. שו"ת מהרי"ק קסט, הובא בשו"ע שם בהגה. ומשמע דדין תלמיד מובהק יש לו. 31. שו"ע יו"ד רמד, י. 32. שם רסב, ב.

מצות עשה להדבק בתלמידי חכמים, שנאמר (דברים י, כ): "וּבּוֹ תִדְבְּקוּ". ונאמר עוד (שם יא, כב): "כִּי אִם שָׁמַר תִּשְׁמְרוּן אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹתָהּ... וְלִדְבָקָה בּוֹ". ונאמר עוד (שם יג, ה): "וּבּוֹ תִדְבְּקוּן".

פירשו חז"ל בביאור מצוה זו¹, וכי אפשר לאדם להדבק בשכינה, אלא כל המשיא בתו לתלמיד חכם, והעושה פרקמטיא לתלמיד חכם (כלומר, מתעסק בממונו כדי להרויחו שיהיה פנוי לעסוק בתורה) והמהנה תלמיד חכם מנכסיו, מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה. ובכלל מצוה זו, להדבק בחברת החכמים ולהתמיד בישיבתם, כדי ללמוד מדרכיהם ומעשיהם².

ועוד כלולה במצוה זו מעלת הדבקות, שהיא מענפי אהבת ה' ומהדרגות העליונות של החסידות. וענינה, שיהיה לבו של אדם מתדבק כל כך בשם יתברך, עד שכבר יסור מלפנות ומלהשגיח אל שום דבר זולתו³.

מצות עשה לקרוא קריאת שמע בערב ובבוקר, שנאמר (דברים ו, ז): "וְדִבַּרְתָּ בָּם... וּבִשְׁכַבְּךָ וּבִקְוֹמְךָ". ונאמר (שם יא, יט): "וְלִמְדֹתֶם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם... וּבִשְׁכַבְּךָ וּבִקְוֹמְךָ".

חייב אדם לקרוא בבוקר ובערב שתי פרשיות אלו שנאמר בהם "ובשכבך ובקומך", והם פרשת "שמע" עד "ובשעריך", ופרשת "והיה אם שמוע" עד "על הארץ"¹. ויש אומרים שרק פרשת "שמע" היא מן התורה². ויש אומרים שרק פסוק ראשון של "שמע ישראל" הוא מן התורה³. ועל כל פנים מדרבנן חייבים לקרוא שתי פרשיות אלו, וגם פרשת ציצית (במדבר טו, לז-מא), שיש בה ציווי זכירת כל המצוות, וגם זכרון יציאת מצרים, ומקיימים בזה את המצוה לזכור יציאת מצרים ביום ובלילה, שנאמר:

1. כתובות קיא, ב; רמב"ם הלכות דעות ו, ב. 2. ספר המצוות לרמב"ם עשה ו. 3. מסילת ישרים יט, ועיין שם שזהו בכלל מצוה זו. וכן הוא ברמב"ן דברים יא, כב. ועיין גם שערי תשובה לרבנו יונה ג, יז, שנמסרו במצוה זו מעלות הדבקות. 1. כן היא דעת התוספות ריש ברכות, ששתי הפרשיות מן התורה. וכן מסיק במנחת כהן, ספר מבוא השמש ב, יג, ובפרי חדש אור"ח סז. 2. רש"י ריש ברכות; יראים רנב; רבינו יונה ברכות ט, א מדפי הרי"ף; וכן מסיק בשאגת אריה ב. 3. שו"ת הרשב"א ש; חינוך מצוה תכ; רא"ה; ר' יהודה החסיד שהובא בטור אור"ח מו; בית יוסף בסימן מו וסימן סג. וכדעה זו סתם הרמ"א בסוף סימן מו.

(דברים טז, ג): "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך"⁴. עוד הנהיגו חז"ל לומר בלחש אחר פסוק ראשון של פרשת שמע "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"⁵. ויש לקרוא את שלשת הפרשיות בסדר זה, מתחילה פרשת שמע, שיש בה קבלת עול מלכות שמים, ואחר כך פרשת והיה אם שמוע, שיש בה קבלת עול מצוות, ואחר כך פרשת ויאמר⁶. ואם קרא את הפרשיות שלא בסדר זה, יצא⁷.

הקורא את שמע צריך שישמיע לאזנו, ואם הוציא בפיו ולא השמיע לאזנו יצא⁸. יכול לקרוא קריאת שמע בכל לשון. ואם אינו קורא בלשון הקודש, צריך שיקרא בלשון שמבין בה⁹.

הקורא את שמע ולא כיון ליבו בפסוק ראשון, שהוא שמע ישראל, לא יצא ידי חובתו. והיינו, שישים לבו למה שהוא אומר. ובשאר הפסוקים יצא ידי חובה גם אם לא כיון לבו¹⁰.

צריך לדקדק בקריאתה, להוציא התיבות מפיו כהלכתן. ואם קרא ולא דקדק באותיותיה, יצא¹¹.

תיקנו חכמים סדר ברכות קודם קריאת שמע ולאחריה. והיינו, שבשחר מברך שתי ברכות לפניו, יוצר אור ואהבה רבה, וברכה אחת לאחריה, אמת ויציב. ובערב מברך שתי ברכות לפניו, המעריב ערבים ואהבת עולם, ושתי ברכות לאחריה, אמת ואמונה והשכיבנו¹².

בדיעבד אם שינה סדר הברכות, יצא. ואפילו אם קרא מתחילה קריאת שמע בלא ברכות, חוזר אחר כך ואומר את הברכות בפני עצמן¹³.

זמן קריאת שמע של שחרית — מן התורה זמנה משיעלה עמוד השחר (וביום בינוני שיעורו הוא מהלך ארבעה מילין קודם הנץ החמה; והוא שיעור שעה וחומש). ומדרבנן מתחיל זמנה משיראה את חבירו הרגיל עמו קצת בריחוק ארבע אמות ויכירנו, שזהו עיקר זמן קימה לרוב בני אדם¹⁴. ונמשך זמנה עד סוף שעה שלישית של היום, שכן בני מלכים דרכם לקום עד סוף שעה שלישית¹⁵. ושעות אלו הן שעות זמניות, והיינו שמחלקים את משך היום מהנץ החמה עד שקיעתה לשנים עשר חלקים, וכל חלק מהם הוא שעה זמנית¹⁶.

4. רמב"ם הלכות קריאת שמע א, ב'ג. 5. עיין רמב"ם שם ד, וביאור הלכה סא, יג ד"ה אחר. 6. רמב"ם שם ב. 7. שו"ע או"ח סד, א. 8. שם סב, ג. 9. שם ב ובמשנה ברורה ג. 10. שם ס, ה ובמשנה ברורה יא. 11. שם סב, א. 12. רמב"ם שם ה' ז. 13. שו"ע שם ס, ב'ג. 14. שם נח, א, ומשנה ברורה ב. 15. שו"ע שם. 16. שם, וכדעת

ומצוה מן המובחר לקרוא קריאת שמע עם ברכותיה מעט קודם הנץ החמה, כדי שייסיים אותה עם הנץ החמה, ויסמוך גאולה (דהיינו הברכה שאחר קריאת שמע) לתפלה, ויתפלל מיד עם הנץ החמה, שהיא עת רצון לתפלה (וכמו שיתבאר במצות קריאת שמע)¹⁷.

אם לא קרא קריאת שמע עד סוף שעה שלישית, אף על פי שעבר זמן המצוה, מכל מקום עדיין לא הפסיד ברכותיה, ויכול לקרוא עם ברכותיה עד סוף שעה רביעית¹⁸.

זמן קריאת שמע של ערבית – תחילת זמנה מצאת הכוכבים. והוא משיירא ברקיע שלשה כוכבים בינונים¹⁹. ונמשך זמנה מן התורה עד עלות השחר. ומדרבנן יש לקרותה עד חצות, כדי להרחיק את האדם מן העבירה. ואם איחר ולא קרא קודם חצות, וקרא קודם שעלה עמוד השחר, יצא ידי חובה²⁰.

מצות קריאת שמע היא מצות עשה שהזמן גרמא, שהרי תלויה בזמנים קבועים ביום, ולפיכך נשים ועבדים פטורים ממנה²¹.
יש אומרים שקטן פטור מקריאת שמע, אפילו אם הגיע לחינוך. שלא הטילו חכמים על אביו לחנכו בזה, כיון שאין אביו מצוי אצלו בזמן קריאת שמע. ויש אומרים שקטן שהגיע לחינוך חייב בקריאת שמע²².

הגר"א שהובאה במשנה ברורה ד, וכן נקטו האחרונים עיקר לדינא, עיין ערוך השלחן או"ח נד, יח, וחזון איש יג, ד, ואגרות משה או"ח כד. ולדעת תרומת הדשן ומגן אברהם מונים שעות היום מעלות השחר עד צאת הכוכבים, עיין משנה ברורה שם. 17. שו"ע שם, על פי לשון הרא"ש (ברכות פ"א סי' י'). ומשמע שעיקר מעלת הותיקין היא רק כדי לסמוך גאולה לתפלה, ויתפלל מיד עם הנה"ח, אבל אין בזה מעלה מצד מצות קריאת שמע עצמה, לקרותה קודם הנה"ח. והא דתנן (ברכות כב, ב) "ירד לטבול אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תנץ החמה יעלה ויתכסה ויקרא", ופירשו בגמרא (כה, ב) דאתי כותיקין, יתפרש כמש"כ הגר"א (סי' עד ס"ב ד"ה ואם אין) דגם מתפלל שם בתוך המים (ודוחק). אמנם שיטת רבנו יונה (ד, ב מדהרי"ף) דמצות קריאת שמע עצמה לכתחילה היא קודם הנה"ח, שזהו עיקר זמן קימה, אלא דותיקין היו מהדרים לקרותה קודם הנה"ח, כדי לסמוך גאול"ת. [ומבואר מדבריו שראוי לקרותה קודם הנה"ח עם ברכותיה, אע"ג דאינו סומך גאול"ת]. וא"ש בזה מתני' דברכות הנ"ל, והיינו דמייתי ראייה מותיקין דעיקר זמן קר"ש הוא קודם הנה"ח, ולפיכך יש לו לקרות קר"ש בעיקר זמנה כשהוא בתוך המים, אע"ג שלא יסמוך גאול"ת (ע' תוס' רעק"א ברכות ג, ה). ומבואר מדבריו רב"י שמצות קר"ש קודם הנה"ח היא לקרוא עם ברכותיה, שהרי כתב דעדיף לקרותה קודם הנה"ח אע"פ שאינו סומך גאול"ת. וכן הוא על כרחך להרשב"א (ברכות יא, ב) שכתב דסדר ברכות אינו מעכב, ואם קרא בלא ברכות חוזר ואומר הברכות בפני עצמן, ואם כן על כרחך יש לו לקרוא קריאת שמע שיוצא בה עם ברכותיה, כדי שלא להפסיד סדר הברכות. וצ"ע בזה באחרונים סוף סימן מו. 18. שו"ע שם נח, ו. 19. עיין משנה ברורה רלה, א. 20. שו"ע שם רלה, ג, ועיין ביאור הלכה שם. 21. שם ע, א. 22. שם ב.

מן התורה יכול אדם להוציא את חבירו ידי חובת קריאת שמע, מדין "שומע כעונה". ומדברנן אין אדם יוצא ידי חובתו בשמיעה, "כדי שיהא כל אחד משנן בפיו"²³. ואם אינו יודע לקרות בעצמו, יוכל לצאת ידי חובה על ידי שליח ציבור שמוציאו. אבל אינו יוצא ידי חובה על ידי חבירו שלא בציבור²⁴. ומי שיכול לקרות בעצמו, אינו יכול לצאת ידי חובה גם על ידי שליח ציבור²⁵.

בברכות קריאת שמע יכול גם הבקי (היינו מי שיודע לברך בעצמו) לצאת ידי חובה על ידי שליח ציבור. אבל ביחיד – גם מי שאינו בקי אינו יוצא ידי חובה²⁶.

מצות עשה שיכתוב כל איש מישראל ספר תורה לעצמו, שנאמר: (דברים כה, יט): "וְעָתָה כְּתֹבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת".

קיבלו חז"ל בפירוש פסוק זה, שנצטוינו בו לכתוב כל התורה¹. וענין מצוה זו, שיהיה לכל אחד ספר תורה שילמד בו². ולפיכך נשים פטורות ממצוה זו, כיון שפטורות הן ממצות תלמוד תורה³.

וצריך לקיים מצוה זו דוקא משלו, שנאמר "כתבו לכם", משלכם יהא. ולפיכך אינו יוצא ידי חובה בספר תורה שירש מאבותיו⁴. אבל יוצא הוא ידי חובתו בספר תורה שקונה⁵. אמנם עיקר מעלת המצוה היא כשכותב בעצמו, או ששוכר סופר

23. ירושלמי ברכות ג, א, הובא בחידושי הריטב"א ראש השנה כט, א ד"ה תני אהבה, ובר"ן שם (יא, ב מדפי הרי"ף). 24. כן משמע בריטב"א שם, וכן מסיק באליה רבא סב, ב, ודלא כדמשמע בר"ן שם. וגם לענין תפלה לא קי"ל כהר"ן, עיין שו"ע ומג"א תקצד, ומשנה ברורה קכד, א. 25. מוסכם בראשונים הנ"ל, וכן כתב בשו"ת מהר"ם אלשקר י, וכן מסיק באליה רבא שם, ועיין פרי חדש סב, ואינו חולק על עיקר הדין. ובמשנה ברורה סוף סימן סא קיצר בזה. 26. או"ח נט, ד ברמ"א, ובמשנה ברורה כב. 1. עיין רמב"ם הלכות ספר תורה ז, א, וספר האשכול ריש הלכות ספר תורה. 2. רא"ש הלכות ספר תורה א. 3. ספר המצוות לרמב"ם בסוף מנין העשין, ונתבאר יותר בלשון החינוך במצוה תריג. ועיין באורך בבית הלוי א, ו. 4. רמב"ם שם, מגמרא סנהדרין כא, ב, וכמו שביאר ביד רמה שם, וכן כתב בתורת חיים שם. ונראה דהוא הדין דאינו יוצא ידי חובה בספר תורה שקיבל במתנה, או מצא. 5. כן מבואר בקרית ספר להמאירי, וכן משמע מיד רמה הנ"ל, דדוקא בספר תורה שירש אינו יוצא ידי חובה, דאינו משלכם. וכן משמע מהראשונים, רי"ף רא"ש וטור, שהעתיקו להלכה דברי הגמרא מנחות ל, א "הלוקח ספר תורה כחוטף מצוה מן השוק", ומשמע דיוצא ידי עיקר המצוה בזה. וכן מבואר ברש"י מנחות שם ד"ה כחוטף מצוה, ובנמוקי יוסף שם, הובאו דבריו בט"ז יו"ד ער, א. וכן משמע ברש"י בבא קמא ט, ב ד"ה בהידור מצוה, וכן מבואר בספר המצוות לרמב"ם עשה יח. אמנם מדברי הרמב"ם בהלכותיו

לכתוב לו, שכיון שטורח בעצמו במצוה נחשב כאילו קיבלה מהר סיני⁶. ואם קנה ספר תורה והגיה בו אפילו אות אחת, מעלים עליו כאילו כתבו⁷.

ואין יוצא ידי חובת המצוה בשותפות עם אחר, אלא צריך שיהיה לכל אחד ספר תורה לעצמו⁸. ואם כתב ספר תורה, ואחר כך מכרה, או הקדישה, או אבדה לו, הרי זה מתחייב שוב במצוה⁹.

ספר תורה נכתב על עור של בהמה חיה ועוף טהורים, אפילו עור נבילות וטריפות שלהן. אבל אין כותבים ספר תורה על עור בהמה חיה ועוף הטמאים, ולא על עור של דג, אפילו טהור¹⁰. והעור טעון עיבוד¹¹, וצריך העיבוד להיות לשם ספר תורה¹².

כותבים ספר תורה על גויל, או על קלף¹³. גויל הוא עור שהעבירו ממנו את השער, ולא חילקו אותו לעוביו. ואם חילקו את העור לעוביו לשנים, הרי החלק של צד השיער נקרא קלף¹⁴. וכותבים על הגויל בצד החיצון, במקום השיער, ועל הקלף בצדו הפנימי, לצד הבשר. ואם שינה, פסול¹⁵.

דקדקו האחרונים דסבירא ליה שאינו יוצא ידי חובה בקנייה, עיין בית הלוי א, ו, ובתשובת הג"ר זאביל איגר בשו"ת רעק"א החדשות עג, ובדברי הגרע"א שם, ובמנחת חינוך מצוה תריג. ועיין ביאור הגר"א ער, ג, שנטק לעיקר כדברי רש"י, ודלא כהרמ"א שם, שסתם שאינו יוצא ידי חובה בספר תורה שקונה. 6. מנחות ל, א, וכמו שביאר בנמוקי יוסף שם, הובאו דבריו בט"ז יו"ד ער, א. 7. מנחות שם; יו"ד שם ברמ"א. ועיין ט"ז שם בשם הנמוקי יוסף. ונראה דאף על גב דחשיב כאילו כתבו, מכל מקום אין לו המעלה של "כאילו קיבלה מהר סיני", שזהו רק במי שטרח במצוה בגופו הרבה. ורק מהני זה דאינו נחשב כחוטף מצוה מן השוק, שנאמר על הלוקח ספר תורה. ומכל מקום נראה פשוט דמי שירש ספר תורה לא מהני ליה לקיים המצוה על ידי שיגיה בו אות אחת. דהא לא הוי משלכם, ואינו יוצא עיקר המצוה. ולא מהני מה שמגיה אות אחת אלא כשמקיים עיקר המצוה, להחשיבו כאילו כתבו בעצמו. 8. כן מבואר מלשון הרמב"ם הלכות ספר תורה ז, א, וכמו שדקדקו האחרונים, עיין שו"ת בית יהודה יו"ד כג, ושו"ת בית אפרים יו"ד סג, ומנחת חינוך מצוה תריג, ואור שמח ריש הלכות ספר תורה, ועיין פתחי תשובה וחיודשי רעק"א יו"ד ער, א. 9. כן מבואר מדברי התוספות מנחות ל, א ד"ה אם הגיה (וכן הוא ברא"ש שם), וכפי שנתבאר דבריהם במרדכי תתקלז. וכן דקדק המנחת חינוך מלשון החינוך. וכן היא דעת התורת חיים בסנהדרין כא, ב, ומהר"ל מפראג בהגהותיו לטור. וזהו דלא כהאחרונים שהביא בפתחי תשובה ער, ג. ודעת הרא"ש, שבזמן הזה יוצאים ידי חובה בכתיבת ספרים שלומדים בהם, הובאו דבריו גם בטור ורי"ו. אמנם שאר ראשונים לא סבירא להו כן, דנקטו מצוה זו בסתמא כמצוה שנוהגת גם בזמן הזה, עיין רמב"ם (שמנה מצוה זו במצוות ההכרחיות, בסוף מנין העשין), והחינוך (שמפורש מדבריו שנוהגת מצוה זו גם בזמן הזה), ומאירי בקרית ספר. וכן בשו"ע לא קבע כדעה זו, וכן הסכימו הט"ז והגר"א. 10. שו"ע יו"ד רעא, א. 11. שם ב. 12. שם א. 13. שם ג, ועיין שם ברמ"א ובביאור הגר"א, דהכשירו קלף לכתחילה. 14. רמב"ם הלכות ספר תורה א, וז. 15. שם ח.

החלק השני של העור, לאחר שחילקו אותו לעוביו, נקרא דוכסוסטוס. והוא החלק של צד הבשר. ולדעת הרמב"ם פסול הוא לספר תורה¹⁶. ודעת כמה ראשונים שדוכסוסטוס כשר לספר תורה, וכותבים עליו בצד השיער¹⁷.

כותבים ספר תורה בדיו שחור. ואם כתבו בשאר מיני צבעונים, כגון אדום או ירוק, אפילו אות אחת, פסול¹⁸. ולכתחילה יש לכתוב בדיו העשוי מגיבול של עשן שמנים, או עשן עצים¹⁹.

אין כשר לכתובת ספר תורה, אלא ישראל זכר גדול. ואם פָּתְבוּ אשה, עבד, קטן, גוי או מומר, פסול²⁰.

יריעות שכותבים עליהן ספר תורה, אין עושים אותן פחות מכדי כתיבת שלשה דפים, ולא יותר על שמונה²¹. ועושים אורך כל שיטה, כדי כתיבת תיבת "למשפחותיכם" ג' פעמים, דהיינו שלשים אותיות²². ולא תהיה קצרה מזה, כדי שלא יהא הדף נראה כאיגרת. ולא ארוכה מזה, כדי שלא יהיו עיניו משוטטות בכתב²³.

מן הדין אין מנין קצוב למספר השורות בכל דף. ונהגו הסופרים לעשותן לא פחות ממ"ב שיטין, ולא יותר על ס'²⁴. וצריך להניח גליון חלק כשיעור רוחב ארבעה גודלים למטה, ושלושה גודלים למעלה, ובין כל דף ודף שיעור שני גודלים. וצריך להניח בין כל חומש וחומש ארבע שיטין פנויות בלא כתב²⁵. וכל דברים אלו הם למצוה, ואינם מעכבים²⁶.

היריעות של ספר תורה, תופרים אותן זה לזה בגידים של בהמה וחייה טהורים²⁷. ועושים לספר תורה שני עמודים, אחד בראשו ואחד בסופו²⁸. ומצוה לכוין שיהיה אורך הספר כהקיפו, והיינו, שיהיה חוט המקיף את הספר לאחר שנגלל כולו, שוה לגובה הקלף²⁹.

הלכה למשה מסיני שספר תורה צריך שרטוט. והיינו, שצריך לשרוט את השורות קודם שכותב, כדי שיהיה הכתב מיושר על פי השרטוט. ואם כתב בלא שרטוט, פסול³⁰.

16. וכן סתם בשו"ע שם. 17. כן היא דעת הרא"ש והר"ן וסמ"ג והג"מ וטור, וכן נראה דעת הגר"א שם ט. 18. שו"ע שם ו. 19. שם, וכן כתב הרמ"א באו"ח לב, ג, לחוש לשיטת רבנו תם, דס"ל דבעינן שיהיה הדיו מעשן שמנים או עשן עצים מבושלים. ועיין ביאור הלכה שם ד"ה בין שיש, וד"ה בין שלא. 20. שו"ע יו"ד רפא, ג. 21. שם ערב, ג. 22. שם ב. ומשמע דהשיעור הוא ל' אותיות, בליריוח ביניהם. 23. שם. 24. שם ערה, ו ברמ"א. וכתב שם די"א לא פחות ממ"ח, ויש אומרים לא פחות ממ"ב. 25. שם רעג, א. 26. שם ה. ועיין שם בפתחי תשובה ד שהביא בשם האחרונים דאף מנין ד' שטין בין חומש לחומש אינו מעכב. 27. שם רעה, א. 28. שם ב. 29. שם ערב, א. ונחלקו הרא"ש והרמב"ם אם העמוד מצטרף לשיעור ההיקף, עיין שם. 30. שם רעה, ה.

ספר תורה צריך שתהיה כתיבתו לשם ספר תורה, ואם נכתב שלא לשמו, פסול³¹. וצריך להזהר בדקדוק כתיבתו, שאם חיסר או ייתר אפילו אות אחת, פסול. וכן צריך להזהר בתיבות החסירות והיתירות, שאם כתב המלא חסר, או החסר מלא, פסול. וכן תיבה שנקראת שלא כפי כתיבתה, אם כתבה כקריאתה, פסול³². וכן צריך להזהר בפרשיות הפתוחות והסתומות, שאם עשה פרשה פתוחה סתומה, או סתומה פתוחה, פסול³³. וכן השירות שבתורה, שירת הים ושירת האזינו, צריך לכתבן כתיקון השירות, ואם כתב השירה כשאר הכתב, או שאר הכתב כשירה, פסול³⁴.

הכותב ספר תורה, צריך שיהיה לפניו ספר אחר שיעתיק ממנו, וצריך לקרוא כל תיבה בפיו קודם שיכתבנה³⁵.

צריך הסופר להזהר בכתיבת האותיות, שתהיה כל אות כתובה כתיקנה, ולא תפסל צורתה עד שאינה נקראת, או שדומה לאות אחרת³⁶. וצריך שתהיה כל אות עשויה גולם אחד, שלא תהיה מופסקת. וכגון היו"ד שבאות אל"ף, אם היתה מופסקת מגוף האות, פסולה. ואות ה' וק', צריכה הרגל להיות מופסקת בהן מן הגג, ואם נגע, פסול³⁷. וצריך לעשות תגין בראש אותיות שעטנ"ז ג"ץ, שלשה תגין בראש כל אחת. ואם לא תיגג, לא פסול³⁸. וצריך ליתן ריוח בין אות לאות כחוט השערה, ולא יהיו מופרדות הרבה זו מזו כדי שלא תהא תיבה אחת נראית כשתיים. ויהיה בין תיבה לתיבה כמלוא אות קטנה, ולא יקרבים ביותר, שלא יהיו שתי תיבות נראות כאחת. ואם שינה, שהרחיק בין האותיות עד שהתיבה נראית כשתיים, או שקירב שתי תיבות עד שנראות כאחת, פסול³⁹.

ספר תורה, אין צריך לכתבו דוקא כסדרו. ומפני זה, אם נמצאה טעות בספר תורה, אפשר לתקנו. ובזה קל דין ספר תורה מדין תפלין ומזוזות, שצריכים לכתבם דוקא כסדרם, וכמו שיתבאר במקומם.

"מוקף גויל"

אמרו חז"ל, "כל אות שאין גויל מוקף לה מארבע רוחותיה, פסולה". ויש בכלל זה שני עניינים⁴⁰:

א. אם נדבקה אות אחת לחברתה, הרי אין כל אחת מהן עומדת לעצמה, והן פסולות. וכן אם ניקב הקלף בין שתי אותיות, והרי הן מחוברות זו לזו על ידי הנקב, הרי

31. שם רעד, א. 32. שם ערה, ו. 33. שם א. 34. שם ג. 35. שם רעד, ב. 36. שם ה. 37. שו"ע או"ח לו, ב. 38. שם ג. 39. שו"ע יו"ד רעד, ד. 40. כשיטת הנודע ביהודה קמא יו"ד עב, ודרך החיים, ובית הלוי (בסוף הספר עה"ת), וכפשטא דלשון המחבר באו"ח לב, טו, דנראה

הן פסולות. ואין הבדל אם נתחברו שתי האותיות זו לזו בשעת הכתיבה, או אחר הכתיבה. ואפילו אם לא היה הדיבוק בין האותיות אלא בכלשהו, ועדיין צורת האותיות עליהן, מכל מקום הן פסולות, מחמת שאינן "מוקפות גויל".

ב. אות אחת שנעשה נקב בצידה, באופן שאין האות מוקפת גויל מכל רוחותיה, אמנם אין הנקב מגיע לאות שבצידה. ובאופן זה, שאין הנקב מגיע לאות אחרת, אין האות נפסלת אלא אם כן היה הנקב קיים בשעת הכתיבה. אבל אם נכתבה האות כתיקנה, ואחר כך נעשה נקב בצידה, כשר.

כתיבת אותיות ספר התורה, צריכה שתיעשה על ידי כתיבת גוף האותיות עצמן. אבל אם היה דיו על גבי הקלף, וגרר את הדיו סביב עד שנעשית צורת האות מעצמה, אין זה נחשב כתיבה, ופסול. וזה נקרא "חק תוכות", היינו, שחוקק את תוכה של האות, עד שנשאר גוף האות כתוב. וכן אות שהיתה כתובה כתיקנה, ונפלה עליה טיפת דיו עד שנשתנתה צורתה, צריך למחוק את כל האות ולכתבה מחדש, ואינו יכול לגרור את הטיפה שנפלה כדי להחזיר את האות הכתובה להכשרה⁴¹.

שתי אותיות שנדבקו ביניהן, ועדיין צורתן עליהן, אלא שנפסלו מחמת שאינן "מוקפות גויל", מותר לגרור את הדיבוק ולהפריד ביניהן, ועל ידי כך להכשירם. שהרי אין הוא כותב את האותיות, אלא רק מפריד ביניהן⁴².

ספר תורה, צריך לכתבו ביד ימין, כדרך כתיבתו. ואיטר יד כותב בשמאלו⁴³. ואם שינה, יש אומרים שפסול⁴⁴.

הכותב ספר תורה, יזהר לכתוב כפי המקובל והנהוג, כמו שהעתיקו הסופרים איש מפי איש, כגון באותיות הגדולות והקטנות, ובאותיות הנקודות, וכיוצא בזה. ואם שינה בזה, לא פסול⁴⁵.

ואין לנקד ספר תורה, או לעשות בו סימנים. ואם עשה כן, פסול⁴⁶.

שמות הקודש שבספר תורה, צריך לכתבם לשמם, ואם לא עשה כן, פסול⁴⁷. והם השמות שאינם נמחקים: שם הוי"ה, ואדנות, אל, אלוה, אלהים, שדי, צבאות, ויש אומרים גם אֵיהיה אשר אֵיהיה⁴⁸.

שחשש להחמיר כשני התירושים שכתב בבית יוסף. ובמשנה ברורה שם נקט כדעת הפמ"ג, ונדחק מאד בלשון המחבר שם, עיין בדבריו בסעיף טז בבה"ל ד"ה ואחר כך נפסק. 41. שו"ע או"ח לב, יז. 42. שם יח. 43. שו"ע יו"ד רעא, ז. 44. עיין שו"ע או"ח לב, ה לענין תפלין. 45. שו"ע יו"ד ערה, ו. ועיין ט"ז רעד סוף ס"ק ו שהכשיר ספר תורה שלא עשו נקודות הראויות. וכדבריו מפורש ברמב"ם הלכות ספר תורה ז, ה, ובטור ושו"ע שם. וצ"ע מש"כ בפתחי תשובה רעד, ז בשם בני יונה להסתפק בזה. 46. שם רעד, ז. 47. שם רעו, ב. 48. שם ט.

אותיות של שמות הקודש, צריך שיהיו כולן בתוך הדף, ולא יצא מהן כלל חוץ לדף, בגליון שבין הדפים⁴⁹. ובשאר תיבות התורה יכול לכתוב שתי אותיות חוץ לדף, ובלבד שלא תהיה תיבה שלימה⁵⁰.

טעה הסופר ודילג תיבה אחת או יותר, יכול לתלותה בריוח שבין השטין, אבל לא בריוח שבין דף לדף⁵¹. וכן אם דילג מקצת אותיות בתיבה אחת, יכול לתלותן בין השטין⁵².

אם דילג על אחד מן השמות, יכול גם כן לתלותו בין השטין. אבל אם דילג על מקצת אותיות השם, אין יכול לתלות מקצתו⁵³.

אין מוכרים ספר תורה, אפילו אם יש לו הרבה ספרי תורה. אמנם כדי ללמוד תורה או לישא אשה, מותר למכור⁵⁴, ואפילו אם אין לו אלא ספר אחד⁵⁵, אם אין לו דבר אחר למכור.

מצות עשה לקשור תפלין על היד, שנאמר (דברים ו, ח):

”וְקָשַׁרְתֶּם לְאוֹת עַל יָדְךָ.”

ומצות עשה להניח תפלין על הראש, שנאמר (שם):

”וְהָיוּ לְטֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ.”

בארבע פרשיות בתורה נצטוינו במצות תפלין, והן פרשת קדש (שמות יג א-ג), שנאמר בה: ”והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך”, ופרשת ”והיה כי יבאך” (שם יא-טז), שבה נאמר ”והיה לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך”, וכן פרשת ”שמע” (דברים ו, ד-ט), ”והיה אם שמע” (שם יא, יג-כא), שנאמרה בהן מצות תפלין. ופרשיות אלו הן הנכתבות בתפלין, ומחפים אותן בעור, והוא הנקרא ”בית” של תפלין, ומניחים אותן על הראש וקושרים אותן על היד, וכמו שיבואר לפנינו פרטי ענינים אלו.

49. שם ח. 50. שם רעג, ג. 51. שם רעו, א. 52. שם רעג, ו. 53. שם רעו, ו. 54. שם ער, א. 55. כן משמע מסתימת הפוסקים. ועיין מנחת חינוך מצוה תריג שהקשה מזה על דברי התורת חיים, שכתב שכשמוכר ספר תורה מבטל בזה מצות עשה דכתיבת ספר תורה, דאם כן איך התירו לעבור בקום עשה על מצות עשה לצורך נשיאת אשה. ויש לישב על פי מה שנתבאר לעיל הערה 23, דענין מצוה זו הוא מלתא דתלמוד תורה, דצריך לכתוב ספר תורה כדי ללמוד בו. ולפי זה זה י”ל דגדר מצות כתיבת ספר תורה הוא כגדר מצות תלמוד תורה,

פרשיות של תפלין, הלכה למשה מסיני שנכתבות על הקלף, ולא על הגויל ולא על הדוכסוסטוס (ונתבאר ענין גויל וקלף ודוכסוסטוס במצות כתיבת ספר תורה). וכותבים על הקלף בצד הבשר, ואם שינה פסול, וכדרך שנתבאר במצות כתיבת ספר תורה¹. ודין העור שכותבים עליו תפלין, כדין עור של ספר תורה, שנעשה רק מבהמה חיה ועוף טהורים, וטעון עיבוד לשמו, וכדרך שנתבאר לענין ספר תורה². וכן דין הדיו שכותבים בו תפלין, כדין דיו שכותבים בו ספר תורה³. ואין כשר לכתובת תפלין אלא ישראל זכר גדול, וכדרך שנתבאר לענין ספר תורה. וכל הפסול לכתובת תפלין, פסול גם לעשיית בתי התפלין ותפירתם, ועשיית הרצועות וקשירתן⁴, וכמו שיתבאר ענינם להלן.

וכן שאר דיני כתיבת תפלין כדין כתיבת ספר תורה, לענין שצריך לכתבן לשמן, ודין דקדוק כתיבתן בכל פרטי דיניהם, כדין כתיבת ספר תורה. וכן לענין כתיבה בימין, וכתובת שמות הקודש, וכו'⁵.

חומר בכתיבת תפלין מכתובת ספר תורה, שצריך לכתבן כסדרן. והיינו, שצריך לכתוב כל ארבע הפרשיות שבתפלין של יד, וכן ארבע הפרשיות שבתפלין של ראש, כסדר שהן כתובות בתורה, "קדש", "והיה כי יבאך", "שמע", "והיה אם שמוע", שנאמר "והיו הדברים", בהוייתן יהיו. ואפילו אם הקדים וכתב אות אחת שלא כסדרה פסול. ומטעם זה, אם חיסר הסופר בכתיבתו אפילו אות אחת, אי אפשר לחזור ולהשלים את האות החסרה, שהרי נמצא שאין הפרשיות כתובות כסדרן. וכן אם לאחר הכתיבה נתקלקלה צורתה של אחת האותיות, אי אפשר לתקנה, שהרי נמצא שנכתבה אות זו לאחר האותיות המאוחרות לה⁶.

וכל זה, כשנתקלקלה לגמרי צורת האות. אבל אם היתה צורת האות קיימת, אלא שנפסלה מחמת שנדבקה לאות אחרת, ואיננה מוקפת גויל (וכמו שנתבאר ענין מוקף גויל בדיני כתיבת ספר תורה), יכול להפריד הדיבוק ולהכשירה, כיון שהאות עצמה כתובה כתיקנה. וכן אם יש הפסק באמצע האות, אבל צורתה ניכרת, יכול לתקנה, ואין בזה משום "שלא כסדרן"⁷.

פרשיות של תפלין אינן טעונות שרטוט⁸.

שנדחית מפני מצוה עוברת. וכן כדי ללמוד תורה נדחית מצוה זו, כיון שתכלית הכתיבה היא לשם לימודה. 1. שו"ע או"ח לב, ז. 2. שם יב. 3. שם ג. 4. שם לט, אי"ב. 5. נתבאר באורך בשו"ע שם לב. 6. שם סעיפים כג, כה. 7. שם כה. 8. שם ו. ועיין שם שכתב המחבר לשרטט שיטה עליונה כדי ליישר הכתב, והרמ"א כתב שם לשרטט מלמעלה ומלמטה ומן הצדדים.

בתפלין של יד, כותבים את ארבע הפרשיות כולם בקלף אחד⁹. וכותבים כל פרשה בעמוד בפני עצמו¹⁰. ואם כתב את ארבע הפרשיות על ארבעה קלפים נפרדים, כשר¹¹.

ובתפלין של ראש, כותבים לכתחילה כל פרשה על קלף נפרד¹². ואם כתב את כולן בקלף אחד, כשר¹³.

פרשיות של תפלין של יד, שהן כתובות כולן בקלף אחד, יש לעשותן פתוחות או סתומות כדרך שהן כתובות בתורה. והלכך, יש לעשות פרשת והיה כי יבאך ופרשת שמע פתוחות, כדרך שהן בתורה. והיינו, שמניח ריוח בסוף הפרשה הקודמת להן כדי כתיבת ט' אותיות ומתחיל לכתוב את הפרשה בתחילת השיטה. ואם שינה ועשאן סתומות, פסול. ופרשת והיה אם שמע, יש לעשותה סתומה, והיינו, שמתחיל לכתבה באמצע השיטה, ומניח לפניו ריוח כדי ט' אותיות¹⁴. ואם עשאה פתוחה, כשר, כיון שאינה סמוכה בתורה לפרשת שמע¹⁵.

ופרשת קדש, אין שייך בה עניין פתוחה וסתומה, כיון שאין פרשה לפניו¹⁶. ומטעם זה, אין שייך ענין פתוחות וסתומות בפרשיות של ראש, כיון שכתובה כל אחת בקלף נפרד¹⁷.

פרשיות של תפלין, אין צריך להניח בהן גליון מלמעלה, אלא בכדי שיוכל לכתוב שם גג הלמ"ד, וכן למטה, כשיעור כ"ף ונו"ן פשוטים. ומן הצדדים אין צריך להניח כלל¹⁸.

הבתים

הבתים של תפלין, שנותנים בתוכם את הפרשיות, עושים אותם מעור בהמה חיה ועוף טהורים, וטעונים עיבוד לשמם¹⁹.

בית של ראש, עושה אותו ארבעה בתים מעור אחד, כדי ליתן בתוכם את ארבע הפרשיות, כל אחד בבית נפרד²⁰. והיינו, שעושה דפוס של עץ שיש בו שלשה חריצים, ונותן את העור על הדפוס, ומכניסו לתוך החריצים, ובאופן זה מתקבל בית

9. שם ב. 10. מ"ב שם ו בשם הרמב"ם. 11. שו"ע שם מז. 12. שם ב. 13. שם מז. 14. שם לו. ומה שכתב המחבר להניח בסוף פרשת שמע פחות מכדי כתיבת ט' אותיות, זהו לכתחילה, כמו שביאר בבה"ל שם ד"ה ואם. 15. כהסכמת האחרונים, וכמו שכתב במשנה ברורה קנח. 16. כן משמע מהמאירי בקרית ספר, הו"ד בב"י לב. וזה דלא כדמשמע מהב"י שם, עיין מ"ב קנו שהעתיק לשונו. 17. מ"ב לב, קנה. 18. שו"ע או"ח לב, לב. 19. שם לו. 20. שם לח.

אחד שיש בו ארבעה בתים²¹. ולכתחילה מצוה שיגיעו החריצים שבין הבתים עד תחתית הבית, ואם לא הגיע כשר, ובלבד שיהיה ניכר החריץ מלמעלה, שיֵראו ארבעה ראשי הבתים נפרדים²².

ובית של יד, עושה אותו בית אחד, ליתן בתוכו את ארבע הפרשיות²³.

תיתורא של תפלין הלכה למשה מסיני. ותיתורא זהו עור שנותנים בתחתית הבתים, לכסות את פיהם. ולשון "תיתורא", היינו גשר²⁴. ואין התיתורא צריכה להיות מעור אחד עם הבתים²⁵.

מעברתא של תפלין, הלכה למשה מסיני. ומעברתא, זהו מקום מעבר הרצועות. והיינו, שעושה את התיתורא ארוכה יותר מכפי מידת הבית, וכופל את העור, ומניח ריוח כדי להעביר בו את רצועת התפלין²⁶.

תפלין מרובעות הלכה למשה מסיני. והיינו, שצריכים הבתים להיות מרובעים, ארכם כרחבם, בין של יד ובין של ראש. וכן התיתורא צריכה להיות מרובעת, וגם התפירות שתופרים את התיתורא לבית, צריכות להיות מרובעות²⁷. ולפיכך צריכים לחתוך את המעברתא, הבולטת מהתיתורא, משני צידיה, כדי שיהא ניכר ריבוע התיתורא²⁸.

אורך ורוחב הבתים, וכן גבהם, אין לו שיעור²⁹. ובלבד שלא יצאו חוץ ממקומם בשעה שמניחם, וכמו שיתבאר להלן.

עור הבתים, מצוה שיהיה צבעו שחור³⁰. ויש אומרים שזהו לעיכובא, וכמו שיתבאר להלן לענין הרצועות³¹.

שי"ן של תפלין הלכה למשה מסיני. והיינו, שעושה עור הבית של ראש כמין שי"ן בולטת, משני צידי הבית, אחד מימין ואחד משמאל. מימין המניח עושה שי"ן של שלשה ראשים, ומשמאל – של ארבעה ראשים³². ושי"נים אלו, עושה אותם מעור הבתים עצמו, על ידי קימוטו, ולא שידביקם על הבית³³.

פרשיות התפלין, מגלגל אותן מסופן לתחילתן, והלכה למשה מסיני שכורך עליהן שיער בהמה או חיה טהורים³⁴. ונותן אותן בתוך בתי התפלין כשהן זקופות³⁵, ויש ליהזר שלא יהיו הפוכות בתוך בתיהן³⁶.

21. טור שם. 22. שו"ע שם מ. 23. שם לח. 23. שם מד. 24. עיין משנה ברורה שם רא. 25. שו"ע שם. 26. שם לט. 27. שם מ. 28. שם מא. 29. שם מ. 30. עיין מ"ב שם קפד. 31. שו"ע שם מב. 32. מ"ב שם קצב. 33. שו"ע שם מד. 34. שם מה, וזהו לכתחילה, עיי"ש במ"ב. 35. שם מח, ועיין שם בבה"ל, דאפשר שפסול בכה"ג אף דיעבד. 36. שם לד א, כשיטת רש"י, שנקטו הפוסקים עיקר.

סדר הנחת הפרשיות בארבעת הבתים של ראש, כפי סדר כתיבתם בתורה, "קדש", "והיה כי יבאך" "שמע", "והיה אם שמע", באופן שיהיו לפני העומד מול המניח מימין לשמאל. ועל כן, צריך ליתן פרשת "קדש" משמאל המניח, והולך משמאל לימין. ואם שינה מקום נתינת הפרשיות, פסול³⁷.

הלכה למשה מסיני, שתופרים את התיתורא לבתים בגידים של בהמה וחיה טהורים³⁸.

הרצועות

רצועות של תפלין, עושים אותן מעור בהמה חיה ועוף טהורים, וטעונים עיבוד לשמן. והלכה למשה מסיני, שיהיו הרצועות שחורות מצידן החיצון³⁹. רוחב הרצועות, לפחות כאורך שעורה⁴⁰. וארכן, בשל ראש, כדי להקיף בהן הראש, ולעשות מהן הקשר (שיבואר להלן), ועוד אורך של שני טפחים לפחות ברצועות היוצאות מהקשר מכאן ומכאן. ולכתחילה צריכות הרצועות להגיע עד הטבור⁴¹. ואורך רצועה של יד, כדי לעשות ממנה הקשר (שיבואר להלן), ולהדק על הזרוע, ולמתוח עד אצבע צרידה. ולכתחילה יש לעשותה ארוכה בכדי לכרוך כמה כריכות על הזרוע, וכן לכרוך שלש כריכות על האצבע⁴².

קשר של תפלין הלכה למשה מסיני. והיינו, שעושה קשר ברצועות של ראש כמין ד', על ידי שקושר את שני חלקי הרצועה היוצאים מן המעברתא זה לזה, באופן שיעמוד הקשר מעל העורף בשעה שמניח את התפלין על ראשו. ובתפלין של יד עושה מהרצועה קשר כמין יו"ד סמוך לבית⁴³.

מקום הנחת תפלין

תפלין של יד, מניחן בזרוע שמאל, על הקיבורת, שהוא הבשר התפוח שבזרוע, בין המרפק לבית השחי⁴⁴. ואיטר יד מניח בשמאלו, שהיא ימין כל אדם⁴⁵.

מקום הנחת תפלין של ראש, ממקום תחילת צמיחת השיער על ראשו, מעל מצחו, ועד סוף המקום שמוחו של תינוק רופס. וצריך לכוין שיהא הבית באמצע הראש, כנגד בין העיניים⁴⁶.

37. שם לב, מט. 38. שם לג, ג. 39. שם כז, יא. ועיין מ"ב שם מב לענין השיעור המעכב. 40. שם. ועיין שם במ"ב מ. 41. עיין שם ח, ומ"ב מד. 42. שם לב, נב, וכז, ב. 43. שם כז, א. 44. שם ו. ועיין שם לענין כותב ביד אחת ועושה שאר מעשיו ביד אחרת, שנחלקו בזה הפוסקים. 45. שם י. 46. שם ח.

הנחת תפלין

תפלין של יד, מהדק אותם על זרועו, וכורך את הרצועה על קנה היד, ואחר כך כורך אותה שלש כריכות על האצבע האמצעית⁴⁷.

תפלין של ראש, מהדקם על ראשו, ומכוין שיהיה הקשר שברצועות, העשוי כמין ד', באמצע העורף, מול הפנים⁴⁸, ומשלשל הרצועות מלפניו⁴⁹.

צריך להזהר שלא תתהפך הרצועה של יד במקום שמהדק את התפלין על הזרוע. וכן רצועה של ראש, במה שמקיף בה את ראשו, צריך שיראה צד השחור שבהם לחוץ⁵⁰. וכן צריך שיראה הד' שבקשר של ראש לחוץ⁵¹.

לא יהא דבר חוצץ בין התפלין לגופו, בין בשל יד ובין בשל ראש. וכן הרצועות, במקום שמהדקן על הזרוע ועל הראש, לא יהא דבר חוצץ⁵².

יש להקדים הנחת תפלין של יד לתפלין של ראש, כפי סדר הפסוק, "וקשרתם לאות על ירך", ואחר כך "והיו לטוטפות בין עיניך"⁵³. וכשחולץ את התפלין, חולץ של ראש תחילה, שנאמר "והיו לטוטפות בין עיניך", כל זמן שתפלין בין עיניך, יהיו שנים⁵⁴.

תפלין של יד ותפלין של ראש, שתי מצוות הן, ואינן מעכבות זו את זו. שאם אינו יכול להניח אחת מהן, מניח את השניה. ומכל מקום כשמניח את שתיהן, צריך להניחן בתכיפה אחת, ואין להפסיק בדיבור, או בשהיה מרובה, בין הנחת תפלין של יד לתפלין של ראש, שנאמר "והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך", שתהיה הויה אחת לשתייהן⁵⁵.

כשמניח תפלין של יד מברך, אשר קדשנו במצוותיו וציונו להניח תפלין. ומברך אחר שמניח התפלין על הקיבורת, קודם שמהדקן. וכשמניח תפלין של ראש מברך עליהן קודם שמהדקן בראשו, אשר קדשנו במצוותיו וציונו על מצות תפלין⁵⁶. ואם הפסיק בדיבור בין הנחת תפלין של יד לתפלין של ראש, צריך לברך כשמניח תפלין של ראש שתי ברכות, להניח תפלין, ועל מצות תפלין⁵⁷. שכיון שסח

47. שם י. 48. שם יא. 49. שם, ובמ"ב לח. 50. שם י. 51. שם ד, ובמ"ב טז. 52. שם כה, ה. 53. שם כח, ב. 54. שם כה, ט, ובמ"ב כח. 55. כשיטת הרמ"א שם ה. ולהמחבר שם אין מברך על תפלין של ראש. 56. שם ט ברמ"א. 57. בעל המאור סוף ראש השנה, וכן היא דעת כמה ראשונים, ריטב"א שם, וביומא ע בשם הרא"ה בשם הרמב"ן. ולפי דבריהם אינו מברך שתי ברכות אלא כשסח בין תפלה של יד לתפלה של ראש, ולא כשמניח תפלין של ראש לבד. וכן דקדק הב"ח בסימן כה מדבריהם. וכ"נ מדברי המרדכי בהלכות תפלין בשם ר"ת בס' הישר.

בין התפלין, צריך לחזור ולברך גם על תפלין של יד, כדי שתהיה הויה אחת לתפלין של יד ושל ראש⁵⁸.

מצות תפלין אינה נוהגת בשבתות וימים טובים, מפני שהם עצמם אות, ואינם צריכים אות אחר. ולענין חול המועד, נחלקו בזה הפוסקים, יש אומרים שגם ימי חול המועד נחשבים אות, שיש בהם מצות אכילת מצה וישיבת סוכה, ואין מצות תפלין נוהגת בהם. וכן פסק המחבר בשו"ע. ויש אומרים שאין חול המועד נחשב אות, כיון שאין בו איסור מלאכה, ומניחים בו תפלין. וכדבריהם כתב הרמ"א בשו"ע⁵⁹.

וכיון שאין מצות תפלין נוהגת בשבתות וימים טובים, נחשבת מצות תפלין כמצות עשה שהזמן גרמא, ונשים ועבדים פטורים ממנה⁶⁰.

מן התורה נוהגת מצות תפלין בין ביום ובין בלילה. וחכמים אסרו להניח תפלין בלילה, שמא יישן בהם⁶¹ (ויבאר להלן איסור שינה בתפלין). וזמן הנחת תפלין בבוקר, משעה שיכול לראות את חבירו הרגיל עמו קצת בריחוק ארבע אמות, ויכירנו⁶².

תפלין צריכים גוף נקי, שלא יפיח בהם⁶³. ולפיכך אסור לישון כל זמן שתפלין בראשו או בזרועו, שמא יבוא להפיח בהם⁶⁴. וחולה מעיים, שאינו יכול לשמור עצמו בגוף נקי, פטור מתפלין⁶⁵.

וכן צריכים התפלין גוף נקי גם ממחשבה רעה. ולפיכך צריך המניח תפלין להזהר מהרהור תאות אשה⁶⁶.

ואסור לאכול סעודת קבע כשהתפלין עליו, שמא ישתכר בסעודה ויתגנה בתפליו. אבל סעודת עראי, מותר⁶⁷.

אסור להסיח דעתו מן התפלין כל זמן שהם עליו. ולפיכך חייב אדם למשמש בתפלין בכל שעה, שלא יסיח דעתו מהם⁶⁸. ומטעם זה, המצטער ומי שאין דעתו מיושבת עליו ונכונה, פטור מתפלין⁶⁹, שמא מתוך הצער יסיח דעתו מהם⁷⁰.

עיקר מצות תפלין הוא שיהיו עליו כל היום. אבל מפני שצריכים גוף נקי, ושלא יסיח דעתו מהם, ואין כל אדם יכול להזהר בזה, על כן נהגו שלא להניחם כל

וברמ"א כה, ב סתם כדעת התוספות והרא"ש והטור, שכתבו דגם כשמניח תפלין של ראש לבד מברך שתי ברכות. 58. או"ח לא, ב. 59. שם לח, ג. 60. שם ל, ב. 61. שם א. 62. שם לז, ב. 63. שם מ, א. 64. שם לח, א. 65. שם ד. 66. שם מ, ח. 67. שם כה, א. 68. שם לח, ט. 69. מ"ב שם ה. 70. שו"ע שם לז, ב.

היום. ומכל מקום צריך כל אדם להזהר שיהיו עליו התפלין בשעת קריאת שמע ותפילת שחרית⁷¹. והמבטל עצמו ממצות תפלין, אפילו רק לפרקים, הרי הוא בכלל פושעי ישראל בגופם⁷².

המניח תפלין, יש לו לכוין שציונו המקום להניח ארבע פרשיות אלו, שיש בהן יחוד שמו ויציאת מצרים, על הזרוע כנגד הלב, ועל הראש כנגד המוח, כדי שנזכור נסים ונפלאות שעשה עמנו, שהם מורים על יחודו, ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו, וישעבד לקב"ה מחו ולבו⁷³.

גדולה מצות תפלין, שכל המניחן מאריך ימים, שנאמר (ישעיה לח, טז): "ה' עליהם יחיו"⁷⁴.

מצות עשה לקבוע מזוזה בפתחי השערים, שנאמר (דברים ו, ט): "וּכְתַבְתֶּם עַל מְזוֹזֹת בְּיַתְּךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ".

מצות עשה לכתוב פרשיות "שמע" "והיה אם שמוע", ולקובען בפתחי הבתים והשערים.

המקומות החייבים במזוזה

שערי בתים, חצירות, עיירות ומדינות, בתי אוצרות של עצים או יין ושמן וכדומה שמשמשים בהם, רפת בקר ומתבן ולולים וכיוצא בהם, כל מקום שיש בו תשמיש קבוע לאדם, חייב במזוזה¹. וכן מקום שעומד לשהות שם אדם כל היום, נחשב כדירה וחייב במזוזה. ומטעם זה החנויות חייבות במזוזה אפילו אם אין בהן סחורה².

בית שאין בו ארבע אמות על ארבע אמות, פטור ממזוזה³. בית שאין לו תקרה, פטור ממזוזה⁴. (ואף על פי כן שערי חצירות, עיירות ומדינות חייבים במזוזה, כיון שמשמשים הם את הבתים ופתוחים להם⁵).

71. שם א. 72. שם כה, ה. 73. מנחות מד, א; טור או"ח לו. 74. שו"ע יו"ד רפו, א"ב. 1. עיין פתחי תשובה שם י בשם יד הקטנה. 2. שו"ע שם יג. 3. שם יד. 4. עיין בית יוסף שם בשם הרא"ש ורבנו מנוח. 5. שו"ע ש"ז, וכדעה קמא שם. ולשיטה זו הוי חיובם מדאורייתא כשבית פתוח להם.

הפטורים ממזוזה: בית שער, אכסדרה ומרפסת – פטורים ממזוזה. בית שער הוא חדר המשמש לכניסה ויציאה למקום אחר. אכסדרה היא מקום מקורה שלפני הבית, העשוי להכנס ולצאת דרך שם, או לעמוד שם. מרפסת היא מעבר שלפני פתחי עליה, שדרכו נכנסים לחדרי העליה הפתוחים לתוכה.

וכל אלו, בית שער אכסדרה ומרפסת, אם היו בתים החייבים במזוזה פתוחים אליהם, חייבים גם הם במזוזה, מחמת שמשמשים הם בתים אלו.⁶

בית הכסא, בית המרחץ, בית הבורסקי וכיוצא בהם, פטורים מן המזוזה, מפני שאינם עשויים לדירת כבוד⁷. (וכן רפת בקר או לול, אם היה בהם טינוף רב וריח רע, פטורים מן המזוזה מטעם זה⁸).

הר הבית, הלשכות והעזרות, בתי כנסיות ובתי מדרשות פטורים מן המזוזה, מפני שעומדים לשימוש קודש, ואין חייב במזוזה אלא מקום העומד לשימושי חול⁹.

גינה פטורה ממזוזה, מפני שאינה עשויה להשתמש בה תשמישי אדם¹⁰.

מן התורה אין אדם חייב במזוזה אלא בבית שלו. ומדרבנן חייבו את השוכר או השואל בית לקבוע מזוזה בפתחו לאחר שלשים יום, מפני שנראה כשלו¹¹. ובארץ ישראל חייב השוכר או השואל בית במזוזה מיד, משום ישוב ארץ ישראל¹². והיינו, מפני שכשיוצא ממנה אסור לו ליטול את המזוזה, ועל כן בקושי יצא מהבית מפני טורח מזוזה. ואפילו כשיצא ממנה, ישכרנה אחר מהרה כשימצאנה מזומנת במזוזה, ונמצאת ארץ ישראל מיושבת¹³.

השותפים בבית חייבים במזוזה, והשותף בבית עם גוי פטור ממזוזה¹⁴.

נשים ועבדים חייבים במזוזה, שהיא מצות עשה שלא הזמן גרמא¹⁵.

בית שיש בו כמה חדרים, הרי כל אחד מהם חייב במזוזה (אם יש בו את התנאים המחייבים). וכן אם יש כמה חדרים זה לפנים מזה, כולם חייבים במזוזה¹⁶. וכן אם יש כמה פתחים לבית, חייב לשים מזוזה בכל הפתחים. אבל אם יש פתח שנעשה מתחילה לצורך שימוש עראי בלבד, להשתמש בו בזמנים מסויימים או לצרכים מסויימים בלבד, אין חייבים במזוזה אלא הפתחים הקבועים¹⁷.

בית שעשוי לדירת עראי פטור ממזוזה. ועל כן חנויות שבשווקים, שאינם עומדים אלא למשך ימי השוק, ולאחר מכן אין עושים בהם שום שימוש, פטורים

6. שם ד'. 7. עיין פתחי תשובה שם ב'. 8. רמב"ם הלכות מזוזה ו, ו. 9. שו"ע שם ז, וש"ך וט"ז שם. 10. שם כב. 11. שם. 12. רש"י מנחות מד, א ד"ה משום ישוב ארץ ישראל. 13. שו"ע שם א. 14. שם. 15. שם טו. 16. עיין שו"ע ורמ"א שם זי"ח. 17. שם

ממזוזה¹⁸. וכן הבית שבספינה פטור ממזוזה, שאינו עומד לדירת קבע. וכן סוכת החג פטורה ממזוזה, שהסוכה דירת עראי היא¹⁹.

הפתחים החייבים במזוזה

אין חייב במזוזה, אלא פתח שיש לו מזוזות ומשקוף²⁰. והמזוזות הן סתימת כותל מכאן ומכאן לפתח. אבל אם לא היה כותל סותם, אין נחשב כמזוזה, ואין מחשיבים את קצה הכותל של הצדדים כמזוזה. וכן משקוף אינו נחשב אלא סתימת הכותל מעל הפתח, אבל ראש התקרה אינו נחשב למשקוף²¹.

אין נחשב לפתח, אלא אם היו המזוזות והמשקוף ישרים. אבל אם היתה אבן נכנסת ואבן יוצאת, אינו נחשב פתח²².

אם נעשו עמודי המזוזות או המשקוף רק כדי להחזיק את התקרה, ולא לשם פתח, אינם נחשבים כמזוזות ומשקוף²³.

אם היה לפתח רק מזוזה אחת מצד אחד, ובצד השני לא היתה מזוזה אלא רק קצה הכותל הצדדי, אם היתה המזוזה מצד שמאל הנכנס, הרי הפתח פטור ממזוזה. ואם היתה המזוזה מצד ימין, נחלקו הפוסקים, יש מחייבים ויש פוטרים²⁴.

אין נחשב כפתח אלא אם היה בגובהו לפחות עשרה טפחים, וברחבו לפחות ארבעה טפחים²⁵.

כתיבת המזוזה

כותב שתי הפרשיות בדיו על הדוכסוסטוס (והוא שכבת העור הסמוכה לבשר הבהמה). ואם כתבה על הקלף (שהוא החלק החיצוני של העור) או על הגויל (עור שלם שלא נחתך לרהבו), כשרה²⁶. וצריך לעבד את העור שכותב עליו לשם מזוזה²⁷.

וצריך לכותבה ביריעה אחת. ולכתחילה יכתוב את שתי הפרשיות בדף אחד (דהיינו בהמשך אחד ביריעה, ולא יחלק הכתיבה לשני עמודים)²⁸.

יא, ופת"ש י. 18. שו"ע שם. 19. שם רפז, א. 20. כן נקט בחזו"א יו"ד קעב לעיקר הדיון, אלא שכתב (בס"ק ב) להחמיר לדינא כדעת הרא"ש ולקבוע בפרוץ במלואו בלא ברכה. 21. ט"ז שם א. 22. שו"ע שם רפז, ו לענין מזוזות, ופשוט דה"ה לענין משקוף. 23. עיין ש"ך וט"ז רפז, א. 24. עיין שו"ע שם ב, וש"ך וט"ז שם. 25. שו"ע שם רפח, ו. 26. שם ה, וש"ך וט"ז שם. 27. שם ב. 28. שם ג.

וצריך לכותבה על הסדר כפי שהיא כתובה, ואם שכח אפילו אות אחת, אינו יכול להשלים.²⁹

קודם שכותב צריך לשרטט את השורות שיהיה הכתב מיושר. ואם לא שרטט, פסולה.³⁰

כל דיני כתיבת המזוזה הם כדיני כתיבת ספר תורה.

הרייח שבין הפרשיות, עושה אותו לכתחילה סתום, ואם עשאו פתוח, כשרה.³¹ ואסור להוסיף שום כתיבה על גליון המזוזה. ורק מאחור נהגו לכתוב שמות לשמירה.³²

קביעת המזוזה

גולל את המזוזה מאחד כלפי שמע³³ וקובע אותה במזוזת הפתח. ויכול להניחה בתוך שפופרת וכדומה, או לחפור במזוזת הפתח ולהניחה שם. ואם חופר במזוזת הפתח, צריכה המזוזה להיות בתוך טפח הסמוך לפתח, ולא עמוק יותר.³⁴ וצריך לעשות היכר שהמזוזה נמצאת במקום זה.³⁵

קובעים את המזוזה על מזוזת הפתח הימנית בדרך הכניסה לבית.³⁶ וכשיש שני בתים שיש ביניהם פתח, אם אחד מהם הוא פנימי ואין לו יציאה לרשות הרבים, מניח את המזוזה בימין הנכנס לבית הפנימי.³⁷ ואם יש לשניהם פתח לרשות הרבים, הולכים אחר היכר ציר, והיינו שאותו בית שצירי הדלת נמצאים בתוכו, מניחים את המזוזה בימין הנכנס לתוכו.³⁸

מקום המזוזה, בשליש העליון של מזוזת הפתח.³⁹ ולא יקבענה בטפח הסמוך למשקוף.⁴⁰ קבעה למטה משליש העליון, יש מכשירים ויש פוסלים.⁴¹ ואם הפתח גבוה מאד, קובע את המזוזה לכתחילה בגובה כתפיו.⁴²

לכתחילה יקבע את המזוזה בתוך חלל הפתח.⁴³ ואם אינו יכול, יקבענה מבחוץ, בתוך טפח הסמוך למזוזת הפתח.⁴⁴ ואם גם זה אי אפשר, יקבענה מבפנים, ובלבד שלא יקבענה מאחורי הדלת.⁴⁵

29. שם ח. 30. שם יג. 31. שם טו. 32. שם יד. 33. שם רפט, ד. 34. פתחי תשובה שם בשם יד הקטנה. 35. שם ב. 36. שם בש"ך ו ובט"ז ד. 37. שו"ע שם ג. 38. עיין נקודות הכסף לסעיף ב שם שהכריע לדינא כמנהג העולם להניחה לכתחילה גם למעלה מתחילת שליש העליון. 39. שו"ע שם ג. 40. עיין נקודות הכסף שם דנחלקו בזה הראשונים. 41. ש"ך שם ד. 42. שו"ע שם ב. 43. דהדין להניחה בתוך חלל הפתח אינו אלא למצוה, ולא לעיכובא, כדמשמע מלשון הגמרא מנחות לב, ב, וכמש"כ בביאור הגר"א שם ו. 44. גמרא מנחות שם, והביאוה הראשונים להלכה, עיין ש"ך שם ג. וכן הוא במעשה רב צו ולשון הטור והרמ"א בזה צ"ע. 45. שו"ע שם ו.

קובע את המזוזה כשהיא זקופה⁴⁶ (ונהגו לקבעה באלכסון, לצאת דעת מי שסובר שפסולה בזקיפה⁴⁷). ולכתחילה יכוין שתיבת שמע תהיה כנגד חלל הפתח.

קודם שקובע את המזוזה מברך, אשר קדשנו במצוותיו וציונו לקבוע מזוזה⁴⁸.

מצות עשה לעשות ציצית על כנפי הבגד, שנאמר
(במדבר טו, לח): **וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל כַּנְּפֵי בְּגָדֵיהֶם
לְדַרְתָּם** וגו'. ונאמר עוד (דברים כב, יב): **”גְּדָלִים תַּעֲשֶׂה
לָךְ עַל אַרְבַּע כַּנְּפוֹת כְּסוּתְךָ אֲשֶׁר תִּכְסֶה בָּהּ”**.

הלובש בגד שיש לו ארבע כנפות (דהיינו ארבע זוויות), חייב לעשות בו ציצית. וכן אם יש לו יותר מארבע כנפות, עושה ציציות על ארבע מכנפותיו¹. ואינו חייב בציצית אלא כשלושב את הבגד².

כל מיני הבגדים חייבים בציצית, ובלבד שיהיו ארוגים שתי וערב³. אבל בגד של עור וכדומה פטור מציצית⁴.

מצות ציצית, נוטל ארבעה חוטים, ומכניס אותם בנקב שבשפת הבגד, וכופל אותם, וכן בכל אחת מארבע הכנפות. ועושה עם החוטים שני קשרים זה על גבי זה, וכך מחברם לבגד. וצריך שיהיה חלק מהציצית גדיל, וחלק ממנה – ענף. הגדיל עשוי מחוליות, ובכל חוליה לפחות שלש כריכות (והיינו, שכורך אחד החוטים על השאר כמה פעמים). ואחר כך עושה שוב שני קשרים, וזוהי חוליה. והענף הוא החוטים הנפרדים היוצאים מהגדיל.

הידור המצוה הוא שיהיה שליש גדיל ושני שליש ענף. ובדיעבד כשרה הציצית, אפילו אם יש בה רק חוליא אחת, ובה שלש כריכות. וכן אם כרך רוב הציצית, כשרה⁵. ושיעור כל הציצית, הענף יחד עם הגדיל, לא פחות מארבע אצבעות⁶.

46. שם ברמ"א. 47. שו"ע שם א. 48. שו"ע או"ח י, א. 1. שם יט, א. 2. כשיטת הרמ"א שם ט, א. והמחבר שם פסק שרק צמר ופשתים חייבים מן התורה, ושאר בגדים חייבים רק מדרבנן. 3. עיין שו"ע שם י, ד. 4. עיין רמב"ם הלכות ציצית א, ו.ח. 5. שו"ע שם יא, ד בדעה ראשונה, שהיא עיקר הדין (עיין ביאור הלכה יב, א ד"ה ולרבינו תם). והיינו כשיטת הרמב"ם והרא"ש. ומכל מקום כתב דנוהגים כשיטת רבנו תם, שאורך כל הציצית י"ב גודלים. ושיטת רש"י מנחות לח, ב, דהענף שיעורו ד' אצבעות, ולגדיל אין שיעור. 6. שו"ע שם ט.

הנקב שמכניסים בו את החוטים, לא יהיה סמוך מדי לשפת הבגד, משום שנאמר "על כנפי בגדיהם", ואין זה על הכנף. וכן לא יהיה מרוחק מדי משפת הבגד, שאין זה כנף הבגד, אלא הבגד עצמו. ועל כן יהיה הנקב מרוחק משפת הבגד לפחות כשיעור קשר גודל, והוא השיעור שיש מהפרק העליון של האגודל עד סוף הציפורן. ולא יהיה מרוחק משפת הבגד יותר משיעור רוחב שלש אצבעות.⁷

ארבעת חוטי הציצית, שנים מהם צריכים להיות עשויים מצמר הצבוע תכלת.⁸ והתכלת הוא צבע העשוי מחלזון, שמהותו וסדר עשייתו היה ידוע בימי חז"ל.⁹

שני החוטים האחרים, יכולים להיות עשויים מצמר, פשתים, או מחוט שממין הבגד. והיינו, שצמר ופשתים פוטרים בגד מכל מין, ואם אינו עושה מצמר או פשתים יעשה בחוט שהוא ממין הבגד.¹⁰ וצריכים שני החוטים האחרים להיות צבועים בצבע הבגד.¹¹ ויש אומרים שיכול לעשותם בכל צבע שירצה.¹² ומנהג בני אשכנז לעשותם לעולם לבנים.¹³ וחוטים אלו נקראים חוטי לבן.

בזמן שאין תכלת, נותן במקום שני חוטי התכלת שני חוטי צמר, או פשתים, או מחוט שממין הבגד, ויכול לצובעם בכל צבע שירצה.¹⁴

בזמן שהיה תכלת, מותר מדין תורה לעשות ציצית של תכלת גם בבגד פשתים, ואין בזה איסור משום כלאים. ויכול לשים עם חוטי התכלת גם חוטי לבן של צמר. וכן אפילו בבגד של צמר, מותר לשים יחד עם חוטי התכלת חוטי לבן של פשתן, ואין בזה משום כלאים. וכן אפילו בבגד ממין אחר, יכול לשים שני חוטי פשתן עם חוטי התכלת.¹⁵ אבל חכמים גזרו שלא יהיה כלאים בציצית, שמא יעשה כן גם בכסות לילה, שהיא פטורה מן הציצית. ומשום כך, אין עושים בטלית של פשתן חוט תכלת, שהרי הם כלאים בטלית זו, ואין מטילים בה אלא ארבעה חוטים של פשתן.¹⁶ ובזמן שאין תכלת, אסור לעשות ציצית של כלאים מעיקר דין תורה, שהרי אינו צריך כלל להטיל חוטים של צמר בבגד, ויכול לפטור את הבגד בחוטים שהם ממין הבגד.¹⁷

7. כשיטת רש"י ותוספות מנחות לח, א ד"ה התכלת. ולהרמב"ם (הלכות ציצית א, ו) אחד משמונת החוטים הוא תכלת, ולהראב"ד (שם) שנים תכלת וששה לבן. ועיין כס"מ שם. 8. עיין רמב"ם שם ב, איב. 9. שו"ע שם ג"ד. 10. רש"י מנחות מא, ב; רמב"ם וראב"ד הלכות ציצית ב, ח. וכן הביא בשו"ע שם ט, ה בשם יש אומרים. ועיין חזו"א או"ח ג, כה, דסוגיית הגמרא והטא טפי כשיטה זו. 11. תוספות מנחות שם. 12. רמ"א שם. 13. עיין חזו"א שם. 14. משנה ברורה ט, ז. 15. כשיטת רש"י, רי"ף, רמב"ם ועוד, דסדין בציצית אינו פטור לגמרי, ורק תכלת אין נותנים בו. ושיטת הרבה ראשונים דסדין בציצית פטור לגמרי מציצית. ועיין ביאור כל השיטות באורך בארצות החיים ט המאיר לארץ יזיה, וארץ יהודה ב. 16. שו"ע שם ב. 17. שם יא, ב.

חוטאי הציצית צריכים להיות שזורים (והיינו, שכורך לפחות שני חוטים ושזורים ביחד)¹⁸.
טויית החוטים ושזירתם צריכה להעשות לשם מצות ציצית¹⁹. וכן צביעת החוטים
 בתכלת צריכה להעשות לשם מצוה²⁰.

מן התורה אין אדם חייב בציצית אלא כשלושב בגד שלו (או שיש לו שותפות בו), ולא
 כשלושב בגד של אדם אחר²¹. וכמו כן, אינו יוצא ידי המצוה אלא בחוטים שלו²². ובגד של שותפים
 חייב בציצית²³. והשואל טלית מחבירו לשלשים יום ומעלה, חייב בציצית מדרבנן, מפני שנראית כשלו²⁴.
כסות לילה פטורה מציצית. יש אומרים²⁵, שהכל תלוי בזמן הלבישה. וכל שלובשו
 ביום חייב בציצית, אפילו אם הוא בגד המיוחד ללילה, וכל שלובשו בלילה
 פטור מציצית, אפילו אם הוא בגד המיוחד ליום. ויש אומרים²⁶, שהכל תלוי בבגד:
 בגד המיוחד ליום חייב בציצית אפילו בלילה, ובגד המיוחד ללילה פטור מציצית
 אפילו ביום. ובגד המיוחד בין ליום ובין ללילה חייב בציצית. ולכל השיטות, נחשבת
 מצות ציצית כמצות עשה שהזמן גרמא. ואפילו לפי השיטה השניה, שהכל תלוי
 בבגד, מכל מקום מכיון שחייב הבגד תלוי בזמן, אם עומד ליום או ללילה, נחשבת
 מצוה זו כמצוה שהזמן גרמא. ועל כן נשים פטורות מציצית²⁷.

שיעור טלית החייבת בציצית, שמתכסה בה ראשו ורובו של קטן המתהלך לבדו
 בשוק ואינו צריך אחר לשומרו²⁸. ובתנאי שהגדול אינו בוש לצאת בה לשוק,
 אפילו בדרך אקראי בעלמא²⁹.

הלובש בגד שיש בו ציצית מברך, אשר קדשנו במצוותיו וציונו להתעטף בציצית³⁰.
 אין אדם מחוייב לקנות לו טלית ולהתעטף בה כדי להתחייב בציצית³¹. ומכל מקום
 אין ראוי לאדם לפטור עצמו ממצוה זו, אלא לעולם ישתדל להיות עטוף בכסות
 המחוייבת בציצית כדי שיקיים מצוה זו³².

18. שם א"ב. 19. רמב"ם שם ג. 20. שו"ע שם יד, ג ו"ה. 21. שם יא, ו"ז. 22. שם יד,
 ה. 23. שם ג. 24. רמב"ם שם ג, ז. 25. רא"ש הלכות ציצית א. ועיין שו"ע שם יח, א
 שהביא שתי הדעות ולא הכריע. 26. שו"ע שם יז, ב. 27. שו"ע שם טז, א. והיינו בן
 תשע שנים – משנה ברורה שם א. 28. רמ"א שם. 29. שו"ע שם ח, ה. ועיין ברמ"א שם ו
 לענין טלית קטן. 30. שו"ע שם כד, א. 31. שו"ע שם; רמב"ם שם ג, יא. וברמב"ם הלשון: "אין
 ראוי לאדם חסיד שיפטור עצמו" וכו'. אבל השו"ע כתב "ונכון להיות כל אדם זהיר"
 וכו'. 32. נדרים כה, א.

גדולה מצות ציצית, ששקולה כנגד כל המצוות³³, שהרי תלה בה הכתוב זכירת כל המצוות, שנאמר (במדבר טו, לט): "וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אתם"³⁴.

מצות עשה למול כל זכר, שנאמר: (בראשית יז, י): "זאת בריתי אשר תשמרו... המול לכם כל זכר". ונאמר עוד (ויקרא יב, ג): "וביום השמיני ימול בשר ערלתו".

האב חייב למול את בנו ביום השמיני ללידתו, אם בעצמו או על ידי אחר¹. לא מלו ביום השמיני, מחוייב למולו כל ימי קטנותו. ואם אין לו אב, או שאין האב מקיים מצותו, מלים אותו בית דין. לא נימול בקטנותו, חייב למול עצמו כשיגדיל. וכל יום שמעכב האב מלמולו בקטנותו או שמעכב מלמול עצמו בגדלותו, עובר בעשה. וגדול שנמנע במזיד מלמול את עצמו, חייב כרת. וכל יום שמתעכב מלמול עצמו, עובר בעשה וחייב כרת. ואם חזר בו בחייו ומל את עצמו, נפטר מכרת².

האדון חייב במילת עבדיו הכנענים, יליד בית ומקנת כסף. יליד בית, והוא עבד שנולד משפחתו, נימול ביום השמיני. ומקנת כסף, שקנאו מגוי אחר לידתו, נימול מיד ביום שנקנה, אפילו בתוך שמונה ללידתו³.

אין מלים לעולם אלא ביום אחר עלות השחר, בין כשמל בזמנו ביום השמיני, ובין כשמל לאחר זמנו. ולכתחילה יש למול אחר שתנץ החמה⁴.

כיצד מלים, חותכים את העור העליון החופה את העטרה עד שתתגלה העטרה, ואחר כך מסירים בצפורן את הקרום הרך שמתחת לעור הערלה, ומחזירים אותו לצדדים, עד שיראה בשר העטרה⁵. והסרת הקרום הרך נקראת פריעה, ומעכבת היא את המילה⁶. וכל שנשאר מהעור החופה את העטרה כדי רוב העטרה, הרי זה כאילו לא מל. ואלו הם הציצין המעכבים את המילה. ואפילו אם נשאר עור זה במקום אחד ברוב גובה העטרה, מעכב את המילה⁷.

33. רמב"ם שם יב. 34. עיין דרכי משה יו"ד רסד, א, והאחרונים האריכו בענין זה, עיין גליון מהרש"א יו"ד רס. 1. כשיטת הראב"ד, העתיקה הרמ"א ביו"ד רסא. ועיין חזו"א יו"ד ריש סימן קנד. 2. שו"ע יו"ד רסז, א. 3. שם רסב, א. 4. שם רסד, ג. 5. שם ד. 6. שם ה. ושיטת רש"י, דהעטרה היא השפה הגבוהה המקיפה את הגיד, ואם נשתייר בה רוב הקיפה זהו ציצין המעכבים את המילה. עיין ב"י שם, ובאריכות ביד הקטנה הלכות מילה. 7. שם ג.

לאחר המילה מוצצים את הדם מהמילה כדי שיצא הדם מהמקומות הרחוקים, שלא יבוא לידי סכנה.⁸

מילה בזמנה ביום השמיני דוחה את השבת.⁹ ובתנאי שודאי הוא שיום השמיני שלו חל בשבת. אבל אם נולד בין השמשות של ערב שבת, אין מילתו דוחה שבת, כיון שאין ודאי זמנו בשבת. ומילה שלא בזמנה אינה דוחה אפילו יום טוב, ואפילו יום טוב שני של גלויות אינה דוחה.¹⁰

היוצא דרך דופן, אין מילתו דוחה את השבת.¹¹

מילה, בין בזמנה ובין שלא בזמנה, דוחה את הצרעת. שאם היתה בהרת בעור הערלה חותכה עם הערלה, אף על פי שהקוצץ את הבהרת עובר בעשה ולא תעשה.¹²

בכל מלים, אפילו בצור ובזכוכית ובכל דבר שכורת. ולא ימול בקרומית (צלע) של קנה מפני הסכנה. ונהגו למול בסכין של ברזל.¹³

הכל כשרים למול, ואפילו ערל ועבד ואשה וקטן מלים במקום שאין שם איש.¹⁴ אבל גוי פסול למול.¹⁵ שדורשים "המול ימול" – "המול ימול"¹⁶, היינו מי שהוא נימול בעצמו, וגוי, אפילו אם הוא נימול, נחשב כערל. אבל בן ישראל נחשב לעולם כמהול, גם אם לא נימול, וגם אשה.¹⁷

יש אומרים שאשה פסולה למול, שסוברים כמי שדורש בגמרא "ואתה את בריתי תשמור", מי שבעצמו חייב בשמירת מילה, פרט לאשה.¹⁸

יש אומרים שישראל ערל הכשר למול, זהו דוקא כשלא נימול מחמת אונס, אבל אם מפר ברית במזיד פסול למול.¹⁹

8. שם רסו, ב. 9. שם ח. 10. שם י. 11. שם א. 12. שם רסד, ב. 13. שם א. 14. שם. 15. חידושי הריטב"א עבודה זרה כז, א. 16. ובאור זרוע מסתפק לענין ישראל מומר, שמא פסול למול. ואף על גב שחייב בשמירת מילה, וגם נימול הוא, כמבואר גם בתוספות עבודה זרה כז, א ד"ה איכא, מכל מקום שמא בעינן מילה לשמה. והו"ד ברמ"א רסד, א. וצ"ע, דאם כן גוי נמי יפסל מהאי טעמא, ולמה לי לטעמא ד"המול ימול", עיין עבודה זרה שם. 17. תוספות עבודה זרה שם ד"ה אשה; סמ"ק; הגהות מרדכי; ועיין רמ"א יו"ד א בסוף הסעיף, ובביאור הגר"א שם. 18. רבנו מנוח; בעל העיטור, הו"ד ברמ"א יו"ד רסד, א. ועיין שם בפתחי תשובה ובחידושי רעק"א בשם הפרי חדש שהשיג על זה. 19. שו"ע שם רסג, ד.

מי שנולד כשהוא מהול, חוששים שמא ערלה כבושה היא (היינו שעור הערלה דבוק בבשר), וטעון הטפת דם ברית²⁰. והיינו, שמטיפים דם מעור הערלה למעלה מהעטרה, במקום חיבור העטרה עם הגיד²¹.

מי שנימול שלא כמצותו, כגון שנימול תוך שמונה ללידתו, או שנימול בלילה, או שנימול על ידי גוי, נתבטלה מצותו, ואין לו תקנה על ידי הטפת דם ברית²². ויש אומרים שגם מי שנימול שלא כמצותו טעון הטפת דם ברית, שאין הטפת דם ברית רק מספק ערלה כבושה, אלא מצוה בפני עצמה היא, שנאמר (זכריה ט, יא): "גם אֶת־בדם בריתך" וגו'²³.

המל מברך, אשר קדשנו במצוותיו וציונו על המילה. ואבי הבן מברך, אשר קדשנו במצוותיו וציונו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו²⁴.

מאוסה היא הערלה שנתגנו בה הגויים, שנאמר "כי כל הגויים ערלים". וגדולה היא המילה, שלא נקרא אברהם אבינו שלם עד שמל, שנאמר "התהלך לפני והיה תמים ואתנה בריתי ביני ובינך". וכל המיפר בריתו של אברהם אבינו והניח ערלתו או משכה, אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים, אין לו חלק לעולם הבא. וגדולה מצוה זו משאר מצוות עשה, שהרי יש בה כרת כשהגדיל ולא מל, ובזכות המילה נכרתה לאברהם אבינו ברית על נתינת הארץ, והיא מצלת מדינה של גהינם, והיא אות חתום בבשרנו ומעידה בנו שבחר בנו ה' מכל העמים, ואנחנו עמו וצאן מרעינו, אשר לדור ודור אנחנו חייבים לעבדו ולספר תהלתו²⁵.

20. שו"ת אבני נזר יו"ד שלד, כז. וכן מבואר בספר ראבי"ה רפה, וכן כתבו הרבה אחרונים, עיין ספר הברית רסג, מקור וביאור הלכה ה. ודלא כחזו"א יו"ד קנד, ג. 21. כן היא פשטות דעת הר"ש והרא"ש והרמב"ם, וכמו שהסכים לדינא בשאגת אריה נד, וכן היא פשטות לשון הרשב"א, וכמש"כ בביאור הגר"א יו"ד רסד, ט, וכן כתב גם המאירי בעבודה זרה כז, א בדעת הרמב"ם, ודלא כרבנו מנוח. 22. עיין רש"י שבת קלד, א ד"ה לכרכי היס. כן כתב במשכנות יעקב סג בדעת הרמב"ם, וכן היא כנראה הבנת הבית יוסף והרמ"א, עיין שאג"א שם. וכן היא דעת הסמ"ג, וכן פסק הרמ"א ביו"ד רסב, א ורסד, א. אלא דמה שחילק בין נימול תוך שמונה ביום לנימול בלילה, חלקו על זה האחרונים, עיין ט"ז וש"ך ליו"ד רסב, א. 23. שו"ע שם רסה, א. 24. טור יו"ד רס. 25. רמב"ם הלכות חגיגה ג, א.

מצות עשה להקהיל את העם בחג הסוכות במוצאי שמיטה ולקרוא באזניהם מהתורה, שנאמר (דברים לא, יג): "מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים בְּמַעַד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסּוּכּוֹת... תִּקְרָא אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם, הִקְהֵל אֶת הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנְּשִׁים וְהַטָּף" וגו'.

מצות עשה להקהיל כל ישראל אנשים ונשים וטף בכל מוצאי שמיטה בעלותם לרגל ולקרות באזניהם מן התורה פרשיות שהן מזרזות אותם במצוות ומחזקות ידיהם בדת האמת¹. וזו נקראת "מצות הקהל". ונוהגת מצוה זו בחג הסוכות של מוצאי שנת השמיטה². ולכתחילה קוראים ביום שני של סוכות³, שהוא יום ראשון של חול המועד. אבל אין קורים ביום טוב, מפני הבימה שצריך לעשותה לצורך הקריאה (וכמו שיתבאר להלן), ואין עשייתה דוחה יום טוב. ומטעם זה, אם חל יום שני של סוכות בשבת, דוחים מצות הקהל למחרת⁴.

הכל חייבים בשמיעת קריאת התורה, אנשים נשים וטף. והפטורים ממצות ראייה פטורים גם ממצות הקהל, וכגון החרש והאלם והסומא והחיגר, או הזקן והחולה⁵. אבל ערל, אף על פי שפטור מראייה, זהו מפני שאינו יכול להכנס לעזרה מפני מאיסותו, אבל יכול להכנס לעזרת נשים, ולפיכך חייב בהקהל⁶, שהוא בעזרת נשים, וכפי שיתבאר להלן. וטמא שאסור להכנס לעזרת נשים, פטור מהקהל. אבל מחוסר כיפורים, אף על פי שפטור מראייה, כיון שאינו יכול להכנס לעזרה, אבל חייב בהקהל, כיון שיכול להכנס לעזרת נשים⁷. ונשים, אף על פי שפטורות מראייה, הרי

1. מרש"י סוטה מא, ב ד"ה מאימת נראה דס"ל דמעיקר הדין יכולים לקרות כל חג הסוכות, ורק דביום טוב אין קורים משום תיקון הבימה. ובתוספות (שם ע"א ד"ה כתב) נחלקו על רש"י, וס"ל דיום טוב ראשון לאו זימניה הוא, דבעינן דוקא "מועד", דהיינו חולו של מועד (ועיין שם ברש"י), ובעינן דוקא אתחלתא דמועד. ופירש בטורי אבן מגילה ה, א לפי שיטתם, דעד אמצע המועד נחשב אתחלתא דמועד ואפשר לקיים מצות הקהל. ומכל מקום שמיני עצרת לכו"ע לאו זמן הקהל הוא, כמבואר בגמרא סוטה מא, א. 2. בספר המצוות לרמב"ם עשה טז ובחינוך מצוה תריב הלשון הוא "בשני מסוכות", ומשמע דמפרשים מאי דאיתא במשנה סוטה מא, א "במוצאי יום טוב ראשון", דהכונה ליום שני. ועיין לשון המאירי מגילה ה, ב: "והיה זמן קבוע לזה במוצאי יום טוב הראשון של חג שהוא ראשון לחולו של מועד". 3. רש"י סוטה מא, ב בשם הירושלמי. ועיין רמב"ם וראב"ד סוף פרק ג מהלכות חגיגה. 4. ועיין טורי אבן חגיגה ג, א שדן לענין טף וגרים, היאך חייבים בהקהל, הרי אין להם קרקע. ונדחק לומר שהטף ירש את אמו למ"ד ירושת הבעל דרבנן, וכן גר מיירי בבן גר ואמו מישראל וירשה. ועיין מה שכתב במנחת חינוך לענין טף, ויובא להלן הערה 11. ולכאורה היה נראה לומר דבמה שחייב הכתוב גרים בהקהל, השמיענו בזה שלענין הקהל אין צריך שיהיה לו קרקע. 5. לחם משנה הלכות חגיגה ג, ב. 6. מנחת חינוך מצוה תריב (ד). 7. ומכל מקום נראה דאין אשה חייבת בהקהל אלא בגונא שאיש חייב, אבל אשה סומא, שאילו היתה איש היתה פטורה מראייה,

חייב אותם הכתוב בפירוש בהקהל⁸. ועבדים פטורים מהקהל, שנאמר "בבוא כל ישראל"⁹. וטומטום ואנדרוגינוס חייבים, שהרי אף נשים חייבות¹⁰.

טף שאמרה תורה להקהיל, זהו אף בקטני קטנים, וחייבה התורה להביאם כדי ליתן שכר למביאייהם¹¹.

המלך הוא הקורא קריאת התורה בהקהל¹². ובעזרת נשים היה קורא. ומביאים בימה גדולה של עץ ומעמידים אותה באמצע עזרת נשים, והמלך עולה ויושב עליה כדי שישמעו קריאתו. ואם קרא מעומד הרי זה משובח. ותוקעים בחצוצרות בכל ירושלים כדי להקהיל את העם, וכל ישראל העולים לחג מתקבצים סביביו, וחזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן, וסגן לכהן גדול וכהן גדול למלך כדי להדרו ברוב בני אדם. והמלך מקבלו כשהוא עומד, ואם רצה אחר כך לשבת, יושב וקורא בתורה¹³. ומהיכן הוא קורא, מתחילת חומש דברים עד סוף פרשת שמע, ומדלג וקורא פרשת והיה אם שמוע, ומשם מדלג וקורא עשר תעשר (בפרשת ראה), ומשם מדלג וקורא כי תכלה לעשר וברכות וקללות (בפרשת כי תבוא), ומשם חוזר למפרע וקורא פרשת המלך (בפרשת שופטים)¹⁴.

וקודם שקורא בתורה מברך לפניה כדרך שמברכים על התורה בבית הכנסת. ולאחר הקריאה מברך ברכה שלאחריה, ומוסיף שבע ברכות: רצה ה' אלהינו בעמך ישראל וכו'; מודים אנחנו לך; אתה בחרתנו מכל העמים עד מקדש ישראל והזמנים; ברכה רביעית מתפלל על המקדש שיעמוד וחותרם ברוך אתה ה' השוכן בציון; חמישית מתפלל על ישראל שתעמוד מלכותם וחותרם הבוחר בישראל; ששית מתפלל על הכהנים שירצה האל עבודתם וחותרם ברוך אתה ה' מקדש הכהנים; שביעית מתחנן ומתפלל בה כפי מה שיכול, וחותרם הושע ה' את עמך ישראל שעמך צריכים להוושע, ברוך אתה ה' שומע תפלה¹⁵.

פטורה מהקהל. 8. רמב"ם הלכות חגיגה ב, א, ועיין לחם משנה שם ג, ב. 9. רמב"ם שם ג, ב. 10. כן נקטו הרבה מפרשים בכונת הגמרא חגיגה ג, א, והם הרמב"ן בדברים לא, יג, ואור החיים וכלי יקר שם, ומהרש"א בחגיגה שם, ומנחת חנוך מצוה תריב, וכן מבואר במאירי חגיגה שם. אמנם במהר"ל בגור אריה לפסוק זה מפרש דמיירי דוקא בקטנים שהגיעו לחינוך. ועיין מנחת חינוך שדן לומר דכיון דהחיוב בקטנים אינו מדין חינוך, ממילא יש לחייב להביא גם קטנים שאינם בני חיוב ראייה. 11. רמב"ם שם ג, רש"י סוטה מא, א ד"ה שנאמר; יראים רסו; תוספות יום טוב סוטה ז, ח. ומשמע מכולהו רבוותא דקריאת התורה ע"י המלך היא מעיקר דין ההקהל, ודלא כמנחת חינוך (תריב, ב) ותפארת ישראל (סוטה ז, נב) שמצדדים דלאו דוקא מלך אלא הוא הדין גדול שבדורו. 12. רמב"ם שם ג"ד. 13. כפירוש רש"י סוטה מא, א, ועיין רש"י שם. והרמב"ם גרס אחרת במשנה, וכתב שקורא על הסדר מעשר תעשר עד סוף ברכות וקללות. 14. רמב"ם שם ד. 15. שם ו.

הקריאה והברכות בלשון הקודש. ומי שאינו מכיר בלשון הקודש חייב להכין לבו ולהקשיב אזנו לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה כיום שניתנה בו בסיני. אפילו חכמים גדולים שיודעים כל התורה כולה חייבים לשמוע בכונה גדולה יתירה, ויראה עצמו כאילו עתה נצטוה בה ומפי הגבורה שומעה, שהמלך שליח הוא להשמיע דברי האל¹⁶.

אותו תעבוד

מצות עשה להתפלל לה' בכל יום, שנאמר (שמות כג, כה):
 "וְעַבַדְתֶּם אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם". ונאמר עוד (דברים י, כ):
 "אתו תַעֲבֹד".

קיבלו חז"ל שעבודה זו היא תפלה, שנאמר (דברים יא, ג): "ולעבדו בכל לבבכם", איזו היא עבודה שבלב, זו תפלה¹.

וזהו לפי מנין המצוות של הרמב"ם. אבל לדעת הרמב"ן אין זה ממנין המצוות, ואין התפלה מצות עשה מן התורה, ומה שאמר הכתוב "ועבדתם את ה'", זוהי מצוה כללית לעבוד את ה' בקיום כל המצוות, ואין ראוי למנותה למצוה בפני עצמה. ולדעת הרמב"ן אין התפלה חובה מן התורה כלל, אלא היא ממידת חסד הבורא יתברך עלינו, ששומע ועונה בכל קראנו אליו².

גם לפי דעת הרמב"ם, מן התורה אין לתפלה זמן קבוע ונוסח קבוע, אלא צריך להתפלל לפחות פעם אחת ביום כפי צחות לשונו. וחכמים תיקנו שיתפלל אדם בכל יום שלש תפלות, שחרית מנחה וערבית, במטבע תפלה קבוע לכל ישראל³.

אנשי כנסת הגדולה תיקנו שמונה עשרה ברכות של תפלה, שלש ראשונות סידור שבחו של מקום, שלש אחרונות הודיה לה', והאמצעיות – בקשת צרכיו של אדם⁴. ובימי רבן גמליאל, כשרבו המינים המצירים לישראל ומסיתים אותם מאחרי ה', התקינו ברכה נוספת לקללת המינים⁵. ובשבתות וימים טובים אין אלא ברכה אמצעית אחת, בשבח קדושת היום⁶.

1. כן מבואר ברמב"ן בסוף ספר המצוות, שלמסקנא חולק על הרמב"ם בענין מצוה זו, ודלא כמו שהבין בספר החינוך (מצוה תלג) בדעתו. ועיין שאגת אריה יד שהכריע כהרמב"ן. וכן דעת רוב הפוסקים (משנה ברורה. קו, ד). 2. עיין רמב"ם שם ב"ד. 3. שם ד. 4. שם ב, א. 5. שם ה. 6. שם א, ה"ו.

תיקנו חכמים את זמני התפלות כנגד זמני הקרבת קרבנות הציבור. תפלת שחרית – כנגד תמיד של שחר; תפלת מנחה – כנגד תמיד של בין הערביים, ותפלת ערבית – כנגד הקרבת איברי העולה על המזבח, שזמנה כל הלילה.⁷

זמן תפלת שחרית – מהנץ החמה עד סוף שעה רביעית מהשעות הזמניות של היום. ואם התפלל אחר שעלה עמוד השחר, יצא⁸. ומצוה מן המובחר להתפלל עם הנץ החמה, שהוא עת רצון, שנאמר (תהלים עב, ה): "ייראוך עם שמש"⁹. ואם לא התפלל עד סוף שעה רביעית, יכול להתפלל עד חצות, אף על פי שאין לו שכר תפלה בזמנה¹⁰.

זמן תפלת המנחה – משש שעות ומחצה עד שקיעת החמה¹¹. ויש אומרים שאם התפלל אחר חצות היום יצא¹².

זמן תפלת ערבית – מצאת הכוכבים¹³ עד עלות השחר.

לדעת ר' יהודה, זמן תפלת מנחה הוא עד פלג המנחה, שהוא רבע שעה לפני סוף השעה האחת עשרה. ולאחר זמן זה כבר מתחיל זמן תפלת ערבית. ורשאי לנהוג לכתחילה כחכמים או כר' יהודה, ובלבד שיעשה לעולם כאחד מהם¹⁴. עוד תיקנו חכמים תפלת מוסף בימים שנוהג בהם קרבן מוסף, והם ימי שבת וראש חודש וכל ימי המועדים¹⁵. זמן תפלת מוסף כל היום, אבל אין לאחרה לאחר השעה השביעית¹⁶.

אף על פי שיש לתפלה זמנים קבועים, ויש לה להחשב כמצוה שהזמן גרמא, מכל מקום חייבו בה גם נשים ועבדים, כיון שיש בה צורך בקשת רחמים¹⁷. ויש אומרים שנשים פטורות מתפלת מוסף¹⁸.

תפלת ערבית לא קבעוה חכמים חובה, ואף על פי כן אין לבטלה בחינם¹⁹. ובזמן הזה קבלוה עליהם ישראל כתפלת חובה²⁰.

7. עיין שו"ע או"ח פט, א: "ואם התפלל משעלה עמוד השחר והאיר פני המזרח יצא". ועיין בבית יוסף שם, דמבואר דהאיר פני המזרח היינו עלות השחר. ודברי המגן אברהם שם תמוהים, עיין שם בערוך השולחן. ולדינא כן הוא באחרונים, דמשעלה עמוד השחר יצא, דכ"כ המג"א והפר"ח וערוך השולחן. ומה שכתב בבה"ל בשם הגר"א הוא תמוה, דבבהגר"א שם מבואר דעלה"ש הוא ד' מילין קודם הנץ החמה, ולא בא לאפוקי אלא אילת השחר, דהוא קדים טובא. 8. עיין שו"ע או"ח נח, א. 9. שו"ע שם. 10. שם רלג, א, ומשנה ברורה ב ריד. 11. משנה ברורה שם ב. 12. שם ט. 13. שו"ע שם. 14. רמב"ם שם ה. 15. שו"ע שם רפו, א. 16. כן היא דעת רוב הפוסקים, עיין משנה ברורה קו, ד. 17. משנה ברורה שם. 18. עיין תוספות שבת ט, ב ד"ה למ"ד. 19. רמב"ם שם ו. ועיין משנה ברורה שם לענין נשים בתפלת ערבית. 20. שו"ע שם קח, א ז.

מי שלא התפלל תפילה בזמנה, יש לו תשלומים בתפלה הסמוכה לה, ומקבל שכר תפלה, אף על פי שאין לו שכר תפלה בזמנה. וכגון שלא התפלל מנחה, מתפלל ערבית שתיים. ומתפלל את הראשונה לשם ערבית, והשניה לשם תשלומי מנחה. וכל זה כשלא התפלל מחמת שגגה או אונס, אבל אם ביטל תפלה במזיד, אין לו תשלומין. ותפלת מוסף אין לה תשלומין²¹.

המתפלל צריך שיכוין את לבו למה שמוציא מפיו. ואם כיון לבו רק בברכה ראשונה, יצא. וצריך לראות עצמו כאילו עומד לפני השכינה²².

המתפלל צריך שיעמוד על רגליו, ויכוין רגליו זו בצד זו²³, ויחזיר פניו כנגד ארץ ישראל, וכנגד ירושלים, וכנגד המקדש²⁴. ודברים אלו אינם מעכבים בתפלה²⁵.

צריך להוציא תיבות התפלה בשפתיו, ואם התפלל בלבו לא יצא. ולכתחילה ישמיע לאזניו בלחש, אבל לא יתפלל בקול²⁶.

ישתדל אדם להתפלל עם הציבור. שתפלת הציבור נשמעת תמיד, ואין הקב"ה מואס בתפלתם של רבים²⁷.

ומצוה להתפלל בבית הכנסת, אף על פי שמתפלל ביחיד, כיון שהוא מקום קבוע לקדושה, והתפלה מתקבלת שם יותר²⁸.

יכול להתפלל בכל לשון. ודוקא כשמתפלל בציבור, אבל אם מתפלל ביחיד לא יתפלל אלא בלשון הקודש, שאין מלאכי השרת נוקקים להעביר תפלתו בלשון אחרת. אבל כשמתפלל בציבור הקב"ה בעצמו מקבל תפלתם²⁹. ואם אינו מבין מה שמתפלל בלשון הקודש, מוטב שיתפלל בלשון שמבין, אפילו ביחיד³⁰.

ברכות התפלה מעכבות הן זו את זו, וכל שלא אמר אחת מהן, לא יצא ידי חובתו. וכן סדרן מעכב, ואם לא אמרן כסדר שנתקנו, לא יצא ידי חובתו, וצריך לחזור ולהתפלל³¹.

אסור להתפלל כשחלק מגופו מגולה³². וצריך ללבוש בגדים חשובים, כדרך שעומדים לפני גדולים³³.

21. שו"ע שם צח, א, וקא, א. 22. שם צה, א. 23. שם צד, א. 24. משנה ברורה צה, א. 25. שו"ע שם קא, ב. 26. שם צ, ט, ומשנה ברורה כח. 27. שו"ע שם. 28. שם קא, ד, ועיי"ש. 29. מג"א שם ה. ועיין שם בבה"ל ד"ה יכול. 30. עיין שו"ע שם קיט, ג ומשנה ברורה שם, ובסימן תקצג סעיף א ובמשנה ברורה שם. 31. שו"ע שם צא, א, ומשנה ברורה ב. 32. שו"ע שם ה. 33. שם צב, א. ועיי"ש לענין נצרך לקטנים.

אסור להתפלל כשהוא נצרך לנקביו. ואם לא היה יכול להעמיד עצמו כשיעור הילוך פרסה (ארבעה מילין), תפלתו תועבה³⁴.

שנה יין או שאר משקה משכר, אסור להתפלל. ואם שתה עד כדי שאינו יכול לדבר בפני המלך, תפלתו תועבה³⁵.

אסור להפסיק באמצע התפלה, ואפילו מלך ישראל שואל בשלזומו, לא ישיבנו³⁶.
המתפלל צריך לשחות ארבע פעמים בתפלה: בברכת אבות תחילה וסוף, ובברכת מודים תחילה וסוף³⁷. וצריך לכפוף גופו עד שיבלטו קשרי החוליות שבשדרתו³⁸. וכשמגיע לְשֵׁם חוזר וזוקף³⁹.

בסיום תפלתו כורע, ופוסע לאחוריו שלש פסיעות תוך כדי כריעה, כעבד הנפטר מרבו⁴⁰.

בתפלת שחרית מצוה לסמוך גאולה (והיינו הברכה שאחר קריאת שמע) לתפלה⁴¹. ועל כן הותיקין (והם אנשים ענוים ומחבבים מצוות) משתדלים לקרוא קריאת שמע סמוך לזמן הנץ החמה, כדי לסיים ברכת "גאל ישראל" עם הנץ החמה, ולסמוך גאולה לתפלה (וכמו שנתבאר במצות קריאת שמע)⁴².

גם בתפלת ערבית יש לסמוך גאולה לתפלה. ואף על פי שמפסיקים בברכת השכיבנו ובקדיש, אין זה נחשב הפסק, שכיון שתיקנו חכמים לאמרם נחשב הכל כהמשך ברכת גאולה. אבל בדברים אחרים אין מפסיקים לכתחילה⁴³. ומכל מקום אין חוששים כל כך לסמיכת גאולה לתפילה בערבית, כיון שעיקר תפלת ערבית רשות היא, ואם יש איזה צורך, כגון לצורך תפלה בציבור, מבטלים סמיכת גאולה לתפילה⁴⁴.

כשמתפללים בציבור, אחר שגמרו הציבור את תפלתם בלחש, חוזר שליח ציבור ומתפלל בקול, כדי להוציא ידי חובה את מי שאינו יודע להתפלל בעצמו⁴⁵. ומי שיודע להתפלל בעצמו אינו יכול לצאת ידי חובת תפלה על ידי שליח ציבור⁴⁶. וגם מי שאינו יודע להתפלל, אינו יכול לצאת ידי חובה אלא על ידי שליח ציבור⁴⁷.

34. שם צט, א. 35. שם קד, א. 36. שם קיג, א. 37. שם ד. 38. שם ז. 39. שם קכג, א. 40. שם סו, ח. 41. שם נח, א; ועיין לעיל במצות קריאת שמע הערה 17. 42. שו"ע שם רלו, ב. 43. שם ג ומשנה ברורה יב. 44. שו"ע שם קכד, א. 45. משנה ברורה שם א. 46. שם. 47. שו"ע שם ג.

גם כשכל הציבור בקיאים ומתפללים בעצמם, תקנת חכמים היא שיהא שליח ציבור חוזר תמיד בקול⁴⁸.

בתפלת ערבית, שעיקרה רשות, אין שליח ציבור חוזר התפלה⁴⁹.

לאחר התפלה נופלים על פניהם ומתחננים כפי המנהג. ואין להפסיק בין התפלה לתחינה, שכן תחינה זו היא מסדר התפלה ומצטרפת אליה⁵⁰. ואין נפילת אפיים ותחינה זו נוהגת בתפלת ערבית⁵¹.

רשאי אדם להוסיף על מטבע הברכות שתיקנו חכמים, ושואל צרכיו כפי צחות לשונו. ויכול להוסיף בכל ברכה כפי ענינה, וכגון שהיה לו חולה מבקש עליו רחמים בברכת רפאנו. ובברכת שמע קולנו, שהיא בקשה כללית, יכול להוסיף ולבקש כל צרכיו. וכן יכול לבקש צרכיו אחר תפלתו קודם שעקר רגליו⁵².

גם מי שכבר התפלל, יכול לחזור ולהתפלל בתורת נדבה. ובתנאי שיוכל לחדש דבר בתפלתו, והיינו, שיוסיף באחת הברכות בקשה שלא אמרה בתפלת החובה. ואין להתפלל בנדבה אלא למי שיודע בעצמו שיכול לכיין בתפלתו מראש ועד סוף. ואין מתפללים מוסף בנדבה. וגם אין מתפללים תפלת נדבה בשבתות וימים טובים, כיון שאין מקריבים בימים אלו קרבנות נדבה⁵³.

מי שמסופק אם התפלל, או שמסופק אם יצא ידי חובתו בתפלה, חוזר ומתפלל, ומתנה שאם כבר יצא ידי תפלה תהא תפלה זו בתורת נדבה. ובתפלה זו אינו צריך לחדש דבר, וגם יכול להתפלל אותה גם אם אינו בטוח שיוכל לכיין בכולה⁵⁴.

48. שו"ע שם רלז, ומשנה ברורה. 49. שו"ע שם קלא. 50. שם ג. 51. שם קיט, א. 52. שם קז, א ו"ד. 53. שם. 54. רמב"ם הלכות תשובה א, א.

מצות עשה שיתודה החוטא בעת ששב מחטאו, שנאמר
(במדבר ה, ו): "וְהִתְיַדוּ אֶת חַטָּאתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ". ונאמר
(ויקרא ה, ה): "וְהִתְיַדוּ אֲשֶׁר חָטָא עֲלֵיהֶם".

כל המצוות שבתורה, בין עשה בין לא תעשה, אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון
בין בשגגה, כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני האל ברוך הוא.
וכן בעלי חטאות ואשמות, בעת שמביאים קרבנותיהם על שגגתם או על זדונם, אין
מתכפר להם בקרבנם עד שיעשו תשובה ויתודו וידוי דברים. וכן כל מחוייבי מיתות
בית דין ומחוייבי מלקות אין מתכפר להם במיתתם או בלקייתם עד שיעשו תשובה
ויתודו. וכן החובל בחבירו והמזיק ממונו, אף על פי ששילם לו מה שחייב לו, אינו
מתכפר עד שיתודה וישוב מלעשות כך לעולם¹. וכן מי שחלה ונטה למות אומרים
לו התודה, שכן דרך המומתים מתודים².

ועיקר הוידוי הוא שיאמר "אבל אנחנו חטאנו"³, ואין צריך לפרט החטא שחטא⁴.
ומכל מקום נכון לפרט החטא, כדי שיתבייש יותר. ודוקא כשמתודה בלחש,
אבל כשמתפלל בקול רם אין לפרט החטא⁵. אמנם שליח ציבור המתודה בנוסח קבוע
לרבים מותר לו לפרט החטא כפי הנוסח, ואין זה נחשב שמפרט החטא⁶.

וצריך להתודות מעומד⁷.

בזמן שהיה בית המקדש קיים היה כהן גדול מתודה ביום הכפורים על שער
המשתלח את עוונותיהם של כל ישראל. ושעיר המשתלח מכפר על כל
עבירות שבתורה, הקלות והחמורות, בין במזיד ובין בשוגג, בין שנודע לו ובין אם
לא נודע לו, והוא שעשה תשובה⁸.

ובזמן הזה שאין בית המקדש קיים, ואין לנו מזבח כפרה, אין שם אלא תשובה.
התשובה מכפרת על כל העבירות, ועצמו של יום הכיפורים מכפר לשבים,
שנאמר (ויקרא טז, ל): "כי ביום הזה יכפר עליכם".

עבר אדם על מצות עשה שאין בה כרת ועשה תשובה, אינו זז משם עד שמוחלים
לו. עבר על מצות לא תעשה שאין בה כרת או מיתה ועשה תשובה, תשובה
תולה ויום הכפורים מכפר. עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה, תשובה

1. שבת לא, א. 2. רמב"ם שם ב, ח. 3. שו"ע או"ח תרוז, ב. ודעת הרמב"ם (שם ג) דצריך לפרוט
החטא. 4. שו"ע שם. ועיין שם באחרונים ובמשנה ברורה ובשעה"צ לענין חטאים המפורסמים,
וחטאים שבין אדם לחבירו, אם מותר לפרוטם בקול רם. 5. רמ"א שם. 6. שו"ע שם ג. 7.
רמב"ם שם א, ב. ודעת הרמב"ם דאקלות מכפר אף אם לא עשה תשובה, ועיין שם בכס"מ
ולח"מ. 8. רמב"ם שם ג.

ויום הכפורים תולים ויסורים הבאים עליו גומרים הכפרה. במה דברים אמורים, שלא חילל את השם. אבל המחלל את השם, אף על פי שעשה תשובה והגיע יום הכיפורים והוא עומד בתשובתו ובאו עליו יסורים, אינו מתכפר לו כפרה גמורה עד שימות, אלא תשובה ויום הכיפורים ויסורים תולים ומיתה מכפרת.⁹

ו**תיקנו** חכמים להתודות בכל חמשת התפלות של יום הכיפורים, ערבית, שחרית, מוסף, מנחה ונעילה. והיחיד מתודה אחר תפלתו, ושליח ציבור באמצע התפלה, בברכה אמצעית¹⁰. וכששליח ציבור מתודה צריכים לעמוד ולחזור ולהתודות עמו¹¹. וכן תיקנו להתודות במנחה של ערב יום כיפור, קודם סעודה המפסקת, שמא תטרף דעתו מחמת הסעודה ולא יוכל להתודות אחר כך¹². ואין שליח ציבור חוזר ומתודה במנחה של ערב יום כיפור¹³.

עבירות שהתודה עליהם ביום הכיפורים, רשאי לחזור ולהתודות עליהם ביום הכיפורים הבא, אף על פי שלא שנה בהם¹⁴.

מצות עשה לברך את ה' אחר האכילה, שנאמר (דברים ח. י): **"וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ, וּבֵרַכְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֶּבֶה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ"**.

האוכל פת כשיעור שביעה חייב לברך מן התורה אחר אכילתו. ופת היא לחם האפוי מאחד מחמשת מיני דגן: חיטה, שעורה, כוסמין, שיפון ושיבולת שועל. ואם אכל מהפת כשיעור ששבע ממנו, או כשיעור שרגילים אנשים לשבוע¹, חייב מן התורה בברכת המזון. ואפילו אם לא היתה שביעתו מהפת לבדה, אלא בצירוף מאכלים אחרים שמלפת בהם את פתו, גם כן חייב מן התורה².

ומדרבנן חייב לברך ברכת המזון אפילו אם אכל רק כזית פת³.

9. רמב"ם שם ב, ז. 10. שו"ע שם ובהג"ה. 11. שו"ע שם א. 12. שם ה בהג"ה. 13. שם ד. 14. עיין משנה ברורה קפד, כב, ובשעה"צ אות כה. 1. עיין ביאור הלכה שם ו ד"ה בכזית. ועיין חזו"א לד, ד. 2. שו"ע או"ח קפד, ו. 3. רמב"ן בהשגות לספר המצוות שורש א, הו"ד בכס"מ הלכות ברכות ב, א ובבית יוסף או"ח קפז, וכן דקדק בבית יוסף קצא מלשון הרמב"ם בספר המצוות. ובתוספות ברכות טז, א ד"ה וחותר מבואר דג' ברכות מדאורייתא, וכפשטות הסוגיא ברכות מח, ב ומו, א, וכן מבואר ברשב"א מח, ב וברא"ש שם. ועיין מג"א קצד, ג, שכתב להוכיח מדברי השו"ע שם דמנין ג' ברכות דאורייתא והן מעכבות זו את זו.

מן התורה אין מטבע קבוע לברכת המזון, אלא חייב לברך כל אחד אחר מזונו כפי דעתו.⁴ והנביאים התקינו נוסח מתוקן וקבוע של שלש ברכות: ראשונה ברכת הזן, שנייה ברכת הארץ, שלישית בונה ירושלים. ברכה ראשונה תיקנה משה רבנו כשירד לישראל המן, שנייה תיקנה יהושע כשנכנסו לארץ ישראל, והשלישית – דוד ושלמה בנו. וברכה רביעית, היא ברכת הטוב והמטיב, הוסיפו חכמי המשנה כשניתנו הרוגי ביתר לקבורה.

כל ברכה צריכה שם ומלכות. שם, היינו שיזכיר אחד משמותיו או מכינוייו של הקב"ה. מלכות, היינו לשון "מלך העולם", או כיוצא בזה. וכל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה.⁵

ברכת הארץ, יש לומר בה לשון הודאה בתחילתה ובסופה. וחייב להזכיר בה הודאה על ארץ חמדה טובה ורחבה שהנחילנו, ועל ברית מילה, ועל התורה. וכל שלא הזכיר שלשה דברים אלו בברכת הארץ, לא יצא ידי חובתו.⁶

בברכה שלישית צריך להזכיר מלכות בית דוד, ואם לאו – לא יצא ידי חובתו.

ברכת המזון נאמרת בכל לשון.⁷ וצריך להשמיע לאזניו מה שמוציא בשפתיו, ואם לא השמיע לאזניו יצא.⁸

בשבתות ובמועדים ובראשי חדשים מזכירים קדושת היום בברכה שלישית. ובשתי סעודות ראשונות של שבת, שאכילת הפת בהן חובה, וכן בשתי סעודות של יום טוב, אם לא הזכיר קדושת היום חוזר ומברך.⁹

בחנוכה ובפורים מזכירים ענין היום בברכת הודאה. ואם לא הזכיר אינו חוזר.¹⁰

נשים חייבות בברכת המזון, וספק הוא אם חייבות מן התורה כשאכלו כדי שביעה. וטעם הספק, כיון שאמרה התורה "וברכת... על הארץ הטובה אשר נתן לך", ונשים לא נטלו חלק בארץ.¹¹ וכן עבדים, שאין להם חלק בארץ, ספק הוא אם חייבים בברכת המזון מן התורה.¹² וכהנים ולויים חייבים מן התורה, כיון שנטלו

ובאבן העזר שם נחלק עליו. ועיין מ"ב שם יג ושעה"צ. 4. ועיין מנחת חינוך מצוה תל שכתב דזהו מדרבנן. וברכה הסמוכה לחברתה אינה צריכה מלכות, דסמך אברכה ראשונה שיש בה מלכות. 5. עיין ביאור הלכה קפח, ג שהביא כמה ראשונים דזהו מדרבנן. וכן נראה מלשון הרמב"ם שם ב, ג. ודעת התוספות דזהו מדאורייתא, וכמו שהביא שם בביאור הלכה. 6. שו"ע שם קפה, א. 7. שם ב. 8. שם קפח, ה"ח. 9. שם תרפב, א ותרצה, ג. 10. כשיטת רש"י ברכות כ, א. ולתוספות שיטה אחרת בזה. 11. רמב"ם שם ה, א. וברשב"א ברכות כ, א מבואר דעבדים חייבים מן התורה, כיון דשם זכרים ניהו. ועל כל פנים מידי ספק לא נפיק. 12. עיין תוספות רא"ש ברכות שם, ורמב"ם הלכות בכורים

ערים בנחלת בני ישראל¹³. וכן גרים חייבים מן התורה, כיון שנחשבים הם בני אברהם, וראויים הם לירושה שלו¹⁴.

תיקנו חכמים ששלשה אנשים שאכלו כאחד, חייבים לברך ברכת המזון על ידי זימון. והזימון הוא שיזמנו עצמם לברכת המזון ביחד, על ידי ברכת הזימון. ודרך הזימון, שיאמר האחד מהם לחבריו: "נברך שאכלנו משלו" והם עונים לו, "ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו". ואחר כך מברך המזמן ברכת המזון, ומוציא את חבריו בברכתו ידי חובתם, או שמברכים ברכת המזון כל אחד לעצמו. ואם היו המסובים עשרה או יותר, מזמנים בשם. והיינו, שאומר המזמן: "נברך אלהינו שאכלנו משלו", והם עונים: "ברוך אלהינו שאכלנו משלו ובטובו חיינו"¹⁵.

אף על פי שמן התורה יכול אדם לצאת ידי חובתו בברכת המזון על ידי חברו, מדין שומע כעונה, תיקנו חכמים שלא יצא אדם על ידי חברו אלא אם כן הסבו שלשה ביחד ונתחייבו בזימון. ואם אינו יודע לברך בעצמו, יכול לצאת בברכת חברו גם אם לא נתחייבו בזימון¹⁶.

כבר נתבאר שמן התורה אין חייב בברכת המזון אלא אחר אכילת פת. וחכמים תיקנו לברך ברכה אחרונה אחר כל אכילה ושתייה. והאוכל מפירות שנשתבחה בהן ארץ ישראל, או מתבשיל העשוי מאחד מחמשת מיני דגן, מברך אחר אכילתו ברכה אחת מעין שלש. ושאר מיני המאכלים והמשקים, מברך אחריהם ברכת בורא נפשות¹⁷.

שיעור האכילה לברך אחריה ברכה אחרונה, בכזית. ובשתייה – שיעור רביעית. ואין אכילה ושתייה מצטרפים לברכה אחרונה¹⁸.

ויש אומרים שכשאכל כדי צרכו מאחד משבעת המינים, נתחייב בברכה מעין שלש מן התורה¹⁹.

ד, ג. 13. עיין רמב"ן בבא בתרא פא, א, וכן משמע מהרמב"ם. ובמנחת חינוך מצוה תל כתב דגם גרים הם בכלל הספק. ועין מנחת חינוך מצוה תרו, מש"כ בענין גר במקרא בכורים. 14. שו"ע שם קצב, א. 15. שו"ע או"ח קצג, א. 16. רמב"ם שם א, ב ויח, א. 17. שו"ע שם רי, א ומשנה ברורה א. 18. בה"ג, שאילתות, ורמב"ן ברכות מט, ורשב"א ריש כיצד מברכין, וטור או"ח רט. ועיין משנה ברורה רט, י, וחזו"א או"ח לד, א. ומה שכתבתי "כדי צרכו" – הנה במשנה ברורה שם כתב "כדי שביעה". ובחזו"א לד, ה כתב שכשאוכלין כדרך האוכלין מיקרי שביעה. ובפמ"ג במ"ז רח, א כתב דזהו כשאין תאב לאכול יותר מאותם פירות. ומהטור סימן רח משמע שכל חמשת מיני דגן חשיבי כשבעת המינים. ועיין שו"ע או"ח קסה, ד, ובמג"א שם וט"ז ד, ובהגה"מ הלכות ברכות פרק ח אות ש, ורש"ש פסחים לו, ב, ותוספות רעק"א ביכורים א, ג. 19. שו"ע או"ח קסה, ו, ועיין שעה"צ רט אות יד.

פת הבאה בכיסנין, והיא פת העשויה לאכילת תענוג או לקינוח סעודה, אין מברכים אחריה ברכת המזון, אלא ברכה מעין שלש. וכגון פת שממלאים אותה בדבש ואגוזים ושקדים, או שעשאה מעיסה שעירב בה דבש ומיני תבלין, ואינה עשויה לקביעות סעודה, או שאפאה עד שהתיבשה ונפרכת, באופן שרגילים לאכלה לתענוג. ואם קבע סעודתו עליהם, או שאכל מהם הרבה כשיעור שרגילים לקבוע סעודה עליהם, או שאכל מהם כדי שביעה, מברך אחריהם ברכת המזון²⁰.

האוכל פת צריך לברך ברכת המזון במקום שאכל. וכן ברכה מעין שלש על חמשת מיני דגן, צריך לברך במקום שאכל²¹.

מי שלא ברך מיד אחר שגמר אכילתו יכול לברך עד שיתחיל המזון להתעכל במעיו. וכמה הוא שיעור זה, אם אכל כדי שביעה מפת, או שאכל כל צרכו מפירות, או ששתה משקין כל צרכו, יכול לברך כל זמן שאינו רעב מחמת אותה אכילת פת, או שאינו תאב לאכילת פירות או לשתיית משקין. ואם לא אכל כל צרכו, יכול לשער שאם לא עבר עדיין שיעור הילוך ארבעה מילין מאז שגמר אכילתו (והוא משך שעה וחומש), עדיין לא התחיל המזון להתעכל במעיו, ויברך ברכה אחרונה²².

עוד תיקנו חכמים ברכה ראשונה קודם האכילה. ואמרו חכמים, כל הנהנה בעולם הזה בלא ברכה, כאילו נהנה מקדשי שמים, שנאמר: "לה' הארץ ומלואה"²³.

ברכה ראשונה אין לה שיעור, ואפילו אוכל או שותה כלשהו חייב בברכה²⁴.

על פת מחמשת מיני דגן, מברכים המוציא לחם מן הארץ²⁵. ועל תבשיל מחמשת מיני דגן, מברכים בורא מיני מזונות²⁶. וכן פת הבאה בכיסנין, מברך עליה בורא מיני מזונות אם אינו קובע סעודתו עליה²⁷. וכן תבשיל מאורז, אף על פי שאינו מחמשת מיני דגן, מברך לפניו בורא מיני מזונות²⁸.

על פירות האילן מברכים בורא פרי העץ, חוץ מן היין, שמחמת חשיבותו קבעו לו ברכה מיוחדת, בורא פרי הגפן²⁹. ועל פירות האדמה מברכים בורא פרי האדמה³⁰. ועל דבר שאין גידולו מן הארץ מברכים שהכל נהיה בדברו³¹. ופרטי דיני ברכות הנהנין רבים הם, ומבוארים בשלחן ערוך אורח חיים סימנים רב-ריז.

20. שו"ע שם קפד, ג, ועיי"ש דיש דעות דגם שאר שבעת המינים טעונים ברכה במקומן. 21. שו"ע שם קפד, ה ובמשנה ברורה כ. ושם לא חילק בין אכילה לשתייה לעין שיעור ד' מילין, וצ"ע. 22. ברכות לה, א. 23. שו"ע שם רי, א. 24. שם קסו, ב. 25. שם רח, ב. 26. שם קסח, ב. 27. שם רח, ז. 28. שם רב, א. 29. שם רג, א. 30. שם רד, א. 31. רמב"ם הלכות עבודה זרה ב, ד.

עבודה זרה

אסורי עבודה זרה

ארבעה אופנים הם שאסורים משום עבודה זרה, ונלמדו מארבעה מקראות, והעושה אחד מהם חייב מיתה. והם: העובד עבודה זרה כדרך עבודתה, המשתחוה לה, הזובח לה (ובכלל זה, המנסך והמקטיר), והמקבלו עליו באלוה. ויתבארו עניני איסורים אלה להלן.

מצות עבודה זרה כנגד כל המצוות כולן היא, שנאמר (במדבר טו, כב): "וכי תשגו ולא תעשו את כל המצוות" וגו', ובעבודה זרה הכתוב מדבר. וכל המודה בעבודה זרה כופר בכל התורה כולה ובכל הנביאים ובכל מה שנצטוו הנביאים מאדם ועד סוף העולם, שנאמר (שם): "מן היום אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם". וכל הכופר בעבודה זרה, מודה בכל התורה כולה ובכל הנביאים ובכל מה שנצטוו הנביאים מאדם עד סוף העולם, והוא עיקר כל המצוות כולן¹. והעובד עבודה זרה נחשב כמומר לכל התורה כולה, ויצא מכלל ישראל². ועבודה זרה היא מן המצוות החמורות שהן ביהרג ואל יעבור³. והעובד עבודה זרה במזיד חייב סקילה, שהיא המיתה החמורה ביותר בבית דין. ואחר שסוקלים אותו טעון תלייה על העץ, וכמו שיבואר במקומו.

עובד עבודה זרה נסקל על פתח שער העיר שעבד בה; ואם היתה עיר שרובה גויים, סוקלים אותו על פתח בית הדין⁴.

אע"פ שחייב אדם למסור נפשו ולא לעבוד עבודה זרה, מכל מקום אם עבד עבודה זרה מחמת שאנסוהו, אע"פ שחילל את השם, אינו נהרג על זה⁵. העובד עבודה זרה בשוגג, חייב חטאת. ונתבאר בכתוב (במדבר טו, כז) שחטאת של עבודה זרה היא שעירה בלבד, ואינו יכול להביא כשבה כשאר חטאות. ואם עבד כמה עבודות שונות, אע"פ שלא נודע לו בינתיים, חייב חטאת על כל עבודה ועבודה. וכגון

1. שם ה. 2. רמב"ם הלכות יסודי התורה ה, ב. 3. רמב"ם הלכות סנהדרין טו, ב. 4. שם ד. 5. עיין רמב"ם הלכות שגגות ז, א, ומנ"ח מצוה כו (ט). ועיי"ש במנ"ח דזיבח ושבר מקל לפנייה אינו חייב אלא אחת, כיון דמשם אחד הוא. וכן כתב עוד שם (באות ד), דזורק ומנסך חייב

שהשתחוה, וזבח, וניסך, והקטיר, וגם עבדה כדרך עבודתה, הרי זה חייב חמש חטאות.⁶

האיסור לעבוד עבודה זרה הוא לגבי כל הנבראים שבעולם, בין הנבראים הרוחניים ובין הגשמיים, בין שעבד למיכאל השר הגדול, או לשלשול קטן, להר או לשרו של הר.⁷ וכן אם עובד לאדם שמקבלו עליו באלוה לעבדו.⁸ ובין אם היתה זו עבודה זרה שרגילים לעבדה, בין אם קיבלה הוא עצמו עליו, בכל ענין חייב.⁹

חייב משום עבודה זרה, בין אם עובד עבודה זרה משום שחושב שראוי לעבדה מפני מעלתה, בין אם חושב שכן הוא כבודו של הקב"ה שיכבדו לשמשיו הגדולים¹⁰, בין אם עובדה מפני שרוצה להפיק ממנה את רצונו¹¹, וסבור שבידה להועיל לו על ידי עבודתו, ואפילו אם יודע שיש אלוה למעלה ממנו. אין חייב משום עבודה זרה, אלא אם כן עובדה מתוך קבלת אלהותה. אבל מי שהיה סבור על בית שהוא בית הכנסת, והשתחוה בו לשמים, ואחר כך נמצא שבית זה עבודה זרה הוא, אינו חייב משום עבודה זרה. וכן מי שהשתחוה לדמות אנדרטא של המלך, לכבודו של המלך, ולא ידע שהוא נעבד, ולא קיבלו עליו באלוה, פטור¹². וכן מי שעבד לעבודה זרה הנעבדת, ופירש שאינו עובדה לשם אלהות, אלא משום אהבת אדם או יראתו, פטור¹³. אמנם אם עובדה בסתם, מבלי לפרש כוונתו, מסתמא כוונתו לשם עבודה זרה, וחייב¹⁴. ומה שאמרו שעבודה זרה שעבודתה דרך בזיון חייב עליה גם בעבודת בזיון, זהו כשעובדה בסתם, שאז מסתמא מכוין לעבדה בעבודת בזיון זו¹⁵.

אחת. 6. חולין מ, א; עבודה זרה מג, ב. 7. סנהדרין סא, ב: יכול אפילו נעבד כהמן וכו'. 8. עיין סנהדרין שם "אי קבליה עליו באלוה מזיד הוא" וכו'. וכן הוא פשוט. 9. רמב"ם הלכות עבודה זרה ב, א. 10. עיין סנהדרין סה, א: "מקטר לשד עובד עבודה זרה הוא". ועיין בריב"ש שהובא בכס"מ הלכות עבודה זרה ג, ו, שכתב "שאם עובדה מפני שחושב שיש בה כח להרע או להיטיב, אע"פ שאינו מקבלה באלוה חייב... דרוב עו"כ שבעולם כך הם" וכו'. וכן הוא במאירי סנהדרין סא, ב ד"ה העובד עבודה זרה, ובחידושי הר"ן שם, ודלא כנראה מלשון הרמב"ם ג, ו. 11. סנהדרין סא, ב. ועיין רש"י סנהדרין סד, א ד"ה קתני, שמבואר בדבריו שאם זיבח וקיטר בסתמא לעבודה זרה שאין דרך לעבדה, פטור. והיינו, משום דבסתמא לא אמרינן דמקבלו עליו באלוה. ועיי"ש במאירי. 12. כרבא סנהדרין סא, ב, וכפירוש רוב הראשונים; ועיין באורך בחידושי הר"ן. ומכל מקום מבואר בראשונים דלכתחילה אסור. ואם צריך למסור הנפש על זה, תלוי בתירוץ הראשונים, דלתוספות שם בתירוץ ראשון צריך למסור הנפש, וכן מבואר ביד רמה שם. ולי"מ בתוספות שם, וכן למאירי, אין חייב למסור הנפש. 13. יד רמה בסנהדרין שם, וכן משמע במאירי. וכל זה דלא כהמנ"ח במצוה כו (א), שחידש דבעבודה זרה שרגילים לעבדה חייב לעולם על עבודתה, אף כשאינו מתכוון לקבלה עליו באלוה או שמכוין לבזותה. 14. עיין מה שיתבאר להלן באיסור עבודה זרה כדרכה, הערה 3. 15. כן מבואר בגמרא סנהדרין סא, א וסג, א, דמכאן האזהרה לעובד דרך עבודתה, וכן כתב רש"י שם ס, ב ד"ה אחד העובד, ובפירושו על התורה שם. והרמב"ם כתב דאזהרת עבודה זרה כדרכה היא מקרא ד"לא תעבדם". ועיין בזה

מצות לא תעשה שלא לעבוד עבודה זרה כדרך
עבודתה, שנאמר (דברים יב, ל): "הַשָּׁמַר לָךְ... וּפֶן תִּדְרֹשׁ
לְאֱלֹהֵיהֶם לֵאמֹר, אֵיכָה יַעֲבֹדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת
אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱשֶׂה כֵן גַּם אָנִי"^{א1}.

העובד עבודה זרה כדרך עבודתה במזיד חייב סקילה, שנאמר (דברים יז, ג): "וילך
ויעבד אלהים אחרים... וסקלתם באבנים ומתו". ואם אין עדים חייב כרת,
שנאמר (במדבר טו, ל): "והנפש אשר תעשה ביד רמה... ונכרתה הנפש ההיא מקרב
עמה"^{א2}. ובשוגג מביא חטאת.

אפילו עבודה זרה שהדרך לעובדה בדרך בזיון, אם עבדה כדרך עבודתה, חייב.
ולפיכך, הפוער עצמו לבעל פעור, או זרק אבן למרקוליס, אפילו אם עשה
כן כדי לבזותם^{א3}, הואיל וכן היא דרך עבודתם, חייב^{א4}. אבל אם פער עצמו למרקוליס,
או שזרק אבן לפעור, פטור, כיון שלא עבדו דרך עבודתו^{א5}.

מצות לא תעשה שלא להשתחוות לעבודה זרה, שנאמר
(שמות כ, ה): "לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם". ונאמר (שם כג, כד): "לֹא
תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֱלֹהֵיהֶם". ונאמר עוד (שם לד, יד): "כִּי לֹא
תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אֲחֵר".

המשתחוה לעבודה זרה חייב מיתה, שנאמר (דברים יז, ג): "וילך ויעבד אלוהים אחרים
וישתחו להם... וסקלתם באבנים ומתו". ואם אין עדים חייב כרת^{א1},

במהרש"א סנהדרין ס, ב. 1. עיין סנהדרין סד, ב וברש"י שם. 2. רמב"ם הלכות עבודה זרה ג,
ה. והיינו כשעשה כן בסתמא, שלא גילה דעתו בפירוש שאינו מקבלו עליו באלוה. דמסתמא
אמרינן שמכוין לקבלו עליו באלוה בעבודה זו, כיון שזוהי דרך עבודתו. כן ביארו ביד רמה ובמאירי
סנהדרין סא, ב. וכן נראה כוונת התוספות שם סד, א ד"ה אע"ג. וכתב המאירי שם, דנראה שאם
אמר בפירוש שאינו עושה אלא לבזותו (וכוונתו, שמפרש שאינו מקבלו באלוה), פטור. וכן כתב
הרמ"ה בריש דף סד. וזה דלא כהמנ"ח במצוה כו, שכתב שכשעובד עבודה זרה כדרך עבודתה
חייב אפילו כשאין מתכוין כלל לעבודתה. 3. היינו דחייב מיתה במזיד, כמבואר ברש"י במתניתין
סנהדרין ס, ב, וברמ"ה סא, ב, ובמאירי שם, וברמ"ך שהובא בכס"מ הלכות עבודה זרה ג, ו, ויסודי
התורה ה, ד. וכן נראה גם כוונת הרמב"ם, וכמש"כ במנ"ח שם. ודלא כהבנת הכס"מ בהלכות
עבודה זרה ג, ו, והמהרש"א סנהדרין סד, א. 4. רמב"ם הלכות עבודה זרה ג, ג. 5. עיין סנהדרין
סד, ב, דילפינן כרת בהשתחואה מייטור דכרת במולך. 1. סנהדרין סג, א, ודרשינן לה מייטורא

ובשוּגג מביא חטאת. ואפילו עבודה זרה שדרך לעבדה בדרך בזיון, כמו פעור ומרקוליס, מכל מקום המשתחוה להם חייב².

אחד השתחויה גמורה, בפישוט ידיים ורגלים, או בלא פישוט ידים ורגלים, משעה שיכבוש פניו בקרקע, חייב סקילה³.

ישב לו קוץ ברגלו בפני אלילים, או נתפזרו לו מעות בפניה, לא ישוח להסיר הקוץ וליטול המעות, מפני שנראה כמשתחוה לה, אלא ישב, או יפנה אחריו או צדו לצד האליל, ואחר כך יטול⁴. ומותר להשתחוות לפני מלך או אדם נכבד, אלא אם כן נעשה עבודה זרה כהמן הרשע⁵. וכן אנדרטא העשויה בדמות המלך, ומשתחוה לה לכבוד המלך, אין בזה איסור של עבודה זרה, כיון שאינו מכין לשם עבודה⁶.

לשיטת הרמב"ם, נכללת באזהרה זו גם אזהרת הזובח לעבודה זרה, והמקטר והמנסך. אמנם בגמרא (סנהדרין סא, א) מבואר שיש אזהרה מיוחדת לזובח לעבודה זרה, שנאמר (ויקרא יז, ז): "ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירם אשר הם זנים אחריהם"⁷. ומכאן למדנו אזהרה לעובד עבודה זרה בעבודות הנעשות לגבוה, והם זיבוח, קיטור וניסוך. והעושה אחת מעבודות אלו לעבודה זרה חייב מיתה, שנאמר (שמות כב, יט): "זובח לאלהים יחרם בלתי לה לבדו". ואפילו כשאין דרכה בעבודה זו, ואפילו לעבודה זרה שעבודתה בדרך בזיון⁸. אבל המקבל את הדם ומוליכו, אע"פ שהן מעבודות הקרבן לגבוה, מכל מקום אין חייבים עליהם בעבודה זרה⁹, כיון שאין דרך עבודה זרה בעבודות אלו¹⁰. ועוד, שאינם דומים לזביחה, שחייבים עליה בשוחט קדשים לחוץ, מה שאין כן מקבל וזורק, שאין חייבים עליהם בחוץ¹¹.

הזובח ומקטר ומנסך לעבודה זרה חייב גם אם עשה כן שלא בפניה¹².

הזובח

אחד השוחט בהמה חיה ועוף, ואחד המולק את העוף לעבודה זרה¹³, חייב. ואף אם שחט שלא כהכשר שחיטה, כגון בדריסה או בסכין פגומה, גם כן חייב¹⁴. וכן

דקרא. 2. רמב"ם הלכות עבודה זרה ו, ח, מגמרא הוריות ד, א; ועיין באורך במנ"ח מצוה כח. 3. שו"ע יו"ד קנ, ב. 4. סנהדרין סא, ב. 5. שם סב, א. ומשמע שאין בזה איסור כלל. וצ"ע. 6. עיין מנ"ח מצוה כו שתמה על הרמב"ם שלא מנה לאו זה בפ"ע. 7. סנהדרין סא, א: "מניין לזובח בהמה למרקוליס שהוא חייב וכו'". ועיי"ש בתוד"ה מניין. 8. רש"י עבודה זרה ס, ב ד"ה ולחשוב; יד רמה שם; כס"מ הלכות עבודה זרה ג, ג. ועיין חידושי הר"ן שם. 9. רש"י שם. 10. יד רמה שם. 11. תוספות חולין מ, א ד"ה לפני. 12. כס"מ הלכות עבודה זרה ג, ג, ומשל"מ שם. 13. חזו"א חו"מ ליקוטים כב לדף סב, א ד"ה ב"ק, דהא אף בשיבר מקל חייב, וכדלהלן. וזהו דלא כהמנ"ח מצוה כו (ג), שמצד דבעינן הכשר שחיטה. 14. סנהדרין סב, א,

השוחט סימן אחד בבהמה חייב, שהרי בעוף נחשבת שחיטה כבר בסימן אחד¹⁵.
שחט חגב לעבודה זרה, חייב, אפילו אם אין דרך לעבדה בחגב כלל¹⁶. וכ"ש אם
 שחט לה בהמה מחוסרת אבר¹⁷.

עבודה זרה שדרך לעבדה במקל, כגון על ידי שמקשקים לפניה במקל, אם שיבר
 לפניה מקל חייב משום זובח, ואע"פ שאין דרך לעבדה בשבירת מקל. אבל
 אם אין דרך לעבדה במקל כלל, אין נחשבת שבירת המקל כזביחה¹⁸.

הקומץ את המנחה לעבודה זרה חייב, שקמיצה במנחה נחשבת כשחיטה בזבח
 לכל דבר¹⁹.

השוחט לצורך עצמו, על דעת לזרוק את הדם, או להקטיר את החלב, לעבודה זרה,
 חייב. ואע"פ שהשחיטה עצמה לא היתה לעבודה זרה, נחשבת היא כשחיטה
 לעבודה זרה במחשבה זו²⁰.

המנסך

אחד המנסך לעבודה זרה ואחד הזורק לה חייב²¹. וחייב על כל דבר שמנסך או זורק
 לה, אפילו ניסך לה עביט של מי רגלים, או האכילה צואה²². ודווקא צואה לחה,
 שדומה לניסוך של יין וכיו"ב; אבל בצואה יבשה, פטור²³. וכן עבודה זרה שדרכה
 לעבדה במקל, וזרק לפניה מקל, פטור, כיון שהוא מחובר כאחד²⁴.

המקטר

חייב על הקטרת כל דבר לעבודה זרה²⁵.

וכפירש"י שם. וכן הוא להלכה, וכמו שמבואר במאירי וביד רמה שם, ודלא כמנ"ח שם (ח), שכתב
 דלפי המסקנא אינו חייב בסימן אחד. ומשמע מרש"י דבמקצת סימן אינו חייב; וכן נקט בחזו"א
 שם. אמנם ביד רמה שם משמע דאפילו במקצת סימן חייב, וכמו לענין תקרובת. ¹⁵ טור ושו"ע
 יו"ד קלט, ד, וכו' יהודה בעבודה זרה נא, א. והרמב"ם פסק כחכמים, והאריך בזה בכס"מ, ועיין
 בש"ך ובבאור הגר"א ביו"ד שם. ¹⁶ דרכי תשובה ביו"ד שם בשם ס' קהל יאודה, דלמאי דנקט
 בשו"ע דשחט חגב חייב, א"כ לא קי"ל כר' יוחנן בעבודה זרה שם דפטר במחוסר אבר. ¹⁷ טור
 ושו"ע שם ג. ¹⁸ תוספות יומא סד, א ד"ה (סג, ב) ולא אוציא. ¹⁹ סנהדרין סא, א, וכן מבואר
 ביד רמה ובמאירי, ודלא כהמנ"ח שם (ג), שכתב דלמסקנא הוא ספק. ²⁰ סנהדרין ס, ב; רמב"ם
 הלכות עבודה זרה ג, ג. ²¹ עבודה זרה נ, ב. ומשמע מרש"י דחייב אפילו אין דרך עבודתה בכך
 כלל. ונראה שכן הוא גם לפמש"כ בטור ושו"ע יו"ד קלט, ד, לחייב בשוחט חגב אף שאין דרכה
 בכך כלל, ושאינו משיבר לפניה מקל. ²² שם נא, א. ²³ שם נ, ב. ²⁴ ולכאורה לא בעינן
 דוקא בשר, אלא ה"ה כל דבר שמקטירים, וכמו לענין ניסוך דמחייבין גם במי רגלים. ומיהו נראה
 דבעינן דבר הנאכל ע"י האש. ²⁵ רש"י סנהדרין ס, ב ד"ה והמקבלו.

מלבד עבודות אלו שחייב עליהם בעבודה זרה, יש עוד אופן שחייבים עליו בעבודה זרה, וזהו המקבל עבודה זרה על עצמו באלוה, וכגון שאומר לה "אלי אתה", בין בפניה ובין שלא בפניה²⁶. ואזהרתו נלמדת מהפסוק "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני", שהוא אזהרה כללית שלא להאמין באל אחר, בין בדיבור ובין במחשבה²⁷; ונתבאר במצות אמונת היחוד. וכשאומר כן בפיו, דינו כעובד עבודה זרה לענין חיוב סקילה וכתת, שהרי הקישה התורה את המקבל עליו עבודה זרה למשתחוה וזובח, שנאמר (שמות לב, ח): "וישתחוּ לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל"²⁸. אבל אינו חייב חטאת, שאין חיוב חטאת אלא בעושה מעשה²⁹.

וכן מי שהסיתוהו לעבוד עבודה זרה, וקיבל המוסת ואמר הן, נלך ונעבוד, הרי זה חייב סקילה, שנאמר (דברים יב, ט): "לא תאבה לו ולא תשמע אליו", הא אבה ושמע חייב³⁰. ויתבאר עוד בלאו בפני עצמו בפרק זה.

המקבל על עצמו עבודה זרה חייב, אפילו אם חזר בו בתוך כדי דיבור. שבאיסור עבודה זרה אינה מועילה חזרה תוך כדי דיבור³¹.

עוד יש לאו אחד בעבודה זרה, והוא, שלא לנהוג כבוד בעבודה זרה, אף כשאין זה דרך עבודתה. וכגון, המגפף והמנשק, והמכבד ומרביץ לפניה, מרחיץ וסך ומלביש ומנעיל. ולמדו חז"ל אזהרה לזה מן המקרא (שמות כ, ה): "ולא תעבדם"³². והרמב"ם לא מנה לאו לזה במנין המצוות בפני עצמו, וכָלל אזהרה זו ביחד עם העובד עבודה זרה כדרך עבודתה³³.

הנהוג כבוד בעבודה זרה באחד מן המעשים הנזכרים, או הדומה להם, עובר, כאמור, בלא תעשה. ואם היה זה דרך עבודתה, הרי זה חייב מיתה³⁴. וכשאין זה דרך עבודתה, שעובר בלא תעשה, אין בו לא מיתה ולא מלקות. שלא נתרבתה מיתה לאזהרה זו; וגם מלקות אין בזה, כיון שהוא לאו שבכללות, והיינו, שנכללו באזהרה זו מעשים רבים ממינים שונים³⁵.

26. עיין חינוך מצוה כו. 27. סנהדרין סג, א. 28. שם, ורמב"ם הלכות שגגות א, ב. 29. סנהדרין סא, א; רמב"ם הלכות עבודה זרה ה, ה. ועיין מנ"ח מצוה תסב (א). ועיין מאירי סנהדרין שם, שכתב דלמסקנא דוקא במוסת חייב באומר אלך ואעבוד, אבל אם אמר מעצמו, אינו חייב עד שיקבלנו עליו באלוה. 30. רמב"ם הלכות עבודה זרה ג, ד. 31. רש"י סנהדרין ס, ב ד"ה עובר בל"ת; רמב"ם הלכות עבודה זרה ג, ו. ועיין רש"י שם סג, א ד"ה אבל המגפף. 32. והיינו, שהלאו של "ולא תעבדם" משמש אזהרה לעובד ע"ז דרך עבודתה ולנהוג כבוד בע"ז; ראה לעיל באזהרת ע"ז דרך עבודתה הערה 1; עיין רמב"ם שם ג. ועיין מנ"ח מצוה כו (ב). 33. רש"י שם ס, ב ד"ה אבל המגפף; רמב"ם שם ו. 34. סנהדרין שם סג, א. ועיין כס"מ שם. 35. רמב"ם הלכות עבודה זרה ז, א.

מצות עשה לאבד עבודה זרה ומשמישה, שנאמר (דברים יב, ב-ג): "אֵבֶד תֵּאבְדוּן אֶת כָּל הַמְקֻמֹת אֲשֶׁר עֲבָדוּ שָׁם הַגּוֹיִם... אֶת אֱלֹהֵיהֶם... וְנִתְצַתֶּם אֶת מִזְבְּחֹתֶם, וְשִׁבְרֹתֶם אֶת מִצְבְּתֵם, וְאֲשִׁרֵיהֶם תִּשְׂרֹפוּן בָּאֵשׁ, וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּגְדְּעוּן, וְאֵבַדְתֶּם אֶת שְׁמֵם מִן הַמְקוֹם הַהוּא".

ונכפלה מצוה זו בתורה פעמים רבות: "כי אם כה תעשו להם, מזבחתיהם תתצו, ומצבתם תשברו, ואשיריהם תגדעון ופסיליהם תשרפון באש" (דברים ז, ה), "פסילי אלהיהם תשרפון באש" (שם כה), "כי הָרַס תִּהְרַס וּשְׁבַר תִּשְׁבַר מִצְבֹּתֵיהֶם" (שמות כג, כד), "כי את מזבחתם תתצו ואת מצבתם תשברו ואת אשריו תכרתו" (שם לד, יג), "ואבדתם את כל משכיתם, ואת כל צלמי מסכתם תאבדו ואת כל במותם תשמידו" (במדבר לג, נב).

בכלל אזהרה זו, לאבד עבודה זרה, היא וכל משמשיה וכל הנעשה בשבילה. ובארץ ישראל מצוה לרדוף אחריה עד שנאבד אותה מכל ארצנו. אבל בחוץ לארץ אין אנו מצווין לרדוף אחריה, אלא כל מקום שנכבש אותו, נאבד כל עבודה זרה שבו, שנאמר "ואבדתם את שם מן המקום ההוא", בארץ ישראל אתה מצווה לרדוף אחריה, ואי אתה מצווה לרדוף אחריהן בחוץ לארץ¹.

עבודה זרה וכל משמשיה טעונים ביעור: שוחק וזורה לרוח, או מטיל לים המלח אפילו בלי שחיקה².

הנהגה מעבודה זרה ומשמשיה עובר בעשה זה, מלבד מה שעובר בשני לאוין, וכמו שיתבאר באזהרת הנהגה מעבודה זרה³.

העוקר עבודה זרה, צריך לשרש אחריה⁴, וכגון אשרה, לא די לגדעה, אלא צריך לעקרה מן השרש. וכן בשאר עבודה זרה, צריך לאבד זכרה⁵.

ומצוה לכנות לעבודה זרה שם גנאי, שנאמר "ואבדתם את שםם"⁶.

1. שו"ע יו"ד קמו, יד. 2. מנ"ח מצוה תכט. 59. שו"ע שם טו. 3. עבודה זרה מה, ב. 5. שו"ע שם. והרמב"ם השמיט זה, דס"ל דלמאי דמסקינן עבודה זרה מה, א איפוך רבנן לדר' יוסי ב"ר יהודה, ממילא תו לא מייתר לן קרא אליבא דרבנן להא מילתא, עיין ס' מקור מים חיים ליו"ד ריש סימן קמה. 6. הלכות עבודה זרה ז, ב.

מצות לא תעשה שלא ליהנות בעבודה זרה ובכל משמשיה, שנאמר (דברים ז, כו): "וְלֹא תִבְיֵא תוֹעֵבָה אֶל בֵּיתְךָ".

לשיטת הרמב"ם¹ נכללים באזהרה זו איסורי הנאה מעבודה זרה, תקרובת עבודה זרה, ומשמשי עבודה זרה. וכל הנהנה כל שהוא מאחד מאלו לוקה שנים, אחת מלאו זה, והאחת מהאזהרה האמורה בעיר הנידחת (דברים יג, יח): "ולא ידבק בידך מאומה מן החרם", שהיא אזהרה גם לנהנה מעבודה זרה ומשמשיה.

והרמב"ן² השיג על הרמב"ם בזה, ודעתו, שאין לאוין אלו אמורים אלא בנהנה מעבודה זרה עצמה. אבל הנהנה מתקרובת עבודה זרה ומשמשיה, אינו עובר בלאוין אלו³, אלא בלאוין אחרים שנתייחדו להם. תקרובת עבודה זרה – מן הפסוק "פן תכרת ברית ליושב הארץ, וזנו אחרי אלהיהם, וזבחו לאלהיהם, וקרא לך ואכלת מזבח" (שמות לד, טו). ומשמשי עבודה זרה נאסרו מן הפסוק שנאמר כאן לעיל (דברים ח, כה): "לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך". (והרמב"ם מנה לאו זה לאזהרת ציפוי נעבד, ויבואר באזהרת ציפוי נעבד).

הנהנה מעבודה זרה ומשמשיה עובר, מלבד הלאוין האמורים בו, גם בעשה הנאמר בעבודה זרה ומשמשיה (דברים יב, ב): "אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים" וגו'⁴.

עבודה זרה

כל חפץ שנעבד באחת העבודות שחייבים עליהן סקילה, נאסר בהנאה.

עבודה זרה שעשאה גוי, אסורה מיד, אף קודם שעבדה⁵. וכן אם עשה ישראל עבודה זרה לגוי, נאסרה מיד שעשאה⁶. אבל עבודה זרה של ישראל אינה נאסרת עד שתיעבד⁷.

1. בהשגות לטה"מ"צ לאוין קצד. 2. עיי"ש, שכתב דלא מיקרי תועבה וחרם אלא עבודה זרה עצמה. ודבריו צ"ע, דהא קרא דחרם מיירי בשלל עיר הנדחת, והתם לא הויא עבודה זרה. וכן הוא פשוטא דמתניתין שבת ז, א דיש לאו דלא ידבק וכו' בכל משמשי עבודה זרה, ועיי"ש ברמב"ן שנדחק בזה. וע"ע בפ"י הרמב"ן עה"ת בפסוק זה שכתב כהרמב"ם. 3. מנ"ח מצוה תכט. 4. שו"ע י"ד קלט, א. 5. עבודה זרה יט, ב. ועיין עבודה זרה מז, ב: סידו וכיידו לעבודה זרה וחידיש נוטל מה שחידיש, ופירש רש"י, שהיה בית בנוי לדירת אדם והקצהו לעבודה זרה וטחו בסיד וכו', ומבואר דלא נאסר כל הבית ע"י ההקצאה, אלא רק החידוש. ומוכח מכאן דלא מהני ייחוד בעלמא למשויה עליה תורת עבודה זרה, ובעינן דוקא מעשה. וכ"כ בדרכי תשובה קלט, כה בשם מקור מים חיים. וצ"ע מגמרא שם מו, א וברש"י ד"ה ולמאן, "בין הוי מעשה בין לא הוי מעשה הרי קראה עבודה זרה". 6. שו"ע שם. 7. עבודה זרה מה, א.

קרקע עולם אינה נאסרת משום עבודה זרה, שנאמר (דברים יב, ב): "אבד תאבדון את כל המקמות אשר עבדו שם הגוים... את אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות", אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם, אלהיהם על הגבעות ולא הגבעות אלהיהם.⁸ וכן נהרות ומעינות אינם נאסרים.⁹

ואפילו אם נעקרה אבן מן ההר מאליה, או נתלש גל מאליו מן הנהר, ולא היתה בו תפיסת יד אדם, אינו נאסר משום עבודה זרה. אבל אם הגביהם אדם מהקרקע, יש בו תפיסת יד אדם, וראוי להאסר משום עבודה זרה.¹⁰

ואע"פ שאין קרקע נאסרת בעבודה זרה, אם עשה בה מעשה בגופה לשם עבודה זרה, כגון שחפר בה בורות שיחין ומערות כדי לעבדה, נאסרת.¹¹

דבר תלוש שנתחבר לקרקע, אינו נחשב כקרקע עולם, ונאסר משום עבודה זרה. וכגון בית שהשתחוה לו, נאסר.¹²

אילן שהיה נטוע ועומד, דינו כקרקע עולם, ואינו נאסר משום עבודה זרה. אמנם מה שיוציא האילן לאחר שעבדוהו, נאסר משום עבודה זרה, בין ענפים בין עלים ובין פירות.¹³

אילן שנטעו גוי מתחילה לשם עבודה זרה, נאסר משום עבודה זרה, וזוהי אשירה שאמרה תורה "ואשריהם תשרפון באש". ואם נטעו ישראל אינו נאסר עד שיעבדנו.¹⁴

בעלי-חיים אינם נאסרים משום עבודה זרה.¹⁵ שלא אסרה תורה בעל חיים שנעבד אלא להקריבו למזבח.

עבודה זרה של גוי יש לה ביטול. והיינו, שיבטלנה גוי מתורת עבודה זרה. וכגון שעשה בה מעשה לבטלה, כגון שקטע ראש אזנה, או שנטל ענף מהאשירה לצורכו. אבל אם רקק בפניה, השתין בפניה, וכיו"ב, לא ביטלה בכך, שאינו אלא כועס עליה לפי שעה, וסופו לחזור ולעבדה.¹⁶ וכן אם נשתברה עבודה זרה מאליה, אינה בטילה בכך, ושבריה אסורים בהנאה.¹⁷

גוי יכול לבטל עבודה זרה בין שלו ובין של חבריו, ואפילו אם אינו עובד לאותה עבודה זרה, ואפילו בעל כרחו. אבל קטן שאינו יודע בטיב עבודה זרה, ומי שאינו עובד עבודה זרה, אינו יכול לבטלה.¹⁸

8. שו"ע יו"ד קמה, א; ועיי"ש באחרונים. 9. שם. 10. שם ז. ועיי"ש בש"ך כ דנחלקו הראשונים בזה, די"א דאינה נאסרת ע"י מעשה בלבד, א"כ גם השתחוה לה. 11. שם ג. 12. שם א. 13. שם, ובש"ך ד. 14. שם ח. 15. שו"ע שם קמו וז. 16. שם יא. 17. שם ה. 18. שם

אין יכול לבטל עבודה זרה אלא גוי, אבל ישראל אינו יכולו לבטל עבודה זרה, אפילו אם היא של גוי¹⁹.

אין ביטול מועיל אלא לעבודה זרה של גוי. אבל עבודה זרה של ישראל אין לה ביטול, אפילו על ידי גוי²⁰. ואפילו היתה עבודה זרה של גוי, אם זכה בה ישראל, שוב אין לה ביטול²¹.

תקרובת עבודה זרה

בכלל תקרובת עבודה זרה:

א. מיני מאכל שכיוצא בהם קריבים על גבי המזבח שהקריבים לפני עבודה זרה, כגון יינות, שמנים, סלתות, מים ומלח, אפילו לא הקטירים, אלא הניחם לפניה לשם תקרובת²².

ב. חפץ שעבדו בו לעבודה זרה כעין עבודת פנים, והיינו כעין זביחה, או כעין זריקה. כעין זביחה – כגון ששחט לה בהמה, וכן עבודה זרה שעובדים לה במקל, ושבר לפניה מקל, הרי עבדה במקל זה כדרך זביחה, ונאסר²³. וכן כיו"ב, כל שחייבים עליו משום עובד עבודה זרה דרך זביחה, הרי זה נאסר משום תקרובת.

כעין זריקה – כל דבר שעבדו בו לעבודה זרה בדרך זריקה או ניסוך, נאסר משום תקרובת. ודוקא בזריקה כעין פנים, דהיינו זריקה המשתברת, שאינה עשויה כאחד, ועל דרך שנתבאר באיסור עבודה זרה לענין ניסוך לעבודה זרה. אבל הזורק מקל לפני עבודה זרה, אפילו אם דרך לעבדה בכך (וחייב מיתה על עבודה זו), אין המקל נאסר בכך, כיון שאינו דרך עבודת פנים.

וכן המקטיר לעבודה זרה, נראה פשוט שנאסר משום תקרובת, אפילו דבר שאין מקטירים כיוצא בו לגבוה²⁴.

א. 19. שם. 20. שם ב. ועיי"ש בט"ז בשם הסמ"ג, שזהו מדרבנן. 21. שם קלט, ג. ומש"כ שם "כל מיני מאכל", נראה דזהו לאו דוקא, דהא פרכילי ענבים ועטרות של שבליים אינם נאסרים, כדאיתא בעבודה זרה נא, א. ועל כרחק דבעינן דבר שכיוצא בו קרב ע"ג המזבח. ולכאורה נראה דבא לרבות מיני בשר שאינם קריבים ע"ג המזבח, ודלא כהט"ז שם ה, ועיין בנקה"כ. 22. שם. 23. לא מצאתי מבואר, אבל כן נראה פשוט, על פי מש"כ רש"י עבודה זרה נ, א ד"ה כעין פנים. וכן משמע מלשון הטור קלט: "...אם עשה ממנו תקרובת... אפילו לא עשה ממנו כעין עבודת פנים וגם לא הקטירו ממנו כלום" וכו', ומשמע דכשהקטירו ממנו שפיר נאסר. 24. שו"ע שם ב.

יין שנתנסך לעבודה זרה הוא בכלל תקרובת עבודה זרה. והרמב"ם מנה איסור הנאה מיין נסך בלאו בפני עצמו. ושם יתבאר איסור סתם יינם של גויים, שאסרו חז"ל משום גזירת יין נסך.

תקרובת עבודה זרה אין לה ביטול עולמית²⁵.

תקרובת של קרקע עולם אינה נאסרת, שאין קרקע עולם נחשבת כעבודה זרה²⁶. אמנם השוחט בהמה לקרקע עולם, פסלו חז"ל את שחיטתו, משום גזירת תקרובת עבודה זרה, והרי היא כנבילה²⁷.

תקרובת של בעלי חיים אסורה בהנאה²⁸.

משמשי עבודה זרה ונוייה

כל דבר שנעשה לנוי עבודה זרה, נאסר בהנאה. וכגון שהדליק נר לפניה, או שטח לפניה בגדים וכלים נאים לנוי²⁹. וכן כל משמשי עבודה זרה אסורים בהנאה, כגון הבית שעבודה זרה בתוכו³⁰, והכלים משמשים לעבודתה³¹.

משמשי עבודה זרה, בין של גוי ובין של ישראל, אינם אסורים עד שישתמשו בהם³².

משמשי עבודה זרה של גוי יש להם ביטול, כדרך שיש ביטול לעבודה זרה עצמה³³. ומשמשי עבודה זרה של ישראל אין מועיל להם ביטול, וכדרך שאין מועיל ביטול לעבודה זרה של ישראל³⁴. ומשמשי עבודה זרה של גוי שבאו ליד ישראל, יש להם ביטול על ידי גוי³⁵ (ובזה קל דין משמשי עבודה זרה מדין עבודה זרה עצמה).

גוי שביטל עבודה זרה, נתבטלו בזה גם משמשיה. אבל אם ביטל משמשיה, לא נתבטלה היא³⁶.

קרקע עולם, אע"פ שאינה נאסרת משום עבודה זרה, וגם תקרובתה מותרת, מכל מקום משמשיה נאסרים³⁷. ויתבאר עוד להלן, באזהרת ציפוי נעבד. וכן בעלי-חיים שעובדים אותם, משמשיהם אסורים³⁸.

25. שם קמה, ב ברמ"א, ועיין ש"ך שם ז ובסימן ד בש"ך ח. 26. עיי"ש בש"ך. 27. שו"ע יו"ד קמה, ח ברמ"א. 28. שם קלט, ג. 29. עיין שם קמה, ג. 30. שם קלט, יב. 31. שם א. 32. שם ב. 33. עיין באור הגר"א קמו, ב. 34. שו"ע יו"ד קמו, ב. ועיי"ש בש"ך א, ובהגר"א ב, דדין זה אינו מוסכם. 35. שם יג. 36. שם קמה, ב. 37. שם ח ברמ"א. 38. שם קמו, יד.

עבודה זרה ומשמשיה טעונים ביעור: שוחק וזורה לרוח, או מטיל לים המלח אפילו בלא שחיקה.³⁹

חליפי עבודה זרה ומשמשיה אסורים בהנאה כמותם, שאם מכר ישראל עבודה זרה, או החליפה בדבר אחר, אסורים הדמים בהנאה. אבל גוי שמכר עבודה זרה, אין הדמים נאסרים.⁴⁰ וחליפי החליפין אינם נאסרים, אפילו החליפם ישראל.⁴¹

גם בעלי-חיים נאסרים משום חליפי עבודה זרה.⁴²

העושה עבודה זרה או משמשיה לאחרים, אע"פ שעבירה בידו, מכל מקום שכרו מותר.⁴³

אילן שעובדים אותו, או שיש תחתיו עבודה זרה, אסור לשבת בצילו, אפילו אם צילו ארוך הרבה. וכן אסור לעבור תחתיו. ואם קדמה הדרך לעבודה זרה, ואין לו דרך אחרת לעבור, מותר לעבור תחתיו. ולעבור בצילו מותר בכל ענין.⁴⁴

וכן בית של עבודה זרה, אסור להכנס בו, אבל מותר לשבת בצילו, כיון שאין הבית עשוי לצל, אלא לדור בתוכו.⁴⁵

עבודה זרה היא ותקרותיה ומשמשיה אסורים בכל שהוא, שאם נתערב אחד מהם אפילו באלף כולם אסורים.⁴⁶ ומוכר כולם לגוי חוץ מדמי האיסור,⁴⁷ או משליך דמי האיסור לים המלח והשאר מותר בהנאה.⁴⁸

הכנסת עבודה זרה לבית

עוד פירשו חז"ל אזהרה זו כפשוטה, שאסור להכניס עבודה זרה לביתו.⁴⁹ ומטעם זה אמרו חז"ל⁵⁰ שאסור לאדם להשכיר לנכרי בית לדור בו, מפני שהנכרי מכניס לתוכו עבודה זרה, והרי לא פקע קנין הבעלים על ידי השכירות, ונמצאו הבעלים עוברים באזהרה זו.

39. שם קמד, א. ועיי"ש, שאם מכר הגוי כדי לקנות בדמים ע"ז, הדמים אסורים. ועיי"ש בבאור הגר"א ג. 40. שם קמה, ט, עיי"ש בש"ך ובאור הגר"א. 41. שם. ונראה דה"ה קרקע. 42. שם קמג, ב. 43. שם קמב, ט. 44. שם י. 45. שם סימן קמ. 46. שם קלד, ב. ומבואר שם דמהני תקנה זו גם ליי"נ גמור שנתערב חבית בחבית, עיי"ש בש"ך יא ובדרכי תשובה ח. 47. ובכה"ג מותר ליהנות גם מכל חבית בנפרד, וכמבואר בטור קלד. ועיי"ש בב"ח דנראה דכן היא דעת רוב הפוסקים. 48. ולא מצאנו איסור בזה אלא בעבודה זרה, ולא בתקרותיה ותשמשיה. ולהרמב"ן א"ש, דס"ל דקרא דלא תביא וכו' קאי רק על עבודה זרה עצמה. ועיין בזה באורך בביה"ל א, מז. 49. עבודה זרה כא, א. 50. כן היא דעת התוספות עבודה זרה כא, ב ד"ה אף, והרא"ש שם, וכן כתב בחידושי הרשב"א בשם הראב"ד.

ונחלקו ראשונים בעיקר האיסור להכניס עבודה זרה לביתו. יש אומרים שישראל המכניס עבודה זרה לביתו עובר מדאורייתא⁵¹. ויש אומרים שאין עיקר איסור זה אלא מדרבנן, אפילו כשיכניס ישראל עבודה זרה לבית שדר בו. ומה שאמרו שעובר משום "לא תביא תועבה אל ביתך", אין זה אלא אסמכתא⁵².

ולענין בית שהשכירו ישראל לנכרי, נקטו הראשונים שאין איסור הכנסת עבודה זרה לתוכו אלא מדרבנן⁵³. ולא גזרו בזה, אלא בעבודה זרה שמכניס הנכרי לבית בדרך קבע⁵⁴. ויש אומרים עוד, שלא גזרו בזה אלא בארץ ישראל, שאנו מצווים עליה לשרש אחר עבודה זרה; אבל בחוץ לארץ אין איסור בזה⁵⁵.

טבלת איסורי עבודה זרה

חליפין	משמשים ונוי	תקרובת עבודה זרה	עבודה זרה	
	"אין הקדש לע"ז"	"אין הקדש לע"ז"	של נכרי - מיד של ישראל - משתעבד	ממתי נאסרת
	בשל נכרי - מועיל (על ידי נכרי) בשל ישראל - לא מועיל. בשל נכרי שזכה בו ישראל - מועיל ¹	לא מועיל	בשל נכרי - מועיל (על ידי נכרי) בשל ישראל - לא מועיל	ביטול
	נאסרים	אינה נאסרת		של ע"ז שהיא קרקע עולם
	נאסרים	נאסרת		של ע"ז שהיא בעל חיים
נאסר			אינה נאסרת ²	שהוא קרקע עולם
נאסר		נאסר ע"י מעשה	אינה נאסרת	שהוא בעל חיים

(1) שו"ע יו"ד קמו, ב. (2) ואם עשה מעשה בגופה, כגון שחפר בה בורות, נאסרת.

51. רמב"ן עבודה זרה שם, וכן הוא בחידושי הרא"ה והריטב"א. וכן משמע בר"ן, שכתב כעין דברי הרמב"ן, וגם כתב דהאי דרשא אסמכתא בעלמא היא, ומשמע דמעיקר דין תורה לא קאי כלל הך קרא להך מילתא. 52. כן נראה הסכמת הראשונים, ועל פיהם פסק בשו"ע יו"ד קנא, י, דאין האיסור במשכיר אלא כשמכניס עבודה זרה בקבע, וכמבואר במקור הדברים ברא"ש. 53. רא"ש בעבודה זרה פרק א סימן כב, וכן פסק בשו"ע שם. אמנם משמע דלא הקלו בזה אלא בבית שהשכירו לנכרי, אבל ישראל המכניס עבודה זרה לביתו עובר אפילו אם מכניס העבודה זרה בדרך עראי. 54. תוספות ורמב"ן ור"ן שם, הו"ד בש"ך קנא, יז. 55. עבודה זרה מה, א.

מצות לא תעשה שלא ליהנות בציפוי נעבד, שנאמר
(דברים ז, כה): "לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך".

דרשו חז"ל¹ מקרא זה, לענין ציפוי של עבודה זרה, וזהו "כסף וזהב עליהם", היינו הכסף והזהב שמצופה בו העבודה זרה. והוא הדין לכל נויי עבודה זרה.

לשיטת הרמב"ם, באה אזהרה זו ללמד על נויי עבודה זרה המחוברת לקרקע, כגון הר שעובדים אותו, שאע"פ שאין ההר עצמו נאסר (ואף תקרובתו אינה נאסרת, כמבואר באזהרת הנאה מעבודה זרה), מכל מקום נוייה אסורים². והנהנה כלשהו מנויי עבודה זרה המחוברת, לוקה מלאו זה³.

ולשיטת הרמב"ן⁴, למדנו ממקרא זה אזהרה לכל נויי עבודה זרה ומשמשיה. ולדעתו, אין הנהנה מנויי עבודה זרה עובר בלאוין של "לא תביא תועבה" ו"לא ידבק בך מן החרם", אלא רק בלאו זה.

מצות לא תעשה שלא לשנות יין נסך.

כן היא דעת הרמב"ם ז"ל, למנות איסור יין נסך כמצוה בפני עצמה. ואע"פ שלא מצאנו אזהרה מפורשת בכתוב ליין נסך, מכל מקום סובר הרמב"ם שיש למנותו בפני עצמו במנין המצוות, אחרי שמצאנו לחז"ל שדרשו (עבודה זרה כט, ב): "אשר חלב זבחימו יאכלו, ישתו יין נסיכם" –מה זבח אסור, אף יין אסור.

והרמב"ן ז"ל (בהשגות לספר המצוות לא תעשה קצד) השיגו להרמב"ם ז"ל בזה, שאיסור יין נסך הרי הוא בכלל איסור תקרובת עבודה זרה, ואין לו להחשב כלאו בפני עצמו. ולשיטת הרמב"ם, יש לו להכלל באזהרת "לא תביא תועבה אל ביתך", הכולל, לדעת הרמב"ם, את עבודה זרה, תקרובתה, ומשמשיה. ולשיטת הרמב"ן, נכלל איסור יין נסך באזהרת תקרובת עבודה זרה, מהפסוק (שמות ל"ד ט"ו): "פן תכרת ברית ליושב הארץ... וקרא לך ואכלת מזבחיו". וכמו שנתבארה כבר מחלוקת זו באזהרת איסור הנאה מעבודה זרה ומשמשיה.

1. כן פירש המנ"ח מצוה תכח בשיטת הרמב"ם. ונראה דה"ה משמשי הר הם בכלל אזהרה זו. 2. רמב"ם הלכות עבודה זרה ה, ז. וכתב במנ"ח שם, שאינו לוקה משום לא תביא ומשום לא ידבק, אלא רק משום לא תחמוד. 3. בהשגות לס' המצוות לאוין קצד. 4. ולדעת הרמב"ם שנמנה איסור יין נסך כלאו בפ"ע, יש לו ללקות ג' מלקיות, חד משום י"נ, ותרי משום נהנה

יין נסך הוא יין שנתנסך לעבודה זרה, והשותה ממנו כלשהו לוקה מן התורה, וכפי שנתבאר באזהרת איסור הנאה מעבודה זרה¹.

חז"ל גזרו על סתם יינם של גויים שיהיה אסור בהנאה כיון נסך. וסתם יינם של גויים הוא יין של גויים, שאין אנו יודעים בו אם נתנסך אם לאו. והשותה מסתם יינם רביעית, מכים אותו מכת מרדות². והטעם שגזרו חז"ל על סתם יינם של גויים, גזירה משום יחוד בנותיהם של גויים³. והחמירו לאסור יין של גויים גם בהנאה, מפני שסמכו לחשש בנותיהם, גם חשש שמא ניסכו את היין לעבודה זרה⁴.

גם יין של ישראל שנגע בו גוי, דינו כסתם יינם, ואסור בהנאה, שמא ניסך אותו לעבודה זרה⁵.

וישראל שהוא מומר לכל התורה, דינו כגוי לכל דינים אלו⁶.

ויבארו להלן פרטי דיני נגיעת הגוי האוסרת.

מאימתי נחשב יין ליאסר בנגיעת הגוי, משפינה ממנו החרצנים והזגים, ונשאר היין עומד לבדו. וכן אם מילא מהגת כוס יין באופן שלא מעורבים בו חרצנים וזגים, הרי זה נחשב כיון להאסר במגע הגוי⁷.

יין מזוג במים, אם נמוג כדרך מזיגת היין, נחשב כיון להאסר במגע הגוי⁸. יין מבושל אינו נאסר במגע הגוי, שאין דרך לנסך יין מבושל. ומאימתי נקרא מבושל, משהרתיח ונתמעט ממדתו על ידי הרתיחה⁹.

תבשיל שיש בו יין אינו נחשב כיון להאסר במגע הגוי, אפילו אם לא הרתיחו¹⁰. וכן יין שעירבו בו דבש או פלפלין, אם נשתנה טעמו מחמתם, אינו נאסר במגע הגוי¹¹.

יין שהחמיץ, אינו נאסר במגע הגוי. וכיון שאין אנו בקיאים מתי נחשב לחומץ, יש לחוש שנחשב יין עד שיבעבע כשמשליכים אותו על הארץ¹².

כל אלו שאמרנו שאינם נחשבים כיון, זהו לענין שיאסרו על ידי נגיעת הגוי, אבל יין שנגע בו גוי ונאסר הרי הוא לעולם באיסורו, אע"פ שאחר כך נתבשל, או החמיץ, וכיו"ב¹³.

מתקרובת עבודה זרה. כן כתב במגלת אסתר לסהמ"צ לאוין קצד. 1. רמב"ם הלכות מאכלות אסורות יא, ג. 2. עבודה זרה לו, ב. 3. חידושי הרמב"ן עבודה זרה לו, ב ד"ה ועל יינן. וברשב"א (בתורת הבית, הו"ד בכס"מ הלכות מאכלות אסורות יא, ז) כתב דמתחילה לא אסרו אלא שתיה בלבד, משום בנותיהם, ואח"כ הוסיפו לגזור איסור הנאה משום חשש ניסוך. 4. רמב"ם שם ד. 5. שו"ע יו"ד קכד, ח. 6. שו"ע שם קכג, יז. 7. שם ח. 8. שם ג, וש"ך ז. 9. שו"ע שם ח. 10. שם ד. 11. שם ו, וש"ך יג. 12. עבודה זרה כ"ט, ב פשיטא משום וכו'. 13. שו"ע שם

אין נגיעת גוי אוסרת היין בהנאה, אלא אם כן נתכוין ליגע, וידע שהוא יין, ולא היתה לו כונה אחרת בנגיעתו. אבל אם נגע ביין בלי כונה, או שלא ידע שהוא יין, או שנתכוין בנגיעתו לדבר אחר, אין היין נאסר בהנאה אלא בשתיה¹⁴. ולפיכך, אם היה הגוי עוסק במלאכתו, ונגע ביין לצורך מלאכתו, כגון שהיה היין מעלה רתיחות, וטיפח בידו על הרתיחות אין היין אסור אלא בשתיה, ומותר בהנאה¹⁵.

אין הגוי אוסר במגעו בהנאה, אלא אם כן שכשך. אבל אם נגע ביין מבלי לשכשך בו, אין היין נאסר בהנאה, אלא בשתיה¹⁶. ואין הבדל אם שכשך ביין בידו, או ברגלו, או באבר מאיבריו¹⁷. ואף אם לא נגע ביין בידו, אלא בדבר שמחזיק בידו, ונגע על ידו ביין בכונה, ושכשך בו, נאסר היין בהנאה¹⁸. אבל אם זרק אבן או חפץ לתוך היין, מותר היין אפילו בשתיה¹⁹.

וכן אם נטל הגוי כלי פתוח של יין, ושכשכו, נאסר בהנאה, אע"פ שלא נוגע בידו ביין. ודוקא אם הגביה את הכלי בידיו. אבל אם שכשך בו מבלי להגביהו, מותר אפילו בשתיה²⁰. וכן אם שכשך בכלי סגור, מותר בשתיה²¹.

גוי שנטל כלי של יין והגביהו ויצק ממנו היין, נאסר היין שיצק בשתיה ומותר בהנאה, כיון שבא היין מכחו²².

גוי שנתן מים ביין של ישראל, ונתכוין למזגו שיהיה ראוי לשתיה, החמירו חכמים לאסרו בשתיה, משום שקרוב ליגע בו²³.

כבר נתבאר, שאין הגוי אוסר יין בהנאה אלא כשנגע בו בכונה. אבל אם נגע בו שלא בכונה, אין היין אסור בהנאה, אלא בשתיה. ואם נגע בו שלא בכונה על ידי דבר אחר, כגון על ידי מקל שבידו, מותר היין אף בשתיה. וכן אם לא ידע שהוא יין, ונגע בו על ידי דבר אחר, גם כן מותר בשתיה²⁴. אבל אם נגע בו בכונה לצורך דבר אחר, כגון שהיה עוסק במלאכתו, ונגע בו על ידי דבר אחר, אסור היין בשתיה, וכמו אם נגע בו בידיו²⁵.

כשם שאין הגוי אוסר במגע על ידי דבר אחר שלא בכונה, כך אינו אוסר אם יצק יין מן הכלי בלא כונה²⁶.

קכד, י. 14. שם יט, ועיי"ש ברמ"א. 15. שם יא. ועיין בדגול מרבבה לסעיף כג. 16. שם, וכדעה קמא. 17. שם. 18. שם קכה, ה. 19. שם קכד, יז, וכהרמ"א לעיקר הדין. 20. כמבואר שם. 21. שם קכה, א. ולענין היין שנשאר בכלי, אם נאסר משום ניצוק, עיי"ש במחבר וברמ"א ובש"ך. 22. שם ז. 23. שם קכד, כד. 24. ט"ז שם ל. 25. שו"ע שם קכה, א. 26. שם קכד ב,

גוי שאינו עובד עבודה זרה, אין יינו אסור בהנאה, אלא בשתיה²⁷. ומפני כך אין יינם של הישמעאלים אסור בהנאה²⁸. וכן תינוק גוי, שאינו מזכיר עבודה זרה ומשמשיה, אינו אסור יין במגעו אלא בשתיה²⁹.

גוי שאינו עובד עבודה זרה (שמגעו אסור יין רק בשתיה), אם נגע ביין של ישראל שלא בכונה (באופנים שנתבארו לעיל, שלא נאסר היין בהנאה על ידי מגע הגוי), מותר היין אפילו בשתיה³⁰.

יש אומרים שבזמן הזה, שאין הגויים רגילים לנסך יין לעבודה זרה, נחשבים כל הגויים, אפילו עובדי עבודה זרה, כגויים שאינם עובדים עבודה זרה, ואין מגעם אסור יין של ישראל אלא בשתייה. ובמקום הפסד מרובה סומכים על סברה זו³¹. יין של גויים, שאסרוהו חכמים בהנאה, דינו כתקרובת עבודה זרה, שתופסת את דמיה³². וכן החמירו חכמים ביין של גויים, שאסור להשתכר בו, כגון להוליכו עבור הגוי, או להשכיר חמורו לגוי להוליכו, ואם עשה כן, דמיו אסורים בהנאה³³. יין של גויים שאסור בהנאה, אסור תערובתו בכלשהו, כדין תקרובת עבודה זרה. ודוקא מין במינו, אבל מין בשאינו מינו, כגון יין במים, יש לו ביטול כשאר איסורים. ואף בתערובת יין ביין, אם נפל יין איסור לתוך יין היתר מעט מעט, ההיתר מבטל את האיסור. שכיון שההיתר במקומו עומד, חשוב הוא יותר, ומבטל את האיסור, עד שלא יהיה ששים בהיתר כנגד האיסור³⁴. ויין שאינו אסור אלא בשתיה, דין ביטולו כשאר איסורים³⁵.

יין שאסור בהנאה שנתערב ביין היתר, מותר למכור הכל לגוי חוץ מדמי האיסור שבו. ואם מכרו בדמי כולו, נוטל דמי האיסור שבו, ומשליכו לים המלח, והשאר מותר³⁶.

ובש"ך ב ריד, וש"ע שם ו. ועיין ש"ך שם יב. 27. ט"ז שם ד. 28. ש"ע שם א. 29. שם ז, ועיי"ש סעיף כד ברמ"א. ומשמע מסתימת הרמ"א דגוי שאינו עובד עבודה זרה, אם נגע ביין כשעוסק במלאכתו, מותר היין בשתיה. דהא בעובד ע"ז כה"ג מותר בהנאה. וכן ס"ל להב"ח. ועיין ט"ז שם לא שמפקפק בזה, ועיי"ש בנקה"כ. 30. שם קכג, א ברמ"א, ויקכד, כד ברמ"א, ובש"ך שם עא. 31. ש"ע שם קלב, א. 32. שם קלג, א. 33. שם קלד, א. 34. שם ב. 35. שם, ובש"ך ט. 36. סהמ"צ ל"ת ב; הלכות עבודה זרה ד, ט.

מצות לא תעשה שלא לעשות עבודה זרה לעצמו, שנאמר (שמות כ, ג): "לא תַעֲשֶׂה לָךְ פֶּסֶל וְכָל תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וְאֲשֶׁר בַּיָּם מִתַּחַת לָאָרֶץ".

ומצות לא תעשה שלא לעשות עבודה זרה אפילו לאחרים, שנאמר (ויקרא יט, ד): "וְאֱלֹהֵי מִסְכָּה לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם".

כן היא דעת הרמב"ם ז"ל, למנות שתי אזהרות אלו בשני לאוין נפרדים במנין המצוות. ודעתו, שבאו שתי אזהרות אלו על שני ענינים. האזהרה האחת, "לא תעשה לך פסל", היינו שלא לעשות עבודה זרה לעצמו כדי לעבדה. ועובר באזהרה זו, לדעת הרמב"ם, גם אם לא עשה עבודה זרה בידיו, אלא צוה לאחר לעשותה עבורו¹. שענין אזהרה זו הוא, שאסרה תורה לסבב יצירת עבודה זרה שתהיה ברשותו. ואין סוף עבירת הלאו בעשיית העבודה זרה גרידא, אלא במה שעל ידי עשייה זו נהיית עבודה זרה ברשותו². ולפיכך אין אנו מקפידים על העשייה, שיעשנה הוא בידיו, כיון שאין עיקר העבירה בעשייה בעצמה, אלא במה שנהיית העבודה זרה ברשותו על ידי עשייה זו. ועל כן עובר באזהרה זו גם אם מצוה לאחר לעשותה עבורו, כיון שסיבב הוא יצירת עבודה זרה עבורו³.

והאזהרה השנית, "אלהי מסכה לא תעשו", באה להזהיר על עיקר עשיית עבודה זרה. ולענין אזהרה זו, אין הבדל בין אם עושה לעצמו או לאחרים, שעיקר אזהרה זו היא שלא לעשות עבודה זרה בידיו. ועל פי זה כתב הרמב"ם⁴, שהעושה עבודה זרה בידיו לעצמו, עובר בשתי אזהרות, שהרי עשה עבודה זרה בידיו (ועבר בזה על האזהרה השנייה), וגם סיבב במעשיו שתהיה עבודה זרה ברשותו (ועובר משום כך על האזהרה הראשונה). וכתב הרמב"ם, שהעובר במזיד על כל אחת מאזהרות אלו, חייב מלקות. ואפילו אם עבר רק על האזהרה הראשונה, וכגון שצוה לאחר לעשות לו עבודה זרה, ועשה לו הלה במצותו, חייב המצוה מלקות (וכן אם עשה בידיו עבודה זרה לעצמו, חייב שתי מלקיות). ותמהו בזה על הרמב"ם⁵, שאין ללקות על

1. כן נראה מלשון הרמב"ם בסהמ"צ ל"ת ג: "ועבר ג"כ שקנה עבודה זרה ושבה אצלו ואפילו עשאה לו זולתו". ומשמע דעיקר הלאו הוא בזה שגורם שתהיה עבודה זרה ברשותו. וע"ע להלן הערה 7. 2. כן נראה לפרש כונת הרמב"ם, דמשה"ה הכריח הרמב"ם דלא מיירי בעושה בידיו, דא"כ היינו ל"ת דאלהי מסכה. 3. בסהמ"צ ל"ת ג, ובהלכות עבודה זרה שם. 4. הלח"מ בהלכות עבודה זרה שם. 5. וכמש"כ הלח"מ ליישב.

לאו זה, כיון שאין בו מעשה. ואם מפני שעושה הלה מעשה בשליחותו⁶, הרי אין שליח לדבר עבירה⁷.

העושה עבודה זרה לעבדה, עליו נאמר בתורה, (דברים כז, טו): "ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה תועבת ה' מעשה ידי חרש ושם בסתר"⁸.

**מצות לא תעשה שלא ליטע אשירה וכל עץ בעזרה,
שנאמר (דברים טז, כא): "לא תטע לך אֲשֶׁרָה כָּל עֵץ אֲצֶל
מִזְבַּח ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָךְ".**

שני ענינים נכללו באזהרה זו, האחד – שלא ליטע אילן כדי לעבדו, וזו היא אשירה, ואפילו לא עבדה עובר בלא תעשה על נטיעתה¹. ואיסור זה נוהג בכל מקום.

6. זוהי קושיית החינוך במצוה כז. והיינו, דהוה פשיטא ליה להחינוך דלא חייב הרמב"ם מלקות מפני שגרם לעשיית עבודה זרה, שהרי זהו לאו שאין בו מעשה, וכקושיית הלח"מ. ועל כרחק דמה שחייב הרמב"ם מלקות, זהו משום שעשה השליח מעשה, ועל זה הוא דהקשה דאין שליח לדבר עבירה. ומיושב מה שתמה בזה המנ"ח על דברי החינוך. ומה שכתב במנ"ח לישב דעת הרמב"ם, דס"ל דאסרה התורה לגרום עשיית עבודה זרה, וחשיב לאו שיש בו מעשה כיון דבדיבורו עביד מעשה, זה אין נראה, דלא מצינו שיחשב מעשה ע"י דיבורו היכא שצריך כאן מעשה של בן דעת. ורק מימר, או חסימה בקול, חשיבא כדיבורו עביד מעשה, כיון שנפעל המעשה מיד ע"י דיבורו. ותו, דעל כרחק אי אפשר לומר דמה שמחייב הרמב"ם הכא זהו משום דחשבינן ליה מעשה, דא"כ תיפוק ליה מלאו דאלהי מסכה, שחייב על עשיית עבודה זרה בידים. ועל כרחק כוונת הרמב"ם דאין עיקר החיוב על עשיית העבודה זרה, אלא על מה ששבה ברשותו, וכמו שמבואר בלשונו בל"ת ג, הובא לעיל הערה 2. ומטעם זה, גם אי אפשר לישב הרמב"ם ולומר דמיירי כשהשליח שוגג, וכשיטת התוספות בב"ק דבשוגג יש שלד"ע. דלפי"ז הרי יש כאן עבירה מצד עשיית העבודה זרה, ואין צריך למה שמכניסה לרשותו. ויש מן האחרונים שכתבו ליישב שיטת הרמב"ם, דעיקר הלאו הוא במה שמקיים עבודה זרה ברשותו. ולוקה על זה כשעושה מעשה להכניסו ברשותו, וכגון שקונה פסל על מנת לעבדו, שעושה בזה מעשה להכניסו ברשותו. כן כתבו במגלת ספר על הסמ"ג לאוין כ, ובתשובות מהר"ם די בוטון, ובמרכבת המשנה אלפאנדרי. ודקדקו כן ממש"כ הרמב"ם בל"ת ג, "ועבר ג"כ שקנה עבודה זרה ושבה אצלו", ומשמע שהאיסור הוא במה שיש אצלו עבודה זרה. ואמנם כן נראה שהוא דעת הרמב"ם בלאוין אלו, שכתב (בסוף השגתו לל"ת ה): "אבל המניעה בצלמים וקיומם היא מפסוק" וכו', ומשמע שנקט שזהו לאו בקיום הצלמים. אמנם אין נראה כן כלל מלשון הרמב"ם, שהרי מבואר בלשונו להדיא שלוקה על מה שמצוה לאחרים לעשות לו עבודה זרה. ומכל לשונות הרמב"ם משמע שמתייחס לאו זה אל עשיית הצלם, ולא אל קיומו. ומשמע לשונו, שאם קנה פסל מוכן על דעת לעבדו אינו עובר בלאו זה. ועל כרחק כוונת הרמב"ם בלאו זה, דמיירי במי שמסבב עשיית העבודה זרה להיותה אצלו. 7. עיין עבודה זרה נב, א "משעת עשייה קם ליה בארור". 8. ספרי שופטים, והובא בפרוש רש"י עה"ת, וכן הוא מפורש בתמיד כח, ב וברבנו גרשם שם, דהאזהרה היא גם לנוטע אשירה כפשוטה. וצ"ע על הרמב"ם בהלכות עבודה זרה ו, ט שהשמיט ענין זה. וכן הרמב"ם עה"ת צידד לפרש הפסוק דקאי רק לנוטע אילן בעזרה, ודלא כפירש"י, ולא הזכיר שמקור רש"י הוא מהספרי. 1. רמב"ם עה"ת

והשני – שלא ליטע אילן בצד המזבח אפילו לנוי. וזהו שנאמר "כל עץ אצל מִזְבֵּחַ" וגו'. וכוונת הכתוב, לא תטע אשרה [בכל מקום], וכל עץ אצל מזבח ה'². והעובר על

אזהרה זו חייב מלקות³.

האיסור לנטוע אילן בצד המזבח, נוהג בכל העזרה. אבל שאר הר הבית אינו בכלל אזהרה זו⁴. וכל אילן בכלל האיסור, בין אילן סרק ובין אילן מאכל⁵.

וחכמים עשו הרחקה לאזהרה זו, ואסרו לעשות בעזרה אכסדראות של עץ, אף על פי שאינם נטועים בקרקע, אלא עשויים בבנין⁶. ואין בונים בעזרה עץ בולט כלל, אלא או באבנים או בלבנים וסיד⁷. וכל הסבכות היוצאות מן

הכתלים שהיו במקדש של אבן היו, לא של עץ⁸.

אליבא דפירש"י. 2. רמב"ם שם, לענין נוטע אילן במקדש. ולכאורה היה נראה דאליבא דפירש"י, דיש בכלל אזהרה זו שני ענינים, חשיב לאו שבכללות. אכן י"ל דלא הוי לאו שבכללות אלא כשכולל מעשים שונים לגמרי, משא"כ הכא דאסרה תורה שני ענינים של נטיעת אילן. ובפרט לפי מש"כ הרמב"ם, דאיסור נטיעת האילן בעזרה זהו משום שזהו דרך עובדי עבודה זרה. 3. כן נקטו רוב האחרונים בפשטא דלישנא דהרמב"ם הלכות עבודה זרה ו, ט, והלכות בית הבחירה א, ט. עיין כס"מ בהלכות עבודה זרה שם, ומנ"ח מצוה תצב, ועמק הנצי"ב פר' שופטים (ודלא כמהר"י קורקוס בהלכות בית הבחירה שם). וכן היא דעת הראב"ד בהלכות בית הבחירה שם (ודלא כמו שנקט בעצמו בהלכות עבודה זרה). ובהגהות מים חיים על הרמב"ם בהלכות בית הבחירה הקשה מירושלמי פ"ק דמגילה, דמבואר שאסור גם בבימה של הקהל, שהיתה בעזרת נשים. וכבר תירצו כמה אחרונים (עיין ערוך לנר סוכה נא, ב, וספר סדר משנה), דמהירושלמי מוכח דס"ל דבימה של הקהל היתה בעזרה. 4. רמב"ם הלכות עבודה זרה שם. 5. רמב"ם שם י. 6. רמב"ם הלכות בית הבחירה שם. 7. רמב"ם הלכות עבודה זרה שם. ועיין כס"מ בהלכות בית הבחירה שם, שהקשה מכלונסות של ארז שהיו בהיכל, ונדחק טובא. ועיין תויו"ט מדות ב, ו שהקשה מראשי פספסין שהיו מבדילין בין עזרת ישראל לעזרת כהנים, ונדחק טובא. ושם ג, ז הקשה מאמלתראות על מילת שהיו בהיכל, ותירץ דלא היו בולטין. ואין נראה כן מסוגיית הגמרא עירובין ג, א, דמבואר דהוה נפיש משכייהו, דומיא דסוכה. וכן ברש"י שם פירש "כלונסות... תחובין בכותל". ולכאורה היה נראה ליישב דעת הרמב"ם, דאין האיסור לעשות עץ בולט אלא בדבר שאינו מעיקר תכונת הבית, וכגון דבר שעשוי לנוי, דומיא דסבכות שהזכיר הרמב"ם. והני כלונסות של ארז שבהיכל וראשי פספסין, וכן אמלתראות של מילת, היו שייכים לעיקר תבנית הבית. ואפשר שזוהי כוונת הראב"ד בהשגותיו בהלכות עבודה זרה פרק ו, דלשכת העץ בית היה, ור"ל, דהיה שייך לעיקר תבנית הבית, ואינו דבר המוסף על הבית. ושיטה אחרת בזה יש בפירוש המיוחס לראב"ד בתמיד (נדפס על הגליון בתמיד ל, ב - לא, א), שכתב שאין האיסור אלא בכגון אילן שעשוי לצל, ודכוותיה אסרו באכסדרה העשויה להצל (ועיי"ש שהביא ראייה לזה ממוכני). והרמב"ם השמיט הא דאמרו בספרי דאסור לבנות בית בהר הבית. ועיין כס"מ בהלכות עבודה זרה, שכתב דהרמב"ם ס"ל דראב"י פליג בזה. ועיין בעמק הנצי"ב, שכתב דהרמב"ם ל"ג לה בספרי. ועיין רמב"ן עה"ת, שכתב דבנין בית אינו אסור מדאורייתא, אלא הוא בדרך אסמכתא. אמנם הרא"ם וגור אריה נקטו דהוי איסור דאורייתא, עיי"ש. ליישב. 8. רמב"ם הלכות עבודה זרה ג, י. (ודלא כהחינוך במצוה לט, שכתב שאין לוקין על לאו זה). ומהרמב"ם בספר המצוות ל"ת ד משמע דחייב מלקות בכל הצורות האסורות. ודלא כמנ"ח מצוה לט, שכתוב לדקדק מלשון הרמב"ם בהלכות עבודה זרה שאין חיוב

מצות לא תעשה שלא לעשות כדמות שְׁמָשִׁיו של הקב"ה, שנאמר (שמות כ, כ): "לא תַעֲשֶׂוּן אֹתֵי".

אסור לעשות כדמות שְׁמָשִׁיו של הקב"ה, בין שְׁמָשִׁים שלמטה, ובין שמשים שבמרום, בין שבמדור העליון ובין שבמדור התחתון, וכפי שיבואר להלן. ואיסור העשייה נוהג בכל אופן, אפילו אם אינו עושה על מנת לעבדם, בין בעושה לעצמו ובין בעושה לאחרים. ואם עשה דמות של אחד מכל שמשים אלו במזיד, חייב מלקות¹.

ואלו הן הצורות האסורות:

דמות חיות הקודש, והן פני שור ואדם ואריה ונשר, העשויות כולן כאחד בארבעה פנים, וכפי הכתוב ביחזקאל (א, י²). וכן דמות אופנים ושרפים ומלאכי השרת³. ואין איסור בעשיית צורות אלו, אלא בצורה הבולטת. אבל צורה השוקעת, או בציור בסממנים, או על ידי אריגה בבגד, אין איסור בצורות אלו⁴.

וכשם שאסורות צורות אלו, שהן במדור העליון, כן אסור לעשות צורות שבמדור התחתון, והם חמה ולבנה וכוכבים ומזלות. וצורות אלו, שבמדור התחתון, אסור לעשותן בין בצורה בולטת, בין שוקעת, ובין בציור בסממנים⁵, כיון שנראים הם ברקיע שוקעים⁶.

מלקות אלא בצורת אדם. ולענין חיוב מלקות בתבנית בית המקדש, עיין להלן הערה 7. 1. שו"ע יו"ד קמא, ד. ועיי"ש בש"ך כ, שכתב דחייב בין אם עושה דמות שור ובין אם עושה דמות כרוב בתוך ד' החיות. ועיין עוד שם ס"ק כא שהביא תירוצי הראשונים, אמאי בעינן לחייב משום ד' חיות, תיפול דחייב משום שעושה צורת אדם. 2. שו"ע שם. 3. שם; וכדעת התוספות דאין איסור בצורה השוקעת אלא בכוכבים ומזלות. ועיין מנ"ח מצוה לט, שתמה על המחבר שסתם בזה, וכן בב"י השוה דעת התוספות לדעת הרמב"ם, שהרי ברמב"ם מבואר שרק בצורת אדם בעינן בולטת, אבל שאר צורות אסור אף בשוקעת. ועיין ט"ז ס"ק יב שמחמיר כדעת כמה ראשונים, דכל שאסור לעשותו מן התורה, אין חילוק בין בולטת לשוקעת. 4. שו"ע שם. 5. תוספות עבודה זרה מג, ב ד"ה והא ר"ג. ועיין ספר יד הקטנה (הו"ד בדרכי תשובה מו), שכתב בענין צורות חמה ולבנה וכוכבים, שענינם כל שמוכן לכל אדם שמצויירים כדרך שמצויירים חמה ולבנה וכוכבים. וכן כתב לבאר ענין המזלות, שהכונה לציור כוכבים במכונם ברקיע כפי שיוצרים בסידורם צורת המזל. ומיושב בזה מה שעמדו ה"ט"ז (בס"ק י"ג) והש"ך (בס"ק ל ובנקה"כ) על מה שמצויירים במחזוריים ציורי המזלות. ודעת הש"ך שם, דהאיסור הוא על ציור כל י"ב המזלות, ודלא כהט"ז שאסר אפילו באחד. ועיין אגרות משה יו"ד ח"ב, שכתוב דסוגיין דעלמא כהש"ך. אכן נראה דאם מצויר המזל כדרך שהוא ברקיע, כהיד הקטנה, יש לאסור אף במזל אחד. 6. שו"ע שם ח. והרמב"ם העתיק הלכה זו בהלכות בית הבחירה, דס"ל דהוא מלתא דמורא מקדש. וכתב בדרשות חתם סופר פרשת יתרו, דלשיטתו אינו אסור אלא מדרבנן. וכן הוא מוכרח, דאי הו"י דאורייתא, אם כן הו"ל לאו שבכללות, שהרי מזהיר הכתוב על שני ענינים נפרדים, ואמאי לקי. וכבר כתב המנ"ח במצוה לט, שזהו טעם החינוך שכתוב שאין לוקים על לאו זה, משום דס"ל דהו"ל לאו שבכללות. ומדברי שאר

וכן אסור לעשות שמשים שלמטה, והיינו תבנית המקדש וכליו.⁷ ולפיכך אסור לבנות בית בתבנית ההיכל, בארכו ורחבו ורומו ושיעור מידת פתחיו,⁸ וכן אכסדרה תבנית אולם, חצר תבנית עזרה, שולחן תבנית שולחן, מגורה תבנית מגורה. ואסור לעשות מגורה של כל מיני מתכות, שכן מגורה של בית המקדש כשרה מכל מיני מתכות. וכן אסור לעשותה אף אם אינה מקשה, ואף בלא גביעים וכפתורים ופרחים,⁹ ואף אם אינה גבוהה י"ח טפחים. אבל מותר לעשות מגורה של חמשה קנים, או ששה, או שמונה.¹⁰

עוד דרשו חז"ל¹¹, "לא תעשון אתי" – לא תעשון אותי. ולפיכך אסור לעשות פרצוף אדם, שזוהי הדמות שמתראה בה הקב"ה לנביאיו.¹² ואין האיסור בפרצוף אדם אלא בבולט, וכמו שנתבאר בענין שמשים שבמדור העליון.¹³ ולפיכך אסור לחתום בטבעת שיש בה דמות אדם שוקעת, כיון שבנחתם תראה הצורה בולטת.¹⁴

כל הצורות האסורות, אינן אסורות אלא כשעושה צורה שלמה. אבל מותר לעשות צורת ראש לבד, או גוף בלא ראש, וכיו"ב.¹⁵ וכן מותר לעשות צורת אדם מן הצד, באופן שאין נראה אלא חצי גופו.¹⁶

מותר לעשות צורות אלו כדי להתלמד בהם על דבר הוראה.¹⁷ וכמו שדרשו חז"ל מן הפסוק (דברים יח, ט): "לא תלמד לעשות" – אבל אתה למד להבין ולהורות. ולפיכך מותר לעשות צורות של לבנה, כדי ללמוד מהן, או להורות על פיהן, עניני מולדות הלבנה.¹⁸

וכן מותר לעשות צורות של פרקים, ולפרקם להחזירם, כיון שאינו נחשב חיבור, ואין כאן עשיית צורה.¹⁹

כל הצורות האלו שאסור לעשותם, אסור גם להשהותם אצלו, אף אם נעשו על ידי אחרים. וזהו מדרבנן, מפני החשד.²⁰ ולפיכך טבעת שיש בה צורת אדם, וחותרה בולט, אסור להשהותה כך,²¹ וצריך לקלקל בה איזה דבר, וכגון לסמות את עינה.²²

ראשונים נראה דלא ס"ל כדעת הרמב"ם, אלא גם איסור זה הוא מלתא דעבודה זרה, עיין ר"ן בעבודה זרה. וכן נראה מדברי הטור ושו"ע, שהביאו הלכה זו בהלכות עבודה זרה. 7. שו"ע שם. ועיין פתחי תשובה שם יג בשם הבית אפרים, ובמנ"ח מצוה רנד, שדנו אי אסרינן גם בתבנית היכל של בית ראשון. 8. שו"ע שם לענין גביעים וכו', וה"ה לענין מקשה, דגם זה אינו מעכב, כמבואר ברמב"ם הלכות בית הבחירה ג, ד. ועיין פתחי תשובה שם יד"טו בשם הבכור שור, שכתב דאף בשל זהב, שכפתורים ופרחים מעכבים בה, גם כן אסור לעשות. 9. שו"ע שם. ועיין שם בפתחי תשובה יד לענין מגורה בעיגול. 10. עבודה זרה מג, א. 11. חידושי הריטב"א ראש השנה כד, א. 12. שו"ע שם ד. 13. שם ה. 14. שם ז. והוא הדין בשאר צורות, וכמו שכתב בש"ך שם סוף ס"ק כה. 15. ש"ך שם. 16. שו"ע שם ד. 17. עבודה זרה מג, ב. 18. עבודה זרה שם, ועיין מנ"ח מצוה לט. 19. שו"ע שם, ובש"ך כג. 20. שו"ע שם ה. 21. עבודה זרה מג, ב. 22. רמב"ם

מצות לא תעשה שלא לפנות אחר עבודה זרה, שנאמר
 (ויקרא יט, ד): "אַל תִּפְנוּ אֶל הָאֱלִילִים".

נצטוינו בזה שלא לפנות אחר עבודה זרה, בין בדיבור ובין במחשבה. ובכלל זה, שלא לקרוא בספרים שנתחברו בעבודה זרה, היאך עיקר עבודתה ומה מעשיה ומשפטיה, ושלא להרהר בה ולא בדבר מדבריה. ואפילו להסתכל בדמות הצורה אסור¹.

ונכפלה עוד אזהרה זו בכתוב, שנאמר (דברים יב, ל): "ופן תדרש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם"². ונאמר עוד (שם יא, טז): "השמרו לכם פן יפתה לבבכם" וגו'³.

מצות לא תעשה שלא להשבע בשם עבודה זרה,
 שנאמר (שמות כב, יג): "וְשֵׁם אֱלֹהִים אַחֲרַיִם לֹא תִזְכְּרוּ".

הנשבע בשם עבודה זרה, או הנודר בשמה, עובר בלא תעשה. והנודר בשמה, זה כגון שאומר קונם עלי פירות שבעולם בשם עבודה זרה פלונית¹. ואין בלאו זה מלקות כיון שאין בו מעשה².

בכלל לאו זה, שלא להשביע גוי בעבודה זרה³. ומטעם זה אמרו חכמים, שאסור לאדם לעשות שותפות עם עובד עבודה זרה, שמא יתחייב לו שבועה וישביענו בירתא⁴. אמנם מותר לשאת ולתת עמו, שיכול לזוהר שלא יבוא לידי

הלכות עבודה זרה ב, ב. 1. שם. 2. רמב"ם בספר המצוות לאוין י. וכתב הרמב"ם (בהלכות עבודה זרה שם ג) שאם נפנה אחריה בדרך שהוא עושה מעשה, הרי זה לוקה. וכתב כן על פי גירסתו בגמרא עירובין יז, ב, כמבואר בספר המצוות שם. ולא נתבאר האופן שעושה מעשה בפנייתו. ולשאר ראשונים דלא גרסו כן בגמרא, אין לנו מקור למלקות בלאו זה. 3. רש"י סנהדרין ס, ב ד"ה הנודר בשמו. 1. כפשטא דסוגיא סנהדרין סג, א, וכמו שנקט הראב"ד בהלכות עבודה זרה ה, יא. והרמב"ם כתב שלוקה, ועיין בנושאי כליו שטרחו ליישב. ולדעת הלח"מ (וכן הסכים הגר"א), גם לדעת הרמב"ם אינו לוקה אלא כשעשה מעשה. ובטוש"ע יו"ד קמו, א העתיקו כהרמב"ם. 2. סנהדרין סג, ב, עיי"ש בתוס' ד"ה שלא, ובכס"מ הלכות עבודה זרה ה, יא. ומהחינוך מצוה פו משמע דאסור מדאורייתא. ומלשון חידושי הר"ן שם משמע דאינו אלא מדרבנן. ומלשון הרמב"ן שהובא בר"ן סוף פ"ק דעבודה זרה, משמע דאינו אסור מעיקר הדין כלל, ועיין סמ"ע סוף סימן קעו. 3. סנהדרין סג, ב; רמב"ם הלכות שלוחין ושותפין ה, י; שו"ע או"ח סימן קנו; חו"מ סוף סימן קעו. ודעת כמה ראשונים שאין איסור זה אלא ממידת חסידות: ר"ן סוף פ"ק דעבודה זרה בשם הרמב"ן; ריטב"א סוף מגילה; נמוקי יוסף סנהדרין פרק ז. ועיין ב"י חו"מ ריש סימן קפב. 4. ב"ח חו"מ ריש סימן קפב.

שבועה, כגון שלא יעשה דבר אלא על פי עדים וראיה, מה שאין כן בשותפים, שאי אפשר ליזהר בזה⁵. ובדיעבד אם נשתתף עמו, ונתחייב לו שבועה, מותר לו להשביעו כדי להציל ממונו מידו⁶.

וכן אסרו חכמים לשאת ולתת עם הגויים סמוך לימי אידיהם, מפני שגורם לו שמחה בכך, ושמא ילך ויודה לעבודה זרה ביום אידו⁷. ונתבארו פרטי איסור זה במסכת עבודה זרה פרק א, וברמב"ם הלכות עבודה זרה ט, א-ה, וש"ע יו"ד קמח.

האיסור להשבע או לידור בעבודה זרה, זהו גם כשאינו מזכיר בפירוש את שמה, וכגון שנשבע באלהי פלשתים⁸.

עוד מכלל לאו זה, שלא להזכיר שם עבודה זרה, בין לצורך ובין שלא לצורך. ועל כן לא יאמר אדם לחבירו, שמור לי בצד עבודה זרה פלונית⁹. ומדברי כמה ראשונים נראה שאין איסור זה אלא מדרבנן¹⁰.

האיסור להזכיר שם עבודה זרה, זהו אפילו אם מוסיף לה כינוי לגנאי¹¹.

עיר שנקרא שמה על שם עבודה זרה, אסור להזכיר את שמה, אע"פ שאינו מתכוין להזכרת שם העבודה זרה, אלא לשם העיר¹². וכן כל כיו"ב.

עבודה זרה שנוצר שמה באחד מכתבי הקדש, מותר להזכיר את שמה¹³. שכיין שהתורה הזכירה את שמה, כבר יכולים אנו להזכירה¹⁴.

5. חו"מ קעו, נא. ועיין סמ"ע שביאר על פי הרמב"ן שאין האיסור להשביע אלא ממידת חסידות. 6. עיין רש"י עבודה זרה ו, א ד"ה משום הרווחה, דיליף לה מלאו דלא ישמע על פיך. ולפי משנ"ת בתוס' הנ"ל (בהערה 3), הכונה ללאו דשם אלהים אחרים לא תזכירו. 7. חידושי רבנו יונה סנהדרין שם. 8. סנהדרין שם; שו"ע יו"ד קמז, א. ועיין מתניתין עבודה זרה מד, ב, שאל פרוקלוס כו' במרחץ של אפרודיטי כו' [ועבודה זרה זו היתה נעבדת, כפי הידוע]. ועמד בזה בתפארת ישראל שם, ובחות יאיר א, וצ"ע. 9. כן מבואר בחינוך מצוה פו: "יעוד הוסיפו ז"ל הרחקה ואמרו בסנהדרין שלא יאמר אדם לחבירו" וכו'. וכן משמע בחידושי הר"ן סנהדרין סג ריש ע"ב, שכתב "דעיקר קרא לנודר בשמו או מקיים בשמו אתא". אמנם מרבנו יונה והמאירי מבואר שהאיסור הוא מדאורייתא, שהקשו אמאי הוצרך לומר נודר ונשבע אחרי שאסור גם בהזכרה בעלמא. 10. מהר"ם לובלין בסנהדרין דף סד ריש ע"א, עיי"ש שהוכיח כן מהגמרא סג, ב, דאף על גב דהיה שם העבודה זרה נבו, מ"מ אסור להזכיר גם בשם קלנבו. וכן מבואר שם בהמשך הסוגיא, דאי לאו דגד הוה עבודה זרה שמוזכרת בגמרא, היה אסור להזכיר גם בשם גדיון. וכן ביד רמה ביאר שקלנבו הוא כנוי גנאי לנבו. 11. כן מוכח בגמרא סנהדרין שם, עולא בת בקלנבו, עיין שם בפירוש רש"י. ועיין דבר נחמד בזה בברכי יוסף או"ח רפה. 12. סנהדרין שם; שו"ע יו"ד קמז, ד. 13. לבוש יו"ד קמז, ד. 14. שו"ע שם ב. ומה שכתוב שם "שם חגים", נראה דזהו הגהה מהצנזורה, וצ"ל "שם קדשים", כמו שהוא במקור הדין.

אין אסור להזכיר, אלא שם שניתן לעבודה זרה מתחילה לשם אלהות. אבל אדם שניתן לו שם מתחילה, ואחר כך עשאוהו לעבודה זרה, מותר להזכיר את שמו, כיון שלא ניתן שם זה לשם אלהות¹⁵. ומטעם זה הזכירו חז"ל כמה פעמים את שמו של אותו האיש ותלמידיו¹⁶. אבל אסור להוסיף להם תארי חשיבות כדרך שנוהגים עובדיהם¹⁷.

עבודה זרה שכבר נתבטלה ואין עובדים אותה כלל, מותר להזכיר את שמה¹⁸.
גם עבודה זרה שמותר להזכיר את שמה, וכגון שכתובה בתורה, מכל מקום אסור להשבע בה¹⁹.

מצות לא תעשה שלא להעביר מזרעו למולך, שנאמר (ויקרא יח, כא): "וּמְזַרְעָהּ לֹא תִתֵּן לְהַעֲבִיר לְמֹלֶךְ". ונאמר (דברים יח, י): "לֹא יִמָּצֵא בָּךְ מַעֲבִיר בְּנֹו וּבִתּוֹ בְּאִשׁ".

הנותן מזרעו למולך במזיד חייב סקילה, שנאמר (ויקרא כ, ב): "איש איש מבני ישראל ומן הגר הגר בישראל אשר יתן מזרעו למלך מות יומת, עם הארץ ירגמהו באבן". ואם אין שם עדים חייב כרת, שנאמר (שם ג): "ואני אתן את פני באיש ההוא והכרתי אותו מקרב עמו, כי מזרעו נתן למלך, למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי". ובשוגג, מביא חטאת¹.

כיצד סדר עבודת המולך, נותן את בנו למשרתי המולך, והם מעבירים אותו דרך האש המובערת לפני המולך³, על ידי שקופץ מצד אחד של האש לצדה השני⁴.

15. עיין שם בבהגר"א. 16. שו"ע שם. 17. כן מבואר מדברי היראים רמה. ועיין דרכי תשובה קמו, ד. 18. תוספות סנהדרין סג, ב. 19. ולמאי דקי"ל דמולך לאו עבודה זרה הוא, יכול להביא כשבה או שעירה. ודלא כעבודה זרה, שמביא דוקא שעירה. (ועיין מנ"ח מצוה רח שמנה כמה נפק"מ בין מ"ד דמולך הוא עבודה זרה לאידך מ"ד, ולא העיר בזה). וכן נפק"מ לענין פר העלם דבר של ציבור, ופר כהן משיח, ונשיא שחטא. וכל זה מבואר להדיא ברמב"ם הלכות שגגות א, ד, שכתב דבעבודה זרה מביא עז בת שנתה וכו', אבל אם שגג באחת משאר ארבעים ושנים וכו'. ומבואר בהנותן למולך הוי בכלל שאר חייבי כריתות. ואם כן מוכח מכאן דגם להרמב"ם אין עבודת המולך עבודה זרה, ודלא ככס"מ הלכות עבודה זרה ו סוף הלכה ג. (ועוד נפק"מ, שהנותן מזרעו למולך אינו נתלה). 1. כשיטת רש"י סנהדרין סד, א. וכן כתב הרמ"ה שם. 2. רמב"ם הלכות עבודה זרה ו, ג; יד רמה סנהדרין סד, ב; מאירי שם; רמב"ן ויקרא יח, כא. וכן הוא בתשובות הגאונים. 3. כפשטות הגמרא שם, וכן הוא בתשובות הגאונים. והרמב"ם כתב דמעבירו ברגליו, והאריכו המפרשים בישב דבריו. 4. רש"י סנהדרין סד, ב ד"ה רבא אמר.

או שהיתה האש בתוך בור, וקופץ משפה לשפה⁵. בין שהיה הבן קופץ בעצמו, ובין שהיו הכמרים מעבירים אותו על ידיהם⁶.

ויש אומרים שלא המשרתים הם המעבירים את הבן באש, אלא האב עצמו, לאחר שנתן את בנו למשרתים, חוזר ומקבל אותו מהם, ומעביר אותו באש כנ"ל⁷.

המולך אינו עבודה זרה, אלא חוק הוא לעובדי עבודה זרה, והתורה הקפידה על חוק זה בסקילה⁸. ולפיכך אינו חייב אלא כשמעביר מזרעו באש לפניו, אבל אם זיבח וקיטר לפניו (ולא פירש שעושה כן לכוננת עבודה)⁹, פטור, כיון שאין דרכו בעבודה¹⁰. וכן אינו חייב על העברת זרעו, אלא כשעשה כן למה שנקרא שמו מולך. אבל אם עשה כן לעבודה זרה אחרת, או למי שאין נקרא שמו מולך, פטור¹¹.

אינו חייב משום עבודת המולך, אלא כשנתן למשרתי המולך, וגם העביר באש (אם על ידי המשרתים, או על ידי עצמו, כנ"ל). אבל אם חסר אחד מהם, פטור¹². וכן אינו חייב אלא כשיעבירונו כדרך העברתו, על ידי קפיצה באש¹³.

לרש"י והרמב"ם, לא היה האב שורף את בנו למולך, כדרך שעובדי עבודה זרה שורפים בניהם ובנותיהם לעבודה זרה אחרת, אלא בהעברה בלבד היתה עבודה זו ששמה מולך¹⁴. ומה שמצאנו במקראות שהיו שורפים בניהם לעבודה זרה, אין זו עבודת המולך.

5. כן מבואר ברש"י שם ד"ה העבירו, דאין הספק אלא בישן וסומא, שאינו יכול לעבור בעצמו, ומשמע דכה"ג בער, חייב גם כשנושאו. וכן מבואר ביד רמה. (ומאי דהוה פשיט"ל להמנ"ח במצוה ר"ח דבכה"ג דהאב נושאו אינו חייב, אינו מובן.) אמנם במאירי כתב שהעברה זו אינה שיעבירונו בעצמו, אלא שמצוה לו ועובר. ומשמע שלמד שבכלל ספק הגמרא הוא גם כשמעבירו בידיו. וכן נראה מהלח"מ (פרק ו הלכה ג) בדעת הרמב"ם. ועיין שם בכס"מ בשם מהר"ק. 6. כן היא דעת הרמב"ם שם והרמב"ן שם, וכן כתב המאירי וחידושי הר"ן בסנהדרין שם. והביאו כן מהירושלמי, "לעולם אינו חייב עד שימסרנו לכמרים ויטלנו ויעבירונו". ונראה דרש"י ס"ל דהבבלי פליג בזה אירושלמי, דאמרין בגמרא (סד, ב): אמר רבי ינאי אינו חייב עד שימסרנו למשרתי עבודה זרה, שנאמר ומזרעך לא תתן להעביר למולך. ופירש רש"י, דדייקנן לה מלשון "לא תתן להעביר", דמשמע לא תתן לאחרים להעביר (ועיין מה שפירש בזה ביד רמ"ה). ולשיטת הרמב"ם והרמב"ן אינו מובן מאי ראייה מיייתי ר' ינאי מקרא. ובחידושי הר"ן כתב דרבי ינאי דינא דמתניתין קמ"ל. ואינו מובן, מאי ראייה מיייתי לזה מקרא, ומאי מיייתי לזה סייעתא מבריייתא. ועיין בזה בתורת חיים. 7. גמרא סנהדרין סד, א, וכראב"ש דסתם לן תנא כוותיה, וכמו שפסק הרמב"ם, וכפירוש רש"י שם ד"ה שלא למולך. ועיין מאירי שכתב שהיו עושים כן לנכנס באמונתם או להיות כומר שלהם. וברמב"ם כתב שהיה זה לצורך כישוף. וכיון דלא הוי עבודה זרה, נראה דאינו נעשה מומר לכה"ת על ידי זה. ועיין עוד הערה 1. 8. כנ"פ, עיין משנ"ת בהקדמה לאיסורי עבודה זרה הערה 12. 9. רש"י שם ד"ה קתני. ועיין כס"מ שם סוף הלכה ג, ולעיל הערה 1. 10. סנהדרין שם, וברש"י שם ד"ה כל שהמליכוהו. 11. סנהדרין שם; רמב"ם שם הלכה ד. 12. סנהדרין שם. ולהרמב"ם שם מעבירו ברגליו, עיין הערה 4. 13. רמב"ם הלכות עבודה זרה ו, ג; רש"י סנהדרין סד, ב ד"ה שרגא דליבני. 14. ויקרא יח, כא.

ולדעת הרמב"ן¹⁵, היתה עבודת המולך להעביר את הבן על השלהבת פעמים רבות, עד שהיה מת בלהב האש. אמנם חייב על עבודת המולך כבר משעת ההעברה הראשונה משתמשול בו האור, כגון שנתפס האש באחד מאיבריו. אינו חייב במולך אלא על העברת זרעו, בין זרע כשר ובין זרע פסול, בניו ובנותיו, בניהם ובני בניהם, וכל יוצאי יריכו. אבל אם העביר אחיו או אחיותיו או אבותיו, או שהעביר את עצמו, פטור¹⁶.

אינו חייב במולך אלא אם כן העביר מקצת זרעו, ולא כולו, שנאמר "כי מזרעו נתן למולך", מקצתו ולא כולו¹⁷. ואם נשאר אחד מכל יוצאי יריכו שלא העבירו, אפילו הוא זרע פסול, חייב¹⁸.

העביר את כל זרעו אחד אחד, הרי נתחייב כבר מהראשון, שהרי כשהעביר את הראשון היה מקצת זרעו¹⁹. ואפילו אם היה דעתו מתחילה להעביר את כולם²⁰. ואימתי יהיה זה שפטור על העברת כל זרעו, כגון שהיה לו רק בן אחד, או שהעביר את כל זרעו בבת אחת²¹, או כגון שלא התרו בו כשהעביר את בניו הראשונים, ובאים להתרות בו על העברת בנו האחרון, שאז אין מחייבים אותו על העברה זו, כיון שמעביר כל זרעו²².

המעביר למולך אחד מזרעו שאינו ראוי להלך בעצמו²³, כגון ישן או סומא²⁴, נסתפקו בגמרא אם חייב על העברתו, וספק נפשות להקל²⁵.

15. רמב"ם שם ה. 16. שם ד. 17. עיין מנ"ח מצוה רח (ט). 18. תוספות סנהדרין סד, ב ד"ה העביר. 19. מאירי שם, ודלא ככס"מ הלכות עבודה זרה ו, ד. 20. תוספות ומאירי שם. 21. ערוך לנר סנהדרין שם, עיי"ש, והדין נראה אמת. ונראה דאפילו אם היה שוגג גמור כשהעביר הראשונים, אפ"ה פטור על האחרון, דהא על כל פנים העביר כל זרעו. ומשכח"ל כה"ג גם לענין חיוב חטאת, וכגון שהזיד בראשונים ושגג באחרון, דפטור עליו מחטאת, כיון דהוה כל זרעו. וכן נפק"מ כשהעביר כל זרעו בשוגג אחד אחד, לפי מה שכתב במנ"ח שכשמעביר כמה בניו חייב על כל אחד ואחד, כיון דהוו גופים מוחלקים, ובכה"ג יהיה חייב על הראשונים ופטור על האחרון. ומכל מקום נ"פ, דהא דפטור על האחרון, זהו כשהעביר את כולם באופן המחייב, אבל אם חסר באחד מהם אחד מהתנאים, כגון שהעבירו שלא כדרכו, נחשב שלא העבירו כלל, וחייב על האחרון. 22. רש"י סנהדרין סד, ב ד"ה העבירו. ועיין לעיל הערה 6. 23. וה"ה קטן שאינו יכול להלך, או נכה רגלים (מנ"ח; על"נ). 24. רמב"ם שם ה. 25. עיין רמב"ם הלכות עבודה זרה ו, ז, והלכות בית הבחירה א, ה, ורש"י ויקרא כו, א.

**מצות לא תעשה שלא להשתחוות על אבן משכית,
שנאמר (ויקרא כו, א): "וְאֶבֶן מְשִׁיית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם
לְהִשְׁתַּחֲוֹת עָלֶיהָ".**

אבן משכית היא אבן מסותתת שמכסים בה את הקרקע¹. ואסרה תורה להשתחוות על רצפת אבנים, אפילו לשמים². והמשתחוה על אבן משכית, לוקה. ואין חייבים על אבן משכית אלא בהשתחואה גמורה, בפישוט ידיים ורגלים, שנמצא כולו מוטל עליה³.

אין איסור אבן משכית נוהג אלא מחוץ לבית המקדש. אבל במקדש מותר להשתחוות על האבנים, שנאמר "בארצכם", בארצכם אי אתם משתחווים, אבל אתם משתחווים על אבנים של בית המקדש⁴.

ואין איסור אבן משכית אלא ברצפה של אבנים, אבל על רצפה של לבנים, מותר⁵. וכן אף ברצפה של אבנים, אם מפסיק באיזה דבר בין פניו לבין האבנים, כגון ששוחט שם עשבים, או שמציע שם מחצלאות, מותר⁶.

השתחואה על רצפת אבנים בלא פישוט ידיים ורגלים, אסורה מדרבנן⁷. ועל כן נהגו כשנופלים על פניהם בבית הכנסת ביום הכפורים, שמפסיקים באיזה דבר בין פניהם לקרקע⁸.

1. ועיין רמב"ם שם ו, שפירש הטעם מפני שהיה דרך עובדי עבודה זרה להניח אבן לפניו להשתחוות עליה. (וכע"ז איתא ברמב"ן דברים סוף פרק טז.) ורש"י מגילה כב, ב כתב דאסרה תורה להשתחוות על רצפת אבנים כדוגמת המקדש. ועיין כס"מ שם, ומנ"ח מצוה שמש. 2. רמב"ם שם. ועיין פמ"ג או"ח קלא במ"ז טו, שדקדק מלשון הרמב"ם שאינו לוקה מן התורה אלא כשכל גופו על האבן, הא מקצת שלא על האבן, פטור. 3. רמב"ם שם ז. ועיין מנ"ח מצוה שמש, שהסתפק אם גם בהר הבית מותר להשתחוות, או רק בעזרה. ולפי מה שפירש הרמב"ם בפהמ"ש מתניתין דמדות ב, ג "וגזרו כנגדן י"ג השתחוויות", הרי מבואר שמשתחווים בהר הבית. אכן מהרא"ש במשנה ו שם משמע שמפרש דקאי אהשתחוויות שבעזרה. 4. מג"א קלא, כ; מ"ב שם מא. 5. רמב"ם שם. ובשעה"צ קלא אות מג נשאר בזה בצ"ע לדינא. אמנם זהו לפי מה שהבינו האחרונים בדעת הג"א שאוסר בפישוט יו"ר גם שלא על האבן. ולפי משי"ת בהערה הבאה, אין מקום לספק זה. ובנידון זה יש להקל יותר, דמהמג"א שם מבואר דהצעת עשבים קילא טפי מהיכא שאין רצפת אבנים. 6. רמב"ם שם ח. ועיין באחרונים באו"ח סוף סימן קלא, שנקטו דה"ה דבפישוט יו"ר שלא על הרצפה, אסור מדרבנן. והבינו כן בדעת הג"א פ' תפלת השחר. אמנם אנו זכינו ליאור באו"ז הגדול (ח"א סימן צג), שהוא מקור דברי הג"א, ומבואר בדבריו דלא כהבנת האחרונים, ואדרבה, לא ס"ל כלל גזירה דרבנן בלא פיו"ר, ומה שאסר פיו"ר בלא רצפת אבנים, אין זה מלתא דאבן משכית, אלא מדין אדם חשוב שאסור ליפול על פניו, ולכך בעינן שיטה מעט. ונמצא דשפיר תמה הב"י על מה שהבין מהג"א דיש איסור בלא רצפה, והרי ברמב"ם מפורש להתירא, ומנלן לנטות מדבריו, ובפרט דהפ"ח לא ס"ל כלל גזירה דרבנן בדין אבן משכית. 7. מרדכי פ' הקורא עומד; או"ח קלא, ח ברמ"א. 8. ריב"ש תיב; מ"ב שם מא.

ואין אסור מדרבנן אלא כשפניו דבוקות בקרקע, אבל כששוחה, כדרך שועשים בכריעות שבתפלה, שאינו מדביק פניו בקרקע, מותר⁹. וכן אף כשמדביק פניו בקרקע, אם נוטה קצת על צדו, מותר¹⁰.

מצות לא תעשה שלא להסית אדם מישראל לעבוד עבודה זרה, שנאמר (דברים יג, יב): "ולא יִסְפּוּ לַעֲשׂוֹת פְּדָבָר הָרַע הַזֶּה בְּקִרְבָּךְ".

המסית את אחד מישראל לעבוד עבודה זרה חייב סקילה, שנאמר (שם י): כי הרג תהרגנו... וסקלתו באבנים ומת". ואף על פי שלא עבד המסית בעצמו עבודה זרה, וגם לא המוסת, חייב מיתה, מפני שהסיתו לעבוד¹. ובין אם הסית יחיד או רבים מישראל כאחד, דינו כמסית וחייב סקילה². אמנם המסית עיר שלמה, או רובה, לעבוד עבודה זרה, יצא מכלל מסית, ונידון כמדיח, ואינו חייב מיתה עד שיודחו רוב העיר על ידו ויעבדו עבודה זרה³, ויתבאר להלן בלאו של מדיח.

נביא שהסית לעבוד עבודה זרה בשם ה', יצא מכלל נביא השקר, ונידון בסקילה כמסית, ולא בחנק כנביא שקר⁴. ואפילו אם לא בא לעקור איסור עבודה זרה

9. מ"ב שם מג. ולדעת הרמב"ם מהני הטיה על צידו אף בפיו"ר על הרצפה. אמנם באו"ז הנ"ל (והו"ד בהג"א הנ"ל) פליג, וס"ל דלענין איסור אבן משכית לא מהני אצלו, ולא נאמר התיירא דאצלו, אלא לענין איסור אדם חשוב ליפול על פניו. ומשמע מיניה דעל גבי הרצפה הוי איסור דאורייתא אף באצלו. וכן נקטו הרמ"א והאחרונים לדינא בסוף סימן קלא, דאסור בפיו"ר על הרצפה אף באצלו. אלא שהם הבינו מהג"א שאינו אסור אלא מדרבנן. 10. רמב"ם הלכות עבודה זרה ה, א. 1. שם, וכמו שפירש רש"י במתניתין סנהדרין נג, א דמדיח היינו דוקא בעיר הנידחת, ומשמע דבלא"ה הוי מסית, וכמש"כ המהר"ם שיק בהגהת ספר מצות ה', והפר"ח בהלכות עבודה זרה, ובדינא דחיי לאוין כו, ובחזו"א סנהדרין כד, י. ודלא כהחינוך מצוה פז, ולח"מ הלכות עבודה זרה ה, א, ומנ"ח מצוה תסב. (ובמנ"ח מצוה פז סתר דברי עצמו, שכתב דכל שחסר מתנאי עיר הנדחת הוי בכלל מסית). 2. רמב"ם שם ב, ופרק ד הלכה ו, ועיין שם בכס"מ ד"ה ובין שהודחה כולה, ובחזו"א סנהדרין כד, ז ד"ה ר"מ. 3. סנהדרין פט, ב; רמב"ם שם ה, א; חזו"א שם. ודעת כמה ראשונים לפסוק הלכה כרב המנונא סנהדרין צ, א דנביא שהדיח לעבור גם על אחת משאר מצוות נידון בסקילה. והם רבינו חננאל שם (נדפס באוצה"ג); ריא"ז; חידושי הר"ן וחידושי רבנו דוד; רמב"ן עה"ת דברים יג, ד. ועיין חזו"א סנהדרין כד, ז, שכתב בדעת הרמב"ם דס"ל דרב המנונא ורב חסדא פליגי אליבא דספרי, ואנן לא קי"ל כן. ודלא כלח"מ ריש פרק ה מהלכות עבודה זרה שנדחק בזה. ועיין רמב"ם סוף פרק ט מהלכות יסודי התורה שכתב דנביא שהסית לעבודה זרה יחנק כדין נביא השקר. ותימה, הא יש לו להסקל כמסית, וכמו שכתב בעצמו ריש פרק ה מהלכות עבודה זרה. וצ"ע. 4. עיין רמב"ם הלכות יסודי התורה ט, ה, וחזו"א שם ד"ה

לגמרי, אלא הורה לעבוד עבודה זרה כהוראת שעה, הרי זה נסקל כמסית. ואינו כשאר איסורים, שיכול הנביא להורות בהם היתר לפי שעה.⁵

וכן המתנבא בשם עבודה זרה לעבדה, אין דינו בחנק כמתנבא בשם עבודה זרה, אלא בסקילה כמסית.⁶

חומר במסית משאר חייבי מיתות, שאמרה תורה "לא תחמל ולא תכסה עליו", והיינו שאין מבקשים לו שום צד של זכות, וכמו שיבואר להלן בלאוין אלו. ולפיכך אין המסית צריך התראה כשאר חייבי מיתות.⁷ וחייב משום מסית בכל אופן שקורא לעבוד עבודה זרה.⁸ אמר לשנים, הרי הם עדין, ומביאים אותו לבית דין וסוקלים אותו.⁹ אמר לאחד, מצוה שיערים עליו עד שיסית בפני שנים כדי להרגו, ואומר לו, יש לי חברים שרוצים בכך, בוא ואמור בפניהם. אם לא רצה להסית לשנים, מצוה להכמין לו עדים. כל חייבי מיתות שבתורה אין מכמינים עליהם, חוץ מזה. כיצד מכמינים לו, המוסת מביא שנים, ומעמידם במקום אפל, כדי שיראו את המסית וישמעו דבריו, והוא לא יראה אותם, ואומר למסית אמור מה שאמרת לי ביחוד, והלה אומר לו, והמוסת משיבו, היאך נניח את אלהינו שבשמים ונלך ונעבוד לעצים ואבנים?¹⁰ אם חזר בו המסית או שתק, פטור.¹¹ ואם אמר לו, כך היא חובתנו וכך יפה לנו, העומדים שם ברחוק מביאים אותו לבית דין וסוקלים אותו.¹²

ומצוה ביד המוסת לסקלו, שנאמר: "ידך תהיה בו בראשונה להמיתו, ויד כל העם באחרונה". ואינו כשאר הנסקלים, שמומתים על ידי עדיהם.¹³

לאחר שהורגים את המסית כותבים ושולחים לכל עיר ועיר ומכריזים, איש פלוני נהרג בבית דין על שהסית לעבוד עבודה זרה, שנאמר: "וכל ישראל ישמעו ויראו".¹⁴

ומש"כ, ודלא כלח"מ שם. וכן ברש"י סנהדרין סז, א ויפט, ב משמע דנביא שהדיח היינו שהסית לעבוד עבודה זרה, ואפילו אם הסית רק ליחיד. וכן היא פשוטות הסוגיא סנהדרין סז, א. ועיין שם בלח"מ שנדחק בזה. ומאי דאיתא בסנהדרין פט, ב "לפינן מסית רבים ממסית רבים", ומשמע דנביא שהדיח היינו מסית רבים— עיין בזה בחזו"א שם ח. 5. עיין חזו"א סנהדרין כד, ח ד"ה ונביא. 6. כן פירש רש"י סנהדרין ח, ב בפירושו האי דינא דאין מסית צריך התראה. 7. ואינו צריך דוקא לומר כך אוכלת כך שותה, עיין רמב"ם הלכות עבודה זרה ה, ב. 8. מתניתין סנהדרין סז, א. 9. ואם אמירה זו היא לעיכובא, ואם גם במסית לשנים צריך אמירה זו, תלוי בשיטות המפרשים, דלהתוספות (סנהדרין ח סוף ע"ב) אמירה זו היא משום התראה כלדהו. ולפי זה לעולם צריך לה. וביד רמה סנהדרין סז פירש בכמה אופנים, ונפק"מ לדינא. ועיין חזו"א סנהדרין כד, ח ד"ה והנה במתני' וד"ה ובתו. 10. עיין חזו"א שם, שכל זמן שלא פירש מהם יכול לחזור בו. 11. מתניתין סנהדרין סז; רמב"ם עבודה זרה ה, ג. 12. רמב"ם שם ד. 13. רמב"ם הלכות ממרים ג, ח, וכמו שביאר בכס"מ שם ובהלכות עדות יח, ז, שאין משמרים אותו עד הרגל כזקן ממרא. וכן היא דעת רש"י דברים כא, כא. ועיין מזרחי דברים יז, יג, וגור אריה שם, ועוד. 14. ספר המצוות לאוין יזיח; הלכות עבודה זרה ה, ד. ולפי לשון הרמב"ם שם מוטלים איסורים אלו על

מצות לא תעשה שלא לאבות למסית, שנאמר (דברים יג,
ט): "לא תאבה לו".
ומצות לא תעשה שלא לשמוע לו, שנאמר (שם): "ולא
תשמע אליו".

הרמב"ם פירש לאוין אלו על פי הספרי: לא תאבה לו – שלא לאהוב את המסית.
לא תשמע אליו – שלא למנוע שנאה מהמסית¹. ונמצא לפי זה, שהאזהב
את המסית עובר בשני לאוין אלו. ומי שאינו אוהבו, אבל גם אינו שונאו, עובר רק
בלאו השני.

והרמב"ן² טען כנגד הרמב"ם, שמהגמרא, וכן מתרגום אונקלוס, נראה כונה אחרת
באזהרות אלו: לא תאבה לו – לשון רצון, והיינו, לא תסכים לו בלבך.
ולא תשמע אליו – שלא תודה לו בפיו לומר כן אעשה, אלך ואעבוד עבודה זרה
שאמרת. והוא חייב מיתה כשהודה לו בפיו, כדין המקבל עבודה זרה על עצמו באלוה,
וכמו שאמרו בגמרא³: לא תאבה לו ולא תשמע אליו, הא אבה ושמע חייב. ואם הודה
לו בלבבו, הרי הוא עובר רק בלאו הראשון. ואם הודה לו גם בדיבור, הרי הוסיף לעבור
גם בלאו השני⁴.

ודעת הרמב"ן⁵, שאין למנות שני לאוין אלו במנין המצוות, שכבר נכללים הם
באיסור עבודה זרה, והיינו איסור קבלת עבודה זרה באלוה, וכמו
שנתבאר במקומו⁶.

המוסת. אמנם לפי מה שיתבאר בלאוין הבאים, דנראה דלאוין אלו מוטלים על כולם, ולא דוקא
על המוסת, נראה דגם ב' לאוין אלו אינם בדוקא על המוסת, גם לשיטת הרמב"ם. וכן בלשון
הסיפרי לא נזכר המוסת, וכן הסמ"ג בלאוין אלו לא הזכיר המוסת. וכן הרמב"ם עצמו ברמזי
המצוות כתב "שלא לאהוב המסית", "שלא לעזוב שנאתו".¹ בפירושו על התורה, ובהשגות
לספר המצוות לאוין כח. 2. סנהדרין סא, ב. 3. רמב"ן עה"ת שם. 4. בספר המצוות
שם. 5. אמנם בסוף הספר, בחשבון המצוות שסיקל מחשבון הרמב"ם, לא מנה הרמב"ן ב'
מצוות אלו, וצ"ע. 6. כן מבואר גדר לאו זה בהשגות הרמב"ן לספר המצוות, במצוות ששכח הרב,
לאוין יג. ואם כן הוא לאו על בית דין, ולא רק על המוסת, כפי שנראה מפשטות לשון הרמב"ם
בספר המצוות ובמשנה תורה. ואמנם לשון הרמב"ם ברמזי המצוות גם בלאו זה, "שלא להצילו".
ומשמע דהלאו הוא על כולם. וכן הוא פשטא דלשון הסיפרי, וכן הסמ"ג במצוה זו גם כן לא הזכיר
המוסת. וכן כתב הרב דינא דחיי, שלא זו היא גם באחרים. וזה דלא כמו שכתב המהרש"ל על
הסמ"ג שכל אלו הלאוין הם רק במוסת. ועיין גם חזון איש (סנהדרין כא סוף ס"ק א), שמצדד גם
כן דהלאו הוא על בית דין.

מצות לא תעשה שלא לחוס על המסית, שנאמר (דברים יג, ט): "וְלֹא תִחָסַע עֵינֶיךָ עָלָיו".

בנוסף על המצוה שיש בהריגת המסית, כדרך שנצטוינו בכל שאר חייבי מיתות בית דין, עוד הזהירה התורה בלאו מיוחד שלא לחוס על המסית ולהמנע מהריגתו. ונמצא שאם נמנעים בית דין מהריגת המסית, עוברים בעשה ולא תעשה¹.

מצות לא תעשה שלא לחמול על המסית, שנאמר (דברים יג, ט): "וְלֹא תִחַמְל... עָלָיו".
ומצות לא תעשה שלא לכסות עליו, שנאמר (שם): "וְלֹא תִכְסֶה עָלָיו".

שלא לחמול עליו, היינו שלא ללמד עליו זכות. ושלא לכסות עליו, היינו שלא להמנע מללמד עליו חובה¹. ומכאן למדנו חומר שהחמירה התורה במסית יתר על שאר חייבי מיתות בית דין, שבכל חייבי מיתות בית דין משתדלים בית דין וטורחים למצוא להם צד זכות, ובמסית הוא להיפך, שאין מהפכים בזכותו, אלא אדרבה, סותמים בפניו דרכי הצלתו.

שלא ללמד עליו זכות, כיצד. הרי שידעו בית דין טענה שיוכל המסית לטעון כדי לזכות בדין, בשאר חייבי מיתות בית דין, אם לא טען הנידון בעצמו, מלמדים אותו בית דין לטעון. אבל במסית אין טוענים בית דין בשבילו טענת זכות, אלא אם כן טוענה הוא בעצמו².

וכן אם יצא מבית דין חייב, ואחר כך מצאו לו צד זכות, בשאר חייבי מיתות מחזירים את דינו (וכפי שיתבאר בלאו של "נקי אל תהרג"). ובמסית, אין מחזירים דינו לזכות³. אלא אם כן נתברר שטעו בדבר המפורש בתורה⁴.

1. ואזהרות אלו בודאי מוטלות הן על כל ישראל, וכמו שמבואר בגמרא, דמכאן למדנו דמחזירין לחובה ואין מחזירין לזכות וכו'. ועל כרחק דמש"כ הרמב"ם בלשונו דהיא אזהרה על המוסת, זהו לאו דוקא. וכן נקט בפשיטות במנ"ח במצוה תס, ובחזו"א סנהדרין כא סוף ס"ק א. ותמוה מש"כ מהרש"ל (על הסמ"ג, לאוין ל), שלא זו קאי על המוסת. וגם דברי המנ"ח במצוה תסא תמוהים, שכתב בלאו דלא תכסה אמוסת קאי. ובודאי ז"א, דמאחר שלאו דלא תחמול אבי"ד קאי, בודאי ה"ה בלאו דלא תכסה. ומינה, דה"ה שאר לאוי דכתיבי בהאי קרא, קאי נמי אבי"ד, ולישנא דהרמב"ם שכתוב דקאי אמוסת, לאו דוקא. ועיין מה שכתבתי בהערות למצוות הקודמות. 1. סנהדרין כט, א וברש"י שם; רמב"ם הלכות סנהדרין יא, ה. 2. סנהדרין לג, ב; רמב"ם שם. 3. מנ"ח מצוה תסב (יב). 4. סנהדרין שם; רמב"ם שם.

שלא להמנע מללמד חובה כיצד, הרי שיצא מבית דין זכאי, ואחר כך מצאו לו צד חובה, בשאר חייבי מיתות אין מחזירין אותו לחובה (מלאו של "צדיק אל תהרג"), והמסית מחזירים אותו.⁵

בשאר חייבי מיתות, אם אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו חובה, אין שומעים לו, ובמסית שומעים לו.⁶

בכל שאר חייבי מיתות בית דין, פותחין בדין בצד הזכות, ובמסית פותחין בכל מה שיזדמן, בין אם יהיה לזכות או לחובה.⁷

בכל שאר חייבי מיתות, אין מטין את הדין לחובה עד שיהיו המחייבים יתירים על המזכים בשנים (וכמו שיתבאר בלאו של "לא תהיה אחרי רבים לרעת"). ובמסית מטים לחובה גם אם היו המחייבים יתרים על המזכים באחד.⁸

בכל שאר חייבי מיתות, דיין שלימד זכות, אינו חוזר ומלמד חובה אלא בשעת גמר דין, ובמסית, יכול מי שלימד זכות לחזור וללמד חובה גם בשעת משא ומתן.

בכל חייבי מיתות, אין גומרים את הדין בו ביום, אלא צריכים להלין את הדין, שמא ימצאו לו צד זכות. ובמסית, גומרים את דינו בו ביום.⁹

ומטעים זה, הורגים את המסית גם אם ראו בית דין כולם לחובה, שהרי אין צריכים להלין את דינו. מה שאין כן בשאר חייבי מיתות, שאם ראו בית דין כולם לחובה פוטרם אותו.¹⁰

כל חייבי מיתות אין גומרים דינם בלילה, ומסית גומרים את דינו אף בלילה.¹¹

עוד אמרו, שאף על פי שאין מושיבים בסנהדרין זקן וסריס ומי שאין לו בנים, מפני חשש מידת אכזריות, אבל בדינו של מסית מושיבים.¹²

5. כמבואר בתוספתא סנהדרין פרק י, דכל הדברים שמטים לזכות בדיני נפשות אין נוהגים במסית, ולא רק מה שנמנו בגמרא וברמב"ם להדיא. וכן נקט מדנפשיה ברדב"ז סנהדרין י, ה, וכ"כ בחזו"א סנהדרין כא, א. ודלא כמנ"ח מצוה תסב (יב). 6. ועיין שם בחזו"א, דמ"מ שומעים גם לתלמיד שמלמד זכות. 7. תוספתא שם, וכפי שביאר בחזו"א שם. 8. שם. 9. חזו"א שם. 10. תוספתא שם. וצ"ע, הא דין זה דאין גומרים דין בלילה ילפינן בסנהדרין לד, ב מקרא דהוקע אותם נגד השמש, ואין זה מחמת הטייה לזכות, אלא מגזה"כ, ואמאי לא ינהג גם במסית. וצריך לומר דזהו נמי כי היכי דליהוי ליה הלנת דין, אולי ימצאו לו בינתיים צד זכות. וצ"ע. 11. סנהדרין לו, ב; רמב"ם הלכות סנהדרין יא, ה. ועיין חזו"א סנהדרין כא, א, דמשמע מהגמרא והרמב"ם דצריכים להושיב בדוקא מאלו בסנהדרין. ובפשוטו א"נ כן, דהא ודאי לא בעינן דליהו כולו סנהדרין בדינו של מסית זקנים וכו'. ומה גבול יש בזה, ואם לומר שצריך שיהיה עכ"פ א' מהם זקן וכו', מה תועלת כל כך בזה, ותו, אם יש בית דין קבוע בעיר, אטו יש להוריד אחד מהם כדי להושיב זקן וכד' בדין. 12. סנהדרין ח, ב ו"פ, ב, ומבואר ברש"י דזהו מהאי קרא. וכן

עוד למדו חז"ל מכאן, שהמסית אין צריך התראה כשאר חייבי מיתות¹³.
עוד אמרו, לכל אין הבן נעשה שליח בית דין לאביו להכותו ולקללו, חוץ ממסית,
 שהרי אמרה תורה לא תחמול ולא תכסה עליו¹⁴.
כל החומרות שהחמירה תורה במסית, נוהגות גם במדיח¹⁵.

**מצות לא תעשה שלא להדיח את ישראל אחר עבודה
 זרה, שנאמר (שמות כג, יג): "ושם אלהים אחרים... לא
 ישמע על פיך".**

המדיח, זהו המסית אנשי עיר מישראל לעבוד עבודה זרה. והוציאה התורה את
 המדיח מכלל המסית, שכאשר מסית את כל אנשי העיר, או רובם, אינו
 נידון כדין מסית, אלא כדין מדיח¹. ודין המדיח, שאינו נסקל אלא אם כן הודחו אחריו
 רוב אנשי העיר לעבוד עבודה זרה. ואמנם אם הסית בסתם לאחר מאנשי העיר, כבר
 דינו כמסית, ונתחייב מיתה אפילו אם לא עבד המוסת, וכמו שנתבאר בדין המסית.
 אכן אם פירש כוונתו בשעה שהסית, שמתכוין להדיח את כל העיר או רובה, באופן
 זה אין דנים אותו מלכתחילה כמסית, אלא כמדיח, ואינו נסקל עד שתודח רוב העיר².
נביא שהדיח לעבודה זרה בשם ה', יצא מכלל נביא השקר, ונידון בדין מדיח, שאינו
 נסקל עד שיודחו רוב העיר אחריו. וכן המדיח בשם עבודה זרה, יצא מכלל
 המתנבא בשם עבודה זרה, ונידון בדין המדיח³.

ברש"י סז, א. 13. סנהדרין פה, ב; רמב"ם הלכות ממרים ה, יד. 14. חזו"א סנהדרין כא, א ד"ה
 ונראה; כד, י ד"ה בלח"מ וד"ה כללו. 15. עיין מה שנתבאר בלאו דמסית הערה 2. 1. כס"מ
 הלכות עבודה זרה ד, ו ד"ה ובין שהודחה כולה. וגם במאירי סנהדרין סז, א ד"ה ואמר, כתב
 דמדיחים אין נהרגים אלא כשהודחו כל העיר אחריהם. 2. רמב"ם עבודה זרה ה, ב. ועיין חזו"א
 סנהדרין כד, ח ד"ה ונביא. ודלא ככס"מ ד, ו, שכתב דאע"ג דאינו נסקל מדין מדיח, אבל נסקל (?)
 משום מתנבא לעבודה זרה. עיין חזו"א שם. 3. כן מבואר ברמב"ם הלכות עבודה זרה ה, ב, על
 פי מה שפירש בו בחזו"א סנהדרין כד, ז ד"ה ר"מ. ואף על פי שהוא קצת דוחק בלשונו, מכל מקום
 נראה פירושו אמת, ודלא כהלח"מ שם בהלכה א, שחידש חילוקי דינים, דבמדיח בעינן שיתקיימו
 תנאי עיר הנידחת, ובנביא המדיח בעינן שיודחו רוב העיר אחריו. ואין מקור לחילוקים אלו. וזהו
 גם דלא כהמנ"ח במצוה פז, שכתב דכל עוד אין דנים בעיר דין עיר הנידחת, אין נידונים המדיחים
 כמדיחים. ולפי דברי החזו"א נראה דכדי לדון את המדיחים, אין צריך שתהיה התראה בנידחים,
 דכל שעבדו עבודה זרה על ידי הדחתו, אף אם אין דנים אותה כלל כעובדי עבודה זרה, מכל מקום
 המדיחים בסקילה. ולפי זה מתיישבים גם דברי החינוך, שכתב שלאו דמדיח נוהג גם באשה. אמנם

המדיח אנשי עיר מישראל לעבודה עבודה זרה, והודחו רוב אנשי העיר אחריו, הרי זה נסקל. ואפילו אם לא נשלמו תנאי עיר הנדחת בעיר זו, ואין דנים אותה ואת יושביה כעיר הנדחת, מכל מקום המדיחים נידונים בסקילה. וכגון, שלא היו המדיחים שנים, או שלא היו מאנשי אותה העיר, וכיוצא בזה⁴. אמנם עיירות שאינן ראויות להיות עיר הנדחת, כתב החזו"א⁵ דמסתבר שאין נוהג בהן דין מדיח כלל, וחוזר דין המדיח עיר כזו להיות כדין המסית. וכגון ירושלים, או עיר הסמוכה לספר, או עיר שיש בה פחות ממאה אנשים או יותר מרובו של שבט, שכל אלו אינם ראויים להיות נידונים בדין עיר הנדחת.

החומרות שהחמירה תורה במסית על פני שאר חייבי מיתות, שאמרה תורה לא תאבה לו וכו' ולא תחוס עינך, ולא תחמול ולא תכסה, נוהגות גם במדיח⁶.

עוד סמכו חכמים מלאו זה איסור לגרום לגוי להשבע בעבודה זרה⁷. ונתבאר לעיל באזהרה שלא להשבע בעבודה זרה.

מצות עשה להרוג אנשי עיר הנדחת ולשרוף את העיר, שנאמר (דברים יג טז-יז): "הִנֵּה תִּפֹּה אֶת יֹשְׁבֵי הָעִיר הַהִיא לְפִי חָרֵב, הַחֲרִים אֹתָהּ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּהּ וְאֶת בְּהֵמָתָהּ לְפִי חָרֵב, וְאֶת כָּל שְׁלָלָהּ תִּקְבֹּץ אֶל תּוֹךְ רַחֲבָהּ, וְשָׂרַפְתָּ בָּאֵשׁ אֶת הָעִיר וְאֶת כָּל שְׁלָלָהּ כְּלִיל לֵה' אֱלֹהֶיךָ".

עיר מישראל שהדיחו את יושביה לעבוד עבודה זרה דנים אותה בדין עיר הנדחת, והורגים את העובדים בסיף, ושורפים את העיר, וכמו שיבואר.

אין עיר נעשית עיר הנדחת אלא אם כן נשלמו בה תנאי העיר הראויה להיות עיר הנדחת, ואופני ההדחה הראויים, וכמו שיבואר. אבל אם לא נשלמו תנאיה, אין עושים בה דין עיר הנדחת, אלא דנים את עובדי עבודה זרה שבתוכה כיחידים, בסקילה.

לדעתנו נוהג לאו דמדיח גם במדיח לשנים, ובזה לא נקטינן כוותיה, וכמו שנתבאר בלאו דמסית הערה 2. 4. בסנהדרין כד, ז סוף ד"ה ר"מ הסתפק בזה, ובסוף ס"ק י כתב דמסתבר שאין נוהג בזה דין מדיח. 5. חזו"א סנהדרין כא, א ד"ה ונראה; כד, י ד"ה בלח"מ וד"ה כללו. 6. עיין סנהדרין סג, ב. ועיקר האזהרה היא מלאו דשם אלהים אחרים לא תזכירו, עיין תוספות שם. 7. רמב"ם הלכות עבודה זרה ד, ד.

עיר הראויה להיות עיר הנידחת

אין נעשית עיר הנידחת אלא עיר בארץ ישראל, שנתחלקה לאחד משבטי ישראל. אבל ירושלים אינה נעשית עיר הנידחת, כיון שלא נתחלקה לשבטים¹. וכן אין אחת מערי המקלט נעשית עיר הנידחת, מאחר שנתחדו להיות עיר מקלט².

עיר העומדת בספר אינה נעשית עיר הנידחת, שנאמר "מקרבך", ולא מן הספר³. אין עושים לעולם שתי ערים נידחות בארץ אחת, כגון בגליל או ביהודה. אבל עושים אחת ביהודה ואחת בגליל⁴. ואין עושים לעולם יותר משתי ערים נידחות בארץ ישראל, אפלו בשלש ארצות נפרדות, ואפילו בשלשה בתי דינים שונים⁵.

מדיחי עיר הנידחת

אין העיר נעשית עיר הנידחת אלא אם כן הודחה על ידי מדיחים. אבל אם הודחו אנשי העיר מעצמם, אינה נעשית עיר הנידחת. וצריך שיהיו המדיחים שנים לפחות, ויהיו מאנשי העיר⁶, ומבני שבטם של אנשי העיר. ודוקא אם היו המדיחים אנשים, אבל אם הודחה העיר על ידי נשים או קטנים, אינה נעשית עיר הנידחת⁷. ודוקא אם הדיחווה המדיחים בעצמם, ולא על ידי שלוחם⁸, ובלשון רבים, שאמרו להם נלך ונעבוד עבודה זרה, וכיוצא בזה⁹. ודין המדיחים עצמם נתבאר באזהרה המדיח.

המודחים

אין עושים עיר הנידחת אלא אם כן הודחו רוב יושבי העיר לעבוד עבודה זרה. ומביאים במנין יושבי העיר גם אנשים שאינם קבועים בעיר, אם שהו בעיר שלשים יום, שאז נחשבים כיושבי העיר, ומצטרפים למנין תושביה, בין להקל ובין

1. שם, ועיין שם בנו"כ, ומקור הרמב"ם מספרי זוטא, עיין מנ"ח מצוה תסד (ה). ושם בספרי זוטא דריש לה מקרא, "תהינה", אל יעשו עיר הנידחת. ומשמע מזה דזהו דוקא בשש הערים, דקפיד בהו קרא דיהיו ערי מקלט. ודלא כמו שהבין הפר"ח מלשון הרמב"ם (עיין מנ"ח שם), דמייירי גם בערי הלויים. ולא היה לפני הפר"ח הספרי זוטא. 2. סנהדרין טז, ב. וברמב"ם שם העתיק כטעמא דר"ש, ועיין נו"כ ומנ"ח באורך. 3. סנהדרין טז, ב. 4. שם, וכשיטת הראב"ד הלכות עבודה זרה ד, ד, וכן הסכים המאירי, וכפשטא דסוגיא. ולהרמב"ם שיטה אחרת בזה, עיין שם באורך בכס"מ. 5. ולא סגי לענין המדיחין שיהיו מ"יושבי העיר" בעלמא בשלשים יום, עיין חידושי הר"ן ומנ"ח. ועיין אור שמח הלכות עבודה זרה פרק ד שדקדק מהסוגיא דלא סגי גם בדר בה י"ב חדש, ובעינן דיהיה לו בעיר נחלה גמורה. 6. רמב"ם שם ב. 7. סנהדרין קיא, ב. ועיין מנ"ח בשם שעה"מ, והגהות הרש"ש שם. 8. רמב"ם שם ה, עיין שם בכס"מ. 9. רמב"ם שם ט, ועיין שם בכס"מ. והמדיחים עצמם אינם נמנים במנין רוב אנשי העיר, עיין מנ"ח מצוה תסד (טז).

להחמיר. להקל, שאינה נחשבת לעיר הנידחת עד שיודח רוב מנין תושביה, יחד עם השוהים בה. להחמיר, שאם הודחו רוב יושבי העיר, והודחו עמהם גם השוהים בה, נידונים גם הם בדין עיר הנידחת, ולא כיחידים¹⁰.

אין דנים דין עיר הנידחת אלא אם כן היו המודחים לא פחות ממאה. שבפחות ממאה אינם נחשבים כעיר¹¹. וכן אם היו המודחים רובו של שבט אינם נידונים בדין עיר הנידחת¹², שיצאו מתורת עיר, ונחשבים כציבור¹³.

דין עיר הנידחת

אנשי עיר הנידחת צריכים עדים והתראה לכל אחד ואחד, כשאר חייבי מיתות¹⁴. ואין דנים אנשי עיר הנידחת אלא בבית דין הגדול של שבעים ואחד בלשכת הגזית¹⁵. וכיצד דנים אותם, אם ראו בית דין שהודחו רבים מאנשי העיר לעבודה זרה, מרבים להם בתי דינים, ומקבלים עדות על כל אחד ואחד, ומעיינים בדינם. אם ראו שאין העיר ראויה לדון בה דין עיר הנידחת, מוציאים את אלו שעבדו עבודה זרה לסקילה. ואם ראו שהודחו רוב אנשי העיר, מעלים אותם לבית דין הגדול שבירושלים, וגומרים שם את דינם, והורגים בסיף את אותם שעבדו עבודה זרה¹⁶. וכן הורגים לפי חרב את כל נפש חיה שבה¹⁷. ואחר כך מקבצים את כל שלל העיר (וכפי שיבואר להלן) אל רחוב העיר, והוא מקום כינוס בני העיר¹⁸. ואם אין לה רחוב,

10. רמב"ם שם ב. ועיין מנ"ח תסד, י, וכן בחזו"א סנהדרין כד, יא, שתמהו בזה, דלכאורה משמע דתלוי במספר אנשי העיר, ולא במספר המודחים, וכדמשמע מלשון הרמב"ם דבפחות מזה אין נחשב עיר וביותר מזה נחשב ככרך. ואמנם כן הוא כדבריהם במאירי סנהדרין טו, ב. אמנם נראה דפשטא דסוגיא רהטא טפי כהרמב"ם, דאירינתן התם לענין שבט שחטא, אי דיינינן להו כעה"נ, והתם לא מיירי לענין מנין יושבי העיר, אלא לענין מנין החוטאים. וכן משמע מפירוש רש"י, שכתב דטפי ממאה הוי כציבור, ובציבור לא כתיב סיף, ומשמע דאירי במנין המודחים, ולא מנין יושבי העיר. 11. רמב"ם שם, והוא דלא כפשטא דסוגיא דסנהדרין טו, ב. ועיין לח"מ שנדחק לישב. ועיין חזו"א סנהדרין כד, יא במש"כ לפרש סוגיית הגמרא לדעת הרמב"ם, וכן הוא במהרש"א ב, א שכתב לפרש כן הסוגיא לשיטת רש"י. וכן הוא להדיא ביד רמה לסנהדרין טו, ב, וכן נראה בפסקי הרי"ד שם. אמנם פירוש זה דחוק טובא, וכמו שכתב הרש"ש שם ב, א, דלא הוי "עד" דר' יונתן כ"עד" דר' יאשיהו. ועיין גם בתורת חיים שם טו, א, שפירש הסוגיא כפשוטה לפירוש רש"י. 12. רש"י סנהדרין טו, ב ד"ה מעשרה. 13. מתניתין סנהדרין קיא, ב. והרמב"ם כתב שגם שולחים להם ב' ת"ח להזהירם. ולא נתברר מקורו, עיין כס"מ, והראב"ד נחלק עליו. 14. רמב"ם שם ג. 15. סנהדרין קיב, א; רמב"ם שם ו. (ומשמע מהרמב"ם שאין צריך שוב קבלת עדות על עובדי ע"ז. אבל ביד רמה כתב לא כן. ועיין מנ"ח.) ודעת הרמב"ם שהורגים גם את נשיהם וטפם של העובדים. והרמ"ה חלק עליו, עיין שם במ"ע וכו"מ, וכן נראה דעת רוב הראשונים, עיין רמב"ן בפיה"ת, ומרדכי פ' היו בודקין. 16. רמב"ם שם. ולא רק בהמתה, עיין כס"מ. 17. רש"י סנהדרין קיא, ב ד"ה היה רחובה. 18. רמב"ם שם. וגם הבהמות שהרגו טעונות שריפה, רש"י חולין קמ, א ד"ה

עושים לה רחוב. היה הרחוב מחוץ לעיר, בונים חומה חוץ ממנו עד שיכנס הרחוב לתוך העיר. ושורפים את כל שללה עם המדינה באש¹⁹.

מהו שלל העיר שטעון שריפה, כל הנכסים של יושבי העיר הנמצאים בתוך העיר טעונים שריפה. אפילו נכסי הצדיקים שבתוכה, והם שאר יושבי העיר, שלא הודחו עם רובה, נשרפים בכלל שללה, הואיל וישבו בה, ממזנם אבד²⁰. אמנם הבגדים שהיו הצדיקים לבושים בהם בשעת גמר הדין של עיר הנידחת, נחשבים כגופם, ומותרים²¹.

נכסי הרשעים שהודחו, שהיו מופקדים במדינה אחרת, אם הם במקום קרוב, שאפשר לקבוץ אותם מאותו מקום אל העיר ביום שכוונסים את שלל העיר לרחובה, טעונים גם הם שריפה עם שלל העיר²².

אין טעון שריפה אלא נכסים של יושבי העיר, וכמו שנתבאר. אבל נכסים של אנשי מקום אחר שהיו מופקדים בעיר הנידחת, אינם טעונים שריפה, אלא חוזרים לבעליהם, ואפילו אם קיבלו עליהם אחריות, שנאמר "שללה", ולא שלל חברתה²³.

וכן אם היו בעיר נכסים של גבוה, לא חל עליהם איסור עיר הנידחת, שאינם בכלל שללה. וכגון, אם היו בה הקדשות²⁴, או מעשר שני, שהוא ממון גבוה²⁵.

שלל עיר הנידחת שיש בו קדושה, אין שורפים אותו כשאר הנכסים, אלא יגנו. וכגון אם היו שם כתבי הקודש²⁶, וכן תרומה שכבר באה ליד כהן. אבל תרומה שבד

אלא בשחוטא. ועיין מנ"ח מצוה תסד (לז). ומש"כ הרמב"ם "עם המדינה", משמע שר"ל בתי המדינה. ומכל מקום אף הבתים מאבן, שאינם נשרפים, מכל מקום אסורים בהנאה, דתלוש ולבסוף חיברו לא הוי כמחובר, עיין מנ"ח מצוה תסד (כה). 19. רמב"ם שם ז. 20. סנהדרין קיב, א "אי דמחובר בגופה כגופה דמיא". וכן כתב במאירי. ועיין מנ"ח מצוה תסד (כו), שעמד על מה שהשמיט הרמב"ם דין זה. ומש"כ "בשעת גמ"ד" — הוא פשוט. 21. סנהדרין קיב, א, וכפירש"י בד"ה אמר רב חסדא. וכפירוש זה משמע בגמרא קיב, ב "הא קלטוהו מחיצות", וכמו שפירש שם בבעה"מ, וביד רמה, ובחידושי הר"ן. ובל"א פירש"י, שכבר היו הנכסים האלו בתוכה (עיין רש"י, ובחינם תמה בזה במנ"ח תסד, כז). וברמב"ם פירש באופן אחר, עיין שם בכס"מ ובלח"מ. 22. רמב"ם שם י. 23. היינו קדשי בדיק הבית, וכן קדשי מזבח של צדיקים שבתוכה. אבל קדשי מזבח של רשעים ימות דהוי זבח רשעים. ולהרמב"ם קדשי בה"ב נשרפין אחר שפדו אותם, וכבר תמה בזה הראב"ד, ועיין כס"מ ומנ"ח. 24. כן משמע פשטא דסוגיא קיב, ב, דמתניתין דתנן מע"ש יגנו, מוקמינן לה כר' יהודה דס"ל מע"ש ממון הדיוט, וכמו שכתב במנ"ח סוף מצוה תסד (ותמה בזה על הרמב"ם). וכן משמע בבעה"מ, ובחידושי הר"ן, ובמאירי. ועיין גם רש"י תמורה ח, א, דמבואר מדבריו דלמאן דס"ל מע"ש ממון גבוה אין מע"ש של עיר הנדחת נאסר. 25. שם טו. 26. שם יד, על פי פירש"י סנהדרין קיב, ב. ועיין רש"י שם, שכתב דהוא הדין שאפשר ליתן התרומה לכהן בעיר שלא הודח. והיינו, מפני שנכסי הצדיקים שבעיר אינם נאסרים אלא אם כן היו שלהם בשעת גמר דין, וכמו שפירש בפר"ח על הרמב"ם, ובספרי דבי רב. ועיין מנ"ח מצוה תסד (מג), שעמד על לשון הרמב"ם בזה.

ישראל, שעוד לא באה ליד כהן, איננה בכלל "שללה", שהרי ממון הכהנים הוא, ותנתן לכהן שבעיר אחרת²⁷.

פירות המחוברים באילן אינם טעונים שריפה, שנאמר "תקבץ... ושרפת", מי שאינו מחוסר אלא קיבוץ ושריפה, יצאו פירות מחוברים, שטעונים תלישה וקיבוץ ושריפה. וכל שכן האילנות עצמם, שאינם טעונים שריפה. וכן השיער שהיה בראשי הרשעים שבעיר בשעת גמר דין אינו טעון שריפה, אפילו אם נתלש אחר כך, כיון שהיה מחוסר תלישה בשעת גמר דין²⁸. אבל דבר שהיה נעוץ ומחובר בקרקע, ולא השריש בו כאילן, אינו נחשב כמחובר, ואין תלישתו נחשבת כמעשה, וטעון שריפה בכלל העיר²⁹.

העושה דין בעיר הנידחת הרי זה כמקריב עולה כליל, שנאמר: "כליל לה' אלהיך". ולא עוד, אלא שמסלק חרון אף מישראל, שנאמר: "למען ישוב ה' מחרון אפיו", ומביא עליהם ברכה ורחמים, שנאמר: "ונתן לך רחמים ורחמך והרבך"³⁰.

מצות לא תעשה שלא לבנות עיר הנידחת, שנאמר (דברים יג, יז): "לא תבנה עוד".

עיר הנידחת אינה נבנית לעולם, וכל הבונה אותה לוקה¹. אבל מותר לעשותה גנות ופרדסים, שנאמר "לא תבנה עוד", לכמות שהיתה אינה נבנית, אבל נעשית היא גנות ופרדסים². ואף אם כבר בנו עיר הנידחת, חייבים להרוס מה שבנו, שהרי אמרה תורה "והיתה תל עולם"³.

28. רמב"ם שם יג. 29. מנ"ח מצוה תסד (כה). וכן הוא ברבינו יהונתן מלוניל, הובא בחמרא וחיי. 30. רמב"ם שם סוף פרק ד. 1. רמב"ם הלכות עבודה זרה ד, ח. ועיין מנ"ח מצוה תסה, שנוטה לומר שבבנין אחד אינו עובר, עד שיהיה מכונה בשם עיר, והניח בצ"ע. ולכאורה לשון "תל" היינו דבר חרב לגמרי, וכשנבנתה אף במקצת, כבר איננה תל. 2. רמב"ם שם. 3. מנ"ח שם. שלא ליהנות. 1. ויש בכלל זה נכסי צדיקים שבתוכה, ונכסי רשעים שחוצה לה, כנ"פ. ועיין מנ"ח

**מצות לא תעשה שלא ליהנות מממון עיר הנידחת,
שנאמר (דברים יג, יח): "וְלֹא יִדְבֶק בְּיָדְךָ מְאוּמָה מִן הַחָרֵם"**

לאחר שנגמר דינה של עיר הנידחת, הרי כל שללה טעון שריפה, וכמו שנתבאר במצות שריפת עיר הנידחת. וכל הנהנה במזיד בכל שהוא משלל עיר הנידחת הטעון שריפה¹ חייב מלקות².

עפר האדמה של עיר הנידחת אינו נאסר בהנאה, שנחשב הוא כמחובר לקרקע, וכמו אילנות של עיר הנידחת שאינן נאסרות, כיון שמחוסרות הן תלישה³.

שלל עיר הנידחת חמור משאר איסורי הנאה הנשרפים, שאסור הוא אף לאחר שנשרף ונעשה אפר, שהרי אמרה תורה "לא ידבק בידך מאומה"⁴.

ויש בלאו זה גם אזהרה לכל הנהנה מעבודה זרה ומשמשיה, נוסף ללאו שנאמר שנאמר בעבודה זרה "ולא תביא תועבה אל ביתך". ולפיכך לוקה הנהנה מעבודה זרה שתים, משום "לא תביא תועבה", ומשום "ולא ידבק בידך"⁵.

מצוה תסד (ו), דאיסור הנאה חל בגמר דין. 2. רמב"ם הלכות עבודה זרה ד, ז. ומה שכתב הרמב"ם "לוקה אחת", נראה דזהו לאפוקי ממש"כ בפרק ז הלכה ב, לענין הנהנה מעבודה זרה, שלוקה שתים, עיי"ש. 3. חולין פט, א וברש"י שם. ועיין מה שבארו בזה בתוספות סנהדרין מו, ב ד"ה תלישה. ובמאירי חולין שם משמע שעפר תיחוח נאסר. 4. רש"י חולין פט, א שם, וכמו אפר אשרה, שבארו תוספות בתמורה לג, ב ד"ה הנשרפין, דאסור מהאי קרא. 5. רמב"ם הלכות עבודה זרה ז, ב. 1. כפירוש רש"י סנהדרין סה, א ד"ה באזהרה, וכפשטא דקרא, דכולהו הנך דקרא קאי על המכשף עצמו, ולא על הנשאל בו. וכן פירש רמ"ה והמאירי שם, וכן הוא דעת תוספות עירובין יז, ב, וכמש"כ במנ"ח רנה. והתוספות סנהדרין סה, א ד"ה והנשאל חלקו על פירוש רש"י, וכתבו דלאו דבעל אוב זהו מאל תפנו אל האובות. וכן היא דעת הרמב"ם. וסוגיין דעירובין יז, ב לפי גירסתנו שם אתיא כפירוש רש"י. ובספר קרבן אהרן על תורת כהנים פרשת קדושים ביאר באורך שיטת רש"י, ויישבו מכל הקושיות, וכן ביאר את הסתירות שיש בזה בדברי רש"י עצמו. ולפירוש רש"י אתי שפיר לשון המשנה סנהדרין סה, א "הנשאל בהם באזהרה", שנקטה המשנה לשון "נשאל", ולא לשון "שואל" (ועמד בזה התוי"ט). ולפירוש רש"י א"ש, דהשואל באוב זהו בעל אוב עצמו, וכדי להבדיל ממנו נקטה המשנה לשון "הנשאל".

חוקות הגויים

מצות לא תעשה שלא לעשות מעשה אוב, שנאמר
(דברים יח, יא): "לֹא יִמָּצָא בְּךָ ... וְשֹׂאֵל אֹב"¹.

שואל אוב, או בעל אוב, זהו המעלה את נפש המת על ידי מעשה כשפים, ומושיבו בשחיו תחת זרועותיו, או באחד מפרקי עצמותיו, או בברכיו, או בזכורו, או בגולגולת של המת המוטלת בארץ. והמת מדבר מתחת זרועותיו, או משאר מקומות שהעלהו, ועונה מה ששואלים אותו².

ויש עוד אופן של בעל אוב, שמקטר לשד, לא לשם אלהות, אלא כדי שיתחבר אליו ויסייענו בכשפיו, שאין בזה ענין של עבודה זרה, כיון שאינו מקטיר לשם אלהות, אלא שעל ידי פעולה זו כופה את השד לעשות לו רצונו³. העושה מעשה אוב במזיד חייב סקילה, שנאמר (ויקרא כ, כז): "ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעני מות יומתו, באבן ירגמו אתם דמיהם במ". ואם אין עדים חייב כרת, שנאמר (שם ו): "והנפש אשר תפנה אל האבת ואל הידענים לזנת אחריהם, ונתתי את פני בנפש ההוא והכרתי אתו מקרב עמו". ובשוגג, מביא חטאת. ודוקא אם עשה מעשה אוב על ידי מעשה, וכגון, שמעלה את המת בשחיו, שאז עושה מעשה, שמקיש בזרועותיו כשהוא שואל באוב, או שמקטר לשד⁴. אבל כשאינו עושה מעשה, אינו חייב חטאת.

2. סוגיא דסנהדרין סה, א"ב. 3. עיין סנהדרין סה, א רש"י ד"ה ומשני במקטר לחבר, וביד רמה שם, ובכריתות ג, ב רש"י ד"ה ע"מ לחברו, ובש"ך ובביאור הגר"א יו"ד קמט, יט. 4. עיין סנהדרין סה, א, דלר' יוחנן סגי בהקשת זרועתיו. ותירוצא דמקטר לשד קאי גם אליבא דר' יוחנן, וכמש"כ הר"ן, הו"ד בב"י יו"ד קעט, וכמו שבארז בברכת הזבח לכריתות ג, ב, הו"ד במנ"ח מצוה רנה. 1. רש"י סנהדרין סה, א ד"ה ידעוני. ועיין ברע"ב למשנה זו, ענין חיה זו. והוא מהר"ש כלאים

מצות לא תעשה שלא לעשות מעשה ידעוני, שנאמר
(דברים יח, י-יא): "לא ימצא בך... וְיִדְעֹנִי".

ידעוני, זהו המניח עצם של חיה ששמה "ידוע" לתוך פיו, והעצם מדבר מאליו על ידי כשפים¹.

דין הידעוני כדין בעל אוב, במזיד נסקל וכשאינן עדים חייב כרת. אבל אין הידעוני חייב חטאת בשוגג, כיון שאין בו מעשה, שאין העצם מדבר בשעה שמכניסו לתוך פיו, אלא אחר כך כשהוא בפיו מדבר העצם מאליו².

מצות לא תעשה שלא לפנות אל האובות, שנאמר
(ויקרא יט, לא): "אַל תִּפְנוּ אֶל הָאֹבֹת".
ומצות לא תעשה שלא לפנות לידעונים, שנאמר (שם):
"אַל תִּפְנוּ ... וְאֶל הַיִּדְעֹנִים".

הפונה לבעל אוב, או לידעוני, ושואל מהם להגיד לו דבר העתיד וכיוצא בזה על ידי כשפיהם, עובר בלא תעשה². ואין לוקים על לאו זה, מפני שאין בו מעשה³.

ח, ה. 2. רש"י שם ד"ה ר"ל אמר ידעוני, וכפשטא דסוגיא שם. והרמב"ם כתב דהידעוני חייב חטאת, והיינו כשעושה מעשה, וכמש"כ הלח"מ הלכות עבודה זרה פרק ו, וכן כתב המאירי בסנהדרין שם. 1. כפירוש רש"י סנהדרין סה, א, ועיין בהערה 1 ללאו דבעל אוב. 2. ונראה דאינו עובר בלאו בפניה בעלמא, אלא אם כן עשו בעל האוב והידעוני על פיו להעלות באוב ולעשות מעשה ידעוני. וכן נראה מלשון ספר משנת חכמים סימן נ"ג, שכתב בחומר עוון זה שמחטיא את האוב והידעוני. אמנם נראה דעובר בלאו זה גם אם נשאל לבעל אוב גוי, דהאיסור הוא מחמת שפונה לאוב וידעוני, ולא מחמת שמכשיל האוב באיסור דבעל אוב, ודלא כנראה מדברי המשנת חכמים הנ"ל. וכן מבואר מדברי הרמב"ן בשו"ת המיוחסות סימן רפג, הו"ד בב"י יו"ד סוף סימן קעט. 3. תוספות עירובין יז, ב ד"ה אל תפנו, חינוך מצוה תקיג. אמנם הרמב"ם הלכות עבודה זרה פרק יא כתב דאם כיון מעשיו על פי האוב לוקה. וכן כתב החינוך במצוה רנה. אכן במנין המלקות בפרק יט מהלכות סנהדרין לא מנה הרמב"ם לאוין אלו בכלל הלוקין, וכבר עמד בזה הלח"מ שם. ועיקר דברי הרמב"ם שלוקין על לאו זה כשעושה מעשה ע"פ האוב, צ"ע, דלכאורה כבר עבר את מעשה האיסור במה שדרש באוב, ומה איסור יש לעשות ע"פ האוב. ונראה בכוונת הרמב"ם, דעשיית מעשה על פיו נחשבת גם כן כשאלת האוב, דאיסור שאלת האוב הוא משום שמאמת את מעשיו, ואם כן הוא הדין לעושה על פיו. ולפי זה לוקה העושה מעשה ע"פ האוב גם אם לא שאלו. (ואזיל בזה הרמב"ם לשיטתו, שכתב דהעושה מעשה ע"פ המנחש והמעונן לוקה. ואף על גב דליכא לאו בשואל מנחש ומעונן. אלא היינו משום דס"ל דהעשייה ע"פ הניחוש חשיבא כניחוש ועינון עצמם). אמנם הא התוספות בעירובין הנ"ל ודאי לא ס"ל כן, דכתבו דלאו דאל תפנו אין בו מעשה. וכן מבואר בשו"ת המיוחסות סימן רפג (הו"ד בב"י סוף סימן קעט), שכתב שאחר שעשה בעל אוב מעשה, ובא אחד ושאל להן, אין בזה אלא משום תמים תהיה. ופירשו כן בדעת רש"י. ולפי משנת לעיל, זהו דלא כהרמב"ם. 1. עפ"י גמרא ופירוש רש"י

מצות לא תעשה שלא לנחש, שנאמר (ויקרא יט, כו): "לא תִנְחָשׁוּ". ונאמר (דברים יח, י'): "לא יִמָּצָא בָךְ... וּמִנְחָשׁ".

איזהו מנחש, זהו הנותן סימנים בדברים שקרו, או שעתידים לקרות, מבלי טעם וסברה בדבר, כדרכי הגויים. וכגון שנפלה פתו מפיו, ואומר שצריך לדאוג היום מהיזק, מקלו נפלה מידו, בנו קורא לו מאחריו, עורב קורא לו, צבי הפסיקו בדרך, נחש מימינו ושועל משמאלו, ואומר על אלו שסימן רע הוא לו. וכן אם בא הגבאי לגבות ממנו מס, אומר לו, אל תתחיל בי להיות ראשון בדבר הפסד, שסימן רע הוא, או שאמר לו שלא יגבה ממנו שחרית, שלא תהיה תחילת מעשה היום בפרעון. וכן היוצא לדרך או מתחיל באיזה דבר, ומוצא לו סימן בחולדה ועופות ודגים, או בסימני הכוכבים, אם תצלח דרכו או לא¹. וכל הנותן סימן באחד מדברים אלו וכיוצא בהם, או שעושה מעשיו על פיהם, או נמנע מעשייה על פי סימנים אלו, עובר בלאו זה של ניחוש². איסור זה של ניחוש, זהו, כאמור, בדבר שאין בו טעם וסברה. אבל דבר שיש בו טעם להורות על סימן טוב, מותר להניח בו סימן ולראות בו הוראה לטובה. וכגון, אם היה צריך לצאת לדרך, ולעבור את הנהר, ונזדמנה לו מעבורת הנהר לקראתו, הרי יש בזה הוראה לטובה שהולך להצליח בדרכו, ויכול לעשות לעצמו סימן טוב מכך³. וכן אם בנה בית חדש, או נשא אשה, או נולד לו בן, והצליח אחר כך במעשיו שלש פעמים, סימן טוב הוא לו, שהולך ומצליח⁴. וכן מותר גם לעשות סימן לעצמו בדבר העתיד לבוא בדבר שיש בו הוראה לטובה, וכגון שאומר, אם תזדמן מעבורת הנהר לקראתי, סימן טוב הוא לי, ואלך למקום פלוני, ואם לאו – לא אלך⁵. אבל מכל מקום אינו רשאי לסמוך על הסימן ולעשות מעשה

סנהדרין סה, ב. 2. ולהרמב"ם אם עושה מעשה על פי הניחוש, לוקה. ועיין בלאו דמעונן הערה 1. 3. וכמעשה דרב חולין זה, ב "מברא קאתי לאפי יומא טבא לגו". וכן שם להלן, רב בדיק במברא. ועיין עוד להלן הערה 6. אמנם רק בדאיכא טעם בדבר מותר לתת סימן, אבל בדבר שאין בו טעם אסור אף באמירה בעלמא, ואפילו אם אינו סומך לעשות מעשה ע"פ הסימן. וכמבואר להדיא ברש"י סנהדרין סה, ב הובא בהערה 1. וזה דלא כנראה לכאורה מלשון הר"ן בחידושי, שכשאינו סומך לעשות מעשה מותר אף בדבר שאין בו טעם. וגם דלא כהרי"א² בסנהדרין שם, הו"ד בשלטי גבורים פ"ב דעבודה זרה, שכתב דבאמירה בעלמא אין איסור. ולמד כן מהא דכל נחש שאינו כנחש דאליעזר וכו'. אמנם בפירוש רש"י מוכרח כמשנ"ת כאן. 4. גמרא חולין שם; שו"ע יו"ד קעט, ד, ובש"ך שם ד. 5. שם, רב בדיק במברא, וכפירוש רש"י שם. ועל פי זה צריך לפרש גם כל הנך סימנים דאיתא בהוריות יב, א, עיי"ש, דבכולהו איכא טעמא, ועיין חידושי אגדות למהר"ל שם. 6. כן נראה בשיטת רש"י שם, שפירש כן הא דכל נחש שאינו כנחש דאליעזר ויהונתן אינו נחש, ופירש רש"י דזהו בנחש שסומך עליו ממש. ואפ"ה פירש שם בהא דבדיק רב במברא, דסמך על הסימן ללכת או לא ללכת. ונראה כוונתו, דענין ללכת או לא ללכת, אין זו סמיכה גמורה, דאינו עושה מעשה גמור ע"פ הנחש, אלא רק יוצא לדרך על סמך שנסתמא יראה סימן ברכה במעשיו. ובחידושי הר"ן כתב לפרש הא דבדיק במברא, אליבא דפירוש רש"י, שהיה

גמור על פי הסימן, כגון שתולה פעולה מסויימת שרוצה לעשות בסימן טוב שיזדמן לו. ורשאי רק לסמוך בכללות על הסימן, ולומר שמסתמא יראה סימן ברכה במעשיו, ויוצא לדרך על סמך סימן זה.⁶

כמו כן רשאי אדם לעשות מעשה שיש בו הוראה לסימן טוב, בדבר שיש טעם בדבר. ומטעם זה מושחים את המלכים על המעיין, להראות שתמשך מלכותו, ואוכלים בראש השנה דברים שיש בהם הוראה לסימן טוב, וכן כל כיוצא בזה.⁷ וכמו כן רשאי להמנע מלעשות דברים שיש בהם סימן רע. וכגון, שנמנע מלהשאיל כיסו לאחר, מפני סימן רע שיש בדבר, שמוכר לו מזלו.⁸ ואינו דומה לאומר לגבאי המס אל תתחיל בי, שחרית הוא, שבזה אין שום הוראה לסימן רע, ואין בזה אלא ניחוש בעלמא לתלות סימן רע בדבר כזה.⁹

האומר לתינוק פסוק לי פסוקך, ואירע שאמר לו התינוק פסוק המתאים לעניינו, כתבו הפוסקים שמותר לסמוך על דברי התינוק אפילו לעשות מעשה גמור.

נמנע בלאו הכי מללכת, ועשה סימן דמברא כסניף לדברים אחרים. ואין נראה כן מפירוש רש"י, דמשמע שעל פי הסימן היה נמנע. ועיין לשון שלטה"ג סנהדרין שם, שנדחק בישוב שיטת רש"י. ועיין ברמ"א יו"ד קעט, ד, שהביא י"א דמותר לעשות סימן בדבר שיבוא לעתיד כאליעזר ויהונתן, ויש אוסרים. והיש אוסרים זהו ע"פ שיטת רש"י בסוגיא. ומ"מ זהו דוקא לעשות מעשה גמור ע"פ הסימן, וכמשנ"ת. אבל לסימן בעלמא שרי גם על העתיד. והיש מתירים זהו כשיטת הרד"ק והראב"ד (וכ"ה במאירי בסנהדרין), שמפרשים כל הסוגיא בחולין דלאו לענין איסורא קאמר, אלא לענין אם יש לסמוך על הניחוש. ולשיטתם מותר לסמוך על סימן שיש בו טעם וסברה, גם לעשות מעשה גמור. ומ"מ מה שמחלק הרמ"א בין סימן לדבר שיבוא בעתיד לבין סימן לשעבר, כן כתב גם בד"מ, ואין זה מדוקדק למעיין ברד"ק ובמאירי, דלענין איסור והיתר אינם מחלקים בין סימן לשעבר לסימן לעתיד, אלא בין סימן שיש בו טעם לסימן שאין בו טעם. דסימן שאין בו טעם אסור בין לשעבר ובין לעתיד, וסימן שיש בו טעם מותר בין לשעבר ובין לעתיד, ואפילו לסמוך עליו לגמרי. ומ"מ שיטת רש"י נראית שיטת רוב הראשונים בסוגיא, וגם נראית יותר בפשטא דסוגיא, דהרד"ק ודעמיה הוצרכו להדחק ולומר דניחש רב במאי דשבק כולי עלמא וכו', ואין זה במשמעות הסוגיא. 7. עיין יו"ד קעט, ב, ובביאור הגר"א שם ו. ועיין בזה באורך בחידושי אגדות למהר"ל סוף הוריות. 8. ב"מ כז, ב' כ"ס וארנקי לא מושלי אינשי", ובפירוש רש"י שם, וזה נראה כוונת תוספות שם ד"ה כיס, שכתבו שכל דבר שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי. וכונתם, שיש טעם סגולי בדבר במה שנמנע מלהשאיל את ארנקו. (ודלא כמו שתמה עליהם הרש"ש שם. ומה שכתב לחלק בין סימן לניחוש, זה אינו, דבדבר שאין בו טעם, גם סימן אסור, וכדאמרינן דאסור לומר אל תתחיל בי וכו'). וזהו גם טעם צוואת ריה"ח, שצוה לשחוט תרנגולת שקראה גברית, ולהסיר כל דבר שיש בו שינוי מביתו, כמבואר בצוואתו באות נ, ומשום שיש בזה סימן רע, וכפי גירסתו בגמרא ס"פ במה אשה, וכמו שביארו הב"ח והש"ך וביאור הגר"א שם. ומה שכתב מהרי"ל בשם רבו הטעם, שאינו אומר בפיו, כבר צוחו על זה רבותינו, עיין ב"ח וביאור הגר"א שם, וכן מוכח מהתוספות ב"מ כז, ב' דאף כשאינו אומר אסור, וכמו שכתב בפת"ש שם. וכן בדברי ריה"ח עצמו שהביא בהגהות מקור חסד שם מתשובת המהרי"ל כת", מבואר שיש איסור גם כששוחט מבלי לומר. אלא דשם אזיל כנראה ריה"ח כפי גירסת גמרא דילן, וכנראה שבצוואתו חזר בו עפ"י הגירסא האחרת. 9. כנ"ל פ. 10. חידושי הר"ן חולין צה, ב; ש"ך יו"ד קעט,

שזהו כמו נבואה קטנה, וכמו שאמרו חז"ל, מיום שנחרב בית המקדש ניתנה נבואה לתינוקות¹⁰. וכן אם פותח ספר תורה ומוצא בו פסוק המתאים לו¹¹. ונראה שזהו דוקא באופן שניכר בבירור שניתנה בפי התינוק הוראה המתאימה לעניו, וכן כיוצא בזה במה שמצא בספר¹².

חכמת האיצטגנינות והמזלות אין בה משום ניחוש, ואם נודע לו על פי חכמה זו דבר שלא כרצונו, עושה מצוות ומרבה בתפילה, וכדרך שיתבאר באזהרת מעונן. ומכל מקום אין לחקור אחר חכמה זו, משום "תמים תהיה", וכמו שיתבאר שם¹³. וכן המכיר בצפוף העופות אין בזה משום נחש, שדבר חכמה יש בו למכירים. ומה שאסרו לנחש בעופות, זהו בדברי שטות בעלמא, כדרך הגויים¹⁴.

מצות לא תעשה שלא לקסום, שנאמר (דברים יח, י): "לא ימצא בה... קסם קסמים".

הקוסם זהו המגיד דברים העתידים לבוא על ידי עשיית פעולות שונות, הידועות לבעלי הקסמים, שעל ידיהם יוכלו לקבל שמץ ידיעה מדברים העומדים לקרות, והם ענינים שכבר נגזרו לבוא לעולם, וכבר נקבעו והושרשו בכחות הרוחניים הקרובים לצאת לפועל במציאות¹.

ופעולות אלו שעל ידיהם קוסמים, הן בדרכים שונות. יש מהם שנושא מקל בידו ונשען עליו ומכה בו עד שתפנה מחשבתו ומדבר. ועליו הנביא אומר, "עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו"². ויש שמסתכלים בדברים בהירים מאד, כברזל

ה. 11. עיין חולין שם, שמואל בדיק בספרא, וברבינו גרשם שם, ובברכי יוסף יו"ד שם. 12. כנלענ"ד. דרך באופן זה הו' כעין נבואה קטנה, ואי לא הכי לא הו' אלא בגדר סימן בעלמא, דלא שרי לסמוך עליו לעשות מעשה. 13. עיין תשובת הרמב"ן ודברי הנמוקי יוסף שהביאו בב"י סימן קעט. 14. נמוקי"י שם. ועיין דברי הרמב"ן דברים יח, ט, ויש הרבה תימה בדבריו, שכתב דהמנחש הוא המביט בעופות בכנפיהם או בצפוף כדי לדעת העתידות, ומבואר שם בכל אריכות דבריו דזוהי חכמת הטיירין, לדעת עתידות על פי הסימנים שבעופות, ואסר הקב"ה הנחשים והקסמים בעבור שעשה לך מעלה גדולה לתת לך נביא, ומ"מ מבואר בדבריו שלמד שלמה חכמה זו בכלל חכמותיו, אטו התעסק שלמה המלך ע"ה בענייני ניחוש. ועוד קשה, היודע בחכמה זו, ושומע צפוף העופות ומכיר על פיה בעתידות, איזה איסור יש עליו. וצ"ע. 1. עיין ספרי, והובא ברש"י בפסוק זה: איזהו קוסם, אוחז את מקלו ואומר אם אלך אם לא אלך. ועיין רמב"ן שם, שביאר ענייני החישוב בעתידות. ועיין באורך בסהמ"צ להרמב"ם ל"ת לא, ובהלכות עבודה זרה יא, ו. 2. רמב"ם שם. 3. רד"ק יחזקאל כא, כ; מאירי סנהדרין סה, ב.

מלוטש, או בציפורן, או במראה וכיו"ב⁴, ויש שעושים כך על ידי לחשים והשבעות⁴.
ודעת הרמב"ם⁵, שהקוסם על ידי מעשה חייב מלקות.

השואל מן הקוסם אינו עובר בלאו, אבל אסור משום "תמים תהיה עם ה' אלהיך"⁶.

מצות לא תעשה שלא לעונן, שנאמר (ויקרא יט, כא): "ולא תעוננו". ונאמר (דברים יח, י): "לא ימצא בך... מעונן".

שני ענינים נכללים באיסור מעונן: המחשב עתים ושעות, והאוחז את העינים.

מחשב עתים ושעות – פירוש "מעונן" לפי זה, כמו בעל עונות, שמבחיך בין העונות,
ואומר, היום יפה לצאת לדרך ויצליח, מחר יפה ליקח מקח, או שאומר על
שנה מסויימת שיצליחו בה החטים, וכל כיו"ב. והמחשב עונות, או שעושה מעשיו על
פי חשבונות אלו, או נמנע מלעשות על פיהם, עובר בלאו זה¹.

חכמת האיציטגנינות אין בה משום לאו של "מעונן". שזו חכמה גדולה וגזירה שגזר
הקב"ה מששת ימי בראשית להנהיג עולמו בכך². ואם נודע לו על פי חכמי

4. סמ"ק קמג. ובב"י ריש סימן קעט הביא לשון סמ"ג (לאוין נב) שמפרש ענין הקוסם, שמנחש
ע"י קיסמים אם תצלח דרכו אם לאו. (וכענין זה פירש רש"י ביחזקאל שם ענין קסם דנבוכדנצר.
ועיין גם רש"י במדבר כב, ז). וצ"ע, דזה שייך ללאו דניחוש, וכמו המנחשים בכוכבים ובעופות
ובדגים, סנהדרין סו, א, ופירש רש"י לידע אם תצלח דרכו. וצ"ע שלא עמדו בזה המפרשים. ובספר
דינא דחיי על הסמ"ג כתב שיש מחלוקת בין הרמב"ם לסמ"ג בזה, ופשט הכתוב ולשון הסיפרי
מורה כהרמב"ם. אכן לא עמד על עיקר הקושי בזה. וצ"ע. 5. הלכות עבודה זרה יא, א,
ז. 6. תרוה"ד כתבים סימן צו, וכן נראה מתשובת הרמב"ן בשו"ת המיוחסות סימן רפג; רמ"א
יו"ד קעט, א, ועיין ביאור הגר"א שם ג. ולהרמב"ם (הלכות עבודה זרה יא, ז), השואל בקוסם מכין
אותו מכת מרדות. ובסהמ"צ לאוין לא: "אבל השאלה לקוסם מגונה מאד". וזה דלא כמהרש"ל
(בתשובות סימן ג), שכתב דלהרמב"ם לאו דשואל אוב הוא בכלום, גם בקוסם, ולא רק באוב
וידעוני. וגם דלא כלח"מ (הלכות עבודה זרה שם), שכתב דהשואל לקוסם ועשה מעשה על פיו
לוקה. וטעם החילוק בין השואל לקוסם, שאינו עובר בלאו, לבין השואל במנחש או במעונן, יתבאר
בלאו דמעונן הערה 1. 1. עפ"י רמב"ם הלכות עבודה זרה יא, ט. ודעת הרמב"ם דאם עשה
מעשה ע"פ המעונן לוקה. ונראה כוונתו, דהעושה ע"פ המעונן נחשב כמעונן בעצמו, שהרי קובע
במעשיו עתים ושעות. וכן מבואר במאירי סנהדרין סה, ב. (ועיין משנ"ת בלאו דנשאל לאוב הערה
3.) ולא דמי לקוסם, שהשואל בקוסם אינו קוסם כלל. וא"צ למש"כ בס' משנת חכמים סימן מו.
שור"ר כן בדינא דחיי על הסמ"ג לאוין נב. 2. נמוקי יוסף סנהדרין סוף פרק ז. ועיין דרך ה' לרמח"ל
ב, ז. 3. הרמב"ן בשו"ת הרשב"א המיוחסות סימן רפג; רמ"א יו"ד קעט, ב. ודלא כשיטת הרמב"ם

המזלות על יום שאין טוב למלאכתו, יש לו להשמר ממנו, ולא לסמוך על הנס³.
אלא שאין לאדם לחקור אחר דברים אלה, שנאמר (דברים יח, יג): "תמים תהיה עם
ה' אלהיך"⁴.

אוחז את העינים - לפי זה לשון "מעונן" הוא מלשון "עין". והיינו, שכאילו
אוחז עיני הבריות, ומראה להם כאילו עושה דברים של פלא, והוא
אינו עושה כלום⁵. וכגון, שהיתה שדה מלאה קישואים, ומראה לאנשים כאילו
נעקרו כל הקישואים ממקומם והתקבצו למקום אחד, ובאמת לא זזו
הקישואים ממקומם⁶.

ודעמיה, דס"ל דיש בחכמת המזלות משום איסור מעונן. 4. רמ"א שם. ולהרמב"ן נמנה במצות
עשה בפני עצמה, וכדעת הבה"ג. אמנם הרמב"ם לא מנה זה, וכתב בשו"ת מהרש"ל סימן ג דס"ל
דעיקר קרא אתי להלוך בתמימות ולהיות אמונת ה' יתברך זכרו והבטחתו חקוקה בלב האדם.
והגרי"פ בל"ת יח כתב דלהרמב"ם היא הבטחה ולא מצוה. 5. רש"י סנהדרין סה, ב ד"ה אוחז את
העינים. וכעיי"ז ברמב"ם הלכות עבודה זרה יא, ט ו"טו. 6. רש"י שם סז, א ד"ה העושה מעשה.
ופשטות הסוגיא ולשונות הראשונים, דמיירי שאוחז העיניים ע"י שימוש בכחות נסתרים. וכן
מפורש בר"ש ורבנו הלל בתורת כהנים פרשת קדושים. וכן היא פשטות לשון הרמב"ם שם. (ומש"כ
הרמב"ם בהלכה טז "ודברים האלו כולן דברי שקר" וכו', הוא בלא"ה קשה להבין לשיטת הרמב"ם,
מהו הכישוף שעושה מעשה, ומהו האוחז את העינים.) וכן מבואר בסמ"ג (לאוין נג, הו"ד בהגמ"י)
ובטור, שכתבו דהאוחז את העיניים הוי לאו שאין בו מעשה. וכן נראה מדברי הראשונים
והאחרונים במה שטרחו ליישב סתירת דברי הרמב"ם מהלכה ט להלכה טו, והם ר' יהושע הנגיד,
ומהרי"ק, והכס"מ, עיין בכס"מ בהלכה טו. וכן הוה פשיטא ליה למהרש"ל (בשו"ת הרמ"א סימן
סז), "כי כל אחיזת עיניים היא ע"י כישוף". אלא שהרמ"א (בתשו' שם), ומהר"ם פדוואה (בהגהת
הרמב"ם), והב"ח (בסימן קעט), חידשו ליישב לשונות הרמב"ם ע"פ מש"כ בסהמ"צ, שגם האוחז
את העיניים ע"י מהירות הידיים וקלות התנועה חשיבי כמעונן. וכבר כתב הרדב"ז במצודת דוד
סימן סא: "רחוק אצלי לקבל שתחייב התורה מלקות על התחבולה וקלות הידים, אבל הוא
מפעולת השדים, שיש בכח ההשבעות אשר עושים להם לאוחז את העיניים להראות לאדם דבר
של תמהון ואינו". אמנם האחרונים נמשכו אחר שיטת הב"ח ודעמיה, הש"ך בסימן קעט ס"ק יז,
וחכמ"א כלל עה, וקיצוש"ע. 1. רש"י סנהדרין סה, א ד"ה אחד חבר גדול.

מצות לא תעשה שלא לחבור חֵבֶר, שנאמר (דברים יח,
 יא): "לֹא יִמָּצָא בָּךְ... וְחֵבֶר חֵבֶר".

חֹבֵר חֵבֶר, זהו הכופה בעלי חיים לרצונו, על ידי לחשים או פעולות בלתי טבעיות
 אחרות, אם לקבצם יחד למקום אחד¹, או לגרשם למקום אחר², או לעשות
 איזו פעולה³, או להמנע מעשייה⁴, וכל כיו"ב.

ובכל אופן שעושה כן, עובר בלאו. בין אם עושה כן על ידי דיבור, או על ידי
 מעשה⁵, בין לחיות קטנות, בין לגדולות, ואפילו לשדים⁶. (אמנם החובר לשד על
 ידי קיטור, הרי זה בכלל בעל אוב, וחייב סקילה, וכמו שנתבאר במקומו.)
 ואם חבר על ידי מעשה, לוקה⁷.

מצות לא תעשה שלא לדרוש אל המתים, שנאמר
 (דברים יח, יא): "לֹא יִמָּצָא בָּךְ... וְדִרַּשׁ אֶל הַמֵּתִים".

איזהו הדרוש אל המתים, זהו העושה פעולות כדי לשמוע דברי המת¹. וכגון,
 שמרעיב עצמו והולך ולן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח טומאה²,
 ויבוא המת וידבר אליו³. וכן אם משיב עת המת שיבוא וידבר אליו⁴.

2. שם ד"ה ואפילו נחשים ועקרבים. 3. עיין פסחים י, ב "ככר בפי נחש צריך חבר להוציא או
 אין צריך". ומשמע דגם זה נקרא חובר, וממילא הוא בכלל האיסור. ולהצד דצריך חבר, עכ"ר הוא
 ע"י גוי, עיין מנ"ח מצוה תקיב בשם משנת חכמים. 4. עיין רמב"ם הלכות עבודה זרה יא, י,
 דמבואר שגם ללחוש כדי שלא יישך הוי בכלל האיסור (ועיין ביאור הגר"א י"ד קעט, יג). ועיין
 תהלים נח, ה'ו: "חמת למו כדמות חמת נחש, כמו פתן חרש יאטם אזנו, אשר לא ישמע לקול
 מלחשים חובר חברים מחוכם". ופירש רש"י שיועד ללחוש את הנחשים. אמנם ביד רמה סנהדרין
 קא, א כתב (לפי תירוץ אחד) דלעכוביה מלאזוקיה שרי. ומלשון רש"י סנהדרין שם משמע דאפילו
 אם כופהו שלא יזוז ממקומו (דהוי דומיא דצידה) ג"כ אינו בכלל חובר. ועיין במנ"ח תקיב שהעיר
 בכל זה. 5. כן משמע בסנהדרין סה, א, דרק במקטר לאוב נתמעט מדין חובר חבר, אבל
 באופנים אחרים הוי בכלל לאו זה. וכן מבואר ברמב"ם הלכות עבודה זרה יא, י. 6. כמבואר
 בסנהדרין שם, ועיין ראב"ע דברים ח, יא. 7. רמב"ם שם. וכן מבואר מסוגיא דסנהדרין שם,
 דמקטר לחבר חשיב מעשה, ואי לאו דהוי בכלל אוב, היה עובר במעשה על לאו
 דחובר. 1. כדעת הרמב"ם הלכות עבודה זרה פרק יא, וכן נראה דעת רוב הראשונים, עיין יד
 רמה ומאירי, ודלא כפירוש רש"י שפירש שסייענו בכשפיו. 2. סנהדרין סה, ב. ועיין נדה יז, א,
 ה' דברים העושה אותן מתחייב בנפשו ודמו בראשו וכו' והלן בביה"ק וכו' כדי שתשרה עליו רוח
 טומאה, זימנין דמסכנין ליה. ותמהו בזה האחרונים, דתיפו"ל משום דורש אל המתים (עיין הגהות
 יעב"ץ, ועיין מהרש"א ועל"נ שם שנדחקו בזה). ונראה כוונת הגמרא דהא דאמרין "כדי שתשרה
 עליו רוח טומאה", אינו ר"ל שמתכוין לכך, אלא הכונה שסופו לבוא לידי כך, ועלול להסתכן. וזהו
 דלא אמר התם דמרעיב עצמו, משום דהתם לא מיירי שעושה בכונה כדי שתשרה עליו רוח
 טומאה. 3. רמב"ם שם. 4. רבינו ירוחם, הובאו דבריו בב"י י"ד קעט. ולהרמב"ם אם דורש
 אל המתים על ידי מעשה, לוקה. 5. יראים שלה, וכמו שנתבארו דבריו באורך בלבוש סימן,

איסור דורש אל המתים, זהו כשדורש אל כחות הטומאה השורים בגופו של המת. אבל מותר לדורש אל הנפש הרוחנית הקדושה של המת, שאינה נמצאת בגופו כלל⁵, וכן היו עושים קדושי עליון גדולי ישראל⁶.

ומטעם זה מותר להשביע את החולה שיבוא אליו לאחר מותו להגיד לו דברים, ואין בזה משום דורש אל המתים⁷.

מצות לא תעשה שלא לכסף, שנאמר (דברים יח, י): "לא ימצא בך... ומכשף".

המכשף זהו העושה פעולות בלתי טבעיות על ידי שימוש בכחות הטומאה, אם על ידי הזכרת שמות טומאה ולחשים וכיוצא בזה, אם על ידי עשיית פעולות המעוררות כחות אלו¹.

המכשף חייב סקילה, שנאמר (שמות כב, יז): "מכשפה לא תחיה". ודרשו חז"ל שמיתתה בסקילה. ואחד המכשף ואחד המכשפה נסקלים, לא דיבר הכתוב במכשפה אלא בהווה, שרוב העוסקים בזה הן נשים².

אינו חייב מיתה, אלא העושה מעשה בכשפיו. וכגון שנוטע קישואים, או עוקרן, וכיוצא בזה. אבל האוחז את העיניים, פטור. והיינו, שאוחז עיני הבריות עד שחושבים כאילו עושה דברים של פלא, והוא אינו עושה כלום³. ומכל מקום עובר בזה על לאו של מעונן, וכמו שנתבאר במקומו.

קעט, עיי"ש. וכן נראה שהסכימו האחרונים, הרמ"א ביו"ד קעט, יד, ובש"ך שם טז, ובביאור הגר"א שם. וכן הובאו דברי היראים בפסקי ריקנטי סימן תקסו. ועיי"ש במעשה בצלאל מה שביאר בזה. וכבר הביאו בזה מדברי הזוהר בפרשת אחרי מות, הובאו דבריו בעין יעקב פ"ג דברכות, שמבואר שם ג"כ כיסוד זה, וכמש"כ בשו"ת מהר"ם שיק או"ח סימן רצג. ועיי"ש שהשיג על מש"כ בחיי אדם דהמבקש מנשמות המתים שיתפללו עליו הוא בכלל דורש אל המתים. 6. וכמו שהעידו על האר"י ז"ל ותלמידיו. 7. יראים שם; שו"ע שם. 1. ב"י יו"ד קעט בשם רי"ו. ועיין באורך בספר דרך ה' לרמח"ל ג, ב בביאור ענינים אלו. ושיטת הרמב"ם בזה מופלאה, שכתב בהלכות עבודה זרה סוף פרק יא שכל דברים אלו הם דברי שקר וכזב וכו' כל המאמין בדברים אלו וכו', ותימה, איך מפרש סוגיא דסוף פרק ד' מיתות. ותו קשה מש"כ בהלכה טו, המכשף חייב סקילה והוא שיעשה מעשה כשפים, אבל האוחז את העיניים וכו', ולשיטתו מהו העושה מעשה, הרי הכל רק אחיזת עיניים בעלמא. 2. סנהדרין טז, א. ולהלן יתבאר לאו ד"מכשפה לא תחיה". 3. סנהדרין טז, א, וברש"י שם סה, ב ד"ה אוחז. 4. עיין הגה"מ הלכות עבודה זרה אות י, ובב"י יו"ד קעט

מעשה שדים, נחלקו בזה הראשונים אם יש בזה איסור משום מכשף. ומעשה שדים היינו שמשביע את השדים לעשות לו רצונו⁴, והם עושים עבורו פעולות שלא כדרך הטבע. ויש מהראשונים שכתבו שזה בכלל כישוף⁵, ויש שכתבו שאין זה בכלל כישוף, ומותר⁶.

כל מה שאסור משום כשוף, זהו, כאמור, על ידי שימוש בכחות הטומאה. אבל מותר לפעול פעולות על ידי שימוש, להבדיל בין טמא לטהור, בשמותיו של הקב"ה, וכגון העוסקים בספר יצירה, ומצרפים אותיות השם שבהם נברא העולם. ואין בזה משום כישוף, שזהו מעשה הקב"ה על ידי שם קדושה שלו⁷.

מצות לא תעשה שלא להחיות מכשפה, שנאמר (שמות כב, יז): "מְכַשֶּׁפָה לֹא תַחְיֶה".

בית דין שנמנעו מלהמית מכשף, מלבד מה שמבטלים מצות עשה, שמחוייבים בהריגתו ככל חייבי מיתות, עוברים גם בלא תעשה⁸. ואחד המכשף ואחד המכשפה בלאו זה⁹.

מצות לא תעשה שלא ללכת בחוקות הגויים, שנאמר (ויקרא יח, ג): "וּבַחֻקֹתֵיהֶם לֹא תֵלְכוּ".

ונכפלה אזהרה זו כמה פעמים בתורה, שנאמר (שם כ, ג): "ולא תלכו בחקות הגוי אשר אני משלח מפניכם". ונאמר עוד (דברים יב, ל): "השמר לך פן תִּנְקֹשׁ אַחֲרֵיהֶם"¹⁰. ונאמר עוד (שמות כג, כד): "ולא תעשה כמעשיהם"¹¹. וכן הוא אומר (ויקרא כ, כו): "והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה', ואבדל אתכם מן העמים להיות לי".

בשם רי"ו ובשם הרמב"ן. 5. יד רמה סנהדרין סז; מאירי שם; טור בשם ה"ר ישעיה, וכן פסק המחבר ביו"ד קעט, טז. 6. טור שם בשם הרא"ש, וכן נראה מהגה"מ שם, וכן הביא הב"י שם תשובת הרמב"ן שבאלמני"ו נהגו היתר בזה. והביא הרמ"א ביו"ד שם דעה זו. אלא דלשון הרמ"א צ"ע, שכתב "וע"י השבעה... יש מתירין", והרי זהו מעשה שדים שאסר המחבר. 7. סנהדרין סז, ב וברש"י שם; שו"ע שם טו. ועיי"ש בש"ך יח. 1. רמב"ם הלכות סנהדרין יד, ג. 2. סנהדרין סז, א. 1. הובאו מקראות אלו ברמב"ם הלכות עבודה זרה ריש פרק יא. 2. הובא ברש"י עבודה זרה יא, א. 3. אע"ג דבמהרי"ק שרש פח (הובא בב"י יו"ד קעח) לא מנה אלא שנים, והיינו חלק א ו'ב דלהלן, נראה שהחשיב את חלק ג כאחד עם חלק א, דבשניהם ענין האיסור הוא להתנדמות

שלשה ענינים מצאנו בדברי חז"ל שאסורים משום חוקות הגויים³. וכל העושה אחד מדברים אלו חייב מלקות⁴.

א. אסור לנהוג כמנהגי הגויים בעניני מלבושיהם והנהגותיהם. והיינו, שאסור ללבוש במלבוש המיוחד להם, או לגדל ציצית ראשו כמו ציצית ראשם, וכל כיוצא בזה. שצריך ישראל להיות מובדל מהגויים במלבושו ובשאר מעשיו, כמו שהוא מובדל מהם במדעיו ובדעותיו⁵.

מה שאמרנו שאסור ללבוש מלבוש המיוחד לגויים, זהו דוקא במלבוש שכבר נתייחד לגויים, שיש בו משום פריצת דרך הצניעות והענוה, ופירשו ממנו ישראל מפני צניעותם, או מפני דבר אחר. אבל אם אין מלבוש הישראלי מורה על יהדות או צניעות יותר מאותו שהגויים נוהגים בו, אין בו איסור על ישראל ללבוש לבוש הנהוג בין הגויים. וכן אם נהגו הגויים ללבוש איזה מלבוש מפני איזו סיבה, כגון לתועלת כבוד או ממון, כגון שנהגו הרופאים ללבוש מלבוש מיוחד לסימן שהוא רופא אומן, מותר ללבושו⁶.

אדם שהוא קרוב למלכות, התירו לו חכמים ללבוש כמלבושיהם ולידמות להם כדי שיהיו דבריו נשמעים למלכות, הואיל ואין כונתו להדמות להם, אלא כונתו לעמוד בפרץ ולבטל גזירות מעל ישראל⁷.

ב. מנהגים של הבל ושטות שנוהגים בהם הגויים, שאין בהם טעם וסברא. והיינו, מיני לחשים או מעשים שהם נוהגים לצורך רפואה או הצלחה, וכיו"ב, בדברים שאין טעם בהם. וכגון אשה הנותנת עדשים בקדירה, ומשתקת את כל העומדים שם כדי שיצליח תבשילה. וכן כל כיוצא בזה. ואמנם זהו, כאמור, בדברים שאין בהם טעם. ועל כגון זה אמרו חז"ל (שבת סז, א): "כל דבר שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי"⁸. ובכלל זה, כל דבר שידוע לנו שיש בו תועלת, אם מצד הסברא, או

למנהגי הגויים. ועיין להלן הערה 12, שגם הרמב"ם החשיב שניהם כאחד. אמנם הרמב"ם לא הזכיר בהלכותיו מהענין השני. 4. רמב"ם שם. ואף דהרמב"ם לא הזכיר שם כל חוקות הגויים, מ"מ נראה דה"ה דבכולן חייב מלקות. 5. רמב"ם שם. 6. שו"ת מהרי"ק פח, הו"ד בב"י יו"ד קעח, ובשו"ע שם סעיף א בהגה. 7. שו"ע שם ב. ועיין ב"י שביאר בשני אופנים, או דהתירו משום הצלת ישראל, או שאיסור זה מסרו לכתוב לחכמים, ולא ראו לאוסרם לקרובים למלכות. והב"ח כתב דכיון שאינו מתכוין להדמות להם, אלא שלא יהיה לו גנאי בישוב עמהם, שרי. 8. והובא להלכה בשו"ע או"ח שא, כז, ועיי"ש. 9. עיין שו"ע שם, ובאורך בתשובות הרשב"א סימן תיג וקסו. ועיין חידושי הר"ן סנהדרין נב, ב, שכתב דהאיסור של דרכי האמורי הוא "במנהג שאין לו מבוא בדרכי הטבע, ולא נתאמת הנסיון". ובר"ן פ"ק דעבודה זרה (ב, ב מדפי הרי"ף) כתב: "לפי שלא אסרה תורה אלא חוקות של עבודת כוכבים, אלו דברים של הבל ובטלה, וכולם יש בהם צורך (נ"א

מצד הנסיון, או מצד הידיעה בסגולות הנמצאים, בין אם היתה התועלת טבעית, בין אם היא סגולית, מותר להשתמש בו ואין בו איסור של חוקות הגויים⁹.

ג. דברים שנהגו בהם הגויים על פי נמוסיהם וחוקותיהם¹⁰, בין אם הם דברים הנוגעים להנהגת המלכות ומשפט העם¹¹, בין אם הם דברים שנהגו בהם הגויים לעצמם, כגון בענין כבוד מתייהם ועסקי נשואיהם, אסור לישראל לעשות כמנהגיהם. ואפילו אם אין במנהגים אלו משום סרך עבודה זרה, אלא שנהגו כן הגויים

סרך) עבודת כוכבים, אבל דברים של טעם שרו, ובשריפה על המלכים טעמא איכא לשרוף לכבודו" וכו'. והו"ד להלכה בשו"ע י"ד קמח, א בהג"ה. ובביאור הגר"א שם ז, וכן במנ"ח מצוה רסב, תמיהו על זה, דהא בגמרא סנהדרין נב, ב מבואר דטעמא דשרי לשרוף על המלכים זהו משום דכתיב באורייתא, ולא משום דטעמא אית ביה. ומבואר דאי לאו דכתיב באורייתא לא הוה שרי, אע"ג דאית ביה טעמא. (ועיין קהלות יעקב עבודה זרה ה, וש"ת מהר"ם שיק י"ד קסה, ועוד אחרונים, שנדחקו טובא ליישב.) ולפי מה שנתבאר כאן בפנים נראה דלק"מ, דתרי ענייני ינינהו, דבגמרא איירינן לענין דבר שנעשה משום נימוסי העו"כ, כהריגה בסיף ושריפה על המלכים, וזהו משום הענין השלישי שיתבאר להלן. ואהא הוא דקאמרינן דאם עבדינן לה משום שכתוב בתורה, לית בה משום ובחוקותיהם. אמנם הר"ן דן מחמת הענין השני, דאיירינן ביה הכא, דדבר של הבל ובטלה יש בו איסור של חוקות הגויים, ובזה א"א להתיר משום דכתיב באורייתא. וע"ז הוא דקאמר הר"ן דזהו דבר שיש בו טעם. ואמנם משום זה בלבד לא היה סגי להתיר, אם לא דכתיב באורייתא, דהרי סוף סוף הוי מנימוסי עובדי ע"ז. וזהו שנקט הר"ן בלשונו "אינה מדרכי האמורי לחוש ללא תעשה כמעשיהם", ושביק לקרא דובחוקותיהם לא תלכו, שהזכירו בגמרא. ועיין גם ברש"י עבודה זרה יא, א ד"ה ולא מדרכי האמורי... "לחוש ללא תעשה כמעשיהם", ובקהלות יעקב שם במה שעמד בזה. ובבה"ג מנה שני לאוין נפרדים, לא תעשה כמעשיהם, בחוקותיהם לא תלכו (ועיין מש"כ לפרש בזה הגרי"פ לרס"ג ל"ת יב, ויישב בדוחק). ולפי משנת"ן כאן הוא מבואר, דלא תעשה כמעשיהם הוא לענין דברי הבל ובטלה, ובחוקותיהם לא תלכו הוא לענין נמוסיהם וחוקותיהם. והנה כתב ביראים (סימן שיג, הו"ד בהגה"מ), דאין להוסיף מסברא על מה שמנו חכמים, שהיתה קבלה בידם שהוא מחוקות הגויים. וכן כתב הרשב"א (תשובה קסז), שכל שלא נאסר בגמרא באותן המנויין משום דרכי האמורי אין לנו לאסרן, לפי שאין הסגולות נודעות לנו וכו'. והב"ח (סימן קעח) דחה דברי היראים, מכח מה שמבואר בכל הפוסקים דצריך להיות נבדל מן הגויים בכל מה שמיוחד להם. ולפמשנת"ן כאן, אין כאן מחלוקת. דהיראים איירי לענין מנהגים של הבל. ועל זה הוא דקאמר, דאין לאסור אלא מה שזוכר בגמרא. וטעמו, דבשאר מנהגים יש לנו לחוש שמא זהו דבר של טעם וסברה. אמנם לא איירי כלל היראים הכא בענין הראשון שהזכרנו, שאסור להדמות לגויים, וכן במה שיובא להלן, שאסור לעשות כחוקותיהם וכנימוסיהם. (ולשון הסמ"ג בלאוין ז צ"ע לפי"ז, שכתב בנשימה אחת דין הרמב"ם שלא להדמות לגויים, ודברי היראים, שבמסכת שבת מונה מה שהיה קבלה ביד החכמים שאסור משום חוקות הגויים. ולפמשנת"ן הא תרי ענייני ינינהו.) 10. חידושי הר"ן סנהדרין נב, ב ד"ה ורבנן "...שהתורה אסרה כל מנהג מיוחד לנמוסי ע"א". 11. כמו שריפה על המלכים, והריגה בסיף, שהזכירו בגמרא סנהדרין נב, ב. 12. תוספות סנהדרין נב, ב ד"ה אלא, ועבודה זרה יא, א ד"ה ואי. ועיין ב"ח יו"ד קעט (ד"ה ומ"ש ולא יבנה), שביאר מש"כ הרמב"ם "לא יבנה מקומות כבנין היכלות של עו"כ", דפירש כן הרמב"ם מה שאסרו חז"ל לבנות טרטריות וקרקיסאות, ופירש הרמב"ם דהם בנינים העשויים לקיבוץ עבודתם.

בנימוסיהם, אסור לישראל לנהוג כמותם¹². ואפילו אם יש טעם וסברא במנהג זה, מכל מקום אסור לישראל ללכת בחוקותיהם¹³.

מנהגים אלו שנהגו בהם הגויים מחמת נימוסיהם, אם ידוע לנו שנהגו בו ישראל, מותר לנהוג בו. שאין אנו נוהגים כן משום חוקותיהם, אלא מנהג ישראל הוא. ואע"פ שגם הגויים נוהגים במנהג זה, אין בזה איסור, שהרי אין אנו נמשכים אחריהם במעשינו. ומטעם זה מותר לשרוף על המלכים שמתו את מיטתן וכלי תשמישן, אע"פ שזהו מנהג הגויים, ואין בזה איסור משום חוקות הגויים, שהרי מצינו בדברי הנביאים שהיה מנהג זה נוהג במלכי ישראל (ירמיהו לד, ה)¹⁴.

אמנם אם היה מנהג זה שנוהגים הגויים, חוק מצרכי עבודה זרה של הגויים, אסור לישראל לנהוג בו, אפילו אם מצאנוהו מפורש בנביאים¹⁵.

מצות לא תעשה שלא לכתוב כתובת קעקע, שנאמר "וּכְתַבְתָּ קַעְקַע לֹא תִתְּנוּ בָכֶם".

כתובת קעקע האמורה בתורה, הוא שמסרט הבשר במחט או בסכין, וממלא מקום השריטה בפחול או דיו או שאר צבעונים הרושמים¹, ונכנס הצבע בין העור לבשר ונשאר קיים בו לעולם². והעושה רושם על בשרו כעין זה, חייב מלקות. ואינו חייב עד שיכתוב ויקעקע, וכמו שאמרה התורה "כתבת קעקע". הכתיבה היא נתינת הדיו, והקעקוע הוא השריטה בעור³. ואין הבדל אם קעקע מקודם ואח"כ כתב על ידי מלוי מקום השריטה⁴, או שכתב מקודם על בשרו, ואח"כ קעקע הבשר, ונכנס הצבע בין העור לבשר⁵.

ולפירוש זה שייך איסור זה לענין הנזכר כאן. 13. וכמו שהוכיח בביאור הגר"א קעה, ז מהגמרא בסנהדרין. ועיין משנת לעיל הערה 9, דאף הר"ן לא פליג בזה. 14. סנהדרין נב, ב. 15. תוספות סנהדרין נב, ב ד"ה אלא, ועבודה זרה יא, א ד"ה ואי. וכן כתבו שאר ראשונים, המאירי בעבודה זרה שם, וכן הריטב"א שם, ודקדק כן גם מלשון רש"י שם ד"ה אלמא...אלמא לאו חוק העו"כ לשם עבו"כ". 1. רמב"ם הלכות עבודה זרה יב, יא. 2. ריב"ן מכות כא, א ד"ה כתובת קעקע. 3. נמוקי"מכות פרק ג. 4. כפי שנתבאר דרך הקעקוע ברמב"ם שם. 5. כפי שביאר הריב"ן שם, וכמו שנתבאר בב"ח ובש"ך יוד ריש סימן קפ, דאין מחלוקת בין הרמב"ם לריב"ן לדינא. ומש"כ בנמוקי" (וכן הרע"ב) "שהרי תחלה הוא קורע העור ואח"כ כותב", אין הכרח שר"ל דבדוקא הוא לענין חיובא, אלא ר"ל שכן הוא דרך הקעקוע, וכפי שפירש הרמב"ם. 6. כן מבואר מלשון הרמב"ם והשו"ע, ומלשון הריב"ן שם, וכן כתב הראב"ד והר"ש בתורת כהנים. ומדברי הראשונים שהזכירו בלשונם אותיות (סמ"ק; חינוך; פסקי תוספות במכות), אין הכרח שהוא

חייב על כל רושם שעושה בבשרו, אפילו אם לא עשה אותיות או צורה מסוימת.⁶ הכותב על בשרו של חברו, עוברים שניהם באזהרה זו. ואם סייע מי שנעשה לו במעשה, חייב גם הוא מלקות.⁷

מותר לאדם ליתן אפר על מכתו, אע"פ שרושם האפר נשאר שם, כיון שאינו נותן שם האפר כדי לרשום בבשרו, אלא לשם רפואה.⁸ ואף מדרבנן לא אסרו, שמכתו מוכחת עליו שנעשה רק לשם רפואה.⁹

בתוספתא (מכות פרק ד) נאמר: "הרושם על עבדו (בכתובת קעקע) כדי שלא יברח, פטור". והעתיקו להלכה בשלחן ערוך¹⁰. ולא נתברר היטב טעם הלכה זו¹¹. ומכל מקום מדרבנן אסור¹².

מצות לא תעשה שלא להתגודד, שנאמר (דברים יד, א): "לא תתגדדו". ונאמר עוד (ויקרא יט, כח): "וְיִשְׂרָט לְנַפְשׁוֹ לֹא תִתְּנוּ בְּבִשְׂרְכֶם". ונכפלה עוד אזהרה זו בכהנים (שם כא, ה): "וּבְבִשְׂרָם לֹא יִשְׂרְטוּ שְׂרָטֹת".

השורט בבשרו על המת, או לעבודה זרה, לוקה.

השורט על המת חייב בין אם שרט ביד ובין אם שרט בכלי¹. וכן אם הכה על גופו עד זוב דם, חייב². ובשריטה כלשהו חייב³. ואינו חייב אלא אם כן שרט על

בדוקא. וכן משמע ממה דאסר רב מלכיא (מכות כא, א) ליתן אפר מקלה על מכתו, מפני שנראית ככתובת קעקע. ומשמע דהא דלא אסור מדאורייתא זהו משום שלא נתן שם האפר לשום רושם, הא אם היה עושה כן לשום רושם, הוה איסור דאורייתא, אף שלא צייר כלום. 7. שו"ע יו"ד סימן קפ, ב. ונוהג בזה הפרטים שיתבארו להלן באזהרת הקפת הראש, לענין המקיף את הקטן, ואת הגוי, והניקף מן הגוי. 8. וממילא אין בזה שם כתיבה כלל, עיין מה שהאריך בזה בקונטרס פתשגן הכתב (להגר"ח קנייבסקי שליט"א, בספר שיח השדה ח"ב) סימן ג. 9. שו"ע שם סעיף ג. ועיין תוספות גטין כ, ב ד"ה בכתובת קעקע, שכתבו דבקעקע ולא כתב אסור מדרבנן, וכן כתב בב"ש אה"ע סימן קכד ס"ק טז. ויש חולקים בזה, עיין משנת חכמים, וכן דקדק בקונטרס פתשגן הכתב (סימן יח) מדברי המאירי בגיטין שם. וכן בשו"ע לא הביא כלל מזה, וספיקא דרבנן לקולא. 10. שם סעיף ד. 11. בספר גט פשוט אה"ע קכד, ל כתב הטעם כיון שאינו עושה כדרך הגויים בחוקותיהם, שאינו עושה אלא לשמירה. ובפתשגן הכתב (סימן ג) כתב דכיון שאין רצונו בכתיבה רק צריך השמירה, אין על זה שם כתובת. ואין בכל זה כדי שביעה. 12. רמ"א שם. 1. שו"ע יו"ד קפ, ה. 2. כדעה בתרא בשו"ע שם ז, וכדעת הרא"ש. ועיין מנ"ח מצוה תסז שמצדד דכן היא גם דעת הרמב"ם והחינוך. ולכאורה נראה דה"ה אם נצרר הדם ולא יצא, ג"כ חייב. 3. ריטב"א מכות כ, א ד"ה ושרט. 4. שו"ע שם ה.

מת. אבל אם שרט על ביתו שנפל ועל ספינתו שטבעה בים, פטור⁴. ומטעם זה, אם מת אדם גדול ומצטער על תורתו, מותר לשרוט עצמו⁵. וחייב בין אם שורט על קרובו, או על מת אחר⁶, בין בפניו ובין שלא בפניו⁷.

השורט חמש שריטות בבת אחת על מת אחד, חייב חמש מלקיות, אף אם לא התרו בו אלא פעם אחת⁸. וכן השורט שריטה אחת על חמשה מתים, חייב חמש מלקיות⁹. (ובזה חמור השורט מהקורח, שהקורח קרחה אחת על חמשה מתים אינו חייב אלא אחת, וכפי שיתבאר במצוה הבאה.)

השורט בבשר חבירו, לוקה. ואם היה חבירו מסייעו, לוקה גם הוא¹⁰.

דעת כמה ראשונים שכל שורט שריטה אחת על מת לוקה שתיים, משום לא תתגודדו, ומשום שרט לנפש לא תתנו בבשרכם¹¹.

השורט בבשרו לעבודה זרה אינו חייב אלא אם כן שורט בכלי, שכן דרך עובדי עבודה זרה להתגודד בחרבות וברמחים¹². ואינו חייב מיתה על כך, שאין עושים כן עובדי עבודה זרה כדי לעבודה בכך, אלא כדי שתתעורר לעונות אותם כפי מחשבתם המשובשת¹³.

השורט בבת אחת כמה שריטות לעבודה זרה, או שריטה אחת לכמה עבודות זרות, אינו חייב אלא אחת¹⁴.

עוד דרשו חז"ל¹⁵ בכלל אזהרה זו, "לא תתגודדו", לא תעשו אגודות אגודות. והיינו, שלא יהיו נחלקים בני עיר אחת, חלקם עושים כדעה אחת, וחלקם כדעה אחרת. שנראה כנוהגים שתי תורות¹⁶, ועוד, שדבר זה גורם למחלוקות גדולות¹⁷. ואיסור זה, דוקא אם יש בעיר בית דין אחד, מקצתם מורים כך ומקצתם מורים אחרת. אבל אם יש בעיר שני בתי דינים יכול כל אחד מהם להורות כדעתו, ואין בזה משום אגודות אגודות¹⁸. וכל שכן בשתי ערים, שאין בזה איסור אם נוהגים בכל אחת כמנהגה.

5. ש"ך שם י. 6. מנ"ח שם. 7. שו"ע שם ו. 8. ביאורי מהרש"ל על הסמ"ג; ר"ב מכות פ"ג מ"ה. ודברי הרמב"ם צ"ע, עיין מנ"ח שם. 9. שו"ע שם סעיף ח. 10. שו"ע שם יא. ושייך בזה כל הפרטים שיתבארו להלן בלאו דהקפת הראש, עיי"ש הערה 18:20; 23:24. 11. ריב"ן מכות כא, א ד"ה המשרט; נמוק"י שם בשם הרמ"ה; עיין ב"י יו"ד קפ. ולכאורה תליא במחלוקת הראשונים אם לוקים שתיים על לאו שנכפל בתורה. 12. שו"ע שם ה. 13. כס"מ הלכות עבודה זרה יב, ג. 14. מנ"ח שם. 15. עיין סהמ"צ לרמב"ם לאוין מה, שכתב דזהו כמו דרש. ועיין כס"מ שם יד שביאר אמאי לא חשיב לא תתגודדו כלאו שבכללות. 16. רש"י יבמות יג, ב ד"ה לא תעשו. 17. רמב"ם הלכות עבודה זרה יב, יד. 18. כרבא יבמות יד, א, וכן היא דעת רוב הראשונים, וכמש"כ בפאת השולחן פרק ג. 19. רמ"א או"ח תצג, ג בהג"ה. ועיי"ש באורך

האיסור להעשות אגודות אגודות זהו גם בדברים שאינם מעיקר הדין, אלא שנהגו ישראל באיזו הנהגה, או איזה איסור, שלא יתחלקו בני העיר בהנהגתם, חלק נוהגים באופן אחד וחלק תופסים מנהג אחר, אלא ינהגו כולם מנהג שוה¹⁹. וזהו, כאמור, כשאין בעיר אלא בית דין אחד.

מצות לא תעשה שלא לעשות קרחה על מת, שנאמר (דברים יד, א): **"וְלֹא תִשְׂמְחוּ קְרַחָה בֵּין עֵינֵיכֶם לְמַת"**.
ונכפלה עוד אזהרה זו בכהנים, בפרשת אמור (ויקרא כא, ה): **"לֹא יִקְרְחוּ קְרַחָה בְּרֵאשִׁים"**.

הקורח קרחה בראשו על המת, לוקה. ובין ישראל ובין כהן, איו לוקה אלא מלקות אחד¹.

הקורח קרחה, זהו התולש משער ראשו. בין אם קורח בידו, או בכלי או בסם². ואינו חייב אלא אם כן תולש באופן שאינו ראוי יותר לגדל שיער³.

וחייב על כל מקום משער ראשו שיקרח בו⁴.

אינו חייב אלא הקורח על מת בלבד, אבל הקורח על ביתו שנפל ועל ספינתו שטבעה בים, פטור⁵. וכל מת שקורח עליו חייב, אפילו אינו קרובו⁶. ובין אם קורח בפני המת או שלא בפניו, חייב⁷.

הקורח קרחה בראשו של חברו, לוקה. ואם היה הנקרח מסייעו, לוקה גם הוא⁸.
בשיעור קרחה להתחייב עליה מלקות נחלקו תנאים, ונחלקו הרמב"ם והרא"ש בהכרעת ההלכה: להרמב"ם⁹ חייב מלקות בשיעור של כגריס, ולהרא"ש¹⁰ חייב על שתי שערות. ולכתחילה אסור לקרוח אפילו שיערה אחת, כדין חצי שיעור שאסור מן התורה¹¹.

במג"א ו. 1. רמב"ם הלכות עבודה זרה יב, טו. 2. שם. 3. מנחת חינוך תסח. 4. רמב"ם שם. 5. רמב"ם שם טז. 6. מנחת חינוך תסז. 7. שו"ע יו"ד קפ, ו. 8. רמב"ם שם. ושייך גם כאן הפרטים שנתבארו בלאו דהקפת הראש להלן, הערות 18:20; 23:24. 9. שם טו. 10. מכות ג, ג. והובאו שתי הדעות בשו"ע שם ט. 11. שו"ע ובאור הגר"א שם. 12. רמב"ם שם. ולהתוספות (מכות כ, ב) גם אם קרח כמה קרחות בזאח"ז בהתראה אחת, חייב על כל אחד ואחד. ולהרמב"ם אינו חייב על כל אחד ואחד אלא אם כן קורח אותם כאחד. ועיין חידושי הריטב"א שם, דס"ל

הקורח כמה קרחות בבת אחת על מת אחד, כגון שהטביל אצבעותיו בסם המקרח והניחם בחמש מקומות בראשו, חייב חמש מלקיות, אף אם לא התרו בו אלא פעם אחת, שנאמר "לא יקרחו קרחה", לחייב על כל קרחה וקרחה¹². ודוקא אם היה הפסק בין כל קרחה וקרחה, אבל אם קרח קרחה אחת גדולה, אינו חייב אלא אחת¹³.
הקורח קרחה אחת על כמה מתים, אינו חייב אלא אחת¹⁴ (ולא כמו בגדידה, שחייב על כל מת).

מצות לא תעשה שלא להקיף פאת הראש, שנאמר (ויקרא יט, כז): "לא תקפו פאת ראשכם".

איזהו המקיף ראשו, זהו המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו. שמאחורי האוזן אין שם שיער, וכן במצחו אין שיער, ובצדעיו שבאמצע, בין מצחו לאחורי אזנו, יש שם שיער, וזו היא פאת הראש. והנוטל כל השיער שבצדעיו, ומשוה בזה את צדעיו לאחורי אזנו ופדחתו, הרי הוא מקיף את פאת הראש¹. שהרי השערות שבצדעים בולטות הן משערות הראש כלפי מטה, וכשאדם מגלח שערות של פאה זו, עד שנעשה מקום הצדע חלק, ומשוה בזה את מקום הצדע לפדחת ולאחורי האוזן, הרי נשאר בזה שער הראש מוקף ועגול כטבעת, וזוהי הקפת הראש². וכונת לשון הפסוק "לא תקיפו פאת ראשכם", לא תגרמו שיהיה שער הראש מוקף, על ידי שתסירו את שער הצדעים מכאן ומכאן, שבזה ישארו שערות הראש בהקפה³.

המקיף פאת ראשו חייב מלקות. וחייב על כל פאה ופאה. ואם גילח שתי פאותיו, אפילו בבת אחת והתראה אחת, לוקה שתיים. ואין הבדל אם מגלח את הפאות בלבד ומניח שיער הראש, או שמגלח כל הראש כאחד, שהקפת כל הראש שמה הקפה⁴.

מדברי רוב הראשונים נראה שאין איסור הקפת הראש, אלא כשנוטל את כל שער הפאה, ומשוה בכך את צדעיו לאחורי אזנו ופדחתו. אבל אם נטל רק מקצת

כהרמב"ם. 13. תוספות שם. 14. שו"ע שם י. 1. מכות כ, ב וריב"ן שם. 2. ריטב"א שם כא, א ד"ה מחוי. 3. קרבן אהרן פרשת קדושים, הו"ד בב"ח יו"ד קפא. 4. רמב"ם הלכות עבודה זרה יב, א. 5. כן מבואר מלשון רש"י קידושין לה, ב ד"ה הקפת הראש, ובפירושו רש"י עה"ת פרשת קדושים, ובריב"ן מכות כ, ב, ובחידושי הריטב"א מכות כא, א, דענין הלאו הוא שעושה מקום הצדעים חלק, ומשוה בזה את מקום הצדעים לפדחתו ולאחורי אזנו, ועושה בזה את ראשו מוקף. וכן היא פשוט כונת הרמב"ם, שכתב שאין מניחים פחות ממי' שערות, ומשמע דביותר מכאן לא

משערות הצדע, אינו עובר באזהרה זו⁵. וכתב הרמב"ם⁶ שלא נתנו חכמים שיעור לשערות שצריכים להניח בצדעים, "ושמענו מזקנינו שאינו מניח פחות מארבעים שערות"⁷. וצריך להניח שערות במקום הצדע עצמו, אבל השערות היורדות ממקום הצדע שכנגד הפדחת לכוון הפנים אינן בכלל פאת הראש, שהרי אינן בראש⁸.

ויש מן הראשונים שכתבו, על פי לשון התוספתא⁹, שעובר מדאורייתא אם תולש מן הפאה שתי שערות, אע"פ שאינו מגלח כל פאת ראשו¹⁰. וכתב בשו"ע¹¹, שיש להחמיר כשיטה זו.

נחלקו הראשנים מערכה מול מערכה, אם איסור הקפת הראש הוא דוקא כשמגלח בתער, או שאסורה הקפת הראש גם במספרים. שרבים מגדולי הראשונים נקטו כפשטות לשון התוספתא במכות¹², שאינו חייב על הקפת הראש אלא אם כן

חשיב הקפה כלל. וכן הבין בדעתו הסמ"ג (שיובא להלן הערה 10), והמאירי במכות כ, ב. 6. שם ו. 7. ופשטות לשון הרמב"ם משמע דסגי אם יניח מ' שערות אלו בכל מקום בפאה, ואין צריך להניחם דוקא בסמוך לשערות הראש. כן כתב בספר שאול שאל (להג"ר שאול בראך זצ"ל), סימן קיב אות ב"ג. וכן משמע מלשוונות הראשונים שהובאו לעיל הערה 5, שכתבו דענין ההקפה הוא שעושה מקום הצדעים חלק, ומשמע דכל שמשיר בשער הצדעים, תו לא חשיב הקפה. 8. ריטב"א מכות כא, א ד"ה מחוי (ועיין רש"י שבת פ, ב ד"ה בת צידעתא, ורא"ש בנזיר מא, ב ד"ה להכי כתב). ודעת הריב"ן במכות כ, א ד"ה שתיים מכאן, דפאת הראש מגעת עד למטה מן האוזן, מקום שלחי התחתון מתפרד, דעת יחידה היא, דמדברי כל הראשונים מבואר דממקום חיבור הלחי לצדעים ומטה כבר נחשב מכלל הזקן. עיין רא"ש פ"ג דמכות בשם ר"ח ורש"י, וכן מבואר ברמב"ם שם הלכה ז, דהלחי העליון הוא מכלל הזקן, וכן מבואר במאירי, וכן כתב הטור, דפאות הראש הם במקום החיבור ללחי. וכן מבואר בר"ש ובראב"ד לתורת כהנים קדושים פרק ו, ובסמ"ג לאוין נח. ובשו"ע יו"ד קפא, ט החמיר כשיטת הריב"ן. 9. מכות ד, ד. 10. נמוק"י פ"ג דמכות בשם אבי העזרי; וכ"ה בר"ש נגעים י, ט, בנוסחת הרב"א (הובא במהדורת וגשל שם). ובסמ"ג (לאוין נז) כתב על דברי הרמב"ם "שיש להתיישב בדבר" מדברי התוספתא. ועיין קרן אורה נזיר מ, ב, שיישב הקושיא מהתוספתא על פי הירושלמי בנזיר פ"ו ה"ג. וכדבריו כתב בספר שאול שאל סימן קב אות ב. ועיין ב"י יו"ד קפא שכתב להשוות דעת הרמב"ם עם התוספתא, ודבריו קשים להבין. ופשטות לשון הרמב"ם דעד מ' שערות מותר לגלח, ואם משיר פחות ממ' שערות, אפילו שערה אחת, עובר. וכן נראה שהבינו הראשונים ברמב"ם, עיין מאירי וריטב"א, וכן הבין הסמ"ג, וכן האחרונים שבארו דברי הסמ"ג, מהרש"ל ודרישה וב"ח. 11. שם. 12. ג, ז. 13. כן היא דעת הבה"ג בהלכות נזיר סימן לח, וכן דעת הרמב"ם הלכות עבודה זרה יב, ו, וראב"ה (בשו"ת סימן תתקמוז), ורי"ד (בתוספותיו קידושין לה ונזיר מא, ב, ובפסקיו במכות פ"ג), וסמ"ג לאוין עז, והר"י מלוניל (במכות כ), והמאירי (במכות פ"ג ובנזיר מא), ונמו"י פ"ג דמכות, וכן נראה נטיית הריטב"א במכות לעיקר הדין. (וכן כתב הריטב"א גם בחידושיו לשבועות ג, א). ובטעם דעה זו, דאינו חייב אלא בתער, איכא ב' אופנים, הובאו שניהם בחידושי הריטב"א למכות. האחד, דזהו מפני שהוקשה הקפת הראש להשחתת הזקן, וכדרך שהוקשו לענין פטור נשים. וכן מבואר טעם זה בסמ"ג לאוין נז, ובריאם שלו, ובנמו"י פ"ג דמכות. ועיין מה שהשיג ע"ז ביש"ש יבמות יב, יח, דאי אפשר ללמוד הקפה מהשחתת לענין זה, דהא להדיא קפיד קרא הכא אהקפה והכא אגילוח, ולא ילפינן בהקישא אלא גילוח מהקפה, ולא שתהא ההקפה בעצמה גילוח. ואופן ב' כתב

משחית את שער הפאות בתער, וכמו לענין איסור השחתת פאות הזקן, שאינו עובר אלא בתער¹³. ולעומתם רבים, בעיקר מבעלי התוספות ותלמידיהם, שנקטו כפשטות הגמרא במסכת נזיר¹⁴, שנוהג איסור הקפת הראש בין בתער ובין במספרים כעין תער¹⁵. וכתב בשו"ע¹⁶, שיש לחוש לדברי המחמירים. ולפיכך אין להקיף פאת הראש אף במספרים כעין תער. וצריך לשייר שער הפאות כדי לכופ ראשם לעיקרם, שאם משייר פחות מכן, הרי זה כעין תער¹⁷.

אחד המקיף ואחד הניקף מוזהרים בהקפת הראש. ואם סייע הניקף למקיף, הרי זה לוקה, שהרי עשה מעשה¹⁸. ואפילו אם הוקף על ידי גוי¹⁹. והמקיף את עצמו לוקה שתיים, משום מקיף ומשום ניקף²⁰.

הריטב"א, דכיון שהאיסור הוא משום שמושה צדעיו לאחורי אנו ופדחתו, והרי במקומות אלו אין שיער כלל, אם כן כשמושה צדעיו להם אינו עובר אלא כשמשחית השיער מעיקרו, דומיא דפדחתו ואחורי אנו, שהם בלי שיער כלל. וכטעם זה מבואר בתורי"ד נזיר מא, ב. ולטעם זה אסורה ההקפה גם במלקט ורהיטני, דהא יש בהם השחתה. ועיין תוספות שבועות ב, ב, דמבואר מדבריהם דהוה פשיט"ל דאפילו אי נימא דאין איסור הקפה אלא בתער, מכל מקום גם מלקט ורהיטני אסור. והיינו על פי הטעם הנ"ל. (ועמד בזה בספר שאול שאל סימן קב.) 14. מא, ב. 15. כן כתבו התוספות בשבועות ב, ב, ובנזיר מא, ב, ובתוספות שאנץ מכות פ"ג, ובשטמ"ק לנזיר שם, וכן היא דעת מהר"ם מר"ב (תשובות ופסקים סימן פו), והרא"ש (פ"ג דמכות), ורי"ו, והסור, וכן הוא בסמ"ק סימן עא, ובאגודה, וכן מבואר בשערי תשובה לרבנו יונה ח"ג סימן עח, וכן היא דעת רבנו הלל לתורת כהנים מצורע פרק ב, ד. והראשונים והאחרונים טרחו לישב הגמרא בנזיר, עיין חידושי הריטב"א פ"ג דמכות, ולא נתבררו דבריו. ועיין מה שטרח בזה בשו"ת חיים שאל ח"א תשובה נב, ודבריו קשים, עיין מש"כ בזה בספר ליבא בעי (להג"ר שאול בראך) בתחלתו. ועיין מאירי בנזיר דמשמע שלא מצא תשובה מספקת בזה. ועיין תורי"ד בנזיר שם שכתב ליישב, ודבריו סתומים. ועיין שעה"מ סוף הלכות עבודה זרה שנדחק טובא, ועיין יש"ש ביבמות פ"ב ס"ח, שכתב שהראיה מן הגמרא בנזיר חזקה היא כחומת ברזל. 16. יו"ד קפא, ג. 17. כן מבואר ברמב"ם הלכות נזירות ה, יא, שבפחות מכדי לכופ ראשה לעיקרה חשיב כעין תער. וכן הוא פשטא דסוגיא בנזיר לט, ב "נזיר שגילח והוה לסטים ושיירו בו כדי לכופ ראשו לעיקרו אינו סותר", ומוקי לה כשגילח והוה אחר מלאה, ומשום דבעינן שיהיה בו שיעור שיער כדי לקיים מצות גילוח, ומשמע שכשאינו בו כדי לכופ לא חשיב שיער, וכמש"כ במנ"ח ריש מצוה שעג. וכן הוא פשטא דגמרא שם מ, א "ללקות באחת, לעכב בשתיים, לסתור אינו סותר אלא ברוב ראשו", ומוקי לה בכעין תער. ומשמע דקאי גם אסתירה, וקרי לה כעין תער. וכן הוא בברייתא שם להלן. ובתוספות שם נדחקו בזה. ועיין בזה בלח"מ שם. וכן נקט הגרע"א בתשובה מכת"י סימן סג, וכן היתה דעת החתם סופר, כמו שכתב בשמו בהגהות כתב סופר לשו"ע, וביאר דעתו בספר שאול שאל סימן צט, והאריך בזה שם בסימן קלב. אמנם דעת התוספות בנזיר (לט, א ד"ה נזיר; לט, ב ד"ה ת"ר; מ, א ד"ה ובתער) והרא"ש (שם ד"ה למימרא), דלא חשיב כעין תער אלא כשקוצץ מעיקרו לגמרי כעין תער. ועיין מה שהאריך בזה בספר שאול שאל שם. ובחכמת אדם כלל פט סימן טז, ובבה"ל סימן רנא סעיף ב, נקטו כדברי התוספות. 18. שו"ע יו"ד קסא, ד. ועיין חזו"א יו"ד עח. 19. שו"ע שם. 20. מכות כ, ב, וברביב"ן שם ד"ה רבא אמר. ויש אומרים דלדעת הרמב"ם אין המקיף את עצמו לוקה שתיים, עיין חידושי ר' מאיר שמחה נזיר נו, ב. 21. שו"ע שם ו.

נשים אינן מוזהרות בהקפת הראש. שהוקשה הקפת הראש להשחתת הזקן, וכמו שאינן מוזהרות בהשחתת הזקן (וכמו שיבואר במצוה הבאה), כן אינן מוזהרות בהקפת הראש²¹.

מותר לאיש להקיף ראש אשה או ראש של גוי, שאינם שייכים באיסור הקפה²². אבל איש המקיף את הקטן חייב²³, שאע"פ שאין הקטן מוזהר עתה באיסור הקפה, הרי שייך הוא באיסור זה לכשיגדיל²⁴.

ומותר לאשה להקיף קטן²⁵. שהרי אין האשה מוזהרת באיסור הקפה. (אמנם להקיף גדול, אע"פ שהיא אינה מוזהרת, מכל מקום הגדול לא יניחנה, מפני איסור הניקף²⁶. ועוד, שהרי מכשילה היא אותו באיסור הניקף²⁷). ויש אומרים שאסור לאשה מדרבנן להקיף קטן²⁸.

עבד כנעני, אף על פי שפטור ממצוות שהזמן גרמן כאשה, מכל מקום מוזהר הוא בהקפת הראש, וכמו שמוזהר בהשחתת זקנו²⁹.

מצות לא תעשה שלא להשחית פאת הזקן, שנאמר (ויקרא יט, כז): "וְלֹא תִשְׁחִית אֶת פְּאֵת זִקְנְךָ". ונכפלה אזהרה זו בכהנים, שנאמר (שם כא, ד): "וּפְאֵת זִקְנָם לֹא יִגְלַחוּ".

חמש פאות יש בזקן, והמשחית אחת מהן חייב מלקות. וחייב על כל פאה ופאה, ואם השחית את חמשתן חייב חמש מלקיות, אפילו אם לא היתה שם אלא התראה אחת¹. וכהנים וישראלים שוים הם באזהרה זו.

22. שם סעיף ה בהג"ה, וכהכרעת האחרונים, עיין ש"ך ד. 23. שו"ע שם ה. 24. נמוק"י מכות פ"ג בשם הרא"ש. 25. רי"ף ורא"ש פ"ג דמכות; תוספות נזיר נו, ב ד"ה ורב אדא ושבועות ג, א ד"ה ועל הזקן; סמ"ג לאוין נו, א. והאחרונים הקשו אמאי לא אסרינן משום ספיית איסור לקטן בידיים, והאריכו בכמה אופנים, ולא נמצא ישוב מספיק בדבריהם. ונראה דהא דהניקף עובר, אע"פ שעובר גם בלי מעשה כלל, מכל מקום בעינן שיתרצה להיות ניקף, ועבירתו היא במה שניקף לדעתו (וכן הוא לשון הראב"ד ריש פרק יב מהלכות עבודה זרה). ולפי זה אם המקיף כופת את הניקף ומקיפו, לא חשבינן לניקף כעובר עבירה באונס, אלא דאין כאן עבירת ניקף כלל. ואם כן יש לומר דהא דשרינן לאשה להקיף קטן, זהו בקטן שעושה על דעת אמו, ולא חשבינן להסכמתו כהתרצות להיות ניקף, וממילא אין כאן ספיית איסור כלל. ואפילו אם מסייע למקיף, מכל מקום אין עיקר העבירה בסיוע, אלא בהתרצות, ואין הסיוע אלא מעשה המצטרף להתרצות. ואפשר דבכל קטן אמרינן הכי, דלא חשבינן להתרצותו כדעת להיות ניקף, דומיא דהא דפתוי קטנה אונס הוא. שו"ר כן בשו"ת בית אפרים יו"ד סב. 26. תוספות שבועות ג, א ד"ה ועל הזקן. 27. עיין חדושי רעק"א ליו"ד קפא, ו, ובית מאיר שם. 28. רמב"ם וראב"ד הלכות עבודה זרה יב, ה, ועיין כס"מ שם. 29. שו"ע שם ז. 1. רמב"ם הלכות עבודה זרה יב, ז. 2. כן מבואר פירוש דברי

אלו הן פאות הזקן, יש בזה כמה שיטות בראשונים. ושיטת הרמב"ם, שהלחי העליון כולו הוא פאה אחת, והלחי התחתון גם כן פאה אחת, הרי כאן ארבע פאות, שתיים מימין ושתיים משמאל, ושער הסנטר, הרי כאן חמש. ונמצא לפי שיטתו שכל הזקן בכלל איסור השחתה.² וכתבו הפוסקים³ שיש לחוש לכל הדעות, ולפיכך אין להעביר תער על כל זקנו. והשער שעל השפה העליונה, ושמתחת לשפה התחתונה,⁴ ושלמטה בגרון חוץ לעצם,⁵ אינם בכלל שער הזקן.⁶

אינו חייב משום לאו זה, אלא בגילוח שיש בו השחתה, וזהו בתער. שהרי נאמר "לא תשחית", ונאמר "לא יגלחו", אינו חייב אלא כשמגלח ומשחית, ואין זה אלא בתער,⁷ שחותר השיער בצד עיקרו,⁸ ואינו בולט מבחוץ.⁹ אבל מותר ליטול זקנו במספרים, אפילו אם הם כעין תער.¹⁰ ואע"פ שגם במספרים נחשב גילוח, אבל אין זה דרך השחתה, כיון שאינם נוטלים השער עד עיקרו כבתער.¹¹ וכן מותר ליטול זקנו במלקט ורהיטני, ואע"פ שמשחיתים הם את הזקן, מכל מקום אין זה דרך גילוח.¹² המלקט הוא מלקחיים קטנות שנוטלים בהם את השער,¹³ ורהיטני היא כמין מקצועה שמלקטים בה את השער,¹⁴ ואין

הרמב"ם בחידושי הריטב"א מכות כא, א ד"ה ועל הזקן. וכן משמע ממה שלא מצא הרמב"ם (בהלכה ח) היתר אלא בשער השפה. וכן הכריח בספר שאול שאל סימן קג (אות ג). ודלא כפירוש הלח"מ. וכשיטה זו מבואר גם בנמוקי פ"ג דמכות (ודלא כמו שפירשו שם בחדושי אנ"ש, ועיין בספר שאול שאל שם). 3. טושו"ע יו"ד קפא, יא. 4. רמב"ם שם ח. 5. חידושי הריטב"א שם: "כנגד תרביץ הסימנים". וכתב עוד שם: "או בצד הסימנים הסמוכים לחוטם". ולכאורה כוונתו לשער שבפנים הסמוך לחוטם ולפה, שלא כנגד עצם הלחי. וכן נראה שפירש בספר שאול שאל שם. 6. ומכל מקום החמירו האחרונים שלא לגלחם בתער, בשפה — לחוש לשיטת הר"ח, שכתב דשתי פאות הן בשני גבולי השפה (ט"ז יו"ד קפא, ג), ומתחת לגרון — לחוש לדעת רבנו יונה דס"ל שיש בזה משום תיקוני הנשים, או מחשש שימשוך אליו את עור הפאה (רמ"א שם יא, עיי"ש בב"י). 7. מכות כא, א. 8. ריב"ן מכות כא, א ד"ה ת"ל לא תשחית. 9. חידושי הר"י מלוניל מכות כ, א ד"ה ואינו חייב. 10. שו"ע שם י. 11. ריב"ן שם. ועיין פרישה יו"ד קפא, ג, דמשמע שאפילו אם נעשה חלק כאילו סיפר בתער חשיב רק כמספרים כעין תער. וכן בתשובת רעק"א ח"א סימן צו ד"ה וביותר, משמע דאף אם לא ניכר אם במספרים או בתער, אלא ל"המון עם שמבינים", ג"כ חשיב כמספרים כעין תער, ולא כתער ממש. (וביותר מזה מצינו לחתנו ז"ל בהגהות מעשה חשב על שעה"מ סוף הלכות עבודה זרה, דמשמע שהבין דאף אם אי אפשר להבחין כלל אם הקיף במספרים או בתער, אכתי לא חשיב תער.) ועיין ס' חסד לאברהם (לר' אהרן הכהן חתן הח"ח) בהשמטות לקונט' דברים נעימים, שהח"ח התיר לגלח ב"מאשינקע" (ועיין היטב בקונט' תפארת אדם שבסוף ס' נדחי ישראל לבעל ח"ח). ואינו ענין למש"כ החפץ חיים ז"ל בלקוטי הלכות פ"ג דמכות בעין משפט דף יד, ב, דשם מתכוין למאשינקע אחרת (עיין בכל זה בס' מכוונות גילוח בהלכה לר' יהודה אריה פפויפר, ירושלים תשע). ועיין שו"ת מנחת יצחק ח"ד סימן קיג, וח"ז סימן סג, ושבת הלוי ח"ד סימן צו. 12. מכות כא, א. 13. כן נראה שמפרש הערוך בערך מלקט, על פי תרגום יונתן שמתרגם "מלקחיה" — מלקטתהא, וכן פירש הר"ב מכות ג, ה. 14. רש"י קידושין לה, ב, וכן נראה שמפרש הערוך בערך רהיטני, ועיין פירוש רה"ג שהובא בערוך ערך נגסטר. 15. ריטב"א מכות כא, א, וכן הסכימו האחרונים, עיין פת"ש יו"ד קפא, ה, וגליון

הדרך לגלח בה. וכן מותר להשחית את הזקן בסם המשיר את השער, שאין זה דרך גילוח¹⁵.

שיעור השחתת הזקן להתחייב עליה, כל שהשחית את רוב הפאה¹⁶. ויש אומרים שחייב על השחתת שתי שערות מן הפאה¹⁷.

אחד המשחית ואחד הנשחת מוזהרים בלאו זה¹⁸. ואם סייע הנשחת למשחית הרי זה לוקה, שהרי עשה מעשה¹⁹.

אשה שיש לה שער בְּזָקְנָה מותרת להשחיתו, שאינה בכלל אזהרה זו. וכן אם השחיתה זקן האישה, פטורה²⁰. וכן מותר לאיש להשחית זקן אשה, וככל הפרטים שנתבארו באזהרת הקפת הראש.

מהרש"א שם. 16. שטמ"ק נזיר מב, א. 17. תוספות נזיר מב, א ד"ה אמר מר (וכן ברבנו ירוחם נתיב יז חלק ה כתב: "שיעור פאה כתבו הגדולים שנים שערות"). וכתבו שם התוספות דכן איתא בפרק המצניע. וכבר תמהו אחרונים, דליתא לפנינו שם בפרק המצניע, עיין אורח מישור וקרן אורה שם. ובספר שאול שאל (סימן קה) תמה על התוספות, דאם כן אמאי לא תנן במכות גבי כל אדם שהתרו בו אל תגלח כמה פעמים, שחייב על כל אחד ואחד, ולא רק גבי נזיר. ושם עוד הכריח דהרמ"ה לא ס"ל כהתוספות. גם כתב שם דמסתמת הרמב"ם משמע דאינו חייב אלא בהשחתת כל הפאה. (ולא ראה דברי השיטמ"ק בנזיק שהובאו בהערה הקודמת; וצ"ע אמאי לא נחית למימר דחייב על רובו, וכפשטא דסוגיא דנזיר מב, א.) ותמה על התשב"ץ, שנקט בדעת הרמב"ם דגם לענין השחתת הזקן השיעור הוא מ' שערות כמו גבי הקפת הראש. דמסתמת הרמב"ם לא משמע כן. (ועוד הקשה שם על התשב"ץ.) ונראה דחלוק דין הקפת הראש מהשחתת הזקן, דגבי הקפה, אין האיסור בגילוח הפאה מצד עצמו, אלא משום שעל ידי גילוח הפאה הרי מקיף הוא את ראשו. וס"ל להרמב"ם דכשנשתיירו מ' שערות, לא נחשב בזה הראש כמוקף. אמנם בענין השחתת הזקן, האיסור הוא על גוף השחתת הפאה עצמה, ונידונית הפאה מצד עצמה, ולפיכך נידונית היא בכלה, או ברובה. 18. רא"ש מכות ג, ג, מתוספתא. 19. רמב"ם הלכות עבודה זרה יב, ז. ויש בזה כל הדינים שנתבארו לענין הקפת הראש, ולפי"ז המשחית זקן עצמו לוקה שתיים, ופשוט. (ואם כן משכחת לה עשר מלקיות בהשתת הזקן.) 20. רמב"ם שם. 1. על פי לשון הרמב"ם הלכות עבודה זרה יב, י, דפסק כראב"י בניזיר נט, א. ואע"ג דבאיסור העברת שער בית השחי ובית הערוה נקט דאין האיסור אלא מדרבנן, עיין ב"י יו"ד קפב. וכן נראה דעת שאר פוסקים, שפסקו כראב"י, היראים והסמ"ג (ואינהו נקטו אף בשער בית השחי ובית הערוה דהוי דאורייתא, וכפשטא דסוגיא), וכן הראב"ד נראה שהסכים בעיקר הדין להרמב"ם בזה, והטור, ומהרש"ל (יש"ש יבמות יב, יז). ותימה הוא מש"כ בשו"ת שו"מ קמא ח"א סימן רי, דדעת רוב הפוסקים דלא הוי אלא איסור דרבנן. וכבר השיגוהו האחרונים, עיין דרכ"ת קפב, טו.

מצות לא תעשה שלא תעדה אשה עדי איש, שנאמר
 (דברים כב, ה): "לא יהיה כלי גבר על אשה".
 ומצות לא תעשה שלא יעדה איש עדי אשה, שנאמר
 (שם): "ולא ילבש גבר שמלת אשה".

אסור לאשה ללבוש מלבוש המיוחד לאנשים, כגון שתשים בראשה מצנפת, או תלבש שריון, וכיוצא בו ממלבושי האישה לפי מנהג המקום. וכן אסור לה לקשט עצמה כאיש, כגון לגלח ראשה כדרך האנשים. ואם עשתה כן במזיד לוקה.

וכן אסור לאיש ללבוש מלבוש המיוחד לאשה, כגון בגדי צבעונים, או להתקשט בתכשיט המיוחד לנשים, כפי מנהג המדינה. ואם עשה כן במזיד לוקה¹. וכן איש המיפה עצמו כדרך הנשים, חייב. וכגון המלקט שערות לבנות מתוך שחורות מראשו או מזקנו, או שצובע שערו שחור. ולדעת הרמב"ם ז"ל חייב מלקות אפילו אם ליקט רק שערה אחת, או צבע שערה לבנה אחת. והראב"ד ז"ל חולק עליו בזה, וסובר שאין איסור תורה אלא אם כן עשה באופן שהדבר ניכר².

האיסור לאיש ללבוש בגד אשה, ולאשה ללבוש בגד איש, זהו אפילו אם אינם מתכוונים להתנאות בהם, כל שהבגד מיוחד ללבוש אשה, אסור לאיש ללבוש, אפילו דרך עראי ושחוק³.

2. ועיין שם בראב"ד ובכס"מ, דאפשר דאף לכתחילה מותר היכא דאינו ניכר. ובשו"ע יו"ד קפב, ו סתם וכתב "אסור", ולא ביאר אם הוא אסור מן התורה. ועיין באה"ג. 3. יראים שפה. ודלא כהב"ח יו"ד קפב, והט"ז שם ד, שכתבו להתיר ללבוש בגד אשה להגן מפני החמה ומפני הגשמים. ונדחקו שם הרבה בלשון היראים. ועיין בבית אדם כלל צ שהקשה עליהם ממאי דאסרינן שריון לאשה במלחמה, אע"ג דלובשת כדי להגן על עצמה. ועי"ש מה שביאר בדברי הסמ"ג. ועיין ביד הקטנה שהרבה לצווח על הב"ח ועל הט"ז בזה, וכ"ש על מה שהתיר מהר"י מינץ (וכן הרמ"א באו"ח תרצו) ללבוש בגד אשה לצורך שמחת פורים. והרי מפורש ביראים שאסר גם במשתאות של חתן וכלה. (ובתועפות ראם כתב לדחות עפ"י נוסחת היראים מכת"י, ואין בזה די.) וכן הביא בשו"ת ברכה מתשובות הרמב"ם שהובאה בראש ספר מעשה רקח, שאסר ללבוש בגד אשה לצורך שמחת נישואין. וכן הסכים גם בספרי דבי רב פרשת כי תצא, והביא כן גם מספר הזכרונות למהרש"א וכנסת הגדולה סוף הלכות מגילה. ובעמק הנצי"ב צידד ליישב המנהג על פי מה שכתב לחדש בפירוש דברי ראב"י, דאין איסור במלבוש אחד אלא בדברים שמיחדים לאשה מצד עצם טבעם, כמו התקשטות וכיו"ב, אבל במלבושים המיוחדים לאשה רק מצד המנהג אין איסור במלבוש אחד. אמנם כבר כתב בעצמו דברמב"ם מבואר לא כן, והרי בטושו"ע העתיקו כלשון הרמב"ם. 4. בית אדם שם. ולא ביאר לן בבני"א מאי שנא מהא דאסרינן לאשה לצאת בכלי זיין, והמפרש בנזיר נט, א כתב דמטעם זה הרגה יעל את סיסרא ביתד ולא בחרב (וכן הביא בגהש"ס משם התרגום וילקוט שמעוני). וכן הרמב"ם בסהמ"צ לאוין מ כתב דאסור לאשה להזדיין בחרבות. והא התם אינה עושה כן להתקשט אלא לצורך תשמישה. ואפשר דלא להתקשטות בחרב אסורה, אלא השימוש בו

ומותר לאיש להשתמש בכלי של אשה, אם אין כונתו להתנאות בו, אלא לצורך תשמישו. וכגון ללכת במקל המיוחד לנשים שלא יפול, או לנופף במניפה שלהם.⁴

מה שאמרנו שאיש המיפה עצמו כדרך הנשים, כגון שצובע שערות ראשו, עובר בלאו מן התורה, זהו דוקא במקומות הניכרים. אבל המעביר שער בית השחי ובית הערוה, ושער שבשאר איברים, אע"פ שדרך הנשים להתיפות כן, מכל מקום אין בזה איסור מן התורה, אלא מדרבנן.⁵ ואסור לגלח שער בית השחי ובית הערוה בין בתער ובין במספרים כעין תער. ושער שאר האיברים, מותר לגלח במספרים כעין תער, אבל לא בתער.⁶ ומקום שנוהגים גם האנשים להעביר השיער כנשים, מותר, ומכל מקום החברים נמנעים בכל מקום.⁷

מי שיש לו חטטים במקומות השיער מותר להעביר השיער משם, כיון שאינו מתכוין להתיפות בזה, אלא לרפואה.⁸ וכן מותר לגלח כל שיער גופו מראשו ועד רגליו, שבזה ניכר שאינו עושה כן כדי להתיפות, אלא לרפואה.⁹

עוד אסרו חכמים¹⁰ שיסתכל האיש במראה כדי להתיפות, שזהו דרך הנשים.¹¹ ואם עושה כן לרפואה, או כדי למנוע מעצמו גנאי וכיו"ב, מותר. וכן מקום שדרך האנשים לראות במראה כנשים, מותר.¹²

מצות לא תעשה שלא להקים מצבה, שנאמר (דברים טז,
כב): "וְלֹא תִקֵּים לָךְ מִצֵּבָה אֲשֶׁר שָׁנָא ה' אֱלֹהֶיךָ".

מצבה אסורה אפילו כשמקים אותה לעבוד בה לשמים. ומהי מצבה, רש"י פירש שהיא אבן אחת שמקריבים עליה. שאין מותר להקריב לשמים אלא על מזבח של אדמה או אבנים הרבה, שנאמר (שמות כ, כא-כב): "מזבח אדמה תעשה לי", "ואם מזבח אבנים תעשה לי".

כדרך האנשים. 5. יו"ד קפב, א, וכמו שביאר הב"י שיטת הרמב"ם, שמחלק בין מקומות הנראים למקומות המכוסים. והיראים והסמ"ג פסקו דאסור מדאורייתא. 6. יו"ד שם. 7. שם בהג"ה. 8. שם ד. 9. שם ב. 10. עיין יד הקטנה שביאר דזהו רק מדרבנן, כיון שאינו יפוי שבגופו (והשוה למשנת לעיל הערה 4). 11. יו"ד שם ג. 12. שם קנו, ב. 1. בדברים שם. וכן הוא בתוספות עבודה זרה יא, א ד"ה ואי, וביראים מצוה שעז. וכן משמע בירושלמי עבודה זרה ד, ד. 2. הלכות עבודה זרה ג, ו.

והרמב"ם² פירש שהוא בנין שהכל מתקבצים אצלו³. ואסור להקימו אפילו לצורך עבודת ה'.

המקים מצבה במזיד חייב מלקות. ועובר עליה מיד, אפילו אם עדיין לא עבד בה⁴.

3. ואין הכונה לבנין שמתכנסים בתוכו, אלא בצידו, וכמבואר בלשון הרמב"ם. ונראה דלאו דוקא אם עושהו בבנין, אלא כל דבר שמקים כדי להתקבץ בצידו. ונראה דנקט כן הרמב"ם על פי הקרא (שמואל'ב יח, יח): "ואבשלום לקח ויצב לו בחין את מצבת אשר בעמק המלך... ויקרא למצבת על שמו" וגו'. ועיין בענין זה בשו"ת מנחת יצחק ח"א סימן כט. 4. ספר סדר משנה, ויד הקטנה. 1. ספר המצוות לרמב"ם עשה קפז.

לא תחנם

מצות עשה להחרים עמי כנען, שנאמר (דברים ז, ב):
"הַחֲרִים תַּחֲרִים אֹתָם". ונאמר עוד (שם כ, יז): **"כִּי הַחֲרִים
 תַּחֲרִימָם, הַחֲתִי וְהָאֲמֹרִי וְגו' פֶּאֶשֶׁר צֹפֵף ה' אֱלֹהֶיךָ".**
 ומצות לא תעשה שלא להחיות מהם נשמה, שנאמר (שם
 יט): **"רַק מֵעַרְי הָעַמִּים הָאֵלֶּה... לֹא תַחְיֶה כָּל נַשְׁמָה".**

חייבים ישראל להרוג שבעה עמי כנען ולאבדם, שהם היו שורש עבודה זרה ויסודה הראשון, כדי שלא נלמד ממעשיהם¹. וכל שבא לידו אחד מהם ולא הרגו, הרי זה עובר בלא תעשה². וזוהי מלחמת מצוה שנצטוו בה ישראל בכניסתם לארץ, שנצטוו לחטט אחריהם ולרדפם עד שיכלו ולא ישאר מהם איש³. וכן עשו בני ישראל, עד אשר תמו ונכרתו על ידי דוד, ונתפזרו הנשארים ונתערבו בין האומות עד שלא נשאר להם שם⁴, וכבר אבדו ואבדו

2. רמב"ם הלכות מלכים ה, ד. ומשמע דמוטלת מצוה זו גם על יחיד, אף שלא במלחמה. וכן נקט בחינוך מצוה תכה, שכתב: "ועובר על זה ובא לידו אחד מהם ויכול להרגו מבלי שיסתכן בדבר ולא הרגו, ביטל עשה זה, מלבד שעבר על לאו" וכו'. ובמנ"ח שם הקשה דהתורה צותה ללחום עמהם, וחייב המלחמה הוא אף בדאיכא סכנה. ובחידושי הגר"ז עה"ת סוף פרשת בשלח כתב דמה שחייבים להסתכן זהו רק בדרך מלחמה, אבל יחיד שבא לידו אחד מז' עממים, הוי גדר מצוה בעלמא, ואין חייב להסתכן עבור זה. ועיין במצות מחיית עמלק הערה 2, ובמצות זכירת מעשה עמלק הערה 3. 3. ומ"מ משמע שאין חייבים לרדפם ולכלותם אלא במקומות שהם תחת ידינו. שהרי שלח יהושע שכל הרוצה לברוח יברח, וברחו הגרגשים, ומשמע מזה דבכה"ג שבורחים לארץ אחרת אין מוטל עלינו לכלותם. 4. ספר המצוות שם, ומבואר בדבריו שם שאחר שאבד זכרם כבר אין נוהגת מצוה זו לדורות. וגם מבואר בדבריו שם שמצות מחיית עמלק נוהגת גם בזה"ז, עד שימחה זכרו, ולא אמרינן דכבר אבד זכרם. ונראה הטעם, דמצות הריגת ז' עממים זהו מצד שם העם שלהם. וכיון ש"נתפזרו הנשארים ונתערבו בין האומות ולא נשאר להם שם", תו לא חשיבי כעמי כנען. אמנם לענין מחיית עמלק מבואר בלשון הרמב"ם (בספר המצוות ובמשנה תורה) דהמצוה היא למחות זרע עמלק (וכלשון התורה בזה), וא"כ אינו תלוי בשם העם, אלא במה שהוא מזרע עמלק. 5. רמב"ם בהלכות מלכים שם. וזהו דלא כמש"כ בחינוך מצוה תכה: "ואין בידינו עתה לרדוף אחריהם ולהרגם". דמהרמב"ם מבואר דבאמת אין כבר זכר לז' עממים, ותו

זכרם⁵. אף על פי שמלחמת עמי כנען מלחמת מצוה היא, מכל מקום אין עושים עמם מלחמה עד שקוראים להם לשלום, וכמו שנאמר (דברים כ, י): "כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום"⁶. אם השלימו, וקיבלו עליהם מס ועבדות, וקיבלו עליהם שבע מצוות בני נח, אין הורגים מהם נשמה, שנאמר (שם יא): "והיה אם שלום תַעֲנֶב... והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך". והעבדות שיקבלו היא שיהיו שפלים ונבזים, ולא ירימו ראש בישראל, אלא יהיו כבושים תחת ידם, ולא יתמנו על ישראל לשום דבר בעולם. והמס שיקבלו הוא שיהיו מוכנים לעבודת המלך בגופם ובממונם, כגון בנין החומות, וחיזוק המצודות, ובנין ארמון המלך, וכיוצא בזה⁷. ואם לא קיבלו עליהם אחד מכל הדברים האלה

ליתא למצוה זו. 6. רמב"ם הלכות מלכים ו, א. וכן נראה דעת רוב הראשונים, שגם במלחמת מצוה נוהג דין קריאה לשלום. דכן היא דעת הרמב"ן (סוף פרשת שופטים, ובחידושי גיטין מו, א), ורד"ק (יהושע ט, ז), וחידושים המיוחסים לריטב"א (הנדמ"ח מכת"י, גטין מו, א), והמאירי (שם). וכן מבואר בתוספות גיטין מו, א ד"ה כיון, דדין קריאה לשלום נוהג גם בעמי כנען. והוכיחו כן הראשונים מהא דשלח יהושע כתבים לעמי כנען מי שרוצה להשלים ישלים (עיין רמב"ם שם ה, ורמב"ן שם, ותוספות שם), ומקרא דכתיב (יהושע יא, יט) "לא היתה עיר אשר השלימה את ישראל" וגו', מכלל ששלחו להם לשלום ולא קיבלו (רמב"ם שם ד, ורמב"ן שם), ומהא דלקח שלמה מס מעמי כנען לבנות את בית ה' (רמב"ן שם). ואתי שפיר לפי דבריהם הא דחלה שבועת הנשיאים לגבעונים (אם לא משום דהוה שבועה בטעות, עיין גיטין מו, א), ולא חשיבא שבועה לבטל מצוה (עיין תוספות וראשונים בגטין שם). ושיטת רש"י (בדברים כ, ובסוטה לה), דדין קריאת שלום לא נאמר אלא במלחמת הרשות, וכפשטא דלשון הספרי. והא דשלח יהושע כתבים לשלום, פירש הרא"מ דזהו דוקא קודם שנכנסו לארץ. אבל אחר שנכנסו לארץ נתחייבו להחרים עמי כנען, ולא מהני להו שיחזרו בתשובה, דיש לחוש שמחמת יראה עושים (וכמש"כ רש"י בסוטה שם). ובתוספות סוטה לה, ב ד"ה לרבות כתבו ג"כ על דרך רש"י, דאין קוראים לשלום לעמי כנען, אך פירשו דאם רצו להשלים קודם שהתחילו במלחמה ראשונה, מקבלים אותם. והא דכתיב "לא היתה עיר אשר השלימה", תירץ הרא"מ אליבא דרש"י, דהיכא דקיבלו ז' מצוות, מהני גם גבי ז' עממים. ועיין בלח"מ הלכות מלכים ו, א שתמה הרבה על דבריו. ולכאורה ברש"י גופיה מבואר דלא כוותיה, דהא כתב בסוטה שם דכנענים שבארץ ישראל אף אם חוזרים בתשובה אין מקבלים, שמחמת יראה עושין. ובלח"מ שם כתב ליישב לשיטת רש"י דהכי קאמר קרא, לא היתה עיר אשר השלימה קודם כניסתם לארץ. והא דחלה השבועה לגבעונים (אם לא מפני דהוויא שבועה בטעות) – עיין מש"כ בזה המאירי בגטין מו, א. ולשיטת רש"י אתי שפיר הא דהוצרכו הגבעונים להערים על ישראל, דהא לא מהני להו קבלת מס דעבדות וז' מצוות. והרמב"ם והרמב"ן כתבו ליישב זה לשיטתם, עיין בדבריהם. ובלח"מ שם הקשה על שיטת הרמב"ם ודעימיה מהא דאמרינן בסוטה שם, דקרא דשבית שביו אתא לרבות כנענים שבחו"ל, שאם חוזרים בתשובה מקבלים אותם אליבא דר"ש, ומבואר דכנענים של א"י אין מקבלים אותם לכו"ע. ובספר מנחת קנאות (לר"מ אריק, עמ"ס סוטה), כתב ליישב, דקרא דשבית שביו הא מייירי במלחמת הרשות, דבלמחמת מצוה אין שובים שבי, ולפיכך מוקמינן לה בכנענים שהיו בין שאר גויים, שמקבלים אותם אם חוזרים בתשובה. והוא הדין שאם השלימו וקיבלו עליהם ז' מצוות, שמקיימים אותם. ועיין עוד בכל זה בחזון איש אה"ע קמו, לפ' אלו נאמרין. 7. רמב"ם שם. 8. עיין סנהדרין סז, א דדין הריגת ז' עממין הוא בסיף. ובמנ"ח מצוה תכה תמה על שהשמיט הרמב"ם הלכה זו.

עושים עמהם מלחמה והורגים את כולם לפי חרב⁹, אנשים נשים וטף. גם כשעושים ישראל מלחמה עם שאר אומות, וכובשים ארץ מארצותיהם, אם נמצאו בהם כנענים, הורגים אותם, אלא אם כן חזרו בתשובה וקיבלו עליהם שבע מצוות בני נח⁹.

אחד מן האומות שבא על הכנענית והוליד ממנה בן מותר להחיותו. וכנעני שבא על אחת מן האומות והוליד בן, אסור לקיימו, שבאומות הולכים אחר הזכר¹⁰. אם כבשו ישראל אחת מערי הכנענים ונמצאו בה אנשים מאומה אחרת, אינם נחשבים בכלל הכנענים להחרימה¹¹.

9. סוטה לה, ב: "ושבית שביו, לרבות כנענים שבחו"ל, שאם חוזרים בתשובה מקבלים אותם". ועל דרך זה יש לפרש גם מאי דתניא בספרי שופטים "והיה כל העם הנמצא בה, לרבות כנענים שבתוכה", דמייירי בכנענים שעשו תשובה. ואע"ג דלא תני התם שעשו תשובה, הא הכי נמי תני התם בפרשת כי תצא "ושבית שביו לרבות כנענים שבחו"ל", ולא תני שעשו תשובה. וא"כ כי היכי דמפרשין (בגמ' סוטה) לדרשה דפרשת כי תצא דמייירי בכנענים שעשו תשובה, הכי נמי יש לפרש כן לדרשה דפרשת שופטים. וזהו דלא כמש"כ הלח"מ (הלכות עבדים ו, א ד"ה עוד הקשה), דלדעת הרמב"ן מתפרשת דרשת הספרי בשופטים, דמייירי אפילו כשלא קיבלו ז' מצוות. וא"ת אי מייירי הברייא כשעשו תשובה, א"כ מאי קמ"ל דמותר להחיותם, הא לשיטת הרמב"ן גם כנענים שבא"י מותר להחיותם אם עשו תשובה. וי"ל דקמ"ל דאע"ג דמתחילה לא קיבלו אנשי העיר ז' מצוות, אלא מס ועבודות בלבד (וכשיטת הרמב"ן והראב"ד, דבשאר אומות אין צריך שיקבלו עליהם ז' מצוות), וס"ד דכנענים שבתוכה יהיו בכלל לא תחיה, וכמו שהיה הדין בכנענים שבא"י, קמ"ל דכיון דעכ"פ חזרו בתשובה, מותר לקיימם. וכן מש"כ הלח"מ שם אליבא דשיטת הרמב"ם, דאם לא השלימו שאר אומות, ועושים עמם מלחמה, מותר להחיות אף כנענים שבתוכה, ואף אם לא עשו תשובה, אין נראה כן מגמ' דסוטה הנ"ל, דמוקמינן לקרא דשבית שביו (דמייירי עכ"ר בשאר אומות שלא השלימו), בכנענים שעשו תשובה. 10. קידושין סז, ב; סוטה ג, ב, עיין רמב"ם וראב"ד הלכות עבדים ט, ג ונו"כ שם. 11. עיין מנ"ח מצוה תקכו (ג). 1. כ"ה דעת רוב הראשונים, דאין לאו זה נוהג אלא בז' עממים, וכפשטיה דקרא. דכן כתבו התוספות בעבודה זרה כ, א ושאר דוכתי, ובסמ"ג (לאוין מז), וביראים (מצוה שיד, עפ"י הנוסחא שנדמ"ח), וכן משמע בחינוך (מצוה צג, כפי הנוסח שנדמ"ח), דעיקר מצוה זו היא בז' עממין, וכן כתב הרמב"ם בספר המצוות לאוין מה, וכן כתב בספר משנת חכמים (סימן מא), דכ"ה דעת רוב המחברים. וכן נראה מדברי המנ"ח במצוה צד, לענין לאו דלא ישבו בארצך, דדעת רוב הפוסקים דלא קאי אלא על ז' עממים, ונראה דהוא הדין הכא. אמנם במשנה תורה (הלכות עבודה זרה י, א כפי הנדפס בספרים מדויקים) כתב הרמב"ם דנוהג לאו זה בכל עובדי עבודה זרה.

מצות לא תעשה שלא לכרות ברית לשבעה עמי כנען, שנאמר (שמות כג, לב): "לֹא תִכְרֹת לָהֶם וְלֹאֲלֹהֵיהֶם בְּרִית". ונאמר (שם לד, יב): "הִשְׁמַר לָךְ פֶּן תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֵתָהּ בָּא עֲלֶיהָ". ונאמר עוד (דברים ז, ב): "לֹא תִכְרֹת לָהֶם בְּרִית".

אין כורתים ברית לשבעה עמי כנען¹ כדי לעשות עמהם שלום, ולהניח אותם לעבוד עבודה זרה. וכשצרים על ערי הכנענים, אין משלימים עמם אלא אם כן קיבלו עליהם מס ועבדות ושבע מצוות בני נח, וכמו שנתבאר במצות החרמת עמי כנען². וכן אף בשעה שאינם מסורים בידנו להשחיתם, אסור להבטיחם ולהשבע להם שלא להשחיתם, ולהכנס עמהם בברית שלא להכרית אותם ואת אלהיהם³.

מצות לא תעשה שלא ישבו עמי כנען בארצנו, שנאמר (שמות כג, לג): "לֹא יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץךָ".

אסור להניח לאחד מעמי כנען¹ לשבת בארץ ישראל, אפילו ישיבת עראי², אלא אם כן חזרו בהם, וקיבלו עליהם שבע מצוות בני נח³. ואפילו בזמן שאין יד

2. עיין מנ"ח מצוה צג, שכתב דהרמב"ם בריש פרק י מהלכות עבודה זרה קיצר בזה, וסמך על מה שכתב בפרק ו מהלכות מלכים. ועיין רמב"ם הלכות מלכים ו, ה שכתב בענין הגבעונים, שכרתו להם ישראל ברית: "ולמה קשה הדבר לנשיאים... מפני שכרתו להם ברית, והרי הוא אומר לא תכרות להם ברית". והרמב"ן (שופטים כ, יא) הקשה עליו, דהא "הגבעונים בודאי קיבלו עליהם שלא לעבוד עבודה זרה, כמו שאמרו באו עבדיך לשם ה' אלהיך". ונראה בדבריו דס"ל שכמקבלים עליהם שלא לעבוד עבודה זרה, כבר אינם עוברים בלאו דכריתת ברית. (ומש"כ הרמב"ן דהנשיאים הקפידו עליהם מפני שהיה עליהם לקבל מסים ושעבוד, והם כרתו להם בית להיותם שוים להם, לאו למימרא דעברו בזה על לאו דכריתת ברית, אלא ר"ל דעכ"פ היה מוטל עליהם להשתעבד לישראל, והם רימו אותם לבלי השתעבד להם.) ובדעת הרמב"ם כתב בלח"מ (הלכות מלכים ו, א), דס"ל דעוברים בלאו דכריתת ברית גם אם קיבלו שלא לעבוד עבודה זרה, עד שיקבלו עליהם מס ושעבוד. וכן כתב במנ"ח מצוה צג. 3. יראים מצוה שיד. שלא ישבו. 1. כן היא דעת רוב הראשונים, דאין נוהג לאו זה אלא בז' עממים, וכפשטא דקרא, וכמו שנתבאר בלאו דלא תכרות ברית הערה 1, וכמש"כ במנ"ח ריש מצוה צד, ושם הביא גם לשון רש"י בגטין מה, א שכתב כן ולדעת הרמב"ם נוהג לאו זה בכל עובדי עבודה זרה. וכן כתב היראים (סימן שטו), דמרבויא "פן יחטיאו אותך ל" למדנו לרבות כל המחטיאים. 2. רמב"ם הלכות עבודה זרה י, ו. ולדעת הרמב"ם אסור להניחו גם לעבור ממקום למקום. והראב"ד פליג עליו בזה, וס"ל דרך דרך ישיבה נאסרה. וכן נראה מסתימת לשון הראשונים, עיין חינוך צד, ויראים שטו, וסמ"ג לא תעשה מט. 3. גטין מה, א; רמב"ם הלכות עבודה זרה י, ו. ועיין רמב"ן שופטים כ סוף פסוק יא. ולשיטת הרמב"ם בעינין שיקבל עליו ז' מצוות באופן שיחשב גר תושב. והראב"ד שם פליג, וס"ל דלא בעינן שיחשב גר תושב, אלא די במה שמקבל עליו ז' מצוות, ואפילו בזמן שאין היובל נוהג, שאין מקבלים גר תושב. 4. על פי חזון איש אה"ע סימן קמ לדף לה, ב אות ד. וכה"ג כתב היראים

ישראל תקיפה, ואין יכולים להרגם, מכל מקום אסור להניחם בארץ, וכל שכן למכור או להשכיר להם בית⁴.

**מצות לא תעשה שלא לחון עובדי עבודה זרה, שנאמר
 (דברים ז, ב): "וְלֹא תִחְנַם".**

אזהרה זו, אף על פי שנאמרה בענין שבעה עמי כנען שבהם מדבר פסוק זה, "החרם תחרים אתם, לא תכרת להם ברית ולא תחנם", מכל מקום פירשו חז"ל שנוהגת בכל עובדי עבודה זרה. שאין טעם לחלק בענין זה בין שבעה עממים לבין שאר עובדי עבודה זרה¹.

ועיקר אזהרה זו, שלא לרחם על עובדי עבודה זרה². לפיכך אם ראה מהם אובד או טובע בנהר לא יעלנו, ראהו נוטה למות לא יצילנו. ואף על פי שאסור להרגו או לסבב מיתתו, מכל מקום אין מצילים אותו³.

עוד דרשו חז"ל בכלל אזהרה זו, "לא תחנם" – לא תתן להם מתנת חנם. לפיכך אסור ליתן מתנה לעובד עבודה זרה שאינו מכירו. אבל אם מכירו מותר⁴, שזהו כמוכרו לו, שהרי ישלם הנכרי גמולו, או כבר שילם לו⁵.

וכן מותר לפרנס עניי גויים, ולבקר חוליהם, ולקבור מתייהם, ולהספידם ולנחם אבליהם, מפני דרכי שלום⁶.

עוד דרשו חז"ל בכלל אזהרה זו, "לא תחנם" – לא תתן להם חן. והיינו, שאסור לספר בשבחם של עובדי עבודה זרה, אפילו לומר כמה נאה גוי זה, קל וחומר שלא יספר בשבח מעשיו, או שיחבב דבר מדבריו. אבל אם מכין בשבחו להודות לקב"ה שברא בריה נאה כזו, מותר⁷.

עוד דרשו חז"ל, "לא תחנם" – לא תתן להם חנייה בקרקע. והיינו, שאסור למכור לגוי קרקע בארץ ישראל⁸. לפיכך אין מוכרים לנכרי בתים ושדות בארץ ישראל⁹. אין מוכרים להם אילנות המחברים לקרקע, אבל מוכרים לו אילן על מנת

שיד לענין לאו דלא דכריתת ברית. שלא לחון 1. תוספות עבודה זרה כ, א ד"ה דאמר. 2. עיין סמ"ג לא תעשה מח. 3. רמב"ם הלכות עבודה זרה י, א. 4. שו"ע יו"ד קנא, יא. 5. ט"ז שם ח. 6. שו"ע שם יב. 7. שם יד. 8. עין חזו"א שביעית כד, א שדקדק דכל ארץ ישראל בכלל האיסור, אף מה שלא נתקדש על ידי עולי בבל, ודלא כמנחת חינוך מצוה צד. ונראה להוסיף דכן נראה גם ממה דלא אשכחנא היתר למכור בית אלא בסוריא. ומשמע מזה דכל ארץ ישראל היא בכלל האיסור. 9. שו"ע שם ח. 10. שם ז.

שיקצצנו, וקוצצו הנכרי אחר המכירה¹⁰. ומותר להשכיר בתים לנכרי בארץ ישראל, אבל לא שדות¹¹. שגזרו חכמים על השכרת שדות משום מכירתם. וגזרו בשדות יותר מבתים, מפני חומר שיש במכירת שדות, שמכירתם לגוי מפקיעתם ממעשרות¹². ובסוריא (היא ארץ שכבש דוד המלך, ואין בה קדושה גמורה כבארץ ישראל), מותר למכור בתים, ולהשכיר שדות, אבל אסור למכור שדות. ובחוץ לארץ מוכרים אלו ואלו¹³. (ומכל מקום אסור להשכיר לגוי בית דירה, מפני שמכניס לתוכו עבודה זרה, וכמו שנתבאר בלאו של "לא תביא תועבה אל ביתך").

איסורים אלה, הנכללים באזהרת "לא תחנם", נוהגים כלפי כל הגויים, עד שיקבלו עליהם שבע מצוות בני נח¹⁴.

ואין לוקים על אזהרה זו אפילו באופן שעושה מעשה, כגון שנותן להם מתנת חנם, או שמוכר להם קרקע בארץ ישראל¹⁵. והטעם, שנחשב כלאו שבכללות, שכולל מיני איסורים שונים¹⁶.

11. שם ח. 12. עבודה זרה כ, א; רמב"ם שם ג. 13. שו"ע שם. 14. כן כתב הרמב"ם שם ד לענין מתנת חנם, וכן נקטו הפוסקים, עיין שו"ע חו"מ רמט, ב, ושו"ך יו"ד קנא, יח, דאפילו ישמעאלי שאינו עובד עבודה זרה בכלל זה. (וכן הוא מפורש ברמב"ם הלכות זכיה ומתנה ג, יא: "אסור לישראל ליתן מתנת חנם לגוי"). וכן נראה הסכמת הפוסקים. ועיין שדי חמד מערכה ל כלל צ, שהביא מי שפקפק בהוראה זו. ובפשוטו נראה דה"ה לענין שאר האיסורים הכללים בלאו זה, דאינו מותר אלא בגר תושב. וכן נראה ממה שכתב הרמב"ם שם בהלכה ו לענין לאו דלא ישבו בארצך, דס"ל להרמב"ם דנוהג בכל עובדי עבודה זרה, עד שיקבל עליו ז' מצוות. ונראה דהוא הדין לענין לאו דלא תחנם. ועיי"ש שנחלקו הרמב"ם והראב"ד בזמן הזה, שאין מקבלים גר תושב, אי מהני קבלת ז' מצוות לענין ישיבת הארץ. וכתב בחזו"א שביעית כד, ג, דמסתבר דלענין חניה בקרקע וליתן להם מתנת חנם גם כן שנוי במחלוקת הרמב"ם והראב"ד הנ"ל. (אמנם במנ"ח סוף מצוה צג כתב דלענין מתנת חנם מודו כו"ע דאין לו דין גר תושב עד שיקבלוהו ב"ד.) וכן נקטו בפשיטת עוד אחרונים, דאיסור מכירת קרקע לגוי נוהג אף בישמעאל, עיין שאילת דוד סוף ח"א, ודברי מלכיאל ח"ז סימן מט. וכל זה דלא כמו שכתב בספר מזבח אדמה (הו"ד בדרכ"ת קנא, כב), להתיר מכירת קרקע לישמעאלי בארץ ישראל. ונדחק שם מאד בלשונו של הכפתור ופרח פרק י, דמשמע דלא כוותיה. 15. כן מבואר מהרמב"ם, שלא מנה זה בכלל הלוקים. ובחינוך מצוה צד כתב דחשיב לאו שאין בו מעשה. ועיין מנחת חינוך מצוה תכו שתמה בזה. 16. כפתור ופרח פרק י. ודלא כמנ"ח מצוה תכו, שכתב דהוי כמו לאו דמלאכת יו"ט. ואין דבריו מובנים, דנראה דענין נתינת חניה בקרקע אינו שייך לנתינת חן ומתנת חנם, עיין חזו"א שביעית כד, ד. ועוד היה אפשר לומר בטעם שאין לוקים על לאו זה, שאין אזהרת מתנת חנם ומכירת קרקע מפורשות בתורה, אלא נלמדות מדרשא. 1. רמב"ם ריש הלכות מלכים.

מצות עשה למחות זרעו של עמלק, שנאמר (דברים כה, ט):
"תִּמְחָה אֶת זֵכֶר עַמְלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם".

חייבים ישראל לאבד זרע עמלק. והיא מצוה שניה שנצטוו ישראל בשעת כניסתם לארץ, אחרי מינוי מלך, וקודם בנין בית הבחירה^{1א}. ומצוה זו מוטלת על הציבור², והיא מלחמת מצוה. וקוראים אליהם קודם לשלום, ואם קיבלו מס ועבדות ושבע מצוות בני נח, מקיימים אותם. ואם לאו הורגים את כולם, אנשים נשים וטף, וכדרך שנתבאר במצות החרמת ערי כנען.

מצות עשה לזכור מעשה עמלק, שנאמר (דברים כה, יז):
"זְכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עַמְלֵק" וגו'.
 ומצות לא תעשה שלא לשכוח מעשה עמלק, שנאמר
 (שם ט): **"לֹא תִשְׁכַּח"**.

מצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים של עמלק ואריבתו, כדי לעורר איבתו. ומצות לא תעשה, שלא לשכוח איבתו ושנאתו. ודרשו חז"ל, זכור בפה, לא תשכח בלב³. והיינו, שצריכים אנו לומר בפינו בכל עת מה שעשה לנו, לזרוז עצמינו לשנוא אותו ולהלחם בו, כדי שלא תשכח המצוה ותחלש שנאתו באורך הזמן².

2. רמב"ם בספר המצוות בסוף חלק העשין. וזהו דלא כמש"כ החינוך במצוה תרד. ושאיני בזה ממצות החרמת ערי כנען, דמשמע מלשון הרמב"ם הלכות מלכים ה, ד, דמוטלת גם על היחיד. ונראה הטעם לזה, דגבי עמי כנען המצוה היא להחרימם, ושלא להחיותם, וא"כ הוי המצוה כלפי כל יחיד ויחיד מעמי כנען. אמנם גבי עמלק המצוה היא למחותם, וא"כ אין מתקיימת מצוה זו אלא כשמוחים את זכרם לגמרי, וכשהורגים אחד מהם אין מקיימים בזה מצוה. ולפיכך ס"ל להרמב"ם דאין שייך לצוות בזה ליחיד, למחות את זכרם. (שו"מ כן בהגר"פ לרס"ג עשה נט, עיי"ש.) וע"ע במצות זכירת מעשה עמלק, הערה 4. ועיין ברמב"ם בספר המצוות עשה קפז, דמבואר מדבריו דמצות מחיית עמלק עדיין נוהגת היא, עד שיכריתנו השי"ת, ושאיני ממצות החרמת עמי כנען, שאינה נוהגת יותר אחר שאבד זכרם. ועיין משנ"ת בזה במצות החרמת עמי כנען הערה 4, דשאני מצות החרמת ערי כנען, דמתיחסת היא לשם האומה, משא"כ מצות מחיית עמלק, דקאי על זרע עמלק. 1. רמב"ם הלכות מלכים ה, ה. 2. רמב"ם בספר המצוות עשה קפט. ומבואר מלשון הרמב"ם שצריך לזכור תמיד, ודלא כמו שכתב החינוך דדי בפעם אחת בשנה או שנים או שלש, עיין מנחת חינוך מצוה תרג. 3. רמב"ן סוף כי תצא. ועיין רמב"ם בספר המצוות סוף העשין שמנה כל המצוות ההכרחיות, ולא מנה מצוה זו. ומשמע דס"ל דאין מצוה זו נוהגת אלא בזמן שישראל יושבים על אדמתם, ויש אפשרות לקיים מחיית עמלק. ועיין חינוך מצוה

וצריכים אנו לספר לבנינו ולדורותינו, לומר להם כך עשה לנו הרשע, ולכך נצטוינו למחות את שמו³. יש מן הראשונים שסוברים שמצות זכירת מעשה עמלק מתקיימת דוקא על ידי קריאת פרשת עמלק בציבור. ומקיימים מצוה זו בכל שנה בשבת שלפני פורים, כשקוראים בתורה פרשת "זכור"⁴.

תרג, שכתב דאין מצוה זו נוהגת בנשים, כיון שאינן עושות מלחמה. ובמנ"ח הקשה דבמלחמת מצוה הכל יוצאין, אפילו כלה מחופתה. אמנם נראה דדעת החינוך דנשים אין יוצאות למלחמה אף במלחמת מצוה. ומאי דאמרינן דכלה יוצאת מחופתה, זהו רק לעזר יוצאי המלחמה, ולא למלחמה גופא, וכמו שכתב הרדב"ז הלכות מלכים ז, ד, והרש"ש בסוטה מד, ב. וכן נראה מכמה מקומות בספר החינוך, שכתב בענין מצוות הנוהגות במלחמה, שאינן נוהגות אלא בזכרים, עיין מצוה תקכה, ותקכו, ותרד. ומה שכתב במצוה תכה (בענין החרמת ז' עממים) דנוהגת המצוה בזכרים ונקבות (עיי"ש בהגהות המל"מ ובמנ"ח), זהו משום דהתם הוא החיוב גם שלא בדרך מלחמה, דהא החיוב הוא על עצם החרמת עמי כנען, ולא על מחייתם, וכמשנ"ת במצות החרמת עמי כנען הערה 2, ומצות מחיית עמלק הערה 2. ובזה מייירי החינוך שם, דאם בא לידו אחד מעמי כנען חייב להרגו, וזה נוהג גם בנקבות. ומש"כ המנ"ח "מי עמד בסוד ה' יתברך אם הטעם מחמת הנקמה", הנה מדברי הרמב"ם בהלכותיו ובספר המצוות מבואר דענין הזכירה הוא כדי לעורר נקמתו. וכן מבואר מלשון הרמב"ן סוף פרשת כי תצא. ומשמע מלשונו דאחר שימחה הקב"ה שמו כבר אין מקום למצוה זו. ועיין עוד לשונו במצוות שהוסיף הרמב"ן, עשה ז. [ובאמת נראה כן מפשטות המקראות, דהלאו ד"לא תשכח" נאמר בסוף הפרשה, לאחר המצוה ד"תמחה את זכר עמלק", ומשמע דהלאו קאי אכל הפרשה, בין על מעשה עמלק ובין על מחייתו. ודומיא דהכי גם העשה קאי על כל הפרשה, גם על המחיה. וא"כ נשים, דאינן במחייה, לא שייכות במצוות אלו. 4. כן מבואר בתוספות ברכות יג, א ד"ה בלשון, ומגילה יז, ב ד"ה כל, וברא"ש ברכות ז, כ, וכן משמע בסמ"ק מצוה קמו, וכן נקט בתרומת הדשן קח. ובשו"ע או"ח תרפה, ז הביא דעה זו בשם י"א, ובסימן קמו סעיף ב סתם כדעה זו. (ומש"כ בשעה"צ תרפה, ה די"ל דרך הקריאה בספר תורה הוא מן התורה, ולא בעיני עשרה, אין נראה כן מלשון התוספות והרא"ש, וכמו שנקט בפשיטות בתרה"ד.) ויסוד שיטה זו הוא על פי הגמרא במגילה יח, א, דילפינן התם זכירה דקריאת המגילה, דבעינן דוקא זכירה בפה, מזכירה דמעשה עמלק, דהוא דוקא בפה. ונקטו הראשונים הנ"ל בפשטא דגמרא דכמו דזכירה דמגילה בעינן דוקא מספר, הכי נמי זכירה דמעשה עמלק. וכן מבואר באשכול הלכות חנוכה ופורים, דמדברי הגמרא האלו ילפינן דבעינן דוקא ספר תורה למצוה זו. וכן כתב המג"א בסימן תרפה, ובבהגר"א שם. ומה דבעינן קריאה בציבור דוקא, כתב בקרן אורה (ברכות פ"א ד"ה ואידי), דזהו משום דענין הזכירה הוא לנקום בעמלק, שהיא מצוה המוטלת על הציבור דוקא (עיין מצות מחיית עמלק). אמנם מדברי שאר ראשונים מבואר שלא נקטו כן, ומקיימים המצוה בזכירה בעלמא, ואפילו שלא מתוך ספר, וביחיד. דכן מבואר ברמב"ם, ובסמ"ג, ובחינוך, וכן מסיק הרמב"ן בסוף פרשת כי תצא. וכן הוא פשטא דלישנא דהרמ"א בסימן רפב סעיף ד, שכתב דקטן יכול לקרות בארבע פרשיות, ומשמע דגם פרשת זכור יכול לקרות בעצמו. (ועיי"ש במ"ב בשם האחרונים שנדחקו בזה.) ומשמע דכל הנך רבוותא מפרשים הא דאמרינן במגילה יח, א, דילפינן זכירה דמגילה מזכירה דעמלק, דזהו רק לענין מה דבעינן זכירה בפה. אבל לא משוינן להו לענין מה דבעינן ספר דוקא. דמה דבעינן ספר במגילה, זהו לימוד בפ"ע, דילפינן למגילה זכירה מקרא דכתוב זאת זכרון בספר, אבל לא ילפינן הך גזירה שוה לענין זכירת עמלק. 1. רמב"ם הלכות מלכים ה, זח. וכן כתב רבינו יהונתן מלוניל סוף סנהדרין, הו"ד בחמרא וחיי שם.

מצות לא תעשה שלא לשכון בארץ מצרים, שנאמר
 (דברים יז, טז): "לא תספון לשוב בדרך הזה עוד".

בשלשה מקומות הזהירה התורה שלא לשוב למצרים, "לא תספון לשוב", "בדרך אשר אמרתי לך לא תסיף עוד לראתה" (שם כח, סח), "לא תספו לראתם עוד עד עולם" (שמות יד, יג).

אסור להתישב בכל ארץ מצרים, והיא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה, מן הים הגדול, כנגד ארץ כוש וכנגד המדבר. ואין האיסור אלא להשתקע שם, אבל מותר לחזור לשם על מנת לצאת, כגון לסחורה, או לכבוש ארצות אחרות. וכתב הרמב"ם ז"ל שנראה שאם כבש מלך ישראל את ארץ מצרים על פי בית דין, מותר לישוב בה. שלא הזהירה תורה אלא לשוב לה יחידים, או לשכון והיא ביד גויים, מפני שמעשיה מקולקלים יותר מכל הארצות¹.

ואין לוקים על לאו זה, כיון שאין בו מעשה. שאין האיסור במעשה הכניסה, אלא על ההשתקעות בארץ, וזהו דבר התלוי במחשבת האדם, ואין בו מעשה².

וכבר תמהו הראשונים על קהלות ישראל ששכנו במצרים, וביניהם תלמידי חכמים גדולים, ואף הרמב"ם ז"ל היה דר שם. ונאמרו בזה כמה ישובים. יש אומרים³ שלא אסרה תורה לשוב אלא מארץ ישראל למצרים, אבל משאר ארצות מותר⁴. ויש אומרים שאין האיסור אלא בזמן שישראל שרויים על

2. כן נראה כוונת לשון הרמב"ם שם בהלכה ח, ועיין באחרונים באורך. 3. יראים סימן שט, הו"ד בסמ"ג לאוין רכז, ובהגהות מיימוני. 4. אמנם אין נראה דהרמב"ם ס"ל כן, שהרי מבואר בלשונו שהאיסור הוא לשכון בארץ מצרים, ולא דוקא לחזור אליה. 5. חידושי הריטב"א יומא לח, א. וכן כתב בבאורי מהרש"ל על הסמ"ג, ובהגהת כנה"ג על הרמב"ם. ונראה הכונה בזה, דהאיסור לשכון במצרים הוא מלתא דחיוב הדירה בארץ ישראל. ואע"ג דלא נאסר לגור בשאר ארצות, מכל מקום נאסר לגור במצרים, ולאחר שנגזר עלינו שאין אנו יושבים בארץ ישראל, אין איסור לגור במצרים. וגם מדברי הרמב"ם יש לדקדק דאיסור ישיבה במצרים שייך בדירת א"י, שכתב איסור זה בהלכות מלכים, בתוך ענייני מלחמת מצוה וכיבוש הארץ. ולכאורה הו"ל לכתוב איסור זה בהלכות עבודה זרה. ועוד, שהפסיק בהלכה זו בין דין כיבוש רבים (שהזכיר בהלכה ו), לבין איסור יציאה מא"י לחו"ל (בהלכה ט). ועוד, שהקדים בהלכה זו "ומותר לשכון בכל העולם חוץ מארץ מצרים", ומה ר"ל בזה. ומשמע שר"ל, דאע"ג שאין נחשב כא"י אלא מה שנכבש כיבוש רבים, מכל מקום מותר לשכון בכל העולם, אע"פ שאין שם קדושת א"י. (וכן משמע בקרית ספר, שכתב דין זה שמותר לשכון בכל העולם כהמשך למשנת בהלכה ו). ואהא קאמר הרמב"ם, דאע"ג דאין ישיבת א"י מפקיעה אפשרות לדור בשאר ארצות, מכל מקום מפקיעה היא אפשרות לדור בארץ מצרים. וזהו שכתב הריטב"א ז"ל ודעמיה, דהשתא דאין דירתנו מיוחדת לא"י, אין שייך איסור הדירה בארץ מצרים. (למדתי עיקר יסוד ענין זה מספר "באר מרים" על הלכות מלכים לרמב"ם, להגר"ד מן

אדמתם, אבל בזמן הזה שנגזר עלינו להיות נידחים בכל קצוי הארץ, כל חוץ
לארץ אחד הוא⁵.

זצ"ל. 1. כן משמע מלשון הרמב"ם ברמזי המצוות: "לשמוע מן הנביא המדבר בשמו". וכן
בהלכות יסודי התורה ז, ז: "אלא אדם... ואמר שהאל שלחו מצוה לשמוע ממנו שנאמר" וכו'. ודלא
כדמשמע מלשון החינוך במצוה תקטז. ועיין מנ"ח שם.

נביא מקרבך

מצות עשה לשמוע בקול נביא ה', שנאמר (דברים יח, טו):
"אֱלֹהֵינוּ תִשְׁמָעוּן".

מי שהוחזק לנביא אמת, חייבים כל ישראל לשמוע מה שמורה בשם ה'. בין בדברי הרשות, כגון שצוה לכו למקום פלוני או אל תלכו, עשו מלחמה היום או אל תעשו, פנו חומה זו או אל תבנו, בין אם הורה בדבר ה' לעבור לפי שעה על אחת ממצוות התורה, כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב עולה בחוץ בשעת איסור הבמות. אבל אם הורה לעקור מצוה, או חלק ממנה, לעולם, אין שומעים לו, והרי זה נביא שקר, ומיתתו בחנק. וכמו שיבואר להלן, באזהרת נביא השקר. וכן אם הורה לעבור על אחד מאיסורי עבודה זרה, אפילו לפי שעה, אין שומעים לו. וכן אם אמר בדין מדיני התורה שה' צוה לו שהדין כך הוא, והלכה כדברי פלוני, אין שומעים לו, והרי זה נביא שקר, שהרי בא להכחיש התורה שאמרה לא בשמים היא².

העובר על דברי הנביא חייב מיתה בידי שמים, שנאמר (דברים יח, טז): "והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרש מעמו"³. וכן נביא שעובר על דברים שנצטוו בהם בנבואה חייב מיתה בידי שמים⁴.

המצוה לשמוע לדברי הנביא, זהו דוקא בנביא שהוחזק לנביא אמת. וכיצד יוחזק לנביא, כשיבוא אדם שהוא ראוי לנבואה מצד מדותיו ומעלות נפשו⁵, ויאמר

2. הכל ברמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ט. 3. רמב"ם שם הלכה ב. ובמנחת חינוך הקשה דבמשנה משמע דאינו עובר אלא כשמפקיר דברי הנביא ומזלזל בהם. ונראה דס"ל להרמב"ם דכל העובר על דברי נביא נחשב כמפקיר ומזלזל בהם, וכאילו כופר באמונת הנבואה, שהיא מיסודי הדת. ונקטה המשנה לשון זה לביאר אמאי הוצרכה דרשה מיוחדת לנביא העובר על דברי עצמו. והיינו, דהתם מיירי שלא נצטוו להתנבא בנבואה זו, ורק נצטוו באיזה דבר מאת ה', ובכה"ג לא הוי כמוותר על דברי נביא, וס"ד דלא חשיב אלא כעובר על מצוה בעלמא, ואינו חייב מיתה בידי שמים. 4. רמב"ם שם הלכות ביג. 5. עיין רמב"ם ריש פרק ז מהלכות יסודי התורה: "ואין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה גבור במדותיו ולא יהא יצרו מתגבר עליו... והוא בעל דעה רחבה נכונה עד מאד... והוא מתקדש והולך ופורש" וכו'. 6. רמב"ם שם ט, ד.

שנביא הוא, אומרים לו אמור דברים העתידיים להיות, והוא אומר, ואנו מחכים לראות היבואו דבריו אם לא יבואו. ואם נפל מדבריו אפילו דבר קטן, בידוע שנביא שקר הוא. ואם באו דבריו כולם, יהיה בעינינו נאמן. ובודקים אותו פעמים הרבה, אם נמצאו דבריו כולם נאמנים הרי זה נביא אמת. ואינו צריך לעשות לפנינו אות שיש בו שינוי ממנהגו של עולם, ודי במה שמאמת דבריו במה שעתיד להיות. ואם אומר על פורענות העתידה לבוא, אפילו אם לא עמדו דבריו, אין בזה הכחשה לנבואתו, שהקב"ה ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה. אבל אם הבטיח לטובה ולא באה, בידוע שהוא נביא שקר. שכל דבר טובה שיגזור ה' אינו חוזר.⁶

נביא שכבר הוחזק לנו כנביא, והעיד על אדם אחר שהוא נביא, אין זה השני צריך חקירה, אלא הרי הוא בחזקת נביא אמת.⁷

**מצות לא תעשה שלא לנסות את הנביא יותר מדי,
שנאמר (דברים ו, טז): "לא תנסו את ה' אלהיכם באִשֶׁר
נְסִיתֶם בְּמִסָּה".**

מי שהוחזק כנביא אמת, אסור לנסותו יותר, אלא מאחר שנודע שזה נביא, יאמינו וידעו כי ה' בקרבם, ולא יהרהרו ולא יחשבו אחריו.¹

וכן בכלל אזהרה זו, שלא תהיה שמירת התורה על דרך הנסיון, והיינו שלא יאמרו, אם יעשה לנו ה' נסים, או שנצליח בהיותנו עובדים לפניו, נשמור תורתו, ואם לא, יעזבוהו. כי אין לעבוד השם על דרך ספק או שאלת מופת ונסיון, כי אין רצון ה' לעשות נסים לכל אדם ובכל עת, ואין ראוי לעבדו על מנת לקבל פרס, ואם ימצא בעבודתו צער ואסון, יקבל הכל במשפט צדק.²

מצות לא תעשה שלא להתנבא בשקר.

ענשו של נביא השקר מפורש בתורה (דברים יח, כ): "אך הנביא אשר יזיד לדבר בשמי את אשר לא צויתיו לדבר... ומת הנביא ההוא". ומיתתו בחנק, כסתם מיתה

7. שם ה. 1. רמב"ם הלכות יסודי התורה י, ה. 2. רמב"ן עה"ת שם. שלא להתנבא בשקר 1. סנהדרין סוף פרק הנחנקין.

האמורה בתורה. אבל אזהרתו לא נתפרשה בכתוב. ובירושלמי משמע שאזהרתו נלמדת מהפסוק (שמות כ, יג): "לא תענה ברעך עד שקר", והרי זה מעיד עדות שקר בקב"ה, שנקרא רַעַץ², שנאמר (משלי כז): "רעך ורע אביך אל תעזב"³.

בכלל נביא השקר, המתנבא מה שלא שמע, וכן מי ששמע מה שנאמר לנביא אחר, ונתנבא נבואה זו משם עצמו, הרי זה נביא שקר, ומיתתו בחנק. שנאמר "אשרי לא צויתיו", אבל צויתי לנביא חבירו⁴.

כיצד מתברר שנתנבא הנביא בשקר, דבר זה מפורש בכתוב (דברים יח, כב): "אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא יבא, הוא הדבר אשר לא דברו ה'". אמנם זהו דוקא כשמתנבא בדברי הרשות, או בנבואות של הבטחה לטובה. אבל אם נתנבא בדברי פורענות, כגון שאמר שימות פלוני, או שנה פלונית רעב או מלחמה וכיוצא בזה, אם לא עמדו דבריו אין בזה הכחשה לנבואתו, שהקב"ה ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה, ואפשר שעשו תשובה ונסלח להם כאנשי נינוה, או שתלה להם כחזקיהו. אבל בהבטחה לטובה אין הקב"ה חוזר⁵.

וכן נביא שנתנבא בשם ה' להוסיף מצוה או לגרוע מצוה, או לפרש במצוה פירוש אחר מהמקובל לנו בתורה שבע"פ, הרי זה נביא שקר⁶. ואפילו אם אמר על דין מדיני התורה שה' צוה לו שהדין כך הוא, והלכה כדברי פלוני, הרי זה נביא השקר ויחנק, שהרי בא להכחיש התורה שאמרה לא בשמים היא⁷.

אבל אם נתנבא לעבור על דברי תורה לפי שעה, שומעים לו. וכאלהיו בהר הכרמל, שהקריב עולה בחוץ בשעת איסור הבמות. אבל אם אמר שהותר איסור זה לעולם, הרי זה נביא שקר, ומיתתו בחנק. ובאיסורי עבודה זרה, אפילו אם נתנבא להתיר אחד מאיסורי עבודה זרה לפי שעה, הרי זה נביא שקר ויחנק⁸.

2. עיין רש"י שבת לא, א ד"ה דעלך סני. 3. וכן מסיק בפר"ח על הרמב"ם פ"ה מעבודה זרה, הובא בהגרי"פ לרס"ג ח"ב לא תעשה לד. וכן כתב מדנפשיה הרד"פ בספרי דבי רב לפרשת שופטים. ואע"פ שכבר נמנה לאו דלא תענה למעיד עדות שקר בחבירו, מ"מ יש למנותו בפני עצמו גם לנביא השקר, כיון שנתפרש בנביא השקר עונש מיתה בפני עצמו, וכשיטת הרמב"ם בסהמ"צ. וברמב"ם משמע שנקט אזהרה לנביא השקר מקרא ד"אשר לא צויתיו לדבר", ומפרש לה, שצויתיו לא לדבר. וכן הוא ביראים. ועיין בפר"ח שם מה שדן בזה, וכן הגרי"פ שם כתב דיש לפקפק בדבריו. וכן הרד"פ בספרי דבי רב לפרשת שופטים תמה על זה. ובסמ"ג לא תעשה לד כתב דאולי אזהרתו מ"לא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו" (ויקרא יט). ועיין בדינא דחיי במה שעמד בזה. 4. רמב"ם הלכות עבודה זרה ה, ח. 5. שם הלכות יסודי התורה י, ד. 6. שם ט, א. 7. שם ד. 8. שם ה. ועיין חזון איש סנהדרין סימן כד סוף ס"ק ז, והגרי"פ לרס"ג ח"ג עונש סה, דאין זה נביא המדיח, שמיתתו בסקילה, דאינו אומר לאחרים שיעבדו, אלא אומר על עצמו שנצטוו לעבוד, ומיושב קושיית הלח"מ. 9. ועיין באזהרת המסית הערה 4, שם הובאו דעות הרבה ראשונים דס"ל כרב המנונא, שנביא העוקר מצוה נחשב כנביא שהדיח ונידון בסקילה, ודלא

נביא המסית או מדיח לעבוד עבודה זרה בשם ה', יצא מכלל נביא השקר, ונידון כמסית או מדיח בסקילה, וכמו שנתבאר באזהרת מסית ומדיח⁹.

אין דין נביא השקר נוהג אלא במי שכבר מוחזק כנביא, ונתנבא לשקר. אבל הדיוט, שלא הוחזק כנביא, ונתנבא לשקר בשם ה', אינו חייב מיתה¹⁰.

נביא השקר נידון בסנהדרין גדולה של שבעים ואחד, ולא בסנהדרין של עשרים ושלושה כשאר חייבי מיתות¹¹.

מצות לא תעשה שלא לגור מהריגת נביא השקר, שנאמר (דברים יח, כב): "לא תגור מְּנֹו".

המונע עצמו מלהרוג את נביא השקר מפני מעלתו, שהרי הולך בדרכי הנבואה, הרי זה עובר בלא תעשה. וכן המונע עצמו מללמד עליו חובה, או הפוחד וירא מדבריו, הרי הוא בכלל לא תגור ממנו¹.

כהרמב"ם. ועיין מה שכתבתי שם לתמוה על לשון הרמב"ם סוף פרק ט מיסודי התורה. 10. כן החליט במנחת חינוך מצוה תקיז, והביא כן גם בשם ספר משנת חכמים. וכן נראה מרש"י הוריות ד, ב ד"ה נביא שהתנבא. וכן משמע ברמב"ם הלכות יסודי התורה ט, א: "אם יעמוד איש ויעשה אות ומופת ויאמר שה' שלחו... הרי זה נביא שקר". וכן דקדק הנצי"ב (בהעמק דבר דברים יח, כ) מהרמב"ם הלכות עבודה זרה ה, ט: "כל המונע מהריגת נביא השקר מפני מעלתו שהרי הולך בדרכי הנבואה" וכו'. וכע"ז בהקדמת הרמב"ם לפיהמ"ש: "אל יפחידך ואל יבהילך מלהרוג אותו אמונתו וישרו וחכמתו" וכו'. וכן דקדק הגרי"פ לרס"ג ח"ג עונש סה מהא דנידון בבי"ד של ע"א, דומיא דשבט וכהן גדול, דהם אנשי מעלה. וכן נראה עוד מגמרא סנהדרין פט, ב "דנין הדיוט מהדיוט ואין דנין הדיוט מנביא", וכן שם סז, א "טעמא דהדיוט הא נביא בחנק", ומשמע דנביא לאו הדיוט הוא. וכן נראה עוד ממה שהביאו בגמרא סנהדרין פט, א דוגמא לנביא השקר מצדקיה בן כנענה, ולא הביאו מארבע מאות נביאי אחאב. והיינו משום שהם היו נביאי הבעל (כמבואר במפרשים שם, ועיין דרך ה' ח"ג פ"ד), ואין שייך בהם דין נביא השקר. ורק צדקיה בן כנענה, שהיה מוחזק כנביא אמת (כדמשמע בפסוקים שם, ועיין דרך ה' שם), שייך בו דין נביא השקר. ועיין במנחת חינוך שם, שזהו דלא כהיראים, הובא בהגמ"י פרק ה דעבודה זרה, דאסור לאדם לומר הקב"ה אמר לי כך. וכתב המנ"ח דאע"ג דאיסור יש מכל מקום אין חיוב מיתה בזה. אמנם בחזון איש (סנהדרין יא, ב) כתב כהיראים, דבדין נביא השקר אין חילוק בין אם היה נביא אמת מתחילתו או לא. 11. רמב"ם הלכות עבודה זרה ה, ט. ועיין מנחת חנוך מצוה תקיח, וחזו"א סנהדרין כא, ב, שהסתפקו בנביא המסית, שנידון בסקילה, אם נידון בבית דין של ע"א או של כ"ג. שלא לגור 1. רמב"ם הלכות עבודה זרה ה, ט. שלא להתנבא 1. הלכות עבודה זרה ה, ו. ומקורו

מצות לא תעשה שלא להתנבא בשם עבודה זרה.

עונש המתנבא בשם עבודה זרה מפורש בכתוב (דברים יח, כ): "ואשר ידבר בשם אלהים אחרים, ומת הנביא ההוא". והיינו מיתת חנק, כסתם מיתה האמורה בתורה. ואזהרה לא נתפרשה בו. וכתב הרמב"ם¹ שלמדנו אזהרתו מכלל שנאמר (שמות כג, יג): "ושם אלהים אחרים לא תזכירו". ובספר יראים³ כתב שאזהרתו מהפסוק (דברים ו, יד): "לא תלכו אחרי אלהים אחרים", ואין לך הולך אחרי אלהים אחרים יותר מהמתנבא בשמה.

נביא המתנבא בשם עבודה זרה כיצד, זה האומר אמרה לי עבודה זרה פלונית, או כוכב פלוני, שמצוה לעשות כך וכך, או שלא לעשות, אפילו כיון את ההלכה לטמא את הטמא ולטהר את הטהור, הרי זה נחנק⁴.

ממכילתא דרשב"י. 2. ואע"ג דהיא אזהרה לנשבע בשם עבודה זרה, מכל מקום אפשר ללמוד מכאן גם אזהרה למתנבא בשם עבודה זרה, כיון שנתפרש עונש מיתתו בכתוב, וכמו שביאר הרמב"ם בסהמ"צ ל"ת כו. ומכל מקום צ"ע לפום שיטת ש"ס דילן, דהא אמרינן בסנהדרין עג, א, דאליבא דר"י, דס"ל דלאו שאב"מ לוקין עליו, הנשבע בשם עבודה זרה לוקה (והרמב"ם פסק כן להלכה, וכבר האריכו בזה המפרשים), ואמאי, הא הוי לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין, למתנבא בשם עבודה זרה. וכבר הקשו כן האחרונים, עיין מהרש"א סהדרין סג, ב, ופר"ח על הרמב"ם הלכות עבודה זרה ה, י, ולח"מ הלכות סנהדרין יט, ד. 3. מצוה רמב. ולולי דברי הראשונים ז"ל היה נראה, דלאחר שנתבאר בירושלמי אזהרה לנביא שקר מקרא דלא תענה (וכמשנ"ת שם), מעתה אפשר ללמוד גם אזהרה למתנבא בשם עבודה זרה מהיקש לנביא השקר, שהרי במקרא אחד נאמרו שניהם. ובאמת אפשר להעמיס כן גם בכוונת מכילתא דרשב"י. דאמנם מפשטיה דקרא דושם אלהים וכו' אפשר ללמוד אזהרה למתנבא בשם עבודה זרה, ומכל מקום לא הוי לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין, דהא לא איצטריך קרא להכי, דהא שפיר מצינו למילף אזהרתיה מהיקש, וכנ"ל. ועיין כעין זה בתוספות סנהדרין סג, ב ד"ה שלא. 4. רמב"ם הלכות עבודה זרה ה, ו. ובספר המצוות (לאוין כו), וכן בחינוך, כתב "שיאמר האל צונו לעבוד אותה, או שהיא בעצמה צותה לעבדה". וכן כתב הרמב"ם בהקדמה לפיהמ"ש, דהמתנבא בשם עבודה זרה כולל גם מי שמתנבא בשם עבודה זרה שצותה לעבדה, וגם מי שמתנבא בשם ה' לעבוד עבודה זרה. וכבר תמהו האחרונים, דאם קורא בשם ה' לעבוד עבודה זרה, הרי הוא בכלל נביא המסית, ומיתתו סקילה. ואם מתנבא בשם ה' שמותר לעבוד עבודה זרה, הרי זה בכלל נביא השקר. וכן במש"כ שהעבודה זרה צותה לעבדה, הא מבואר במשנה דאפילו כיון את ההלכה וכו' חייב משום מתנבא בשם עבודה זרה. עיין מנ"ח, וחזון איש סנהדרין כא, ב, והגרי"פ לרס"ג ח"ג עונש סה. 1. רמב"ם הלכות עבודה זרה, ה, ז.

**מצות לא תעשה שלא לשמוע מן המתנבא בשם
עבודה זרה, שנאמר (דברים יג, ד): "לא תשמע אֶל דְּבַר־י
הַנְּבִיא הַהוּא".**

כן כתב הרמב"ם, ולמד מכאן אזהרה שלא לערוך דין ותשובה עם המתנבא בשם עבודה זרה, ולא לשאול ממנו אות ומופת, ואם עשה מעצמו אין משגיחים עליו ואין מהרהרים בו¹.

ואמנם יש לתמוה על דברי הרמב"ם, שהרי מקרא זה, לא במתנבא בשם עבודה זרה אמור, אלא בנביא המדיח לעבוד עבודה זרה בשם ה', ומיתתו בסקילה, כמבואר בגמרא (סנהדרין פט, ב).

ובהשגות הרמב"ן לספר המצוות (לא תעשה כח) טען גם כן כנגד הרמב"ם בענין מצוה זו. ונראה מלשונו, שפשוט היה לו שמדבר פסוק זה במדיח לעבודה זרה, ולפיכך השיג על הרמב"ם שאין למנות אזהרה זו במנין הלאוין, שאין כאן אלא אזהרה שלא לקבל דברי נביא המדיח לעבודה זרה, וכבר באה אזהרה על זה במסית (דברים יג, ט): "לא תאבה לו ולא תשמע אליו"². (ונתבארו אזהרות אלו בעניני המסית).

2. ומשמע מהרמב"ן שפירש גם לשון הרמב"ם כן, דקאי שלא לשמוע מהמתנבא לעבוד עבודה זרה. דאם היה מבין כונת הרמב"ם דמיירי במתנבא בשם עבודה זרה בעלמא, אם כן אין כאן השגה, דודאי אין זה בכלל האזהרה שלא לשמוע למסית. ובמה שהשיבו המפרשים על השגת הרמב"ן, אין די באר. 1. רמב"ם הלכות שגגות ז, ב.ג. ואם עשה מעין מלאכה אחת בשבתות הרבה חייב על כל שבת ושבת, עיין שם הלכה ח"ט.

מועדי קדש

מצות עשה לשבות ביום השבת, שנאמר (שמות כג, יב):
"וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשְׁבֹּת".
 ומצות לא תעשה שלא לעשות מלאכה ביום השבת,
 שנאמר (שמות כ, י): **"לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלָאכָה"**.

העושה מלאכה בשבת במזיד חייב כרת, ואם היו שם עדים והתראה חייב סקילה, ואם היה שוגג חייב חטאת.

מסמיכות הפרשיות של איסור מלאכה בשבת למלאכת המשכן (שמות לה) למדו חז"ל שהמלאכות האסורות בשבת הן המלאכות שנצרכו לבנין המשכן. והן שלשים ותשע מלאכות, מהן אחת עשרה מלאכות הנוגעות לעשיית הסממנים לצביעת היריעות, שלש עשרה מלאכות הנוגעות לעשיית האריגים, שבע מלאכות הנוגעות לעיבוד העורות, ועוד מלאכות שונות הנוגעות לבנין המשכן. ולכל אחת ממלאכות אלו יש תולדות, והן מלאכות הדומות להן בענין, וגם הן אסורות מן התורה. ועוד הוסיפו חכמים מדבריהם שלא לעשות דברים הקרובים למלאכה, והם נקראים שבות.

העושה כמה מלאכות בשוגג בשבת אחת ולא נודע לו בינתיים, אם היו כולן מעין מלאכה אחת, כגון מלאכה ותולדותיה, או כמה תולדות של מלאכה אחת, אינו חייב אלא חטאת אחת. ואם אינן ממלאכה אחת, חייב על כל אב מלאכה ומלאכה חטאת אחת. במה דברים אמורים, שעשה את המלאכות בשגגת מלאכה, והיינו שלא ידע שאסור לעשות מלאכות אלו בשבת. אך אם ידע שמלאכות אלו אסורות בשבת, אלא ששכח ששבת היום, מביא חטאת אחת על כל המלאכות שעשה¹.

2. רמב"ם הלכות שבת א, ח, וכפירוש מגיד משנה שם.

מלאכת מחשבת

מסמיכות מלאכת שבת למלאכת המשכן למדו חז"ל שאין חייבים בשבת אלא על "מלאכת מחשבת", והיינו שתהיה המלאכה חשובה, ושתעשה מתוך מחשבה תחילה. ועל כן פטור העושה מלאכה בשבת, אם היה: א) מתעסק; ב) אינו מתכוין; ג) מקלקל; ד) מלאכה שאינה צריכה לגופה; ה) בשינוי.

וביאור עניינים אלו:

א) מתעסק – היה עוסק במלאכת היתר, ועלתה בידו מלאכת איסור. וכגון שנתכוין לחתוך את התלוש, ונמצא מחובר².

ב) אינו מתכוין – היה עוסק במלאכת היתר ובדרך אגב נעשתה על ידו גם מלאכת איסור, שלא היה מתכוין לה מתחילה. וכגון גרר ספסל על גבי קרקע, ונעשה חריץ בקרקע בדרך גרירתו.

ויש בענין זה כמה חילוקי דינים:

אם אין הכרח שתעשה מלאכה על ידי מעשיו – מותר לעשות כן לכתחילה, ואינו חושש למלאכה שתעשה על ידו בלא כונה³.

ואם המלאכה תעשה בודאי על ידי מעשיו – זהו הנקרא "פסיק רישיה ולא ימות" – חתוך ראשו ולא ימות, והיינו, דבר שאי אפשר להיות, שהרי על ידי חיתוך הראש בודאי ימות. במקרה זה, הרי אם המלאכה הנעשית בלא מתכוין רצויה היא לו ומועילה לו, נחשב הדבר כמתכוין גמור, וחייב עליה. אכן אם אין לו צורך במלאכה הנעשית מאליה, אין כאן חיוב מן התורה, אבל אסור לעשות כן לכתחילה⁴.

ג) מקלקל – אינו חייב במלאכת שבת אם מקלקל הוא על ידי מעשיו⁵. וכל שדרך בני אדם לעשות כן לצרכיהם, אף על פי שקלקולו רב מתיקונו, אם כיון לתקן כדרך העולם, אינו נחשב כמקלקל. ועל כן השוחט בהמה לצרכו נחשב כמתקן, אף על פי שבהמה במיתתה שוה פחות מבחייה⁶. ויש מלאכות שיש בהם חיוב גם במקלקל, ויתבארו במקומם (מלאכת השוחט והמבעיר).

ד) מלאכה שאינה צריכה לגופה – העושה מלאכה ואינו צריך למלאכה זו, אלא עושה את המלאכה לצורך אחר. וכגון החופר גומא, ואינו צריך לגומא זו, אלא

3. שם ה'. 4. שו"ע או"ח שכ, יח, ובמשנה ברורה שם נג'. 5. רמב"ם שם יז'. 6. עיין תוספות חולין ח, א ד"ה מותר, וחידושי הרשב"א כתובות ה, ב ד"ה או לפתח (ודלא כמו שכתב בקהילות יעקב שבת לו, ב). ומכל מקום אף היכא דמתכוין לתועלת, בעינן נמי שיהיה דרך העולם לעשות כן. וזהו דפריך הגמרא (בשבת קה, ב): וכהאי גוונא מי שרי. דכיון דלא שרי כהאי גוונא, אם כן לא חשיב תיקון כדרך העולם. 7. כשיטת רוב הראשונים, דמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה,

צריך לעפרה. או כגון הצד נחש, ואינו צריך את הנחש בעצמו, אלא שאינו רוצה שיזיק. ונמצא שאינו צריך את הצידה בעצמה, ואינו רוצה אלא לסלק את הנוק?⁷.

ה) שינוי - העושה מלאכה שלא כפי דרך עשייתה, אינו חייב עליה. וכגון, הרגיל לכתוב בימין, וכתב בשמאל. או כגון המוציא משא על ראשו וכיו"ב, כל שאין דרך לשאת כך.⁸.

אין חייב במלאכת שבת, אלא אם כן עשה את המלאכה לבדו. אבל אם עשו שנים ביחד מלאכה אחת, אינם חייבים. וכגון, אם הוציאו שנים ביחד חפץ מרשות היחיד לרשות הרבים, אינם חייבים חטאת. אבל אם היה החפץ כבד, ואין אחד מהם יכול להוציאו לבדו, והוציאוהו שניהם ביחד, חייב כל אחד מהם חטאת. וכן כיוצא בזה בשאר מלאכות שבת.⁹.

מחמר

עוד יש אזהרה אחרת בפסוק זה שהזהירה בו התורה על עשיית מלאכה בשבת, והיא עשיית מלאכה על ידי בהמה. שהרי אמרה התורה "לא תעשה מלאכה, אתה... ובהמתך". ונקראת אזהרה זו "לאו דמחמר". וענינו, שאסרה התורה לעמוד על בהמה ולהנהיגה בעשיית מלאכה. וכגון, שנושאת הבהמה משא ברשות הרבים, והוא מחמר אחריה ומנהיגה. או שהנהיגה לטחון, וכיו"ב משאר המלאכות. ואף על פי שלא השתתף במעשה המלאכה, אלא רק הנהיג את הבהמה במקל או בקול, עובר בלאו זה. ועובר בזה בין אם היתה הבהמה שלו, או של אחרים¹⁰. ואין חייבים על לאו זה מלקות, כיון שניתן לאו זה לאזהרת מיתה, להזהיר העושה מלאכה בידיו, וכל לאו שניתן לאזהרת מיתה בית דין אין לוקים עליו¹¹.

ואם היתה הבהמה שלו, עובר גם במצות עשה, "למען ינוח שורך וחמורך", וזהו הנקרא "שביתת בהמתו". ועובר באיסור שביתת בהמתו גם כשאין הוא מנהיג את בהמתו, אלא שעושה הבהמה מלאכה בעצמה, או שעושה בה גוי מלאכה¹².

חמורה שבת כעבודה זרה. שהעובד עבודה זרה כופר בקב"ה, והמחלל שבת כופר במעשיו, ומעיד שקר שלא שבת הקב"ה במעשה בראשית¹³. והמחלל שבת בפרהסיא דינו כמומר לכל התורה כולה¹⁴.

עיין שו"ע או"ח טזז, ח, ומשנה ברורה שם לד. 8. רמב"ם שם יא, יד; יב, יג. 9. שם א, טו"ז. וכל אחד מהם חייב בפני עצמו, כמבואר בתוספות ב"ק מ, א ד"ה כופר. 10. עיין שו"ע או"ח רסו, ב, ומשנה ברורה שם ז. 11. עיין רמב"ם שם כ, ב, ורמב"ן בהשגות לספר המצוות שורש יד. 12. שו"ע או"ח רמו, ג. 13. רש"י חולין ה, א ד"ה אלא לאו. 14. שו"ע או"ח שפז, ב. 15. רמב"ם הלכות שבת ז, ב.

מִלְאָכוֹת שֶׁבֶת

(א) החורש

אחד החורש, או החופר, או העושה חריץ כדי לזרוע או לנטוע שם, חייב¹⁵. וכן כל העושה פעולה בקרקע לשם הכשרתה לזריעה או לנטיעה, וכגון המנכש את הקרקע מעשביה, או המשוה את פניה, או המזבל, הרי זה תולדת חורש. וחייב בכלשהו, כל שהועיל בקרקע להכשירה לזריעת זרע אחד¹⁶.

ואין הבדל במלאכת חורש בין אם חרש בידיו, או שהחזיק במחרישה הנישאת על ידי בהמה – כל שעשה כדרך מלאכת החרישה, חייב¹⁷.

(ב) הזורע

אחד הזורע זרעים, או הנוטע אילן, או המבריך אילן או המרכיב, וכן כל העושה דבר הגורם השבחת הצמח או זירוז גידולו חייב. וכגון הזומר את האילן, והמשקה צמחים, וכן שאר המלאכות הנהוגות בטיפול הצמחים¹⁸.

שיעור הזורע בכלשהו, כל שגרם לצמיחת האילן או זירוז גידולו חייב¹⁹.

הנותן זרע בקרקע חייב מיד, אף על פי שלא ישריש אלא באמצע השבוע. ואף אם ליקט את הזרע מהקרקע קודם שהשריש, מכל מקום חייב על מה שזָרְעו²⁰. אמנם אם מלכתחילה כשנתן את הזרע בקרקע היתה דעתו להוציאו קודם שישריש, בזה אינו נחשב כלל כמעשה זריעה, ופטור²¹.

הזורע בעציץ שאינו נקוב, נוטים כמה אחרונים לומר שפטור, כיון שאין דרך זריעה אלא בקרקע²².

16. שם ח, א. 17. עיין רמב"ם שם כ, א; רמב"ן בספר המצוות שורש יד; חידושי הרמב"ן שבת קנג, א. ועיין אגלי טל מלאכת חורש שנקט דמייירי דוקא באוחז במחרישה בידיו. אמנם עיין חזון איש שבת לו, א-ב שדקדק מחידושי הרמב"ן שם דאף אם אינו מחזיק בידיו חייב (וחידושים אלו הם לתלמיד הרמב"ן, עיין מהדורה חדשה). ועיין עוד חזון איש שם לענין חורש במכונת חרישה, ובשו"ת הר צבי או"ח א רח; ועיין עוד אגלי טל מלאכת חורש ס"ק א. זורע 18. רמב"ם הלכות שבת ז, ג; ח, ב; ירושלמי שבת ז, ב, הובא באחרונים. 19. רמב"ם שם. וכן סתמו האחרונים, וברש"ש (שבת עג, א) נראה שהבין כן אף בדעת רש"י, ודלא כמנ"ח. 20. הסכמת כל האחרונים, ודלא כרש"ש שבת עג, א. 21. עיין משנה ברורה שלו, נא; אגלי טל זורע ו; ודלא כמנחת חינוך. 22. עיין אגלי טל זורע ט; שביתת השבת; ודלא כנשמת אדם. 23. חיי אדם יא,

השורה גרעיני חטים ושעורים במים כדי להנביטם לצורך זריעתם²³, הרי זה תולדת זורע²⁴. ואינו חייב על כך מיד כשנתן למים, אלא לאחר שכבר נבטו²⁵. אבל מותר ליתן זרעונים במים לזמן מועט כדי שיתרככו ויהיו נוחים למאכל הבהמה²⁶.

מותר להטיל על הצמחים מי רגלים או יין ושאר משקים שאינם מצמיחים²⁷.

ענפי אילנות שיש בהם פרחים שנפתחים, אסור להעמידם במים בשבת, אפילו אם היו כבר במים אלו מבעוד יום²⁸.

עציץ נקוב המונח על גבי יתדות, אף שנחשב כמחובר, מכל מקום אסור ליתנו על גבי קרקע, מפני שמדרבנן נחשב כנוטע²⁹.

ג) הקוצר

כל העוקר מן הקרקע דברים שעומדים לתשמישי אדם, אם לאכילת אדם, או לאכילת בהמה, או להסקה, חייב משום קוצר.

וכן התולש מעציץ נקוב, שדינו כמחובר לקרקע, חייב. ועציץ נקוב שהיה מונח על גבי קרקע, אין להניחו על גבי יתדות. ואף על פי שנחשב עדיין כמחובר, מכל מקום מדרבנן אסור³⁰. ולהפסיק את יניקתו לגמרי, כגון שמניחו על גבי דבר שחוצץ בינו לבין הקרקע באופן שאינו יכול לינק מן הקרקע, הרי זו מלאכה דאורייתא³¹.

שיעור הקוצר, בכדי שיהיה ראוי לתשמישו, אם לאכילת אדם כגרוגרת, ואם לאכילת בהמה, כפי שיעור אכילתה, ואם להסקה, כדי לבשל כגרוגרת מביצת תרנגולת³².

פירות שיבשו באילן, אם יבשו גם עוקציהם (זנבות הפרי המחברות אותם לאילן) אינו חייב על תלישתם. אך אם עוקציהם לחים, נחשבים כמחוברים לענין תלישה מהם בשבת³³.

ב. 24. שו"ע שלו, יא, על פי מה שנתפרש בשו"ת הרדב"ז א'תריא, (עיין שו"ת הר צבי או"ח א רח). וכן פירש באגלי טל מלאכת זורע ו. ודלא כמו שכתב בנשמת אדם (ובעקבותיו במשנה ברורה) שחייב גם על שרייה לעשות שכר וכיו"ב. 25. כן ביאר בפירוש קדמון ממצרים (הלכות שבת ח, ב) את דברי הרמב"ם בתשובתו שהובאה שם. וכן נראה גם מהמג"א, שכתב דמיירי בשורה לחצי יום, ומשמע שר"ל שצמח בתוך השבת, ולכך נקט "חצי יום". ודלא כמו שכתב במשנה ברורה ובאגלי טל שם. 26. שם. 27. שו"ע שם ג. 28. רמ"א שם יא, ומשנה ברורה נד. 29. עיין שו"ע שם ח, וביאור הלכה ד"ה אפילו, ושער הציון לו. 30. שו"ע או"ח שלו, ח. 31. משנה ברורה שם מד. 32. רמב"ם הלכות שבת ח, ה. 33. כן היא דעת רוב הראשונים, עיין ביאור הלכה שלו, יב ד"ה חייב. 34. עיין ביאור הלכה שם, ואגלי טל קוצר י.

וכן אילן שיבש ויבשו שרשיו נחשב מן התורה כתלוש, ואין חייבים על עקירתו³⁵. וענף שנתלש מן העץ, אף שהפירות שמחוברים בו עדיין הם לחים, אין בתלישתם משום קצירה³⁵.

ד) המעמר

המקבץ יבול הקרקע ממקום שגדל ונקצר³⁶, ועשה מהם עמיר, חייב. וכן אם אסף עומרים קטנים וצברם יחד לעומר גדול וקשרם³⁷. ושיעורו בכדי תשמישו, וכדלעיל במלאכת קוצר³⁸. ואף אם אוסף שני דברים בלבד, אם יש בהם כשיעור, חייב³⁹.

וכן המקבץ דבלה ועשה ממנה עיגול, או שניקב תאנים והכניס החבל בהן עד שנתקבצו גוף אחד, הרי זה תולדת מעמר⁴⁰. ואף על פי שלא עשה כן במקום גידולו, כיון שחידש דבר בקיבוץ הפירות חייב⁴¹. ומדרבנן אסור לאסוף אף דברים שאינם גידולי קרקע ממקום התהוותם, כגון לקבץ מלח ממשרפות המים (דהיינו מקומות שמי הים נמשכים לתוכם והחמה שורפתם והם נעשים מלח)⁴².

ה) הדש

המפרק תבואה מקשיה חייב משום מלאכת דש. וכן שאר מיני פירות שמפרקים אותם מתרמיליהם.

הכותש גרעיני תבואה כדי להסיר את קליפתם, חייב משום מלאכת דש⁴³.

תמרים, שהדרך לתולשם במכבדות, ואחר כך מפרקים את התמרים מן המכבדות כדי להכניסם לאוצר, חייבים על פירוקם משום דש אף על פי שאינם מכוסים במכבדות אלא רק מחוברים בהם⁴⁴. וכן כיוצא בזה בשאר פירות, שמפרקים אותם כדי להכניסם לאוצר⁴⁵.

שיעור הדש כגרוגרת, כשאר האוכלין⁴⁶.

35. רמ"א שם ח. מעמר 36. משנה ברורה שמ, לה ולז. ועיין אגלי טל מעמר ס"ק א באריכות. 37. רמב"ם בפירוש המשנה שבת פרק ז; מאירי שבת עג, ב; ועיין אגלי טל שם אות א. 38. רמב"ם הלכות שבת ח, ה. 39. אגלי טל מעמר ג. 40. רמב"ם שם ו. 41. עיין נשמת אדם כלל יג. 42. שו"ע או"ח שמ, ט. דש 43. שבת עד, א, וכפירוש רש"י שם. וכן היא משמעות הסוגיא, והרמב"ן שם כתב דהוי בורר. 44. עיין אגלי טל דש ס"ק ב. 45. עיין אגלי טל שם ס"ק ג"ד, ושבייתת השבת פתיחה למלאכת דש אות ה, וקצות השלחן קכו, ה. 46. רמב"ם הלכות שבת ח, ז. 47. שבת עג, ב ורש"י שם.

המנפץ פשתן כדי להפרידו מגבעוליו, או צמר גפן להפרידו מגרעיניו, חייב משום דש⁴⁷.

ואין דישה אלא בגידולי קרקע⁴⁸.

פירות ומיני זרעונים שראויים לאכלם חיים, מותר לקלפם ביד על מנת לאכלם לאלתר, ואין בזה משום דישה, כיון שכן הוא דרך אכילתם. ועל כן מותר לקלוף שעורים כדי לאוכלם חיים. וכן שומים ובצלים וכיוצא בזה⁴⁹.

הסוחט זיתים וענבים, שדרך לסוחטם תמיד, חייב משום דש, כיון שמפרק המשקה מתוך האוכל⁵⁰. ופירות שיש קצת רגילות לסחטם, כגון תותים ורמונים, אסור לסוחטם מדרבנן. ושאר פירות, שאין רגילים כלל לסוחטם, מותר לסוחטם לכתחילה⁵¹. ומותר לסחוט זיתים וענבים לתוך קדרה שיש בה אוכל, שמשקה הבא לאוכל נחשב כאוכל, ונחשב כמפריד אוכל מאוכל⁵². ודוקא אם ראויים הענבים לאכילה, אבל אסור לסחוט בוסר לתוך הקדרה, כיון שאין הבוסר ראוי לאכילה, ונחשב כמפרק אוכל מתוך פסולת⁵³.

גם החולב חייב משום דש, שמפרק החלב מן הדד⁵⁴. ואף על פי שאין דישה אלא בגידולי קרקע, מכל מקום נחשבת גם בהמה לענין זה כגידולי קרקע, כיון שניזונת מן הקרקע⁵⁵.

ואסור לחלוב בשבת גם לתוך הקדרה, שכיון שאי אפשר לשחוט את הבהמה בשבת, נחשב כמפרק אוכל מתוך פסולת⁵⁶. אבל ביום טוב מותר לחלוב לתוך הקדרה⁵⁷.

(ו הזורה ז) הבורר ח) המרקד

שלש מלאכות אלו ענינן אחד, בירור התבואה מפסולתה. וראויות היו להחשב כאב אחד, כיון שענינן אחד. אלא שכיון שהיו כולן מלאכות חשובות בסדר עשיית הסממנים במשכן, על כן נחשבות הן כל אחת לאב מלאכה בפני עצמו⁵⁸.

48. רמב"ם שם. 49. שו"ע או"ח שכא, יט בהגה. והוא מדין דש, כמבואר בהגהות מיימוני על הרמב"ם שם, וכן הוא בספר התרומה ובסמ"ג. וזהו על פי שיטת רש"י שהובאה בהערה 1, שהכותש חייב משום דש. והאחרונים כתבו דזהו משום בורר, על פי לשון רבינו ירוחם שהובא בב"י סוף סימן שכא. וזהו על פי שיטת הרמב"ן שהובאה בהערה הנ"ל. 50. רמב"ם שם כא, יב. 51. שו"ע שם שכ, א. 52. שם ד. 53. שם ה. 54. רמב"ם שם. 55. מגיד משנה שם, וכן הוא ברמב"ן שבת צה, א. ועיין תשובת ר"א בן הרמב"ם יח, הובאה בפתיחה לספר שביתת השבת. 56. תוספות שבת קמד, ב ד"ה חולב. 57. שו"ע שם תקה, א. 58. שבת עג, ב' עד, א. 59. כפשוטו לשון רש"י שבת עג, א במשנה, ורבנו חננאל עד א. ודלא כאגלי טל זורה

וכל המברר איזה דבר מפסולתו, אם ממיני אוכלים או משאר דברים, הרי זה מתחייב משום אחד מאבות אלו, על פי אופן הפעולה שבה ביצע את הפרדת הפסולת.⁵⁹

הזורה, הוא המפריד את התבואה מקשיה על ידי זרייתה לרוח. וכן כל המברר דבר מפסולתו על ידי נשיבת הרוח, חייב משום זורה. וכגון, הנוטל בידו תבואה בפסולת שלה ומנשב בה ברוח פיו, ועל ידי כך מברר אותה מפסולתה, חייב משום זורה.⁶⁰

הבורר, הוא הנוטל את הפסולת והצרורות המעורבים בגרעיני התבואה בידיו.⁶¹ ויש אומרים שגם הבורר על ידי נפה וכברה, והפסולת יורדת למטה והאוכל נשאר למעלה, גם זה בכלל בורר הוא.⁶²

והמרקד, הוא המפריד את הפסולת מן האוכל על ידי הרקדתו בנפה וכברה. ולשיטת יש אומרים הנ"ל אינו נחשב בכלל מרקד אלא אם האוכל הוא היורד בנקבי הנפה והפסולת נשאר למעלה.

אוכלים העומדים לאכילה שמעורבים בפסולת, יש חיוב בבירורם. ואפילו שני מיני אוכלין המעורבים זה בזה, ומקפיד על תערובתם, נחשב כל אחד מהם כפסולת לגבי השני, ויש בבירורו חיוב חטאת. אמנם מותר לברור אוכל מתוך פסולת בידיו כדי לאוכלו לאלתר, שזהו דרך אכילה, ואינו נחשב לברירה של תיקון. וכן בשני מיני אוכלין, מותר לברור בידיו את המין שרוצה לאכול לאלתר מתוך המין השני.⁶³

הנותן יין במשמרת כדי לסננו משמרו חייב משום בורר או משום מרקד.⁶⁴ ויין שיש בו קמחים וראוי לשתיה על ידי הדחק, מותר לסננו, אך לא על ידי משמרת, אלא דרך סודר. ויין צלול הראוי לשתיה, מותר לסננו אפילו במשמרת כדי שיהיה צלול יותר.⁶⁵

ט) הטוחן

הטוחן כגרוגרת חייב. וכן השוחק מיני תבלין וסממנים, והנוסר עצים ליהנות בנסורת שלהם, והשף לשון של מתכת לצורך העפרורית, הרי זה טוחן.⁶⁶ וכן

ג. 60. רבנו חננאל שם. 61. רש"י ור"ח שם. 62. רש"י שם קלח, א ד"ה דנוטל; תוספות רי"ד שם; ופליגי ארבנו חננאל שם. 63. עיין שו"ע או"ח שיט, א"ה. 64. רמב"ם הלכות שבת ה, יא. ועיין משנה ברורה שיט, ט ד"ה משמרת. 65. שו"ע שם ט, ומשנה ברורה מ. טוחן. 66. רמב"ם הלכות שבת ה, טו.

המחתך עצים לקיסמים דקים כדי להבעיר במ את האש⁶⁷.

המחתך ירקות דק דק כדי להכשירם לבישול, חייב⁶⁸.

וגם מיני פירות הראויים לאכילה, אסור לרסקם⁶⁹. ולפיכך אין מרסקים את הדבלה והגרוגרות והחרובים לפני הזקנים בשבת⁷⁰. ומותר לרסקם על ידי שינוי, דהיינו ביד הסכין וכיו"ב. וכן מיני תבלין ומלח מותר לרסקם בשינוי זה⁷¹.

אוכלין הראויים לאכילה, אין טחינה נוהגת בהם, אלא אם כן הם גידולי קרקע. ועל כן מותר לרסק גבינה ובשר הראויים לאכילה. אבל אין לעשות כן בכלים המיועדים לטחינה, משום עובדין דחול⁷². וכן אוכלים שנשחטו פעם, מותר לחזור ולטוחנם. ולפיכך מותר לרסק לחם לפירורים, וכן מלח וסוכר שנתגבשו⁷³.

(י) הלש

הלש כגרוגרת חייב. וכן המגבל את העפר לעשות טיט הרי זה תולדת הלש⁷⁴. ואינו חייב בנתינת המים עד שיגבל⁷⁵.

אין לישה מן התורה בקמח-קלי ובמורסן. יש אומרים, מפני שאינם מתגבלים, ואין לישה מן התורה אלא בדברים המתגבלים כעיסה⁷⁶. ויש מפרשים בטעם הדבר, מפני שאין לישה מן התורה אלא בדבר שהלישה מתקנת אותו לאכילה, ולא בדבר הראוי לאכילה בלאו הכי⁷⁷. והתירו חכמים לגבלם על ידי שינוי. במורסן – על ידי שיערב שתי וערב⁷⁸. ובקלי – רשאי לעשות גיבול גמור, ובתנאי שיגבל רק מעט מעט לאוכלו לשעתו⁷⁹.

אין לישה מן התורה אלא בבליה עבה. והתירו חכמים בליה רכה אם נותן את המשקין בשינוי מסדר נתינתם בחול⁸⁰.

67. רמב"ם שם; משנה ברורה שכא, מה. 68. רמב"ם שם כא, יח. 69. שו"ע או"ח שכא, יב. ואפשר דהוא רק מדרבנן, עיין חזון איש או"ח נז. 70. שו"ע שם בהגה. 71. שו"ע שם כא, יח. 72. שם ט, ומשנה ברורה לא. 73. שם ח בהגה. ונראה דאין היתר זה אלא באוכלים, שאין בטחינתם תיקון כל כך. ומיושבת קושיית רעק"א בשו"ע שם, ז. 74. רמב"ם הלכות שבת ח, טז. 75. עיין משנה ברורה שכא, נ. 76. כן היא שיטת הרמב"ם שם, ועיין מגיד משנה שם. 77. עיין ביאור הלכה שם יד ד"ה שמא יבוא, לענין קמח קלי. ויש לפרש כן גם לענין מורסן, שראוי לאכילה כמות שהוא לבע"ח (ומיושב בזה קושיית חזו"א או"ח נח, ז ד"ה בבה"ל). אבל עיין בה"ל שכד, ג ד"ה אין גובלין, שפירש באופן אחר על פי האחרונים. 78. שו"ע או"ח שכד, ג. 79. שם שכא, יד, וכמו שכתב בבה"ל שם ד"ה שמא יבוא בתירוץ שני, שלא הותר לעשות כן אלא לאלתר. וכן מבואר בריטב"א שבת קנו, א. 80. שו"ע שם.

אין לישא אלא כשמדבק את הנפרדים על ידי משקין, ולא כשהמשקין ממחים ומפרידים את המדובק⁸¹. ומכל מקום יש בענינים אלו מקצת דברים שמחמירים בהם למעשה מפני שיטות כמה ראשונים, וכמבואר בשו"ע או"ח סי' שכא סעיף יד-טז⁸².

יא) האופה

אחד האופה פת, או המבשל מאכל, או צולה או מטגן, כל המכשיר דבר לאכילה על ידי חום האור, חייב, ושיעורו כגרוגרת.

וכן בשאר דברים, כל המרפה דבר על ידי האש ומכשירו בכך לתשמישו⁸³, כגון המתיך את המתכת על מנת ליצור בה, או המחמם זפת וממיסה ונעשית ראויה למלאכתה, וכן הממיס את הדונג וכדומה. וכן הנותן יתד עץ לח לתנור כדי שיתקשה, שהרי מלכתחילה הוא מתרפה ועל ידי כך הוא מוציא מימיו ומתקשה. ולשיטת הרמב"ם⁸⁴, גם המקשה דבר על ידי האור חייב משום מבשל, כל שבא לו תיקון והכשר על ידי האש.

וכן המחמם את המים או את השמן עד שתהא יד סולדת בהן, חייב. ואסור להניח מים ושמן סמוך למדורה במקום שיוכלו להגיע לחום שהיד סולדת בו, אפילו אם דעתו להסירם מקודם⁸⁵.

המבשל מאכל עד שראוי לאכלו על ידי הדחק, חייב. וזהו הנקרא "כמאכל בן-דרוסאי". יש אומרים שהוא כשליש בישולו, ויש אומרים שהוא כחצי בישולו⁸⁶. והצולה כמאכל בן-דרוסאי אינו חייב אלא אם כן צלה את כל החתיכה משני צידיה. אבל אם צלאה כל צרכה חייב משיצלה כגרוגרת אפילו בשנים ושלשה מקומות⁸⁷.

מאכל שכבר נתבשל כמאכל בן-דרוסאי, המבשלו כל צרכו חייב משום בישול⁸⁸.

כמה מגדולי הראשונים כתבו שחייב משום מבשל גם בדברים שראויים לאכול בלא בישול⁸⁹. אבל הרמב"ם⁹⁰ כתב שהמבשל דבר שאינו צריך בישול כלל פטור.

81. חזון איש שם ד"ה כתב עוד. 82. עיין שו"ע שם סעיף טז שהביא שיטת ספר התרומה שאסר ליתן מים בשבת בחרדל. והיינו אפילו אם באים המים להמחות את החרדל, כמבואר בלשון הגמרא שבת קמ, א "למחר ממחו" וכו'. ומבואר דס"ל דיש לישא גם במיחוי הגיבול (ודברי החזו"א שם צ"ע). אמנם שאר ראשונים, שכתבו דגמרא דידן פליג אירושלמי בזה (יראים ואו"ז), נראה דס"ל דלדין אין איסור לישא בכה"ג. אופה. 83. כשיטת רש"י (ועוד ראשונים) שבת עד, ב ד"ה לשרורי, וכפשוטו הסוגיא שם. 84. הלכות שבת ט, ו. 85. שו"ע או"ח שיח, יד. 86. משנה ברורה רנג, לה. 87. רמב"ם שם ה. 88. שו"ע שם שיח, ד. 89. עיין אגלי טל אופה י. 90. שם ג.

אחד המבשל באש, או בתולדות האש, דהיינו דבר שהוחם על ידי האש, חייב⁹¹. ומותר לבשל בחמה. ובתולדות חמה, דהיינו דבר שהוחם בחמה, אסור לבשל מדרבנן, גזירה משום תולדות האש⁹².

דבר שכבר נתבשל כל צרכו, אין חייבים עליו עוד משום בישול. לפיכך מותר ליתנו בכלי ראשון שאינו עומד על האש, או ליתנו על גבי קדרה העומדת על האש, או סמוך למדורה. (אבל אסור ליתנו לכתחילה בשבת על האש, או בתוך קדירה העומדת על האש, שמא יבוא לחתות בגחלים, או משום שנראה כמבשל⁹³). וכל זה בדבר יבש. אבל בדבר נוזלי מבושל שהצטנן, נוהג דין בישול אם מחממו⁹⁴. ומנהג בני אשכנז, שאם לא נצטנן לגמרי, אלא עדיין חם במקצת, אף אם כבר אין היד סולדת בו, אין בו משום בישול ומותר לחממו לגמרי בשבת⁹⁵.

יש אומרים שאף על פי שאין בישול אחר בישול, מכל מקום יש בישול אחר צליה או אפיה, וכן צליה או אפיה אחר בישול. ויש חולקים⁹⁶.

דבר שעדיין לא נתבשל כל צרכו, אין ליתנו בכלי ראשון, והוא הכלי שהוחמו בו מים על האש⁹⁷. וכלי שני אינו מבשל, ולפיכך מותר ליתן בתוכו גם דבר שלא נתבשל⁹⁸. ויש מחמירים שאף על פי שאינו מבשל, מכל מקום אסור מדרבנן ליתן לתוכו דבר שלא נתבשל, משום שנראה כמבשל⁹⁹. ולכולי עלמא מותר ליתן לתוכו תבלין, שכיון שעשוי להטעים את הקדירה אינו נראה כמבשל¹⁰⁰. וכן מותר ליתן לתוכו מים ושמן או תבשיל לח שנצטנן. שכיון שהדברים הלחים מתערבים במים שבכלי שני, אינו נראה כמבשל¹⁰¹. וכן מותר ליתן הדברים הנ"ל בכלי שני על ידי הפסק כלי, שמאחר שהכלי מפסיק אינו נראה כמבשל¹⁰².

וכל זה שנתבאר שכלי שני אינו מבשל, זהו בשאר דברים. אמנם ישנם דברים הרכים קלי הבישול, שהם מתבשלים מיד אפילו בכלי שני, כל זמן שהיד סולדת בו. וכגון בשר מליח ישן, וקוליים האיספנין (מין דג)¹⁰³.

ומאידך, ישנם דברים קשים להתבשל, שאינם מתבשלים אפילו בכלי ראשון אחר שהוסר מהאש, וכגון בשר שור ומלח¹⁰⁴. עירוי מכלי ראשון מבשל כדי קליפה¹⁰⁵.

91. שו"ע שם ג. 92. שם. 93. עיין שו"ע שם רנג, א. 94. שם שיח, ד. 95. רמ"א שם סוף סעיף טו. 96. שו"ע שם ה. 97. שם ט. 98. כן הוא פשוט לישון המחבר שם ובסעיף ה. 99. מגן אברהם, הובא במשנה ברורה שם לד. 100. משנה ברורה שם. 101. עיין פמ"ג א"א שם לב. 102. עיין מהרש"א שבת לט, א לתוספות ד"ה כל שבא. 103. שו"ע שם ד. 104. שם ח. 105. שם י, ומשנה ברורה עד.

המגיס בתבשיל שלא נתבשל כל צרכו, חייב משום מבשל, מפני שמקרב בכך את בישולו¹⁰⁶. ואפילו אם אינו עומד על האש¹⁰⁷. ומדרבנן אסור להוציא בכף מקדירה שלא נתבשלה כל צרכה, גם כשאינה עומדת על האש, משום שדומה להגסה¹⁰⁸.

יב) הגוזז את הצמר

הגוזז צמר או שער מבהמה או חיה, בין מחיים ובין לאחר מיתה, חייב. ושיעורו, כדי לטוות ממנו חוט שארכו כרוחב הסיט כפול, והוא קרוב לארבעה טפחים להרמב"ם, ולרש"י – קרוב לשני טפחים¹⁰⁹.

התולש צמר מבהמה בחייה פטור. שכן אין דרך לתלוש מבהמה בחייה משום צער בעלי חיים. ולאחר מיתה חייב. והתולש נוצה מן העוף, אפילו בחייה, חייב, שכן הוא דרך גזיזתה¹¹⁰.

הנוטל צפרניו או שערו בכלי, הרי זה תולדת גוזז. ושיעור השיער, שתי שערות¹¹¹. ואפילו אינו גוזז עד עיקרם¹¹². ואם נטל שיערה לבנה מתוך השחורות, חייב אפילו בשיערה אחת¹¹³. וכן ציצין, והן רצועות דקות שפרשו מהעור, אם לא פרשו רובן, הנוטלן בכלי חייב¹¹⁴.

וכן החותך יבלת לחה בכלי מגוף אדם או בהמה. חייב¹¹⁵.

ציפורן שפירשה רובה ומצערת אותו, מותר ליטלה בידו או בשיניו¹¹⁶.

יג) המלבן

המלבן צמר או פשתן, וכן כל סוגי הסיבים, בין שליבנם בעודם סיבים, ובין שליבנם כשהם טוויים או ארוגים, בין שליבנם במים או באור או בשאר דברים, וכן המלבן את העור, חייב¹¹⁷. ושיעורו, בדבר טווי או עומד לטויה – כרוחב הסיט כפול¹¹⁸, וכבמלאכת גוזז, ובדבר ארוג – שלשה על שלשה טפחים¹¹⁹.

106. רמב"ם שם ה. 107. משנה ברורה שם קיד. 108. שו"ע שם יח. 109. משנה ברורה שם, ה. 110. שם. 111. שו"ע או"ח שם, א. 112. שו"ת הריב"ש שצד. 113. שו"ע שם. 114. שו"ע שם שכח, לא. 115. משנה ברורה שם ו. 116. שו"ע שם שכח, לא, על פי קצות השלחן, שכתב דלא החמיר בשו"ע אלא בציצין, ולא בציפורן. מלבן 117. משנה ברורה שם, ט. 118. שם. 119. רמב"ן, הובא במגיד משנה הלכות שבת ט, יא.

השורה בגד במים לכבסו, חייב. אבל השורה עור במים אינו חייב עד שיכסכסנו¹²⁰.

הסוחט את הבגד מממיו, הרי זה מצרכי הכיבוס, וחייב¹²¹.

המנער טלית מן האבק שעליה, אם היא חדשה שעוד ניכר בה חידושה, ושחורה, ומקפיד שלא ללובשה מחמת שהתקלקל מראיתה וחשך תארה על ידי

האבק שבה, חייב על ניעורה¹²².

בגד שאין בו כתם או טינוף, ומכניסו למים שלא לכוונת ליבון אלא לצורך אחר, אין בשרייתו משום כיבוס¹²³. ואפילו אם הוכהה מחמת שלבשוהו או שנשתמשו בו, או שהוא לבן אלא שנצרך לליבון יתר¹²⁴. ואם שורהו במים דרך טינוף, וכגון שמסתפג בו, או נכנס עמו לתוך המים ואינו מתכוין לכבסו, אין בזה משום כיבוס, אף אם יש בבגד טינוף¹²⁵.

טיט או טינוף שעל בגדו, מגררו בצפורן או בסכין, אבל אסור לכסכס את הבגד מבחוץ, מפני שדומה לליבון. ומותר לכסכסו מבפנים, דהיינו, שלוקח הבגד

בפנים ומשפשפו זה בזה¹²⁶.

יד (ד) המנפץ

המנפץ גיזי צמר או אניצי פשתן וכל כיוצא בהן, ומתקינן לטויה, חייב. ושיעורו כמלא רוחב הטיט כפול, וכדלעיל¹²⁷. וכלולים בזה שלבי הפרדת הסיבים,

כגון החבטה להפריד את חומרי הפסולת, והסריקה¹²⁸. וכן המנפץ את הגידים כדי לטוותם הרי זה תולדת מנפץ¹²⁹.

120. משנה ברורה שם. 121. שם. 122. שו"ע או"ח שב, א, על פי לשון רש"י שבת קמז, א ד"ה אלא באוכמי "שהאבק מקלקל מראיתה". ובשלטי גבורים שם: "שחשך תארו מן האבק שעליו". ועיין משנה ברורה שם ו, דיש להחמיר כשיטת רש"י, דהיא שיטת הרבה ראשונים. ויש להוסיף עליהם פסקי הרי"ד והרי"א ז הנדמ"ח, וראב"ן. 123. כן נקט הרמ"א שב, ט בדעה קמא, וכן נראה פשטות דברי הרמב"ם הלכות שבת ח, יד ויב, ו, וכן היא דעת הטור בסימן שיט, וכמו שביאר דבריו במגן אברהם, ולדעתו כך היא גם דעת השו"ע. ודוקא אם נותנו שלא לצורך ליבון— עיין משנה ברורה שב, מו. ובמשנה ברורה שם מח חשש להחמיר בשל תורה לדעת הסוברים ששרייתו זהו כיבוסו אף אם אין בו לכלוך. 124. משנה ברורה שם לט. 125. שם. 126. שו"ע שם שב, ז, ומשנה ברורה לב. מנפץ 127. מב"ם הלכות שבת ט, יב. 128. עיין פירוש המשניות לרמב"ם שבת פרק ז. 129. רמב"ם שם. צובע.

טו) הצובע

הצובע חוט או דבר שאפשר לטוות ממנו חוט כרוחב הסיט כפול, חייב¹³⁰. וכן הצובע את האריג או כל דבר אחר חייב, כל אחד כשיעור תשמישו¹³¹. ואינו חייב אלא אם כן צובע בצבע המתקיים¹³².

המערב את סממני הצביעה ומתקנים לצבוע בהם, לדעת הרמב"ם חייב משום צובע, והראב"ד נחלק עליו בזה¹³³. ומדרבנן אסור לצבוע את הפנים או שאר אברי הגוף¹³⁴.

דבר מאכל שצובע בו דבר מאכל אחר, אין בו משום צביעה¹³⁵.

טז) הטווה

הטווה כמלא רוחב הסיט כפול מכל דבר הנטוה, חייב. ולדעת הרמב"ם, גם העושה לבד מסיבי הצמר חייב משום טווה. והראב"ד נחלק עליו בזה¹³⁶.

השוזר חוטים דקים לחוט אחד חייב משום טווה¹³⁷.

יז) המיסך

המותח חוטי השתי כדי לארוג אותם, חייב. ושיעורו, בכדי לארוג שני חוטים¹³⁸ ברוחב כמלוא הסיט. והם שתי אצבעות לדעת הרמב"ם, וכטפח לדעת רש"י. ובכלל זה תיקוני ההסכה, כגון השביטה בשבט ליישב החוטים ולתקנם¹³⁹.

יח) העושה שני בתי נירים

לדעת רש"י¹⁴⁰, זהו המרכיב שנים מחוטי השתי לתוך לולאות הנירים, שעל ידם מתנענעים חוטי השתי בזמן האריגה לאפשר את מעבר חוטי הערב ביניהם. ולדעת הרמב"ם¹⁴¹, זהו העושה את לולאות הנירים בעצמם מקליעת חבלים.

130. רמב"ם הלכות שבת ט, יג. 131. מנחת חינוך מוסך השבת מלאכת צובע. 132. רמב"ם שם. 133. שם. 134. שו"ע או"ח שג, כה. 135. שו"ע שם שכ, כ. טווה. 136. עיין רמב"ם וראב"ד הלכות שבת ט, טו. 137. משנה ברורה סוף סימן שמד, מהירושלמי. ועיין כלכלת שבת למלאכת מתיר, דהיינו בחוטים דקים, אבל הפותל חוטים עבים הוי תולדת קושר מיסך. 138. כן נראה לכאורה. 139. רמב"ם הלכות שבת ט, יח. עושה שני בתי נירים. 140. שם עג, א ד"ה בתי נירין. 141. בפירוש המשניות שבת פרק ז. ולשיטתו קודמת מלאכה זו למלאכת המיסך, עיין הלכות שבת ט, טז. ושיטה אחרת בזה להמאירי.

יט) האורג

האורג שני חוטים ברוב מלא הסיט, חייב. ואם ארג חוט אחד והשלים בו את הבגד, חייב. ובכלל מלאכה זו, תיקוני האריגה, כגון דקדוק החוטים להפרידם בעת האריגה¹⁴².

העושה קליעה הרי זה תולדת אורג¹⁴³.

כ) הפוצע

הפוצע שני חוטים חייב. ופוצע הוא המוציא חוט מתוך האריג, אם לצורך הקלשת האריגה¹⁴⁴, או לצורך שימוש בחוט המוצא לאחות בו קרע במקום אחר בבגד¹⁴⁵.

ויש מפרשים שזהו המתיר חוט לסיביו מטייתו, על מנת לאחותו עם חוט אחר, וכדומה¹⁴⁶.

כא - כב) הקושר והמתיר

הקושר קשר שעומד להתקיים לעולם, חייב. וכגון קשר שעושים בטבעת ששמים בחוטם הבהמה או בנקב הספינה, או קשר שעושים הרצענים בזמן עשיית מנעלים וסנדלים. וקשר שאינו עשוי להתקיים לעולם, פטור אבל אסור. וקשר שעשוי רק לזמן קצר, וכגון למספר ימים, מותר לקשרו לכתחילה¹⁴⁷.

עניבה אינה נחשבת קשר, ומותרת¹⁴⁸.

כל קשר שחייבים על קשירתו, חייבים על התרתו. וכל קשר שאסור לקשרו לכתחילה, אסור להתירו. וכל קשר שמותר לקשרו, מותר להתירו¹⁴⁹.

הפותל חבלים הרי זה תולדת קושר, וכן המפריד את הפתיל הרי זה תולדת מתיר¹⁵⁰.

142. רמב"ם הלכות שבת ט, יח. 143. שם יט. פוצע 144. רש"י שבת עג, א ד"ה הפוצע. 145. רמב"ם הלכות שבת ט, כ. 146. רא"ה (הובא במיוחס לר"ן); מאירי. קושרומתיר 147. כשיטת רוב הראשונים, הובא ברמ"א או"ח שיו, א, וכדעת היש מקילין שם, דעד שבעה ימים לא נקרא קשר של קיימא, עיין בה"ל שם סעיף ד ד"ה שאינם קבועים. 148. שו"ע שם ה. 149. רמ"א שם. 150. רמב"ם הלכות שבת י, ח. ועיין בה"ל שיד, ח ד"ה חותלות.

כג) התופר

התופר שתי תפירות, והיינו שתחב המחט בבגד שתי פעמים, ועשה שני ראשי החוט לצד אחד, חייב. והוא שקשר שני ראשי החוט, כדי שתתקיים התפירה. ואפילו אם לא קשרם אלא בקשר אחד, אף על פי שאינו נחשב קשר לגבי מלאכת קושר, די בו בכדי להחזיק את התפירה שלא תפרד. ואם עשה שלש תפירות או יותר, חייב אפילו בלי שקשר ראשי החוט¹⁵¹.

שני בדים שהיו תפורים יחד ונפרדו, ומתח את חוט התפירה כדי להדקם ולחברם, חייב משום תופר¹⁵².

המדבק ניירות או עורות בדבק חייב משום תופר¹⁵³.

כה) הקורע

הקורע את הבגד חייב. ושיעורו, שיעור תפירת שתי תפירות. ואינו חייב משום קורע אלא אם כן קרע קריעה שאין בה קלקול. וכגון שקרע במקום הצריך תיקון בבגד, על מנת לתפור אותו מקום¹⁵⁴. וכן המפריד ניירות או עורות דבוקים שלא בדרך קלקול, חייב משום קורע¹⁵⁵. אבל אין חיוב משום קורע בקריעת נייר או עור גרידא, שלא במקום דיבוקם¹⁵⁶.

הקורע על מת שיש חובה או מצוה בקריעה עליו, וכן הקורע בגד כדי להטיל אימה על אנשי ביתו, אף על פי שאינו נחשב כמקלקל בקריעה זו, הרי זה פטור. שקריעה זו היא מלאכה שאינה צריכה לגופה, שהרי אין לו צורך בגוף הקריעה, ואינו קורע אלא משום המצוה המוטלת עליו, או מפני התועלת שיש לו בהטלת האימה, ואינו צריך את גוף הקריעה¹⁵⁷.

הפותח בית הצואר של בגד בשבת והתקינו בכך לשימוש, אין בזה משום מלאכת קורע. שענינה של מלאכה זו היא קריעה בדרך השחתה, (אלא שיש תועלת במעשיו), מה שאין כן בזה שמתקן בזה את הבגד. אבל חייב משום מכה בפטיש¹⁵⁸.

151. משנה ברורה שמ, כז. 152. שו"ע או"ח שמ, ו. 153. שם יד. קורע 154. רמב"ם הלכות שבת י, י. 155. שם יא. 156. כשיטת שו"ע הרב, והיא המחווורת בכל השיטות, ועיין קצות השלחן קמה בבדי השלחן ד שהאריך ליישב את שיטתו ממה שהקשה הביאור הלכה (שמ, יג) מהירושלמי. 157. כן הוא לשיטת רוב הראשונים בסוגיא דשבת קה, ב, ולמאי דנקטינן דמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, כמבואר במגיד משנה הלכות שבת ח, ח. 158. רש"י שבת מה, א, וכפי שנתבאר בביאור הלכה שמ, יד ד"ה ולא נתכוין.

כה) הצד

הצד אחד מבעלי חיים שהדרך לצוד אותם לצורך איזה שימוש, חייב¹⁵⁹. ואינו חייב אלא בבעל חיים שצריך טירחה או תחבולה והתחכמות לתפסו¹⁶⁰. ואפילו צבי סומא וישן חייב על צידתו, כיון שדרכו להשטם. ואינו חייב אלא אם כן הכניסו למקום שאין צריך בו עוד לצודו, וכגון שצד צבי לביבר קטן שיכול לתפסו בריצה אחת. ובעוף שיכול לפרוח, כגון אווזים ותרנגולים, צריך גם שיהיה הביבר מקורה. וצפור הנשמטת אינו חייב עליה אלא אם כן הכניסה לכלובה. וכן הכולא דג בספל של מים, חייב¹⁶¹.

הצד אחד מבעלי חיים לביבר גדול שצריך עוד לצודו שם, פטור אבל אסור¹⁶². הצד צבי זקן או חיגר שאינו יכול לברוח, פטור אבל אסור¹⁶³. הצד דבר שאין במינו צידה, כזבובים ויתושים וכיו"ב, פטור אבל אסור¹⁶⁴. הצד חיה ועוף שברשותו, אף על פי שנשמטים ובורחים, הרי דרכם לחזור לערב לביתם, ופטור אבל אסור. ופרה וסוס וכיו"ב, שהם מינים שברשותו ואין דרכם להשטם כלל, אין איסור בצידתם. אמנם אם מרדו פרה וסוס ושאר חיה ועוף שברשותו על בעליהם, הצדם חייב¹⁶⁵. ומותר לצוד נחש מחשש שמא ישכנו גם אם אין בנשיכתו סכנה, וגם כשאינו רודף אחר האדם. שכיון שאינו צריך לגופו של הנחש, ויש בזה חשש נזק, התירו חכמים¹⁶⁶. הסוגר את דלת הכלוב או הביבר בפני בעל חיים הניצוד בו, חייב משום צידה¹⁶⁷.

הצד בעזרת כלבים וכיו"ב, אם משתתף בעצמו במעשה הצידה, חייב משום צידה¹⁶⁸. וכן הפורס מצודה, ובשעת פריסתו נלכד בה בעל חיים, חייב משום צד¹⁶⁹.

כו) השוחט

הנוטל את נפשו של כל אחד מבעלי חיים, חייב משום שוחט בכל אופן שממיתו. **השולה** דג מספל של מים, כיון שיבש בו כשיעור סלע בין סנפיריו, עד שרירין נמשכים ממנו, שוב לא יוכל לחיות וחייב משום שוחט¹⁷⁰.

הושיט ידו למעי בהמה ודלדל העובר עד שהפילתו הבהמה מחמת זה, חייב משום שוחט¹⁷¹.

159. רמב"ם הלכות שבת י, יט. 160. עיין רש"י ביצה כד, א ד"ה הבא מצודה, ותוספות רי"ד חגיגה יא, א. 161. רמב"ם שם. 162. שו"ע או"ח שטז, ט. 163. משנה ברורה שם ט. 164. שו"ע שם ג. 165. שם יב ברמ"א. 166. שם ז. 167. שם ה. 168. שם סעיף ב בהגה ובמשנה ברורה י. 169. משנה ברורה שם יח. 170. רמב"ם הלכות שבת יא, א. 171. שם.

רמשים שאינם פרים ורביים, והוייתם מן הגללים ומן הפירות שהבאישו וכיו"ב, אין חיוב על הריגתם¹⁷². וכינה, שבאה מן הזיעה, מותר להרגה אף לכתחילה, משום צער או מיאוס¹⁷³.

בעלי חיים שנשיכתם מסוכנת לחיי האדם, מותר להרגם אפילו אם אינם רצים אחר האדם.

בעלי חיים שאין בנשיכתם סכנה גמורה, אבל נשיכתם מזיקה, אם רודפים אחר אדם להזיקו מותר להרגם לכתחילה, ואין צריך דוקא לצודם, כיון שיש בזה חשש נזק וצער, ולפעמים יכול לבוא אף לידי פיקוח נפש, שינשכו בצורה מסוכנת. ואם אינם רודפים אחר אדם מותר לדרסם לפי תומו, והיינו שמראה עצמו כאילו אינו מכוין להרגם¹⁷⁴.

החובל באחד מכל בעלי החיים עד שיצא מהם דם, חייב משום תולדת השוחט. ועל כן המקיז דם לרפואה לאדם או בהמה, חייב¹⁷⁵. ובעלי חיים שיש להם עור, חייב העושה בהם חבורה אף אם נצרר בהם הדם ולא יצא, שכיון שנצרר הדם הרי ניתק ממקום חיבורו ואינו עתיד לחזור לגוף. ומה שלא יצא הדם לחוץ, זהו מפני העור המונע את יציאת הדם. ובשרצים שאין להם עור המגין, והיינו כל השרצים חוץ משמונת השרצים האמורים בפרשת טומאה, אין העושה בהם חבורה חייב עד שיצא מהם דם, שאם לא יצא הדם סופו לחזור לגוף, שהרי אין להם עור המונע את יציאת הדם¹⁷⁶.

אין השוחט והחובל חייב אלא אם כן יש תועלת במעשיו, אבל אם כיון להשחתה וחבלה בעלמא, פטור, כדין מקלקל בשבת. והחובל בבהמה ומוציא ממנה דם כדי להאכילו לכלבו, אף על פי שהיה ראוי להחשיבו כמקלקל, שהרי אין דרך לחבול לצורך כזה, וקילקולו מרובה על תיקונו, מכל מקום חייב. שאין אנו צריכים במלאכה זו שיהיה תיקון גמור במעשיו כבשאר המלאכות, אלא כל שיש איזו תועלת במעשיו חייב. (וכעין זה גם במלאכת מבעיר, ויתבאר להלן)¹⁷⁷. ויש אומרים שגם במלאכה זו אינו חייב אלא אם כן היה מתקן גמור, וכמו בשאר כל המלאכות¹⁷⁸.

172. שם ב. 173. שו"ע שטז, ט, ובביאור הלכה שם ד"ה לא ימללנו. 174. שו"ע שם י. 175. עיין משנה ברורה שכה, קמז. 176. שו"ע שם ח. 177. עיין רמב"ם הלכות שבת יב, א, ובמגיד משנה שם. 178. כסף משנה שם בשם הרמ"ך. ותלוי בפירושי הסוגיא, דלרש"י והרמב"ם החובל וצריך לכלבו הוא מתקן גמור. ולראשונים אחרים תלי בפלוגתא דר' יהודה ור' שמעון במלאכה שאינה צריכה לגופה, וכיון דקי"ל דמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, חייב במקלקל כהאי גונא. אמנם להתוספות מחלוקת אחרת היא, ויש לפסוק כר' יהודה, וזו דעת הרמ"ך. מפשיט.

כז) המפשיט

המפשיט את העור חייב. ושיעורו כדי לכסות¹⁷⁹ בו קמייע¹⁸⁰. והמפרק דוכסוטוס מעל הקלף הרי זה תולדת מפשיט¹⁸¹. [דוכסוטוס הוא חלק העור של צד הבשר, וקלף הוא החלק של צד השער].

כח) המעבד

המעבד את העור באחד מדרכי עיבודו, כגון שמלחו, או ששרהו בסיד, חייב. וחייב על כל שלב משלבי העיבוד¹⁸². ושיעורו, כדי לעשות ממנו קמייע. וכן הדורס על העור עד שיתקשה, או שמרככו בשמן כדרך העבדנים, חייב¹⁸³.

בשר הראוי לאכילה, אין חייבים עליו משום עיבוד, אפילו אם מולחו עד שמתקשה¹⁸⁴. אבל חלב, שאינו עומד לאכילה, ומולחו כדי שיתקיים, חייב משום מעבד¹⁸⁵.

אסור למלוח ארבע או חמש חתיכות צנון ביחד. אבל מולח הוא אחת אחת ואוכל. וביצה, וכיו"ב, אוכלים שאין דרך לכובשם, מותר למלחם אפלו כמה ביחד¹⁸⁶.

וכן אסור מדרבנן לעשות מי מלח מרובים, שדרך לכבוש בהם כבשים. אבל מותר לעשות מי מלח מועטים ליתנם בתבשיל או לטבל בהן פיתו. ואסור לעשות מי מלח עזים, והם שני שלישי מלח ושליש מים, שהם עומדים ודאי לכבוש בהם דגים וכיו"ב¹⁸⁷.

כט) הממחק

הממחק הוא המעביר שיער או צמר מעל העור כדי להחליק פניו. ושיעורו, כדי לעשות קמייע¹⁸⁸. וכן העושה פעולה אחרת כדי להחליק את העור, כגון שמשפשו בחמרים מחליקים וכיו"ב, חייב משום ממחק. וכן שאר דברים שמחליקים, חייב משום ממחק. וכגון, נוצה של כנף עוף, המורט את שערותיה כדי להחליקה ולתקנה, הרי זה תולדת ממחק¹⁸⁹. וכן המשפשף כלי מתכת בחומר שגורר אותו ומחליק את פניו, חייב משום ממחק¹⁹⁰.

179. עיין פירוש המשניות לרמב"ם ור"ב שבת פ"ח מ"ג. 180. כן כתב הרמב"ם הלכות שבת יא, ה; ועיין מה שהקשה על כך במנחת חינוך. 181. רמב"ם הלכות שבת יא, ו. מעבד 182. מנחת חינוך. 183. רמב"ם הלכות שבת יא, ו. 184. שבת עה, ב; רמב"ם שם ה. 185. ר"ן ביצה ה, ב מדפי הרי"ף. 186. שו"ע או"ח שכא, ג. 187. שם ב. ממחק 188. רמב"ם הלכות שבת יא, ה. 189. שם ו. 190. שבת נ, א, וכפירוש רש"י.

הממרח הוא תולדת הממחק. וכגון שמורח שעוה או זפת וכיו"ב מדברים המתמרחים על פני הכלי להשוות פניו ולהחליקו¹⁹¹. וכן הממרח רטיה שעל המכה להשוותה ולהחליקה, חייב משום ממרח¹⁹².

אוכלין אין בהם משום ממחק, ומותר להחליקם¹⁹³.

הנותן שעוה בנקב של חבית, וממרח את השעוה בדופני הכלי סביב הנקב, חייב. ואסרו חכמים ליתן שעוה בנקב, גזירה שמא ימרח. וכן שאר דבר עבה, כשומן או שמן עבה, אסרו חכמים, גזירה משום שעוה¹⁹⁴.

מנעל של עור, אין מגרדים אותו בסכין או בברזל חד כדי להסיר את הטיט שנדבק בו, משום ממחק¹⁹⁵.

ל) המחחק

המחחק מן העור ומכוין לחתכו למידה מסויימת, חייב. ושיעורו, כדי לעשות קמיע¹⁹⁶. וכן החותך שאר דברים, כגון עץ או מתכת וכיוצא בזה, ומדקדק לחתכו לפי מידה, חייב משום מחחק¹⁹⁷. וכן החותך קנים למדה מסוימת, על מנת להשתמש בהם לצרכיו, כגון להבערה או למלאכה, חייב¹⁹⁸. וכן הקוטם נוצה גדולה כפי הראוי למלאכתה, חייב. וכן המגרר ראשי כלונסאות לחדדם בראשיהם, חייב, כיון שמקפיד על חיתוך במידה מסויימת¹⁹⁹.

אוכלין, ואפילו אוכלי בהמה, אין בהם משום מחחק, כיון שאין בחיתוכם משום תיקון²⁰⁰.

דבר שדרך לחתכו בכלי, אינו חייב אלא בכלי, ודבר שדרך לחתכו גם ביד, חייב על חיתוכו גם ביד. ומכל מקום מדרבנן אסור לחתך ביד, גם דבר שדרך לחתכו בכלי²⁰¹.

191. רמב"ם שם. 192. רמב"ם שם; רש"י עירובין קב, ב ד"ה שהוא ממרח. ועיין רש"י שבת עה, ב ד"ה ממרח רטיה "מחליק תחבושת על המכה", ומשמע שר"ל שמחליק את המשחה על המכה, ראה רש"י שם יח, א ד"ה קילור. וכן בפסקי הרי"ד שם כתב דיש ממרח גם בהחלקת הסם. וצ"ע אמאי פירש רש"י דלא כמבואר בגמרא עירובין שם. וגם עיקר הפירוש צ"ע, אמאי חשיב לה ממרח (ובשו"ע ומ"ב לא הובא פירוש זה). ואולי איסורו מפני שממרח את המשחה עצמה ומפשיטה, דומיא דממרח שעוה וזפת, עיין רמב"ם הלכות שבת יא, ו. 193. שו"ע או"ח שכא, יט בהגה. 194. שם שיד, יא. 195. שם שב, ה. 196. רמב"ם הלכות שבת יא, ז. 197. רמב"ם שם, ומשנה ברורה שכב, יח. 198. עיין רש"י שבת עד, ב ד"ה חייב י"א. 199. רמב"ם שם. 200. משנה ברורה שם יב. 201. עיין בה"ל שכב, ה ד"ה אחד. משרטט.

לא) המשרטט

המשרטט על גבי נייר או קלף כדי לכתוב שתי אותיות תחת אותו שרטוט, חייב²⁰².
 וכן המשרטט את העור כדי לסמן את מקום חיתוכו כדרך הרצענים,
 חייב²⁰³. ושיעורו כדי לחתוך קמיע²⁰⁴. וכן המשרטט על הקורה כדי לנסרה ביושר
 כדרך חרשי העץ, או המשרטט על האבן כדי לפצלה ביושר²⁰⁵, או הרושם באבן חדה
 על גבי זכוכית כדי לחתכה ביושר²⁰⁶. כללו של דבר, כל המשרטט כדי לכיין על ידי
 כך את הפעולה שיעשה אחר כך, הרי זה בכלל משרטט²⁰⁷.

לב) הכותב

הכותב שתי אותיות בכל כתב ובכל לשון חייב.

הכותב שתי אותיות אינו חייב אלא אם כן הן נקראות כאחד. וכגון שכתבן זו בצד
 זו, או בשתי זוויות הבית הסמוכות זו לזו, או בשני דפי פנקס והן נקראות
 ביחד, וכגון שכתבן בשפתייהם. ואפילו אם כתב שתי אותיות על שני דפים נפרדים
 ומרוחקים זה מזה, בשפתו של כל אחד, באופן שאם יקרב את שני הדפים זה לזה
 תהיינה שתי האותיות נקראות כאחד, חייב, כיון שאינו מחוסר אלא קירוב בעלמא.
 אבל אם כתב שתי אותיות על שני כתלים המרוחקים זה מזה, או על שני דפי פנקס
 באופן שאינן נקראות ביחד, או על שני דפים נפרדים שאין די בקירובם כדי שיקראו
 ביחד, פטור²⁰⁸.

חייב משום כותב לא רק בכתיבת אותיות, אלא גם בכתיבת סימנים המוסכמים
 ומוכרים, וכגון אותיות המספרים, או שאר סימנים ידועים²⁰⁹.

אין הכותב שתי אותיות חייב אלא אם כן יש בשתי אותיות אלו משמעות²¹⁰.

202. רמב"ם הלכות שבת יא, יז. 203. רש"י שבת עה, ב, ועיין שם ברש"ש. 204. מנחת
 חינוך. 205. רמב"ם שם. 206. מנחת חינוך. 207. שער הציון שמ, נד. 208. שבת קד, ב לפי
 פירוש רש"י. ולהרמב"ם (הלכות שבת יא, יב) חייב בשני דפים בכל גוונא, עיין מגיד משנה שם.
 ועיין בה"ל שו, יא ד"ה בכתב, דבעינן שיכתוב את שתי האותיות זו בצד זו, שתהיינה נקראות כאחד,
 אבל לא מהני שיכתוב אות אחת בצד תיבה זו ואות שניה בצד תיבה אחרת. וכן נראה, דהא
 שיעורא דב' אותיות זהו כי היכי דליהוי מלאכה המתקיימת, ובעינן שיעורא דכמוהי מקיימין. ועיין
 רש"י שבת קג, ב ד"ה שם משמעון, שפירש הא דבעינן באורג שיעורא דב' חוטין, דהיינו משום
 דאין אדם אורג בגד ביום אחד... ומתחיל ועושה כדי קיום שלא יהא נסתר מאליו. וא"כ ודאי דבעינן
 שיהיו שני החוטים במקום אחד. וכן בכותב הוי נמי דומיא דהכי. וזה דלא כמו שנסתפק בענין זה
 בשפ"א קד, ב במשנה. 209. רמב"ם שם י: "ואפילו משני סימניות", וכמו שביאר במשנה ברורה
 שמ, כב אות ה. 210. כפשטות הסוגיא שבת קג, ב. ובמנחת חינוך כתב לדייק בשיטת הרמב"ם
 דבשתי אותיות שונות חייב גם בלי משמעות. וכן כתב במשנה ברורה שמ, כב אות ה, ובשער

גם הכותב שתי אותיות שוות, אם יש להן משמעות חייב²¹¹.

הכותב אות אחת נוטריקון, כגון שעשה סימן עליה לומר שנכתבה לכונת תיבה שלימה, פטור. וכן אם כתבה לסימן מנין, כגון שכתב מ' לסימן ארבעים, פטור. אבל אם כתב שתי אותיות נוטריקון, אף אם אין להן משמעות פְּתִיבָה אחת, חייב²¹². וכן כיו"ב אם כתב שתי אותיות לסימן מנין²¹³.

כתב אות אחת בסמוך לכתב, פטור. אבל אם בכתבתו השלים את הספר, חייב²¹⁴. **אין** הכותב חייב עד שיכתוב בדבר העומד על דבר העומד.

בדבר העומד, כגון שכותב בדיו או באחד ממיני הצבעים העומדים, או בפחם או עופרת²¹⁵. אבל אם כתב במשקין וכיו"ב, דבר שאינו מתקיים, פטור. ואין צריך שיכתוב בדבר המתקיים לעולם, ודי שיתקיים כפי שדרך בני אדם כותבים לזמן ממושך²¹⁶.

על גבי דבר העומד, כגון קלף ועור ונייר ועץ וכיוצא בהם. אבל אם כתב על עלי ירקות וכיוצא בהם, דבר שאינו מתקיים, פטור²¹⁷.

הכותב כתב על גבי כתב, פטור. ואם תיקן בכתובה זו, כגון שהיה כתוב גט שלא לשמה, והעביר עליו קולמוס לשמה, לדעת הפוסקים שהגט נכשר על ידי כך, חייב משום כותב²¹⁸.

הציון לח, וכן הוא במאירי שבת קג, א וסנהדרין סב, ומ"מ אין זה מוכרח בדעת הרמב"ם, ואדרבה, יש להוכיח דבעינן משמעות ממה שכתב הרמב"ם "בכל כתב ובכל לשון", ומאי נפק"מ בלשון, ועל כרחק שהוא לענין צירוף המשמעות. וכן נראה שנקט המ"מ בדעת הרמב"ם, דכתב שהרמב"ם למד דבעינן שתהיה משמעות בשתי אותיות שוות (ראה הערה הבאה) מהא דפטור על אא דאזרך. ומוכח דאינו מחלק בין שתי אותיות מתוך מלה ארוכה, לבין כותב שתי אותיות גרידא. וא"כ כי היכי דבעינן משמעות לשתי אותיות שונות מתוך מלה ארוכה, הכי נמי בעינן משמעות גם לשתי אותיות שונות גרידא. ועיקר דברי המפרשים הנ"ל בדעת הרמב"ם צ"ע, דהא דבעינן משמעות זהו כי היכי דליהוי מלאכה המתקיימת, עיין רש"י שבת קד, א ד"ה מצינו, וא"כ מאי נפק"מ אם נתכוין לשם גדול או שנתכוין לשתי האותיות שכתב. 211. כן היא שיטת הרמב"ם הלכות שבת יא, י, וכן מבואר בשנות אליהו שבת פרק יב משנה ג. ועיין בביאור הלכה שמ, ד, וברש"ש במתניתין שבת קג, א, דס"ל דלרש"י שיטה אחרת בזה. ודבריהם צ"ע, וכבהערה הקודמת, דהא לא הוי מלאכה המתקיימת. ועיין גם אבני נזר חו"מ קד, שתמה על יישוב כזה בשיטת רש"י. וטפי היה נראה ליישב דמיירי רש"י כשכתב אא ליד אותיות אחרות (כגון זרך), והשלימם בכך למלה שלימה (אאזרך). ועיין כעין זה בבן אורי. 212. ר"ב שבת פ"ב מ"ה, וכן נראה מלשון הרמב"ם שם יג, ודלא כתוספות שבת קג, ב ד"ה בגלטורי, עיין שם בהגהות הרא"מ הורוויץ ובשפת אמת. 213. כנ"ל בהערה הקודמת, וכן נראה מדיוק לשון הרמב"ם שם. 214. רמב"ם שם ט. ועיין במנחת חינוך, שזוהו דוקא באחד מכתבי הקודש, או במזוזה וכיו"ב. ועיין דברי יחזקאל סימן ד אות יב. 215. ביאור הלכה שמ, ד ד"ה במשקין. 216. רשב"א שבת קטו, ב ד"ה הא דאמרין, הובאו דבריו בביאור הלכה שם. ולפיכך הכותב בגיר על לוח חייב — שו"ת בית שלמה סימן לו. 217. רמב"ם שם טו. 218. עיין מנחת חינוך.

היו אותיות כתובים בסיקרא (והוא כמין צבע אדום), וכתב על גביו בדיו, חייב שתים, משום מוחק ומשום כותב. משום מוחק, שהרי מחק את הכתב התחתון על מנת לכתוב על גביו. ומשום כותב, כיון שהכתב העליון ניכר. אבל אם כתב בסיקרא על גבי דיו פטור, כיון שקלקל במחיקה ובכתיבה זו, שהסיקרא גרוע הוא מדיו²¹⁹.

גם החוקק כתב בעץ או באבן וכיו"ב חייב משום כותב. ואף אם חקק את סביבות האות, ועל ידי כך נעשתה האות מאליה (וזהו הנקרא "חַק תּוֹכוֹת"), אף על פי שאינו נחשב ככתיבה לענין ספר תורה וגט, מכל מקום לענין שבת חייב²²⁰. ועל כן אם היתה כתובה אות ח, ונטל את גגה ועשאה שני זיינין, חייב²²¹.

העושה תבנית אות מנייר או חומר אחר, יש אומרים שנחשב כותב, אף על פי שאין האות כתובה על גבי דבר אחר, אלא עומדת בפני עצמה. ועל כן אסור לעשות ביום טוב עיסה בתבנית עוף וכיו"ב²²².

הרושם הוא תולדת כותב. והיינו, שעושה רישום או ציור כדרך המציירים. ונראה שזהו דוקא כשצייר ציור שיש לו משמעות, ולא בשרטוט בעלמא²²³. וחייב גם בצורה אחת²²⁴.

אומה שיש לה כתב של סימנים, וכותבים סימן אחד למילה שלמה שיש לה משמעות בפני עצמה, נראה שהכותב אותו סימן אינו חייב משום כותב. ואינו דומה למצייר ציור אחד, שיש לציור משמעות מצד עצמו, מה שאין כן הסימן שאינו אלא רמז לדבר אחר, ואין מובנת בו משמעות מצד עצמו²²⁵.

ונראה שגם הכותב אותיות נקודות ונקודות וכיו"ב, באופן שניכרת קריאתם כאותיות, חייב. ואף על פי שאין זה כתב לענין ספר תורה וכיו"ב²²⁶.

219. רמב"ם שם טז. 220. ר"ן פי"ב דשבת, וכן היא הסכמת הפוסקים, דלא כהרשב"א. 221. רמב"ם שם יג. ויש לעיין מדוע אינו חייב גם משום מוחק, עיין בזה באבני נזר או"ח רט, ה; אפיקי ים ב, ד, ה. 222. חיי אדם הלכות יו"ט כלל צב סוף סימן ג (וצ"ע אם חייב על זה). ודלא כדברי יחזקאל סימן ד בהגהה אחרונה. 223. דומיא דכותב. וכן נראה מדברי הדגמ"ר שמ, ג, שהוצרך להביא ראייה שהסריקין המצויירין היו בדוגמת חיות ודגים, עיי"ש. אכן נראה דהאחרונים לא הבינו כן, עיין מה שהקשה בביאור הלכה שמ, ד סוף ד"ה במשקין בשם הא"ר. 224. ביאור הלכה שם על פי הירושלמי. 225. כן נראה מהא דכתב הרמב"ם דחייב על שתי סימניות, ופי' התויו"ט כגון סימני המספר. והרי בסימן מספר יש משמעות גם בסימן אחד, ואפי"ה אינו חייב אלא בשתים. ועל כרחק דבעינן על כל פנים שני סימנים, ורק בציור חמיר טפי. ולפי זה הוא הדין בכותב אות אחת המשמשת כמילה שלמה בלעז, אינו חייב עליה, וכגון באנגלית. וכן מה שהסתפק בטל אורות לענין אותיות א' ל' מחוברים, אין כאן אלא סימן אחד, ופטור. 226. דהא לא גרע מרושם, וכנ"ל.

הכותב בכתב סתר, שאין הכתב ניכר בשעת הכתיבה, אינו חייב²²⁷. והעושה פעולה לגילוי כתב סתר, חייב²²⁸.

הרוקם אותיות בבגד, או שחיבר אותיות לבגד, שאינו כותב את האותיות אלא מחברם לבגד, דנו בזה האחרונים אם יש בזה חיוב מן התורה²²⁹. ומכל מקום אסור לעשות כן בשבת, שהרי בחיבור האות לבגד הרי הוא כאילו כותבה על הבגד²³⁰.

שתי אותיות שהיו כתובות מכבר, ומצרפם עתה זה לזה להיות תיבה אחת, אין בזה משום מלאכת כותב²³¹. אבל אם מחבר חלקי אותיות בחיבור קבוע ועושה מהם אותיות שלמות, דעת הרבה אחרונים שנחשב לכתובה גמורה²³².

רושם רושם שאין בו משמעות, ועשאו לסימן לעצמו, כגון שעשה סימן על שני חפצים לזווגם זה עם זה, אינו חייב משום כותב, אבל אסור מדרבנן²³³.

מדרבנן אסור לכתוב גם בדבר שאינו מתקיים ועל דבר שאינו מתקיים. אבל מותר לרשום צורת אותיות באצבעו באויר או על השלחן, באופן שאינו משאיר שום רושם²³⁴.

רושם שאין בו משמעות, ועושהו לסימן, שנתבאר שאינו נחשב ככותב, הותר לעשותו לכתחילה בדבר שאינו מתקיים²³⁵.

ספר שכתובות אותיות על חודי דפיו, דעת רוב האחרונים שמותר לסגרו בשבת, אף על פי שעל ידי כך מחבר הוא את חלקי האותיות, כיון שאינו מתכוין לכך, וגם אין כתיבה זו מתקיימת כלל, שהרי דרך הספר לפותחו ולסגרו תמיד²³⁶.

227. כן נראה מגמ' גטין יט, ב "וכי פליט מאי הוי השתא הוא דפליט". 228. ירושלמי שבת יב, ד. וצ"ע בפמ"ג שמ, מ"ז ג. 229. עיין גטין כ, א "אבל לא בכתב שע"ג כיפא ואנדוכתרי", וברש"י שם, ובבית יוסף אה"ע קכה, ובמגן אברהם שמ, י, ובתוספת שבת ובמחצה"ש שם, ובנשמת אדם כלל לז אות ב, ובמנחת חינוך. 230. מגן אברהם שם; משנה ברורה שמ, כב אות ח. 231. ט"ז שמ, ב, וכן היא הסכמת האחרונים, עיין מנחת חינוך בענין דברי המגן אברהם בס"ק י, וכן הוכיח באבני נזר רי מהא דאות אחת סמוך לכתב פטור, דאין ביצירת תיבה שלמה משום כותב. 232. עיין אבני נזר שם במה שתמה על הרמ"א והט"ז שדימו קירוב חלקי אותיות לקירוב אותיות שלמות. וכן נראה משאר פוסקים, עיין מגן אברהם ס"ק ו ומשנה ברורה שלא העתיקו מה שכתב הרמ"א שקירוב לא נחשב כתיבה. 233. ביאור הלכה שמ, ה ד"ה מותר. 234. שו"ע או"ח שמ, ד. 235. שם ה וביאור הלכה שם. 236. משנה ברורה שמ, יז.

לד) המוחק

המוחק שתי אותיות שיש בהן משמעות, או ציור, חייב. ובתנאי שלא יהיה מקלקל במחיקה זו. וכגון שהיה חבירו חייב לו, ושילם את חובו, וכבר אין לו צורך בכתב זה²³⁷, או שמחק אותיות שהיו כתובות בטעות²³⁸. וכן אם מחק על דעת לכתוב במקום זה שתי אותיות אחרות, כל שאינו מקלקל במחיקתו, חייב²³⁹.

כל כתב שיש בכתיבתו משום כותב, יש במחיקתו משום מוחק, וכל שאין בכתיבתו משום כותב, אין במחיקתו משום מוחק²⁴⁰.

וכשמוחק שתי אותיות לצורך, אין הבדל אם מוחק את הכתב על ידי הסרת האותיות, או על ידי שמעביר עליהן צבע עד שנתבטלה צורת הכתב²⁴¹.

וכן המוחק דיו וכיו"ב מעל גבי מקום הראוי לכתיבת שתי אותיות בינוניות²⁴², והכשיר בזה את המקום לכתיבת שתי אותיות, חייב. ואפילו אם מחק רק אות אחת גדולה, או אפילו מחק דיו שנפל על הנייר, ויש במקומו לכתוב שתי אותיות, חייב²⁴³.

ונמצא ששני עניני מחיקה הם: א) ביטול צורת הכתב – ובאופן שיש בכך תיקון; ב) הסרת הרושם – כדי להכשיר בכך את המקום שתחתיו.

מחק אות אחת, או טשטוש דיו, על מנת לכתוב במקומו אות שעל ידה יושלם הספר, חייב משום מוחק, וכשם שחייב משום כותב כשכתב אות אחת והשלימה לספר²⁴⁴.

וכן אם היה בספר תורה אות יתירה, ומחקה, והכשיר על ידי זה את הספר, חייב²⁴⁵.

כתב בדיו על גבי סיקרא, חייב שתיים, משום מוחק ומשום כותב. אבל כתב בסיקרא על גבי דיו פטור, כיון שמקלקל הוא²⁴⁶.

237. פמ"ג, הובא בביאור הלכה שמ, ג ד"ה המוחק, ובשער הציון אות נב. אבל עיין נשמת אדם לח, א שכתב דמוחק שלא על מנת לכתוב, אלא ע"מ לתקן, חשיב מלאכה שאצל"ג. ולכאורה תלוי בהגדרת דין מחאשאצל"ג. דלרש"י כל היכא שנעשה לדחותה מעליו הוי מלאשאצל"ג, וא"כ הכא נמי הוי מלאשאצל"ג. אבל לראשונים דס"ל דכל היכא שצריך לגוף המלאכה הוי צל"ג, הכא נמי הרי צריך לגוף המחיקה. 238. כן נראה. 239. עיין רמב"ם הלכות שבת יא, ט ומנ"ח מלאכת מוחק א. ואין צריך שיהיה במקום המחיקה כדי לכתוב שתי אותיות בינוניות, דהא חיובו הוא משום מחיקת הכתב, וא"כ אפילו אם מחק שתי אותיות קטנות כדי לכתוב במקומן שתי אותיות קטנות אחרות, חייב, כיון שאינו מקלקל בכך. 240. מנ"ח שם. 241. כן נראה פשוט, דהא אין חיובו משום הכנת המקום לכתיבה, אלא משום ביטול הכתב. 242. מאירי שבת קד, ב; המיוחס לר"ן קד, ב; מנחת חינוך. 243. רמב"ם הלכות שבת יא, ט. 244. פמ"ג; ביאור הלכה שם. 245. מנחת חינוך. 246. רמב"ם הלכות שבת יא, טז.

המוחק שתי אותיות בחלקן, ובטל מהן את צורתן, נראה שחייב משום מוחק, אם תיקן במחיקתו²⁴⁷.

המעביר קו על גבי הכתב לסימן מחיקה, וצורת האותיות עדיין קיימת, נראה שאינו חייב משום מוחק.

כתב שאינו מתקיים, כשם שאסורה כתיבתו מדרבנן, כך אסורה מחיקתו.

עוגות ושאר מאכלים שכתוב עליהם, או מצויר, והיה הכתב בגוף המאכל, או שהמאכל עצמו עשוי בתבנית של כתב או ציור, מתירים הפוסקים לאכלם, כיון שאינו מתכוין למחיקה, וגם מקלקל הוא, וגם אין דרך מחיקה בכך. אבל אם כתב על העוגה בדבר אחר, יש להחמיר²⁴⁸.

ספר שכתובים אותיות על חודי דפיו, מותר לפתחו בשבת, וכמו שנתבאר במלאכת כותב לענין סגירתו.

לד) הבונה

הבונה כל שהוא, חייב. וכגון שעשה גומא קטנה להצניע בה, או שהשוה פני הקרקע בביתו²⁴⁹.

המוסיף אבן לנדבך אבנים לצורך הבנין, חייב משום בונה²⁵⁰. וכן מי שקובע בבנין איזה חפץ או כלי, חייב משום בונה²⁵¹.

העושה מחיצה או גג, חייב משום בונה. ואפילו אם עשאו מסדינים וכיו"ב, כל שדעתו לקבעם שם, חייב משום בונה. וכן המחזיר חלון או דלת של בנין על ציריהם, חייב משום בונה²⁵².

מותר להעמיד מחיצה בדרך עראי, וכגון שפורס סדינים לצניעות וכיו"ב. אבל אם נעשית מחיצה זו להתיר טלטול בשבת, או לשמש דופן המכשירה את הסוכה, וכיו"ב, אסור לעשותה מדרבנן²⁵³.

אהל הנעשה בדרך עראי, אסור לעשותו מדרבנן, ואפילו אם אין לו מחיצות. וכגון שפורס סדינים על גבי כלונסאות להגן מפני החמה וכיו"ב. ומותר לעשות אהל עראי בדרך שינוי, על ידי שפורס קודם את הגג ואחר כך מביא את הכלונסאות תחתיו²⁵⁴.

247. עיין אפיקי ים חלק ב סימן ד ענף ה, והנלענ"ד כתבתי. 248. עיין משנה ברורה שמ, יז, ומשמע שם שבדרך אכילה מיקל אף כשכותב בדבר אחר. 249. רמב"ם הלכות שבת י, יב. 250. שם. 251. עיין חזון איש או"ח סוף סימן נג. 252. ט"ז שיג, ה; מגן אברהם שח, כב. 253. שו"ע או"ח שטו, א. 254. שבת מג, ב; חזון איש או"ח נב סוף ס"ק ב.

ומותר להוסיף על אהל עראי. וכגון שהיה פרוס מלפני שבת אהל ברוחב טפח לפחות, שזהו שיעור אהל, מותר להוסיף עליו בשבת ולהמשיכו אפילו הרבה²⁵⁵.

אהל המחובר בצירים לכותל, ועשוי לנטותו ולפורקו, מותר לפרסו בשבת, אפילו אם לא היה בו רוחב טפח מלפני שבת²⁵⁶.

גג שאינו עשוי כדי להגן על מה שתחתיו, אסור לעשותו בשבת אם נתמלאו בו תנאים אלו:

(א) יש לו גם מחיצות.

(ב) מעמיד גם את מחיצותיו בשבת.

(ג) יש לו צורך שימוש גם באויר שתחתיו.

ועל כן מטה העומדת על גבי דפנות, אסור להעמיד את הדפנות ולפרוס את המטה עליהם בשבת. ואף על פי שאינו מעמיד את המטה כדי להגן על מה שתחתיה, אלא כדי לישון עליה, מכל מקום הרי יש לו שימוש גם בחלל שתחתיה, להניח שם חפצים. אלא צריך לעשותה בשינוי, להביא מקודם את הגג ולהעמיד את הדפנות מתחתיה²⁵⁷.

וילון, מותר לפרסו בשבת, ואפילו אם דעתו שיהיה פרוס בקביעות²⁵⁸. והטעם לזה, כיון שאין הוילון משמש מחיצה, שהרי אפשר לעבור דרכו, וגם נע ונד ברוח מצויה. ואין לאסרו מטעם שקובעו בבית, שאין איסור לקבוע חפץ בבית אלא אם מהדקו שם, אבל אם מניחו ברפיון אין בזה תורת בנין²⁵⁹. ומטעם זה מותר לפרוס פרוכת שלפני ארון הקודש, ולתלות תמונה על הקיר.

יש אומרים שמלאכת בנין נוהגת גם בכלים. ודוקא אם עושה כלי גמור מחדש, כגון שעושה חבית. וכן כלי העשוי מפרקים, ומחבר פרקיו זה לזה בתקיעה בכח או על ידי מסמרים וכיו"ב, ועושהו כלי על ידי כך, חייב משום בונה²⁶⁰. ויש אומרים שאין בכלים משום בונה, ואינו חייב אלא משום מכה בפטיש על גמר מלאכת הכלי²⁶¹. ועיקרי ההלכות בהרכבת כלים יבוארו במלאכת מכה בפטיש.

המגבן את החלב והופכו לגבינה, חייב משום בונה. ושיעורו בכגרוגרת²⁶².

255. שו"ע שם ב. 256. רמ"א או"ח סוף סימן תרכו. 257. שו"ע שם שטו, ג, ובמשנה ברורה יזיח, ושו"ע שם ז. 258. רמ"א שם א. 259. כן נראה ליישב קושיית חזון איש נב, יג. 260. וכשיטה זו נקט בשו"ע בריש סימן שיד. 261. רש"י, ר"ן, אור"ז, וכן נקט הגר"א סימן שיד, א ד"ה שאינה מחזקת. 262. רמב"ם שם יג. סותר.

לה) הסותר

הסותר כלשהו חייב, ובלבד שלא יעשה דרך השחתה וקלקול, וכגון שסותר על מנת לבנות²⁶³.

כל שיש בו משום בנין מן התורה, יש בסתירתו איסור תורה. וכל שיש בו איסור בנין מדרבנן, יש בסתירתו איסור מדרבנן²⁶⁴.

לדעת הסוברים שיש בכלים איסור בנין מן התורה, יש גם איסור בשבירת כלים משום סתירה. ולדעת הסוברים שאין בכלים משום בונה, ואינו חייב אלא משום מכה בפטיש על גמר מלאכתם, אין בשבירת כלים משום מלאכת סתירה²⁶⁵.

לו) מכה בפטיש

המכה בפטיש על הכלי בגמר מלאכתו להשוות עקמימויותיו, חייב. וכן המכה על האבן שבבנין להשוותה לחברותיה, שזהו גמר מלאכתה²⁶⁶.

וכן כל העושה דבר שהוא גמר מלאכה, חייב משום מכה בפטיש²⁶⁷. ולפיכך, הצר צורה בכלי כדי לנאותו, חייב משום מכה בפטיש. וכן הנוטל ראשי חוטים התלויים בבגד לאחר שנגמר, או קיסמים שנארגו בו בלא מתכוין²⁶⁸, וכן אבן של בנין שמחליקה ליפותה, או שעושה בה שרטוטים לנאותה, חייב²⁶⁹. וכן תנור שצרפו בכבשן, ואחר כך טח עליו טיט כדי שיהא עב ויתקיים חומו, חייב משום מכה בפטיש²⁷⁰.

לדעת הסוברים שאין מלאכת בנין נוהגת בכלים, הרי העושה כלי חייב על גמר מלאכתו משום מכה בפטיש. ולפיכך, התוחב בית יד בנקב של מעדר, ותוקעו שם בכח, חייב משום מכה בפטיש²⁷¹. וכן כל העושה כלי וגומרו, חייב משום מכה בפטיש.

הפותח בית הצואר של חלוק לכתחילה, ועושה כלי על ידי כן, חייב משום מכה בפטיש²⁷².

כלי העשוי מפרקים, כגון מנורה של חוליות, או מטה העשויה מפרקים, וכל כיוצא בזה, אם מרכיבים את החלקים זה לזה על ידי יתדות ומסמרים, או שתוקעים

263. רמב"ם הלכות שבת י, טו. 264. מנחת חינוך. 265. עיין ביאור הגר"א שם. מכה בפטיש 266. מגיד משנה הלכות שבת י, טז בשם ר"ח. 267. רמב"ם שם. 268. שו"ע או"ח שב, ב. 269. רמב"ם שם יח. 270. רש"י שבת עד, ב. 271. עיין רמב"ם שם יג. 272. שבת מח, א לפירש"י; שו"ע שם שיז, ג. ועיין מלאכת קורע הערה 5.

אותם זה בזה בכח, חייב עליו משום מכה בפטיש. ואם אין החלקים תקועים בחוזק, אבל הם מהודקים זה לזה, ואינם נשמטים בקלות, אסורה ההרכבה מדרבנן.

ואם החלקים מורכבים זה לזה ברפיון, ואינם מהודקים, מותר להרכיבם לכתחילה²⁷³.
כלי שדרכו בהידוק, אסור לחברו גם ברפיון²⁷⁴.

העושה פתח בכלי, ועשוי פתח זה להכניס ולהוציא דרכו, חייב משום מכה בפטיש. ולפיכך, העושה פתח בלול של תרנגולים חייב, כיון שעשוי הוא להכניס אויר ולהוציא הבל²⁷⁵.

ופתח שעשוי רק להוציא, או רק להכניס, אסור מדרבנן²⁷⁶. וכן אסור להרחיב פתח שכבר קיים²⁷⁷.

כלי המרוצף כולו וסתום מכל צד, הרי נתבטל בזה מתורת כלי, והעושה בו נקב נחשב כעושה כלי מחדש, אפילו אם אין הנקב עשוי להכניס ולהוציא. ואסור לעשות נקב בכלי כזה, אפילו אם דעתו שלא להשתמש בכלי זה, אלא לזורקו מיד, גזירה שמא יתכוין לעשות כלי העומד לשימוש²⁷⁸.

מגופת חבית המחוברת בטיט לחבית, אין בנקיבתה משום עשיית פתח מעיקר הדין. והטעם, משום שאין המגופה נחשבת כחיבור גמור עם החבית, ואין הפתח שעושה במגופה נחשב כנקב בחבית²⁷⁹. ומכל מקום אסרו חז"ל לנקוב את המגופה בצידה, גזירה שמא ינקוב את החבית עצמה בצידה. אבל לנקוב את המגופה מלמעלה מותר לכתחילה²⁸⁰.

אסור להכניס מוכין מלכתחילה לתוך הכר או הכסת, משום שבזה גומר את מלאכתם. אבל אם היו כבר בכר ובכר ונשרו ממנו, מותר להחזירם²⁸¹.

לז) המבעיר

המבעיר כל שהוא חייב. בין אם מדליק אש חדשה, ובין אם מוסיף על אש שכבר קיימת, או ששורף איזה דבר באש²⁸². ואם מקלקל הוא בשריפה זו, דינו כמו במלאכת שוחט, שאם יש תיקון במלאכה זו, חייב. ואפילו אם קלקולו יתר על

273. שו"ע שיג, ו. 274. שם ברמ"א. 275. רמב"ם שם הלכה יד ויטז, ופרק כג הלכה א. 276. שם. 277. שו"ע שם שיד, א. 278. חזון איש או"ח נא, יא. וכבר מבואר כן בריטב"א מכות ג, ב בפירוש סוגיית הגמרא אליבא דרש"י. 279. עיין תוספות שבת מח, ב ד"ה וכי. 280. שו"ע שם ו. 281. שם שמ, ח. ועיין שם בשער הציון סח, לדעת רוב הראשונים אם מכניס את המוכין מלכתחילה חייב חטאת. מבעיר 282. עיין אבני נזר או"ח קלה.

תיקונו, וכגון ששורף איזה חפץ לצורך אפרו. ולדעת הסוברים שגם בשוחט צריך תיקון גמור, כן הוא גם במבעיר²⁸³.

המוסיף שמן בנר חייב משום מבעיר, כיון שעל ידי כך מאריך את זמן דליקת הנר²⁸⁴. וכן המלבה את האש, או שחתה בגחלים ומבעירם, חייב משום מבעיר²⁸⁵.

המחמם את המתכת עד שנעשית גחלת, חייב משום מבעיר²⁸⁶.

לח) המכבה

המכבה כל שהוא חייב. ומן התורה אינו חייב אלא בכבוי הצריך לגופו, וכגון שמכבה עצים כדי לעשות מהם פחמים, או שמכבה פתילה שנתקנת בכבויה, שבזה מהבהב הוא את הפתילה, והאש תהיה נוחה להאחז בה כשידליק בה עוד פעם²⁸⁷, וגם תבער יותר יפה על ידי כן²⁸⁸. אבל אם מכבה את האש מפני שחס על השמן שכלה, או על הפתילה שנשרפת, או על הכלי שיפקע, או על שאר דבר הנשרף באש, פטור, כיון שאין כבוי זה צריך לגופו, אלא להצילו מהפסד²⁸⁹. ומכל מקום מדרבנן אסור לעולם לכבות, ואפילו אם יפסיד בכך כל ממונו²⁹⁰.

גחלת של מתכת, אף על פי שדינה כאש לענין הבערתה, מכל מקום אין חייב בכבויה משום מכבה, כיון שאין תועלת בכבויה לעשות ממנה פחם²⁹¹.

לט) המוציא מרשות לרשות

המוציא חפץ מרשות היחיד לרשות הרבים, או מכניסו מרשות הרבים לרשות היחיד, חייב. וכן המעביר חפץ ארבע אמות ברשות הרבים, חייב. וכן המושיט חפץ מרשות היחיד אחת לרשות היחיד אחרת, ואורך רשות הרבים מפסיק ביניהם, חייב.

מלאכת הוצאה היתה נעשית לצורך המשכן בהעברת קרשי המשכן מקרקע לעגלה, ומעגלה לקרקע. שהעגלות היו עומדות ברשות הרבים, והן עצמן נחשבות

283. עיין רמב"ם הלכות שבת יב, א ובמגיד משנה שם. 284. רא"ש ביצה פרק ב סימן יז. 285. עיין רמב"ם שם ג, ג. 286. עיין רמב"ם הלכות שבת יב, א"ב, ומגיד משנה שם, וחזון איש או"ח נ, ט, ואבני נזר רלח, ח. מכבה 287. רש"י שבת לא, ב ד"ה כר"ש. 288. עיין רש"י שם כט, א ד"ה טעמא דר"א. 289. עיין משנה ברורה רעח, ג. 290. עיין שו"ע או"ח שלד, ובמשנה ברורה שם עו. 291. רש"י שבת קלד, א ד"ה בגחלת של עץ. ולרמב"ם חייב משום מכבה כשמתכוין לצרפו, עיין הלכות שבת יב, ב, ולבה"ג ור"ח ג"כ יש כיבוי בגחלת של מתכת, עיין שבת

כרשות היחיד, והעברת הקרשים מקרקע לעגלה ומעגלה לקרקע, הרי היא הכנסה והוצאה. וכן היתה הושטה מרשות היחיד לרשות היחיד, בהעברת הקרשים מעגלה לעגלה, כשאורך רשות הרבים מפסיק ביניהם. ואף על פי שאין בהוצאה ובהושטה מלאכה גמורה, למדוה חז"ל לכוללה במלאכות ממדרש הפסוקים²⁹². וכן העברת ארבע אמות ברשות הרבים, למדוה מהלכה למשה מסיני שהיא בכלל מלאכה זו²⁹³. ויבוארו עיקרי הלכות אלו להלן.

רשויות שבת

רשות היחיד היא מקום גדור במחיצות שיש בו לפחות ארבעה על ארבעה טפחים. וכגון, שהקיף את המקום במחיצות שיש בהם עשרה טפחים, או בור שהוא עמוק עשרה טפחים ויש בו רוחב של ארבעה טפחים על ארבעה טפחים, או תל הגבוה עשרה טפחים, ויש בו רוחב של ארבעה טפחים על ארבעה טפחים. ואפילו כלי, שיש בו רוחב ארבעה טפחים על ארבעה טפחים, ומחיצות בגובה עשרה טפחים, נחשב רשות היחיד²⁹⁴.

רשות הרבים הוא מקום המיועד להילוך או לשימוש הרבים, שיש בו רוחב של ש עשרה אמה לפחות, ואיננו מקורה. ונכללים בזה:

"סרטיא" – דרך מעיר לעיר.

"פלטיא" – רחבה של עיר העשויה לשימוש הרבים.

"מבואות המפולשים" – רחובות העיר הפתוחים ומפולשים משני עבריהם. ויש אומרים שאין מבואות העיר נחשבים רשות הרבים, אלא אם כן יש בעיר זו ששים רבוא איש²⁹⁵.

מקום שיש בו רוחב של ארבעה על ארבעה טפחים, ואיננו גדור במחיצות גמורות העושות אותו לרשות היחיד, וגם איננו ממלא את תנאי רשות הרבים, נקרא כרמלית²⁹⁶. ואסור מדרבנן להעביר חפץ מרשות היחיד ומרשות הרבים לכרמלית, או מכרמלית אליהם. וכן אסור מדרבנן להעביר חפץ ארבע אמות בכרמלית²⁹⁷. ובתוך רשות היחיד מותר לטלטל ככל שירצה.

מב, א בפיר"ח ובראשונים. מוציא מרשות לרשות ²⁹². עיין תוספות שבת ב, א ד"ה פשט. ²⁹³. עיין שבת צו, ב. ²⁹⁴. שו"ע או"ח שמה, סעיפים ב, ו. ²⁹⁵. שם ז. ועיין משנה ברורה שם כד, דכל הראשונים המצריכים ס' רבוא, היינו שיהיה בעיר ס' רבוא, וא"צ שיעברו ס' רבוא בכל יום. ולשונו של השו"ע שם (שכ' שיהיו ס"ר עוברים בכל יום) היא על פי הר"ן שבת כו, א מדפי הרי"ף, והוא מלשון בה"ג, אבל שיטה יחידאה היא. ²⁹⁶. שו"ע שם יד"טו. ²⁹⁷. שם שמו,

ישנם מקומות שנחשבים מן התורה כרשות היחיד, והמעביר מהם לרשות הרבים חייב, אבל מדרבנן אין הם נחשבים כרשות היחיד, כיון שאין להם מחיצות גמורות. מקומות כאלו נחשבים ככרמלית, ואסור להעביר מתוכם לרשות היחיד או לרשות הרבים, ולטלטל בתוכם יותר מארבע אמות.

ולדוגמא, מקום שגדור רק בשלש מחיצות, משלש רוחותיו, נחשב מן התורה כרשות היחיד. ולא עוד, אלא אפילו היו רק שתי מחיצות גמורות זו כנגד זו, וסתימה כלשהי ברוח שלישיית בסמוך לאחת המחיצות²⁹⁸ (והיא הנקראת "לחי"), כבר נחשב בזה כרשות היחיד מן התורה, והמעביר חפץ משם לרשות הרבים חייב²⁹⁹. אבל מדרבנן אינו נחשב כרשות היחיד עד שיהיו שם שלש מחיצות גמורות, וגם קצת מהמחיצה הרביעית. וכל עוד לא נגמרו תיקוני המחיצות מארבע הרוחות, נחשב מדרבנן ככרמלית³⁰⁰. ופרטי דיני מחיצות שבת רבים הם, ונתבארו בשולחן ערוך או"ח שסב-שסג.

מן התורה נחשב כל מקום הגדור במחיצותיו כרשות היחיד, אפילו אם הוא רחב מאד. אבל מדרבנן, אם יש בתוך היקף המחיצות שטח של יותר מבית סאתים (והיינו חמשים אמה על מאה אמה, והם חמשת אלפים אמות מרובעות), אינו נחשב שטח זה לרשות היחיד, אלא אם כן נעשה היקף זה לצורך תשמישי דירת אדם, וזה נקרא "מוקף לדירה"³⁰¹.

מקום אינו נחשב כ"מוקף לדירה" אלא אם כן הוקף במחיצות לצורך תשמישי קבוע של בני אדם. וכגון דיר של בהמות וכיו"ב, שאדם נכנס שם תדיר לטפל בבהמות³⁰². וכן, אם פתח של בית דירה פתוח להיקף המחיצות, נחשב המקום כמוקף לדירה, ובתנאי שהקיפו את המחיצות לאחר שכבר היה בית הדירה פתוח לשם³⁰³.

בכלל כרמלית, גם ימים ומדברות, שאין דרך הרבים ללכת שם³⁰⁴.

מקום שאיננו רשות היחיד ואיננו רשות הרבים, וגם איננו רחב ארבעה טפחים, נקרא "מקום פטור", ומותר לכתחילה להעביר מכל הרשויות אליו, וממנו אליהם³⁰⁵.

אין רשות הרבים תופסת אלא עד עשרה טפחים מהקרקע. ולפיכך, הזורק חפץ לרשות הרבים, ונדבק בכותל ברשות הרבים למעלה מעשרה טפחים, אינו

א"ב. 298. כדעת החזון איש או"ח עב, י, שהשיג על הביאור הלכה שסג, א ד"ה אסרו, שכתב דגם בשתי מחיצות כמין מבוי מהני לחי לאשוויי רשות היחיד מן התורה. 299. עיין ביאור הלכה שם. 300. שו"ע או"ח שסג, א. 301. שם שנה, א. 302. עיין ביאור הלכה שנה, א ד"ה לדירה. 303. שו"ע שם ב. 304. שם שמה, יד. 305. שם יט.

חייב³⁰⁶. וכן כרמלית אינה תופסת אלא עד עשרה טפחים³⁰⁷. אבל רשות היחיד עולה עד לרקייע, ואפילו אם אין המחיצות גבוהות אלא עשרה טפחים³⁰⁸.

ההוצאה

אין חיוב מלאכת הוצאה, אלא אם כן עקר את החפץ מרשות אחת, והניחו ברשות האחרת, ועשה מלאכתו בבת אחת, מבלי להניח את החפץ. וכן המעביר ארבע אמות ברשות הרבים, אינו חייב אלא אם כן עקר את החפץ ממקומו, והניחו בסוף ארבע אמות, ולא הניחו באמצע³⁰⁹. ואינו חייב אלא אם כן עקר ממקום שיש בו ארבעה על ארבעה טפחים, והניח במקום שיש בו ארבעה על ארבעה³¹⁰. מלבד המכניס מרשות הרבים לרשות היחיד, שחייב על ההנחה ברשות היחיד אפילו במקום שאין בו ארבעה על ארבעה³¹¹. וידו של אדם נחשבת כמקום ארבעה על ארבעה, והעוקר ממנה או מניח בה חייב³¹².

הוצאת חפץ נעשית בין על ידי עקירתו והעברתו ביד, ובין על ידי זריקתו. וכן אם היה חפץ על גופו, ועקר את גופו עם החפץ, והלך אל הרשות האחרת, או ארבע אמות ברשות הרבים, ונעמד שם, נחשבת עקירת גופו כעקירת החפץ, והנחת גופו כהנחת החפץ³¹³.

אין חייב אלא על הוצאת חפץ שראוי לשימוש כמו שהוא, ואנשים רגילים להחשיב חפץ כזה, ומצניעים אותו לצרכיהם. ושיעור אוכלי אדם להוצאה הוא כגרוגרת. וכן בשאר חפצים, כל דבר כפי שימושו הראוי לו³¹⁴.

בגדי אדם ותכשיטיו אין בהם משום הוצאה, ומותר להוציאם מרשות לרשות ולהעבירם ברשות הרבים כאשר הוא לבוש ומקושט בהם כדרך לבישתם. ומכל מקום גזרו חכמים בכמה דברים שלא לצאת בהם, מחשש שמא יוליכם ארבע אמות ברשות הרבים, וכן גזרו על הנשים שלא לצאת בתכשיטיהם לרשות הרבים, שמא תראם לחברתה ותוליכם ארבע אמות ברשות הרבים. ופרטי דינים אלו מבוארים בשו"ע או"ח שא ושג.

המעביר ארבע אמות ברשות הרבים אינו חייב עד שיעביר ארבע אמות עם אלכסונו, והיינו שיעור אלכסון הרבוע שאורך צלעו ארבע אמות. והם חמש אמות ושלושה חומשי אמה³¹⁵. ובתוך שיעור זה מותר לטלטל אף לכתחילה³¹⁶.

306. שם יב. 307. שם יח. 308. שם ה. 309. רמב"ם הלכות שבת יב, ט. 310. שם יג, א. 311. שם יז, ועיי"ש במ"מ; ועיין מ"ב שמה, יב ושעה"צ יב. ועיין מ"ב שם ט, דנראה דהתוס' (ז, ב ד"ה והלכה) פליגי בזה. 312. רמב"ם שם יג, ב. 313. שם יג, ח. 314. שם יז, א. 315. שו"ע שם שמיט, ב. 316. שם. ועיין שם דעת "יש מי שאומר" (דהיינו הרמב"ם) שמארבע אמות עד חמש ושלושה חומשים פטור אבל אסור. וכתב במשנה ברורה שיש להחמיר כן.

אבל אסור להעביר חפץ אל מחוץ לשיעור זה, אפילו אם מניחו בתוך ארבע אמות ועוקרו שוב אל מחוץ לארבע אמות³¹⁷.

יש אומרים שאין המעביר ארבע אמות ברשות הרבים חייב אלא אם כן עקר את החפץ מרשות הרבים, והניחו ברשות הרבים. אבל אם היתה העקירה או ההנחה ברשות אחרת, אינו חייב משום מעביר³¹⁸.

המושט מרשות היחיד אחת לרשות היחיד אחרת, כאשר אורך רשות הרבים מפסיק ביניהם, חייב. אבל אם היו שתי הרשויות זו כנגד זו ברוחב רשות הרבים, אין בזה משום מושט. שאין חייב אלא כדוגמת ההושטה שהיתה נעשית במלאכת המשכן, שהיו העגלות זו בצד זו לאורך רשות הרבים, ומושטים הקרשים מזו לזו³¹⁹. ואינו חייב אלא על ידי הושטה, ולא על ידי העברה בגופו או בזריקה³²⁰.

עירובי חצירות

חצר המתוקנת במחיצותיה, ופתוחים לה כמה בתים החלוקים בדיריהם, תיקנו חכמים שלא להוציא חפצים מבית לחצר, ושלא להכניסם מחצר לבית, עד שיערבו עירובי חצירות. וכן אין מעבירים חפצים מבית אחד לשני, אפילו אם הם סמוכים זה לזה, ואין חצר מפרידה ביניהם, אלא אם כן עירבו ביניהם, וכמו שיבואר³²¹. וזהו מתקנת שלמה המלך, גזירה שלא יבואו לטלטל לרשות הרבים. וכלל הדבר, כל שהדירורים חלוקים, אסור לטלטל מזה לזה. ולפיכך אין מטלטלים מבית לחצר, שהבית מיוחד הוא לדירוריו, והחצר משותפת לכל הבתים.

כיצד מערבים עירובי חצירות, גובים פת כגרוגרת מכל בית, ומניחים אותם קודם כניסת השבת באחד מן הבתים. ובזה נחשב שכולם דרים באותו בית, ונמצא שאין החצר חלוקה בדירוריה³²². והבית שבו מניחים את העירוב אינו צריך ליתן פת³²³.

אם יש בחצר שמונה עשר בתים חלוקים ומעלה, די לכולם בשיעור של שמונה עשרה גרוגרות, שזהו שיעור של שתי סעודות. ואפילו אם יש אלף דירורים בחצר, די לכולם בשיעור זה³²⁴.

317. שם ה. 318. רשב"א עירובין לג, א. וחולק על התוספות שם. ועיין תוצאות חיים סימן א.
319. רמב"ם הלכות שבת יג, יח. 320. עיין מתניתין שבת צו, א. ועיין תוספות שבת יג, א ד"ה בעשותה, שהביאו הירושלמי שאין חייב במושט אלא ע"י שנים. וברמב"ם לא העתיק דבר זה. ועיין פמ"ג שמה, מ"ז א. 321. משנה ברורה שם שסו, ב. 322. שו"ע או"ח שסו, א. 323. שם ג. 324. שם שסח, ג.

יכול אחד מבני החצר לזכות פת לכל בני החצר על ידי אחר, ולהניח עבורם עירובי חצרות³²⁵.

פת העירוב צריכה להיות קיימת בשעת כניסת השבת³²⁶.

כשמניחים עירובי חצרות, מברכים "אשר קדשנו במצוותיו וציונו על מצות עירוב"³²⁷.

שתי חצירות או יותר, שיש פתח מזו לזו, יכולות לערב עירוב אחד. והיינו, שיניחו כולם את פתם בבית שבאחד החצרות, ועל ידי זה יחשבו כל החצרות כחצר אחת, ומותרים לטלטל מזה לזה. אבל אם אין פתח בין החצרות, אין הם יכולים לערב כאחד, וצריכים עירוב נפרד לכל חצר³²⁸.

אם אחד מבני החצר לא השתתף בעירוב, הרי הוא אוסר על בני החצר את הטלטול מן הבתים לחצר ומן החצר לבתים³²⁹.

חצר שלא עירבו בה, מותר לטלטל בכל החצר, ואין האיסור אלא להעביר מבית לחצר ומחצר לבית. ואפילו שתי חצירות שלא עירבו ביניהן, מותר לטלטל מחצר לחצר, ואין אסור אלא לטלטל מבית לחצר שלא עירבה עמה, או מהחצר לבית³³⁰.

גוי הדר בחצר, אם יש בחצר רק יהודי אחד מלבדו, אין בית הגוי אוסר על היהודי את הטלטול. ואם יש בחצר שני יהודים ומעלה, החלוקים בדירותיהם, אוסר הגוי עליהם. ואין עירוב מועיל לגוי, אלא צריכים לשכור ממנו את רשותו. והיינו, שנותנים לו כסף או שוה כסף בשכירות ביתו, ושוב אין הוא אוסר עליהם. ואפילו אם הוא ממשיך לגור שם, נחשב הוא רק כאורח, ואינו אוסר³³¹.

ישראל מומר לכל התורה, או עובד עבודה זרה, או מחלל שבת בפרהסיא, דינו כגוי³³².

שיתופי מבואות

דין שיתופי מבואות נוהג במבוי המתוקן במחיצותיו כדין, ופתוחים לו כמה חצרות. מבוי כזה נחשב כרשות היחיד, ומותר לטלטל בתוכו גם יותר מד' אמות³³³. ומותר גם להעביר חפצים שלא שהו בכניסת השבת באחד הבתים, מחצר למבוי וממבוי לחצר. אבל חפצים ששהו בכניסת השבת באחד הבתים ("כלים ששבתו בבית"),

325. שם שסו, ט. 326. עיין שם שצג, ב"ג. 327. שם שסו, יד. 328. שם שעב, ג"ד. 329. שם שפ, א. 330. שם שעב, א. 331. שם שפב, א. 332. שם שפה, א.

אסור להעבירם מהחצר למבוי. ועל זה אמרו חז"ל ש"המבוי לחצרות כחצרות לבתים". והיינו, שכמו שאוסרים בני החצר זה על זה את הטלטול מבית לחצר, כך אוסרים בני המבוי זה על זה את הטלטול מהחצר למבוי. אמנם אין האיסור אלא על כלים ששבתו בבית, אבל כלים ששבתו בחצר אין איסור להוציאם למבוי, כיון שגם החצר וגם המבוי אינם מקום דירה, ואין האיסור אלא על חפצים של בית דירה³³⁴.

גם אם עירבה כל חצר עירובי חצירות לעצמה, אוסרת היא על חברותיה את הטלטול במבוי, שהרי כל חצר נפרדת היא מחברותיה. אבל אם עירבו כל החצרות שבמבוי עירוב חצרות כאחד, (וכגון שהיו החצרות פתוחות זו לזו), הרי נחשבות כולן כמקום דירה אחד, ואינן אוסרות זו על זו את הטלטול במבוי³³⁵.

כדי להתיר את הטלטול במבוי, גובים מכל החצרות שבמבוי מין אחד ממיני המזון (לאו דוקא פת), בשיעור שיהיה ראוי לאכול מאותו מזון שתי סעודות. ושיעור זה די בו לכל בני המבוי, אפילו אם רבים הם. ומזון שתי סעודות שאמרנו, היינו בכל מין מזון – כפי הרגילות לאכול ממנו בשתי סעודות. וכגון, דבר שרגילים ללפת בו את הפת, שיעורו כדי ללפת בו את הפת לשתי סעודות. ודבר שאוכלים אותו לקינוח סעודה, שיעורו כדי לאוכלו בשתי סעודות לקינוח סעודה. וכן יכולים להשתתף גם במשקה, חוץ מן המים³³⁶.

את המזון שמשתתפים בו מניחים באחת החצרות שבמבוי, ועל ידי כך נחשבים כל בני המבוי כאילו דרים הם בחצר אחת, ואינם אוסרים זה על זה את הטלטול במבוי³³⁷.

מצות עשה לקדש את השבת בדברים, שנאמר (שמות כ,

ח): "זְכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ".

מצות עשה של תורה לומר בשבת דברי שבח בגדולת היום ומעלתו על פני שאר ימות החול¹. ומן התורה יוצא ידי חובתו בדברי שבח כל אחד כפי צחות לשונו². וחכמים תיקנו מטבע קבוע של ברכה לקידוש היום, וכן תיקנו שיהא הקידוש על היין, וכמו שיתבאר.

333. שם שפח, א, ועיין שם. 334. שם שעב, א. 335. שם שפז, א. 336. שם שפז, ד.
 1. חינוך מצוה לא. 2. מנחת חינוך שם.

עיקר זמן הקידוש, בליל שבת. ואם לא קידש בלילה, מקדש והולך כל היום כולו. יוכל לקדש קודם השבת, מבעוד יום, מפלג המנחה ואילך. שבקידוש היום מקבל על עצמו שבת מבעוד יום, ונחשב שמקדש בשבת³.

גם נשים חייבות במצות קידוש היום, ואף על פי שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, דרשו חז"ל מהיקש "זכור ושמור", כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה.

צריך להזכיר יציאת מצרים בקידוש היום. ודרשו כן בגזרה שוה, נאמרה זכירה ביציאת מצרים, "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים", ונאמרה זכירה בקידוש היום, "זכור את יום השבת"⁴.

כיצד סדר הקידוש, נוטל בידו כוס יין שמחזיק רביעית או יותר, ומברך על הגפן, ואחר כך מקדש, ושותה ממנו מלא לוגמיו. ונהגו לקרות קודם הקידוש פרשת ויכולו⁵. ובקידוש זה מוציא ידי חובה את כל בני ביתו.

אין קידוש אלא במקום סעודה. שנאמר (ישעיה נח, יג): "וקראת לשבת עונג", במקום שאתה קורא לשבת, שם יהא עונג⁶. והיינו, שיאכל במקום שמקדש, לפחות כזית פת⁷. ואם קידש ולא סעד, לא יצא ידי קידוש⁸.

מי שאין לו יין, או שהפת חביבה אצלו יותר מן היין, יכול לקדש על הפת⁹. והיינו שנוטל ידיו לסעודה, ומברך על הפת, ואומר ברכת הקידוש, ואחר כך בוצע הפת ואוכל¹⁰. ושאר משקין חוץ מיין, אין מקדשים עליהם¹¹.

צריך לברך על כוס יין גם קודם סעודה שניה של שבת, שסועד ביום. ואין אומרים ברכת קידוש, אלא רק מברכים ברכת בורא פרי הגפן על כוס של יין. וקידוש זה אינו מן התורה, אלא חכמים תיקנוהו לכבוד שבת. ונקרא קידוש זה, "קידושא רבא". וגם קידוש זה צריך להיות במקום סעודה¹². ואין מקדשים קידוש זה על הפת, שאם יברך על הפת תחילה אין כאן שינוי מסעודה רגילה¹³. ומקום שאין יין מצוי, ועיקר שתיית המדינה הוא משקה אחר, כגון שכר, נקרא משקה זה "חמר מדינה", ומקדשים עליו בשחרית¹⁴.

3. משנה ברורה רסז, ה. 4. פסחים קיז, ב. ובמנחת חינוך פשיטא ליה דדרשה גמורה היא. ובביאור הלכה ריש סימן רעא מצדד דאינה אלא אסמכתא. 5. רמב"ם הלכות שבת כט, ז. 6. רשב"ם פסחים קא, א. 7. ולשיטת הגאונים סגי ברביעית יין, עיין שו"ע או"ח רעג, ה, ובמשנה ברורה כה. ועיין תוספות פסחים קא, א ד"ה טעימו, דמדשמע דבעינן סעודה גמורה. ומה שדחה בבית יוסף סימן רעג, דנקטו כן התוספות לענין קיום מצות סעודת שבת—קשה ממה שכתבו התוספות בסמוך ד"ה ובקידושא, דמשום סעודת שבת לא היה חושש. 8. שו"ע או"ח רעג, ג. 9. רמב"ם הלכות שבת כט, ט; שו"ע או"ח רעא, יב. ועיין סימן רעב, ט ומשנה ברורה לב וביאור הלכה ד"ה ואם. 10. עיין משנה ברורה רעא, מא וסא. 11. עיין שו"ע שם רעב, ט, ומשנה ברורה כז. 12. שו"ע שם רפט. 13. שם ערב, ט. 14. שם רפט, ב.

גם ביציאת השבת מצוה להבדיל בדברים בין קודש לחול. ונחלקו הראשונים בחיוב ההבדלה, אם הוא מן התורה או מדרבנן¹⁵.

מבדילים בדברים בתפלת ערבית של מוצאי שבת, בברכת חונן הדעת. ואף על פי שהבדיל בתפלה, חוזר ומבדיל בברכת הבדלה על כוס של יין. ואין מבדילים על הפת, אבל מבדילים על חמר מדינה במקום שאין יין מצוי¹⁶.

מי שלא הבדיל על היין במוצאי שבת, יכול להבדיל עד סוף יום שלישי¹⁷.

יו"ט שחל במוצאי שבת, מבדילים בתפלת ערבית בין קודש לקודש, וכן אומר אחר כך ברכת הבדלה על הכוס, ואומר על כוס אחת קידוש היום של יו"ט וברכת הבדלה במטבע שתיקנו חכמים להבדיל בין קודש לקודש.

נשים חייבות גם בהבדלה, כדרך שחייבות בקידוש¹⁸.

קדש קידושא רבא ביו"ט קודם סעודת היום, כמו בשבת¹⁹.

יו"ט שחל בשבת, מזכיר בברכת הקידוש שעל היין שבח שבת ויו"ט בברכה אחת. **מבדילים** במוצאי יו"ט לחול המועד, אבל אין מבדילים במוצאי יום טוב לשבת, כיון שקדושת שבת חמורה מקדושת יום טוב.

מי שלא הבדיל במוצאי יו"ט, יש לו תשלומין ביום שאחר יו"ט²⁰.

ביום הכפורים, שאין בו קידוש על הכוס, מקיים מצות קידוש היום במה שמזכיר שבח היום בתפלה. וכן יום הכפורים שחל בשבת, מקיים גם קידוש של שבת בהזכרת שבת בתפלה²¹.

15. להרמב"ם הלכות שבת ריש פרק כט הוא מן התורה (ועיי"ש במגיד משנה). וכן הוא בסמ"ג (עשה כ"ט) ובחינוך (מצוה לא). ולר"ת הוא מדרבנן, עיין תורא"ש ותוספות ר' יהודה החסיד ברכות כ, ב, וכן הוא בסמ"ק (רפג), שבלי הלקט השלם קל, ארחות חיים. ועיין שעה"צ רצו, א. 16. שו"ע שם רצו, ב. 17. שם רצט, ו. 18. שם רצו, ה, כסתמא דהמחבר. ועיין שם בשעה"צ אות לד, ובמשנה ברורה סוף ס"ק ל"ו. 19. רמב"ם שם כט, כא. 20. משנה ברורה רצט, טז, ועיין מנחת חינוך לא, וקובץ שיעורים ביצה אות ח. 21. עיין הגהות רעק"א בריש סימן רעא. ועיין הגהות יעב"ץ בשבועות יג, א.

**מצות לא תעשה שלא לצאת חוץ לתחום בשבת, שנאמר
(שמות טז, כט): "אַל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי".**

כן היא שיטת הרמב"ם, שעיקר איסור תחומין הוא מן התורה. ותחום שבת מן התורה הוא שנים עשר מיל. והיוצא בשבת חוץ משנים עשר מיל ממקומו, לוקה. וכן היא דעת הגאונים¹ והראב"ד². אבל דעת כמה ראשונים, שאין איסור תחומין כלל מן התורה³. ולכל הדעות, תחום אלפיים אמה אינו אלא מדרבנן. וכן בימים ובנהרות, שאינם מקום הילוך, ואינם דומים לדגלי מדבר, אין נוהג בהם איסור תחומין מן התורה לכל הדעות⁴.

תחום שבת הוא אלפיים אמה לכל רוח, חוץ ממקום השביתה. ומקום השביתה, הוא המקום שקבע לו בכניסת השבת להיות שם דירתו במשך השבת.

כל אדם נותנים לו ארבע אמות למקום שביתתו, שנאמר (שמות טז, כט): "שבו איש תחתיו" - כתחתיו, ושיעור גופו של אדם שלש אמות, ועוד אמה אחת כדי לפשוט ידיו ורגליו. ומתחילים למדוד אלפיים אמה של תחום שבת חוץ מארבע אמות אלו. וארבע אמות אלו נותנים לו לכל רוח ממקום עמידתו, שהם בסך הכל שמונה אמות על שמונה אמות⁵.

השובת במקום המתוקן במחיצות שדינו כרשות היחיד, נחשב לו כל היקף המחיצות כמקום השביתה, ומודדים אלפיים אמה של תחום שבת חוץ מהמחיצות⁶.

השובת בעיר מיושבת, נחשבת לו כל העיר כמקום שביתתו, אפילו אם אין העיר מוקפת במחיצות, ומתחילים למדוד אלפיים אמה מחוץ לעיר⁷.

ישוב שיש בו לפחות שלש חצירות, ובכל חצר לפחות שני בתים, נחשב כעיר⁸. ובתנאי שלא יהיו החצירות רחוקות זו מזו יותר משבעים אמה ושני שלישי⁹. וכן כל בית או חצר שסמוך לעיר בשבעים אמה ושני שלישי, מצטרף לעיר, ומודדים התחום חוץ ממנו.

גם עיבור העיר נחשב כעיר. ועיבור העיר הוא היקף של שבעים אמה ושני שלישי מחוץ לבתי העיר, ומתחילים למדוד תחום שבת חוץ מעיבור העיר¹⁰. ולמדו חז"ל

1. הובאו דבריהם במגיד משנה ריש פרק כז מהלכות שבת. 2. הובאו דבריו בחידושי הרשב"א והריטב"א סוף פ"ק דעירובין. 3. כן היא דעת הרמב"ן והרשב"א והרא"ש והמרדכי, עיין בית יוסף או"ח שצו. וכן דעת הגר"א או"ח תד, א. 4. שו"ע או"ח תד, א. 5. משנה ברורה שצו, ט. ואם מודדים הד' אמות חוץ ממקום רגליו נחלקו בזה הראשונים, עיין דרכי משה סימן שצו, ובמאירי עירובין מה, א, וחידושי הריטב"א מה, א ד"ה ר"א אומר, וחזו"א קיב סוף ס"ק יא. 6. שו"ע או"ח שצו, ב. 7. רמב"ם הלכות שבת כז, ב. 8. שו"ע או"ח שצח, י, ומשנה ברורה שם לח. 9. ותוספות עירובין נו, א ד"ה רב הונא; חזו"א או"ח קי, יט. ועיין ביאור הלכה שצח, ו ד"ה שיש, דמשמע מדבריו שמודדים המרחק מהחצר, ולא מהבית, ודלא כחזו"א קי, כ. 10. רמ"א

דין זה מהפסוק שנאמר בערי הלויים (במדבר לה, ד): "מקיר העיר וחוצה" – אמרה תורה תן חוצה ואחר כך מדוד.

שתי ערים שהמרחק בין בתיהן אינו עולה על מאה וארבעים ואחת אמה ושליש, שזהו שיעור של שני עיבורים, עיבור אחד לכל עיר, הרי אלו מצטרפות להיות כעיר אחת¹¹. כל תחומי שבת מרובעים הם, ולא עגולים. וכן כל מקומות השביתה מרובעים הם. ולמדו כן חז"ל מהפסוק בערי הלויים (במדבר לה, ה): "זה יהיה להם מגרשי הערים" – כזה יהו כל שובתי שבת. והיינו, שנותנים פאות לשובתי שבת, כדרך שנותנים לערי הלויים. והריבוע שמרבעים את מקומות השביתה ואת התחומים, הוא לפי רוחות העולם.

ועל פי זה, מי ששובת במקום מוקף מחיצות, ובאים למדוד לו תחומו לרוח צפונית, מותחים בראשונה קו ממערב למזרח בנקודה הצפונית ביותר של מקום שביתתו, ומשם מתחילים למדוד תחום של אלפיים אמה. וכן לשאר רוחות העולם¹².

וכן השובת בעיר, מרבעים את העיר לפי הבתים הקיצונים שבכל רוח, ולאחר שמוסיפים עיבור של שבעים אמה ושיריים, מודדים אלפיים אמה לכל רוח.

ואם היה היקף המחיצות ששובת בו מרובע, אין נותנים לו ריבוע לפי רוחות העולם, אלא מודדים את התחומים לפי ריבוע המחיצות. וכן השובת בעיר מרובעת, אין מרבעים אותה לפי רוחות העולם. ואפילו אם לא היה הריבוע גמור, אלא רחב מצד אחד וצר מצד שני, משלימים את הריבוע ואין מרבעים לרוחות העולם¹³.

דיני מדידת התחום, וחשובי השטחים המשופעים, כמו גאיות והרים, נתבאר בשו"ע או"ח סימן שצט.

אסור לצאת חוץ מאלפיים אמה של תחום שבת, ואפילו אם כלתה המידה ברשות היחיד מוקפת מחיצות, או בעיר אחרת. אמנם אם היתה העיר האחרת, או רשות היחיד, מובלעת כולה בתוך מידת התחום, נחשבת היא כולה כד' אמות בלבד, ומשלימים עליה את מידת התחום¹⁴.

היוצא חוץ לתחום מי שיצא חוץ לתחום, אין לו אלא ארבע אמות סביבותיו, והיינו שטח של שמונה אמות מרובעות, כדין מקום שביתת היחיד.

ואם יצא באונס או בשוגג, והגיע לרשות היחיד מתוקנת במחיצות, מותר לו להלך בכל היקף המחיצות. אבל אם יצא לעיר שאינה מתוקנת במחיצות, אין לו בה אלא ארבע אמות, אף על פי שיצא באונס¹⁵. ואם יצא במזיד, לעולם אין לו אלא ד'

ד. 13. עירובין נה, א; שו"ע או"ח שצח, ד. 14. רמב"ם שם הלכות ה"ז. 15. שו"ע שם תה, ה"ג. ד. 11. שו"ע שם ז. 12. רמב"ם הלכות שבת כז,

אמות, גם אם הוא ברשות היחיד. מי שיצא מחוץ לתחום ברשות, כגון לצורך פיקוח נפש, יש לו תחום חדש של אלפיים אמה לכל רוח מהמקום שהגיע לשם, וכאילו שבת במקום זה מתחילת השבת.¹⁶

מי שיצא חוץ לתחום בשוגג או באונס, ואחר כך חזר לתחום בשוגג או באונס, מקבל הוא בחזרה את תחומו כבתחילה.¹⁷ אבל אם יצא במזיד, ואחר כך חזר לתחומו, אפילו חזר באונס, אין לו בתוך תחומו אלא ד' אמות.

מי שיצא חוץ לתחום בשוגג או באונס, אם היו ארבע אמות של שביתתו נכנסות לתוך תחומו הראשון, יכול להכנס חזרה לתחומו והרי הוא כבתחילה.¹⁸

וכן אם יצא ברשות, שיש לו אלפיים אמה לכל רוח, והיו מקצת מאלפיים אלו נכנסות לתחומו הראשון, יכול להכנס חזרה לתחומו, והרי הוא כבתחילה.¹⁹

אבל אם יצא באיסור במזיד, אינו רשאי לצאת חוץ מד' אמותיו, אפילו אם הן מובלעות בתחומו הראשון.²⁰

תחומין למעלה מעשרה

חז"ל הסתפקו אם נוהג איסור תחומין בגובה של יותר מעשרה טפחים מן הקרקע. וספק זה לא הוכרע, ועל כן מקילים בו בתחומין דרבנן. ולכן, מי שנמצא בכניסת השבת בגובה של יותר מעשרה טפחים, לא קנה שביתה, ולכשירד לתוך עשרה טפחים באמצע השבת, מקבל הוא תחום שבת מהמקום שירד לשם.²¹ וכמו כן, מי שקנה שביתה בכניסת השבת, מותר לו לעבור את גבול התחום של אלפיים אמה למעלה מעשרה טפחים. אמנם כשירד אל תוך עשרה טפחים, והרי הוא מחוץ לתחומו שקנה לו בכניסת השבת, אסור לו לצאת חוץ מד' אמותיו. ודינו כמי שיצא בשוגג או באונס מחוץ לתחום.²²

וכן, מי שיצא כבר חוץ לתחום, והרי הוא עתה בגובה של למעלה מעשרה, אין לו איסור לצאת חוץ מד' אמותיו, כל עוד לא ירד לתוך עשרה טפחים.

לגובה של יותר מעשרה טפחים נחשב:

א) עמוד בגובה של יותר מעשרה טפחים, שאין בו אורך של ארבעה טפחים על רוחב ארבעה טפחים. אבל אם יש בו ארבעה על ארבעה טפחים, הרי זה כקרקע, ונוהג בו איסור תחומין.

16. שם תה, ה. 17. משנה ברורה תה, ב. 18. שו"ע שם ד ומשנה ברורה ט. 19. שו"ע שם תז, ב. 20. שם תה, א, ומשנה ברורה ט. 21. שו"ע שם תד, א. 22. שם תד, א בהג"ה, ומשנה

ב) העומד באויר למעלה מעשרה טפחים על ידי קפיצת יָּם.

ג) מי שנמצא בים או בנהר, למעלה מעשרה טפחים מקרקע הים. וכן מי שנמצא בספינה, וקרקעית הספינה גבוהה יותר מעשרה טפחים מהקרקע²³. אבל הרוכב על גבי בהמה, אף על פי שרגליו למעלה מעשרה טפחים, הרי הוא כמהלך בקרקע. וכל שכן היושב בקרון, אפילו אם קרקעיתו גבוהה מהקרקע יותר מעשרה טפחים²⁴.

עירובי תחומין

יכול אדם לשנות את מקום שביתתו ואת תחומו, על ידי הנחת עירובי תחומין. וכשמניח עירוב תחומין מודדים לו את תחומו ממקום העירוב, ואף על פי שעיקר ביתו ושביתתו במקום אחר.

עירוב תחומין נעשה על ידי שמניח במקום שרוצה לקנות שם שביתה, מזון הראוי לאכילת שתי סעודות. וכשמניח פת, צריך להניח פת בשיעור אכילת מזון שתי סעודות. ואם מניח מאכל אחר, מניח כפי שראוי אותו מאכל להיות נאכל בשתי סעודות, וכפי שנתבאר בענין שיתופי מבואות (מלאכות שבת, מלאכת הוצאה), וכשמניח את העירוב, נחשב אותו מקום כביתו, ומודדים לו משם תחום שבת.

את העירוב צריך להניח מבעוד יום, והוא צריך להיות קיים בבין השמשות. הניחו מבעוד יום ונאבד בין השמשות, או שהניחו בין השמשות ונאבד בלילה, עירובו עירוב, שספק דרבנן להקל. אבל אם הניחו בין השמשות ונאבד בין השמשות, אין עירובו עירוב²⁵.

העירוב צריך להיות מדבר שראוי לאכילה, וצריך להיות במקום שיוכל ליטלו משם בין השמשות מבלי שיצטרך לחלל שבת במלאכה מן התורה²⁶.

כשם שהשובת נותנים לו ד' אמות לשביתתו, ומשם מודדים לו תחום אלפיים אמה, כך הנותן את עירובו, יש לו ד' אמות במקום עירובו, ומשם מודדים לו אלפים אמה²⁷. ואם מניח את עירובו ברשות היחיד, מודדים לו את תחומו חוץ ממחיצותיה²⁸. וכן אם מניח את עירובו בעיר מיושבת, אף על פי שאין לה מחיצות, הרי כולה לו כד' אמות, ומודדים התחום חוץ מעיבורה²⁹.

ברורה טו. ²³ שם רמח, ב, ועיין משנה ברורה יד. ²⁴ מג"א רסו, ז, ודלא כהבית יוסף שם. ועיין ביאור הלכה ריש סימן תד. ²⁵ שו"ע שם שצג, ג. ²⁶ שם תט, ב. ²⁷ שם ה. ומשמע דאין לו אלא ד' אמות, ולא ח' אמות, ודלא כתוספות עירובין ס, ב ד"ה כאן. וכן מבואר ברמ"א תח, א, ועיין שעה"צ שם יח. ²⁸ שו"ע שם תח, ב. ²⁹ שעה"צ תח, יג.

העירוב צריך להיות מונח במקום שיוכל להגיע לשם בין השמשות מבלי שיצטרך לצאת מחוץ לתחום של ביתו. שהרי קודם שקנה עירובו הרי הוא בתחום ביתו, וצריך שיוכל להגיע לעירובו מבלי איסור תחומין³⁰.

יכול להניח את העירוב על ידי שליח, ובלבד שיהיה גדול בן דעת, ולא יהיה גוי או אדם שאינו מודה במצות עירוב³¹.

המניח עירוב תחומין מברך, "אשר קדשנו במצוותיו וציונו על מצות עירוב". **השובת** בעיר, ומניח עירוב מחוץ לעיר, נחשבת לו אותה העיר שלן בה כד' אמות, ויכול להלך את כולה, ואפילו אם חלק ממנה יוצא חוץ ממדת התחום של עירובו. אמנם אינו רשאי לצאת מן העיר חוץ מתחום עירובו, ואין תחומו נחשב לו אלא עד אלפיים אמה מעירובו, ורק בעיר עצמה שלן בה יכול להלך את כולה³². אין מערבים עירובי תחומין אלא לדבר מצוה, כגון ללכת לסעודת נישואין, או להקביל פני חכם, וכיו"ב³³.

אפשרות נוספת של עירוב היא על ידי עירוב ברגליו. והיינו, על ידי שילך מבעוד יום למקום שרוצה לקנות שם שביתה, וישהה שם כל בין השמשות³⁴. ואז מקבל הוא באותו מקום את מקום שביתתו, ומודדים לו משם אלפיים אמה לכל רוח. ובאופן זה אינו יכול לערב על ידי שליח. ויש להקל בעירוב ברגליו גם שלא לצורך מצוה³⁵.

המערב ברגליו אינו מברך³⁶.

אופן נוסף שהתירו חכמים לקבוע מקום שביתתו, הוא על ידי יחוד מקום בפיו³⁷. וזהו דוקא למי שמהלך בדרך, שהתירו לו חכמים ליחוד מקום שביתתו במקום המסוים לו, ומודדים לו אלפיים אמה מאותו מקום לכל רוח. ועירוב זה צריך שני תנאים:

(א) שיהיה מכיר את המקום שקובע שם את שביתתו.

(ב) שבשעה שקובע שם את מקום שביתתו, יהיה במרחק שיוכל להגיע לאותו מקום מבעוד יום. ואפילו אם אינו יכול להגיע לשם אלא בריצה, יכול לקבוע שם שביתתו. ואינו צריך שוב לרוץ לשם, אלא יכול להלך כדרכו.

איסור תחומין נוהג ביו"ט כשם שנוהג בשבת³⁸.

30. שו"ע שם תט, ו, ועיין בית מאיר סימן ססה סעיף ח. 31. שו"ע שם תט, ח. 32. שם תח, א בהג"ה, ועיין שם בביאור הלכה ובחזו"א קט, טז. 33. שם תטו, א. 34. שם תט, ז. 35. משנה ברורה תטו, א. 36. עיין שו"ע תטז, ב. 37. שו"ע שם תט, יא. 38. ומשמע דלהרמב"ם תחום

איסור תחומין נוהג גם בכלים וחפצים. והיינו, שכל חפציו של אדם יש להם את תחום בעליהם, ואסור להוציאם חוץ מתחום זה.³⁹

וכשם שתחום האדם נקבע בכניסת השבת, כך גם תחום הכלים. ולפיכך, המוכר או משאיל כליו באמצע השבת או יו"ט אין הקונה או השואל יכול להוליכם אלא בתחום בעליהם הראשון. אבל השואל כלי מערב שבת או ערב יו"ט, הרי הוא כתחום השואל.⁴⁰ וכלי של שותפים, אפשר להוליכו כפי התחום המשותף לבעליהם.⁴¹

כלים של הפקר אינם קונים שביתה, וכשזוכה בהם אדם בשבת או ביו"ט, מקבלים הם אז את תחומם.⁴²

גוי, אף על פי שאינו שייך באיסור תחומין, מכל מקום אסור להוציא את חפציו מחוץ לתחומו, גזירה משום כליו של ישראל.⁴³

כלים שיצאו חוץ לתחומם, אסור להוציאם חוץ מד' אמותיהם. ודינם לעולם כדין אדם שיצא באונס, שאם הגיע למקום מוקף מחיצות, מותר להלך בכל היקף המחיצות. וכך גם דינם של הכלים, שאפילו אם הוצאו במזיד, מקבלים הם את כל היקף המחיצות של המקום שהגיעו לשם.⁴⁴

גם כלים שנמצאים מחוץ לתחום בעליהם, וכגון שבעליהם נמצא במקום רחוק, הרי הם ככלים שהוצאו מחוץ לתחום, ואסור להוציאם מד' אמותיהם, או חוץ למחיצותיהם.⁴⁵ ויש אומרים שבכגון זה יש להם אלפיים אמה לכל רוח ממקומם.⁴⁶

**מצות לא תעשה שלא יענשו בית דין עונש מיתה
בשבת, שנאמר (שמות לה, ג): "לא תִּבְעֲרוּ אֶשׁ בְּכֹל
מִשְׁבְּתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת".**

עיקרו של פסוק זה בא ללמד על חילוק מלאכות בשבת, דהיינו, שאם עשה כמה מלאכות בשבת חייב על כל אחת ואחת, וכדרך שנתבאר בלאו של "לא

³⁹ב מיל גם ביו"ט הוא מדאורייתא – עיין משנה ברורה תקטו, נב; שד"ח מערכת ת כלל ס. ³⁹ שו"ע שם שצז, ג. ואם תחום י"ב מיל לכלים הוא מדאורייתא להרמב"ם – עיין ביאור הלכה תד, א ד"ה למאן דאמר; שד"ח שם. ⁴⁰ שו"ע שם שצז, יא. ⁴¹ שם ט. ⁴² שם יד. ⁴³ שו"ע שם סימן תא. ומה שכתבנו "חוץ לתחומו" – כן מבואר מתוספות מז, ב ד"ה והכלים, לפי המסקנה, וכן כתב בגאו"י שם, ועיין ביאור הלכה שם. ⁴⁴ שו"ע שם תה, ט, ובמשנה ברורה מט. ⁴⁵ ביאור הלכה תא ד"ה קונין. וכן היא דעת הראב"ד, הובאו דבריו בחידושי המאירי והרשב"א עירובין מז, ב. ⁴⁶ כן מבואר בתוספות מז, ב ד"ה והכלים, ובתורא"ש שם מבואר דזהו גם לרבנן, ולא רק לריב"ג, וכן כתב המאירי שם בשם רש"י בביצה. ועיין חידושי רע"א ורש"ש ור'

תעשה מלאכה". ולכך פירטה התורה לאו נפרד להבערה, ללמד שחייב על הבערה בפני עצמה. וכשם שחייב על הבערה בפני עצמה, כך חייב על כל המלאכות האחרות בפני עצמן. אמנם חז"ל למדו עוד מפסוק זה, ודרשו מגזרה שוה שלשון "מושבות" האמור כאן הכונה למושב בית דין, ובא הכתוב ללמד שאין שורפים בשבת את מי שנתחייב שריפה. והוא הדין שאר מחוייבי מיתות בית דין. והוצרכה התורה לפרט את האיסור להרוג בבית דין בשבת, מפני שהיה מקום ללמוד שתדחה הריגה זו את השבת, מקל וחומר מעבודת הקרבנות בבית המקדש שדוחה את השבת, וכמו שמבואר בגמרא (יבמות ז, א). ומאחר שנתבאר בפסוק זה שאין מיתת בית דין דוחה שבת, הרי זו כמלאכת שבת גמורה, וההורג בשבת את המחוייב מיתה בבית דין חייב כדין העושה מלאכה בשבת¹.

לאו זה, שלא להרוג את המחוייב מיתה בשבת, נאמר רק על מי שנתחייב מיתה בבית דין. אבל הרודף אחר חבירו בשבת, שניתן להציל את הנרדף בנפשו של הרודף, מותר להרגו גם בשבת. וכגון הרודף אחר חבירו להרגו, או הרודף אחר העושה². וכן הבא במחלת, הורגים אותו אפילו בשבת³.

אלעזר משה בעירובין שם. 1. כן היא פשטות הסוגיות בגמרא יבמות ו, ב וסנהדרין לה, ב, דאהדריה קרא לאיסור שריפה כדין מלאכת שבת בעלמא. וכן נקטו כמה אחרונים, עיין מג"א שלט, ג, ומנחת חינוך מצוה קיד. ועיין מנחת חינוך שם, שהתקשה אמאי מנאה הרמב"ם במנין המצוות, הא אין כאן אלא גילוי מילתא דהוי בכלל מלאכת שבת. אמנם כמה אחרונים נקטו בשיטת הרמב"ם דיש בזה לאו בפני עצמו על ב"ד שלא לענוש בשבת. שהרי כתב הרמב"ם (הלכות שבת כד, ז) שגם מלקות אין עונשין בשבת. (והמג"א נדחק דמיירי כשעושה חבורה). וכן לשון הרמב"ם במנין המצוות ובהלכות: שלא לענוש בשבת. וכן משמע מהחינוך (במצוה קיד), שכתב "שלא יעשו הדיינים דינים בשבת". וכן משמע ממה שכתב החינוך בשרשי המצוה. (אמנם החינוך לא העתיק מה שכתב הרמב"ם שאסור גם להלקות בשבת. וק"ק, דהחינוך כתב דההורג בשבת חייב מיתה, ואם כן הוי גילוי מילתא דהוי בכלל מלאכת שבת, ומהיכי תיתי דהוי דין מיוחד על ב"ד שלא לענוש בשבת). וכתבו האחרונים שהרמב"ם דקדק כן מהירושלמי, או מן המכילתא דרשב"י. עיין בזה באב"ג או"ח מו, ובביאור הגרי"פ לרס"ג ח"ב ל"ת קעח. 2. עיין משנה למלך הלכות שבת פרק כד, שהסתפק לענין הרודף אחר העושה, והוכיח שדעת הרי"ף שהורגים אותו בשבת, והסתפק לשיטת שאר ראשונים. ובברכ"י סימן של"ט דקדק דגם דעת שאר ראשונים כן. ובביאור הגרי"פ לרס"ג (ח"ג בפתחה אות יג) הביא כן גם מרבינו יונה והמאירי בסנהדרין, וכתב דכן הוא פשטא דסוגיא שם. (ומה שכתב מרש"י והרמ"ה דלא סבירא להו כן, אפשר לדחות). 3. רמב"ם הלכות גניבה ט, ז.

קידוש החודש

**מצות עשה לקדש חדשים, שנאמר (שמות יב, ב): "הַחֲדָשׁ
הַזֶּה לָכֶם רֵאשׁ חֲדָשִׁים".**

ופירוש הפסוק, כשתראו חידושה של לבנה, תקבעו לכם ראש חודש¹. ובכלל מצוה זו, גם עיבור השנים. וקביעת ראשי חדשים ועיבור השנים נעשים על ידי בית דין של דיינים סמוכים, המתמנים לכך על ידי הסנהדרין². ואין קובעים חדשים ומעברים שנים אלא בארץ ישראל, שנאמר: "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים". ואם היה הגדול שבחכמי ישראל בחוץ לארץ, ולא הניח כמותו בארץ ישראל, הרי זה קובע חדשים ומעבר שנים בחו"ל³. ועיבור השנה מצותו לכתחילה שיַעשה בארץ יהודה, שהשכינה בתוכה, שנאמר: "לשכנו תדרשו"⁴.

קידוש החדש, מצותו שיהיה על פי הראייה. והיינו, שיבואו שני עדים כשרים לפני בית הדין של שלשה דיינים, ויעידו על חידוש הלבנה. ובי"ד חוקרים את שני העדים, כיצד ראו את הלבנה, ואם נמצאו דבריהם מכוּוְנִים, מקבלים את עדותם, וקובעים את היום להיות ראש חודש.

אין מקבלים עדות החודש, ואין קובעים את יום ראש חודש, אלא ביום, שדין קידוש החודש הוא כמשפט, שאינו נוהג אלא ביום⁵. משך מחזור הלבנה, ממולד למולד, הוא עשרים ותשע וחצי יום בקירוב. והלבנה נראית בתחילת חידושה בסוף היום, או בתחילת הלילה, בסוף מערב, ואינה נראית אלא זמן קצר בתחילת הלילה ותיכף שוקעת⁶. והלבנה אפשר לה שתראה כבר בסוף יום עשרים ותשע של החדש, או בתחילת ליל שלשים. ועדים שראו את הלבנה בחידושה, הולכים לפני בי"ד, ומעידים לפניהם ביום שלשים, ובי"ד מקדשים את יום שלשים על פיהם להיות ראש חודש⁷.

1. חינוך מצוה ד. 2. עיין רמב"ן בהשגות לספר המצוות מצוה קנג. 3. רמב"ם הלכות קידוש החודש א, ח. 4. שם ד, יב. 5. שם ב, ח-ט. 6. רש"י ראש השנה כ, ב ד"ה נולד קודם חצות, וד"ה כ"ד שעי, ודף כד, א ד"ה כאן בימות החמה. 7. רמב"ם שם ג, א ויה.

וכן אם הספיקו בי"ד לקבל עדות על חידוש הלבנה כבר ביום עשרים ותשע, מקדשים הם את יום השלשים לראש חודש⁸.

חכמי ישראל היושבים בבית דין של קידוש החודש היו יודעים לחשב, בחשבונות המקובלים בידם מסיני, את הזמן המדויק של מולד הלבנה⁹. ואלו הם חשבונות עמוקים ומדוקדקים, וזה נקרא "סוד העיבור"¹⁰. ועל פי חשבונות אלו היו יודעים אם אפשר שיראה הירח בליל יום שלשים של החודש. ואם ידעו על פי חשבונם שאי אפשר שתראה הלבנה, אינם יושבים ביום שלשים, ואינם מצפים לעדים. ואם באו עדים, הרי בודאי עדי שקר הם, או שנראתה להם דמות לבנה מן העבים¹¹.

וכמו כן היו יודעים לכוין בחשבונם איך תראה הלבנה בחידושה, אם תהיה בצפון השמש או בדרומה, רחבה או קצרה, ולהיכן יהיו קרני ראשיה נוטים. וכשהיו העדים באים היו בי"ד בודקים אותם כיצד ראו את הלבנה, ואם נמצאו דבריהם מכוונים למה שנודע להם בחשבונם, מקבלים אותם, ואם לאו, אין מקבלים אותם¹². לאחר שקיבלו בי"ד את עדות העדים ביום השלשים, ראש בית דין אומר "מקודש", וכולם עונים אחריו, מקודש מקודש¹³. ואפילו אם באו העדים בסוף יום השלשים, מקבלים אותם, ומקדשים את החודש¹⁴. ובזה נעשה יום השלשים כולו ליום ראש חודש, והיינו שנתברר שכבר למפרע היה זה יום ראש חודש מתחילתו¹⁵.

היתה הלבנה צריכה להראות בתחילת ליל שלשים לפי חשבונם של החכמים, והמתינו כל יום שלשים ולא באו עדים, נעשה חודש זה בן שלשים יום, וזהו "חודש מעובר", ויום השלשים ואחד מתקדש לראש חודש¹⁶. ואין בית דין צריכים לקבל עדים על חידוש הלבנה¹⁷, וגם אין צריכים בי"ד לקדש את היום בפייהם, שכבר קדשוהו שמים¹⁸.

אם לא היתה הלבנה צריכה להראות בליל שלשים, אלא רק בליל שלשים ואחד, הרי אין החודש יכול להתקדש ביום שלשים; ואף על פי כן אין בי"ד קובעים את יום שלשים ואחד לראש חודש, אלא ממתנינים לעדים שיעידו על חידוש הלבנה. שכיון שאפשר שיבואו עדים שראו את חידוש הלבנה ביום זה, מצוה לקדש על פי הראיה¹⁹. ואחר שנתקבלה העדות על חידוש הלבנה, קובעים בי"ד את היום לראש חודש על פיהם. אבל אין בי"ד מכריזים "מקודש", שאין מקדשים אלא כשנקבע

8. עיין רמב"ם בפירושו המשניות ריש פרק ג דראש השנה, ובהלכות קידוש החודש ב, ט (ועיין רש"י ריש פרק ג דראש השנה). 9. רמב"ם שם א, ו. 10. שם יא, ד. 11. שם א, ו. 12. שם ב, ד. 13. שם ח. 14. שם ג, ה. 15. עיין רש"י עירובין לט, א ד"ה ור' יוסי אוסר. 16. רמב"ם שם א, ו; ג, ז. 17. מבואר ברמב"ם שם ג, ז. ועיין מה שביאר בזה במנחת חינוך מצוה ד. 18. שם ב, ח, וכראבר"צ ראש השנה כד, א. 19. ראש השנה כ, א, וכמו שביאר במנחת חינוך מצוה ד.

החודש בזמנו, דהיינו ביום שלשים²⁰. ואם לא באו עדים ביום שלשים ואחד, הרי החודש מעובר מאליו.

בי"ד שקבעו ראש חודש שלא כראוי, כגון שהוטעו על ידי עדי שקר, או שטעו בעצמם בקביעת יום ראש חודש, ואפילו אם היו מזידים, הרי נקבע ראש חודש על פי דבריהם. וכך דרשו חז"ל מן המקרא, "אשר תקראו אותם", אין הדבר תלוי אלא בקריאת בית דין²¹. ועל הלכה זו סמכו חז"ל לדחות או להקדים לפעמים את קביעת יום ראש חודש, משום איזה צורך שהיה נראה להם²². אבל אין יכולים בי"ד, אפילו דיעבד, לעשות חודש יותר משלשים יום, או לקדש את החודש בלילה²³.

עדים שראו את הלבנה בחידושה, מחללים שבת כדי ללכת לבי"ד ולהעיד על מולד הלבנה. ודרשו כן חז"ל ממה שנאמר "אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם במועדם", וכל מקום שנאמר מועד, דוחה את השבת. ועל כן יוצאים העדים מחוץ לתחום, ואם היתה דרך רחוקה לוקחים בידם מזונות, ואם יש להם אורב בדרך לוקחים בידם כלי זיין, ואם היה העד חולה מרכיבים אותו על החמור, ואם צריכים לשלוח עמהם עדים אחרים שיכירום לפני בית דין שכשרים הם, מחללים גם אותם העדים את השבת. ואפילו אם ראו את הלבנה גדולה ונראית לכל, אין אומרים כשם שראינוהו אנחנו ראוהו אחרים ואין אנו צריכים לחלל את השבת, אלא כל מי שיראה את החודש וראוי להעיד, ויוכל להגיע למקום בית הדין לפני הלילה של מוצאי שבת, מצוה שיחלל שבת וילך להעיד²⁴. ואפילו במקרה שאין הלבנה יכולה להראות בליל שלשים, אלא בליל שלשים ואחד, שנתבאר לעיל שגם במקרה זה מצוה לקדש על פי הראייה, הרי העדים מחללים שבת כדי לבוא ולהעיד, כדי שיתקדש החודש כמצוותו²⁵.

כשהיה בית המקדש קיים היו העדים מחללים שבת על כל אחד מהחדשים, כדי שיקרב קרבן ראש חודש במועדו. ולאחר שנחרב בית המקדש תיקנו שאין מחללים שבת אלא על ניסן ותשרי, שבהם תלויה קביעות המועדות²⁶.

בזמן הזה, שאין לנו דיינים סמוכים, ואי אפשר לקדש את החודש בבי"ד על פי עדי הראייה, מקדשים חדשים על פי החשבון. וחשבון זה נתייחד על ידי ר' הלל הנשיא האחרון שהיה בישראל, בנו של ר' יהודה נשיאה בן בנו של רבינו הקדוש²⁷, שהיה בסוף זמן חכמי התלמוד²⁸, בשנת ד"א קי"ח ליצירה²⁹. וכשראה שהסמיכות

20. רמב"ם שם ב, ח. 21. ראש השנה כה, א, ורש"י שם ד"ה אשר תקראו; רמב"ם שם ב, י. 22. מנחת חינוך מצוה ד. 23. עיין ראש השנה כ, א, ושם כה, א רש"י ד"ה לאורתא. 24. רמב"ם שם ג, ב"ד. 25. ראש השנה כ, א. 26. ראש השנה כא, ב. 27. חידושי הריטב"א ראש השנה יח, א. 28. רמב"ם שם ה, ג. 29. ספר הזכות לרמב"ן גיטין יח, א מדפי הרי"ף.

מתמעטות, ולא יהיה לישראל ב"ד לקידוש החודש, קידש כל החדשים ועיבר כל השנים על פי חשבון³⁰.

ואחר שהסכימו הוא ובית דינו על חשבון זה, ותיקן אותו לדורות בחדשים ובשנים, הרי קביעותו קביעות גמורה, שהרי הכל תלוי בקביעות בית דין, וכמו שנתבאר לעיל³¹.

יסוד החשבון של הלל הנשיא בקביעות החדשים, מבוסס על מחזור הלבנה הממוצע, המסור לנו מסיני, שהוא כ"ט יום, י"ב שעות, ותשצ"ג חלקים³² (והיינו חלקי השעה, שהשעה נחלקת לתת"פ חלקים). וחשבון זה מתחיל מהמולד הראשון, שהיה ביום בריאת אדם הראשון, בסוף שעה שניה של היום, והיינו בסוף שעה י"ד מתחילת הלילה. ונמצא שהיה מולד זה ביום ו' (יום יצירת אדם), א' תשרי, שעה י"ד. אמנם יום זה נחשב לפי חשבוננו כשנה ב' ליצירה, שהרי אנו מונים את שנותינו משנת בריאת העולם, והשנה שקודם בריאת אדם נחשבת כשנה א' למניננו. ומולד ראש השנה של שנה זו (היינו המולד שהיה ראוי להיות לפי החשבון), הוא ביום ב', ה' שעות ור"ד חלקים, והסימן בהר"ד³³. ונקרא "מולד תוהו", שהרי לא היה מולד במציאות, אלא זהו המולד שראוי להיות לפי חשבון מולדות הלבנה, וממולד זה מונים אנו את מחזורי הלבנה. כל החדשים, פרט לחדשי מרחשון וכסלו, מנין ימיהם קבוע לעולם: תשרי, שבט, ניסן, סיון, אב – לעולם מלאים, בני שלשים יום. טבת, אדר, אייר, תמוז, אלול – לעולם חסרים, בני כ"ט יום. ובשנה מעוברת (וכפי שיתבאר להלן ענין עיבור השנה), אדר ראשון מלא ואדר שני חסר³⁴.

חדשי מרחשון וכסלו משתנים בהתאם למספר הימים שיש בין ראש השנה לראש השנה: פעמים ששניהם חסרים (ואז נקראת השנה "חסרה"), פעמים ששניהם מלאים ("שנה שלמה"), פעמים שמרחשון חסר וכסלו מלא ("כסדרה"). ולפי זה, יש בשנה פשוטה (שאינה מעוברת), שנ"ג, שנ"ד או שנ"ה ימים, ובשנה מעוברת – שנ"ג, שנ"ד או שנ"ה ימים. (וסדר קביעת השנים המעוברות יתבאר להלן).

יום ראש השנה שבכל שנה, נקבע על פי יום המולד של חודש תשרי, ובהתאם לכללי הדחיות שנמסרו בידינו. והיינו, שאם אין סיבה לדחות את יום ראש השנה, קובעים אותו ביום המולד. ואם לפי אחד מהכללים צריכים לדחותו, דוחים אותו למחרת היום, או לפעמים אפילו לשני ימים.

30. חידושי הריטב"א שם. 31. רמב"ן בספר המצוות עשה קנג, בסוף ההשגה. 32. ראש השנה כה, א, ועיין חזו"א א"ח קלח, ד ד"ה ודע. 33. עיין רמב"ם שם ו, ה, ובמפרש שם. 34. רמב"ם שם ח, ה.

וארבעה כללים נמסרו בידינו לדחיית ראש השנה, וזה סימנם: לא אד"ו ראש, מולד זקן בל תדרוש, גטר"ד בשנה פשוטה גרוש, בט"ו תקפ"ט אחר עיבור עקור מלשרוש.

וביאור סימנים אלו:

לא אד"ו ראש – אין קובעים לעולם יום ראש השנה באחד מימי א' ד' ו' בשבוע. והטעם לזה, שאם יחול ראש השנה ביום א', נמצא שיחול יום שביעי של סוכות בשבת, ויצטרכו לבטל נטילת ערבה, שהיא ממנהג נביאים, ויבואו לזלזל בה. ואם יחול ראש השנה ביום ד' או ו', נמצא שיחול יום הכפורים ביום ו' או ביום א', ונמצאו שני ימי שבתון רצופים, שאי אפשר לקבור בהם את המתים, אפילו על ידי גוי, ועלולים המתים לבוא לידי בזיון.

מולד זקן בל תדרוש – היינו שאם מולד תשרי חל בחצות היום (היינו שעה י"ח מתחילת הלילה), או אחריו, אין קובעים יום ראש השנה בו ביום, אלא דוחים אותו למחרת. והטעם לזה, כיון שאי אפשר לראות את הלבנה בחידושה קודם שעברו שש שעות מהמולד, ונמצא שאם היה המולד בחצות, לא תוכל הלבנה להראות כלל ביום ראש השנה.

גטר"ד בשנה פשוטה גרוש – אם שנה זו, שבה קובעים את ראש השנה, היא שנה פשוטה, והמולד של ראש השנה הוא ביום ג', ט' שעות ור"ד חלקים, או יותר מכאן, אין קובעים את ראש השנה, אלא דוחים אותו ליום ה' (ולא ליום ד', שהרי לא אד"ו ראש). וטעם דחייה זו, שאם חל המולד בזמן זה, יהיה המולד של ראש השנה הבא לפי החשבון, ביום ז', בשעה י"ח, ויהיה זה מולד זקן, ונצטרך לקבוע את יום ראש השנה הבא ביום ב' (שהרי לא אד"ו ראש), ויהיה בין ראש השנה לראש השנה שני ימים, וזה אי אפשר לפי סדרי קביעותנו. ועל כן דוחים את יום ראש השנה ביום אחד, ואז יהיה בין ראש השנה לראש השנה רק שנה ימים, ותהיה השנה שלמה.

בט"ו תקפ"ט אחר עיבור עקור מלשרוש – אם יהיה מולד ראש השנה ביום ב' שעה ט"ו ותקפ"ט חלקים, ותהיה זו שנה שאחר שנה מעוברת, אין קובעים את יום ראש השנה ביום המולד, אלא דוחים אותו למחרת. והטעם לזה, שאם חל המולד בזמן זה, נמצא שהיה מולד שנה שעברה בג' י"ח, ונדחה ראש השנה (מפני מולד זקן, ומפני אד"ו) ליום ה', ונמצא שיש בין ראש השנה לראש השנה בשנה מעוברת רק שפ"א יום, וזה אי אפשר. ועל כן דוחים את יום ראש השנה ביום אחד, ויהיה בין ראש השנה לראש השנה שנה ימים, ונמצאת השנה (המעוברת) – חסרה.

על פי הכללים האלו קובעים את יום ראש השנה בכל שנה. ועל פי קביעת יום ראש השנה, קובעים את חדשי חשון וכסלו, אם תהיה השנה חסרה, שלמה, או כסדרה. והיינו, שמונים את מספר הימים שמראש השנה לראש השנה, ולפי מנין

הימים קובעים אם יהיו חדשי חשון וכסלו שניהם חסרים, שניהם מלאים, או אחד חסר ואחד מלא³⁵.

עיבור השנה

בשנה של י"ב חדשי לבנה יש [בערך] שנ"ד יום. והמחזור השנתי של החמה הוא [בערך] שס"ה יום. ונמצא שיתירה שנת החמה על שנת הלבנה י"א יום בערך. זמני בישול התבואה והפירות תלויים בשנת החמה. והרי אמרה התורה (שמות כג, טז) שחג הפסח הוא "בחודש האביב". והיינו, כשמתחילה התבואה להתבשל. וחג השבועות הוא (שם טז) "חג הקציר בכורי מעשיך", כשפירות האילן מתבשלים³⁶. ועל כן מוטל על ישראל להוסיף מדי פעם חודש אחד לשנה, כדי להתאים את החדשים למחזור שנת החמה, שיפלו המועדים בזמנם. ושנה זו, שהוסיפו עליה חודש אחד, נקראת "שנה מעוברת", והחודש שנוסף נקרא "חודש העיבור". ואין מוסיפים לעולם אלא חודש אדר, ועושים באותה שנה שני אדרים, אדר ראשון ואדר שני³⁷.

עיבור השנה, מצותו לכתחילה שיעשה על ידי שבעה דיינים. ופוחחים לדון בשלשה דיינים, אם ראוי לישוב לדון על עיבור השנה. ואם הכריעו לישוב, מוסיפים עוד שנים, ונושאים ונותנים בדבר. ואם הכריעו לעבר, מוסיפים עוד שנים וגומרים את עיבור השנה. ואם גמרו בשלשה, מעוברת³⁸.

על שלשה דברים מעברים את השנה, על האביב, על פירות האילן, ועל התקופה.
על האביב - היינו שלא הגיעה התבואה להתבשל, ונמצא שלא יהיה הפסח בחודש האביב.

על פירות האילן - היינו שהפירות מאחרים לבכר, ולא יהיה חג השבועות בזמן הבכור.

על התקופה - שנת החמה מתחלקת לארבע תקופות, תקופת תשרי, תקופת טבת, תקופת ניסן ותקופת תמוז. תקופת תשרי מתחילה בסוף הקיץ, ביום השיוון בין היום והלילה, ונמשכת עד אמצע החורף, ביום הקצר ביותר. והרי אמרה תורה על חג הסוכות (שמות לד, כב): "חג האסיף תקופת השנה", והיינו שיהיה חג האסיף בתקופת השנה הנכנסת, ולא בתקופה של שנה שעברה.

35. נתבאר הכל באורך בספרי הקדמונים, ובפר"ח או"ח סי' תכה, ובקונט' שבילי דרקייע לבעל התפא"י במבוא לסדר מועד. 36. סנהדרין יא, ב ובתוספות שם ד"ה או דילמא. 37. רמב"ם שם ד, א. 38. שם טז.

בית דין יושבים ודנים על עיבור השנה על פי סימנים אלו. ואם נמצאו שנים מן הסימנים, מעברים את השנה. ופעמים שמעברים גם על סימן אחד, כגון שהיו הגדיים והטלאים רכים וקטנים, וצריכים שיגדלו כדי להקריב מהם פסחים, או שהיו גוזלי התורים קטנים עדיין, שאינם ראויים ליולדות ולזבים וזבות להביא מהם את קיניהם.

ופעמים שמעברים גם מבלי שום סימן, כגון שנתקלקלו הדרכים והגשרים ולא הספיקו לתקנם, ולא יוכלו עולי רגלים לבוא, או שנימוקו תנורי פסחים בחורף ולא הספיקו להתיבש, או שנעקרו בני הגלויות לעלות לרגל ואינם מספיקים להגיע³⁹.

אין מעברים את השנה קודם ראש השנה⁴⁰. ואין מעברים אותה אלא עד סוף אדר. אבל משנכנס ניסן, אי אפשר כבר לעבר את השנה. וכן אין מעברים גם ביום שלשים של אדר, אף על פי שלא נתקדש היום לראש חודש ניסן, כיון שראוי יום זה לקובעו לר"ח ניסן⁴¹.

גם בעיבור השנה, כקידוש החודש, אם עיברו בי"ד שלא כדין, בין שהיו מוטעים, שוגגים, או מזידים, הרי השנה מעוברת על פיהם⁴².

עיבור השנה בזמן הזה בזמן הזה, שאין לנו דיינים סמוכים, אנו מעברים שנים על פי תיקונו של הלל הנשיא, בדרכי החשבון שנמסרו לנו. ויסוד החשבון הוא, שאם יוסיפו לכל י"ט שנות לבנה ז' חדשים, ישתוו משך זמן זה בדיוק לי"ט שנות חמה. ועל פי חשבון זה קבעו לעשות בכל י"ט שנים, שבע שנים מעוברות. וסדר זה, של י"ט שנים שבהם שבע שנים מעוברות, נקרא "מחזור". וסידרו מחזורים אלו לפי שנות העולם, והיינו שכאילו התחיל המחזור הראשון בשנת בריאת העולם. ועפ"י אפשר לדעת בכל שנה איזו שנה היא למחזור, על ידי שמחלקים את מספר השנה לי"ט, והשארית היא מספר השנה במחזור. וסדר השנים המעוברות בכל מחזור הוא: השלישית, הששית, השמינית, י"א, י"ד, י"ז, י"ט. והסימן, גו"ח אדז"ט⁴³.

39. הכל בסוגיית הגמרא סנהדרין יא ויג, על פי פירש"י ותוספות. ולהרמב"ם שיטה אחרת בכל זה. 40. סנהדרין יב, א. 41. שם י"ב, ב. 42. כמסקנת המנחת חינוך. 43. הכל ברמב"ם שם ו, י"א.

יום טוב

מצות עשה לשבות בראשון של פסח, שנאמר (ויקרא כג, ז): "בַּיּוֹם הַרְאֲשׁוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם". ומצות לא תעשה שלא לעשות מלאכה בראשון של פסח, שנאמר (שמות יב, טז): "וּבַיּוֹם הַרְאֲשׁוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ... כֹּל מְלָאכָה לֹא יַעֲשֶׂה בָהֶם".

מצות עשה לשבות בשביעי של פסח, שנאמר (ויקרא כג, ח): "בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא קֹדֶשׁ". ומצות לא תעשה שלא לעשות מלאכה בשביעי של פסח, שנאמר (שם): "כֹּל מְלָאכָת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ".

מצות עשה לשבות ביום חג השבועות, שנאמר (ויקרא כג, כא): "וּקְרִאתֶם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם". ומצות לא תעשה שלא לעשות מלאכה ביום חג השבועות, שנאמר (שם): "כֹּל מְלָאכָת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ".

מצות עשה לשבות בראש השנה, שנאמר (ויקרא כג, כה): "בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבָּתוֹן". ומצות לא תעשה שלא לעשות מלאכה בראש השנה, שנאמר (שם): "כֹּל מְלָאכָת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ".

מצות עשה לשבות בראשון של חג הסוכות, שנאמר (ויקרא כג, לה): "בַּיּוֹם הַרְּאִשׁוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ". ומצות לא תעשה שלא לעשות מלאכה בראשון של חג הסוכות, שנאמר (שם): "כָּל מְלָאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ".

מצות עשה לשבות בשמיני של חג, שנאמר (ויקרא כג, לו): "בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם". ומצות לא תעשה שלא לעשות מלאכה בשמיני של חג, שנאמר (שם): "כָּל מְלָאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ".

העושה מלאכה ביו"ט לוקה, ואין חייבים על זדונו מיתה וכת, ולא על שגגתו קרבן.

אין חילוק מלאכות ליום טוב. והיינו, שאם עשה כמה מלאכות בהתראה אחת, אינו לוקה אלא אחת¹. כל המלאכות האסורות בשבת אסורות ביו"ט, חוץ ממלאכות של צורך אוכל נפש, שהתירן הכתוב, שנאמר (שמות יב, טו): "אֲךָ אֲשֶׁר יֹאכַל לְכָל נֶפֶשׁ הוּא לִבְדּוֹ יַעֲשֶׂה לָכֶם". וחכמים אסרו לעשות ביו"ט מלאכות של אוכל נפש שאפשר לעשותן מערב יו"ט מבלי שום הפסד או חסרון². ועל כן אין קוצרים ודשים וזורים ובוררים וטוחנים ומרקדים ביו"ט, וכן אין צדים חיות ועופות, שכל אלו אפשר לעשותן מערב יום טוב מבלי הפסד או חסרון. אבל לשים ואופים ומבשלים ביום טוב, שאם יעשה אלו מאתמול יש בזה הפסד או חסרון טעם, שאין לחם חם או תבשיל שבושל היום כלחם שנאפה מאמש וכתבשיל שנתבשל מאמש, ולא בשר שנשחט היום כבשר שנשחט מאמש³. וכן מלאכת הוצאה ומלאכת הבערה מותרים ביום טוב, כיון שיש בהם צורך אוכל נפש, להעביר אוכל ממקום למקום, ולהבעיר את האש לצורך בישול⁴.

מלאכות שיש בהם צורך אוכל נפש, מותרות ביום טוב גם שלא לצורך אוכל נפש, ובלבד שיהיה בהם צורך, אם לצורך שמחת יום טוב, או צורך מצות היום. ולפיכך מותר להוציא ביו"ט קטן לרשה"ר, כיון שיש בזה צורך שמחת יו"ט, וכן ספר תורה או מפתח. וכן מותר להבעיר אש לצרכיו ביו"ט⁵.

1. רמב"ם הלכות יו"ט א, ג. 2. רמב"ם שם ה. וכשיטה זו נקט בשו"ע או"ח תצה, ב. וכן הוא דעת הרא"ש והטור. ובמשנה ברורה (תצה, יג) החמיר כדעת הראשונים דסבירא להו דאין מותר מן התורה אלא מלישה ואילך. 3. לשון הרמב"ם שם ח. 4. שו"ע שם א. 5. שו"ע שם תקיח, א.

מלאכות אלו של צורך אוכל נפש, שהותרו ביום טוב, אינן מותרות אלא לצורך יום טוב עצמו, ולצורך אדם מישראל. אבל אסור לעשות מלאכת אוכל נפש לצורך מחר, או לצורך גוי, או בהמה.⁶ ומכל מקום המבשל מיום טוב לחול אינו לוקה, כיון שראוי תבשיל זה לצורך אורחים אם יזדמנו לו.⁷ אבל אם בישל בסמוך כל כך לשקיעת החמה שלא יוכלו ליהנות ביום טוב מבישול זה, חייב מלקות.⁸

וכן אסור לעשות מלאכת אוכל נפש שלא לצורך הדיוט, אלא לצורך גבוה, כשאינן בזה צורך מצות היום. ולפיכך אין שוחטים שלמי נדבה ביו"ט, ואף על פי שיש בהם אכילת אדם, כיון שעיקר השחיטה היא לצורך גבוה, וישראל האוכלים זוכים משולחן גבוה, ואין בזה צורך מצות היום.⁹ וכן אין שורפים קדשים ביו"ט, כיון שאין מצות שריפתם דוקא ביו"ט, ואפשר לשורפם למחר.¹⁰ וכן אין מלים מילה שלא בזמנה ביו"ט, כיון שאפשר למול למחר.¹¹

כיון שהותר בישול לצורך אוכל נפש, מותר לבשל ביו"ט אפילו כמות רבה, שאין בה צורך ליום טוב, ובלבד שלא יטרח טרחה מיוחדת לצורך חול, אלא בבישול אחד יבשל קדרה גדולה. ולפיכך מותר למלא חבית של מים ולחממה, אף על פי שצריך רק לכוס אחד.¹²

אף על פי שמן התורה מותר להבעיר אש ביו"ט, אסרו חכמים להוציא אש לכתחילה, כיון שנראה כמוליד דבר חדש, ודומה למלאכה, ואינו מותר להבעיר אלא על ידי העברה מאש שכבר קיימת.¹³

לא הותרה מלאכת אוכל נפש ביו"ט, אלא לדברים שרוב בני אדם נצרכים להם. ולפיכך אסור לעשות מוגמר ביו"ט, והיינו, להבעיר אש בבשמים לריח טוב, שדבר זה אינו ראוי אלא למפונקים. וכן אסור לחמם מים לצורך רחיצת כל הגוף, שזה דבר הראוי למעונגים בלבד. ואין מחממים מים אלא לרחיצת פניו ידיו ורגליו. ולמדנו דבר זה מלשון הכתוב: "אך אשר יאכל לכל נפש", דבר השווה לכל נפש.¹⁴

מן התורה מותר ביו"ט לעשות גם מכשירי אוכל נפש, כשאי אפשר היה לעשות מערב יום טוב. ולמדנו דבר זה מן המקרא "הוא לבדו יעשה לכם", "לכם", לכל צרכיכם, לרבות מכשירים, "הוא", פרט למכשירים שהיה אפשר לעשותם מבעוד יום.¹⁵ ולפיכך מותר מן התורה לחדד סכין שנפגמה ביו"ט. ומכל מקום אסרו חכמים

6. שו"ע שם תקיב, א"ג. 7. רמב"ם שם טו. 8. עיין משנה ברורה תקכז, ג, וביאור הלכה שם. 9. רמב"ם הלכות חגיגה א, ח. 10. רמב"ם הלכות יו"ט ג, ח. 11. רמב"ם הלכות מילה א, ט; ועיין רש"י שבת כד, ב ד"ה לבדו. 12. שו"ע שם תקג, א. 13. שם תקב, א. 14. שם תקיא, ב וד. 15. ביצה כח, ב.

להשחזו סכין ביו"ט באבן המשחזת (ונתבאר פרטי דין זה בשו"ע או"ח תקט, ב). וכן כבוי אש כדי שלא תקדיח הקדירה, או כדי שלא יתעשן הבית, נחשב כמכשירי אוכל נפש, ומותר מן התורה, וחכמים אסרוהו (ונתבאר שם תקיד, א).

פרט למלאכות של אוכל נפש, שהותרו ביו"ט, וכמו שנתבאר, הרי בכל שאר הדברים שוים איסורי יו"ט לאיסורי שבת, בין באיסורי תורה, ובין באיסורים מדרבנן. ולפיכך חייב אדם בשביתת בהמתו ביו"ט¹⁶, וכן אסור לצאת מחוץ לתחום ביו"ט¹⁷, וכל כיוצא בזה.

יום טוב שני של גלויות

בזמן שהיו בית דין מקדשים את החודש על פי הראייה, היו שולחים שלוחים להודיע לכל מקום את היום שקידשו בו את החודש, כדי שידעו באיזה יום לנהוג בו יום טוב. וכל מקום שלא הספיקו השלוחים להגיע עד יו"ט, נהגו בו קדושה שני ימים מספק¹⁸. וביו"ט של ראש השנה היו עושים בכל מקום שני ימים טובים, אפילו בארץ ישראל, חוץ ממקום מושב בית דין, שבו קידשו את החודש, ושם ידעו באיזה יום נתקדש ראש השנה¹⁹.

בזמן הזה, שאין מקדשים על פי הראייה, וקובעים את החדשים על פי החשבון המסור לנו מהלל הנשיא, כבר אין לנו ספק בקביעת ראשי חדשים, והיה ראוי לנהוג בכל מקום יום טוב אחד. ומכל מקום הזהירונו חז"ל לנהוג גם בזמן הזה כמנהג אבותינו, ולעשות שני ימים טובים כאילו נשאר הדבר בספק גם לנו. וכיון שברוב המקומות בחוץ לארץ לא היו השלוחים מגיעים עד יו"ט, לא חילקו חכמים בתקנתם, ותיקנו שבכל מקום בחוץ לארץ עושים שני ימים טובים. ובארץ ישראל עושים בכל מקום יום טוב אחד, חוץ מראש השנה, שבו נוהגים גם בני ארץ ישראל שני ימים, כמנהג אבותיהם²⁰.

גם בחג השבועות עושים בני חו"ל שני ימים טובים. ואף על פי שאין מקום להסתפק בקביעת יום חג השבועות, שהרי אינו תלוי בקביעת החודש והוא קבוע ועומד ביום החמשים ממחרת מפסח, ועד אז כבר היו השלוחים מגיעים לכל מקום, מכל מקום לא רצו חכמים לחלק בין המועדות, ותיקנו בחו"ל שני ימים טובים בכל יום טוב²¹.

16. עיין משנה ברורה רמו, יט. 17. עיין שו"ע שם שצז, ג. 18. רמב"ם הלכות קידוש החדש ה, ד. 19. שם הלכה זח, ועיי"ש. 20. עיין חזו"א או"ח קלב. 21. עיין רמב"ם שם ג, יב.

יום טוב שני, נוהגים בו כל דיני יום טוב, באיסורי מלאכות, בקידוש היום ובתפלת יום טוב, ובמצוות הנוהגות בכל יום טוב, כתקיעת שופר, ואכילת מצה, ושיבת סוכה, וכיו"ב²².

יום הכפורים, לא תיקנו בו יום שני בחו"ל, מפני הסכנה²³.

פסח

מצות לא תעשה שלא לאכול חמץ בשבעת ימי הפסח, שנאמר (שמות יג, ג): "וְלֹא יֵאָכַל חֻמֶּץ".

האוכל כזית חמץ בפסח במזיד חייב כרת, שנאמר (שמות יב, טו): "כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא מישראל מיום הראשון עד יום השביעי". ונאמר (שם כ): "כי כל אוכל מחמצת ונכרתה הנפש ההיא מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ". ואם היו שם עדים והתראה, חייב מלקות. ובשוגג, חייב חטאת.

חמץ בפסח אסור בין באכילה ובין בהנאה. וכן אם המחה כזית חמץ במים ושתהו, חייב¹.

אין נוהג איסור חמץ אלא בחמשת מיני דגן, שהם הראויים להחמיץ. והם חטה, שעורה, כוסמת, שבולת שועל ושיפון².

חייב משום חמץ בכל אופן של חימוץ, בין שנתחמץ על ידי שאור, או שהחמיץ מאליו על ידי ששהה, או שהחמיץ על ידי שמרי יין, וכיו"ב³.

השאור, אף על פי שאינו ראוי לאכילת אדם, חייבים עליו כחמץ גמור. אבל אם נפסל גם מאכילת כלב, אין חייבים עליו. וכן חמץ שנתעפש, אף על פי שאינו ראוי לאכילת אדם, מכל מקום ראוי לשחקו ולהחמיץ בו עיסה, ודינו כשאור, וחייבים עליו. אבל אם נפסל גם מאכילת כלב, פטור⁴.

אין אסור מן התורה אלא חמץ שהחמיץ כל צרכו. וכגון שנסדקה העיסה. אבל קודם שהחמיץ כל צרכו, אינו אסור באכילה ובהנאה אלא מדרבנן. וזהו הנקרא "חמץ נוקשה", כלומר שפל ורע⁵. וכיון שהכסיפו והלבינו פני הבצק, הרי הוא בכלל חמץ

1. רמב"ם הלכות חמץ ומצה א, א. 2. שם ה, א. 3. תוספות פסחים כח, ב ד"ה מחמת. 4. עיין רמב"ם שם א, ב וכסף משנה שם, ושו"ע או"ח תמב, ב. 5. רש"י מנחות נד, א ד"ה נוקשה. ובפסחים מג, א פירש רש"י דזהו חמץ רע שאינו ראוי לאכילה. והיינו שראוי רק קצת לאכילה (עיין משנה ברורה סימן תמב ס"ק ב). ועיין חזו"א או"ח קטז, ד.

נוקשה⁶. וכן אם לש את העיסה עם דברים רעים ומרים, המקלקלים את החימוץ, נחשב חמץ נוקשה⁷.

עיסה שנילושה במי פירות בלבד, בלא מים, אינה באה לידי חימוץ לעולם. ואם נילוושה עם רוב מי פירות ומיעוט מים, אינה מחמיצה חימוץ גמור, אלא כחמץ נוקשה. אכן ממהרת עיסה זו להחמיץ יותר משאר עיסה, ועל כן אין ללוש במי פירות עם מים, ואם לש בהם יאפה מיד⁸. ואם נילוושה העיסה ברוב מים, מחמיצה היא חימוץ גמור, וחייבים עליה כרת⁹.

ויש אומרים שעיסה שנילושה במי פירות בלבד מחמיצה כחמץ נוקשה, וממהרת להחמיץ, ועיסה שנילושה במי פירות עם מיעוט מים, ממהרת להחמיץ, וחיימוצה חימוץ גמור, וחייבים עליה כרת¹⁰.

מצות לא תעשה שלא יראה חמץ בימי הפסח, שנאמר
(שמות יג, ז): **וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שָׂאֵר בְּכָל
גְּבֻלְךָ. וּנְכַפְלֶה אֶתְּהָרָה בְּסֵפֶר דְּבָרִים (טז, ד): וְלֹא יֵרָאֶה
לְךָ שָׂאֵר בְּכָל גְּבֻלְךָ שִׁבְעַת יָמִים.**

ואין כאן לאוין נפרדים לחמץ ולשאור. ולא חילקה התורה שאור מחמץ בלאו נפרד, אלא באה לבאר שאין הפרש בין חמץ ושאור, ושניהם נחשבים כדבר אחד.

ומשמעות לאו זה, שאינו עובר אלא בחמץ שיכול לראותו, ולא בחמץ הטמון. וכן, שאינו עובר אלא בחמץ שלו, שזהו משמעות מילת "לך". ובאה התורה והוסיפה עוד לאו בחמץ.

6. שו"ע שם תנט, ב. 7. עיין חזו"א שם. 8. כן היא שיטת ר"ת, וכן משמע שיטת הרי"ף, וכן נקט בדעתו הר"ן. וכן בפ"י ר"ח כתב כהרי"ף. וכן היא דעת הרא"ש והר"ן והרמב"ן ובעה"מ. וכשי' זו סתם בשו"ע שם תסב, איב. 9. מקור חיים תסב, א. 10. כן היא שיטת רש"י, והראב"ד הלכות חמץ ומצה ה, ב, וכן היא גם דעת הרמב"ם אחרי שחזר בו, וכמו שהעיד במעשה רוקח בשם ר"א בהרמב"ם. ועיין בתוספות מנחות נד, א שצידדו ליישב שי' זו. ודלא כנו"ב קמא סימן כ"א, שכתב דלא מצינו חבר לרש"י בכל הפוסקים המפורסמים. ולדינא כתב הרמ"א תסב, ד, דנהגו לחוש לשיטה זו, ולא ללוש במי פירות כלל.

מצות לא תעשה שלא ימצא חמץ בפסח, שנאמר (שמות
 יב, יט): "שְׁבַעַת יָמִים שָׂאֵר לֹא יִמָּצֵא בְּבֵיתְכֶם".

והידישה התורה בפסוק זה, שאף חמץ שאין רואים אותו, גם כן עוברים עליו, כיון
 שמצוי הוא בבתיכם. וכן, שעובר גם על חמץ שאינו שלו, אם הפקידוהו
 בידו וחייב באחריותו וכפי שיבואר להלן.

ונמצא מעתה, שאם הניח ישראל חמץ ברשותו, אפילו הוא טמון, הרי זה עובר משום
 לא יראה ולא ימצא¹, בין אם החמץ שלו, בין אם הוא באחריותו.

ונוהגים לאוין אלו רק בימי הפסח עצמם². ובערב פסח אינו נוהג אלא עשה
 דתשבייתו, וכמו שיבואר לפנינו.

שיעור חמץ ושאר לעבור בהם בלאוין אלו, בכזית. וצריך לבער את החמץ על ידי
 שישרפנו, או על ידי שיפרר אותו ואחר כך יזרנו לרוח או יזרקנו לים³. ומן
 התורה די גם אם מבטלו בלבד, והיינו שמחשיבו כעפר ומשים בלבו שאין ברשותו
 חמץ כלל⁴. אך מדברי סופרים חייב לבער את החמץ שברשותו, ולא די בביטול,
 משום שחששו חכמים שמא יבוא לאכול את החמץ⁵, או שמא לא יבטל בלב שלם⁶.

כבר נתבאר שעובר משום "לא ימצא" על חמץ שהופקד אצלו. ודוקא אם חייב
 באחריותו של החמץ מגנבה ואבדה⁷. שכיון שחייב באחריותו נחשב כשלו⁸.
 אבל אם אין חייב באחריותו של החמץ, או שחייב באחריותו רק מפשיעה, אינו עובר
 עליו. ועל כן אין צריך לבער חמץ של גוי או של הקדש הנמצא ברשותו, אם אינו
 חייב באחריותו מגנבה ואבדה. ומכל מקום צריך לעשות מחיצה גבוהה עשרה טפחים
 בפני חמצו של גוי, שמא יבוא לאוכלו. אבל בשל הקדש אינו צריך, שהכל פורשים
 ממנו שלא יבוא לידי מעילה⁹.

חמץ של הפקר הנמצא ברשותו, חייב לבערו, שמא יבוא לאכלו, וכמו שנתבאר
 לענין חמץ שביטלו¹⁰.

1. על פי לשון הרמב"ם הלכות חמץ ומצה ד, ב. ומשמע דגם בחמץ טמון עובר בשני הלאוין. וכן
 נקטו בדעת הרמב"ם המהרש"ל והרא"ם על הסמ"ג, וכן בפר"ח בריש סימן תמ"ג. אמנם הכסף
 משנה שם א, ג כתב בדעת הרמב"ם דבטמון אינו עובר אלא בבל ימצא בלבד. 2. כפשטא דקרא,
 וכן מבואר ברמב"ם ובחינוך ושאר ראשונים, וכן כתב רש"י, וכמו שכתב במנחת חינוך (ודלא כמו
 שכתב הצ"ח ו, א בדעת רש"י). ועיין משנה ברורה תמג, א. 3. שו"ע או"ח תמה, א. 4. רמב"ם
 שם ב, ב, וכן היא דעת הרמב"ן ריש פסחים, וכן משמע ברש"י בכמה מקומות. ודעת התוספות
 פסחים ד, ב ד"ה מדאורייתא, דביטול מועיל מטעם הפקר. 5. תוספות פסחים ב, א ד"ה
 אור. 6. ר"ן ריש פסחים ד"ה אלא. 7. שו"ע שם תמ, א. 8. רמב"ם שם ד, ג. 9. רמב"ם שם
 ב. 10. מג"א תמה, ה, ועיי"ש במקו"ח ביאורים סוף ס"ק ט.

חמץ שקיבל עליו אחריות, אינו עובר עליו אלא אם כן הופקד אצלו. אבל אם קיבל אחריות על חמצו של גוי בביתו של הגוי, אינו עובר עליו¹¹.

חמץ שקיבל עליו אחריות, אין מועיל לו ביטול, שהרי אינו שלו, ואין אדם יכול לבטל דבר שאינו שלו. וצריך לבערו מרשותו¹². ומכל מקום אין חייב לבערו מן העולם, ורשאי לזרקו לים אף בלי פירור, או להפיל עליו מפולת, כל שמוציאו מרשותו לגמרי. שאין חובת הביעור מוטלת אלא על הבעלים, אבל מי שהופקד החמץ אצלו אינו מוזהר אלא שלא יעבור עליו בבל ימצא¹³.

אפילו אם אין החמץ בתוך ביתו או בתוך רשותו, עובר עליו משום בל יראה ובל ימצא, כל שנמצא החמץ בבעלותו, או שקיבל עליו אחריות. ועל כן, מי שהפקיד את חמצו אצל ישראל אחר, או אצל גוי, אפילו אם קיבל עליו הנפקד אחריות גמורה, מכל מקום המפקיד עובר עליו, שהרי חמץ זה שלו הוא¹⁴. ונמצא, שאם הפקיד ישראל חמצו אצל ישראל אחר, וקיבל עליו הנפקד אחריות מגנבה ואבידה, עוברים עליו שניהם: המפקיד – לפי ששלו הוא, והנפקד – מפני שקיבל עליו אחריות. ואפילו חמץ שאינו שלו, אלא שהופקד בידו וקיבל עליו אחריות, וחזר והפקידו ביד אדם אחר – עדיין עובר עליו, כיון שבאחריותו הוא. אכן אם חזר והפקידו ביד בעליו אינו נחשב יותר כשומר על חמץ זה, ואפילו אם חייב באחריותו של החמץ אינו עובר עליו, שהרי זהו כמקבל עליו אחריות על חמץ של גוי בביתו של הגוי, שמותר¹⁵.

כבר נתבאר שאינו עובר בלאוין אלו, אלא בחמץ בשיעור כזית. אמנם חייב לבער גם פחות מכזית, כדין חצי שיעור. ויש אומרים שחצי שיעור אינו חייב בביעור מן התורה, אלא מדרבנן¹⁶. אמנם אם היה החמץ פחות מכזית ומטונף קצת, אין צריך ביעור, שבטל הוא מאליו¹⁷. וכן פירושים דקים של חמץ, אינם חשובים, ובטלים הם מאליהם¹⁸.

כבר נתבאר שמן התורה די לבטל את החמץ בלבו. ואין אדם יכול לבטל אלא חמץ שתחת רשותו. אבל לאחר שנאסר החמץ בהנאה, כבר אינו יכול לבטלו, שכיון שנאסר בהנאה, כבר נחשב שאינו ברשותו. ועל כן אי אפשר לבטל חמץ מתחילת השעה הששית בערב פסח, שאז כבר אסור הוא בהנאה¹⁹.

11. משנה ברורה תמ, ז. 12. שאג"א סימן עז, רעק"א תשובה כג, חת"ס ופנ"י ופמ"ג, הובאו דבריהם בשד"ח מערכת חמץ ומצה אות ל"ג. והמה רוב מניין ובנין של עמודי ההוראה. וצ"ע דברי המשנה ברורה תמ, ד שהיקל בזה. 13. חזו"א קיח, ה. 14. שו"ע שם תמ, ד. 15. שם תמ, א. 16. שאג"א סימן פא, חכם צבי סימן פו, ועוד. וי"א דאסור מן התורה, עיין פ"ח תמב, ז; וכן נראה דעת חזו"א קטז, יא. 17. משנה ברורה תמב, לג. 18. פסחים ו, ב, ועיין שם ברא"ש סימן ט, ובחזו"א קטז, יד ד"ה ובתשובת. 19. שו"ע שם תלד, ב.

יכול אדם לבטל חמצו על ידי שליח. ויש חולקים²⁰.

גוש של שאור שייחדו לשיבה, אם טח את פניו בטיט, הרי זה בטל מתורת חמץ ואין צריך לבערו²¹. וכן בצק שבסדקי העריבה, שניתן שם כדי לסתום בו את הנקב, אין צריך לבערו²².

חמץ שנפלה עליו מפולת, ויש עליו גובה שלשה טפחים, באופן שאין הכלב יכול לחפש אחריו, הרי הוא כמבוער²³, מפני שנחשב כאינו ברשותו²⁴. ומכל מקום צריך לבטלו קודם הפסח, שמא יפקח את הגל במועד, ונמצא שעובר עליו²⁵.

מי שבדק וביער את החמץ מביתו ומרשותו, אפילו אם נשאר ברשותו חמץ, אינו עובר עליו, כיון שאינו יודע ממציאותו וממקומו²⁶. וכשמוצא חמץ ברשותו בפסח, חייב לבערו מיד, ואם שוהה מלבערו אפילו רגע אחד, עובר בבל יראה ובל ימצא, אם לא ביטלו קודם הפסח²⁷.

המשהה חמץ בביתו בפסח, אינו לוקה, כיון שלא עשה מעשה. אבל אם קנה חמץ בפסח, או שחמץ עיסה בפסח, הרי זה לוקה, כיון שעשה מעשה²⁸.

חמץ שנתערב במאכל ונותן בו טעם, חייב בביעור מן התורה. ואם יש בחמץ שבתערובת כזית, עובר עליו בבל יראה ובל ימצא²⁹. ויש אומרים שכל שאין בתערובת כזית חמץ בכדי אכילת פרס אינו חייב בביעור אלא מדרבנן³⁰.

חמץ שנתערב מין במינו, ואין ששים של היתר כנגד החמץ, אסורה התערובת בהנאה בפסח מדרבנן, וחייב גם לבער מדרבנן. וכן כלשהו חמץ שנתערב בפסח עצמו, שאוסר את התערובת מדרבנן (וכפי שיבואר במצוה הבאה), בין במינו ובין שלא במינו, חייב גם בביעור מדרבנן³¹.

וכן חמץ נוקשה, שאסור בהנאה בפסח מדרבנן, חייב גם בביעור מדרבנן³².

20. עיין שו"ע שם ד, ומשנה ברורה טו. 21. שו"ע שם תמב, ט. 22. שם ז. 23. שם תלג, ח. 24. עיין ר"ן פסחים ט, ב מדפי הרי"ף מהמכילתא, ועיין חזו"א או"ח קיח ריש ס"ק ב, וס"ק ו ד"ה הרמב"ן. 25. שו"ע שם תלג, ח. 26. עיין תוספות פסחים כא, א ד"ה ואי אשמעינן; מג"א תלד, ה ולבו"ש ומחה"ש שם; ט"ז שם ג, משנה ברורה שם ו. ועיין שו"ע או"ח תמג, א: "ויכול להאכילו... ובלבד שיעמוד עליהם" וכו'. 27. רש"י ו, ב ד"ה ודעתו עליה, וכן היא דעת הרמב"ם שם א, ג, וכתב בפר"ח תלא, א דכן משמע דעת שאר פוסקים, ודלא כתוספות פסחים כט, ב ד"ה רב אשי. ועיין משל"מ פ"א ה"ג, שעדה"מ שם, שאג"א סימן פ"א, מקו"ח סימן תלא בפתחה אות ג, חזו"א קיח, ז. ובמג"א תמו, ב כתב כהתוספות. 28. רמב"ם שם א, ג. ודעת תוספות פסחים צה, א ד"ה בפרטיה, ד"בל יראה" הו"ל לאו הניתק לעשה. והאחרונים האריכו בזה. 29. משנה ברורה תמב, א. 30. ר"ן ומהר"ם חלאוה ר"פ אלו עוברין, וכן נראה מסקנת רבינו דוד. ולהריטב"א אינו חייב בביעור כלל. ועיי"ש במהר"ם חלאוה לענין בליעת טעם חמץ, ועיין במשנה ברורה שם ובחזו"א או"ח קיז, יב. 31. משנה ברורה שם. 32. שם ב.

גזרו חז"ל שחמץ שהיה ברשותו של ישראל בפסח, אסור בהנאה גם אחר הפסח. וזהו קנס חכמים, כיון שעבר עליו בבל יראה ובל ימצא. ונקרא חמץ זה, "חמץ שעבר עליו הפסח". ואפילו אם בדק את ביתו מחמץ כדין, וגם ביטל בלבו את החמץ שבביתו, ואחר כך מצא חמץ בביתו, אסור חמץ זה בהנאה אחר הפסח, שלא חילקו חכמים בגזירתם³³. וכל שכן חמץ ידוע שביטלו או הפקירו, שאסור אחר הפסח, אף על פי שלא עבר עליו מן התורה³⁴.

וכן חמץ שנפלה עליו מפולת, שאין צריך לבערו, כמו שנתבאר לעיל, מכל מקום אסור הוא לאחר הפסח, שלא חילקו חכמים בגזירתם³⁵.

גם חמץ של גוי המופקד בידו, וקיבל עליו אחריות, שחייב לבערו, וכמו שנתבאר לעיל, אם לא ביערו – נאסר בהנאה אחר הפסח³⁶.

חמץ שנתערב בשאינו מינו, ונתן בו טעם, שחייב לבערו מן התורה, וכמו שנתבאר, נאסר אחר הפסח אם לא ביערו. אבל תערובת חמץ שאין החיוב לבערה אלא מדרבנן, אינה נאסרת אחר הפסח. וכגון חמץ שנתערב מין במינו ואין ששים כנגד החמץ, או חמץ כלשהו שנתערב בפסח עצמו, שאינו מתבטל מדרבנן, אם לא ביערם, אינם נאסרים אחר הפסח³⁷. וכן חמץ נוקשה, שאין חיוב ביעורו אלא מדרבנן, אינו נאסר אחר הפסח³⁸.

חמץ שעבר עליו הפסח, שאסור בהנאה, דעת רוב הראשונים שמתבטל ברוב, ואין צריך ששים של היתר כנגדו³⁹.

33. כן היא דעת רוב גדולי האחרונים, עיין שעה"צ תמח, סח. ומה שכתב שם באות סט בשם הרשב"ץ, עיין שד"ח ח"ח מערכת חמץ ומצה סימן ח אות ו אות קטן א ד"ה ואת זה אגיד (עמ' 261א), דאין מדברי הרשב"ץ ראייה. 34. זהו לכו"ע, עיין שו"ע שם תמח, ה. 35. משנה ברורה תלג, לז (ועיין חידושי ר' שמואל לפסחים ו, א אות קטו). 36. עיין משנה ברורה תמ, ה, ובשעה"צ שם, ועיין שו"ת רעק"א סימן רט"ו, וחזו"א קיח, ה; ועיין או"ש הלכות חמץ ומצה ד, ג שהוכיח לאיסור גם מדברי הר"ח פסחים ל, א. 37. משנה ברורה תמב, א, ותמוז, קא. 38. שו"ע שם תמוז, יב. ולענין איסור אכילה בחמץ נוקשה שעה"פ – עיין במשנה ברורה שם קז, ובחזו"א קיט, כב. 39. כן מבואר ברש"י פסחים כט, ב' ל, א, ובר"ן ורבנו דוד שם, ובמאירי, וכן היא פשוטות הסוגיא. אמנם בטור ושו"ע (שם יא) כתבו דבעינן ששים. ועיין מג"א ופר"ח שם שהרבו להקשות מהסוגיא. ובאחרונים (בסוגיא ושו"ע) טרחו לישיב בכמה אופנים. ועיין חזו"א או"ח קיז, ב שכתב דקשה לפרש סוגיא דשמעתא לדעת הטור, וכיון דאיסורו דרבנן היה ראוי להקל. ולמעשה כתב במשנה ברורה דמחמירים בזה, אם לא בשעת הדחק.

מצות לא תעשה שלא לאכול תערובת חמץ בפסח,
שנאמר (שמות יב, כ): "כֹּל מִחֻמֶּצֶת לֹא תֹאכְלוּ".

לשיטת הרמב"ם נאמר לאו זה לתערובת שיש בה כזית חמץ בכדי אכילת פרס. וכשאכל מן התערובת בשיעור שיש בו כזית חמץ, חייב מלקות. ולדעת הרמב"ן, ועמו סיעת ראשונים, תערובת שיש בה כזית חמץ בכדי אכילת פרס, דינה כחמץ גמור, והאוכל כזית חמץ מתערובת זו חייב כרת. וכשאין בתערובת כזית בכדי אכילת פרס, נחלקו בזה רבי אליעזר וחכמים, שלדעת רבי אליעזר האוכל כזית מן התערובת חייב מלקות, אף על פי שלא אכל כזית חמץ, ולדעת חכמים אין בזה חיוב מלקות, ולא נאמר לאו זה לענין איסור תערובת חמץ. והלכה כחכמים, שאין לאו בתערובת חמץ בפסח, ולפיכך אין לאו זה נמנה, לדעת הרמב"ן, במנין המצוות¹. ומכל מקום אף לדעת הרמב"ן, אסור מן התורה לאכול תערובת חמץ, כל שנרגש טעם החמץ. ואף על פי שאינו אוכל כזית חמץ, הרי חצי שיעור אסור מן התורה. ואם אין טעם החמץ ניכר בתערובת, מן התורה בטל הוא, אבל חכמים גזרו על חמץ שנתערב בפסח שאינו בטל, בין במינו ובין שלא במינו, ואוסר את התערובת בכלשהו. וזהו משום חומר איסור חמץ, שיש בו כרת, וכן משום שאין רגילים לבדול ממנו כל השנה².

חמץ שנתערב מלפני פסח, ואינו נותן טעם בתערובת, הרי הוא בטל ואינו חוזר וניעור בפסח. ואפילו אם נתערב בערב פסח אחר שש שעות³.

חמץ שפוגם בטעמו את התערובת, מותר גם בפסח, כדין נותן טעם לפגם בכל איסורי תורה, שמותר. ויש מחמירים גם בנותן טעם לפגם בחמץ, וכן נוהגים בני אשכנז⁴.

חמץ נוקשה, שאין איסורו בפסח אלא מדרבנן, דעת רוב האחרונים שמתבטל בפסח כדין שאר איסורים⁵.

1. עיין השגות הרמב"ן לספר המצוות לאוין קצח. 2. שו"ע או"ח תמוז, א, ומשנה ברורה שם א. 3. שו"ע שם ד. 4. שם ? 5. משנה ברורה שם טו. חמץ בערב פסח.

מצות לא תעשה שלא לאכול חמץ בערב פסח אחר חצות היום, שנאמר (דברים טז, ג): "לא תאכל עליו חמץ".

והיינו, בשעה הראויה לשחיטת הפסח, בין הערביים. והאוכל כזית חמץ בערב פסח אחר חצות, חייב מלקות. ואסור החמץ גם בהנאה מן התורה בזמן זה¹.

וזוהי דעת הרמב"ם, שפוסק להלכה כרבי יהודה, שיש מלקות באוכל חמץ בערב פסח מפסוק זה². אבל דעת הרבה ראשונים שהלכה כרבי שמעון, שפסוק זה נאמר לאיסור אכילת חמץ בתוך הפסח, ומה שנאמר "לא תאכל עליו", היינו בשעת אכילת הפסח, ולא בשעת שחיטתו³. ולשיטתם אין מונים מצוה זו במנין המצוות, שכן כבר נמנה איסור אכילת חמץ בפסח בלאו בפני עצמו. ומכל מקום, גם לדעת שאר הראשונים, אסור חמץ באכילה מן התורה בערב פסח. שהרי ציותה התורה "תשביתו שאור מבתיכם", ומשמע השבתה שלא בדרך אכילה⁴. וגם בהנאה אסור החמץ בערב פסח, גם לשאר ראשונים, ומדרבנן⁵. ויש אומרים, שמכלל מצות "תשביתו" למדנו גם איסור הנאה לחמץ בערב פסח מן התורה⁶.

חכמים אסרו חמץ באכילה כבר מתחילת השעה החמישית של היום, גזירה שמא יטעו ביום המעונן. ומתחילת השעה הששית אסור החמץ גם בהנאה מדרבנן⁷.

גם חמץ נוקשה אסור באכילה ובהנאה בערב פסח, כדין חמץ גמור⁸.

תערובת חמץ בערב פסח, דינה כשאר איסורים שנתערבו, ובטל החמץ אם יש ששים של היתר כנגדו⁹.

1. פסחים כח, ב. ועיי"ש בתוד"ה וחד. 2. וכן היא דעת הרי"ף גיאת, והרא"ש והטור, עיין רא"ש פרק כל שעה סימן ד. 3. כן היא דעת הראב"ד ובעה"מ (פסחים ג, ב ז, א מדפי הרי"ף, והראב"ד בהשגות הלכות חמץ ומצה א, ח), והסמ"ג, ובעה"ע, והרמ"ך (בהשגות על הרמב"ם), והרמב"ן והר"ן. 4. תוספות פסחים כח, ב ד"ה ר' שמעון; רמב"ן במלחמות פסחים ג, א מדפי הרי"ף, וראב"ד שם. ודעת בעה"מ (ז, א מדהרי"ף), שלר"ש מותר חמץ בערב פסח גם באכילה, יחידאה היא, עיין בית יוסף ריש סימן תמ"ג. 5. רמב"ן וראב"ד פסחים ג, א מדפי הרי"ף, ז, א מדפי הרי"ף. ובתוספות כח, ב מבואר דלר"ש מותר חמץ בהנאה בערב פסח, ורשאי להסיקו כולו ביחד תחת תבשילו, אבל לא יסיקנו מעט מעט שמא יבוא לאכלו. 6. ר"ן פסחים ו, ב ד"ה שני דברים, וישב הסוגיא בדף כח, ב לשיטתו. וכן היא דעת המאירי כח, ב, והחינוך מצוה תפה. 7. שו"ע או"ח תמג, א. 8. משנה ברורה שם ג. 9. שו"ע שם תמוז, ב.

**מצות עשה לבער חמץ מרשותנו ביום ארבעה עשר
בניסן, שנאמר (שמות יב, טו): "אַף בַּיּוֹם הַרְאִשׁוֹן תִּשְׁבִּיתוּ
שָׂאֵר מִבְּתֵיכֶם".**

חיוב השבתת חמץ מן התורה חל בחצות יום י"ד. ודרשו חז"ל כן מלשון "אך", שהוא לשון מיעוט, והיינו, שרק חלקו של היום חייב בהשבתת שאור. ונוהגת מצוה זו גם בכל שבעת ימי הפסח, נוסף על איסור בל יראה ובל ימצא שנוהג בימים אלו¹.

כאמור, מתחיל חיוב השבתת חמץ בחצות יום י"ד בניסן. והיינו, שמיד בחצות היום מוטל עליו מן התורה לבער את החמץ מביתו, על ידי שישרפנו, או שיפרר ויזרה לרוח². ואם מאחר ושוהה מלבער את החמץ מביתו, הרי הוא עובר בעשה זה³.

מדרבנן צריך לבער את החמץ כבר כשמגיעה השעה הששית של יום י"ד⁴. ומכל מקום אינו עובר על חמץ שנמצא ברשותו בשעה זו⁵.

בכלל מצות השבתת חמץ, שאסור החמץ באכילה מן התורה בערב פסח אחר חצות, ומדרבנן אסור אף בהנאה. ויש אומרים שאסור בהנאה אחר חצות מן התורה. וחכמים אסרו חמץ באכילה כבר מתחילת השעה החמישית, גזירה שמא יטעו ביום המעונן, ומתחילת השעה הששית אסור החמץ גם בהנאה מדרבנן⁶.

1. כן משמע מלשון הרמב"ם בספרים מדוייקים בפרטי המצוות בריש הלכות חמץ ומצה: "להשבית שאור מארבעה עשר", וכן היא דעת רש"י ותוספות פסחים צה, א, וכן נראה מדברי האחרונים שדנו בדברי הרמב"ם שם א, ג, ונקטו שיש עשה דתשביתו כל הפסח. 2. כן הוא פשטא דגמרא יב, ב "ניכול עד סוף שית", וכן פירש"י שם: "דהא מן התורה אינו אסור אלא משעברו שש", וכן שם להלן בד"ה שלא בשעת ביעורו. וכן כתבו התוספות ד, ב ד"ה מדאורייתא, "דתשביתו אמרינן לקמן מ'אך' חילק שהוא משש שעות ולמעלה", עיי"ש. וכן בדף יב, ב ד"ה אימתי מבואר בדבריהם שחיוב השבתה מן התורה הוא לאחר שש שעות. וצ"ע בתוספות שם ד"ה ניכול... דהא צריך לשרוף תוך שש", דנראה דסותרים עצמם (ועיין חזו"א קיח, ז ד"ה כ"ט ב'). ועיי"ש בחידושי רבנו דוד באורך, שחולק עליהם, וכתב כנ"ל, דפשטא דשמעתא שאין החיוב מן התורה אלא לאחר שש. וכן משמע הסוגיא בדף ה, א "ר"ע אומר אינו צריך הרי הוא אומר תשביתו וכו' ומצינו להבערה שהיא אב מלאכה". ומשמע דחיוב ההבערה הוא לאחר שהגיע זמן דתשביתו. אכן בחידושי הרמב"ן ריש פסחים כתב "שיהא מבוער או מבוטל בחצות קאמר רחמנא". וכן נראה שנקט בכסף משנה הלכות חמץ ומצה א, ט ד"ה לא. 3. עיין חידושי רבנו דוד שם, ומשנה ברורה תמג, א. 4. מתני' יא, ב. וזהו שכתב רש"י ד, א ד"ה נבדוק... "וקודם איסורו יבערנו", והיינו שמדרבנן צריך לבער קודם חצות. וכן מבואר ברש"י ד, ב ד"ה ושורפין בתחלת שש, "ולא ימתין עד תחלת שבע שהוא אסור מן התורה לפי שאדם טועה בשעות". 5. כן משמע מרש"י ד, א ד"ה נבדוק, ויב, ב ד"ה שלא בשעת ביעורו, וכן נקט לעיקר בכסף משנה הלכות חמץ ומצה יא, סוף הלכה ט. 6. נתבאר כל זה במצוה הקודמת.

כל חמץ שעובר עליו בפסח, חייב בביעור בערב פסח, אם מן התורה – מן התורה, ואם מדרבנן – מדרבנן. ועל כן חייב לבער מן התורה חמץ של אחרים שקיבל עליו אחריות, ותערובת חמץ, וכן לבער חמץ נוקשה מדרבנן.⁷

לאחר שנאסר החמץ מן התורה, צריך לבער אותו דוקא על ידי שריפה או פירור וזרייה לרוח וכאמור לעיל. וכן יכול לזורקו לים אף בלי פירור. ואם היה החמץ קשה, שאינו מתפורר, צריך קודם לפררו ואחר כך לזורקו. ואם מבער את החמץ קודם חצות, אין מוטלת עליו חובה לאבד את החמץ, ודי לו במה שמשבית את החמץ מרשותו. ועל כן יכול להשליכו לנהר אף בלא שחיקה, או אף להשליכו במקום הפקר.⁸ ומן התורה די לו גם אם מבטל את החמץ בלבו קודם זמן איסורו, או שמפקירו, שאז כבר אינו עובר עליו, אלא שחכמים גזרו לבער גם חמץ שביטלו או שהפקירו, וכמו שנתבאר במצות בל יראה. אבל אם מוציאו לגמרי מרשותו, די בזה.

אחרי שנתבאר שמדרבנן לא די בביטול החמץ, אלא צריך לבערו מרשותו, חייב אדם לבדוק את ביתו מחמץ קודם זמן איסורו. וסתם בית שלא נבדק, הרי הוא בחזקת שיש בו חמץ, כיון שמשתמשים בו חמץ במשך כל השנה. ובדיקה זו צריכה להעשות לאור הנר, שהוא יפה לבדיקה בחורים ובסדקים. ותיקנו חכמים לבדוק בליל י"ד בניסן, שכן בלילה אור הנר יפה לבדיקה. וצריך לבדוק בכל המקומות שיש לחוש שמא הכניסו בהם חמץ?⁹

אף על פי שבודק אדם ומבער את החמץ, צריך גם לבטלו, שמא נשאר בביתו חמץ שלא נמצא בבדיקה. ואף על פי שכל עוד אינו יודע ממציא אותו אינו עובר עליו (כמו שנתבאר במצות בל יראה), מכל מקום יש לחוש שמא ימצאנו בפסח וישהה מעט מלבערו, ונמצא עובר עליו. וצריך לבטל מיד אחר הבדיקה.¹⁰

מי שיוצא מביתו תוך שלשים יום קודם הפסח, צריך לבדוק את החמץ קודם שיצא. וכן אם יוצא קודם שלשים יום, אם דעתו לחזור לביתו בפסח, צריך לבדוק קודם שיוצא.¹¹

קודם שמתחיל לבדוק את החמץ, מברך "אשר קדשנו במצוותיו וציונו על ביעור חמץ". ואם לא בירך בשעת הבדיקה, יברך בשעה שמבער את החמץ. ואם יוצא מביתו, ובודק את החמץ לפני י"ד בניסן, אינו מברך על הבדיקה.¹²

7. עיין משנה ברורה תמג, ג. 8. עיין חזו"א ק"ח, א דמה שצריך לאבד את החמץ זהו מדין איסורי הנאה, ורק לאחר שנאסר החמץ, אבל קודם לכן די במה שאינו עובר על עשה דתשבייתו. ועיין ביאור הגר"א סימן תמ"ה ד"ה והמנהג, דהסכמת הפוסקים כדעת התוספות דקודם זמנו השבתתו בכל דבר אף לר' יהודה, ולא כרש"י דסבירא ליה דגם קודם זמנו צריך לבערו כדינו. 9. שו"ע או"ח סימן תלג. 10. שם סעיף ב. 11. עיין סימן תלו, א. 12. שם תלו, א. ונראה שעכ"פ מברך בערב פסח בשעת הביעור. וצ"ע שלא נזכר בפוסקים.

ערב פסח שחל בשבת, בודקים את החמץ אור ליי"ג בניסן, ומבטלים את החמץ אחר הבדיקה, וצריך לברך על בדיקה זו. וקודם השבת מבערים את החמץ, ומשיירים מזון שתי סעודות לאכול בשבת קודם זמן איסור חמץ¹³.

**מצות עשה לאכול מצה בליל חמשה עשר בניסן,
שנאמר (שמות יב, יח): "בְּרֵאשֵׁן בְּאַרְבַּעַ עֶשֶׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ
בְּעֶרְבֵי תֹאכְלוּ מִצָּת."**

בזמן שאדם אוכל קרבן פסח, חייב לאכול על מצות ומרורים. וזהו פרט ממצות אכילת קרבן פסח (וכפי שיבואר במקומו). ובאה התורה לחדש במצוה זו, שגם מי שאינו אוכל קרבן פסח, חייב באכילת מצה, שהיא מצוה בפני עצמה, מלבד מה שמצטרפת לאכילת הפסח. ואפילו בזמן הזה, שאין קרבן פסח כלל, חייב מן התורה לאכול מצה בליל הפסח¹.

שיעור אכילת מצה בכזית. ונוהגת מצוה זו בין באנשים ובין בנשים. ואף על פי שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, נתרבו נשים לחיוב מצוה זו, שנאמר (דברים טו, ג): "לא תאכל עליו חמץ, שבעת ימים תאכל עליו מצות", כל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה. ונשים הואיל וישנן בבל תאכל חמץ, שהיא מצות לא תעשה, ישנן גם בקום אכול מצה².

זמן אכילת מצה – כזמן אכילת הפסח. ונחלקו תנאים בזמן אכילת קרבן פסח מן התורה: לר' אלעזר בן עזריה אין הפסח נאכל אלא עד חצות, ולר' עקיבא אפשר לקיים מצות אכילה כל הלילה. ומחלוקתם תלויה בדרשות הפסוקים³. ולדברי רבי אלעזר בן עזריה שהפסח נאכל עד חצות, גם מצות אכילת מצה צריכה להתקיים קודם חצות. ודעת כמה ראשונים, שאפילו לרבי עקיבא, שסובר שמן התורה אפשר לאכול מצה כל הלילה, מכל מקום חכמים עשו סייג, והצריכו גם במצה לאוכלה עד חצות, כדי להרחיק את האדם מן העבירה⁴.

אין יוצאים ידי חובה אלא במצה העשויה מאחד מחמשת מיני דגן: חטים ושעורים וכוסמין ושבולת-שועל ושיפון. שנאמר (דברים טו, ג): "לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות", דברים הבאים לידי חימוץ, אדם יוצא בהם ידי חובתו אם אכלם מצה. אבל שאר דברים, כגון אורז ודוחן וקטניות, אין יוצאים בהם ידי מצה,

13. שו"ע שם תמד, א. 1. פסחים כח, ב. 2. שם מג, ב. 3. שם קכ, ב. 4. הגמ"י הלכות חמץ ומצה פרק ח אות י, וכן צידד ברא"ש פרק ערבי פסחים סימן לח. והרמב"ם הלכות חמץ ומצה ו, א סתם דזמנה כל הלילה. ועיין בזה בבית הלוי א, לד.

כיון שאינם יכולים לבוא לידי חימוץ⁵. אמנם אם עירב חטים באורז, וניכר טעם הדגן באורז, יוצא בה ידי חובתו בפסח, שהחטים גוררים את האורז ומתחמץ גם האורז על ידי החטים⁶. ודוקא חטים באורז, אבל אורז בשאר מיני דגן, או חטים בשאר מיני קטניות, אין יוצאים בהם ידי חובה⁷.

המצה צריכה שתהיה בתואר "לחם", וכמו שנקראת בתורה "לחם עני". ולפיכך צריכה המצה שתאפה בתנור, או באלפס בלא משקה. אבל עיסה המבושלת במשקה אין דינה כלחם, ואין יוצאים בה ידי חובה⁸. ואינה נחשבת לחם, אלא אם כן נאפית עד שאם פורסים אותה אין חוטים נמשכים ממנה⁹.

אין יוצאים ידי חובה במצה עשירה, כיון שאינה "לחם עני". ומצה עשירה היא מצה שלשו אותה במי פירות¹⁰. ואפילו אם לש את העיסה ברוב מים ומיעוט מי פירות, נחשבת כמצה עשירה¹¹.

אין יוצאים ידי חובה במצה מבושלת, אפילו אם לא בטל ממנה תואר הלחם על ידי הבישול, כיון שאין בה טעם מצה¹². אבל יוצאים במצה שרויה, אם לא נימוחה, שאז בטלה מתורת לחם¹³.

אין יוצאים ידי חובת מצה אלא במצה שנשתמרה מחימוץ לשם מצת מצוה, שנאמר (שמות יב, יז): "ושמרתם את המצות", כל שימור שאתה משמרה שלא תחמיץ, התכוין לשם מצה של מצוה¹⁴. והשימור הוא משעה שנותנים מים על הקמח, דהיינו משעת הלישה. ולכתחילה יש לשמור את החטים מחימוץ לשם מצוה כבר משעת הקצירה, שאז ראויים הם להחמיץ¹⁵.

ומטעם זה, שצריכה המצה שימור לשם מצוה, אין לשים מצת מצוה ולא אופים אותה על ידי גוי, ולא על ידי חרש שוטה וקטן, כיון שאינם מכוונים לשם מצת מצוה¹⁶.

אין אדם יוצא ידי חובתו במצה שהיא אסורה לו באכילה, משום מצוה הבאה בעבירה¹⁷. ולפיכך אין יוצאים במצה של טבל¹⁸, ואפילו טבל מדרבנן¹⁹.

5. רמב"ם הלכות חמץ ומצה ו, ד; שו"ע או"ח תנ"ג, א. 6. שו"ע שם תנג, ב. 7. עיין משנה ברורה שם. 8. עיין פסחים לז, א; רמב"ם הלכות חמץ ומצה ו, ו. 9. שו"ע שם תסא, ג. 10. שם תסב, א. 11. משנה ברורה שם ח. 12. ברכות לח, ב. ובתוספות פסחים מא, א ד"ה אבל כתבו דחשיב מצה עשירה. וכן הוא בתר"י ותורא"ש ברכות שם. ועיין פני" ברכות שם דהיא מחלוקת הראשונים. 13. שו"ע שם תסא, ד. 14. פסחים לו, ב וברש"י שם. 15. שו"ע שם תנג, ד. 16. עיין פרטי דין זה בשו"ע שם תס, א. 17. עיין שאג"א סימן צ"ו, דלא קי"ל כר"ש דיליף טעמא מקרא מי שאיסורו משום כל תאכל חמץ וכו', וכדאי' פסחים לה, ב, ולדין הא דפסולה מצה האסורה, זהו משום מצהבב"ע. 18. עיין שאג"א שם שחידש, דבטבל הטבול למע"ש ומ"ע, דאינו אסור אלא בלאו, יוצא, דעשה דוחה ל"ת גרידא, ותמה על הרמב"ם שסתם בזה. 19. פסחים

וכן אין ישראל יוצאים במצה של חלה או תרומה²⁰. וכן מצה גזולה, אין יוצאים בה²¹.

הכהנים יוצאים ידי חובת מצה במצה של חלה או תרומה. אבל אינם יוצאים במצה של בכורים²², כיון שאין לה היתר אכילה אלא בירושלים, ונאמר (שמות יב, כ): "בכל מושבותיכם תאכלו מצות", מצה הנאכלת בכל מושבות²³. אבל במצה של מעשר שני בירושלים יוצאים בה, ואף על פי שאינה נאכלת מחוץ לירושלים, הרי אפשר שתטמא, ואז יוכלו לפדותה ולאוכלה חוץ לירושלים²⁴.

מלשון "לחם עני" שנאמר על המצה, דרשו חז"ל, מה עני שדרכו בפרוסה, אף כאן בפרוסה. ועל כן צריך לפרוס את המצה, כדי שתתקיים המצוה בפרוסה²⁵.

קודם שאוכל מצה מברך, "אשר קדשנו במצוותיו וציונו על אכילת מצה".

בזמן הזה, שאין לנו קרבן פסח, תיקנו חכמים שיאכל אדם בליל הפסח בסוף סעודתו כזית מצה, מלבד המצה שכבר יצא בה ידי חובתו, זכר לקרבן פסח הנאכל על השובע²⁶.

מצות עשה לספר ביציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן, שנאמר (שמות יג, ג): "זְכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יִצְאָתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים". ונאמר (שם ח): "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בְּעֵבוֹר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם".

חייב אדם לספר בליל חמשה עשר בניסן בנסים והנפלאות שנעשו לאבותינו במצרים. וכל המאריך לספר בדברים שאירעו ושהיו, הרי זה משובח. ואחד אנשים ואחד נשים חייבים במצוה זו. ואף על פי שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, מכל מקום נשים חייבות בה¹, וכמו שחייבות גם במצה². וזמן מצוה זו כזמן מצות מצה,

לה, ב. ועיין שאג"א שם, דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. 20. רמב"ם הלכות חמץ ומצה ו, ח. 21. רמב"ם שם ז. וברא"ש פסחים ב, יח כתב הטעם משום דלאו לכם היא. ועיין שאג"א סימן צד. 22. רמב"ם שם ח. 23. פסחים לו, ב. 24. שם. ואע"ג דקי"ל מע"ש ממון גבוה הוא, אנו קיי"ל כר' חייא בר אבא דסבירא ליה דלא בעינן דין ממון, וסגי במה שיש לה היתר אכילה, עיין כסף משנה שם. 25. משנה ברורה תעג, נז. 26. שו"ע שם תעז, א. 1. כן מבואר ברמב"ם בספר המצוות בסוף מנין העשין, ובחינוך מצוה כא. 2. עיין מה שתמה בזה במנחת חינוך. וצ"ל שהוקשה מצוה זו למצה, וכמו שאמרו "בזמן שיש מצה ומרור לפניך".

ותלוי במחלוקת הראשונים שנתבארה שם³. שדרשו חכמים "בעבור זה" – בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך.

גם מי שאין לו בן חייב בסיפור יציאת מצרים, וכמו שכתוב "זכור את היום הזה", והיינו זכירה בפה⁴.

צריך לעשות שינויים בלילה זה, כדי שיראו הבנים וישאלו, ויאמרו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, ומשיב להם, כך וכך אירע וכך וכך היה⁵. ואפילו אם לא שאלו, מצוה להודיעם, שנאמר והגדת לבנך. ולפי דעתו של בן אביו מלמדו⁶.

אם אין לו בן שישאלנו, אשתו ושאלתו. אם אין לו אשה, שואלים זה את זה מה נשתנה הלילה הזה. היה הוא לבדו, שואל לעצמו, ואחר כך מתחיל סיפור יציאת מצרים. ומתחיל בגנות ומסיים בשבח. כיצד, מתחיל ומספר שמתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו בימי תרח ומלפניו, ואחר כך קרבנו המקום לעבודתו. וכן מתחיל בסיפור העבדות והעינוי שהיו במצרים, ומסיים בנסים ונפלאות שנעשו לנו ובחרותינו. ודורש בפרשת מקרא בכורים מ"ארמי אובד אבי" עד סוף הפרשה. וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח⁷. וחייב להזכיר מצוות פסח מצה ומרור, ולבאר טעמיהן⁸. וסדר זה נקרא "הגדה"⁹, על שם "והגדת לבנך".

מצות סיפור יציאת מצרים היא ככל המצוות שבדיבור, שיכול אדם להוציא ידי חובה את חבירו מדין "שומע כעונה"¹⁰.

דרשו חז"ל לשון "לחם עני" שנקראת המצה, שנקראת כך על שם שעונים עליה דברים הרבה, והיינו שאומרים עליה את סדר ההגדה. ולפיכך צריכה המצה להיות מגולה לפניו בשעה שמשפר ביציאת מצרים¹¹.

צריך אדם לראות עצמו בלילה זה כאילו הוא בעצמו יצא ממצרים. וכמו שנאמר (שמות יב, ח): "והגדת לבנך... בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים". ונאמר (דברים ו, כא-כג): "ואמרת לבנך... ואותנו הוציא משם". ועל כן תיקנו חכמים שכשסועד אדם בלילה זה, צריך לאכול ולשתות כשהוא מיסב, דרך חירות¹². ופרטי הלכות הסבה נתבארו בשו"ע או"ח סימן תעב סעיפים ב-ז.

ועוד תיקנו חכמים שכל אחד ואחד, בין איש ובין אשה, חייב לשתות ארבעה כוסות של יין, שיעור כל כוס מהן רביעית הלוג. ואם שתה רוב הכוס יצא. ופרטי דיני

3. כן הוא בסדר ההגדה להריטב"א, וכן כתב במנחת חינוך ובקה"י ברכות ד. 4. עיין רמב"ם הלכות חמץ ומצה ז, א. 5. רמב"ם שם ג. 6. שם ב. 7. שם ד. 8. עיין ר"ן פסחים כה, ב מדפי הרי"ף, שכתב דאם לא הזכיר ג' דברים אלו לא יצא ידי חובתו כראוי. 9. רמב"ם שם ז, ה. 10. עיין מנחת חינוך מצוה כא. 11. סוף סימן תעג ברמ"א, ובמשנה ברורה שם עו. 12. רמב"ם שם וז.

היין לארבע כוסות נתבארו בשו"ע או"ח סימן תעב סעיפים ח-טו. וכל כוס מכוסות אלו, תיקנו לו חכמים מצוה בפני עצמה: כוס ראשון - אומר עליו קידוש היום. כוס שני - אומר עליו את ההגדה, וקורא את ההלל עד "חלמיש למעינו מים". אחר כך נוטל ידיו ואוכל סעודתו, ומקיים מצוות המצה והפסח המוטלות עליו בלילה זה. כוס שלישי מברך עליו ברכת המזון, וכוס רביעי - גומר עליו את ההלל, ואומר עליו הלל הגדול ונשמת-כל-חי¹³.

ספירת העומר

מצות עשה לספור שבעה שבועות מיום הבאת העומר, שנאמר (ויקרא כג, טו): "וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמַּחֲרַת הַשַּׁבָּת, מִיּוֹם הַבִּיאָכֶם אֶת עֹמֶר הַתְּנוּפָה, שִׁבְעַת שָׁבָתוֹת תְּמַיִמַת תִּהְיֶינָה, עַד מַמְחֲרַת הַשַּׁבָּת הַשְּׂבִיעִית תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם". ונאמר (דברים טז, ט): "שִׁבְעָה שָׁבָעַת תִּסְפֹּר לָךְ, מֵהַחֵל חֶרְמֶשׁ בְּקֶמְהָ תַחֵל לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבָעוֹת".

מתחילים לספור ספירת העומר בט"ז בניסן, שהוא יום הבאת קרבן העומר. וסופרים ארבעים ותשע יום, שהם שבע שבועות שלמים, ויום החמישים הוא חג השבועות. ואף על פי שאמרה תורה "תספרו חמישים יום", אין סופרים אלא ארבעים ותשע, שהם שבע שבועות, ונקטה התורה מספר שלם¹.

ונוהגת מצוה זו מן התורה בזמן שבית המקדש קיים, כשנוהגת מצות העומר. ובזמן הזה נוהגת מצוה זו מדרבנן, זכר למקדש². ומוטלת מצוה זו על כל יחיד ויחיד³. ונשים ועבדים פטורים ממצוה זו, שהיא מצות עשה שהזמן גרמא⁴.

צריך לספור הימים והשבועות, וכמו שנאמר "תספרו חמישים יום", "שבעה שבועות תספר לך". והיינו, שאומר בכל יום את מנין הימים והשבועות. ביום הראשון אומר "היום יום אחד בעומר", עד שמגיע לשבעה ימים, ואז יאמר "היום שבעה ימים שהם שבוע אחד בעומר". וביום שמיני יאמר "היום שמונה ימים שהם שבוע אחד ויום אחד בעומר", וכן עד שיגיע לארבעה עשר, שאז יאמר: "היום ארבעה עשר יום שהם שני שבועות בעומר", וכן על דרך זה עד ארבעים ותשע יום⁵.

1. עיין רא"ש סוף מס' פסחים. 2. כן הוא דעת רוב הפוסקים, עיין ביאור הלכה תפט, א ד"ה לספור. (ומה שכתב שם שדעת החינוך כהרמב"ם שהוא בזה"ז דאורייתא, ז"א). 3. שו"ע אורח תפט, א. ור"ל, דלא כספירת יובל, שמוטלת על בי"ד. 4. רמב"ם הלכות תמידין ומוספין ז, כד. 5. שו"ע שם. וכן היא שיטת הרמב"ם, שצריך להזכיר בכל יום מנין השבועות, כמבואר בספר

ספירת העומר צריכה להאמר בפה⁶. ונאמרת בכל לשון⁷. ויש אומרים שאין אחד יכול להוציא את חבריו בספירת העומר, אלא כל אחד צריך לספור בעצמו בפיו⁸. ויש אומרים שיכול לצאת על ידי ספירת חבריו מדין "שומע כעונה", כשאר מצוות שבדיבור⁹.

צריך לספור ספירת העומר בלילה. וכמו קצירת העומר, שמצותה בלילה, שנאמר "שבע שבתות תמימות". ואם לא ספר בלילה, נחלקו הראשונים אם יכול לקיים מצות ספירה ביום, ותלוי דין זה בדין קצירת העומר, אם כשרה בדיעבד ביום¹⁰.

מי שהפסיק יום אחד ולא ספר, יש אומרים ששוב אינו סופר, שהרי הצריכה תורה לספור "שבע שבתות תמימות". ויש אומרים שכל יום ויום מצוה בפני עצמה היא, ואף על פי שהפסיק יום אחד, לא נתבטלה מצותו בשאר הימים¹¹.

קודם שסופר מברך, אשר קדשנו במצוותיו וציונו על ספירת העומר¹². קבלה ביד הקדמונים שיש לספור ספירת העומר מעומד. ואם ספר מיושב יצא¹³.

המצוות עשה קסא. וי"א שא"צ להזכיר בכל יום מנין השבועות, אלא כשנשלם מנין השבוע, עיין טור. 6. עיין שו"ת רעק"א כט. 7. משנה ברורה שם ה. 8. עיין מג"א תפט, ב שדקדק כן מלשון הרשב"א בתשובה, ונחלקו בזה גדולי האחרונים, עיין ביאור הלכה שם. 9. עיין מג"א שם בשם הבית יוסף, דמשמע מלשון הרשב"א שיוצא ידי חובה ע"י חבריו. ועיין ביאור הלכה שם שהביא ראשונים דמוכח מהם כן. וכן מוכח עוד מהרא"ש בפסחים פ"ק סימן י. 10. כן מבואר בתוספות מנחות סו, א. אמנם י"א דאפילו למ"ד קצירה כשרה ביום, לא מהני ספירה ביום, עיין שעה"צ תפט, מג. 11. שו"ע או"ח תפט, ח. 12. רמב"ם הלכות תמידין ומוספין סוף פרק ז. 13. שם הלכה כג, ועיי"ש בכסף משנה.

ראש השנה

מצות עשה לשמוע קול שופר באחד בתשרי, שנאמר
(במדבר כט, א): "יום תרועה יהיה לכם".

השופר

כל השופרות של בהמות וחיות טהורות כשרים, ובלבד שיהיו חלולים, אבל קרן העשויה עצם אחד ואינה חלולה, פסולה. וכן קרן של פרה פסול, אף על פי שהוא חלול, מפני שנקרא בלשון הכתוב "קרן". ומצוה לכתחילה לתקוע בשופר כפוף. ולמצוה מן המובחר תוקעים בשופר של איל, להזכיר זכות עקידת יצחק. ואין תוקעים בשופר של בהמה טמאה או חיה טמאה, שספק הוא אם אפשר לצאת ידי מצוה במין שאינו מותר באכילה.¹

שיעור אורך השופר, אין פחות מטפח.²

השופר צריך שיהיה מחתיכה אחת, אבל אם דיבק שברי שופרות, פסול.³ ואפילו אם היה בו שיעור שופר, והוסיף עליו כלשהו, בין במינו ובין שלא במינו, פסול.⁴

היה ארוך וקיצרו, אם נשאר בו שיעור תקיעה, כשר.⁵ גרדו מבפנים או מבחוץ עד שנעשה דק כגלד, כשר.⁶

ציפהו מבפנים, פסול, שהקול יוצא דרך הצפוי ולא דרך השופר.⁷

ציפהו מבחוץ, אם נשתנה קולו מחמת הציפוי, פסול.⁸

דיני שופר שניקב או נסדק מבוארים בשו"ע או"ח תקפו סעיפים ז-ט.

1. שו"ע או"ח תקפו, א. 2. שם ט. 3. שם י. 4. שם יא. 5. שם יג. 6. שם יד. 7. שם טז. 8. שם.

תוקעים דרך פיו הצר של השופר. הרחיב את פיו הצר והיצר את הרחב, פסול. הפך את השופר, פנימי לחיצון וחיצון לפנימי, פסול⁹.

התקיעה

צריך שיהא פיו מדובק לשופר בשעת התקיעה, אבל אם נפח בו מרחוק, לא יצא¹⁰. כל הקולות כשרים בשופר, בין עב, בין דק ובין צרוד¹¹. זמן תקיעת שופר, כל יום אחד בתשרי. ומצותה לכתחילה אחר הנץ החמה, ואם תקע משעלה עמוד השחר, יצא¹².

תקיעת שופר היא מצוה שהזמן גרמא, ונשים ועבדים פטורים ממנה¹³. **מצות שופר** לשמוע תשע קולות, שהם תקיעה-תרועה-תקיעה, שלש פעמים. **התקיעה** היא קול ישר פשוט. ושיעור משכה, כשיעור התרועה. וכפי חילוקי השיטות שיתבארו להלן, משתנה משך התקיעה כפי משך התרועה¹⁴.

בגדר התרועה, נחלקו תנאים. יש אומרים שהיא "לילי לילי", והיינו כאדם הבוכה ומקונן קולות קצרים סמוכים זה לזה. ולשיטה זו התרועה היא שלש יבבות. והם שלש כחות כלשהם, סמוכים ורצופים זה לזה. ויש מפרשים (לפי דעה זו, שהתרועה היא "לילי לילי"), שכל יבבה היא של שלש כחות, ונמצא ששלש יבבות (שזהו שיעור תרועה) הם תשע כחות¹⁵. ולדעה אחרת בתנאים, התרועה היא "גנוחי גנח" - כאדם הגונח מלבו, כדרך החולים המאריכים בגניחותיהם. והם קולות ארוכים במקצת מן היבבות (אבל אינם מגיעים לשיעור התקיעה)¹⁶. ונקראים קולות אלו, "שברים". ויש מפרשים¹⁷, שהשבר חלוק מן היבבה לא רק באורכו, אלא גם בצורתו, שהשבר הוא קול קצר שבור, ולא ישר. ועל כל פנים לדעה זו (שהתרועה היא "גנוחי גנח"), התרועה היא שלשה שברים.

ורגילים לקרוא לתרועה של דעה ראשונה בשם "תרועה" סתם, ולזו של הדעה השניה - בשם "שברים"¹⁸.

ומחלוקת תנאים זו לא הוכרעה בגמרא. ועוד הסתפקו חז"ל, שמא התרועה של התורה מצורפת משני הקולות ביחד, השברים ואחר כך התרועה. ונקרא קול זה, "שברים-תרועה"¹⁹.

9. שם יב. 10. שם יט. 11. שם ו. 12. שם תקפח, א. 13. שם תקפט, ג. 14. שם תקצ, ג, ומשנה ברורה ז. 15. שם. 16. שם תקצ, ב ומשנה ברורה ה. 17. רמב"ן בדרשה לראש השנה. 18. שו"ע שם. 19. שם.

והצריכו חז"ל לצאת ידי כל הדעות, ועל כן יש לתקוע שלש פעמים תקיעה - שברים - תרועה - תקיעה (תשר"ת), וגם שלש פעמים תקיעה-שברים-תקיעה ("תש"ת"), וגם שלש פעמים תקיעה-תרועה-תקיעה ("תר"ת"). ואין די בתקיעת תשר"ת בלבד, שמא אין התרועה אלא שברים בלבד, או תרועה בלבד, ונמצא תרועה מפסקת בין השברים לתקיעה שאחריהם, או שברים מפסיקים בין התקיעה הראשונה לתרועה²⁰.

אין שיעור לאורך התקיעות למעלה. שיכול להאריך בתקיעה כפי מה שירצה, וכן יכול להוסיף על מספר הכחות של התרועה, או על מספר השברים²¹.

שלשת השברים, וכן כחות התרועה, צריך לעשותם בכח אחד, מבלי הפסק ביניהם²². וכשתוקע שברים-תרועה, דעת רוב הראשונים שתוקע אותם מבלי הפסק נשימה ביניהם. אבל אינו תוקע אותם בכח אחד, אלא מפריד ביניהם, כדי שיהיו השברים והתרועה חלוקים זה מזה²³.

צריך להפסיק בנשימה בין התקיעה לבין השברים (או התרועה). ואם תקע תשר"ת בנשימה אחת, יצא²⁴.

צריך לשמוע כל התקיעה (או התרועה או השברים) מתחילתה ועד סופה. ואפילו אם האריך הרבה בתקיעה, צריך לשמוע את כולה. וכן אם היתה תחילת התקיעה קודם עמוד השחר, אינו יוצא בה, אפילו אם האריך בה כשיעור אחר עמוד השחר²⁵.

האריך בתקיעה כשיעור שתי תקיעות, אינה נחשבת לו אלא כתקיעה אחת, ואינו יכול לחלקה, שתעלה לו חציה הראשון לתקיעה שאחרי תרועה, וחציה השני לתקיעה שקודם התרועה שאחר כך²⁶.

כשתוקע תקיעה-תרועה-תקיעה, צריך שלא יפסיק בקול אחר בין קולות התקיעה. והיינו, שלא יפסיק בשבר בין התקיעה הראשונה לתרועה, או בין התרועה לתקיעה שאחריה. ואפילו התרועה עצמה, אם חוזר ומריע שנית, הרי מפסיקה התרועה השניה בין התרועה לבין התקיעה שאחריה. וכן על דרך זה בתשר"ת ובתשר"ת²⁷.

מצות שופר מתקיימת הן על ידי שתוקע בעצמו, או על ידי ששומע תקיעה מאדם אחר, שמוציאו ידי חובה בתקיעה. וצריך התוקע להיות אדם שחייב במצוה זו. אבל נשים וקטנים אינם יכולים להוציא ידי חובה, כיון שאינם חייבים בעצמם²⁸.

20. שם, ומשנה ברורה ו. 21. שו"ע שם ג. 22. וכן הכריע הגר"א. ועיין שעה"צ תקצ, יח. 23. משנה ברורה שם יח. 24. שו"ע שם תקצ, ה. 25. שם תקפז, ג. 26. שם תקצ, ו. 27. שם ח. 28. שם תקפט, א"ד.

וצריך התקוע לכוין להוציא ידי חובה את השומע, והשומע צריך לכוין לצאת ידי חובתו בתקיעת התוקע²⁹.

קודם שמתחיל לתקוע מברך, אשר קדשנו במצוותיו וציונו לשמוע קול שופר³⁰. וצריך לתקוע מעומד³¹.

חז"ל התקינו, שכשתוקעים בציבור יהיו התקיעות על סדר הברכות של תפלת מוסף. והיינו, שכשחוזר שליח ציבור את התפלה, תוקעים אחר ברכת מלכויות שלש תקיעות, וכן אחר ברכת זכרונות ואחר ברכת שופרות. והן בסך הכל תשע תקיעות של תורה. (וצריך בכל פעם לתקוע כל הספיקות, והיינו תשר"ת תש"ת ותר"ת)³². וזו היא עיקר התקיעה שמקיימים בה הציבור את מצותם³³. וצריכים גם הצבור לעמוד בתקיעות אלו, והן נקראות "תקיעות דמעומד"³⁴.

ואף על פי כן הנהיגו חז"ל לתקוע כל סדר התקיעות גם קודם תפלת מוסף, כדי לערבב את השטן, שלא יקטרג בשעת התפלה³⁵. ובתקיעות אלו יכולים הציבור לישוב, והן נקראות "תקיעות דמיושב"³⁶.

תוקעים גם ביו"ט שני של ראש השנה, כדרך שתוקעים בראשון³⁷.

יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, אין תוקעים בשופר. ואף על פי שתקיעת שופר בראש השנה מן התורה, תיקנו חז"ל שלא יתקעו, גזירה שמא יעבירו את השופר ארבע אמות ברשות הרבים. ובזמן שהיה בית המקדש קיים, היו תוקעים בשבת בבית המקדש. וכן אף אחר החורבן, היו תוקעים במקום שהיה בו בית דין קבוע של עשרים ושלושה דיינים סמוכים³⁸, הראויים לדון דיני נפשות. ובזמן הזה אין תוקעים בשבת בשום מקום³⁹.

29. שם ח. 30. שם תקפה, ב. 31. שם א. 32. עיין משנה ברורה תקצב, ג"ד. 33. טור סימן תקפה. 34. משנה ברורה תקצב, ב. 35. שם. 36. עיין משנה ברורה תקפה, ב. 37. רמ"א תרא, א. 38. טור סימן תקפח. ולהרמב"ם די בבי"ד של שלשה סמוכים. 39. שו"ע שם תקפח, ה.

יום הכפורים

מצות עשה לשבות ממלאכה בעשירי בתשרי, שנאמר
 (ויקרא טז, לא): "שִׁבְתָּ שַׁבְּתוֹן הִיא לָכֶם".
 ומצות לא תעשה שלא לעשות מלאכה בעשירי
 בתשרי, שנאמר (ויקרא כג, כח): "וְכָל מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ
 בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה".

העושה מלאכה במזיד בעשירי בתשרי, הוא יום הכפורים, חייב כרת, שנאמר
 (ויקרא כג, ל): "וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה,
 והאבדתי את הנפש הַהוּא מקרב עמה". ואם היתה שם התראה, חייב מלקות.
 ובשוגג מביא חטאת.

כל מלאכה שחייבים על זדונה בשבת סקילה, חייבים על זדונה ביום הכפורים
 כרת. וכל שחייבים עליו קרבן חטאת בשבת, חייבים עליו קרבן חטאת ביום
 הכפורים. וכל דבר שאסור לעשותו בשבת אף על פי שאינו מלאכה, אסור
 לעשותו ביום הכפורים. כללו של דבר, אין בין שבת ליום הכפורים בענינים אלו,
 אלא שזדון מלאכה בשבת בסקילה, וביום הכפורים אין בו חיוב סקילה אלא כרת
 או מלקות¹.

1. על פי לשון הרמב"ם הלכות שביתת עשור א, ב. ומשמע דיש חילוק מלאכות לענין קרבן
 ביוהכ"פ כמו בשבת. וכן משמע מלשון המשנה פ"ק דמגילה "אין בין שבת ליוהכ"פ" וכו'.
 והאחרונים האריכו בזה, עיין מנחת חינוך.

מצות עשה להתענות ביום הכפורים, שנאמר (ויקרא כג, כז): "אף בַּעֲשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה יוֹם הַכְּפָרִים הוּא... וְעֲנִיתֶם אֶת נַפְשֵׁיכֶם".
ומצות לא תעשה שלא לאכול ביום הכפורים. ודרשו חז"ל¹ אזהרה לאוכל ביום הכפורים בגזירה שוה מאזהרת מלאכה, מה מלאכה ענש והזהיר, אף ענוי ענש והזהיר.

האוכל או שותה ביום הכפורים במזיד חייב כרת, שנאמר (שם כט): "כי כל הנפש אשר לא תצנה... ונכרתה מעמיה". ואם היתה שם התראה חייב מלקות, ובשוגג מביא חטאת.

שיעור האוכל להתחייב עליו, ככותבת (תמרה) הגסה. והיא פחות מעט מכביצה². ושיעור המשקה, כמלא לוגמיו של השותה, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו. והיינו, שימלא את פיו משקה באופן שיוכל לסלקו לצד אחד, ויהיה אותו הצד מלא ובולט מן המשקה. ובאדם בינוני שיעור זה הוא פחות מרביעית³. ואף על פי שכל שיעורי אכילה בתורה הם בכזית, זהו כשנאמר האיסור בלשון אכילה. מה שאין כן ביום הכיפורים, שהוציאה התורה את איסור האכילה בלשון ענוי, והלכך אינו מתחייב אלא כשאכל או שתה שיעור שמתיישבת דעתו של אדם בזה, אבל אם אכל רק כזית, לא יצא בזה מתורת ענוי⁴.

כל האוכלים מצטרפים לשיעור ככותבת, וכל המשקים מצטרפים לכמלא לוגמיו, אבל אכילה ושתייה אינם מצטרפים⁵. ואף על פי שאינו מתחייב אם אכל או שתה פחות מהשיעור, אבל אסור כדין חצי שיעור שאסור מן התורה⁶. ואם אכל פחות פחות מכשיעור, מצטרפות האכילות לכשיעור בכדי אכילת פרס, כמו כל שיעורי אכילה שבתורה⁷. ואינו חייב אלא על אוכלין ומשקין הראויים לאכילה⁸. מלבד אכילה ושתייה, שחייבים עליהם כרת, חייבים לנהוג ענוי ביום הכפורים גם מרחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המטה. ואין באלו לא כרת ולא אזהרה, אלא איסור בלבד. ונחלקו הראשונים אם איסורים אלה מן התורה, או שאינם אלא מדרבנן⁹. ואין אסורים דברים אלה, אלא בדרך תענוג. ועל כן, אם יש לכלוך בגופו, מותר לרחצו¹⁰. אבל בלא לכלוך, אסור לרחוץ אפילו אצבע אחת, בין בחמין ובין בצונן¹¹. וכן אסור לסוך גופו, אפילו רק כדי להעביר הזוהמא. אבל מי שיש לו חטטין בראשו, מותר¹².

1. יומא פא, א. 2. שו"ע או"ח תריב, א. 3. שם ט, ומשנה ברורה כה. 4. משנה ברורה שם א. 5. שו"ע שם ב. 6. שם ה. 7. שם ג. ולענין צירוף בשתייה, עיין שם י, ומשנה ברורה לא. 8. שו"ע שם ו. 9. עיין משנה ברורה תריא, ב, ושעה"צ איב. 10. שו"ע שם תריג, א. 11. שם. 12. שם תריד, א.

נעילת הסנדל האסורה, היינו במנעל או סנדל של עור. אבל של עץ או גמי או שאר מינים, מותר¹³. ומותר לנעול מנעל, גם של עור, מפני סכנת עקרב, או אם צריך ללכת במקום רפש וטיט¹⁴.

קטן שמלאו לו תשע שנים והוא בריא, או שמלאו לו עשר שנים אם כחוש הוא, מחנכים אותו להתענות מאכילה ושתייה לשעות, שאם היה רגיל לאכול אחר שתי שעות, מאכילים אותו בשלש, היה רגיל בשלש, מאכילים אותו בארבע¹⁵. וכן מחנכים אותו בשאר העינויים, שלא לרחוץ ולא לסוך כלל¹⁶. וקודם זמן זה מותר בכל הדברים, חוץ מנעילת הסנדל, שאין בזה צורך כל כך¹⁷. ובין קטן ובין קטנה שוים בשיעורים אלו¹⁸. ואין מדקדקים בזמן הזה לחייב קטנים להשלים תעניתם, וסומכים בזה על הפוסקים המקילים בזה, וסוברים שאין חיוב חינוך לקטן להשלים תעניתו¹⁹.

13. שם ב. 14. שם ד, ומשנה ברורה יב. 15. שם תרטז, ב. 16. שם ברמ"א, ומשנה ברורה י. 17. שו"ע שם א. 18. שם ב. 19. שם ברמ"א, ומשנה ברורה ט, ובה"ל ד"ה בנער.

סוכות

מצות עשה לשבת בסוכה בשבעת ימי חג הסוכות,
שנאמר (ויקרא כג, מב): "בִּסְכַּת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים".

הסכך

סָכַךְ הסוכה נעשה מדבר שגידולו מן הארץ, ואינו מקבל טומאה. ואין מסככים בדבר המחובר לקרקע¹. ועל כן אין מסככים בגפן, או שאר אילן מחובר, שהדלו אותו על גבי הסוכה וסיככו בו.

סָכַךְ העשוי מעורות, או ממתכות, פסול, כיון שאין גידולו מן הארץ. ואין מסככים בדבר המקבל טומאה, אף על פי שגידולו מן הארץ. ובכלל זה –

- (א) כלי עץ שיש לו בית קיבול. אבל אם אין לו בית קיבול אינו מקבל טומאה.
(ב) כלים העומדים למושב או למשכב, הראויים לקבל טומאת מדרס. ובכלל זה, מטות ומחצלאות.

(ג) אריגים שיש בהם שיעור לקבל טומאה.

(ד) חוטים של פשתן, שראויים לקבל טומאת נגעי בגדים.

(ה) מיני אוכלין.

וכל אלו פסולים לסכך בהם מן התורה².

וגזרו חכמים שלא לסכך בשברי כלים שמתחילה היו מקבלים טומאה. ועל כן, מטה שנשברה, אין מסככים בשבריה³. וכן גזרו שלא לסכך בפשתן מנופץ, אף על פי שעדיין לא נטוה, כיון שקרוב הוא לקבל טומאה⁴.

אין צריך לסכך את הסוכה לשם מצות סוכה. אבל צריכה הסוכה להיות מסוככת לשם צל. ועל כן, סוכה שנעשית לצל עבור שומרי השדות, כשרה⁵.

1. שו"ע או"ח תרכט, א. 2. שם א"י. 3. שם ב. 4. שם ד. 5. שם תרלה, א.

סכך שנעשה לשם דירת ביתו של כל השנה, פסול מן התורה, אפילו אם נעשה מדבר שכשר לסכך בו⁶. ועל כן, נסרים שהונחו על קורות הגג כדי לשמש גג קבוע, פסולים לסוכה מן התורה.

סכך שהונח מלכתחילה כשהיה פסול, אינו חוזר ונכשר אלא על ידי מעשה, שנאמר (דברים טז, יג): "חג הסוכות תעשה" – ולא מן העשוי.

ועל כן –

אם סיכך במחובר לקרקע, ואחר כך קצץ את האילן – אינו נכשר בזה, עד שינענע, והיינו שיגביה כל ענף ויניחו מחדש⁷.

וכן נסרים שהונחו מתחילה לשם דירת קבע, וחוזר ונמלך עליהם שישמשו כסכך לסוכת עראי – פסולים, עד שינענעם מחדש לשם סוכה.

וכן המניח חבילת עצים על הגג כדי ליבשם, ונמלך עליהם אחר כך שישמשו לסכך, פסולים מן התורה עד שיעשה בהם מעשה.

כיוצא בדבר, ערמה של גדיש שהיתה מונחת, וחטט בתוכה כשיעור סוכה, עד שנעשית הסוכה מאליה בתוך הגדיש, פסולה לסוכה, כיון שלא עשה מעשה בגוף הסכך⁸.

חכמים גזרו שלא לסכך בנסרים שיש בהם רוחב של ארבעה טפחים, שמא יבוא לסכך בתקרת נסרים העשויה לדירת קבע של כל השנה⁹. וכן גזרו חכמים שלא לסכך בחבילה של קנים, שמא יבוא לסכך בחבילה שהונחה מלכתחילה על מנת ליבש. ושיעור חבילה, עשרים וחמשה קנים¹⁰.

סוכה שהיא מסוככת כהלכתה, והיה סכך פסול מעליה, וכגון שהיו ענפי אילן מחובר מעל הסוכה, הרי הסכך שכנגד ענפים אלו נחשב כסכך פסול, ואפילו אם האילן חמתו מרובה מצילתו¹¹.

סוכה שחמתה כצילתה כשרה. והיינו, כשבתחתיתה היו צילתה וחמתה שוים. ולפיכך צריך שיהיה בגגה צילתה מרובה מחמתה, לפי שהחמה מתפשטת בריחוקה, ואם יהיה בגגה צילתה כחמתה, תהיה למטה חמתה מרובה מצילתה¹².

סוכה שהיה הסכך מעובה כמין בית, כשרה, אף על פי שאין הכוכבים נראים מתוכה. ולכתחילה יהיה הסיכוך קל, בכדי שיראו ממנו הכוכבים הגדולים¹³.

6. רש"י סוכה יד, א ד"ה ר' מאיר. 7. שו"ע שם תרכו, ב. 8. שם תרלה, א, ועיין שם לפרטים בענין זה. 9. שם תרכט, יח. 10. שם טו. 11. שו"ע או"ח תרכו, א בדעה שניה, שהיא עיקר, כמו שכתב שם בבאור הלכה, וכן היא דעת רוב הראשונים: רש"י (וכמו שנקטו האחרונים בדעתו), רמב"ן, רא"ה, ריטב"א, ר"ן, ראב"ד (עיין ריטב"א), ראב"ן, ראב"ה, השר מקוצי, תור"פ. 12. שם תרלא, א. 13. שם ג.

הסוכה

גובה הסוכה אין פחות מעשרה טפחים. שבפחות מזה – דרשו חכמים מן המקרא שאינו נקרא סכך¹⁴.

סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה, פסולה. והיינו, אם חלל הסוכה הוא יותר מעשרים אמה, אבל אם היה חלל הסוכה עשרים אמה, אף על פי שהסכך גבוה מעשרים אמה, כשרה. וטעם פסול זה, מפני שסכך בגובה כזה אינו יכול לעמוד אלא אם עושה לו יתדות של קבע. וסוכה דירת עראי היא, ואינה כשרה אלא אם כן ראויה היא לעמוד גם על ידי יתדות עראי¹⁵.

שיעור רוחב הסוכה, לא פחות משבעה טפחים על שבעה טפחים. וצריך שיהיה באורך שבעה טפחים וברוחב שבעה טפחים, ואפילו אם הוסיף על האורך, אינו יכול לפחות מרוחב משבעה טפחים¹⁶. ולמעלה ברוחב אין לה שיעור, ויכול לעשותה רחבה ככל שירצה¹⁷.

המחיצות

מחיצות הסוכה כשרות הן מכל דבר, גם מדברים הפסולים לסכך בהם¹⁸.

הסוכה צריך שיהיו לה שלש דפנות. שתיים מהדפנות צריך שיהיו באורך של שבעה טפחים לפחות, והדופן השלישית די לה מן התורה שתהיה ברוחב טפח בלבד¹⁹. ומדין תורה יכול להניח דופן שלישית זו בכל אחת מרוחות הסוכה, בין אם נותן את שתי הדפנות השלמות זו בצד זו והשלישית ברוח השלישית, ובין אם נותן את שתי הדפנות השלמות זו כנגד זו, והשלישית ביניהן²⁰.

לפחות שתיים מתוך שלש דפנות אלו, צריך שיהיו סמוכות ומחוברות זו לזו. והיינו, שלא יהיה ביניהם ריוח של שלשה טפחים. ואם אין בהם שתיים הסמוכות זו לזו, אינו מועיל, ואפילו אם עשה ביניהן צורת הפתח²¹.

וחכמים החמירו על דין תורה במחיצה השלישית של טפח, וכפי שיבואר.

אם שתי המחיצות השלמות עומדות זו בצד זו, עושה את הדופן השלישית ברוחב של טפח ומשהו, ומעמידה בפחות משלשה טפחים בסמוך לאחת הדפנות. ובזה

14. שם תרלג, ח. 15. שם א, ומשנה ברורה ג. 16. שם תרלד, א, ומשנה ברורה א. 17. שו"ע שם. 18. שם תרל, א. 19. רא"ש סוכה א, לד, ותוספות ז, ב ד"ה סיכך. ועיין משנה ברורה תרל, י. 20. כן משמע בסוגיא סוכה ז, א, ועיין חידושי הגרי"ז. 21. שו"ע או"ח תרל בהג"ה, בשם הר"ן. ומשמע דלבוד עכ"פ מהני, אבל עיין חזו"א או"ח עה, יד, ואכמ"ל.

נחשב שסתם משך של ארבעה טפחים מהרוח השלישית. ובשאר משך הדופן השלישית עושה צורת הפתח, דהיינו קנה מכאן וקנה על גביהם.²²

ואם שתי המחיצות השלמות עומדות זו כנגד זו, צריך לעשות ביניהן דופן שרחבה ארבעה טפחים ומשהו, ומעמידה בסמוך לאחת המחיצות בפחות משלשה טפחים, ובזה נחשב שסתם משך של שבעה טפחים מהרוח האמצעית. ובשאר משך הדופן האמצעית עושה צורת הפתח עד סוף הרוח.²³

אם היה משך הדופן השלישית שבעה טפחים, אינו צריך לעשות צורת הפתח עד סוף הרוח, בין אם עשאה ברוח אמצעית, ובין אם עשאה ברוח שלישית.²⁴

שתי הדפנות השלמות, של שבעה טפחים, צריך שיהיה בהם עומד של שבעה טפחים, ואי אפשר להשלימם על ידי לבוד, עומד מרובה על הפרוץ, או צורת הפתח. וכן הדופן השלישית של טפח, או של ארבעה טפחים, צריכה להיות טפח או ארבעה טפחים עומד.²⁵

אם היה בשתי דפנות הצדדים משך של שבעה טפחים עומד, אין צריכות דפנות אלו להיות נמשכות לאורך כל הסוכה, וכשרה הסוכה גם תחת הסכך הנמשך להלן מן הדפנות.²⁶

וכן אם רק אחת מדפנות אלו היתה של שבעה טפחים עומד, אין דופן זו צריכה להמשך עד סוף משך הסוכה.²⁷

מחיצות הסוכה, וכן הסכך, צריך שיוכלו לעמוד ברוח מצויה.²⁸

המחיצות צריכות להיות סמוכות לקרקע בתוך שלשה טפחים.²⁹

מחיצה שהיא גבוהה עשרה טפחים, כשרה, אפילו אם הסכך מופלג ממנה בגובה הרבה. אבל אם היתה המחיצה מרוחקת מהסכך במשך הסוכה שלשה טפחים, פסולה.³⁰ וכן אם היה באמצע הסוכה הפסק אויר של שלשה טפחים במשך כל אורך הסוכה, מפסיק הוא את הסוכה לשנים, ונחשב שאין הדפנות סמוכות לסכך המופסק.³¹

אויר פחות משלשה טפחים אינו פוסל את הסוכה, ולא עוד אלא שמצטרף לשיעור הסוכה, אבל אין ישנים תחתיו אם היה הולך על פני כל הסוכה.³²

22. כפשטות לשון הרמ"א או"ח תרל, ב, וכן נראה שהבין הגר"א בסעיף ג' בדעת הר"ן, וכן דעת הלבוש, וחזו"א, ודלא כלבוש ופמ"ג ומשנה ברורה. 23. שו"ע שם ג. 24. רמ"א או"ח תרל, ג, וכפי שנתבאר בבהגר"א שם. 25. ע"פ ביאור הגר"א שם; וכן כתב בחזו"א בדעת הר"ן. 26. שו"ע שם תרלא, ז. 27. עיין רש"י סוכה יט, א ד"ה קמ"ל. 28. שו"ע שם י. 29. שם ט. 30. שם. 31. שם תרלב, ב. 32. שם ב.

סכך פסול שהיה בסוכה, אם אין ברחבו שלשה טפחים, מצטרף הוא להשלים את שיעור הסוכה, ואף ישנים תחתיו. היה ברחבו שלשה טפחים, עד פחות מארבעה טפחים, אין הוא מצטרף לשיעור הסוכה, וצריך שיהיה בסכך הכשר כשיעור סוכה מבלעדיו. וכשיש בסכך הכשר כשיעור, מותר לישן אף תחת הסכך הפסול³³.

היה בסכך הפסול רוחב של ארבעה טפחים, הסוכה פסולה, אף אם יש בסכך הכשר כשיעור. במה דברים אמורים, כשהיה הסכך הפסול באמצע הסוכה. אבל אם היה הסכך הפסול סמוך לדופן, אם אין במשך הסכך הפסול ארבע אמות, הסוכה כשרה. וזו הלכה למשה מסיני, שאומרים דופן עקומה, והיינו, שרואים את הדופן כאילו מתעקמת וממשיכה עד סוף הסכך הפסול, וממילא נחשב הסכך הכשר כסמוך לדופן. אכן אין לישן תחת הסכך הפסול במקרה זה³⁴.

סוכה שתחת הסוכה, אם היתה הסוכה העליונה כשרה, התחתונה פסולה. ולמדו חז"ל דין זה ממה שכתבה התורה "בסכת תשבו" חסר י', לשון יחיד³⁵.

הסוכה העליונה פוסלת את התחתונה אם היה גובהה (מעל סכך התחתונה) לפחות עשרה טפחים, ולא יותר מעשרים אמה, והיתה צילתה מרובה מחמתה, וקרקעיתה, שהוא סכך התחתונה, ראוי לשיבת סוכה על כל פנים בדוחק³⁶.

ישיבת סוכה

היושב בסוכה, צריך שישב תחת צל הסוכה, ולא יהיה אהל מפסיק בינו לבין הסכך, שאז נחשב הוא כיושב באהל, ולא בסוכה. ועל כן אין לישן תחת המטה בסוכה, אם יש תחתיה גובה של עשרה טפחים, שאז נחשבת היא כאהל³⁷. וכן כילה שעל המטה, פעמים שיש לה דין אהל, ומפסקת בסוכה, ונתבאר דיניה בשו"ע או"ח תרכז.

מצות ישיבת סוכה, שיהיה אדם אוכל וישן ודר בסוכה כל שבעת הימים כדרך שדר בביתו כל השנה³⁸.

מותר לאכול אכילת עראי חוץ לסוכה. וכל מיני משקים, וכן כל המאכלים חוץ מפת, כגון פירות ובשר וגבינה, אפילו קובע סעודתו עליהם, לעולם נחשבים אכילת עראי. וכן פת כשיעור ביצה, נחשבת אכילת עראי. אבל אם אוכל

33. שם א. 34. שם. 35. שם תרכח, א. 36. שם. ובשעה"צ תרכח, ה הביא מבכ"י שאם אין לעליונה מחיצות אינה פוסלת את התחתונה. אמנם בפמ"ג תרנג מ"ז ב החליט בזה לחומר. 37. שו"ע שם תרכז, א. 38. שם תרלט, א.

יותר מכביצה, חייב בסוכה. ותבשיל העשוי מחמשת מיני דגן, אם קובע עליו סעודתו, חייב בסוכה. ומי שמחמיר על עצמו שאינו שותה אפילו מים חוץ לסוכה, תבוא עליו ברכה³⁹.

אסור לישון אפילו שינת עראי חוץ לסוכה, כיון שאין קבע לשינה, שפעמים די לאדם בשינה של עראי⁴⁰.

כל שבעת הימים לומד בסוכה, ואם צריך לדקדק בלימודו ונטרד בסוכה, לומד חוץ לסוכה⁴¹. וכן מטייל ומספר עם חבריו בסוכה⁴².

חייב אדם מן התורה לאכול פת בלילה הראשון בסוכה. ודרשו זאת חז"ל בגזירה שוה ממצות אכילת מצה בליל פסח. ושאר כל הימים אינו חייב לאכול פת, ויכול לאכול אכילת עראי חוץ לסוכה, וכמו שנתבאר. ויוצא ידי חובת אכילה בלילה הראשון בכזית פת. אבל תבשיל ממיני דגן, אף אם קובע עליו, אינו יוצא בו ידי חובה בלילה הראשון⁴³.

האוכל אכילת קבע, שנתחייב בסוכה, מברך: "אשר קדשנו במצוותיו וציונו לישב בסוכה". ואין מברכים על שינה ועל שאר דברים שעושה בסוכה⁴⁴.

מלשון הפסוק "בסכות תשבו" דרשו חז"ל "תשבו – כעין תדורו", והיינו, שאין חייב אדם בישיבת סוכה, אלא כדרך שדר בביתו. ועל כן אמרו שהמצטער פטור מן הסוכה, כיון שגם בביתו אין אדם דר בדרך של צער⁴⁵.

ועל כן, מי שאינו יכול לדור בסוכה מפני הרוח, או מפני זבובים ופרעושים, או מפני הריח וכיוצא בזה, פטור מן הסוכה⁴⁶.

ומטעם זה, כשירדו גשמים ונכנסו לסוכה, ומצטער מחמת זה, פטור מיישיבת סוכה. ושיעור ירידת גשמים לפוטרו מאכילה בסוכה, בכדי שאם יפלו לתוך התבשיל, יפסל מאכילה⁴⁷. ולענין שינה, אף אם ירדו גשמים בפחות מכן, כל שמצטער בכך, פטור מן הסוכה⁴⁸.

דעת כמה מן הראשונים, שאין מצטער פטור מן הסוכה אלא בשאר הימים, אבל בלילה הראשון, שהאכילה בסוכה חובה היא, חייב לאכול כזית פת בסוכה אף אם הוא מצטער⁴⁹. ומכל מקום לא יברך על אכילה זו, כיון שיש מן הראשונים שפוטרים מצטער גם בלילה הראשון⁵⁰.

39. שם ב. 40. שם. 41. שם ד. 42. שם א. 43. שם ג, ובמשנה ברורה כא. 44. שם ח. 45. שם תרמ, ד. 46. שם. 47. שם תרלט, ה. 48. שם ז ברמ"א. 49. שם ה ברמ"א. 50. משנה ברורה שם לה.

הולכי דרכים פטורים גם הם מן הסוכה, ומאותו טעם שהמצטער פטור, שהרי אינו חייב בסוכה אלא כדרך דירתו בכל השנה, וגם בכל השנה אין דרכו לדור בבית⁵¹. ואינו צריך להמנע מללכת בדרכיו לעסקיו, כדרך שאינו נמנע מכך בשאר ימות השנה⁵².

ובלילה הראשון חייבים גם הולכי דרכים בסוכה, לדעת הפוסקים שגם המצטער חייב בלילה הראשון⁵³.

כלל הוא שהעוסק במצוה פטור מן המצוה. ועל כן שלוחי מצוה פטורים מן הסוכה, וכגון מי שהולך להקביל פני רבו, או ללמוד תורה, או לפדיון שבויים וכיו"ב⁵⁴. ואפילו אם נמצא הוא במקום ישוב, אינו צריך לטרוח אחר סוכה⁵⁵. וכן הממשש את החולה פטור מסוכה מטעם זה⁵⁶.

מצות סוכה היא מצות עשה שהזמן גרמא, ועל כן נשים ועבדים פטורים ממנה⁵⁷. קטן שאינו צריך לאמו, חייב בסוכה מדברי סופרים, כדי לחנכו במצוות. וכל שניעור משנתו וקורא אמה אמה, ואינו מפסיק לקרוא לאמו, נחשב כקטן הצריך לאמו. ושיעורו, כשמלאו לו חמש או שש שנים, כל אחד לפי חריפותו. ויש אומרים שבזמן שאביו עמו, שיעורו כבן ארבע או חמש שנים⁵⁸.

בחוץ לארץ חייבים בסוכה גם ביום שמיני, שהוא ספק שביעי לדידם. אבל אין מברכים אז על ישיבת הסוכה, כיון שנוהגים בו גם דיני שמיני עצרת, ונראה כסתירה אם יברך אז על ישיבת הסוכה⁵⁹.

מצות עשה ליטול לולב ומיניו בחג הסוכות, שנאמר (ויקרא כג, מ): "וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר, כַּפֹּת תְּמָרִים וְעֵנָף עֵץ עֵבֶת וְעַרְבֵי נָחַל, וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים".

פרי עץ הדר - זהו פרי עץ האתרוג.

כפות תמרים - זהו הלולב, והוא ענף הדקל כשהוא עדיין כמו שרביט, קודם שנפרדו העלים לכאן ולכאן.

51. שו"ע שם תרמ, ח. 52. רש"י סוכה כו, א ד"ה הולכי דרכים. 53. פמ"ג תרמ באשל אברהם טו. 54. שו"ע שם ז, ומשנה ברורה לה. 55. עיין משנה ברורה שם לח. 56. שו"ע שם ג, ומשנה ברורה ז. 57. שו"ע שם א. 58. שו"ע שב, ומשנה ברורה ד. 59. שו"ע או"ח תרסח, א, ועיי"ש באחרונים לענין שינה בסוכה בשמ"ע.

ענף עץ עבות – אלו ענפי ההדס.

וערבי נחל – הן ענפי ערבה.

ונקראת מצוה זו "מצות לולב", על שם הלולב שהוא הגבוה שבמינים אלו¹. ומצות לולב, ליטול לולב אחד, אתרוג אחד, שלשה הדסים ושתי ערבות.

ארבעה מינים אלו מעכבים הם זה את זה, שאם חיסר אחד מהם לא קיים מצוה כלל גם במה שנטל. אבל אם נטל את כולם, אף על פי שלא נטלם בבת אחת, אלא בזה אחר זה, יצא ידי חובה².

מצות לולב נוהגת מן התורה במקדש כל שבעת ימי הסוכות, ומחוץ למקדש ביום הראשון בלבד³. ומשחרב בית המקדש תיקנו חכמים ליטול לולב כל שבעה בכל מקום, זכר למקדש⁴.

מלשון הכתוב "ולקחתם לכם" למדו חכמים שאין אדם יוצא ידי חובתו אלא בלולב שלו. ואפילו לולב של שותפים, אין אחד מהשותפים יכול לצאת בו, אלא צריך שיהיה כולו שלו⁵. וכן שאר כל המינים. ומטעם זה אין יוצאים ידי חובה ביום הראשון באתרוג של טבל, כיון שיש לכהן וללוי זכות בו, ונחשב כאתרוג של שותפים⁶. ובשאר ימות החג בזמן הזה, שאין נטילת לולב אלא מדרבנן, יוצאים ידי חובה גם במינים שאולים⁷.

ומלשון "ולקחתם" דרשו חז"ל שתהיה הלקיחה תמה, והיינו שיהיו המינים שלמים, וכמו שיבואר. וגם בזה הקלו חז"ל, שכל שפסול משום שאינו שלם, יוצאים בו ידי חובה בשאר הימים בזמן הזה⁸.

ומלשון "הדר" שנאמר באתרוג למדו חז"ל שמינים אלו צריכים להיות מהודרים במראיהם, והיינו שלא יהיו פגומים, וכפי שיבואר. ואף על פי שלשון "הדר" נאמר באתרוג, הוקשו כל המינים זה לזה, וכולם צריכים להיות מהודרים. ודין זה נוהג בכל שבעת הימים⁹. ומטעם זה, כל אחד ממינים אלו, אם היה יבש – פסול. וכגון שיבשו רוב עלי הלולב, או עלי הערבה, או שיבשו רובו של האתרוג. ולענין הדס יבואר להלן.

1. עיין סוכה לז, א. 2. שו"ע או"ח תרנא, יב. 3. רמב"ם הלכות לולב ז, יג. 4. שם טו. 5. שו"ע שם תרנח, ז. 6. תוספות סוכה לה, א ד"ה אתיא ור"ן שם. ועיין תוספות פסחים לח, א ד"ה אתיא, דהיכא שמה שמפריש יהיה שלו, חשיב שפיר "שלכם". ודעת הרמב"ן דאתרוג של טבל כשר, וכן הסכים הריטב"א. ועיין ר"ן שמביא את הרמב"ן וחולק עליו. 7. שו"ע שם תרמט, ה. 8. שם. 9. שם ברמ"א. אכן המחבר שם העתיק כשיטת הרמב"ם והגאונים, שמכשירים בשאר הימים את הפסולים משום הדר. ועיין משנה ברורה שם מט.

כל אחד ממינים אלו, אם היה גזול בידו, אינו יוצא ידי חובה גם בשאר ימי החג, משום מצוה הבאה בעבירה¹⁰.

דיני הלולב

לולב שנתקשו עליו כעץ ואינם יכולים להתחבר עם השדרה – פסול¹¹.

לולב שנחלקו רוב עליו לארכם – פסול¹². וכן אם נחלק העלה האמצעי ברוב ארכו גם כן פסול, אפילו אם שאר העלים לא נחלקו¹³.

לולב שאין העלים מכסים את השדרה – פסול¹⁴.

לולב שנקטמו רוב עליו – פסול¹⁵.

לולב שנסדק לשנים, אם נתרחקו סדקיו זה מזה עד שנראה כשנים – פסול¹⁶.

לולב שנתעקם, עד שדומה למגל¹⁷, אם התעקם לפניו, דהיינו לצד שכנגד השדרה, או לאחד הצדדים – פסול. אבל אם התעקמה השדרה לאחוריה, כשר¹⁸.

הדס

ההדס צריך להיות "עבות", ולפיכך צריך שיהיו עליו חופים את עצו. והיינו, שיצאו לפחות שלשה עלים מקן אחד, כלומר, שיהיו בשורה אחת בשוה. והדס שאין שלשה עלים יוצאים בקן אחד נקרא הדס שוטה, ופסול¹⁹.

לכתחילה צריך להיות כל שיעור ההדס "עבות", ובדיעבד – די אם רוב שיעורו עשוי באופן זה²⁰.

הדס שנקטם ראשו – כשר²¹.

היו בענף ההדס פירות כמין ענבים, אם היו הענבים שחורות או אדומות, והיו מרובות מהעלים – פסול, ואם מיעטן – כשר²².

10. ואם דין מצהבב"ע הוי מדאורייתא או מדרבנן – נחלקו הראשונים, עיין באורך בשד"ח מערכת מ כלל עז אות ג. 11. רמ"א אור"ח תרמה, א. 12. שו"ע שם תרמה, ג. 13. שם ברמ"א. 14. שם ד. 15. כן מבואר ברא"ש, ובתוספות רא"ש, ובפסקי התוספות לסוכה כט, ב, וכן הובאה שיטה זו בריטב"א ובר"ן, ובודאי זו היא גם כונת התוספות כט, ב ד"ה נקטם, והטור אור"ח תרמה. ודלא כפי שהבינו האחרונים, עיין ביאור הלכה תרמה, ו ד"ה רוב. 16. שו"ע שם ז. 17. עיין בית יוסף אור"ח תרמה. 18. שו"ע שם ח. 19. שם תרמו, ג. 20. שם ה. 21. שם י, ועיין שם ברמ"א. 22. שם ב.

הדס שיבשו עליו, אם הקן העליון שבראש ההדס נשאר לח – כשר²³.

ערבה

הערבה כשרה גם אם אינה גדלה על הנחל²⁴.

ערבה שנשרו רוב עליה, או שנקטם ראשה – פסולה²⁵.

אתרוג

אתרוג שנחסר כל שהוא, פסול ביום הראשון, ובשאר הימים כשר²⁶.

ניקב נקב מפולש מעבר לעבר, פסול, אפילו אם לא נחסר²⁷.

אתרוג שניטלה פיטמתו, והוא הראש הקטן שבראש האתרוג, נחשב כחסר, ופסול ביום הראשון²⁸.

ניטל עוקצו, והוא העץ שתלוי בו האתרוג בעץ, אם ניטל כולו ונשאר במקומו גומא, נחשב כחסר²⁹.

עלתה על האתרוג חזזית – והוא כמין אבעבועות הגבוהות מהאתרוג – אם עלתה על רובו, פסול. ואם היתה החזזית בשנים או שלשה מקומות, פסול אפילו במיעוטו. ואם היתה על חוטמו של האתרוג – פסול אפילו במשהו. וחוטמו הוא ראש האתרוג, הקל מהמקום שמשם מתחיל להתקצר ולהתחדד³⁰.

שינוי מראה באתרוג דינו כחזזית, לפסול ברובו, או בשנים ושלשה מקומות, או בחוטמו אפילו במשהו. ושינוי מראה היינו שנשתנה האתרוג למראה שאינו רגיל בו, כגון שחור או לבן³¹.

אתרוג שלא נגמר פריו והוא עדיין ירוק, פסול. ואם ניכר בו שיחזור למראה אתרוג כשישהו אותו, כשר³².

23. שם ח, וכדעה קמא. 24. שו"ע שם תרמז, א. 25. שם ב. 26. עיין שו"ע שם תרמח, ב, ותרמט, ה ברמ"א. ומ"מ בעינן שישאר בו כשיעור, כמבואר בתוספות סוכה מו, ב, וברא"ש וטור סימן תרמט, ומשנה ברורה שם מג. וכן בעינן שישאר רובו, כמבואר ברמב"ן בהלכות לולב, ובריטב"א ובר"ן ובמאירי. (אמנם בתרומת הדשן מיקל בזה, וכמו שהביא המשנה ברורה תרמט, מג.) 27. עיין שו"ע שם תרמח, ב"ג. 28. שו"ע שם תרמח, ז. וי"א דפסול משום הדר, ולשיטתם פסול כל הימים, עיין משנה ברורה תרמט, לו. 29. שם תרמח, ח. 30. שם י. 31. שם טז ויב. 32. שם כא.

אתרוג עגול ככדור, או שגידלו בדפוס ועשאו כמין ברייה אחרת, פסול³³.

שיעור המינים

שיעור ההדס והערבה – לא פחות מטפחיים ומחצה, שהם עשרה אגודלים³⁴.

שיעור שדרו של לולב – לא פחות מי"ג אגודלים ושליש. ושדרו של לולב היינו עד מקום יציאת העלים העליונים³⁵.

שיעור האתרוג – לא פחות מכביצה³⁶.

כל דבר העומד לשריפה, נחשב שאין לו שיעור, ופסול. ועל כן אין יוצאים ידי חובה אם היה אחד מן המינים של אשרה או של עיר הנידחת, או שהיה האתרוג של ערלה³⁷.

לולב אין צריך אגד, אבל משום נוי מצוה, מצוה לאגוד את הלולב וההדסים והערבות ביחד בקשר גמור³⁸.

אין יוצאים ידי חובה בארבעת המינים, אלא דרך גדילתם, והיינו שיהיו ראשיהם למעלה ועיקריהם למטה³⁹.

מצוה ליטול אגודת הלולב ביד ימין, והאתרוג ביד שמאל⁴⁰.

כיון שנטל מינים אלו פעם אחת, יצא ידי חובת עיקר המצוה⁴¹. ומצוה לכתחילה לנענע הלולב ומיניו. וצריך לנענע לארבע רוחות השמים ולמעלה ולמטה⁴². וכן תקנו חכמים לנענע הלולב בשעת אמירת ההלל, בהודו לה' בתחילת הפרק ובסופו, ובאנא ה' הושיעה נא⁴³.

33. שם יח"ט. 34. שם תרנ, א. 35. שם. 36. שם תרמח, כב. 37. כן הוא שיטת התוספות סוכה לה, א ד"ה לפי שאין, דאתרוג של ערלה ושל תרומה טמאה פסול כל שבעה, משום דמיכתת שיעוריה. וכן היא דעת הריטב"א והר"ן והרמב"ן (במלחמות) והראב"ד (בהשגות לבעל המאור). אמנם דעת כמה ראשונים דאתרוג של ערלה לא מיפסל אלא ביום ראשון, והם, בעל המאור, והרי"ז, והשלמה, וכלבו ומאירי. וכן כתב במכתם בשם הראב"ד (וצ"ע). וכן משמע מרש"י במשנה. והיינו, דסבירא להו להנך רבוותא דלא אמרינן מיכתת שיעורא אלא באיסורי עבודה זרה, דמצוה לבערם. אבל ערלה, אף על פי שעומדת לשריפה, מכל מקום לא אמרינן בה כתותי מיכתת שיעורא, כיון דאין מצוה לבערה; כן בארו שיטתם בביאור הגר"א אה"ע קכד, ב, ובבית מאיר שם, ובחידושי חתם סופר וערוך לנר לסוכה לה, א, ובשו"ת אבני נזר תפט, ומנחת ברוך צט. ואתי אליבייהו סוגיית הגמרא לה, א כפשטה. וכן תרומה טמאה, כתב בתוספות רי"ד שם, דלא חשיבא כמיכתת שיעורה, כיון שמותר ליהנות בה דרך שריפתה. ולהרמב"ם שיטה אחרת בזה, דסבירא ליה דאתרוג של ערלה מיפסל כל ז' כיון שאסור באכילה (עיין הלכות לולב ח, ט), והיינו משום דלא חשיב פרי (כמו שכתב בפירוש המשניות). 38. שו"ע שם תרנא, א. 39. שם ב. 40. שם. 41. רמב"ם הלכות לולב ז, ט. 42. שו"ע שם ט. 43. שם ח.

מצות לולב נוהגת ביום ולא בלילה. וכל היום כשר ללולב⁴⁴.

מצות לולב היא מצות עשה שהזמן גרמא, ועל כן פטורים ממנה נשים ועבדים⁴⁵.

קטן היודע לנענע, אביו צריך לחנכו למצות לולב⁴⁶.

הנוטל לולב מברך: "אשר קדשנו במצוותיו וציונו על נטילת לולב"⁴⁷.

בשבת גזרו חכמים שלא ליטול לולב, שמא יעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים. ואפילו אם חל יום טוב ראשון בשבת, שמצותו מן התורה, גם כן אין נוטלים לולב⁴⁸.

בזמן שבית המקדש קיים נוטלים לולב ביום טוב ראשון שחל להיות בשבת בכל ארץ ישראל ובמקומות שידעו בודאי מקביעות יום ראש חודש. ולאחר חורבן בית המקדש אין לולב ניטל בשבת כלל, גם בארץ ישראל⁴⁹.

44. שם תרנב, א. 45. רמב"ם שם יט. 46. שו"ע שם תרנז. 47. שם תרנא, ה. 48. שם תרנח, א. 49. רמב"ם שם טזיז.

אישות ועריות

מצות עשה לפרות ולרבות, שנאמר (בראשית א, כח):
"פָּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹשֶׁהָ"

חייב כל אדם לישא אשה כדי לפרות ולרבות. ומצוה לישא כשהוא בן שמונה עשרה¹. וכיון שעברו עשרים שנה ולא נשא אשה הרי זה עובר ומבטל מצות עשה². ואם היה עוסק בתורה וטרוד בה, והיה מתירא מלישא אשה כדי שלא יטרח במזונות ויבטל מן התורה, הרי זה מותר להתאחר, והוא שלא יהא יצרו מתגבר עליו. ומי שחשקה נפשו בתורה תמיד ושגה בה כבן עזאי ונדבק בה כל ימיו ולא נשא אשה אין בידו עוון, אם אין יצרו מתגבר עליו³.

חיוב מצוה זו הוא עד שיהיה לו בן ובת, שנאמר "זכר ונקבה בראם". והוא שלא יהיה הבן סריס, או הבת אילונית⁴.

היו לו בן ובת ומתו, הרי זה חייב שוב במצוה⁵. ואם הניחו בנים, קיים פריה ורביה. והיינו דוקא אם הניח כל אחד מהם בן או בת. ואפילו אם הניחו שניהם בן, או שניהם בת, קיים פריה ורביה, כיון שבאו שני הבנים או שתי הבנות מבן ובת⁶. אבל אם היו לו בן ובת ומתו והניח אחד מהם זכר ונקבה לא קיים המצוה.

מקיים מצוה זו אפילו בבן ממזר, או חרש ושוטה⁷.

1. שו"ע אה"ע א, ג. ופשטות לשון השו"ע משמע דהיינו י"ח שנים שלימות, וכדעת הב"ח, ודלא כח"מ בשם המ"מ. והוסיף בשו"ע שמצוה מן המובחר לישא בן י"ג. ובפת"ש שם הביא דברי הברכ"י בשם מהר"ר יונה חסיד, דבדורות האלו נחלשו הטבעים ונשתנו הדורות, ואין ליהזר בזה ולהקדים לישא מבן י"ג. 2. רמב"ם הלכות אישות טו, ב. ועיין שו"ע ורמ"א שם לענין כפייה. 3. שו"ע שם ג"ד. 4. שם ה. 5. עיין מנ"ח א, יד, שכתב "אם מתו לא קיים מכאן ולהבא". ועיין לבוש אה"ע א, ז, שכתב דאפילו אם המיר הבן קיים פו"ר. 6. כשיטת רוב הראשונים ביבמות סב, ב, והם: רש"י ותוס' ורשב"א וריטב"א ומאירי. וכן כתבו הרבה אחרונים, עין אוצה"פ אה"ע א, לו. ובשו"ע שם ו סתם כדעת הרמב"ם, דבעינן שיניחו הבן והבת זכר ונקבה. ועיין ד"מ ו שכתב דזכר ונקבה הבאים משני זכרים אין פוטרים. ובאוצה"פ שם לז הביא בשם נתיבות לשבת שתמה על זה. 7. שו"ע שם ו בהגה. וברדב"ז ז, ב חולק על זה, עיין אוצה"פ שם לט.

היו לו בנים בעודו גוי ונתגייר, הרי זה קיים את המצוה⁸. ואע"פ שגר שנתגייר כקטן שנולד, מכל מקום לענין זה נחשבים הם כבניו, כיון שהיו מיוחסים אחריו בשעה שהיה גוי⁹. אבל אם היו לו בנים כשהיה עבד ונשתחרר, לא קיים את המצוה, כיון שאין הבנים מתייחסים אחריו אף כשהיה עבד¹⁰.

נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה, חייב להוציאה ולשאת אשה אחרת הראויה לילד, או ישא אשה על אשתו. ואם הלך בסחורה בתוך שנים אלו, או שהיה הוא או היא חולים, אין עולה להם זמן זה למנין עשר שנים¹¹. ואם הפילה, מונה עשר שנים מיום שהפילה¹². ואם עלה מחוץ לארץ לארץ, מונה עשר שנים מיום ביאתו לארץ¹³, שמא משום עוון ישיבת חוץ לארץ לא זכה להפקד, שתולים הדבר בכל דבר המונע מן ההריון¹⁴.

מצות פריה ורביה מוטלת על האיש, אבל אשה אינה מצווה במצוה זו¹⁵.

אע"פ שקיים אדם מצוה זו, מכל מקום אינו רשאי להבטל מפריה ורביה, שנאמר (קהלת יא, ו): "בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך, כי אינך יודע אי זה כשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים הם"¹⁶.

מצות לא תעשה שלא יהיה קדש וקדשה בישראל, שנאמר (דברים כג, יח): "לא תהיה קדשה מבנות ישראל ולא יהיה קדש מבני ישראל".

כפי פשוטו של הכתוב, הזהירה התורה בפסוק זה שלא תהיה בת ישראל קדשה, והיא אשה מופקרת, מקודשת ומזומנת לזנות, ולא יהיה בן ישראל קדש, והוא איש המזומן למשכב זכור¹⁷.

8. עיין בהגר"א שם יז דדעת כל הפוסקים דיוצא ידי המצוה אפילו אם לא נתגיירו בניו. ובשו"ע שם ז סתם כשיטת הרמב"ם, דאינו יוצא ידי המצוה אלא אם כן נתגיירו גם בניו. 9. עיין תוס' יבמות סב, א ד"ה רבי יוחנן. 10. שו"ע שם. 11. שו"ע שם קנה, ייא. 12. שם יב. 13. בית שמואל שם כו בשם הטור. 14. רש"י יבמות סד, א ד"ה מקץ עשר שנים וד"ה לפיכך. 15. שו"ע שם א, יג. 16. שם ח, מיבמות סב, ב. 1. רש"י לפסוק זה, וכן תרגם יונתן, וכן נראה מספרי, וכמו שכתב הרמב"ן. וכן פירש רש"י בסנהדרין פב, א ד"ה וזונה. והוסיף הרמב"ן שנראה מהספרי שהוא אזהרה לבית דין שלא יניחו אחת מבנות ישראל להיות קדשה, או אחד מבני ישראל להיות קדש. וכתב הרמב"ן שעל דרך הפשט יש לבאר דהקדש הוא המזומן לזנות עם נשים, ולא דוקא במ"ז. וכן נראה מתרגום יונתן, וכן פירש רשב"ם. ועיין רמב"ם ב"ס המ"צ לאוין שנ שכתב ד"לא יהיה קדש" בא לכפל אזהרה למשכב זכור. וברמב"ם הלכות אישות א, ד כתב "קודם מתן תורה היה אדם פוגע אשה בשוק אם רצה הוא והיא נותן לה שכרה ובוועל אותה על אם הדרך והולך לו, וזו היא הנקראת קדשה, משנתנה התורה נאסרה הקדשה שנאמר לא תהיה קדשה מבנות ישראל, לפיכך כל הבועל

וכן נאמרה עוד אזהרה בענין זה (ויקרא יט. כט): "אל תחלל את בתך להזנותה", ופירושו חז"ל שהכתוב מדבר במוסר בתו הפנויה לביאה שלא לשם קידושין².

ועוד למדו מכאן חז"ל אזהרה לביאת עבד ושפחה כנענים, שאין בהם תפיסת קידושין. ומתפרש "לא תהיה קדשה", לא תבעל בת ישראל לעבד, שזוהי ביאת זנות, כיון שאין קידושין תופסים לו בה. "ולא יהיה קדש", לא יבוא ישראל על שפחה. וכן תרגם אונקלוס. ואסרה התורה ביאת ישראל לשפחה, וביאת עבד לישראלית, אפילו באקראי, כשאינם מופקרים לזנות. שמאחר שאין שייכת בהם

אשה לשם זנות בלא קידושין לוקה מן התורה מפני שבעל קדשה. והראב"ד והמ"מ הבינו בדעת שחייב מלקות על ביאת זנות אפילו אם אינה מופקרת לזנות. אכן בהלכות נערה בתולה ב, יז מבואר ברמב"ם שהקדשה היא מי שהכינה עצמה לכך, בין מדעתה ובין מדעת אביה. אבל המפתה אשה בדרך מקרה אינו חייב עליה משום קדשה. וכתב הכס"מ שם שהרמב"ם בהלכות אישות סמך על מש"כ בהלכות נערה בתולה. וכן בהלכות איס"ב יח, ב כתב הרמב"ם: "וכן הבא על הפנויה, אפילו היתה קדשה שהפקירה עצמה לכל, אע"פ שהיא במלקות לא נעשית זונה". ומבואר גם מדבריו כאן שאין קדשה אלא במפקירה עצמה לכל. וכן כתבו הרבה אחרונים בדעת הרמב"ם, חידושי מהרי"ט ריש קידושין (הו"ד בבית שמואל אה"ע כו, ב), ועצמות יוסף בפתחה לקידושין, ולח"מ הלכות מלכים ד, והגר"א באה"ע כו, ח, ור"ד עראמה, וספר קובץ בהלכות אישות שם. אמנם הדבר קשה טובא לומר כדברי הכס"מ, שסמך הרמב"ם בהלכות אישות על מה שיכתוב בהלכות נערה בתולה. גם בספר המצוות (לאוין שנה) כתב הרמב"ם דחייב קנס הוא "כשיקרה שיפתה איש או יאנוס, אבל שיהיה הענין ברצון שניהם יחד ובהסכמה אין דרך לזה". ומבואר גם מלשונו שם שחייב גם אם אינה מופקרת ומזומנת, אם היה ברצון שניהם ובהסכמה. וכן במנין הלאוין כתב הרמב"ם "שלא תבעל אשה בלא כתובה וקדושין". ועוד קשה, דאם החיוב הוא רק במופקרת, אם כן איך שייך מלקות על ביאה זו, וכי במה חל עליה תורת "מופקרת" דליחייב עליה, והרי בכל רגע יכולה לחזור בה מהפקרותה, ומה מקשר ביאה זו לכלל הפקרתה. ולפיכך נראה יותר כביאור המרכה"מ (בהלכות איס"ב טו, ב), שאין חייב מלקות לדעת הרמב"ם אלא בביאה שהיא בדרך זנות, אבל ביאה שיש בה צד אישות, אפילו אם היא בדרך פתוי, אין חייבים עלה משום קדשה. ודקדק כן מלשון הרמב"ם בהלכות אישות, שכתב שקדשה היא אשה שפוגע בה בשוק ובוועל אותה על אם הדרך והולך לו. דזוהי ביאת זנות גמורה. וכן להלן הדגיש הרמב"ם "לפיכך כל הבועל אשה לשם זנות בלא קידושין", ולא הוה סגי ליה למימר דבועל אותה שלא לשם אישות. ולפי זה אתי שפיר דברי הרמב"ם, דחייב התורה הוא על ביאת זנות, אלא דבקדשה המופקרת הוה סתם ביאותיה ביאות זנות. ועיין מש"כ עוד בדעת הרמב"ם בתשובת הר"א בן הרמב"ם שהובאה בכס"מ הלכות איס"ב טו, ב, ומה שתמהו על דבריו במרכה"מ שם ובמעשה רוקח הלכות אישות שם. 2. תו"כ, הובא ברש"י לפסוק זה; סנהדרין עו, א. וברמב"ם בסה"מ"צ (לאוין שנה) כתב דבלאו זה נכפלה אזהרת "לא תהיה קדשה". ואש"ה לפי הבנת המרכה"מ ברמב"ם בהלכות אישות (שהובאה בהערה הקודמת), דכל ביאה שהיא לשם זנות בעלמא היא בכלל ביאת קדשה. ולפי הראשונים האחרים (שפירושו שאין קדשה אלא מופקרת לזנות), צ"ל דכשמוסר את בתו לביאה עושה אותה לקדשה. ובתו"כ הוסיפו עוד, "וכן המוסרת עצמה שלא לשם אישות". והובא גם כן בסה"מ"צ שם. ולדרך המרכה"מ הנ"ל אש"ה. ולשאר הראשונים צ"ל דמיירי דוקא במפקירה עצמה לכך, או דנימא דזהו רק בדרך אסמכתא לגזירת חז"ל על זנות של פנויה. ודעת הרמב"ן (בפירוש התורה) שאין אזהרה זו אלא במוסר את בתו לביאה של מי שאין לו קידושין בה שנעשית זונה בביאה זו. ועיין גור אריה.

תפיסת קידושין, הרי זו ביאה של קדשות. וישראל הבא על שפחה, או עבד הבא על בת ישראל, חייבים מלקות³.

ממזר, שאסור לבוא בקהל, מותר בשפחה⁴. וכן שאר פסולי קהל, עמונים ומואבים מצרים ואדומים, מותרים בשפחה⁵.

עבד עברי שמכרוהו בית דין, ויש לו אשה ובנים, מותר בשפחה כנענית, וכמו שנאמר (שמות כא, ד): "אם אדניו יתן לו אשה"⁶.

כפי שנתבאר, לא נאסרה בכתוב זה אלא קדשה המופקרת לזנות, או שפחה כנענית. אבל פנויה שאינה קדשה, אין ביאתה אסורה מן התורה. אמנם חכמים גזרו על כל ביאת זנות של פנויה, ואסרו אפילו יחוד עם פנויה⁷.

והמיחד לו אשה לחיות עמה כדרך איש ואשתו בלא קידושין (והיא הנקראת "פילגש"), יתבאר דינו להלן במצות קידושין.

מצות עשה של קידושי אשה, שנאמר (דברים כד, א): "כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבְעָלָהּ".

"קדושין" הוא מעשה קנין שעושה אדם באשה, שעל ידו נהיית היא לאשתו ונאסרת לכל העולם. ונחלקו הראשונים בגדרה של מצוה זו. לדעת הרמב"ם¹ צייתה התורה שכאשר רוצה אדם לשאת אשה, צריך הוא לקנות אותה תחילה, ורק

3. כן היא דעת רוב הראשונים, דיש איסור לאו בביאה של ישראל בשפחה, ועבד בבת ישראל, וכפשטות הסוגיות, ונקטו הראשונים שאזהרתם נלמדת מפסוק זה, וכתרגום אונקלוס. וכן כתב רש"י בהרבה מקומות (פסחים פח, ב ועוד), ותוס' (ב"ב יג, א ד"ה כופין, ועוד), ושאר ראשונים (עיין בהגר"א אה"ע טז, יב). אבל הרמב"ם (הלכות איסור"ב יב, יא"ג) כתב דאין בביאת שפחה מלקות מן התורה. ועיין משל"מ הלכות עבדים ג, ג, ובית שמואל אה"ע טז, ו. ועיין ע"ז לו, ב, דבבית דינו של שם גזרו על עו"כ הבא על בת ישראל. וצ"ע אמאי לא אסורה מדאורייתא בלאו דלא תהיה קדשה, ומ"ש מנבעלת לעבד דאין לו בה תפיסת קידושין. ואולי י"ל דכיון דבידו להתגייר ולקדשה לא חשיבא ביאת זנות לגמרי. ועיין תוס' פסחים סח, א בתחילת ד"ה לישא, דמבואר מדבריהם דגם השפחה מוזהרת על ביאת בן חורין, ודלא כהצל"ח ברכות כב, א. 4. שו"ע אה"ע ד, כ. 5. ירושלמי קדושין ד, ג, הובא ברשב"א יבמות עז, ב, עיין שעה"מ הלכות איסור"ב טו, ד, ומנחת חנוך תקסא, ה ורתקסג, ד. ועיין תוס' ב"ב יג, א ד"ה כופין, שכתבו דעבד אסור בנתינה, ולא דמי לממזרת. ולענין פצוע דכא אם מותר בשפחה, עיין בית שמואל ואב"מ אה"ע ה, ב, ומנ"ח תקנט, ו. 6. רמב"ם הלכות עבדים ג, ג"ד. ודעת הריטב"א דאף המוכר עצמו, וכן עבד שאין לו אשה ובנים, מותר בשפחה כנענית, אלא שאין האדון יכול לכופו על כך. ועיין באורך במשל"מ שם ובאחרונים. 7. שו"ע אה"ע כב, ב. 1. פ"א מהלכות אישות הלכה א"ב; סהמ"צ עשה ריג.

אחר כך תהיה לו לאשה?² ונמצא שהמיחד לו אשה לחיות עמה כדרך איש ואשתו מבטל בזה מצות עשה שציותה תורה לשאת אשה דוקא בקידושין (ואע"פ שאין בזה לאו של "לא תהיה קדשה", כיון שאינו בא עליה בדרך זנות³, אלא מיחד אותה לו בדרך אישות, מכל מקום עובר בזה על המצוה שציותה התורה לשאת אשה על ידי קידושין).

אמנם דעת הרא"ש⁴, שלא ציותה התורה לקדש אשה, ומותר מן התורה לחיות עם אשה גם בלא קידושין ("פילגש"ם⁵). ואין המצוה "לקדש אשה", אלא המצוה היא לדון דין הקידושין כפי משפטי התורה, באלו אופנים תהיה האשה מקודשת ובאלו אינה מקודשת. ובאותם אופנים שהאשה מקודשת, הרי היא נחשבת אשת איש ואסורה לכל העולם, וכפי שיתבאר.

האשה מתקדשת באחת משלש דרכים: כסף, שטר וביאה.

כסף - נותן לה כסף או שוה כסף, לא פחות משוה פרוטה, ואומר לה "הרי את מקודשת לי" או "הרי את מאורסת לי", וכיוצא בזה, לשון שמשמעה שקונה אותה לו לאשה. והבעל הוא שאומר לשון זו. ואם האשה היא שאמרה "הריני מקודשת לך", הרי זה ספק קידושין⁶.

בשטר - כותב על נייר או על כל דבר שירצה "הרי את מקודשת לי" או "הרי את מאורסת לי" או שאר לשון קידושין כיוצא בזה, ונותנו לה לשם קידושין⁷. ואפילו אין השטר שוה פרוטה⁸. וצריך לכתוב את השטר לשם האשה המתקדשת, כמו

2. כן מבואר בלשון הרמב"ם בהלכות אישות שם: "נצטוו ישראל שאם ירצה האיש לישא אשה יקנה אותה תחלה" וכו'. והרי זה כמצות עשה של זביחה, שכאשר רוצה לאכול בשר צריך לשחוט תחילה (וכן ביאר הרמ"מ שם בהלכה ד, ובריב"ש סימן שצח). ואזיל בזה הרמב"ם לששיטתו שם סוף פ"ג, דחשיב לברכת האירוסין כברכת המצוות, שצריך לברך אותה עובר לעשייתה, והמקדש הוא המברך. וכן היא גם דעת הריטב"א בכתובות ז, ב, שכתב שיש מצוה בקידושין (אלא שחלק על דברי הרמב"ם שכתב דברכת אירוסין היא ברכת המצוות). 3. כן היא פשוט לשון הרמב"ם שם הלכה ד, דאין הלאו של קדשה אלא כשבעל בדרך זנות, ולא במיחד אשה. וכן נקטו האחרונים באה"ע סימן כו, עי"ש בבית שמואל וח"מ ובהגר"א, ודלא כמש"כ הרמ"א שם. אמנם מדברי הרמ"מ שם משמע שנקט דגם במיחד אשה איכא לאו, וכן משמע מהשגת הראב"ד שם. ועיין לעיל בלאו דקדשה הערה 1. 4. כתובות פ"ק סימן יב. 5. וכ"נ מדברי הג"א שם, וכן היא דעת הראב"ד פ"א מהלכות אישות הלכה ד. וכן היא דעת הרמב"ן בסהמ"צ שורש ה, שכתב דהפילגש מותרת, "ואדוננו דוד ע"ה נשא מהן". ועיין רמ"ה סנהדרין כא, ב: "אם רצה ליחד אשה בלא כתובה ובלא קידושין מדאורייתא ש"ד, ורבנן הוא דגזור שלא יהו בנות ישראל הפקר". 6. רמב"ם הלכות אישות ג, ב. 7. פירוש, דצריך שידעו שמתקדשת בזה. אבל אין צריך אמירת הרי את מקודשת לי, כיון שכתוב לשון כזה בשטר, כדמשמע מלשון רש"י קידושין ב, א ורמב"ם שם ה"ג, וכ"כ בית שמואל בסימן לב ס"ק ג בשם הרא"ש. ועיין מאירי ריש קידושין, וריטב"א לדף ה. 8. שו"ע אה"ע לב, א. וכשר אפילו על איסורי הנאה, וכגט, וכמו שסתם הרמ"א סימן כח סעיף לא, וכתב שם

גט, ואם כתבו שלא לשמה פסול⁹. וכן צריכה גם האשה להסכים לכתיבת השטר, ואם כתבו שלא מדעתה הרי זו ספק מקודשת¹⁰.

ודין שטר זה כדין שטר גירושין, שצריך להזכיר בו שם האיש והאשה, ושלא יכתבנו על דבר המחובר לקרקע¹¹. ואין צריך לכתוב זמן בשטר קידושין¹².

בביאה – אומר לה "הרי את מקודשת לי בביאה זו" (או לשון קידושין כיוצא בזה) ובא עליה. ואפילו אם הערה בה ופירש מיד. אבל אם גמר ביאתו, מסתמא דעתו על גמר ביאה, ואינו קונה אותה עד שיגמור ביאתו, אלא אם כן פירש שדעתו לקנותה בהעראה בלבד. וקונה אותה בביאה בין כדרכה ובין שלא כדרכה¹³.

בכל אחד מאופני הקידושין האמורים, אין הקידושין חלים אלא אם כן נעשו בפני עדים כשרים¹⁴. והיינו, שנותן לה את הכסף או את השטר לקידושין בפני עדים, ואם מקדש בביאה – אומר את לשון הקידושין בפני העדים ומתיחד עמה בפניהם ובוועלה¹⁵.

קטנה ונערה מתקדשות על ידי אביהן. והיינו, שנותן כסף קידושין או שטר קידושין לאב לקדש בהם את בתו, או שבא עליה לשם קידושין מדעת האב. (והיינו כשהיא בת שלש שנים ויום אחד, שביאתה ביאה). ומשבגרה הבת אין לאביה רשות בה, והרי היא כשאר כל הנשים, שאינה מתקדשת אלא לדעתה¹⁶. ונקראת בוגרת כשעברו עליה ששה חדשים אחר שנעשית גדולה. ונקראת גדולה כשהיא בת שתיים עשרה שנה ויום אחד והביאה שתי שערות. וכל אותם ששה חדשים משהגדילה עד שתיבגר היא נקראת נערה¹⁷. וכל עוד היא קטנה או נערה ויש לה אב, אינה יכולה להתקדש בלא אביה. ואע"פ שכשהיא נערה נחשבת גדולה ובת דעת, מכל מקום התורה נתנה כל זכותה לאביה עד שתיבגר.

ומי שאין לה אב, יכולה להתקדש כשהיא גדולה, אע"פ שלא בגרה. וכן אם השיא האב את בתו ונתגרשה או נתאלמנה, יצאה מרשותו ואין לו עוד זכות בה, כיון שנשאת. ולפיכך אינו יכול עוד לקדש את בתו אע"פ שעדיין קטנה היא¹⁸. והבת יכולה להתקדש בעצמה לאחר שהגדילה.

בבהגר"א דכן עיקר. ודלא כמו שהביא בזה הרמ"א מחלוקת בסימן לב סעיף ד. וכן כתב בבהגר"א בסימן לב סוף ס"ק יג. 9. שו"ע שם. 10. שם. 11. שם סעיף ד במחבר לענין שם האיש והאשה, וברמ"א הביא מחלוקת לענין שטר במחבר, ועיי"ש בבהגר"א דאף הרשב"א חזר בו בחידושיו וכתב דלענין שטר קידושין מקשינן הויה ליציאה. ולענין שטר קידושין בעדי חתימה בלי עדי מסירה, עיין לח"מ פ"ג ה"ג ובאחרונים. 12. שם בהגה. 13. שו"ע שם לג, איב. 14. שם כו, א. 15. רמב"ם הלכות אישות ג, ה. 16. רמב"ם שם יאיב. 17. שם ב, איב. 18. שם ג,

המקדש אשה שאסורה עליו באיסור ערוה שחייבים עליו כרת, לא עשה כלום, שאין קידושין תופסים בעריות, חוץ מן הנדה, שקידושין תופסים בה¹⁹. ונשים שאסורות באיסור לאו או באיסור עשה, וכן שניות שגזרו חכמים לעריות, קידושין תופסים בהם²⁰.

המקדש גויה או שפחה כנענית, לא עשה כלום. וכן גוי ועבד שקידשו בת ישראל, אין קידושיהם קידושין²¹.

יכול אדם למנות שליח לקדש לו אשה. וכן האשה יכולה למנות שליח לקבל קידושין עבורה. וכן האב יכול למנות שליח לקבל קדושין עבור בתו הקטנה או הנערה. ויכול לתת כחו אפילו לבתו הקטנה שתקבל קידושין לעצמה²².

העושה שליח לקדש לו אשה, אין צריך למנותו בעדים. אבל אשה העושה שליח לקבל קידושיה (או אב העושה שליח לקבל קידושין לבתו), צריך למנותו בפני עדים²³.

המקדש על תנאי, אם נתקיים התנאי מקודשת, ואם לאו אינה מקודשת. ובלבד שיהיה התנאי כפי משפטי התנאים, ונתבאר דיניהם בשו"ע אה"ע סימן לח. ואם לא היה התנאי כפי משפטי התנאים, הרי תנאו בטל והקידושין חלים בלא תנאי.

קטן שקידש אין קידושיו קידושין. וגדול שקידש קטנה, אם יש לה אב והיא ברשותו, כבר נתבאר שאינה יכולה להתקדש אלא על על ידי אביה. ואם מת אביה או שיצאה מרשותו, כגון שנישאת ונתאלמנה או נתגרשה, תיקנו לה חכמים שיועילו בה קידושין מדעתה. והיינו דוקא אם יש בה דעת לשמור קידושיה, ומבינה מה הם קידושין²⁴. וקידושין אלו שהם מדרבנן אינם צריכים דוקא גט להתירה, אלא יכולה לצאת מבעלה במיאון כל עוד לא גדלה. והיינו, שתאמר בפני שנים שאינה רוצה בבעלה.

חרש וחרשת (דהיינו שאינם מדברים ואינם שומעים, שדינם כשוטים לכל דיני התורה) אין להם קידושין מן התורה. אבל חכמים תיקנו שיועילו בהם קידושין. והיינו, אפילו אם חרש קידש פקחת או פקח קידש חרשת. אבל שוטה גמור שקידש פקחת או פקח שקידש שוטה אין כאן קידושין כלל, לא מן התורה ולא מדרבנן²⁵.

אדם שקנה אמה עבריה יכול ליעד אותה לעצמו או לבנו ותהיה מקודשת לו בכך מבלי שיעשה בה מעשה קידושין. ויבואר במצות אמה עבריה.

יב. 19. שם ד, יב. 20. ולענין שומרת יבם, עיין יבמות צב, ב, ואבן העזר מד, ו. 21. רמב"ם שם טו. 22. שם ג, יד. 23. רמב"ם שם טו; שו"ע אה"ע לה, ג. ועיי"ש דעות אחרות. 24. רמב"ם שם ד, ז; שו"ע שם קנה, א"ב. ועיי"ש השיעור מתי מתקדשת לדעתה. 25. רמב"ם שם ט.

האשה שנתקדשה באחד מאופני הקידושין, נחשבת כאשת איש גמורה אע"פ שלא נבעלה ולא נכנסה לבית בעלה, והבא עליה חייב מיתת בית דין, ואינה יוצאה מתחת בעלה אלא על ידי גט או מיתת הבעל²⁶. אמנם אין הבעל יורש אותה, ואם היה כהן אסור לו להטמא לה, עד שתכנס עמו לחופה. וכן כל החיובים ההדדיים שבין איש לאשתו (כגון זכות האשה למזונות מבעלה, וזכות האיש במעשה ידי אשתו) אינם חלים עד שתכנס לחופה²⁷.

המקדש אשה, בין על ידי עצמו ובין על ידי שליח, מברך המקדש או אחד העומדים שם ברכת אירוסין: אשר קדשנו במצוותיו וציונו על העריות, ואסר לנו את הארוסות לנו והתיר לנו הנשואות לנו על ידי חופה וקידושין, בא"י מקדש עמו ישראל על ידי חופה וקדושין²⁸.

מצות לא תעשה שלא למנוע מאשתו שאר כסות ועונה, שנאמר (שמות כא, י): "שְׂאֵרָה כְּסוּתָהּ וְעִנְתָּהּ לֹא יִגְרַע".

לשיטת הרמב"ם¹ נאמר בפסוק זה חיוב האיש לאשתו במזונות, כסות ועונה, וכמו שפירשו חז"ל, "שארה", אלו מזונות, כסותה כמשמעו, עונה, לבוא עליה כדרך כל הארץ. ולשיטה זו חיוב מזונות וכסות לאשתו הוא מן התורה. וכן היא דעת עוד ראשונים².

אבל יש אומרים שחיוב המזונות והכסות הוא מדרבנן, ורק חיוב העונה הוא מדאורייתא. וכל הפסוק מתפרש על חיוב העונה, לנהוג בקירוב בשר ובכסות המטה כדרך איש ואשתו³.

כיצד חייב במזונותיה, אוכלת ושותה ממה שהוא אוכל ושותה. ואם כל בני משפחה רגילים בגדולות צריך להנהיגה כן, כדרך בני משפחה⁴.

כסותה כיצד, נותן לה בגדים הראויים לה בימות החמה ובימות הגשמים, לפי עשרו. ובכלל הכסות, כלי תשמישיה, כגון מטה וכלי אכילה, וכן מדור לישב בו. וכן חייב ליתן לה תכשיטים כפי הראוי לה⁵.

26. שם א, ג. 27. עיין רמב"ם הלכות אישות יב, א, "כשנושא אדם אשה... יתחייב לה בעשרה דברים ויזכה בעשרה דברים". 28. שו"ע שם לד, א. 1. הלכות אישות יב, ב. 2. רש"י בפירוש החומש; רשב"א, הובא במ"מ שם; העיטור ערך מרד; שו"ת מהר"ם מרוטנבורג ד"פ רלב. 3. רמב"ן בפירוש החומש; רא"ש כתובות יג, ו; ר"ן כתובות יז, א מדפי הרי"ף ד"ה ובגמ'; ריטב"א שם מה, א; תוספות שם ע, ב ד"ה שנישאו; רא"ה כתובות מז, ב ד"ה חייב. ולדעת השאילתות. מזונות מדרבנן וכסות מן התורה. 4. שו"ע אהע"ז ע, א, ועי"ש עוד. 5. שם עג,

עונתה, כל אחד כפי כחו וכפי מלאכתו.⁶ וחייב לפקדה בליל טבילתה, ובשעה שהוא יוצא לדרך.⁷ ומלבד שלשה אלו, תיקנו חכמים עוד שבעה דברים שאדם חייב לאשתו. ואלו הם:

כתובה – צריך לכתוב לה שטר כתובה כשישאנה, שתגבנו אם ימות או יגרשנה. וכמה כותב לה, לבתולה מאתים זוז, ולבעולה מאה זוז. ואם רצה להוסיף מוסיף.⁸ וטעם תקנה זו, כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה.

לרפאותה – אם חלתה חייב לרפאותה, בין רפואה שיש לה קצבה ובין רפואה שאין לה קצבה.⁹

לפדותה – אם נשבת חייב לפדותה.¹⁰

לקבורה – אם מתה בחייו חייב לקבורה ולטפל בכל צרכי קבורתה, וכן לעשות לה מספד, לפי כבודו ולפי כבודה.¹¹

מזונות אלמנה – אלמנה ניזונת מנכסי הירושה כדרך שהיתה ניזונת בחייו, במזונות, כסות, כלי תשמיש ומדור.¹² וחייבים היורשים לזון אותה כל ימי אלמנותה, עד שתתבע כתובתה.¹³ ואם נתארסה הפסידה מזונותיה.¹⁴

מזונות הבנות – בנותיו ניזונות מנכסיו לאחר מותו עד שיתארסו או עד שיבגרו.¹⁵

כתובת בנין דכרין – שיהיו בניו הזכרים יורשים כתובת אמן. וכגון שנשא כמה נשים, ומתו בחייו, ואחר כך מת הוא, הרי הבנים הזכרים של כל אחת מן הנשים יורש כתובת אמו, ואחר כך חולקים את הנכסים הנשארים בשוה בין כל היורשים.¹⁶

מצות עשה לעשות לסוטה כתורת הקנאות הסדורה
 בתורה, שנאמר (במדבר ה, יב ואילך): **"אִישׁ אִישׁ פִּי
 תִשָּׂה אִשְׁתּוֹ וּמַעַלָּה בּוֹ מַעַל... וְהֵבִיא הָאִישׁ אֶת אִשְׁתּוֹ
 אֶל הַכֹּהֵן" וגו'.**

מי שקינא לאשתו, דהיינו שהתרה בה שלא תיסתר (תתיחד) עם פלוני, ועברה על קינויו ונסתרה עמו, נאסרת על בעלה עד שיעשה לה בעלה את סדר מעשה הסוטה האמור בתורה, ותתברר טהרתה.

א"ד. 6. שם עו, א. 7. שם ד. 8. שם סו, א וז. 9. שם עט, א. 10. שם עח, א. 11. שם פט, א. 12. שם צד, א. 13. שם צג, ג. 14. שם ז. 15. שם קיב, א. 16. שם קיא, א.

אין אשה נאסרת על בעלה בסתירתה, אלא אם כן קינא לה בעלה בפני שני עדים, ונסתרה בפני שני עדים כשיעור טומאה, שהוא כדי לצלות ביצה ולגומעה¹.

כל אדם שקינא לה בעלה ממנו, הרי זו נאסרת עליו אם נסתרה עמו, אפילו אם היה אביה או אחיה או גוי או עבד². אבל אם קינא לה מקטן פחות מבן תשע שנים ויום אחד, או מבהמה, אינה נאסרת עליו³.

יש נשים שנאסרו על בעליהן בסתירתן, אבל אינן ראויות לשתות את המים והן אסורות על בעליהן לעולם, ויוצאות ללא כתובה. ואלו הן:

(א) אשה שנסתרה לפני שבעלה בא עליה, אינה שותה, שנאמר "ויתן איש בכ את שכבתו מבלעדי אישך", שקדמה שכיבת הבעל לשכיבת הבעול⁴.

(ב) ארוסה, אע"פ שבעלה בא עליה בבית אביה שלא לשם נישואין, אינה שותה, שנאמר "אשר תשטה אשה תחת אישה"⁵.

(ג) קטנה, שאינה "אשה"⁶.

(ד) אשה שהיא סומא, או שהיה בעלה סומא. שנאמר "ונעלם מעיני אישה", פרט לאשת סומא, והקישו התורה אשה לאיש, שנאמר "אשה תחת אישה"⁷.

(ה) חגיגת, או אשת חיגר, שנאמר "והעמיד הכהן את האשה", פרט לחיגרת, והוקש האישי לאשה⁸.

(ו) אילמת או אשת אילם, שנאמר "ואמרה האשה אמן אמן"⁹.

(ז) חרשת שאינה שומעת, או אשת חרש, שנאמר "ואמר אל האשה", פרט למי שאינה שומעת¹⁰.

(ח) אשה שאחת מידיה כרותה, עקומה או יבשה שאינה יכולה ליקח בה, וכן אם היה בעלה כן, שנאמר "ונתן על כפיה"¹¹.

אשה שהיתה אסורה לבעלה, אינה שותה. בין שהיתה אסורה עליו מן התורה, ובין שהיתה אסורה עליו מדרבנן. שנאמר "כי תשטה אשתו", בראויה לאישות הכתוב מדבר¹².

1. רמב"ם הלכות סוטה א, ב.2. וכן שחוף, והוא מי שאינו מתקשה. רמב"ם שם. ובתוספות (סוטה כו, ב ד"ה שחוף) כתבו בשם ר"ח שאינו בועל כדרכו ואינו מזריע. ועיין בית שמואל סימן כ ס"ק ה, ובית הלוי ח"ב סימן מ ס"ק ה. ומקנא לה משנים כאחד – רמב"ם שם ג, עפ"י הירושלמי. ועיין משל"מ. 3. רמב"ם שם ו. ולדעת התוס' סוטה שם ד"ה אבל נתמעט אף קטן יותר מבן ט' שנים ויום א'. אמנם האחרונים הביאו מהמדרש כדברי הרמב"ם. ועיין ביה"ל שם ס"ק ט' שכתב להצדיק שיטת הרמב"ם. 4. רמב"ם שם ב, ה. 5. שם ג. 6. שם. 7. שם. 8. שם. 9. שם. 10. שם. 11. שם. 12. רש"י סוטה כד, א ד"ה לא שותות. ולשיטת הרמב"ם (שם ט) זהו משום שאין האיש מנוקה מעוון.

אם בא הבעל על אשתו לאחר שנסתרה ונאסרה עליו, אין המים בודקים את אשתו, ואינה שותה, שנאמר "ונקה האיש מעון", בזמן שהאיש מנוקה מעוון המים בודקים את אשתו, אבל אם אין האיש מנוקה מעוון אין המים בודקים את אשתו¹³. וכן אם היתה בו עבירה של ניאוף, אין המים בודקים את אשתו¹⁴. ולפיכך הפסיק רבן יוחנן בן זכאי בסוף ימי הבית השני את שתיית המים המרים, מפני שרבו המנאפים¹⁵.

אם מחל הבעל על קינויו לפני שנסתרה, קינויו מחול, וכאילו לא קינא לה. אבל לאחר שנסתרה אינו יכול למחול¹⁶.

אשה שקינא לה בעלה, ולאחר מכן נסתרה עם האיש שקינא לה בעלה ממנו, ובא עד אחד והעיד עליה שנבעלה בפניו לזה שקינא לה ממנו, הרי זו אסורה על בעלה לעולם, ואינה שותה, ויוצאת בלא כתובה. שנאמר "ועד אין בה", והרי יש בה עד¹⁷. ואפילו אשה או עבד או קרוב או פסול לעדות מחמת עבירה מדרבנן כשרים לעדות זו¹⁸.

אשה שקינא לה בעלה ונסתרה, אין כופים אותה לשתות. אלא, אם הודתה ואמרה נטמאתי, תצא בלא כתובה ואסורה על בעלה לעולם ואינה שותה. וכן אם אמרה איני טמאה ואיני שותה, אין כופים אותה לשתות, ותצא בלא כתובה. וכן אם אמר בעלה איני רוצה להשקותה, הרי זו אינה שותה, ונוטלת כתובתה ויוצאת, והרי היא אסורה עליו לעולם¹⁹. ואינה שותה אלא אם כן רצו שניהם בכך, כדי לברר הדבר ותוכל להשאר תחת בעלה.

כל אשה שקינא לה בעלה ונסתרה ולא שתתה מים המרים, בין מפני שלא רצה בעלה להשקותה, בין מפני שלא רצתה היא לשתות, או שבא לה עד טומאה, או שהודתה, או שלא היתה ראויה לשתות, הרי זו אסורה על זה שנתיחדה עמו כדרך שהיא אסורה על בעלה²⁰.

13. סוטה כח, א וברש"י שם ד"ה בזמן. ולשיטת הרמב"ם (שם ח), אם בא האיש ביאה אסורה מימיו אחר שהגדיל אין המים בודקים את אשתו. ועיין רמב"ן במדבר ה, כ, ומאירי סוטה מז, ב ובמשל"מ שם באורך. 14. עיין רש"י סוטה מז, ב ד"ה מנוקה מעון. ועיין קרן אורה סוטה כח, א, ומרומי שדה שם מז, ב, שביארו כן שיטת רש"י, דדוקא עבירה של ניאוף מונעת שתיית המים. אבל אלמנה לכ"ג וכיו"ב לא חשיבא עבירת ניאוף. 15. סוטה מז, א"ב. 16. רמב"ם שם א, ז. 17. רמב"ם שם יד. ומשמע מהרמב"ם דסגי במה שמעיד שנבעלה לו, אפילו אם לא היתה הבעילה באותה סתירה. אמנם רש"י (ב, א ד"ה אבל בטומאה, ועוד) ס"ל דרק אם העד מעיד שנטמאה בסתירה זו. ועיין משל"מ לרמב"ם שם באורך. 18. רמב"ם שם טו. 19. שם ב, א. 20. שם יב.

סדר השקאת הסוטה

בעל שקינא לאשתו ונסתרה על פי עדים, מוליכה לבית דין שבעירו ואומר להם: אשתי זו קנאתי לה מפלוני ונסתרה עמו, ואלו עדי, והרי היא אומרת שהיא טהורה, ואני רוצה להשקותה לבדוק הדבר. ובית דין שומעים דברי העדים ומשלחים אותו לירושלים, שאין משקים את הסוטה אלא בית דין הגדול של שבעים זקנים במקדש. ומוסרים לו שני תלמידי חכמים לשומרו שמה יבוא עליה קודם שתייה, שהרי נאסרה עליו עד שתשתה²¹.

הגיעו לירושלים, בית דין הגדול מאיימים עליה כדרך שמאיימים על עדי נפשות, ומפחידים אותה פחד גדול, ומדברים על לבה שתודה במעשיה ולא תמות משתיית המים המרים.

אם אמרה נטמאתי, או איני שותה, יוצאת בלא כתובה והולכת. ואם עמדה בדיבורה שהיא טהורה, מביאים אותה לשער המזרחי של העזרה, שהוא מכון כנגד קדש הקדשים. וכמו שנאמר "והעמיד הכהן את האשה לפני ה'", וזהו השער המזרחי, שהוא "לפני ה'"²².

וקודם שמביאים אותה לשער המזרח, מעלים אותה ומורידים אותה ומקיפים עמה, כדי ליגעה עד שתקצר נפשה, אולי תודה²³.

לא היתה מתכסה בבגדיה הנאים, אלא בבגדים שחורים. ומסירים ממנה את כל תכשיטיה. וכל הרוצה לראות יבוא ויראה. והנשים הנמצאות שם חייבות לבוא ולראותה, שנאמר (יחזקאל כג, מח): "וַיִּנְסְרוּ כָל הַנְּשִׁים וְלֹא תַעֲשִׂינָה כְּזִמְתְּכָנָה"²⁴.

מביא²⁵ כלי חרס חדש, שלא נעשה בו מלאכה מעולם, ונותן לתוכו חצי לוג מים מן הכיור, ונכנס עמו להיכל. ומקום היה בהיכל אמה על אמה לימין הנכנס, ובו טבלה של שיש וטבעת קבועה בה. מגביה את הטבלה, ולוקח עפר מקרקע המשכן ונותנו על פני המים כדי שיראה על פני המים. ונותן לתוך המים דבר מר, כגון לענה וכיוצא בה, שנאמר "מי המרים"²⁶.

21. שם ג, א. 22. סוטה ח, א. וברמב"ם (ג, ד) כתב ש"מביאין אותה כנגד שער המזרח מבחוץ". 23. רמב"ם שם ג. 24. שם ד"ה. 25. כסדר הפרשה, וכמש"כ תוס' יז, ב ד"ה קודם, כסדר הפרשה עיקר, ולא סדר המשנה, שהקדימה פריעת הראש ונתינת המנחה על כפיה. והרמב"ם כתב דלא כסדר הפרשה ולא כסדר המשנה, והקדים ההשבעה וכתבת המגילה לנתינת העפר על המים. ועיין משל"מ ג, א, וכס"מ שם יא, ותויו"ט פ"ב מ"א. 26. רמב"ם שם ג,

ואחר כך בא אליה כהן ואוחז בבגדיה וקורעם עד שיגלה את לבה, ומגלה את שערה וסותר את קליעותיה כדי לנוולה. ומביא חבל העשוי מסיבי הדקל וקושרו למעלה מדדיה, כדי שלא יפלו הבגדים ונמצאת ערומה²⁷.

אחר כך מביא עשירית האיפה קמח שעורים למנחה משל הבעל, ונותנו בתוך סל העשוי מסיבי הדקל, ונותנו על ידה כדי ליגעה²⁸.

וכל זמן שפורע את ראשה ונותן המנחה על ידיה, יהיו המים בפניה ביד הכהן, שנאמר "וביד הכהן יהיו מי המרים המאריים"²⁹.

אחר כך³⁰ משביעה הכהן בשבועת האלה האמורה בתורה, "אם לא שכב איש אותך וגו' ואת כי שטית תחת אישך וגו' יתן ה' אותך לאלה ולשבעה בתוך עמך בתת ה' את ירכך נפלת ואת בטנך צבה, ובאו המים המאריים האלה במעיך לצבות בטן ולנפל ירך". ואומר לה כן בלשון שהיא מכרת. והיא אומרת "אמן אמן", בלשון שהיא מכרת³¹.

ויכול הבעל לגלגל עליה בשבועה זו שלא זינתה עם איש זה שקינא לה ממנו, ולא עם איש אחר, וכן שלא זינתה עם איש משנתארסה³². והיא אומרת אמן אמן על כל מה שגלגל עליה, על האלה ועל השבועה³³. ואם זינתה עם אחד מאלו שהשביע אותה עליהם, המים בודקים אותה.

אחר כך מביא מגילה של עור מבהמה טהורה, כעור של ספר תורה, וכותב עליה את הדברים שהשביע אותה, אות באות ומלה במלה, וכותב את השם ככתבו. וכותב רק את האלה והשבועה, ואינו כותב "והשביע הכהן את האשה" וגו', ואינו כותב "ואמרה האשה אמן אמן". וכותב בלשון הקדש, ובדיו, ואינו נותן קנקנתום בדיו, כדי שיהיה ראוי להמחק. וצריך שיכתוב את המגלה לשמה של אשה זו, כמו גט³⁴.

מגילת סוטה שכתבה בלילה, פסולה. כתבה למפרע, שלא כסדרה הכתוב בתורה, פסולה. כתבה קודם שתקבל עליה את השבועה, פסולה. כתבה בלא שרטוט, פסולה. וצריך שיכתבנה כהן שהוא גדול בשנים. ואם כתבה ישראל או קטן פסולה³⁵.

אחר כך מוחק את המגילה לתוך המים. וצריך שימחקנה לשם אשה זו. וימחוק יפה יפה, עד שלא ישאר במגלה רושם הניכר³⁶. ואחר כך משקה אותה את המים.

קודם שנמחקה המגילה, אם אמרה "טמאה אני", או "איני שותה", פוטרים אותה, וגונזים את מגילתה. ואחר שנמחקה המגילה, אם אמרה "טמאה אני" פוטרים

ט"י. 27. שם יא. 28. שם יב. 29. שם יד. 30. כסדר הפרשה, וכנ"ל הערה 25. 31. רמב"ם שם ז. 32. שם ד, יז. והרמב"ם נקט שם כר"מ, שיכול לגלגל עליה גם זנות שלהבא. ועיי"ש בראב"ד ובכס"מ. 33. עיין מתני' יח, א"ב. 34. רמב"ם שם ג, ח. 35. שם ד, ז"ט. 36. שם ג, י.

אותה וגונזים את מגילתה. אבל אם אמרה "איני שותה", מערערים אותה ומשקים אותה בעל כרחיה³⁷.

גם לאחר ששתתה את המים, עדיין אין המים בודקים אותה, עד שתקרב מנחתה, שנאמר בה "מזכרת עון". ואם תודה קודם הקרבת המנחה, אין המים בודקים אותה³⁸.

נוטל את המנחה מהסל שבידיה, ונותנו לתוך כלי שרת. ואינו נותן עליה שמן ולבונה³⁹. ויתבאר במצוה הבאה. ונותן את כלי השרת עם המנחה על ידיה, וכהן מניח ידו תחתיה, ומניפה במזרח כשאר כל התנופות, מוליך ומביא ומעלה ומוריד. ואחר שמניף מגיש המנחה לקרן דרומית מערבית של מזבח כשאר מנחות של יחיד, וקומץ, ומקטיר הקומץ, והשאר נאכל לכהנים כשיירי המנחות⁴⁰.

אם טהורה היא, יוצאת והולכת לה, והרי היא מותרת לבעלה. ואם טמאה היא, מיד פניה מוריקות ועיניה בולטות והיא מתמלאת גידים, ומוציאים אותה מיד מהעזרה. ותחילה בטנה צבה ואחר כך תיפול ירכה ותמות⁴¹.

באותה שעה שתמות היא, ימות גם הנואף שמחמתו שתתה את המים בכל מקום שהוא, ויארעו לו מאורעות שאירעו לה, לצבות בטן ולנפיל ירך.

אם היה לסוטה זכות של תלמוד תורה, הרי זו תולה לה, ואינה מתה מיד אלא נימוקת והולכת, וחלאים כבדים באים עליה עד שתמות אחר שנה או שנים או שלש, לפי זכותה. ולסוף היא מתה בצביית בטן ובנפילת איברים⁴². וזכות של תורה, היינו כגון שטורחת על בניה להביאם לבית הספר לקרוא מקרא ולשנות משנה, וממתינה לבעלה שיוצא לעיר אחרת ללמוד תורה⁴³.

סוטה ששתתה והיתה טהורה, הרי זו מתחזקת, ופניה מזהירות, ואם היה בה חולי יסור, ותתעבר ותלד זכר, ואם היה דרכה לילד בקושי תלד במהרה, היה דרכה לילד נקבות תלד זכרים⁴⁴.

סוטה שנסתרה ויש לה עדים שנטמאה, אין המים בודקים אותה, אפילו אם לא באו העדים והעידו קודם ששתתה. ולמדו זאת ממה שנאמר "ואם לא נטמאה האשה וטהרה היא", "טהרה", ולא שיש לה עדים במדינת הים⁴⁵.

ולפיכך, סוטה ששתתה ולא אירע לה דבר, ואחר כך באו עדים שנטמאה, תצא בלא כתובה ואסורה לבעלה. שכן מה שלא בדקוה המים, זהו מפני שהיו עדים

37. שם ד, ד. 38. רש"י סוטה יד, ב ד"ה משקה. 39. רמב"ם שם ג, יג. 40. שם טו. 41. שם טז. 42. שם כ. 43. סוטה כא, א וברש"י. 44. רמב"ם שם כב. 45. סוטה ו, ב.

על טומאתה⁴⁶. ולדעת הרמב"ם⁴⁷, זהו דוקא אם היו שני עדים על טומאתה. אבל עד אחד, אע"פ שנאמן הוא על טומאתה קודם שתשתה, אבל אם כבר שתתה אין עד אחד נאמן בה. אבל דעת התוספות⁴⁸ שאפילו אם היה עד אחד על טומאתה, אין המים בודקים אותה.

מצות לא תעשה שלא ליתן שמן על מנחת הסוטה,
שנאמר (במדבר ה, טו): "לא יצק עליו שֶׁמֶן".
ומצות לא תעשה שלא ליתן עליה לבונה, שנאמר (שם):
"ולא יתן עליו לבנה".

הנותן שמן או לבונה במנחת הסוטה, חייב מלקות. ודיני איסורים אלו כדיני האיסורים לתת שמן ולבונה במנחת חוטא.

מצות עשה של גירושי אשה, שנאמר (דברים כד, א): "פי
קח איש אשה ובִּעְלָהּ, וְהָיָה אִם לֹא תִמְצָא חֵן בְּעֵינָיו
פִּי מִצָּא בָּהּ עֵרוֹת דְּבָר, וְכָתַב לָהּ סֵפֶר פְּרִיֹת וְנָתַן
בְּיָדָהּ וְשִׁלְחָהּ מִבֵּיתוֹ".

אין אשה מתגרשת אלא על ידי כתב שיגיע אליה מאת הבעל, שכתוב בו ענין הגירושין. וכתב זה נקרא "גט".

הגט

הגט נכתב על כל דבר, נייר, קלף, חרס, מתכת וכו'.⁴⁹ ואין כותבים גט על דבר המחובר לקרקע, אפילו אם יתננו לה כמו שהוא מחובר, מפני שצריך לקיים "ונתן בידה"⁵⁰.

46. רמב"ם שם כג, ועיי"ש. ולדעת רש"י (סוטה ו, א ד"ה סוטה) מיירי דוקא כשהעידו העדים מזה שקינא לה בעלה ממנו. ועייין משל"מ הלכות סוטה א, יד ד"ה וראיתי לרש"י. 47. שם. 48. סוטה ו, א ד"ה ושבאו. ועייין משל"מ הלכות סוטה ג, כג; חידושי הגרי"ז סוטה ו; קהלות יעקב סוטה ב. 1. אה"ע קכד, ב. 2. שם ד.

וכן אם כתב על דבר המחובר ותלשו ונתן לה, פסול, שנאמר "וכתב... ונתן", מי שאינו צריך דבר אחר בין כתיבה לנתינה, יצא זה שצריך קציצה בין כתיבה לנתינה³.

כותבים גט על יד של עבד, ונותן לה את העבד, או על קרן של פרה, ונותן לה את הפרה. אבל אם קצץ את הקרן מהפרה לאחר כתיבתו, פסול, כיון שמחוסר קציצה בין כתיבה לנתינה⁴.

כותבים גט בכל דבר שרישמו עומד, כגון דיו וסיקרא וכיוצא בזה⁵. וכן אם חקק גט על גבי לוח או אבן וכיוצא בזה, כשר⁶.

צריך לכתוב בגט לשון המורה על כך שהאשה משולחת ממנו. וכגון הרי את משולחת, הרי את מגורשת, הרי את לעצמך, הרי את מותרת לכל אדם. אבל אם כתב לה איני בעלך, איני אישך וכיוצא בזה, אינה מגורשת, שנאמר "ושלחה", ולא שישלח את עצמו⁷.

ויש להוסיף ולכתוב בגט לשון המורה שהוא מגרש אותה בגט זה, ולא בדיבור בלבד. ולפיכך מוסיפים בגט "ודין די יהוי ליכי מינאי ספר תירוכין" (וזה יהיה לך ממני ספר גירושין)⁸.

כותבים את הגט בכל כתב ובכל לשון. ונהגו לכתבו בלשון ארמית וכתב אשורי⁹. **הגט** צריך להכתב לשם גירושין, ולשם האשה המתגרשת, ולשם האיש המתגרש. ולפיכך אם כתב סופר גט להתלמד, ובא הבעל ומצא שכתוב בו שמו ושם אשתו, פסול לגרש בו. וכן אם כתב אדם גט לאשתו ונמלך, לא יוכל ליתנו לאדם אחר ששמו כשמו ושם אשתו כשם אשתו¹⁰.

הגט צריך להכתב על ידי הבעל או על ידי שלוחו¹¹. וצריך הגט להיות של הבעל, כדי שיתננו לה משלו¹². ומעיקר הדין היה צריך שכר הסופר להיות מוטל על הבעל. אלא שתיקנו חכמים שתתן האשה את שכר הסופר, והקנו חכמים שכר זה

3. שם. 4. שם ב. 5. שם קכה, א. 6. שם ד. 7. רמב"ם הלכות גירושין א, ד. 8. עיין בראשונים גיטין פה, ב, ובלח"מ לרמב"ם שם. 9. שו"ע אה"ע ככו, א. 10. שם קלא, א. 11. שם קכ, א. וכ"ה דעת כמה ראשונים, דבעינן שליחות לכתובת הגט, ד"וכתב" דקרא אבעל קאי, ובעינן שיכתוב הוא או שלוחו. עיין רש"י קידושין ט, ב ד"ה דעת מקנה, וכ"נ מלשון הרמב"ם ריש פ"ב מהלכות גירושין, וכ"נ מסקנת הרא"ש פ"ב סימן כה, וכ"ה בטור ריש סימן קכ, ובריש סימן ככג בשם הרמ"ה. אבל דעת הרבה ראשונים דלא בעינן שליחות לכתובת הגט, ומה דצריך שיאמר הבעל לסופר לכתוב, זהו משום דבלא"ה לא חשיב לשם גירושין. עיין תוס' כב, ב ד"ה והא לאו, ובראשונים שם. (וצ"ע לשיטה זו סוגיית הגמ' קידושין ט, ב כתבו לשמה ושלא מדעתה. ועיין בזה בקרן אורה זבחים ב, ב). 12. עיין שו"ע שם.

לבעל, כאילו הוא הנותנו לסופר. ותקנה זו היא מחשש עיגון, שמא לא יתרצה הבעל לגרש מפני שכר הסופר המוטל עליו¹³.

יש לכתוב בגט את שם האיש המתגרש ושם האשה המתגרשת¹⁴. ונתבארו פרטי הלכה זו בשו"ע אה"ע סימן קכט.

תיקנו חכמים לכתוב בגט את זמן כתיבתו¹⁵. וטעם תקנה זו, שמא תזנה אשתו וירצה לחפות עליה, ויכתוב לה גט שאין בו זמן, ותאמר שכבר נתגרשה קודם לכן. ואם נתגרשה בגט שאין בו זמן לא תינשא, ואם נישאת לא תצא¹⁶.

עדי הגט

הגט צריך שני עדים שיעידו על מסירתו. ומעיקר הדין, אם ראו שני עדים את מסירת הגט, הגט כשר, אע"פ שאין חתומים עליו עדים כלל. וכמו כן אם היו שני עדים חתומים על הגט, הרי הוא כשר מעיקר הדין, אע"פ שלא ראו עדים את מסירתו. שכן העדים החתומים על הגט נחשבים כעדי מסירה, שהרי חתימתם נחשבת כעדות על הגירושין¹⁷.

אמנם תיקנו חכמים שלכתחילה יחתמו עדים על הגט, ולא יתנו לה בעדי מסירה בלבד. וזהו מחשש שמא ימותו עדי המסירה או ילכו למדינת הים, ולא יהיו לאשה עדים על גרושיה. ובדיעבד, אם גירש בעדי מסירה בלבד, מגורשת¹⁸.

וכמו כן אין לסמוך לכתחילה על עדי חתימה בלבד, אלא יש להצריך גם עדי מסירה, שעיקר הגירושין בעדי מסירה. ואם גירש בעדי חתימה בלבד, מגורשת¹⁹.

נתינת הגט

הבעל נותן את הגט לאשתו ומגרשה בו. ואין צריך הסכמת האשה לגירושין, אלא יכול לגרשה בעל כרחו²⁰. ולפיכך יכול לגרש את אשתו אפילו אם היא קטנה ואין בה דעת גמורה, ואע"פ שנתקדשה על ידי אביה והיא אשתו מן התורה. וכן אשה

13. ב"ב קסח, א. 14. שו"ע שם קכט, א. והוא מן התורה, כמבואר בגטין כ, א. ועיי"ש בתוד"ה הא בעינן, ובריטב"א, ובהג"א לסימן יז, ובשלטה"ג פרק ח, מא, ב מדהרי"ף בשם ריא"ז. ודלא כרבינו יואל שהובא בהג"א ר"פ כל הגט. ושם המקום אינו מעכב לרוב הפוסקים, עיין בית שמואל קכח, א ויה, ופת"ש שם ב. 15. כלומר, זמן חתימתו. שו"ע אה"ע קכז, ב. 16. שו"ע שם קכז, א. 17. עיין ר"ן מח, א מדפי הרי"ף, ובמה שביאר בו באב"מ סימן לא ס"ק ד, ובקה"י סימן ד. 18. רמב"ם הלכות גירושין א, ט; שו"ע שם קלג, א. 19. רמב"ם שם; שו"ע שם בדעה קמא. 20. שו"ע שם קיט, ו. ועיי"ש בהגה לענין חרם דר"ג.

שנתקדשה כשהיא פקחת ואחר כך נתחרשה, יכול לגרשה, אע"פ שהיא מקודשת לו מן התורה²¹. אבל אם נשתטית ואינה יכולה לשמור עצמה, אסרו חכמים לגרשה, כדי שלא ינהגו בה מנהג הפקר²². ואם נשתטית עד שאינה יכולה לשמור את גיטה, אי אפשר כלל לגרשה²³. וכן קטנה שאינה יודעת לשמור את גיטה, אי אפשר לגרשה²⁴.

אבל הבעל אינו מגרש אלא מרצונו ומדעתו²⁵. ומי שהדין נותן לכופו לגרש (וכגון שהיתה אשתו אסורה לו), בית דין מכים אותו עד שיאמר רוצה אני²⁶.

צריך שיתן לה הבעל את הגט לשם גירושין. ולפיכך צריך לומר לה בשעת נתינת הגט "הרי זה גיטך"²⁷. ואם נתנו לה בתורת שהוא שטר חוב, אינה מגורשת. אמנם אם הודיע לעדים מתחילה שהוא נותנו לה לשם גירושין, הרי זו מגורשת, אע"פ שאמר לה בשעת הנתינה שהוא שטר חוב²⁸.

אם לא נתן לה לשם גירושין, אינו צריך ליטלו ממנה ולחזור ולתתו לה, אלא אומר לה אחר כך "הרי זה גיטך"²⁹.

הגט צריך להינתן מהבעל לאשה, וכמו שכתוב: "ונתן בידה". אבל אם אמר לה "טלי גיטך מעל גבי קרקע", אינו כלום. ואפילו אם היה הגט מונח על גבי ידו ולקחתו משם, אינו גט³⁰. אבל אם קירב ידו אליה ופְתָחָהּ, ונטלה הגט מידו, מגורשת³¹.

יכול לגרש את האשה הן על ידי נתינת הגט בידה, והן על ידי נתינתו ברשותה. אמנם אינה מתגרשת על ידי נתינת הגט בחצרה אלא אם כן היתה עומדת שם בשעת הגירושין³².

שליחות בגט

יכול אדם לעשות שליח לגרש את אשתו. ומשהגיע הגט מיד השליח ליד האשה, הרי זו מגורשת. וכן האשה יכולה לעשות שליח לקבל את גיטה מיד בעלה, ומשהגיע הגט ליד שליח האשה, הרי זה כאילו הגיע הגט לידה, ומגורשת. ונתבארו דיני שליחות בגט בשו"ע אה"ע קמ"קמא.

אשה הממנה שליח לקבל את גיטה, צריכה למנותו בפני שני עדים³³. ולענין שליח האיש, נחלקו הראשונים אם צריך למנותו בפני עדים³⁴.

21. שם. 22. שם. 23. בית שמואל שם י. 24. שו"ע שם קמא, ו. 25. רמב"ם הלכות גירושין א, ב. 26. רמב"ם שם ב, כ. ועיין פת"ש קלד, יג. 27. שו"ע שם קלו, א. 28. שם ה. ועיי"ש בהגה, ובבית שמואל ג. 29. שם. 30. שם קלח, א. 31. בית שמואל שם ב. 32. שו"ע שם קלט, א. ועיין פת"ש שם ב לענין אי בעינן דוקא עומדת בתוך חצירה, או דסגי גם בעומדת בצדה. ולענין אי מהני שאר קנינים בגט, עיין פת"ש שם ד. 33. שו"ע שם קמא, ה. 34. שם יא.

שליח המביא גט ממדינה למדינה, תיקנו חכמים שצריך השליח לראות את כתיבתו וחתמתו, ובשעה שמגרש בו את האשה, צריך לומר בפני שנים "בפני נכתב ובפני נחתם". וטעם תקנה זו, מפני שאין עדים מצויים כאן לקיים את הגט, ושלא יבוא הבעל ויערער לומר שמזוייף הוא. ונתבארו פרטי הלכה זו בשו"ע אה"ע קמב.

"כריתות"

נאמר בתורה שהגט הוא "ספר כְּרִיתָת". ולמדו חכמים מכאן שהגט צריך "לכרות" את קשר האישות שבין הבעל לאשתו. ולפיכך צריך הבעל להתיר אותה על ידי גט זה היתר גמור לכל העולם. אבל אם שייר מקצת מהאישות, וכגון שאמר לה "הרי את מותרת לכל אדם חוץ מפלוני", אינה מגורשת כלל³⁵.

וכמו כן צריך שלא יתנה עמה תנאי שתהיה אגודה בו מחמת התנאי כל ימיה. וכגון אם התנה עמה שהיא מגורשת "על מנת שלא תלך לבית אביה לעולם", או "על מנת שלא תשתה יין כל ימי חייה", אין זו "כריתות", כיון שהיא מנועה מחמת התנאי מללכת לבית אביה, או מלשתות יין, כל ימיה³⁶. אבל אם אמר לה "כל ימי חיי", או "כל ימי חיי פלוני", שהגביל את התנאי לזמן קצוב, הרי זה גט, ואם נתקיים התנאי הרי זה מגורשת³⁷.

נתן את הגט לידה ונשאר החוט שהוא קשור בו בידו, אם הקשר אמיץ עד שיכול לנתקו ולהביאו אצלו, אינה מגורשת, מפני שאין זו "כריתות"³⁸.

"גט ישן"

מי שכתב גט לאשתו, ונתיחד עמה לאחר שכתבו, קודם שמסרו לה, הרי זה "גט ישן", שאסרו חכמים לגרש בו. וטעם איסור זה, שמא ישהה את נתינת הגט, ויהיו לה בנים ממנו בתוך זמן זה, ואחר כך יגרשנה בו, ולימים כשישתכח הדבר יראו את זמן הגט שהוא קודם ללידת הבן, ויהיו סבורים שניתן לה משעת כתיבה, ויאמרו שנולד הבן מן הפנויה, ויפגמוהו³⁹.

ואם גירשה בגט זה, הרי זה מגורשת, ומותרת להינשא לכתחילה⁴⁰.

35. עיין שו"ע שם סימן קלו. 36. כן פירש רש"י בגטין פג, ב. ובר"ן (מד, א מדפי הרי"ף) פירש שזהו מפני שיש אפשרות שהגט יתבטל. ועיין חזון יחזקאל לתוספתא גטין ה, יב. 37. שו"ע שם קמג, כ. ולענין אם הרחיב את הזמן יותר משיעור חיי אדם, עיין תוס' גטין פג, ב; טור אה"ע קמג ובית יוסף שם; כס"מ הלכות גירושין ה, יב בשם רשב"ץ; מכתב מאליהו (לר' אליהו אלפנדר) ח, כה. 38. שו"ע שם קלח, ב. 39. רש"י גטין עט, ב ד"ה גיטה קודם לבנה. 40. שו"ע שם קמח, א.

המקדש את בתו הקטנה, ועדיין לא נכנסה לחופה, לא יצאה עדיין מרשות האב, והיא מתגרשת על ידי קבלת אביה. ונחלקו הראשונים לענין הקטנה עצמה, אם יכולה היא להתגרש גם על ידי קבלת עצמה⁴¹.

ואם היתה נערה, ועדיין לא נישאת, יכולה היא לדברי הכל להתגרש בין על ידי אביה ובין על ידי עצמה⁴².

ואם נישאת, או שמת אביה, הרי יצאה מרשות אביה, ויכולה היא לדברי הכל להתגרש על ידי עצמה, אפילו אם היא קטנה⁴³. ובתנאי שידועת לשמור את גיטה, וכפי שנתבאר לעיל.

לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן אינה צנועה כבנות ישראל הכשרות, או שהיא רעה במדותיה, וכגון שהיא בעלת מריבה, שאז מצוה לגרשה, ואפילו אם היא אשתו הראשונה⁴⁴.

ואם פשעה בו, וכגון שהקדיחה תבשילו, אם היתה זו אשתו הראשונה (והיינו שהיה זה זיווג ראשון לשניהם⁴⁵) אין ראוי לגרשה. שאמרו חכמים, כל המגרש אשתו ראשונה אפילו מזבח מוריד עליו דמעות⁴⁶. אבל בזיווג שני יכול לגרשה אפילו אם רק פשעה בו. אבל לא יגרשנה לחינם, וכגון שמצא אחרת נאה הימנה⁴⁷. ואם עבר וגירשה, אין כופים אותו להחזירה⁴⁸.

והאזהב את אשתו כגופו, והמכבדה יותר מגופו, עליו הכתוב אומר (איוב ה, כד): "וידעת כי שלום אהלך" וגו'⁴⁹.

ועיין בית שמואל ג. 41. שו"ע שם קמא, ד. 42. שם ב. 43. שם ד"ה. 44. שם קיט, ד ובח"מ ד. 45. פר"ח ובית מאיר, הובאו בפת"ש שם ב. וכן דקדק הרש"ש בגטין צ, א. וזהו דלא כמהר"ם שיף לגטין צ, ב. 46. רמ"א שם ג. והביא שם דברי האגודה ושו"ת הר"ן דזהו דוקא כשמגרשה בעל כרחה. ולכאורה א"נ כן מסתימת הגמ' והראשונים. ועיין ט"ז ו. 47. כבית הלל, עיין שו"ע שם וח"מ ג. 48. גיטין צ, א; טור אה"ע קיט. והב"ח שם (ד"ה ומשמע אבל) כתב דכייפינן ליה שלא יוציא לכתחילה (והעתיקוהו אחרונים). וכ"נ מרש"י צ, ב ד"ה אם שנואה. 49. יבמות סב, ב, הובא ברי"ף סוף גטין.

מצות לא תעשה שלא יחזיר המגרש גרושתו
משנישאת, שנאמר (דברים כד, ד): "לא יוכל בעלה
הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה
אחרי אשר הטמאה" וגו'.

המגרש את אשתו ונתקדשה לאחר, ונתגרשה או נתאלמנה ממנו, אסורה על בעלה הראשון. ואפילו אם לא נבעלה ולא נכנסה לחופה עם השני. ואין הבדל אם גירשה הראשון מן האירוסין או מן הנישואין. ואם החזירה הראשון, חייב מלקות. ואינו חייב אלא אם כן קידש אותה ובעלה. אבל אם רק קידש אותה, או שבעלה בלי קידושין, פטור^{א1}.

האיסור להחזיר גרושתו הוא דוקא אם נתקדשה לאחר, וכאמור אבל אם זינתה עם אדם אחר, מותרת לחזור לראשון^{א2}.

עוד דרשו חז"ל מפסוק זה לאו לאשה שזינתה תחת בעלה. ודרשו זאת ממה שהוסיף הכתוב "אחרי אשר הטמאה", לרבות סוטה שנטמאה. והבא על אשתו שזינתה תחתיו ברצון, חייב מלקות^{א3}.

מצות עשה ליבם אשת האח, שנאמר (דברים כה, ה): "כי
ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו... יבמה
יבא עליה ולקחה לו לאשה ויבמה".

אדם שמת בלא זרע, מצוה על אחיו מאביו ליבם את אשת המת. ואם אינו רוצה ליבם, חולץ לה. ומצות יבום קודמת למצות חליצה^{א1}. ומצות חליצה נמנית בפני עצמה, ונתבאר להלן. וכל עוד לא יבם היבם את אשת המת ולא חלץ לה, אסורה היא להנשא לאחר^{א2}, ויתבאר להלן איסור זה בפני עצמו.

ועל אף שאשת אח ערוה היא, בין בחיי האח ובין לאחר מיתתו, התיירה התורה איסור זה במקום שנהגת מצות יבום. ובמקום שלא נתמלאו התנאים המצריכים יבום, הרי היא כאשת אח רגילה שחייב כרת על ביאתה.

א1. רמב"ם הל' גירושין יא, יב, וכס"מ שם. א2. רמב"ם שם יג. א3. שם יד. ולענין אשה שהעיד עד אחד שנטמאת לאחר קינוי וסתירה, מבואר מהרמב"ם סוף פ"א מהל' איסור"ב שאינו חייב מלקות, אלא באשת כהן. וע' מ"מ וכס"מ שם, והאחרונים האריכו בענין זה. יבום א1. רמב"ם הלכות יבום וחליצה א, ב. א2. שם.

זה שנאמר בתורה "ובן אין לו", אחד בן ואחד בת או זרע הבן או זרע הבת, הואיל ויש לו זרע מכל מקום, בין מאשה זו בין מאשה אחרת, הרי זה פוטר את אשתו מן החליצה ומן היבום. ואפילו היה לו זרע ממזר או מומר הרי זה פוטר את אשתו מן החליצה ומן היבום. אבל בנו מן השפחה ומן הנכרית אינו נחשב כבנו, ואינו פוטר מיבום³.

אין נחשב אח לענין יבום אלא אחיו מן האב. ואפילו היה ממזר או מומר, בין קטן ובין גדול, הרי זה זוקק את אשת אחיו ליבום. אבל אם היה אחיו רק מן האם, אינו נחשב אח לענין יבום⁴.

אין האח זוקק ליבום אלא אם כן נולד בחיי המת. אבל אם נולד לאחר מותו, אינו זוקק את אשת אחיו ליבום, שנאמר "כי ישבו אחים יחדו", שהיתה להם ישיבה אחת בעולם⁵.

אם היה האח המת סריס מתחילת ברייתו, אין אשתו זקוקה ליבום, שנאמר "ולא ימחה שמו מישראל", פרט לזה ששמו מחוי. אבל אם נסתרס אחר לידתו, אשתו זקוקה ליבום⁶.

וכן היבם, אם היה סריס מתחילת ברייתו, אינו זוקק ליבום⁷, שנאמר "להקים לאחיו שם בישראל", וזה אינו ראוי להקמת שם⁸.

וכן היבמה, אם היתה אילונית שאינה ראויה לילד מתחילת ברייתה, אינה זקוקה ליבום, שנאמר "אשר תלד", פרט לאילונית⁹.

אם היה האח המת נשוי כמה נשים, הרי כולן זקוקות ליבום, ואסורות כולן להנשא עד אשר ייבם היבם או יחלוץ לאחת מהן. וכיון שייבם או חלץ לאחת, נפטרו כולן¹⁰.

וכן אם היו למת כמה אחים, הרי אחד מהם חולץ או מיבם ליבמה, או לאחת מן היבמות, ובכך הותרה זיקתן של היבמות מכל האחים¹¹.

מצות יבום מתקיימת על ידי שהיבם בא על יבמתו, ובכך נקנית היא לו לאשה. וכיון שבא עליה וקנאה, הרי היא כאשתו לכל דבר, וקיים בכך את מצותו, ואינו צריך להמתין עד שתלד. ואם בא להוציאה לאחר שיבמה, מגרשה בגט, ואינה צריכה חליצה, שהרי כבר פקעה ממנה זיקת היבום, והיא כאשתו לכל דבר. ואם רוצה להחזירה רשאי, מאחר שכבר פקע ממנה איסור אשת אח¹².

3. שם גיד. 4. שם וז. 5. שם ו, ופרק ו הלכה טז. 6. שם ו, ח. 7. שם ב. 8. רש"י נדה מז, ב ד"ה סריס. 9. רמב"ם שם ח. 10. שם א, ט. 11. שם. 12. שו"ע אה"ע קסח, א. ואם צריך

ביאה זו שנקנית בה היבמה ליבם אינה צריכה כונה. שאם בא עליה בין בשוגג בין במזיד בין באונס בין ברצון, בין שהיה הוא מזיד והיא שוגגת או אנוסה, בין שהיתה היא מזידה והוא שוגג או אנוס, בין שהיתה ישינה בין שהיתה ערה, קנאה בביאתו. ובלבד שנתכוין לבעול, אבל אם נפל מן הגג ונתקע בה, וכיוצא בזה, לא קנאה¹³.

וקונה בביאתו בין אם בא עליה כדרכה ובין שלא כדרכה, בין אם גמר ביאתו ובין אם רק הערה בה¹⁴.

יבם קטן שבא על יבמתו, לא קנאה קנין גמור, ואינה יוצאת בגט בלבד, אלא צריכה גם חליצה¹⁵. ונחלקו הראשונים אם מן התורה קנאה קנין גמור, ורק חכמים הם שהצריכו חליצה, או שגם מן התורה אינה אשתו¹⁶.

יבמה שהיתה אסורה על היבם איסור ערוה (כגון שנשא אחיו את בתו ומת, ונפלה בתו לפניו ליבום), הרי זו פטורה מן החליצה ומן היבום, ואין לה עליו זיקת יבום כלל¹⁷. ואם היה שם אח אחר שאינה ערוה עליו הרי זו זקוקה לו, וצריכה ממנו יבום או חליצה.

כמה נשים שנפלו ליבום, והיתה אחת מהן אסורה על היבם איסור ערוה, כשם שהערוה פטורה מחליצה ויבום, כך כל צרותיה פטורות, והרי כולן באיסור אשת אח על יבם זה. ואם יבם אח אחר (שלא היתה יבמה זו ערוה עליו) את אחת מהצרות, ומת בלא בנים, אסורה צרה זו להתיבם לאח שנאסרה עליו, ופוטרת היא אף את שאר צרותיה (נשות האח השני) מן החליצה ומן היבום. וכן על דרך זה עד סוף העולם¹⁸.

היתה היבמה אסורה על היבם באיסור לאו, או שהיתה מן השניות לעריות, הרי זו חולצת ולא מתיבמת. ומדין תורה היתה יכולה גם להתייבם, שמצות עשה של יבום דוחה לא תעשה של תורה. אלא שחכמים גזרו שלא ייבם, מפני שאין המצוה אלא בביאה ראשונה, וביאה שניה אסורה באיסור לאו, וגזרו חכמים על ביאה ראשונה שמא יבוא עליה ביאה שניה¹⁹.

היתה היבמה אסורה על היבם באיסור עשה, אסור ליבמה מן התורה, שאין עשה דוחה עשה. אבל צריכה חליצה. ואם עבר היבם ובא עליה, קנאה²⁰.

עדים בביאת יבום, תלוי במחלוקת הראשונים, דלהתוס' וריטב"א קידושין יב, ב צריך עדים, וכן כתב בשלה"ג פרק בית שמאי, וכן נקט הרמ"א באה"ע שם ב. ולהרשב"א בתשובה חלק ד סימן שכח אין צריך עדים, וכן כתב היש"ש יבמות פרק יג סימן כה, וכ"נ דעת הגר"א באה"ע שם ט. 13. רמב"ם שם ב, ג"ד. 14. שם ב. 15. שם ה, יח. 16. עיין רש"י ותוס' קידושין יט, א, ומ"מ על הרמב"ם שם. 17. רמב"ם שם ו, ט. 18. שם טו. 19. שם י. 20. שם. ועיי"ש הלכה יא לענין

היתה היבמה אסורה על בעלה ולא אסורה על היבם, כגון שהיה בעלה ממזר והיבם כשר, הרי זו מותרת ליבם. חוץ ממחזיר גרושתו משנשאת ומת, שחולצת ולא מתיבמת²¹.

אשה שזינתה תחת בעלה ונאסרה עליו, ומת קודם שיגרשנה, הרי זו פטורה מן החליצה ומן היבום, וכן צרתה, כאילו היתה ערוה על היבם, מפני שטומאה כתובה בה כעריות, שנאמר "והיא נטמאה"²².

הכונס את יבמתו, נאסרו צרותיה עליו ועל שאר האחים באיסור עשה. שנאמר "יבמה יבא עליה", ולא עליה ועל חברתה²³. וכן החולץ ליבמתו נאסרה החלוצה היא וכל צרותיה על החולץ ועל שאר האחים באיסור לאו, שנאמר "ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו", כיון שלא בנה שוב לא יבנה. וחייבים מלקות על ביאתן²⁴.

יבמה שבשעת מות בעלה לא נפלה ליבום, שוב אינה נופלת לעולם. וכגון שהיה לבעלה זרע בשעת מותו, שוב אינה מתיבמת, אפילו אם מת הזרע לאחר מכן²⁵. וכן אם היתה אסורה על היבם באיסור ערוה בשעת מות בעלה, הרי זו פטורה לעולם, אפילו אם אחר כך הותר האיסור. וכגון שהיה היבם נשוי לאחותה בשעת מות הבעל, ואחר כך מתה אשת היבם, הרי זו פטורה מן היבום לעולם²⁶.

מי שמת והניח את אשתו מעוברת, ממתניים לה עד שתלד. אם הפילה, הרי זו תתיבם, ואם ילדה ויצא הולד חי לאויר העולם, אפילו מת בשעה שנולד, הרי זו פטורה מן החליצה ומן היבום²⁷.

אם בא היבם על יבמתו בעודה מעוברת, ואחר כך הפילה, לא קנאה בביאתו, שביאת המעוברת אינה יבום²⁸.

יש מן התנאים (אבא שאול) הסובר שלא הותרה היבמה ליבם אלא אם כן מכוין לשם מצוה. אבל אם נתכוין לשם דבר אחר, הרי זה כבא על הערוה. ויש מן הראשונים שנקטו להלכה כדעה זו. ולפי דעתם, מצות חליצה קודמת למצות יבום, שמא לא יתכוין לשם מצוה. וכן הוא מנהג בני אשכנז, שאין מייבמים לכתחילה, אלא חולצים²⁹.

מן התורה אין היבמה נקנית ליבם אלא בביאה, וכמו שנתבאר. אבל קידושי כסף ושטר אינם מועילים בה כלל מן התורה. וחכמים תיקנו שיועילו קידושי כסף ושטר ביבמה להחשב כאשתו, כדי שלא יבואו לזלזל גם בביאתה. וקידושין אלו של

חייבי עשה ול"ת, כגון אלמנה מן הנשואין לכ"ג. 21. שם יג. 22. שם יט. והרמ"א (אה"ע קעג, יא) מחמיר כשיטת הראב"ד, דהיא או צרתה צריכה חליצה. 23. שם א, יב. 24. כשיטת רוב הראשונים, דאיסור דלא יבנה הוי לאו גמור. והרמב"ם (שם) כתב דאסורה מדברי סופרים. ועיין מ"מ שם. 25. רמב"ם שם א, ה. 26. שם ז, יב. 27. שם א, ה, ועיי"ש. 28. שם כ. 29. עיין

היבם ביבמתו נקראים "מאמר". ומאחר שעשה היבם מאמר ביבמתו, לא די לה בחליצה בלבד, אלא צריכה גם גט למאמרו. אמנם גם הגט אינו מועיל לה לפוטרה, שהרי מן התורה לא פקעה זיקת היבום, וצריכה גם חליצה לזיקתו. ואין המאמר מועיל אלא מדעת היבמה, כקידושין³⁰.

יבם שעשה מאמר ביבמתו, נאסרה בכך היבמה להתיבם לאח אחר. וכן נאסרו בכך כל האחים ליבם צרתה של יבמה זו, שהרי זה כאילו כבר יבם יבמה זו³¹.

ותיקנו חכמים שלכתחילה לא יבא היבם על יבמתו עד שיעשה בה תחילה מאמר. ואם בא עליה בלא מאמר, קנאה, ומכים אותו מכת מרדות³².

עוד תיקנו חכמים, שאם נתן היבם גט ליבמתו, הרי זה כאילו חליץ לה, ופסלה מלהתיבם היא וכל צרותיה, בין לו ובין לשאר האחים. ותיקנו כן כדי שלא יבואו לזלזל בחליצה. ומאחר שמן התורה לא הועיל הגט לפוטרה, צריכה גם חליצה לפוטרה מזיקת היבום³³.

מי שמת והניח אחים רבים, מצוה על הגדול שבהם ליבם, שנאמר "והיה הבכור אשר תלד", בבכור שבאחים הכתוב מדבר, כלומר הגדול שבהם, שיקום על שם אחיו המת³⁴.

לא רצה הגדול ליבם, או שאינו יכול, חוזרים על כל האחים הנמצאים בפנינו זה אחר זה כסדר גדילתם. לא רצו, חוזרים אצל גדול ואומרים לו עליך מצוה, או חלוץ או יבם³⁵. ואם אמר המתינו עד שיגדיל אחי הקטן, או עד שיבריא אחי החרש, אולי ירצו ליבם, או שהיה אחיו הגדול ממנו במדינת הים ואמר המתינו עד שיבוא, אין שומעים לו³⁶.

לא רצה הגדול ליבם אלא לחלוץ, ואחיו הקטן ממנו רוצה ליבם, שומעים לקטן. אבל אם שניהם אינם רוצים ליבם אלא לחלוץ, חליצת הגדול עדיפה³⁷.

ש"ע אה"ע קסה, א. 30. עיין יבמות נ, ב, ורמב"ם שם ב, א ויה, ב'ג. וגם שטר מהני למאמר, כמבואר ביבמות נב, א, וכן הוא במ"מ שם ב, א ובש"ע שם קסו, ב. 31. עיין יבמות נ, א"ב, וברש"י שם ע"ב ד"ה צריכות שני גטין. 32. רמב"ם שם ב, א"ב. 33. יבמות נ, ב, ורמב"ם שם ה, א. 34. רמב"ם שם ב, ו. 35. ש"ע שם קסא, ד. 36. שם ה. 37. שם ו.

מצות עשה לחלוץ היבמה ליבם אם לא ישאנה, שנאמר
 (דברים כה, ד-ו): "וְאִם לֹא יַחְפֹּץ הָאִישׁ לְקַחַת אֶת יְבַמְתּוֹ...
 וְנִגְשָׁה יְבַמְתּוֹ אֵלָיו... וְחָלְצָה נַעֲלוּ מֵעַל רִגְלוֹ" וגו'.

אם לא רצה היבם ליבם את יבמתו, הרי זה חולץ לה. וכל עוד לא חלץ לה, הרי זו אסורה להנשא, וכמו שנתבאר בתחילת מצות יבום.

כיצד מצות חליצה, "ואם לא יחפץ האיש לקחת את יבמתו, ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים", - היבמה באה לפני הדיינים. ומצות חליצה בשלשה דיינים, ואפילו אינם מומחים, ובלבד שיִדעו להקרות לפני היבם והיבמה את הפסוקים, וכפי שיתבאר להלן. ובדיעבד החליצה כשרה אפילו אם חלצה בפני עמי הארץ שאינם יודעים להקרות¹. ולא יהיה אחד מהדיינים גר, או בן גרים. ואפילו אם רק אביו או רק אמו גרים, החליצה פסולה, עד שיהיו אביו ואמו מישראל². וצריכים הדיינים לכתחילה לקבוע מקום שישבו בו, ואחר כך תחלוץ שם בפניהם, שנאמר "ועלתה יבמתו השערה" וגו'³. ולכתחילה מוסיפים על שלשת הדיינים עוד שנים, כדי לפרסם הדבר⁴. ואין חולצים אלא ביום, ואם חלצה בלילה, חליצתה פסולה⁵.

הדיינים קוראים ליבם, ונותנים לו עצה ההוגנת לו ולה, אם עצה טובה ליבם יועצים אותו ליבם, ואם עצה טובה לחלוץ, כגון שהיתה היא ילדה והוא זקן או היא זקנה והוא ילד, יועצים אותו לחלוץ, שנאמר "וקראו לו זקני עירו ודברו אליו"⁶.

"ואמרה מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי... ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה". מקרים אותה ואותו, ובלשון הקדש הם אומרים, ומעומד⁷. ואין האמירה מעכבת את החליצה, שאם לא קראו כלל, חליצתה כשרה. ומכל מקום צריך שיהיו ראויים לקרוא, אבל אם היה אחד מהם אלם, שאינו יכול לקרוא, חליצתה פסולה⁸.

"ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו". הנעל צריך שיהיה כולו של עור, ואף תפירותיו יהיו בעור⁹. ויהיו בו שתי רצועות לקושרו בהן, אחת בצד זה ואחת בצד זה¹⁰. ולכתחילה עושים גם את הרצועות מעור¹¹. ועושים במנעל קרסים ולולאות כדי להדקו היטב¹².

1. שו"ע אה"ע קסט, א. 2. שם ב. וברמ"א הביא דעת התוס' דאם אביו מישראל כשר. 3. שם ד. 4. שם ג. 5. שם ו. 6. רמב"ם הלכות יבום וחליצה ד, א, ושו"ע קסו, ה. 7. שו"ע שם קסט, כט. 8. שם מג. 9. שם טו. ועיי"ש מחלוקת הפוסקים אם התפירות בעור מעכבות בדיעבד. 10. שם יח. 11. רמ"א שם טו. ולהמחבר אין צריך לעשות הרצועות מעור. 12. עיי"ש סעיף יט.

נועל המנעל ברגלו הימנית כשהוא יחף, בלא בתי רגלים, כדי שיהיה המנעל "מעל רגלו", ולא "מַעַל דְּמַעַל". וכורך הרצועות על רגלו, מעל המנעל, וקושר אותן יחד¹³.

לכתחילה יש לחלוץ במנעל שלו, ושיהיה מנעל העשוי לרגל הימנית, ויהיה מותאם למדת רגלו, ויהיה שלם. ובדיעבד, אם חלצה במנעל שאינו שלו, או בשל שמאל בימין, או בגדול שיכול ללכת בו, או בקטן המכסה את רוב רגלו, או שהיה קרוע במקצת, חליצתה כשרה. וכן אם חלצה בסנדל של עץ מחופה עור, או שהיה בגד פשתן תפור בתוכו, חליצתה כשרה. אבל אם חלצה בסנדל של עץ או של שעם שאינם מחופים עור, או ברגל שמאל, או שהיה גדול שאינו יכול ללכת בו, או קטן שאינו מכסה את רוב רגלו, או קרוע שאינו יכול ללכת בו, או באנפיליא של בד, חליצתה פסולה¹⁴. וכן אם היו הרצועות מעל הברך, חליצתה פסולה¹⁵.

איטר רגל, יש אומרים שחלוץ ברגל שמאל. ונהגו לחלוץ בשתיהן¹⁶.

דוחק רגלו בקרקע, והיא מתירה את קשרי המנעל מעל רגלו, ואת הקרסים המהדקים את הנעל, ושומטת את המנעל מעל רגלו. ולכתחילה יש לה לחלוץ בעמידה, ובידה הימנית¹⁷.

"**וירקה בפניו**" – עומדת כנגד היבם ורוקקת בארץ כנגד פני היבם. ולכתחילה צריכים הדיינים לראות את הרקיקה¹⁸. ואין הרקיקה מעכבת את החליצה, שאם לא רקקה חליצתה כשרה¹⁹.

"**וענתה** ואמרה ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו, ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל" – מקרים אותה עד סוף המקרא. ומצוה על כל העומדים שם לומר "חלוץ הנעל" שלש פעמים²⁰.

לכתחילה עושים המעשים כסדר שנכתב בתורה, ובדיעבד אם שינו הסדר, כגון שהקדימו רקיקה לחליצה, אין צריך לחזור ולירוק, שאין הסדר מעכב²¹.

חליצת קטן או שוטה אינה כלום, שנאמר "ואם לא יחפץ האיש", ולא קטן²².

וכן קטנה אינה חולצת, ואם חלצה חליצתה פסולה²³.

13. שם סעיפים כ"כח. ועיין בית שמואל שם כה, דאם נעל על בתי רגלים וחלצה רק המנעל בלא בתי הרגלים, חליצתה פסולה (וע"ע בס"ק לז). וא"כ לכאורה ה"ה כשהיו הרצועות קשורות על המנעל נמי חליצתה פסולה, דהא זהו כן מטעם מעל דמעל. 14. שם יד, כא"כב. 15. שם לה. ועיי"ש לענין קיטע, ושם לד לענין מי שכף רגלו עקומה לאחור. 16. שם כה. 17. שם ל. 18. שם לה. ועיין בית שמואל לט. 19. שם מג. 20. שם מב. 21. שם מג. 22. שם ועיין עוד שם לענין חרש. 23. שם.

צריך שיתכוננו שניהם, היבם והיבמה, שחליצה זו מתירה אותה להנשא. ואם לא נתכוין אחד מהם, חליצתה פסולה²⁴. ולפיכך אם אמרו לו חלוץ לה ובכך אתה כונסה, וכיוצא בזה, חליצתה פסולה²⁵. אבל אם חלץ לה על תנאי, החליצה כשרה, אע"פ שלא נעשה התנאי, שאין תנאי מועיל בחליצה²⁶.

אין היבם יכול לחלוץ על ידי שליח²⁷, שכן צריכה היבמה לחלוץ נעלו "מעל רגלו"²⁸. וכמו כן היבמה אינה יכולה לחלוץ על ידי שליח²⁹.

כבר נתבאר במצות יבום שהיבמה שחלצה נאסרה היא וכל צרותיה על החולץ ועל כל האחים באיסור לאו. וחכמים גזרו שאפילו אם לא חלצה כראוי וכהלכה, ולא הועילה החליצה להתירה להנשא, מכל מקום אוסרת היא את היבמה מלהתייבם עוד. וכן נאסרה להנשא לכהן כדין חלוצה, ואוסרת קרובותיה על היבם. וצריכה לחלוץ חליצה כשרה כדין להתירה להנשא. וכל מקום שנאמר בהלכות אלו "חליצתה פסולה", הכונה שאינה מתירתה להנשא, אבל פוסלתה מלהתייבם. וכל מקום שנאמר "אינה חליצה", היינו שאינה חליצה כלל, ומותרת אף להתייבם³⁰.

יבמה שחלצה ליבם בינו לבינה, ולא היו שם דיינים כלל, חליצתה פסולה ואסורה להתייבם³¹. ולא עוד, אלא אפילו אם רק רקקה לפני היבם בפני בית דין, אסורה להתייבם³².

מצות לא תעשה שלא תנשא היבמה לאיש זר עד שתסור רשות היבם מעליה, שנאמר (דברים כה, ה): "לא תהיה אשת הַיָּמָת הַחוּצָה לְאִישׁ זָר".

אשה שמת בעלה בלא זרע, והיא זקוקה ליבום, אסורה לזר, ואם בא עליה אחר קודם שבא עליה היבם או חלץ לה, חייבים שניהם מלקות¹.

24. שם מד. 25. שם נא. 26. שם נ. 27. כתובות עד, א וברש"י שם ד"ה על ידי שליח. 28. רא"ש יבמות יב, טו. ועיין ערוך לנר יבמות קו, א לרש"י ד"ה גט מוטעה; שערי ישר ז, ה; קובץ הערות עו, ו ואילך. 29. עיין שו"ת אבני נזר אה"ע רכג. ועיין ערוך לנר שם. 30. שם נה, וברמב"ם שם כו. 31. שו"ע שם ב. 32. שם מה. 1. עיין רמב"ם הלכות יבום וחליצה ב, יח. והרמב"ם שם כתב "אסורה להנשא לאחר" וכו', עפ"י שיטתו, דאין חייבי לאוין לוקים בבעילה לבד אלא אם כן היו שם קידושין, עיין מנ"ח מצוה תקצז.

מבוא לאיסורי עריות

עשרים ושלש אזהרות נאמרו בתורה בעריות שחייבים עליהן כרת. שש עשרה מהן הן עריות של "שָׁאֵר", דהיינו קרובותיו של אדם האסורות עליו באיסור ערוה. ונוסף עליהן, איסור אשת איש ואיסור נדה. ועוד שתי אזהרות על שכבת בהמה, ושלש אזהרות הנוגעות למשכב זכור.

מבין שש עשרה הקרובות שנאסרו באיסור ערוה, שבע הן קרובות של שאר בשר, שלא מחמת אישות: אם, אחות, בת, בת הבן, בת הבת, אחות אב ואחות אם. ותשע האחרות אסורות על ידי אישות: אשת אב, בת אשת אב, אשה ובתה, אשה ובת בנה, אשה ובת בתה, אשת אחי האב, אשת הבן, אשת האח, אחות אשה.

בכל עשרים ושלש העריות יש, כאמור, חיוב כרת על זדונן, ובשוגג – חייב חטאת. ושלש עשרה מהן יש בהן גם חיוב מיתה, אם היו שם עדים והתראה. שש עריות חייבים עליהן סקילה: אמו, אשת אביו, אשת בנו, הבא על הזכר, ועל הבהמה, והאשה המביאה את הבהמה עליה. ושש חייבים עליהן שריפה: בתו, בת בנו, בת בתו, אשה ובתה, אשה ובת בנה, אשה ובת בתה. ואשת איש חייבים עליה חנק (פרט למקרים מסויימים, שחייבים עליה סקילה או שריפה, וכפי שיבואר במקומו). ושאר העריות אין בהן מיתת בית דין, אלא כרת, ואם יש שם עדים והתראה, חייבים עליהן מלקות.

מלבד העריות המנויות, יש עוד ביאות שאסרה תורה, מהן בלאו ומהן בעשה. וכגון פסולי קהל, כממזרת, עמוני ומואבי, וכגון איסורי כהונה, כאלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, ועוד. ודיני הביאה הנוגעים לחייבי לאוין ועשה הם כדיני ביאת עריות.

כל העריות שחייבים עליהן כרת (מלבד נדה), אין קידושין תופסים בהן, והולד הנולד מהן ממזר, ואסור לבוא בקהל, וכפי שיבואר באזהרת הממזר.

פעמים שחייבים על ביאת ערוה כמה חטאות, וכגון שנצטרפו באשה אחת כמה איסורי ערוה.

גר שנתגייר ועבד שנשתחרר הרי הוא כקטן שנולד, וכל שאר בשר שהיו לו כשהוא גוי או עבד אינם שאר בשר. ואם נתגייר הוא והם אינו חייב על אחת מהן כלל². ומכל מקום אסרו חכמים על הגר לשאת שארו מהאם, ונתבארו פרטי דין זה בשו"ע יו"ד רסט, ג.

2. רמב"ם הלכות איסורי"ב יד, יא.

חכמים עשו גדר לאיסורי עריות, ואסרו לבוא על קרובות נוספות הדומות לשאר בשר של תורה, כדי שלא יפגע באיסור ערוה. וכגון, אסרו אם אמו, גזירה משום אמו. והן נקראות "שניות", מפני שהן שניות לעריות של תורה. והבא על אחת מהן במזיד חייב מכת מרדות מדבריהם³. ובפרטי מנין העריות נבאר בכל אחת מהן את השניות שאסרו חכמים מחמתה.

כל איסורי ביאה, אחד האנשים ואחד הנשים מוזהרים בהם. וכל שנבעלה האשה ברצון, הרי היא חייבת על ביאה זו כפי חיוב התורה, אם כרת, או מלקות, או מיתה, או חטאת אם היתה שוגגת. ואע"פ שלא עשתה מעשה, נחשבת היא מן התורה כעושה מעשה גמור מחמת התרצותה לבעילה. ואם היתה אנוסה, היא פטורה והבועל חייב.

גדול הבא על ערוה קטנה, אם היתה בת שלש שנים ויום אחד ומעלה, חייב הבועל על ביאתה, והיא פטורה. ואם היתה פחותה מכאן, שניהם פטורים, שאין ביאת קטנה פחות מבת שלש שנים ויום אחד נחשבת ביאה. וכן אשה גדולה שבא עליה קטן, אם היה בן תשע שנים ויום אחד, ביאתו ביאה והיא חייבת והוא פטור. ואם היה פחות מכאן, שניהם פטורים⁴.

כל הביאות האסורות חייב עליהן משהערה, אע"פ שלא גמר ביאתו ולא הוציא שכבת זרע. והעראה היא הכנסת ראש העטרה. וחייב בכל אופן של ביאה, בין כדרכה ובין שלא כדרכה, משיערה בה יתחייבו שניהם מיתה או כרת או מלקות או חטאת או מכת מרדות⁵.

הבא על ערוה באבר מת, בלא קישוי, אין ביאתו ביאה, ואין חייבים עליה מן התורה. ומכים אותם מכת מרדות⁶.

המתעסק בעריות חייב. וכגון שבעל אשה בלא כונה לבעילה, והרי היא ערוה עליו, חייב חטאת. ובזה חמור איסור ערוה משאר איסורים, שהמתעסק בהם פטור, והמתעסק בעריות (וכן במאכלות אסורות) חייב, כיון שנהנה⁷.

הבא על ערוה בשוגג, ונודע לו באמצע ביאתו ופירש באבר חי, חייב כרת על כך (אם היה במזיד), שיציאתו הנאה היא לו כביאתו, ונחשבת יציאתו כביאה בפני עצמה⁸.

עדים שראו אדם שבא על הערוה, אינם צריכים לראות המנאפים שהערו זה בזה כמכחול בשפופרת, אלא משיראו אותם דבוקים זה בזה כדרך כל הבועלים, מעידים עליהם ועונשים אותם בראיה זו⁹.

3. שם ח. 4. שם יג. 5. שם י. 6. שם יא. 7. שם יב, ובהלכות שגגות ב, ז. 8. שם הלכות איסור"ב ד, יא, והלכות שגגות ז, ז. 9. שם הלכות איסור"ב א, יט.

גילוי עריות הוא מהעבירות החמורות שיהרג ולא יעבור עליהן. שאם אנסוהו לגלות ערוה חייב למסור את נפשו ולא לעבור, אפילו אם נתכוין האנס להנאת עצמו ולא להעבירו על דת, ואפילו בצנעא¹⁰. אמנם זהו דוקא כשאונסים אותו לעשות מעשה. אבל אם אונסים אשה לבוא עליה, אינה צריכה למסור את הנפש, כיון שאינה עושה מעשה. וכן איש שהיה מקושה ואומרים לו הנח שיתקעו אותך על הערוה, אינו חייב למסור נפשו, כיון שאינו עושה מעשה. אבל אם לא היה מקושה, ואומרים לו הנח שיתקעו אותך על הערוה, חייב למסור את נפשו, שאין קישוי אלא לדעת¹¹.

החיוב למסור את הנפש בגלוי עריות נוהג גם באבק שלהם. וכגון אם אנסוהו על קריבה לעריות, ולא על ביאתן. ואפילו לדברי האומר שאין איסור קריבה לעריות אלא מדרבנן (ויבואר בלאו של "לא תקרבו לגלות ערוה"), מכל מקום נחשב דבר זה לאבק של גילוי עריות, וחייב למסור את הנפש על כך¹².

אין חייב למסור את הנפש אלא על עריות שחייבים עליהן כרת. אבל חייבי לאוין, וכן שניות לעריות, אין חייב למסור נפשו עליהן¹³.

מצות לא תעשה שלא לבוא על אשת איש, שנאמר
(שמות כ, יג): "לא תנאף". ונאמר (ויקרא יח, כ): "וְאֵל אִשְׁתִּי
עִמִּיתָהּ לֹא תִתֵּן שְׁכֵבְתָהּ לְזָרַע לְטִמְאָה בָּהּ".

הבא על אשת איש חייב מיתה, שנאמר (ויקרא יט, י): "ואיש אשר ינאף את אשת איש, אשר ינאף את אשת רעהו, מות יומת הנואף והנואפת". ואם אין עדים חייב כרת. ובשוגג מביא חטאת.

10. שו"ע יו"ד קנז, א. 11. רמ"א שם. 12. כן מבואר בספר תורת האדם לרמב"ן (סימן ה), דאע"ג דהרמב"ן ס"ל דקריבה דרבנן, מכל מקום יהרג ועל יעבור, וכמש"כ בברכ"י יו"ד קנז, ודלא כש"ך שם י שכתב דאתי כשיטת הרמב"ם דקריבה דרבנן. ועיקר דברי הש"ך שם צ"ע, כמו שתמה שם בגליון מהרש"א בשם סדר משנה. 13. לענין חייבי לאוין, כן מבואר בראשונים בסנהדרין סוף פרק בן סורר, מלחמת ה', וחידושי הר"ן, והמאירי, ונמוק"י, וכן מבואר בתורת האדם שם. וכן הוא בחינוך רצו. (וזוהו דלא כפי הנראה מדברי הש"ך שם ד"ה וכתבו, דמשמע מלשונו דרק על קריבה לחייבי לאוין אין צריך למסור נפש, ולא על ביאתן. ועיין חידושי רעק"א שם. ועיין אג"מ יו"ד א, עה, שתמה על הרא"מ [שהובא במשל"מ הלכות יסוה"ת ה, ב] שכתב שצריך למסור הנפש אף על חלוצה לכ"ג, מנא ליה לומר כן, וכתב דיש לומר דאף הש"ך מסכים דאין צריך ליהרג בזה. ובפרט באיסורי כהונה, דיש לומר שאינם מאיסורי עריות כלל, אלא מדיני קדושת הכהונה, עיי"ש.) וכן הביא בברכי יוסף

הבא על אשת איש מיתתו בחנק, כסתם מיתה האמורה בתורה. חוץ מהבא על נערה בתולה מאורסה, שהחמירה תורה לענשו בסקילה, וכמו שנאמר (דברים כב, כד): "והוצאתם את שניהם אל שער העיר ההיא וסקלתם אותם באבנים ומתו" וגו'. ואין חייבים סקילה עד שתהא נערה בתולה מאורסה והיא בבית אביה.

נערה – להוציא בוגרת. אבל קטנה שנתקדשה על ידי אביה, דינה כנערה לענין זה. ונמצא שנוהג דין זה, מקטנה בת שלש שנים ויום אחד, ועד שתבגר, והיינו שתביא סימני בגרות, שזהו כחצי שנה לאחר שהביאה סימני גדלות.

מאורסה – היינו שנתקדשה, ועדיין לא נכנסה לחופה. אבל אם נכנסה לחופה, אע"פ שלא נבעלה, דינה בחנק.

בתולה – פרט לבעולה. ואם נבעלה שלא כדרכה, ועדיין היא בתולה, דינה בסקילה¹.

בבית אביה – פרט לשמסרה אביה לבעל או לשלוחיו, שכבר יצאה מביתו, אע"פ שעדיין לא נכנסה לחופה, דינה בחנק.

נערה מאורסה שהיא גיורת או משוחררת, אע"פ שנשתחררה ונתגיירה כשהיא פחות מבת שלש שנים ויום אחד, שעדיין היא בתולה ודאית, מכל מקום דינה בחנק כשאר אשת איש. שהרי אמרה תורה "כי עשתה נבלה בישראל", פרט לגיורת. אבל אם היתה לידתה בקדושה, אע"פ שהורתה שלא בקדושה, דינה בסקילה כבת ישראל.

כל אשת איש שדינה בחנק, אם היתה האשה בת כהן, החמירה תורה עליה שמיתתה בשריפה, שנאמר (ויקרא כא, ט): "ובת כהן כי תחל לזנות, את אביה היא מחללת, באש תשרף". בין אם היה בעלה כהן, או ישראל. ואפילו אם נפסלה מן הכהונה על ידי ביאת אחד מן הפסולים, כמזמר או עבד וגוי, מכל מקום מיתתה בשריפה². ודוקא על האשה בת כהן החמירה תורה, אבל הבעל דינו בחנק כשאר אשת איש.

נערה בתולה מאורסה דינה בסקילה, גם אם היא בת כהן. שהרי לא באה התורה אלא להחמיר עליה, להוציאה מחנק לשריפה, ולא להקל עליה, מסקילה לשריפה³.

נערה המאורסה, סוקלים אותה ואת בועלה בפתח שער העיר שזינו בה, וכמו שנאמר (דברים כב, כד): "והוצאתם את שניהם אל שער העיר ההיא" וגו'. ואם היתה עיר שרובה גויים, סוקלים אותה על פתח בית דין⁴.

שם ממחר"ם חביב. ולענין שניות, כן כתב הש"ך שם. 1. רמב"ם הלכות איסו"ב ג, ו, וכרבי, ועיי"ש במשל"מ. 2. עיין סנהדרין נא, א ורמב"ם הלכות איסו"ב ג, ג. 3. עיין סנהדרין נ, ב, וברש"י נ, א ד"ה ומדאפקיה. 4. כתובות מה, ב. ועיין משך חכמה דברים כג, כד ד"ה והוצאתם, דהא דסוקלים

נערה המאורסה שזינתה, ובאו העדים לאחר שכבר נישאת, סוקלים אותה על פתח בית אביה, שנאמר (שם כא): "והוציאו את הנערה אל פתח בית אביה" וגו', כלומר, ראו גידולים שגידלתם⁶.

ואם אין לה אב, או שהיתה הורתה שלא בקדושה (שנחשבת כאין לה אב), או שלא היה בית לאביה, נסקלת על פתח שער העיר שזינתה⁷.

מצות לא תעשה שלא לבוא על האם, שנאמר (ויקרא יח, ז): "וְעֵרֹת אִמְךָ לֹא תִגְלֶה".

הבא על האם במזיד חייב כרת, כמו שנתפרש בכל העריות (שם כט): "כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם". ואם היו שם עדים והתראה, חייב סקילה. ואע"פ שלא פירש הכתוב סקילה בבא על האם, למדנו מרבוית הכתוב באזהרת האם, "אמך היא", כל צדדים שיש בה שוים, בין אמך שהיא אשת האב ובין אם אינה אשת אב. וכמו באם שהיא אשת האב חייב עליה סקילה, וכפי שנתפרש בכתוב (ויקרא כ, יא), כן גם באם שאינה אשת האב¹. ובשוגג, חייב חטאת.

חייב על האם, כאמור, בין אם היא אשת אביו ובין אם אינה אשת אביו, וכגון שהיא אנוסת אביו. ואם בא בשוגג על אמו שהיא גם אשת אביו, חייב עליה שתי חטאות. ואם היתה בזמן הביאה נשואה לאביו, חייב שלש חטאות, משום אשת איש, ומשום אשת אב, ומשום אמו.

שניות שגזרו חכמים לערות האם: אם אמו אסורה מדרבנן, וכן אם אמו עד עולם. אם אביו אסורה מדרבנן, וכן אם אביו עד עולם.

אם אבי אמו, ואם אבי אביו, גם כן אסורות מדרבנן, אבל למעלה מהן אינן אסורות. והיינו, אם אביו אמו, ואם אביו אביו, ואם אביו אביו, ואם אביו אביו, ואם אביו אביו, כולן מותרות².

גם את הבוועל על פתח שער שזינתה בו, זהו דוקא כשסוקלים גם אותה. 5. שם, וכפירש"י. ולהרמב"ם שיטה אחרת בזה. 6. שם מה, א. ומשמע שאת הבוועל סוקלים כדינו על פתח שער העיר שזינו בה. ועיין משך חכמה, וצ"ע. 7. וכפשטא דגמרא כתובות מה, א. ולהרמב"ם שיטה אחרת בזה. 1. סנהדרין נד, א. 2. הכל בשו"ע אה"ע סימן טו סעיפים ב"ה, וכמש"כ הרי"ף והרמב"ם והרא"ש עפ"י הירושלמי.

מצות לא תעשה שלא לבוא על אשת האב, שנאמר
(ויקרא יח, א): "עֲרוֹת אִשְׁתְּ אָבִיךָ לֹא תִגְלֶה, עֲרוֹת
אָבִיךָ הִיא".

הבא על אשת האב במזיד חייב כרת, וכמו שנתפרש כרת בכל העריות. ונאמר עליו
(דברים כז, כא): "ארור שכב עם אשת אביו כי גלה כנף אביו". ואם היו שם עדים
והתראה, חייב סקילה, שנאמר (ויקרא כ, יא): "ואיש אשר ישכב את אשת אביו, ערות
אביו גלה, מות יומתו שניהם דמיהם במ". ודרשו חז"ל כל מקום שנאמר "דמיהם במ"
היינו סקילה, וכמו שנתפרש באוב וידעוני. ובשוגג, חייב חטאת.

אשת האב אסורה גם לאחר שמת האב או גירשה, בין מן האירוסין ובין מן הנשואין.
ואם היתה אשת האב גם אמו, חייב עליה בשוגג שתי חטאות. ואם היתה גם
אשת איש, חייב שלש. ואנוסת אביו מותרת לו.

שניות שגזרו חכמים לאשת האב: אשת אבי אביו אסורה לו, ואין לה הפסק לעולם,
שאפילו אשת יעקב אבינו אסורה על אחד ממנו. ואשת אבי אמו אסורה
מדרבנן, היא בלבד¹.

מצות לא תעשה שלא לבוא על כלתו, שנאמר (ויקרא
יח, טו): "עֲרוֹת פְּלִתְךָ לֹא תִגְלֶה, אִשְׁתְּ בְנֶךָ הִיא, לֹא
תִגְלֶה עֲרוֹתָה".

הבא על אשת בנו במזיד חייב כרת, וכמו שנתפרש בכל העריות. ואם היו שם עדים
והתראה חייב סקילה, שנאמר (שם כ, יב): "ואיש אשר ישכב את כלתו מות יומתו
שניהם תבל עשו דמיהם במ". ובשוגג, חייב חטאת.

איסור אשת הבן נוהג גם לאחר שגרשה בנו או מת, בין באשתו ארוסה ובין
בנשואה². ואם היתה אשת איש חייב שתי חטאות.

שניות מדרבנן לכלתו: אשת בן בנו אסורה לו, וכן אשת בן בנו עד עולם. ואשת
בן בתו אסורה, היא בלבד².

1. אה"ע סימן טו סעיפים וז. והרמ"א הביא בשם י"א דברי התרוה"ד שאוסר אשת אבי אם אביו.
ובט"ז קיים דברי תרוה"ד. ובבהגר"א פקפק על זה, ועיין חזו"א אה"ע קלד ליבמות כא, אות א.
כלתו 1. רמב"ם הלכות איסור"ב ב, א. 2. רמב"ם הלכות אישות א, ו.

מצות לא תעשה שלא לבוא על אחות, שנאמר (ויקרא יח, ט): "עֲרֹת אַחֹתְךָ בַת אָבִיךָ אוֹ בַת אִמְךָ, מוֹלַדֶּת בֵּית אוֹ מוֹלַדֶּת חוּץ, לֹא תִגְלֶה עֲרֹתוֹ".

הבא על אחותו במזיד חייב כרת, ואם היו שם עדים והתראה לוקה. ואין בה מיתת בית דין. ונאמר עליו (דברים כז, כב): "ארור שֹׁכֵב עִם אִחֹתוֹ בַת אָבִיו אוֹ בַת אִמּוֹ". אחד אחותו מאביו, ואחד אחותו מאמו, בין מן הנשואין ובין מזנות, וכגון שזינתה אמו או אביו, והיתה לו אחות מזנות, הרי זו ערוה עליו, שנאמר "מולדת בית או מולדת חוץ"^{א1}.

ואם היתה אחותו בת אשת אביו, חייב עליה גם משום בת אשת אביו, וכפי שיבואר במצוה הבאה.

מצות לא תעשה שלא לבוא על בת אשת האב, שנאמר (ויקרא יח, יא): "עֲרֹת בַת אִשְׁתֵּךְ אָבִיךָ מוֹלַדֶּת אָבִיךָ אַחֹתְךָ הִיא, לֹא תִגְלֶה עֲרֹתָהּ".

הבא על אחותו שהיא בת אשת אביו חייב עליה גם משום אזהרה זו. ואם היה שוגג, מביא שתי חטאות: אחת משום אחותו, ואחת משום בת אשת אביו. ואינו חייב על בת אשת אביו אלא אם כן היתה זו אחותו. אבל אם נשא אביו אשה והיתה לה בת מאיש אחר, הרי הבת מותרת לו, שאין זו "מולדת אביו"^{ב1}.

מצות לא תעשה שלא לבוא על אחות האב, שנאמר (ויקרא יח, יב): "עֲרֹת אַחֹת אָבִיךָ לֹא תִגְלֶה, שְׂאֵר אָבִיךָ הִיא".

ומצות לא תעשה שלא לבוא על אחות האם, שנאמר (שם יג): "עֲרֹת אַחֹת אִמְךָ לֹא תִגְלֶה כִּי שְׂאֵר אִמְךָ הִיא".

אחות אביו, בין שהיתה אחותו מן האב בין מן האם, בין מן הנשואין ובין מזנות, הרי זו ערוה עליו משום אחות אב.

א1. רמב"ם הלכות איסור"ב ב, ב. בת אשת אב ב1. רמב"ם הלכות איסור"ב ב, ג.

וכן אחות האם, בין אחותה מהאב ובין מן האם, בין מן הנשואין ובין מזנות, הרי זו ערוה עליו משום אחות האם^{1א}.

ואין בהן מיתת בית דין אלא כרת ומלקות.

מצות לא תעשה שלא לבוא על הבת, ומצות לא תעשה
שלא לגלות ערות בת הבן.
ומצות לא תעשה שלא לגלות ערות בת הבת, שנאמר
(ויקרא יח, ח): "עֲרוֹתַי בַּת בְּנִי אוֹ בַת בְּתָרִי, לֹא תִגְלֶה
עֲרוֹתִי כִּי עֲרוֹתֶי הֵנָּה".

בת הבן ובת הבת מפורשות בכתוב. וערות הבת, אע"פ שלא נתפרשה בפסוק, למדו
חז"ל בגזירה שוה מאזהרת בת אשתו (שתבואר להלן), מה שם עשה בתה כבת בתה,
אף כאן נאסרה בתו כבת בתו. וכן למדנו בגזירה שוה זו עונש לעריות אלו, מה שם
בשריפה, אף כאן בשריפה. ואם אין שם עדים, חייב כרת, ובשוגג מביא חטאת.

שניות שגזרו חכמים לעריות אלו, בת בן בנו, ובת בת בנו, ובת בן בתו, ובת בת
בתו, וכן למטה מהן עד עולם².

מצות לא תעשה שלא לגלות ערות אשה ובתה, שנאמר
(ויקרא יח, יז): "עֲרוֹת אִשָּׁה וּבְתָהּ לֹא תִגְלֶה".
ומצות לא תעשה שלא לגלות ערות אשה ובת
בנה, שנאמר (שם): "...אֵת בַּת בְּנֶה... לֹא תִקַּח
לְגִלוֹת עֲרוֹתֶיהָ".
ומצות לא תעשה שלא לגלות ערות אשה ובת בתה,
שנאמר (שם): "...וְאֵת בַּת בְּתָהּ לֹא תִקַּח".

האיסור לגלות ערות אשה ובתה, זהו דוקא על ידי קידושי הראשונה. והיינו, שאם
קידש אשה, אסור בבתה. אבל אם בא על אשה בזנות, לא נאסר בבתה. וכן

1א. רמב"ם הלכות איסור"ב ב, ה. בת ובת הבן ובת הבת 1ב. כסתמא דהשו"ע אה"ע סימן טו, יב.

אם קידש אשה ואחר כך בא על בתה, לא נאסר באשתו. ואם כן כונת התורה שאם קידש אשה, אסור בבתה. וכן איסור אשה ובת בנה ואשה ובת בתה זהו גם כן כשקידש אשה, שאסור בבת בנה ובבת בתה. ונמצא שנאסרו בלאוין אלו בת אשתו, בת בן אשתו ובת בת אשתו¹.

ועוד דרשו חז"ל בגזירה שוה, שנאסר אדם באם אשתו (חמותו), אם אם אשתו (אם חמותו) ואם אבי אשתו (אם חמיו). והן גם כן בכלל לאוין אלו. והבא על אחת משש עריות אלו במזיד, נידון בשריפה, וכמו שנאמר לגבי אם אשתו (ויקרא כ, יד): "ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה זמה היא, באש ישרפו אתו ואתה". ודרשו חז"ל בגזירה שוה שעונש זה נוהג בכל שש עריות אלו². ואם אין עדים חייב כרת, ובשוגג מביא חטאת.

הבא על חמותו, מלבד העונשים האמורים בו, הרי זה בארור, שנאמר (דברים כז, כג): "ארור שֹׁכֵב עִם חֲתַנְתּוֹ". ובכלל זה, גם אם חמותו ואם חמיו³.

חייב כרת ושריפה בבת אשתו ובת בנה ובת בתה נוהג גם אם גירש את אשתו⁴, ואף לאחר שמתה אשתו⁵.

וחמותו ואם חמותו ואם חמיו, אין בהן עונש כרת ושריפה אלא בחיי אשתו. אבל לאחר מות אשתו אין בהן כרת ושריפה, אלא עונש "ארור" בלבד⁶.

שניות שגזרו חכמים לעריות אלו, בת בת אשתו, וכן כל צאצאי בת אשתו עד סוף העולם. וכן בת בת בן אשתו, וכל צאצאי בן אשתו עד סוף העולם. וכן אם אשתו ואבי אשתו, אסור בכל אמותיהם עד עולם⁷.

ודעת הרמב"ם דיש להן הפסק, וכמו שהביא שם המחבר שיטתו. 1. ומבואר בדברי הרמב"ם (הלכות איסור"ב ב, ז) שחייב על בת אשתו וכל הנך אפילו אם רק קידש את אשתו ולא הכניסה לחופה. ועיין בענין זה בפת"ש אה"ע"ז טו, ה, ובקה"י יבמות ב. 2. סנהדרין עה, ב. 3. רמב"ן ורשב"א יבמות צח, ב. 4. ואפילו אם נולדה הבת אחרי שגירש את אשתו ונישאת לאחר, ג"כ חייב עליה משום בת אשתו— שו"ת בנין ציון קלו בשם בה"ג; אחיעזר ח"א סימן יא. 5. כדעת הרמב"ן ורשב"א וריטב"א יבמות שם, דרק חמותו ואם חמותו ואם חמיו נתמעטו לאחר מיתת אשתו. ודעת הרמב"ם (הלכות איסור"ב ב, ח) דגם הדורות דלמטה נתמעטו משריפה. 6. כן נראה דעת רוב הראשונים, והם הראשונים הנ"ל ביבמות, ורש"י סנהדרין עו, ב ד"ה ר"ע סבר, ותו"י יבמות צד, ב. ודעת הרמב"ם (שם) דלא נתמעטו אלא משריפה, אבל כרת חייב. וכן היא דעת התוס' יבמות שם. וביד רמה סנהדרין שם נשאר בזה בצ"ע. ועיין פת"ש אה"ע טו, ז. ועיין שו"ת חת"ס ליקוטים קב, דשתי המחלוקות (בהערה זו ובהערה הקודמת) תלויות זו בזו. 7. שו"ע אה"ע טו, יד"ט, וכדעה

מצות לא תעשה שלא לבוא על אשת אח, שנאמר (ויקרא יח, טז): "עֲרֹת אִשְׁתְּ אָחִיךָ לֹא תִגְלֶה, עֲרֹת אָחִיךָ הִיא".

אחד אחיו מאביו ואחד אחיו מאמו, בין מנשואין בין מזנות, הרי אשתו אסורה עליו. ואפילו אם רק נתקדשה לאחיו, הרי היא אסורה עליו לעולם, אפילו אם גירשה אחיו או מת¹. אלא שאם מת אחיו בלא בנים הותרה אשתו לאחיו משום מצות יבום, וכפי שנתבאר במצוה זו.

ואין באשת אח מיתת בית דין, אלא כרת ומלקות.

מצות לא תעשה שלא לבוא על אחות אשתו, שנאמר (ויקרא יח, יח): "וְאִשָּׁה אֶל אַחֹתָהּ לֹא תִקַּח לְצֶרֶר לְגִלּוֹת עֲרוֹתָהּ עָלֶיהָ בְּחַיֶּיהָ".

אחות אשתו ערוה עליו עד שתמות אשתו, בין אחותה מאמה בין אחותה מאביה, בין אם היתה אחות מנשואין או מזנות. ואפילו אם גירש את אשתו, אסורה אחותה עליה באיסור ערוה. אבל אם מתה אשתו מותר באחותה, וכמו שמבאר בכתוב, שלא אסרה תורה אחות אשה אלא בחיי אשתו¹.

וחייב על אחות אשתו כרת ומלקות, ואין בה מיתת בית דין.

מצות לא תעשה שלא לבוא על אשת אחי האב, שנאמר (ויקרא יח, יד): "עֲרֹת אָחִי אָבִיךָ לֹא תִגְלֶה, אֶל אִשְׁתּוֹ לֹא תִקְרַב, דִּדְתָּךְ הִיא".

אשת אחי האב שאסרה תורה, זהו באחי האב מן האב. בין אם היה אחיו מנשואין ובין מזנות, הרי אשתו אסורה עליו, אפילו אם גרשה או מת. ואחי האב מן האם, אין אשתו אסורה עליו מן התורה, אבל היא מן השניות שגזרו חכמים¹. וכן אחי האם, אין אשתו אסורה עליו מן התורה, אבל חכמים אסרוה, בין אחי האם מן האב ובין מן האם².

קמא. 1. רמב"ם הלכות איסור"ב ב, א"ב. 1. רמב"ם הלכות איסור"ב ב, ט. אשת אחי האב.
2. רמב"ם הלכות אישות א, ו.

אשת אחי האב חייבים עליה כרת ומלקות, ואין בה מיתת בית דין.

מצות לא תעשה שלא לבוא על נדה, שנאמר (ויקרא יח, יט): "וְאֵל אִשָּׁה בְּנִדַת טְמֵאָתָהּ לֹא תִקְרַב לְגִלוֹת עֲרוֹתָהּ".

הנדה היא כשאר עריות, וחייבים על ביאתה כרת, ואם היו שם עדים – מלקות. ואין חייבים עליה מיתה.

וכל שראתה דם ונטמאת בראייתה, חייבים על ביאתה משום נדה, ואפילו אם היתה קטנה בת שלש שנים ויום אחד, כשאר עריות. ואחר שראתה דם, לעולם היא בטומאתה עד שתטבול במים ותטהר. וכל עוד לא טבלה כראוי ונטהרה מטומאת נדה, הרי היא באיסור נדה. ויתבארו משפטי טומאת נדה במצות נדה, בדיני טומאה וטהרה.

וכן יולדת, דינה כנדה, וכל שטמאה בטומאת יולדת אסור לבוא עליה כדין נדה.

וכן זבה, בין זבה גדולה ובין זבה קטנה, הרי זו כנדה כל ימי זובה וספירתה.

שפחה כנענית נטמאת בנדה, וחייבים עליה כרת. אבל גויה, אין נוהג בה טומאת נדה, זבה ויולדת.¹

הרואה כתם על בשרה או על בגדה, כל שנטמאת מחמת כתמה, הרי זו אסורה לבעלה.²

דם בתולים טהור הוא ואינו לא דם נדה ולא דם זיבה, שאינו מן המקור אלא כמו דם חבורה. ונתבארו משפטי הבתולה – עד מתי תולים דמה בדם בתולים – ברמב"ם הלכות איסורי ביאה ה, יח-כה.

אסור לאדם לבוא על אשתו בשעת וסתה. אם היה דרכה לראות ביום – אסורה כל היום, ואם היה דרכה לראות בלילה – אסורה כל הלילה. ויתבארו משפטי הוסתות בדין טומאת נדה. ואיסור זה הוא מדרבנן, והסמיכוהו חכמים על הפסוק (ויקרא טו, לא): "וְהִזְרַתֶּם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִטְּמֵאֹתָם".³ ואפילו אשה שאין לה וסת קבוע, חוששת לראייתה האחרונה, ואסורה לבעלה באותה עונה, שמא תקבע לה וסת.⁴

זבה גדולה שטבלה ביום שביעי לספירתה, וכן זבה קטנה שטבלה ביום השימור, אסורה לבעלה עד הערב, שמא תראה אחר טבילתה ותסתור את ספירתה, ונמצאת זבה למפרע. ואם שימשה ואחר כך ראתה, חייבים קרבן.⁵

1. רמב"ם הלכות איסורי ביאה ה, א"ד. 2. שם ט, ב. 3. שם ד, יב, ובמ"מ. 4. עיין שו"ע יו"ד קפט, ב. 5. רמב"ם שם ו, יג"ד.

מאחר שיש טורח גדול במנין ימי נדה וימי זיבה, וכן יש ספיקות רבים במראות הדמים, החמירו חכמים וגזרו שכל דם שתראה האשה הרי הוא כספק דם זיבות. ועוד החמירו בנות ישראל על עצמן, ונהגו כולן בכל מקום שכל בת ישראל שתראה דם, אפילו לא ראתה אלא טיפת דם כחרדל בלבד, ופסק הדם, סופרת לה שבעה נקיים כדין זבה גדולה, אפילו אם ראתה בעת נדתה. בין שראתה יום אחד או שנים או שבעה או יותר, משיפסוק הדם סופרת שבעה נקיים, וטובלת בליל שמיני ואחר כך תהיה מותרת לבעלה.⁶

וכן פשט המנהג בכל ישראל שאין בועלים על דם טוהר, אלא דינו כשאר דם לכל דבר.⁷

וכן דין דם בתולים בזמן הזה, שאפילו היתה קטנה שלא הגיע זמנה לראות, ולא ראתה דם מימיה, בועל בעילת מצוה ופורש, וכל זמן שרואה דם מחמת המכה הרי זו טמאה, ואחר שיפסוק הדם סופרת שבעה נקיים.⁸

ויתר על כן, כל בת בין גדולה ובין קטנה, שתבעוה להנשא ונתרצתה, צריכה למנות שבעה נקיים, שמא ראתה טיפת דם מחמת חימוד ולא הרגישה בה?⁹

נהגו ברוב קהלות ישראל שאין האשה מתחילה לספור שבעה נקיים עד שיעברו עליה חמשה ימים מתחילת ראייתה. וטעם הדבר, שמא שימשה קודם ראייתה, ותפלוט שכבת זרע בתוך ימי ספירתה, ותסתור את ספירתה. ונתבאר ענין זה בשו"ע יו"ד קצו, יא.

מצות לא תעשה שלא ליקרב לעריות, שנאמר (ויקרא יח, ו): "אִישׁ אִישׁ אֶל כָּל שְׂאֵר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ לְגִלּוֹת עֲרוּהָ".

כן היא דעת הרמב"ם (על פי תורת כהנים), שיש בקריבה לעריות לאו מן התורה. ולפי שיטתו, הבא על אחת מן העריות דרך איברים או שחיבק ונישק דרך תאוה ונהנה בקירוב בשר חייב מלקות מן התורה. וזהו שנאמר "לא תקרבו לגלות ערוה", כלומר לא תקרבו לדברים המביאים לידי גלוי ערוה.¹

6. שם יא, ג"ד. 7. עיין רמב"ם שם ה"ז, ורמ"א יו"ד קצד, א. 8. רמב"ם שם ח. 9. שם ט. 1. רמב"ם הלכות איסו"ב כא, א.

והרמב"ן ז"ל² נחלק עליו בזה, וסובר שאין איסור מן התורה בקריבה לעריות, והקריבה האמורה בתורה היא קריבה של גלוי ערוה, וכפי שמצאנו במקרא שנקרא גלוי ערוה בלשון קריבה.

גם לדעת הרמב"ם אין נוהג לאו זה אלא בעריות שחייבים עליהן כרת הכתובות בפרשה. אבל חייבי לאוין אין בהם מלקות מן התורה לדברי הכל³.

וכן אף בעריות, לא נאסר מן התורה אלא קריבה גמורה, המביאה לידי זימה. אבל שאר עניני קורבה לעריות, כגון לשחוק עמה וכיוצא בזה, אסורים רק מדרבנן⁴.

אסור לאדם לקרוץ בידי וברגליו או לרמוז בעיניו לאחת מן העריות, או לאחת מחייבי לאוין, וכן לשחוק עמה או להקל ראש. ואפילו להריח בשמים שעליה או להביט ביפיה אסור. והמתכוין לכך מכים אותו מכת מרדות. ואסור אפילו לשמוע קול הערוה או לראות בשערה⁵.

אפילו קרובותיו, שאין לבו נוקפו עליהן, אסור לחבקן או לנשקן, וכגון אחות הגדולה ואחות אמו וכיוצא בהן. שאין קריבין לערוה כלל, בין גדולה ובין קטנה, חוץ מהאם לבנה ואב לבתו. והיינו, שמותר לאב לחבק בתו ולנשקה, וכן לישן עמה בקירוב בשר כל זמן שהיא קטנה. וכן האם עם בנה. ואם הגדילו, זה ישן בכסותו והיא ישנה בכסותה⁶.

אשתו נדה, שהיא עמו תדיר בביתו, החמירו בה חכמים לנהוג עמה בדיני הרחקות יותר משאר עריות. ונתבארו דינים אלו בשו"ע יו"ד סימן קצה.

מצות לא תעשה שלא להתחתן עם גויים, שנאמר
(דברים ז, ג): "וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם, בְּתָךְ לֹא תִתֵּן לְבָנוֹ וּבִתּוֹ
לֹא תִקַּח לְבָנֶךָ".

לשיטת הרמב"ם¹ נאמר לאו זה ביחס לכל הגויים כולם. ואע"פ שכתוב זה נאמר בענין שבעה עמי כנען, מכל מקום הפסוק שלאחריו מלמד שאיסור זה מתייחס לכל הגויים, שנאמר (שם ד): "כי יסיר את בנך מאחרי ועבדו אלהים אחרים", לרבות כל המסירים².

2. בהשגות לסהמ"צ לאוין שנג. 3. מ"מ לרמב"ם שם. 4. רמב"ם שם ב. 5. שם ב"ג; שו"ע אה"ע כא, א. 6. רמב"ם שם וז; שו"ע שם ז. וע"ע שם. 1. הלכות איסור"ב יב, איב, וכן העתיק בשו"ע אה"ע טז, א. 2. עיין כס"מ שם.

ויש חולקים בזה, וסוברים שאין לאו זה אלא בשבעה עמי כנען, וכפשוטו הכתוב, אבל שאר הגויים אין איסור מן התורה להתחתן עמם.³

ולדברי הכל לא נאמר לאו זה אלא בביאה בדרך חיתון, וכמו שנאמר "לא תתחתן עם"ו. והבא על גויה (לשיטת הרמב"ם) או על כנענית (לשיטת החולקים) בדרך חתנות, חייב מלקות. וכן ישראלית הנבעלת לגוי או לכנעני בדרך חתנות, חייבת מלקות.

ואם בא על גויה דרך זנות אינו לוקה מן התורה, אפילו לדעת הרמב"ם. אבל מכים אותו מכת מרדות מדברי סופרים. והיינו, שאם בא עליה בזנות באקראי, חייב עליה מדרבנן משום גויה, ואם ייחדה לו בזנות חייב עליה מדרבנן משום נדה, ומשום שפחה, ומשום גויה ומשום זונה.⁵ וכן ישראלית הנבעלת לגוי עוברת מדרבנן, והיא מגזירת בית דינו של שם בן נח.⁶

אע"פ שאמרנו שאין לאו מדאורייתא בביאת זנות של גויה, מכל מקום אם בא עליה בפרהסיא, ופגעו בו קנאים והרגוהו, הרי אלו משובחים וזריזים. ופרהסיא, היינו כגון שיבעול לעיני עשרה מישראל או יותר. ודבר זה הלכה למשה מסיני, וכמו מעשה פינחס בזמרי. ואין הקנאי רשאי לפגוע בהם אלא בשעת מעשה, אבל אם פירש אין הורגים אותו, ואם הִרְגוּ נהרג עליו. ואם בא הקנאי ליטול רשות מבית דין להרגו אין מורים לו, אע"פ שהוא בשעת מעשה. ולא עוד אלא אם בא הקנאי להרוג את הבעול ונשמט הבעול והרג את הקנאי להציל את עצמו, אין הבעול נהרג עליו. ודין זה, של קנאים פוגעים בו, הוא רק בבא על גויה עובדת עבודה זרה, אבל הבא על בת גר תושב אין קנאים פוגעים בו, אלא מכים אותו מכת מרדות.⁷

הלכה זו, של "קנאים פוגעים בו", נוהגת רק בישראל הבא על גויה, אבל ישראלית הנבעלת לגוי אין קנאים פוגעים בה.⁸

הבא על הגויה בפרהסיא,⁹ ולא פגעו בו קנאים, ולא הלקוהו בית דין, עונשו מפורש בדברי קבלה שהוא בכרת, שנאמר (מלאכי ב, יא-יב): "כי חלל יהודה קדש ה' אשר

3. כן היא דעת הטור אה"ע טז, וכפשוטו הסוגיא בע"ז לו, ב, דלרבנן דר"ש לא מיירי קרא אלא בז' עממין. והובא ברמ"א אה"ע שם. 4. לשיטת הרמב"ם הוא מבואר בדבריו שם. ואף לדעת החולקים, דמיירי קרא דוקא בז' עממים, מכל מקום לא אסרה תורה אלא דרך חתנות כמבואר ברמב"ן יבמות עח, ב. וזהו דלא כהב"ח והפרישה והבית שמואל אה"ע ריש סימן טז, שכתבו דלהטור לוקה בז' עממים אף בביאה דרך זנות. וכן בחזו"א אה"ע ד, י כתב דלא כהבית שמואל. 5. שו"ע שם, ועיין חלקת מחוקק ב"ג. וזהו כפי גירסת הרמב"ם בע"ז לו, ב, עיין מ"מ לרמב"ם שם. 6. ע"ז לו, ב, ועיי"ש ברש"ש ובחזו"א אה"ע ד, י. 7. רמב"ם שם ד"ה. 8. רמב"ן במלחמות ס"פ בסו"מ, ונפסק להלכה ביו"ד קנז, א ברמ"א, וכן נקט הב"י בתשובותיו דיני גטין סימן י, הובא בנוב"י תנינא אה"ע קנ. וזה דלא כדעת ר' אברהם שהביא בהגהמ"ר פרק החולץ, עיין חזו"א אה"ע ד, י ד"ה ובישראלית. 9. כן הוא פשוטו הגמרא בע"ז לו, ב, דאיסור דאורייתא בזנות הוא

אהב ובעל בת אל נכר, יכרת ה' לאיש אשר יעשנה עַר וּעֲנָה מאהלי יעקב ומגיש מנחה לה' צבאות", אם ישראל הוא לא יהיה לו ער בחכמים ועונה בתלמידים, ואם כהן הוא לא יהיה לו מגיש מנחה לה' צבאות. ולמדנו מכאן שהבועל גויה כאילו נתחתן לעבודה זרה, שנאמר "ובעל בת אל נכר", ונקרא מחלל קדש.

הבא על גויה, אע"פ שאין בו מיתת בית דין, מכל מקום יש בו חומר יותר משאר עריות, שהבן מן הערוה בנו הוא לכל דבר, ובכלל ישראל יחשב אע"פ שהוא ממזר, והבן מן הגויה אינו בנו. ודבר זה גורם להדבק בגוים שהבדילנו הקב"ה מהם ולשוב מאחרי ה' ולמעול בו¹⁰.

לדעת הרמב"ם לא נאמר לאו זה אלא בגויים קודם שנתגיירו. אבל לאחר שנתגיירו, אין שום גוי אסור מן התורה, אפילו משבעה עמי כנען. והנתינים - הם הגבעונים שנתגיירו בימי יהושע - אסורים, לדעת הרמב"ם, רק מדרבנן. שיהושע גזר עליהם שלא יבאו בקהל בזמן שיש מקדש, ודוד גזר עליהם לעולם, אפילו בזמן שאין מקדש. ולמה גזר עליהם, לפי שראה עזות ואכזריות שהיתה בהם בעת שביקשו את שבעת בני שאול בחיר ה' לתלותם והרגום ולא רחמו עליהם¹¹.

ויש אומרים שהנתינים אסורים מן התורה, ואיסורם נלמד מן הכתוב שבתחילת הפסוק, "ולא תתחתן בהם". שהרי בהיותם גויים אים שייך בהם קידושין וחתנות, ואם כן לא נאמרה אזהרה זו אלא לאחר שנתגיירו. ומה שאמרו שדוד גזר עליהם, היינו שגזר עליהם שעבוד. ולפי דבריהם, הבא על נתינה לוקה מן התורה¹².

ושיטה שלישית יש בזה לרמב"ן ז"ל¹³, שהדור הראשון של הנתינים שנתגיירו, אסורים מן התורה, אבל זרעו שנולד בקדושה מותר לבוא בקהל מן התורה, ודוד גזר עליהם איסור עולם.

רק בפרהסיא, ולא בצינעא. וכן מבואר בנמו"י ס"פ בסו"מ, וכן משמע ברמב"ן במלחמות שם, וכן משמע בריטב"א קידושין כא, ב ד"ה איבעיא להו, וכן מבואר בחינוך תכז. וכן נקט בח"מ אה"ע טז, ה, וכן נקט בפשיטות בנוב"י תנינא אה"ע קנ. ועיין ש"ך יו"ד קנו, יב. אבל בחידושי הר"ן סנהדרין פב (הובא באבני"מ טז, ד) כתב (בחד תירוצא) דיש איסור דאורייתא אף בצינעא. וכן כתב הרמב"ם בסהמ"צ לאוין נב, ובפיהמ"ש סנהדרין סוף פרק ט. וכן נקטו הב"ח והדרישה אה"ע טז, הו"ד בבית שמואל שם ד. 10. הכל ברמב"ם שם יח. 11. רמב"ם שם כבי"ד. 12. כן היא דעת הטור שם, וכשיטת התוס' יבמות עט, א ד"ה ונתינים, ועוד. ועיין ריטב"א קידושין עה, א דמשמע מפשטות לשונו דחייב על ביאת נתינה אף שלא בדרך חתנות, עיין אב"מ טז, ב. אבל ברמב"ן שם (ובמלחמות) משמע שאינו חייב על נתינה אלא בדרך חתנות. ועיין קובץ הערות מה, ה. ומבואר עוד בריטב"א שם שאם קידש ולא בעל, אינו לוקה. ועיין בזה באב"מ שם. 13. ביבמות עה, ב, והובא גם ברשב"א ועוד ראשונים. ועיין סיכום השיטות בזה בב"ש אה"ע

מצות לא תעשה שלא יבוא ממזר בקהל, שנאמר (דברים כג, ג): "לֹא יֵבֵא מִמְזֵר בְּקֵהֶל ה'".

איזהו ממזר, זהו הנולד מביאת אחת מן העריות שחייבים עליהן כרת, חוץ מן הנדה, שאין הולד ממנה ממזר. אבל הבא על שאר העריות, בין באונס בין ברצון בין בשגגה הולד ממזר. ואחד ממזר זכר ואחד ממזר נקבה אסורים לעולם, שנאמר "גם דור עשירי לא יבא לו בקהל ה'", כלומר לעולם¹.

ממזר שבא על בת ישראל, או בן ישראל שבא על ממזרת, חייב מלקות².

גוי או עבד כנעני שבא על בת ישראל, הולד כשר. ואפילו אם בא על אשת איש, הולד כשר³. שאין ממזר אלא ממי שיש לו קידושין במקום אחר, אבל עבד וגוי, שאין שייך בהם תפיסת קידושין, אין הולד מהם ממזר⁴.

לא הוזהרו ממזרים אלא "בקהל ה'", אבל הפסולים לבוא בקהל, כגון גר עמוני ומואבי מצרי ואדומי, מותרים בממזרים⁵.

וכן גרים אינם נחשבים "קהל ה'", ומותר לממזר לישא גיורת, וגר לישא ממזרת. והולד משניהם ממזר, שהולד הולך אחר הפגום⁶.

גיורת שנישאת לגר והולידו בן, אע"פ שהורתו ולידתו בקדושה, הרי זה נחשב כגר ומותר בממזרת. וכן בנו ובן בנו. ודוקא עד עשרה דורות, אבל מכאן ואילך אסור, שכבר נשתקע ממנו שם גירות ויבואו לומר ישראל נושא ממזרת⁷. ודין עבד משוחרר כדין גר⁸.

גר שנשא בת ישראל או ישראל שנשא גיורת, הולד ישראלי לכל דבר ואסור בממזרת⁹.

ממזר מותר בשפחה, והולד מהם עבד. ורשאי ממזר לישא שפחה כדי לטהר את בניו, שלאחר שישתחררו הרי הם בני חורין כשרים¹⁰.

ד, א. 1. רמב"ם הלכות איסור"ב טו, א. 2. כדעת רוב הראשונים, שחייב על בעילה גם בלי קידושין. ולשיטת הרמב"ם (שם ב) אינו חייב על בעילה אלא אחרי קידושין. ועיי"ש במ"מ ובכס"מ ובראשונים באורך. 3. רמב"ם שם ג. 4. יבמות מה, ב. 5. קידושין עד, ב; מנ"ח תקס, ג. והולד מהם ממזר, כמבואר בקידושין סז, א ובתוס' שם ד"ה מתני'. ולענין פצוע דכא בממזרת נחלקו הראשונים, עיין רמב"ם הלכות איסור"ב טז, ב, וש"ע אה"ע ה, א ואחרונים שם. 6. רמב"ם שם ז. 7. ש"ע אה"ע ז, כב בדעה קמא, שהיא דעת הרא"ש, דפסק כת"ק בברייתא דקידושין עה, א. ודעת הרמב"ם (הובאה בש"ע שם) דמותר עד שישתקע שם גרות ממנו. 8. שם. 9. רמב"ם שם ט; ש"ע שם כג. ודעת הר"ן דהולכין אחר הזכר, וגר שנשא בת ישראל דינו כגר. ועיין ח"מ ובית שמואל שם. ועיין חזו"א אה"ע ד, ז. 10. רמב"ם שם ד. ולענין עבד בממזרת, תלוי במחלוקת

מן התורה מותר ספק ממזר לבוא בקהל. שלא אסרה תורה אלא ממזר ודאי, שנאמר "לא יבא ממזר בקהל ה'", ממזר ודאי אסור לבוא בקהל ולא ספק¹¹.

וכן ממזר ודאי מותר מן התורה בספק ממזרת, שלא אסרה תורה על הממזר אלא מי שהוא "קהל" ודאי, אבל ספק קהל, ממזר מותר בו¹². אבל חכמים עשו מעלה ביוחסין ואסרו כל הספקות לבוא בקהל. ואסור לספק ממזר לשאת בת ישראל, ממזרת ודאית וספק ממזרת. שהרי אפשר שממזר הוא, ולפיכך אסור בבת ישראל, ואפשר שכשר הוא, ולפיכך אסור בממזרת. וכן אסור בספק ממזרת, שמא אחד מהם כשר ואחד פסול. וכן ממזר ודאי אסור לשאת ספק ממזרת, שמא היא כשרה. ואין מותר אלא ממזר ודאי בממזרת ודאית, אבל כל הספקות אסורים בין בודאים ובין בספיקות¹³.

אפילו במקום שיש רוב כשרים, מכל מקום החשיבוהו חכמים כספק ממזר, ואסרוהו לבוא בקהל. וכגון שנמצא בשוק, הרי זה ספק ממזר, אפילו אם רוב אנשי העיר כשרים¹⁴. וכן פנויה שנתעברה בזנות, הרי הולד ספק ממזר, אפילו אם רוב אנשי עירה כשרים. ואם בדקו את אמו ואמרה לכשר נבעלתי, נאמנת, והולד כשר, אפילו אם רוב אנשי העיר פסולים¹⁵.

הראשונים, דלהרמב"ם דאיסור עבד ושפחה הוא מדרבנן, והתירו איסור זה לממזר כדי לטהר את בניו, אם כן לא התירו אלא שפחה לממזר, ולא עבד ממזרת. ולראשונים דס"ל דאיסור עבד ושפחה הוא מדאורייתא, הא דשרי ממזר לישא שפחה זהו משום דלא שייך גבי ממזר לאו דקדשות, ואם כן ה"ה ממזרת לעבד. עיין ח"מ ובית שמואל לשו"ע שם כ, ומנ"ח תקס, ד. 11. רמב"ם שם כא. והיכא דאיכא רוב לפסול חשיב ממזר ודאי ואסור לבוא בקהל, כן מבואר ברשב"א קידושין עג, ב ד"ה כל שנאסף, הביאו בשערי ישר א, א. וכן הוכיחו האחרונים מהא דדנו הראשונים ללמוד דין ספיקא דאורייתא מן התורה לקולא מהא דהקלה התורה בספק ממזר, עיין רשב"א ור"ן קידושין עג, א. ואי נימא דמותר אף כשיש רוב, אם כן אינו ענין לשאר ספיקות שבתורה, עיין שערי ישר שם ובפרק ז. וכן דקדק בשב שמעתתא א, א. ודלא כהפני"ו ובי"מ, עיי"ש. ובדברי הרשב"א הנ"ל מבואר דאפילו ברובא דאיתא קמן חשיב ודאי ממזר, ודלא כש"ש ב, טו. 12. קידושין עג, א, הובא בח"מ ד, כד, ובבית שמואל ד, לח. והרמב"ם (שם) לא העתיק זה. ואמנם (בחדושי הריטב"א) (בתוס' רי"ד] לקידושין עג, א כתב דלמסקנא לא קי"ל כן, וכן בפסקי הרי"ד ורי"ז לא הביאו זה. ובבית מאיר לאה"ע ד, כו ד"ה עיין ב"ש כתב דכן היא דעת [הר"ן ו] המ"מ, ויישב בזה את קושיית הבית שמואל על המ"מ הלכות איסור טו, יב. (קטע זה שהיה נדפס בחדושי הריטב"א הוא להרי"ד, ובהוצאות החדשות של הריטב"א לא נדפס, וגם לא הודפס במהדורות חדשות של התור"ד.) אבל בחזו"א אה"ע ז, טו כתב דדעת הרמב"ם דספק קהל מותר מה"ת, והניח בצ"ע דברי (הריטב"א) [התוס' רי"ד]. 13. רמב"ם שם כאיכב. 14. עיין שו"ע אה"ע ד, לא, ובאחרונים שם. 15. רמב"ם שם יאיב.

מצות לא תעשה שלא יבוא עמוני ומואבי בקהל,
 שנאמר (דברים כג, ד): "לֹא יָבֹא עֲמוֹנִי וּמוֹאָבִי בְּקֹהֶל ה',
 גַּם דֹּר עֲשִׂירֵי לֹא יָבֹא לָהֶם בְּקֹהֶל ה' עַד עוֹלָם".

גר שנתגייר מעמון או מואב אסור לבוא בקהל, ואם בא על בת ישראל חייב מלקות.
 בין הגר עצמו ובין בנו ובן בנו עד עולם. ואין אסור אלא הזכר, אבל עמונית
 ומואבית מותרת מיד כשאר האומות¹.

גר עמוני ומואבי מותר בגיורת ובשפחה משוחררת, שקהל גרים אינו קהל, וכמו
 שנתבאר לענין ממזר. והולד מהם, אם הוא זכר, דינו כעמוני ומואבי². וכן מותר
 בממזרת ובשאר פסולי קהל. והולד הוא כחומרי שניהם, ואם הוא זכר הרי הוא עמוני
 (או מואבי) וממזר³.

גוי עמוני ומואבי שנשא נשים מעם אחר, או איש מעם אחר שנשא אשה עמונית או
 מואבית, הולד הולך אחר הזכר. שקודם שנתגיירו הולכים באומות אחר הזכר⁴.

כשעלה סנחריב מלך אשור בבל כל האומות ועירבב זה בזה והגלה אותם
 ממקומם, והיושבים היום בארץ עמון ומואב אינם עמונים ומואבים. ולפיכך
 גר שמתגייר בזמן הזה, חזקתו מרוב העולם, ומותר לבוא בקהל⁵.

מצות לא תעשה שלא להרחיק דור שלישי אדומי
 מלבוא בקהל, שנאמר (דברים כג, ח): "לֹא תִתְעַב אֲדָמִי
 כִּי אֶחֱיָהּ הוּא".

ומצות לא תעשה שלא להרחיק דור שלישי מצרי
 מלבוא בקהל, שנאמר (שם ח-ט): "לֹא תִתְעַב מִצְרִי כִּי
 גֵר הָיִיתָ בְּאֶרֶצוֹ, בָּנִים אֲשֶׁר יוֹלְדוּ לָהֶם דֹּר שְׁלִישִׁי יָבֹא
 לָהֶם בְּקֹהֶל ה'".

גר מצרי וגר אדומי אסורים לבוא בקהל. ואין בהם לאו ומלקות, אלא איסור עשה
 בלבד, שנאמר "בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם בקהל ה'", אבל הם

1. רמב"ם הלכות איסור"ב יב, יח; שו"ע אה"ע ב, ב. 2. עיין שו"ע שם ז. 3. חלקת מחוקק שם כב.
 4. שו"ע שם. 5. רמב"ם שם כה; שו"ע שם י.

ובניהם אסורים. ולא מנה הרמב"ם איסור זה במנין המצוות, כפי שיטתו שאין מונים לאו הבא מכלל עשה. אבל מנה שני הלאוין שנאמרו בהם, שנצטוו בהם ישראל שלא להרחיקם מלבוא בקהל לאחר שעברו עליהם שני דורות בישראל¹.

גר מצרי וגר אדומי אסורים עד שלשה דורות, אחד זכרים ואחד נקבות. והיינו, שהגר עצמו אסור לשאת ישראלית, וכן בנו שנולד אחר שנתגייר, אבל בן בנו מותר².

מצרית (או אדומית) שנתגיירה כשהיא מעוברת, בנה הוא שני, ובן בנה מותר לבוא בקהל³.

גר מצרי ואדומי מותרים בגיורת, וכמו שנתבאר לענין ממזר ועמוני ומואבי. וכן מותרים בממזרת ובשאר פסולי קהל, וכמו שנתבאר לענין עמוני ומואבי.

וכמו כן לענין גוי מצרי ואדומי שנשא אשה מעם אחר, או להיפך, הולכים בזה אחר הזכר, וכמו שנתבאר לענין עמוני ומואבי.

מצרי (או אדומי) שני (דהיינו שהוא דור שני בישראל), שנשא מצרית ראשונה, הולד שני. שמאחר ששניהם פסולים כדין "מצרי", הולכים בזה אחר הנקבה, שנאמר "אשר יולדו להם", הכתוב תלאם בלידה. וכן מצרי ראשון שנשא מצרית שניה, הולכים אחר הנקבה, והולד שלישי, וכשר לבוא בקהל. ולדעת הרמב"ם נותנים עליו חומרי שניהם, ולפיכך גם בזה הולד שני⁴.

גר עמוני שנשא גיורת מצרית, או להיפך, שהם שני סוגים שונים של פסול, הולכים בהם להחמיר, אחר הפסול בשניהם. ולפיכך, גר מצרי שנשא גיורת עמונית, הרי הולד מצרי שני. שהרי עמונית היא כשרה, ולפיכך הולכים אחר המצרי. וגר עמוני שנשא גיורת מצרית, אם הולד זכר, דינו כעמוני, שהוא פסול יותר ממצרי. ואם הולד נקבה, דינה כמצרית, שהיא פסולה, ולא כעמונית שהיא כשרה⁵.

האדומים הוגלו גם הם על ידי סנחריב ונתערבו בין האומות, וכמו שנתבאר לענין עמוני ומואבי. ולפיכך גר שנתגייר מארץ אדום מותר כיום לבוא בקהל מיד. ולענין מצרים, נחלקו הראשונים: להרמב"ם דין מצרי כדין שאר האומות, שנתבלבלו כולם; אבל דעת כמה ראשונים שהמצריים באיסורם הם עומדים. ואע"פ שנתבלבלו על ידי סנחריב, מכל מקום שבו למקומם. שהרי נתנבא עליהם יחזקאל שישבו, ונתן להם קצבה לחזרתם, שנאמר (יחזקאל כט, יג-יד): "כי כה אמר ה' אלהים, מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים מן העמים אשר נפצו שמה, ושבת את שבות מצרים" וגו'⁶.

1. עיין בזה באורך בהגרי"פ לרס"ג לא תעשה רפבי'רפג. 2. שו"ע אה"ע ד, ג. 3. שם ד. 4. שם ז. 5. שם ז. 6. כן היא דעת בה"ג, הובא בתוס' יבמות עו, ב ד"ה מנימי, וכן היא דעת הרמב"ן

**מצות לא תעשה שלא יבוא פצוע דכה וכרות שפכה
בקהל, שנאמר (דברים כג, ב): "לֹא יָבֹא פְּצוּעַ דֶּכָּא וְכָרוּת
שְׁפָכָה בְּקֵהֶל ה'".**

פצוע דכה הוא מי שנפצעו ביציו, וכרות שפכה הוא שנכרת הגיד. ואם בא על בת ישראל, חייב מלקות.

איסורם של פצוע דכה וכרות שפכה הוא במקרה שנפצעו או נכרתו איברי ההולדה עד שאינו יכול להוליד מחמת כן. ושלשה איברים הם שההולדה תלויה בהם, ואפשר שיפסל על ידם הזכר מלבוא בקהל: הגיד, הביצים, ושבילי הביצים. ובכלל שבילי הביצים, החוטמים שהביצים תלויים בהם בתוך הכיס¹, וכן שביל הזרע שבתוך הגיד². וכל אחד מהם, אם נפצע, או נידך, או נכרת, פסול.

הגיד שנפצע או נידך, פסול. וכגון שניקב עד חלל שביל הזרע³, בנקב שהזרע יוצא ממנו. ודוקא אם ניקב למעלה מן העטרה, או בעטרה עצמה. אבל אם ניקב למטה מן העטרה, כשר⁴. (העטרה היא שורת הבשר הגבוהה המקיפה את הגיד⁵).

וכן אם נכרת הגיד, פסול. וכגון שנכרתה העטרה, או למעלה מן העטרה. אבל אם נכרתה מן העטרה ומטה, ונשתייר מהעטרה אפילו כחוט השערה סביבות כל הגיד, כשר⁶.

נחתך מבשר הגיד עד שפופרת של שכבת זרע, ולא ניקבה השפופרת⁷, אם נחתך בשיפוע, כקולמוס, כשר, אפילו אם נחסר מבשר הגיד⁸.

והרשב"א והרא"ש שם. והובאו שתי הדעות בשו"ע שם י. 1. רש"י יבמות עה, ב ד"ה בכלן. 2. כן פירש בחזו"א אה"ע יב, ז את לשון הרמב"ם הלכות איסור"ב טז, ג: "השבילין שבהם תתבשל הש"ז". והיינו עפ"י לשון הגמ' יבמות עו, א "במקומה מבשלה שלא במקומה לא מבשלה". וכתב שם בחזו"א דנראה דמודה רש"י שגם השביל של ש"ז שבגיד הוא גם כן בכלל חוטי ביצים. ועע"ש בחזו"א דהשבילים הנכנסים בעומק לתוך הגוף אינם פוסלים, אפילו אם מסתרס על ידם, ודינו כשאר עקר וכסריס חמה. 3. כן הוא סתימת הפוסקים, וכמש"כ ביש"ש יבמות ה, יב, ודלא כדעת התוס' יבמות עה, ב ד"ה ניקב. וכן נקט בחזו"א (יא, ב, ויב, מכתב שני). 4. שו"ע אה"ע ה, ד. ועיין שם סעיף ח לענין ניקב למטה מעטרה שכנגדו למעלה מעטרה. 5. רש"י שם ד"ה לאכשורי. 6. שו"ע שם ב, וכשיטת הרמב"ם. ולרש"י סגי ברוב העטרה, בצד הגיד שכלפי הגוף. 7. כן כתב בשו"ע לבעל מרכה"מ (הנדמ"ח תשמ"ח) אה"ע ה, ג. ובחזו"א (שם ושם) כתב דניקב עד חלל השותן ולא הגיע לצנור הזרע. ועיין תשובת הראב"ה שהובאה ביש"ש יבמות ה, יב. 8. שו"ע שם ג. ובנחתך כמרזב נחלקו הפוסקים, עיי"ש. ולכאורה היה נראה דכל שנחתך ואינו כקולמוס (או כמרזב לדעת המכשירים), פסול. אבל צ"ע מהא דעובדא דהוה כמרזב ושפייה מר בר רב אשי כקולמוס ואכשריה (יבמות עה, ב לפירש"י), ומאי מהני בזה, הא סו"ס לא הוי ממש כקולמוס. וצ"ע.

הביצים שנפצעו, או נידוכו, או נכרתו, פסול. ואפילו אחת מהן. ודעת כמה ראשונים שאם ניטלה אחת הביצים לגמרי, כשר⁹. ונקטו כמה מן האחרונים להקל כדבריהם.

נמוקו הביצים או אחת מהן, פסול. והיינו, כגון שהוקטנו ונצטמקו מאליהם מחמת מכה שאירעה בהן¹⁰.

ניקבו הביצים או אחת מהן, פסול¹¹.

נחסר מאחת הביצים אפילו כלשהו, פסול¹².

חוטי ביצים שנכרתו, או שנידוכו, או שנפצעו, אפילו אחת מהן, פסול¹³. וכן אם נסתם אחד מהם¹⁴.

כל הפסולים שאמרנו, זהו דוקא אם נעשה "בידי אדם", דהיינו שאירע כן על ידי מעשה, וכגון שנפצע על ידי אדם, או חיה, או שנחבל באיזה אופן. אבל אם נעשה כן בידי שמים, כשר. ונחלקו בזה הראשונים, לרש"י והרא"ש אין נחשב "בידי שמים" אלא אם כן נולד כך ממעי אמו, או שאירע לו כן מפחד רעמים וברד וכיו"ב. אבל אם אירע מחמת חולי, פסול. ולהרמב"ם כשר אפילו אם אירע כן מחמת חולי, וכגון שנולד לו שחין באיברי הזרע והמסה אותם¹⁵.

פצוע דכה וכרות שפכה מותרים לישא גיורת ומשוחררת. שהרי לא הוזהרו אלא מלבוא בקהל, וקהל גרים אינו קהל¹⁶. ואפילו כהן – שאסור בדרך כלל בגיורת ומשוחררת – מכל מקום אם היה פצוע דכה מותר בה, שמכיון שנעשה פצוע דכה ונאסר בקהל, כבר אינו בקדושתו לענין יחוסי כהונה, ולפיכך מותר בגיורת¹⁷. וכן מותר פצוע דכה לישא נתניה – לשיטת הסוברים שנתניה אסורה רק מדרבנן. שלא גזרו חכמים עליהם אלא באותם שהם בני הולדה¹⁸. ויש אומרים שמותר פצוע דכה

9. עיין שו"ע שם ז במחבר וברמ"א, דהמחמירים הם רוב מנין ורוב בנין. אבל עיין באוצה"פ ה, מז, שהביאו בשם האב"נ ובית אפרים דראשונים רבים מקילים בזה, והוי ספיקא דדינא. ובחזו"א ט, ב כתב דהאחרונים נטו להקל בזה. ועיין חזו"א שם ג שצידד להקל אף אם הייתה פצועה מתחילה, כמשמעות התוס' והראב"ד, ודלא כהרא"ש. 10. עיין רש"י יבמות עה, א ד"ה נמקו, וחזו"א ט, טז ד"ה ע"ה א'. ועיין בהגר"א אה"ע ה, יא, ד"נידוכו" בביצים היינו נמוקו. 11. שו"ע שם ז. ומשמע בגמ' (יבמות עה, ב) דהיינו כששכבת זרע יוצאת מהנקב. 12. שו"ע שם, ורש"י שם ד"ה ואפילו חסרו. ועיין חזו"א שם ט ד"ה והא דתניא. ועיין שו"ת אגרות משה אה"ע ב, ב, שכתב דהדבר תלוי בחכמת הרפואה, ואם נודע לנו בבירור שיכול כיום להוליד, אינו נפסל. ועיין יש"ש סוף סימן יב, וחזו"א שם טו. 13. שו"ע שם ט. 14. עיין שו"ע שם ו. 15. שו"ע שם י. וסוגיא דעלמא באחרונים להקל בזה, עיין אוצה"פ ס"ק ס. ועיין חזו"א שם יד, דאם נסתרס בידי שמים ואחר כך סירסו אדם, פסול. 16. שו"ע שם א. 17. שם. ועיין פת"ש שם א בשם הבי"מ דלא פקעה קדושתו אלא לענין קדושת זיווג, אבל בשאר ענינים כהן גמור הוא. וכן כתב חזו"א אה"ע ד, ה, ודלא כחלקת מחוקק א. 18. שו"ע שם, וכדעת הרמב"ם.

אפילו בפסולים מן התורה, כגון ממזרת. שפצוע דכה אינו בקדושתו, ולא נאסר בפסולי קהל¹⁹.

מצות לא תעשה שלא לשכב עם בהמה, שנאמר (ויקרא יח, כג): "וּבְכָל בְּהֵמָה לֹא תִתֵּן שְׁכָבְתָּךְ לְטִמְאָה בָּהּ".

בכלל אזהרה זו, זכר הבא על הבהמה, או מביא בהמה עליו. אבל אשה המביאה בהמה עליה, באה עליה אזהרה בפני עצמה, ויתבאר להלן.

השוכב עם בהמה במזיד חייב כרת, כשאר כל העריות. ונאמר עליו (דברים כז, כא): "ארור שכב עם כל בהמה". ואם היו שם עדים והתראה חייב סקילה. וכן גם הבהמה נסקלת, שנאמר (שם כ, טו): "ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה מות יומת ואת הבהמה תהרגו", ולמדו חז"ל בגזרה שוה, שהריגה שנאמרה אצל הבהמה, סקילה היא, והוקשה מיתת השוכב למיתת הבהמה, מה בהמה בסקילה אף שוכב בסקילה. ונאמר עוד (שמות כב, יח): "כל שוכב עם בהמה מות יומת". ובשו"ג חייב חטאת.

אחד בהמה ואחד חיה ועוף, כולם בסקילה, ואין חילוק בין גדולה לקטנה, אפילו ביום לידתה, הבא עליה בין כדרכה בין שלא כדרכה, כיון שהערה בה או שהערתה בו חייב.

קטן בן תשע שנים ויום אחד שבא על הבהמה או הביאה עליו, היא נסקלת על ידו והוא פטור, ובפחות מכאן אין סוקלים את הבהמה.

הטעם שהצריכה התורה סקילה לבהמה, זהו מפני שעל ידי הבהמה נזכר קלונו של עובר העבירה. ואפילו אם השוכב הוא קטן, נסקלת הבהמה על ידו, כיון שעכ"פ היה השוכב מזיד, אלא שחסה התורה עליו מפני קטנותו¹. אבל אם היה השוכב שוגג, אין בזה קלון, ואין סוקלים את הבהמה².

19. דעת הראב"ד והטור, הובאה ברמ"א שם. 1. סנהדרין נה, ב. 2. רמב"ם הלכות איסור"ב א, יח. ומשמע דאם היה מזיד, אף אם לא היתה התראה, הבהמה נסקלת. משכב זכור.

מצות לא תעשה שלא תביא אשה בהמה עליה, שנאמר
(ויקרא יח, כג): "וְאִשָּׁה לֹא תַעֲמֹד לְפָנַי בְּהֵמָה לְרִבְעָה
תִּבֶל הוּא".

דין אשה הנרבעת לבהמה, כדין השוכב עם בהמה, במזיד חייבת כרת, ואם היו עדים
חייבת סקילה. וכן הבהמה נסקלת. שנאמר (ויקרא כ, טז): "ואשה אשר תקרב אל
כל בהמה לרבעה אותה והרגת את האשה ואת הבהמה מות יומתו דמיהם במ". ובשוגג
חייבת חטאת¹.

וחייבת בין על רביעת בהמה ובין על רביעת חיה, בין גדולים ובין קטנים, כיון
שהערתה בה הבהמה בין כדרכה ובין שלא כדרכה, אם היתה האשה גדולה,
שניהם נסקלים, ואם היתה קטנה (בת שלש שנים ויום אחד ומעלה, שביאתה ביאה), הבהמה
נסקלת על ידה.

אשה שנרבעה בשוגג, אין הבהמה נסקלת על ידה, וכמו שנתבאר במצוה הקודמת.

מצות לא תעשה שלא לשכב עם זכר, שנאמר (ויקרא יח,
כב): "וְאֵת זָכָר לֹא תִשְׁכַּב מִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה תוֹעֵבָה הִיא".

השוכב עם זכר, או נשכב עמו, במזיד חייב כרת, וכמו שאר כל העריות. ואם
היו שם עדים והתראה, חייב סקילה, שנאמר (שם כ, יג): "ואיש אשר
ישכב את זכר משכבי אשה, תועבה עשו שניהם, מות יומתו דמיהם במ". ובשוגג
חייב חטאת.

בין השוכב ובין הנשכב בכלל אזהרת הכתוב. וכיון שהערה בו דרך אחוריו², אם
היו שניהם גדולים, שניהם חייבים. ואם היה אחד מהם קטן בן תשע שנים ויום
אחד, והשני גדול, הגדול חייב והקטן פטור. ונשכב שהוא פחות מבן תשע שנים ויום
אחד, אין חייבים על ביאתו².

1. ונראה דשייך גם בה הארור שנאמר בשוכב עם כל בהמה. 1. רש"י סנהדרין נד, א ד"ה ונמצא
למד. וכן מבואר בחידושי הר"ן שם. והא דאמרינן ביבמות פג, ב דאנדרוגינוס חייבין עליו דרך
זכרותו, האי דרך זכרותו היינו מאחוריו, כן ביאר בחידושי הריטב"א שם. אמנם ביד רמ"ה ובמאירי
בסנהדרין שם משמע דשייך שני משכבות בכל משכב זכור, וצ"ע. 2. רמב"ם הלכות איסור"ב א,
יד. אב

מצות לא תעשה שלא לבוא על האב, שנאמר (ויקרא יח,
ז): "עֲרֹת אָבִיךָ... לֹא תִגְלֶה".

הבא על אביו, מלבד מה שעובר על אזהרת משכב זכור, עובר גם על איסור ערות אביו. וגם על אזהרה זו יש חיוב כרת, כמו בשאר עריות. ולפיכך, אם בא על אביו בשוגג, חייב שתי חטאות, משום משכב זכור, ומשום ערות אביו¹.

מצות לא תעשה שלא לבוא על אחי האב, שנאמר (שם
יד): "עֲרֹת אָחִי אָבִיךָ לֹא תִגְלֶה".

הבא על אחי אביו בשוגג חייב שתי חטאות, וכנ"ל באזהרה הקודמת¹. ואין הבדל בזה בין אם היה אחי אביו מן האב או מן האם².

1. רמב"ם הלכות שגגות ריש פ"ד. וזה דלא כפירש"י עה"ת, שפירש אליבא דרבי יהודה. ועיין רמב"ן שם. אחי האב 1. רמב"ם שם. 2. חינוך קצט. ועיין הגהת המשל"מ, ורש"ש יבמות נד, ב.

מאכלות אסורות

מצות עשה לאכול בהמה וחיה רק על פי סימניהם, שנאמר (ויקרא יא, ב): "זאת החיה אשר תאכלו מפל הבהמה אשר על הארץ, כל מפרסת פרסה" וגו'. ומצות לא תעשה שלא לאכול בהמות וחיות טמאות, שנאמר (שם ד): "אך את זה לא תאכלו" וגו'.

האוכל כזית מבשר בהמה או חיה טמאה, עובר בעשה ולא תעשה, וחייב מלקות¹. **סימני** בהמה וחיה נתפרשו בתורה, והם שני סימנים, מפרסת פרסה ומעלת גרה, ואם חסר אחד הסימנים הרי זו טמאה.

מפרסת פרסה, היינו שפרסותיה סדוקות. וצריך הסדק לעבור בכל הפרסה מראשה לסופה, שנאמר "ושסעת שסע פּרְסוֹת", שיהיו הפרסות שסועות ומובדלות לגמרי².

ומעלת גרה, היינו שמעלה האוכל ממעיה לאחר אכילתה ומחזירה אותו לפיה לכותשו ולטוחנו היטב³.

הבהמות והחיות הטהורות הן עשרה מינים שנתפרשו בתורה. והן שלשה מיני בהמות: שור וכבש ועז, ושבעה מיני חיות: איִל וצבי ויחמור אקו ודישון ותאו וזמר, הם ומיניהם. כל מאכל היוצא מאחד המינים הטמאים הרי הוא אסור באכילה מן התורה, וכגון קֶלֶב בהמה וחיה טמאים⁴. ומכל מקום אין לוקים על אכילת דברים אלו⁵.

1. וכפירוש המ"מ ריש הלכות מאכ"א, דענין עשה זה הוא לאו הבא מכלל עשה לאכילת בהמות טמאות. וכן נראה מלשון הרמב"ם בסהמ"צ עשה קמט. ודלא כהחינוך קנג. 2. רש"י ויקרא יא, ג; חינוך קנד; פר"ח י"ד עט, א. 3. רש"י שם. 4. רמב"ם הלכות מאכ"א ג, א. 5. שם ו. ומדברי התוס' חולין סד, א ד"ה שאם מבואר דס"ל דיש חיוב מלקות ביוצא מן הטמא.

אדם חי אינו בכלל חיה ובהמה, ואין איסור לא תעשה על אכילה מבשרו. אבל אסור הוא בעשה, שנאמר "זאת החיה אשר תאכלו", הא כל שהוא חוץ מהן לא תאכלו, ולא הבא מכלל עשה, עשה⁶. והמת אסור בהנאה⁷.

ו**חֵלֶב** האדם מותר באכילה, ומכל מקום אסרו חכמים לגדול לשתות מחלב האשה אלא לאחר שפירש לכלי⁸.

מצות עשה לאכול עופות רק על פי סימניהם, שנאמר (דברים יד, יא): "כָּל צֶפֶר טְהָרָה תֹאכְלוּ". ומצות לא תעשה שלא לאכול עופות טמאים, שנאמר (ויקרא יא, יג): "וְאֵת אֵלֶּה תִשְׁקְצוּ מִן הָעוֹף לֹא יֵאָכְלוּ".

האוכל כזית מבשר עוף טמא עובר על עשה ולא תעשה, וחייב מלקות. סימני העופות הטהורים לא נתפרשו בתורה, אלא מנה הכתוב מינים טמאים בלבד, ושאר מיני העוף מותרים. ועשרים וארבעה עופות טמאים נאמרו בתורה. עשרים עופות נמנו בפירוש בפרשת שמיני (ויקרא יא, ג-ט), ועוד ארבעה נרמזו בכתוב, והם מין האיה, ומין העורב, ומין הנץ, ומין האנפה, שנאמר בהם "למינה", "למינו", "למינהו", "למינה". ועשרים ואחד העופות שנמנו בפרשת ראה (דברים יד, יב-יח), הם הם העופות שנמנו בפרשת שמיני, והרָאָה שנזכרה בפרשת ראה היא הדאה שנזכרה בפרשת שמיני, והדיה שנזכרה בפרשת ראה היא האיה (שנזכרה בשתי הפרשות). ופירט הכתוב עופות אלו בכל שמותיהם, שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק, שלא תהא אתה קורא איה והוא קורא דיה, אתה קורא ראה והוא קורא דאה¹.

מי שבקי במינים אלו ובשמותיהם הרי זה אוכל כל עוף שאינו מהם, ואינו צריך בדיקה. ומי שאינו מכירם ואינו יודע שמותיהם, בודק בסימנים שנתנו בהם חכמים. והסימן הבדוק לעוף טמא, הוא שדורס. שאין לך עוף טהור שדורס, וכל הדורסים הם מהמינים הטמאים. והדריסה היינו שנועץ צפורניו בבעלי חיים ודורסם². ואפילו אם אינו דורס אלא לעתים רחוקות, הרי זה בכלל הדורסים, וטמא³. וכל עוף החולק את רגליו כשמותחים לו חוט, שתיים לכאן ושתיים לכאן, או שקולט מן האויר ואוכל, הרי זה דורס

6. רמב"ם שם ב, ג. ודעת הראב"ד והרמב"ן והרשב"א והרא"ש דאין בבשר אדם איסור מן התורה, אלא מדרבנן. 7. רמב"ם הלכות אבל יד, כא. 8. רמב"ם הלכות מאכ"א ג, ד. 1. חולין סג, א"ב. 2. כפ"י הרמב"ן, שהסכים לו הר"ן. ורש"י ור"ת פירשו באופנים אחרים. 3. עיין רש"י חולין

וטמא⁴. וכל עוף שיש בו שלשה סימנים אלו בידוע שאינו דורס⁵, וטהור: יש לו אצבע יתירה, וזפק, וקורקבנו נקלף. אצבע יתירה – זוהי האצבע הגבוהה שמאחורי האצבעות. וקורקבן נקלף, היינו שהכיס שבתוך הקורקבן נקלף מבשר הקורקבן ביד⁶.

עשרים ושלשה מתוך עשרים וארבעת המינים שנמנו בתורה הם עופות דורסים. אחד מהם (היינו או הפרס או העזניה) אינו דורס. אמנם אין בו אפילו אחד משלשת הסימנים האמורים. ולפיכך עוף שידענו בו שאינו דורס, ומצאנו בו אחד מהסימנים האמורים, הרי זה טהור. שכיון שאינו דורס יצא לו מספק עשרים ושלשת העופות הדורסים, וכיון שיש בו אחד משלשת הסימנים, יצא לו גם מספק הפרס או העזניה⁷.

שאר עשרים ושנים המינים, בעשרים מהם יש רק סימן אחד משלשת הסימנים האמורים. ובאחד מהם יש שני סימנים, והוא העורב. ובאחד מהם אין שום סימן, והוא הנשר. ולפיכך אם מצא אדם עוף עם שני סימנים, ואינו יודע אם דורס הוא אם לאו, אם מכיר שאינו ממין העורב הרי זה מותר. שאין לך עוף עם שני סימנים וטמא אלא עורב⁸.

כתבו ראשונים שקבלה בידם מן הקדמונים שכל עוף שחוטמו רחב וכף רגלו רחבה כשל אווז, בידוע שאינו דורס. ולפי מה שנתבאר לעיל, אם ימצא לו אחד מסימני הטהרה, הרי זה טהור. אמנם מאחר שיש שיטות אחרות בענינים אלו, כתבו הפוסקים שאין להקל בזה אלא אם כן יש בו שלשה סימנים⁹. וכן החמירו בעוף שאין ידוע בו שהוא דורס, שאין לאוכלו אפילו אם יש בו שלשה סימנים, אלא אם כן יש בו מסורת מאבותינו שהוא טהור¹⁰. **ביצה** של עוף טמא אסורה באכילה מן התורה. ונחלקו הראשונים אם חייבים מלקות על אכילתה¹¹.

עוד דרשו חז"ל פסוקים אלו האמורים בעופות: "כל צפור טהורה תאכלו", ויש לך צפור אחרת שאינה טהורה, ואיזו, זו הצפור השחוטה שטיהרו בה את המצורע. וכן מה שנאמר (דברים יד, י) "וזו אשר לא תאכלו מהם", לרבות את הצפור השחוטה. והאוכל כזית מהצפור השחוטה, עובר בעשה ולא תעשה¹².

סב, ב ד"ה חזיוה. 4. רמב"ם הלכות מאכ"א א, כ. 5. כשיטת רוב הראשונים, עיין מ"מ שם. 6. עיין שו"ע יו"ד פב, ב, ופת"ש שם ב. 7. כשיטת הר"מ בר יוסף, שכתבו הראשונים שהיא המחזורת והמאומתת במציאות. 8. כהשיטה הנ"ל. 9. שו"ע שם ג. 10. שם ב. ולשיטת הרמ"א שם ג, בעינין לעולם מסורת, אפילו חרטומו רחב וכף רגלו רחבה ויש בו ג' סימנים. 11. עיין רמב"ם הלכות מאכ"א ג, א ו, ותוס' חולין סד, א ד"ה שאם, ורמב"ן שם. 12. עיין חולין קמ, א, ורמב"ם הלכות טומאת צרעת יא, ז. ונחלקו הרמב"ם והרמב"ן אם יש

מצות עשה לאכול דגים על פי סימניהם, שנאמר (ויקרא יא, ט): "אֶת זֶה תֹאכְלוּ מִכָּל אֲשֶׁר בַּמַּיִם, כָּל אֲשֶׁר לוֹ סַנְפִיר וְקִשְׁקֶשֶׁת" וגו'.
ומצות לא תעשה שלא לאכול דגים טמאים, שנאמר (שם י"א): "וְכָל אֲשֶׁר אֵין לוֹ סַנְפִיר וְקִשְׁקֶשֶׁת... מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכְלוּ".

האוכל כזית מדג טמא עובר על עשה ועל לא תעשה, וחייב מלקות. ולוקה פעמיים, אחת משום הלאו האמור בפרשת שמיני (שם), ואחת משום הלאו האמור בפרשת ראה (דברים יד, י): "וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת לא תאכלו"¹.

סימני דגים טהורים נתפרשו בתורה, והם סנפיר וקשקשת. הסנפיר הוא ששט בו, וקשקשת הן הקליפות הקבועות בגופו². ואפילו אם אין לו אלא סנפיר אחד וקשקשת אחת, מותר³. ודג שאין לו עתה סנפיר וקשקשת ועתיד לגדלם לאחר זמן, הרי זה מותר. וכן דג שיש לו קשקשת במים, וכשמוציאים אותו מהמים נושרים, הרי זה מותר⁴.

כל דג שיש לו קשקשת יש לו גם סנפיר. אבל דג שיש לו סנפיר אין הכרח שיש לו גם קשקשת. ולפיכך המוצא חתיכת דג שיש לו קשקשת הרי זה מותר, שבודאי יש לו גם סנפיר⁵. ולא כתבה תורה סנפיר וקשקשת אלא משום "גדיל תורה ויאדיר"⁶.

וכל שאין לו סימנים אלו אסור באכילה בעשה ולא זו. בין אם היה דג, או חית הים, או שרץ המים⁷.

הסימנים שהצריכה התורה לדגים טהורים, זהו דוקא בדגים הנמצאים בימים ובנחלים, וכמו שמבואר בלשון הכתוב. אבל שרצים הגדלים במים שבכלים או בבורות של מים מכוונסים, הרי אלו מותרים⁸. ואפילו אם פרשו השרצים מן המים לדופן הכלי או לדופן הבור מבפנים, הרי אלו מותרים, כיון שכך הוא דרך גידולם. אבל אם פרשו לאחורי הכלי או לשפת הבור

מלקות באכילת צפור זו, עיין מנחת חנוך קנז. 1. רש"י מכות טז, ב ד"ה לוקה ארבעה. וכן הוא דעת רוב הראשונים, עיין רמב"ן סהמ"צ שורש ט, ודלא כהרמב"ם בסהמ"צ לאוין קעט. 2. שו"ע יו"ד פג, א. ועיין ברמ"א שם, דבעינן שתהיה הקשקשת נקלפת ביד או בכלי. 3. שם. וברמ"א שם הביא דעת י"א, שכשיש לו רק קשקשת אחת בעינן שתהיה תחת לחייו או זנבו או סנפירו. 4. שם. 5. שם ג. 6. חולין סו, ב. 7. כשיטת הרמב"ן בסוף סהמ"צ ובשורש ט, ורש"י מכות שם, ודלא כהרמב"ם שלמד לאו בשרץ המים מקרא דויקרא יא, מג, עיין ל"ת קעט. ועל ידי סימנים מותרת גם חית הים; עיין בפר"ח יו"ד פג, ד. 8. שו"ע יו"ד פד, א. ועיין שם בסעיף ב

נחשבים כבר כשרץ הארץ, ואסורים, אפילו אם חזרו אחר כך לתוך הבור או לתוך הכלי.⁹

המערה מים מכלי אל כלי, מותרים השרצים גם בכלי השני, ואפילו אם פרשו לדופן הכלי, וכמו בכלי הראשון¹⁰. והנוטל מים בכלי מן הבור, אם לא פרשו השרצים מן המים הרי אלו מותרים, אבל אם פרשו מן המים לדופן הכלי, אסורים¹¹.

מצות עשה לאכול חגבים רק על פי סימניהם, שנאמר (ויקרא יא, כא): "אֶף אֶת זֶה תֹאכְלוּ מִכָּל שְׂרָץ הָעוֹף הַהֵלֶךְ עַל אַרְבַּע, אֲשֶׁר לֹא כְרָעִים מִמֶּעַל לְרַגְלָיו לְנִתֵּר בָּהֶן עַל הָאָרֶץ".

חגב טמא הוא בכלל שרץ העוף, והאוכלו, מלבד שביטל עשה זה, גם עובר על אכילת שרץ העוף וחייב מלקות¹.

ארבעה מיני חגבים טהורים נמנו בפסוק: ארבה, סלעם, חרגול וחגב. ודרשו חז"ל מרבו הכתוב, שכל חגב שיש בו ארבעה סימנים המצויים במינים אלו הרי זה טהור, ובלבד שיהיה שמו חגב. וארבעה הסימנים הם: (א) יש לו ארבע רגליים. (ב) יש לו ארבע כנפיים. (ג) כנפיו חופים את רוב אורך גופו ורוב היקף גופו. (ד) יש לו קרצולים, והיינו שתי רגליים ארוכות מלבד הארבעה שנזכרו, והן מעל רגליו סמוך לצוארו, שמתחזק בהם כשרוצה לנתר מעל הארץ². וכל שיש בו ארבעה סימנים אלו הרי זה טהור, אף על פי שראשו ארוך, ואינו דומה לחגבים המנויים בתורה, שאין ראשם ארוך. ומכל מקום צריך שיהיה ידוע שנקרא בשם הכללי "חגב" כמותם³. ולפיכך הצרצור אסור באכילה, אף על פי שיש לו ארבעה סימנים, מפני שאינו קרוי "חגב"⁴.

חגב שבצעירותו אין לו קרצולים, ועתיד לגדלם לאחר זמן, הרי זה מותר (אם יש בו שאר הסימנים), שנאמר "אשר לא כרעים", אף על פי שאין לו עכשיו⁵.

חגבים טהורים אינם טעונים שחיטה⁶.

מחלוקת הראשונים לענין מים המושכים שאינם נובעים. 9. שם. 10. שם סעיף ג בהגה, ובשר' ס"ק י. 11. שם סעיף א בהגה. 1. רמב"ם הלכות מאכ"א ב, ה. ועיין שם בלח"מ. 2. רש"י ויקרא יא, כא, ובחולין נט, א ד"ה ובחגבים. 3. רמב"ם שם א, כב וש"ע י"ד פה, א. ועיין קונטרס קרני חגבים להגר"ח ק"ש שליט"א סימן ז מה שבאר בענין "שמו חגב". 4. חולין סה, ב. 5. ש"ע שם. 6. שם ב.

מצות לא תעשה שלא לאכול שרצים, שנאמר (ויקרא יא, מג): "אֵל תִּשְׁקְצוּ אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל הַשָּׂרֵץ הַשָּׂרֵץ, וְלֹא תִטְמְאוּ בָהֶם וְנִטְמַתֶּם בָּם".

בפסוק זה נאמרו שני לאווין באכילת שרצים, "אל תשקצו", "ולא תטמאו". ונכללו בפסוק זה כל מיני השרצים, בין שרץ הארץ ובין שרץ המים ובין שרץ העוף. והאוכל כל אחד משרצים אלו לוקה על לאווין אלו שתי מלקויות, מלבד הלאווין האמורים בכל אחד מסוגי השרצים בפני עצמו, וכמו שיבואר להלן¹.

מצות לא תעשה שלא לאכול שרץ הארץ, שנאמר (ויקרא יא, מא): "וְכָל הַשָּׂרֵץ הַשָּׂרֵץ עַל הָאָרֶץ שֶׁקֶץ הוּא לֹא יֵאָכֵל".

ונאמרו עוד שני לאווין בשרץ הארץ: "כל הולך על גחון וכל הולך על ארבע עד פל מרבה רגלים לכל השרץ השרץ על הארץ לא תאכלום פי שקץ הם" (שם מב); "ולא תטמאו את נפשתיכם בכל השרץ הרמש על הארץ" (שם מד)².

ומצות לא תעשה שלא לאכול שרץ העוף, שנאמר (דברים יד, יט): "וְכָל שָׂרֵץ הָעוֹף טָמֵא הוּא לָכֶם לֹא יֵאָכֵל".

בכלל שרץ הארץ, כל המינים הנמוכים והקטנים השורצים על הארץ. וכגון חולד, וצב ונחש ועקרב וחיפושית ונדל. וכן המינים הנבראים באשפות ובנבלות, כגון רמה ותולעה וכיוצא בהן, וכן המינים הנבראים בפירות ובמאכלות ופרשו מהם, הרי הם בכלל שרץ הארץ, וכמו שיבואר להלן². וכן שרץ המים שפירש מן המים, הרי הוא בכלל שרץ הארץ³.

1. רש"י מכות טז, ב ד"ה לוקה ארבעה, ורמב"ן בשהמ"צ שורש ט, וכן היא דעת רוב הראשונים, ודלא כהרמב"ם בשהמ"צ ל"ת קעט. שלא לאכול שרץ הארץ. 2. כשיטת רש"י ורמב"ן הנ"ל, ודלא כהרמב"ם בלאווין קעוּקְעָה, שמנה לאווין אלו לשלשה סוגי שרצים נפרדים. 3. כשיטת רוב הראשונים הנ"ל, שכולם בכלל שרץ הארץ, ואין בהם לאווין חלוקים. 4. חולין סז, א. ועיין רמב"ם הלכות מאכ"א ב, כ ובספר המפתח שם.

ובכלל שרץ העוף, המינים המעופפים הקטנים, כגון זבובים וצרעות ודבורים ויתושים. וכן חגבים טמאים הם בכלל שרץ העוף.⁴

האוכל כזית משרץ הארץ חייב חמש מלקויות, שלש משום שלשת הלאוין האמורים בשרץ הארץ, ועוד שנים משום שני הלאוין האמורים בכל מיני השרצים.

שרץ העוף הוא בכלל שרץ הארץ, ולפיכך האוכל כזית משרץ העוף לוקה שש, חמש משום שרץ הארץ, ועוד אחד משום הלאו המיוחד בשרץ העוף.

האוכל כזית משרץ המים האסור באכילה (כגון שרץ שבים או בנחל, וכפי שנתבאר באזהרת דגים טמאים) חייב ארבע מלקויות, שנים משום דג טמא (וכמו שנתבאר שם), ושנים משום שני הלאוין האמורים בכל השרצים.⁵

שמונה שרצים שנזכרו בתורה לענין טומאה, שיעור אכילתם להתחייב מלקות בכעדשה, וכשיעור טומאתם. והם החולד והעכבר והצב והאנקה והכח והלטאה והחומט והתנשמת. ודוקא אם אוכל מהם לאחר שמתו, שאז הם מטמאים בכעדשה. אבל החותך מהם בחייהם אינו חייב אלא בכזית.⁶

דם שרצים, אין חייבים עליו משום דם, אבל חייבים עליו משום שרץ. ושיעור הדם להתחייב עליו, כזית. ודם של שמונה שרצים, אם מחובר לבשר מצטרף עמו לחייב עליו בכעדשה. ואם הוא בפני עצמו, חייבים עליו בכזית.⁷

מה שאמרנו שאינו מתחייב על אכילת שרצים אלא בכזית, זהו כשאכל כזית מבריה גדולה, או שצירף מעט מבריה זו ומעט מבריה זו עד שאכל כזית. אבל האוכל בריה טמאה בפני עצמה כולה לוקה מן התורה, אפילו אם היא קטנה ביותר, בין שאכלה מתה ובין שאכלה חיה.⁸ ודוקא אם היא שלימה, אבל אם חסר מגופה אין לוקים עליה אלא בכזית.⁹

תולעים הגדלים בפירות תלושים, מותרים, שלא אסרה תורה אלא שרץ השורץ על הארץ.¹⁰ וכן התולעים הנוצרים בקמח וכיוצא בו, או בגבינה, מותרים.¹¹ ואם פירשו מן המקום שנוצרו בו ויצאו לארץ הרי הם בכלל שרץ הארץ, והאוכל מהם כזית לוקה, אפילו אם חזרו אחר כך לתוך הפרי.¹² ואם לא פירשו לארץ, אלא פירשו חוץ לפרי ולא הגיעו לארץ, הרי זה ספק אם נחשבים כשרץ הארץ, ואסורים באכילה, אבל

4. רמב"ם הלכות מאכ"א ב, ה. 5. כשיטת רוב הראשונים, וכמבואר ברש"י מכות טז, ב. 6. רמב"ם שם ח. ולשיטת הרמב"ם בעינין שיעור כעדשה גם לאבר שלם מן השרץ המת. ולרש"י ותוס' והרשב"א חייב על אבר שלם משרץ מת אף אם אין בו כעדשה, עיין מ"מ שם. 7. רמב"ם שם ט"ז. ועיין עוד שם לענין צירוף דם ובשר. 8. שם כא. 9. שם כב. 10. שו"ע יו"ד פד, ד. 11. שם ה' ו'טז. וע' שו"ע שם סעיף ה' דלמעשה התולעים שבקמח אסורים שמא פרשו. 12. רמב"ם שם יד. ולענין תולעים הפורשים מן הגבינה, עיין רמ"א יו"ד שם

אין לוקים עליהם. ואפילו אם פירש מתוך הפרי על גבי הפרי, או שפירש מתוך הגרעין אל מעל הגרעין בתוך הפרי, או שפירש מפרי לפרי, הרי זה ספק אם נחשב כשרץ השורץ על הארץ.¹³

ואינו נחשב כשרץ הארץ אלא אם כן פירש מן הפרי כשהוא חי. אבל אם מת בתוך הפרי אין זה כשרץ הארץ. שהרי לא שרץ על הארץ, ומותר.¹⁴ ויש מחמירים בזה.¹⁵

מה שאמרנו שתולעים הנוצרים בפירות מותרים, זהו, כאמור, כשנוצרו בפירות תלושים. אבל תולעים שנוצרו בפרי כשעודו מחובר לקרקע, הרי הם כשרץ השורץ על הארץ, ואסורים.¹⁶ ופרי ששהה שנים עשר חודש לאחר שנתלש אין חוששים לתולעים שבתוכו, שאפילו אם היה בו תולעת במחובר, כבר נרקב ונעשה כעפר, שכל בריה שאין בה עצם אינה מתקיימת שנים עשר חודש.¹⁷

תולעים הנוצרים בבהמה כשהיא בחייה אסורים, אפילו אם לא פרשו ממנה. שכיון שנוצרו בבהמה הרי באו מאיסור אבר מן החי, ושחיטת הבהמה אינה מתירה אותן, כיון שיש להן חיות בפני עצמן. ותולעים שנוצרו בדגים מותרים (אם לא פירשו), שהרי אין איסור אבר מן החי בדגים, ואינם טעונים שחיטה.¹⁸

ביצה של שרץ טמא אסורה מן התורה, כדין היוצא מן הטמא. אבל אין לוקים עליה, כיון שאין איסור היוצא מן הטמא מפורש בתורה.¹⁹ ואם נתרקם השרץ בתוך הביצה חייבים מלקות על אכילתו כדין שרץ הארץ.²⁰

ביצה של עוף טהור שנתרקמה, לדעת הסוברים שאין בה משום נבלה,²¹ מכל מקום אסורה חכמים, והסמיכו איסורם על הלאו של שרץ הארץ.²²

אסרו חכמים לאכול אוכלים ומשקים שנפשו של אדם קצה בהם, כגון אוכלים ומשקים שנתערב בהם קיא או צואה וליחה טרוחה וכיוצא בזה. וכן לאכול ולשתות בכלים מאוסים, כגון כלי בית הכסא, וכלי זכוכית שמקיזים בהם את הדם.

טז שהתירם, ובפ"ח בסוף הסימן שהרבה להשיב על דבריו. ועיין פלתי. ובדבר שאינו משקה אסרינן התולעים הפורשים אפילו אם פרשו לדופני הכלי מבפנים, ודלא כמו בדגים; עיין שו"ע שם ה' וש"ך ס"ק טו, ופ"ח שם. 13. רמב"ם שם טז, ושו"ע שם ד'. 14. שו"ע שם. 15. שם בשם "יש אוסרים", והיינו שיטת הרמב"ם. ועיין ש"ך שם יב'. 16. שם ו. ועיין שם שנחלקו אם בעינן שתרש. 17. שם ח. 18. שם טז. 19. עיין רמב"ם הלכות מאכ"א ג, ו. ולהתוס' חולין סד, א ד"ה שאם, אין ביצה של שרץ טמא אסורה מן התורה. 20. חולין סד, א. ועיין רמב"ם הלכות מאכ"א ג, ח, שהביא הלכה זו לענין ביצת עוף טמא, שאם נתרקמה לוקים עליה משום שרץ העוף. וכן נראה מלשון רש"י שם ד"ה השורץ. אמנם צ"ע, דלכאורה לשיטת רש"י צח, א ד"ה אפרוח, דביצה טהורה שנתרקמה הוי נבילה, אם כן מוכח דחשיב בשר, ואם כן גם ביצה של עוף טמא יש לה להחשב כעוף טמא. 21. עיין מה שיתבאר בלאו דנבלה. 22. רמב"ם הלכות מאכ"א ג, ח;

וכן לא יאכל בידיים מזוהמות ועל גבי כלים מלוכלכים, שכל דברים אלו הם בכלל "אל תשקצו את נפשותיכם"²³. ומטעם זה אין אוכלים חגב חי או דג חי, אף על פי שאינם טעונים שחיטה ואין בהם משום אבר מן החי²⁴. וכן אסור לאדם שישהה את נקביו כלל, בין גדולים ובין קטנים. וכל המשהה נקביו הרי זה בכלל משקץ נפשו, מלבד חלאים רעים שמביא על עצמו²⁵. וכל הנזהר בדברים אלו מביא קדושה וטהרה יתירה לנפשו וממרק נפשו לשם הקב"ה, שנאמר: "והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני"²⁶.

מצות לא תעשה שלא לאכול אבר מן החי, שנאמר (דברים יב, כג): "וְלֹא תֹאכַל הַנֶּפֶשׁ עִם הַבֶּשֶׂר."

מקרא זה דרשוהו חז"ל לאיסור אכילת אבר שניטל מבעל חיים בעודו חי. שאבר של בעל חיים נקרא "נפש", שאם יחתכנו אינו עושה חליפין, ולא ישוב עוד, כנפש הנטולה שאינה חוזרת. ומשמעות הפסוק, לא תאכל הנפש (דהיינו האבר) בעודו עם הבשר, כלומר בעוד החיות עם הבשר¹.

איסור אבר החי נוהג בבהמה חיה ועוף טהורים, אבל לא בטמאים². וכן שאר שקצים ורמשים אין איסור אבר מן החי נוהג בהם. וכן דגים וחגבים טהורים, אבר הפורש מהם בחייהם מותר באכילה³.

איסור אבר מן החי נוהג בכל אבר שלם שפרש מן החי, בין אבר שיש בו עצם, כגון היד והרגל, ובין אבר שאין בו עצם, כגון הלשון והכליות⁴. ואם לא פרש אבר

שו"ע יו"ד פו, ח. 23. רמב"ם שם יז, כט"ל; שו"ע יו"ד קטז, ו. ועיין גם או"ח רמ, ד. וכתב הריטב"א מכות טז, ב, דלדעת כל המפרשים מלבד הרמ"ה אין איסור זה אלא מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא. וכן נראה סוגיא דעלמא של רוב האחרונים, לבוש, ול"ח פרק מי שמתו פד, ומג"א צב, ב ופר"ח קטז (הביאים בתבואות שור יג, ב), ומשל"מ סוף הלכות מאכ"א, ופרישה קטז. ודלא כהט"ז יו"ד קטז, י. (ודברי הבה"ל צב, ב ד"ה יותר נראים תמוהים) 24. רמ"א יו"ד יג, א. 25. רמב"ם שם לא; שו"ע או"ח ג, יז. 26. רמב"ם שם לב. 1. רש"י חולין קב, ב ד"ה לא תאכל הנפש. 2. רמב"ם הלכות מאכ"א ה, א. 3. שו"ע יו"ד יג, א. 4. ולדעת הרמב"ם שם ה"ב נוהג איסור אבר מן החי באבר שאין בו עצם גם כשפרש מקצתו. והראב"ד נחלק עליו שם, וכן דעת הרמב"ן בחולין קג, א, שגם אבר שאין בו עצם אין חייבים עליו עד שיפרוש כולו. ומה דאמרינן התם דתלש חלב מן החי חייבים עליו משום אבר מן החי, אוקמה לה הרמב"ן כגון שתלש כוליא בחלבה. ובחידושי הרשב"א שם הקשה על זה: "ולא מיחוור, דאכל חלב לבד משמע, וכולהו שלשה מלקיות משום חלב לבדו קאמר". ואינו מובן, דודאי מיירי כשאכל החלב לבדו, אלא שבא חלב זה מאבר שלם.

שלם שלם מן החי, אין חייבים עליו משום אבר מן החי, אלא משום בשר מן החי, וכמו שיבואר להלן.

האוכל כזית מאבר מן החי במזיד חייב מלקות. אבל אם אכל פחות מכזית אינו לוקה, אפילו אם אכל אבר שלם⁵. וחידוש יש באיסור אבר החי, שהגידים והעצמות מצטרפים לכזית לחיבו משום אבר מן החי. שלפיכך חילקה התורה איסור אבר מן החי ואיסור בשר מן החי, לחייב על אבר מן החי אף על פי שאין בו שיעור בשר⁶. ולפיכך אם חתך מן האבר בשר גידים ועצמות כזית ואכלו, לוקה, אף על פי שאין בו בשר אלא כל שהו. ודוקא אם אכל כזית זה כמות שחתכו מן האבר. אבל אם הפריש הבשר מן הגידים והעצמות אין העצמות והגידים מצטרפים לכזית, ואינו לוקה עד שיאכל מן הבשר כזית⁷.

אבר שיש בו גידים ועצמות, שחייב על אכילת כזית ממנו, זהו כאשר אוכל את כל הכזית בבת אחת. אבל אם חילק כזית זה ואכלו מעט מעט, אינו חייב מלקות, אף על פי שלא שהה באכילתו בכדי אכילת פרס, אלא אם כן אכל כזית מן הבשר בפני עצמו⁸. שמה שמצטרפים גידים ועצמות לכזית, חידוש הוא, ואין לך בו אלא חידושו, והילכך אינו חייב אלא כשאוכלן בבת אחת כדרך סתם אכילה, ולא לחצאין⁹. אמנם אם הכניס כזית זה כשהוא שלם לתוך פיו, חייב על אכילתו, אף על פי שנחלק בפיו קודם שיבלענו¹⁰.

חתיכת בשר שנחתכה מן החי, ואיננה אבר שלם, אין חייבים על אכילתה משום אבר מן החי, אבל חייבים עליה משום "ובשר בשדה טרפה לא תאכלו" (שמות כב, ל). שמלבד האזהרה שיש בפסוק זה על אכילת בשר טריפה (וכפי שיתבאר במקומו), עוד הזהירה כאן התורה על אכילת "בשר בשדה", דהיינו בשר שפרש ממקומו¹¹.

5. רמב"ם שם הלכה ג. ודעת התוס' חולין צו, ב ד"ה ורבי יהודה, דאין חייב באבר מן החי עד שיאכל אבר שלם. 6. רש"י חולין קב, א ד"ה במשהו בשר. 7. רמב"ם שם. ופשטא דלישנא דהרמב"ם, דבכזית בשר עובר משום אבר מן החי, ולא משום בשר מן החי, וכמש"כ באו"ש שם, וכן נקט בפשיטות בחידושי הגר"ח שם פ"ד ה"ג (ועיין אבי עזרי הלכות מלכים ט, י). אמנם במאירי (ספ"ז דחולין) מבואר דחיובו משום בשר מן החי, וכן הוא בקרית ספר ובמנחת חנוך תנב. וצ"ע. 8. רמב"ם שם הלכה ד, וכהבנת הלח"מ, שכתב כאן הרמב"ם דין "חילקו מבחוץ", וכפי פירש"י, שאין מצטרף אמה"ח בכא"פ עד שיאכלנו כאחד. ולפי"ז מש"כ הרמב"ם "חילקו לאבר זה", זהו ל"ד, והכוונה שחילקו לכזית זה. ומש"כ "אם יש במה שאכל כזית בשר חייב", יש לפרש גם כאן דחייב על כזית בשר משום אבר, ולא משום בשר. דכשאוכל כזית מן הבשר תו אין כאן חידוש, וכבר יכול להתחייב משום אבר מן החי אפילו אם אוכלו לחצאין (וכן משמע מלשון רש"י חולין קג, ב). וכן הוא בהכרח לדעת האחרונים דס"ל בשיטת הרמב"ם דלעולם אינו עובר באבר מן החי משום בשר מן החי (עיין להלן הערה 11), ואם כן על כרחך מש"כ הרמב"ם כאן היינו משום אבר מן החי. 9. רש"י חולין קג, ב ד"ה מהו. 10. רמב"ם שם. 11. רש"י חולין קב, ב ד"ה ובשר בשדה. ועיין רמב"ם הלכות מאכ"א ד, י. ומדברי התוס' שם ד"ה שאין מבואר דאבר שיש בו כזית

נטל צפור שלימה ואכלה כמות שהיא חיה, ולא היה בה כזית בשר, אינו חייב עליה משום אבר מן החי, אף על פי שיש כזית בין כולה. שבעל חיים שלם אינו עומד לנתחו לאבריו, ואין אבריו נחשבים כל אחד כאבר בפני עצמו, והילכך אין בזה איסור של אבר מן החי¹². ואם היה עליה כזית בשר, יש אומרים שחייב עליה משום בשר מן החי¹³.

המושיט ידו למעי בהמה וחתך מן הטחול או מן הכליות והניח החתיכות בתוך מעיה, נחשבות חתיכות אלו כאבר מן החי, ואין שחיטת הבהמה מתירה אותן, אף על פי שהן בתוך מעיה. אבל אם חתך מהעובר שבמעיה ולא הוציאו, אין חתיכות אלו נחשבות כאבר מן החי, והן ניתרות בשחיטת הבהמה¹⁴.

אבר המדולדל בבהמה, דהיינו שהתחיל להחתך ועדיין מחובר במקצת, וכן בשר המדולדל, אם יכול הוא לחזור ולחיות הרי הוא כאחד מאברי הבהמה, ושחיטתה מתירה אותו. ואם אינו יכול לחזור ולחיות, יש בזה הבדל אם מתה הבהמה או שנשחטה: אם הבהמה מתה, נחשב אבר זה כאילו נפל כבר בחייה, ולוקים עליו משום אבר מן החי. ואם נשחטה, מתירה אותה השחיטה כאחד מאבריה, ואין חייבים על האבר משום אבר מן החי. ומכל מקום מדרבנן אסור אבר זה באכילה¹⁵.

בשר עובר עליו גם משום אבר מן החי וגם משום בשר מן החי. והקשו מכח זה על שיטת רש"י בסוגיא. וכן נראה גם דעת המפרשים שהוזכרו לעיל בהערה 6, שכתבו דכשהפריש הבשר מן הגידים והעצמות לוקה עליו משום בשר מן החי, אלמא ס"ל דשייך איסור בשר מן החי גם באבר מן החי. אמנם כמה אחרונים כתבו בשיטת רש"י ורמב"ם, דאבר מן החי יצא מכללו לידון בדבר החדש, ואין חייבים עליו משום בשר מן החי. כן כתב בחקרי לב יו"ד סימן כט, וכן הסכים הגרי"פ לרס"ג בל"ת סב, ויישבו בזה את קושיות התוס' על רש"י וקושיות האחרונים על הרמב"ם. וכן מיושב בזה דקדוק לשון הרמב"ם פ"ה ה"ה, "תלש אמה"ח ונטרפה בנטילתו", מאי איריא דנטרפה בנטילתו, תיפו"ל דכל אמה"ח חייב עליו משום בשר מן החי. וכן הוא לכאורה גם פשטא דגמ', דאמרינן (חולין קב, ב) "אכל אבר מן החי ובשר מן החי לרבי יוחנן חייב שתים" וכו', ואמאי לא נקיט בפשוטו, אכל אבר מן החי שיש בו כזית בשר. וכן א"ש מה שהעירו האחרונים אמאי דאמר רבי יוחנן (שם קג, א) אכל חלב מן החי מן הטריפה חייב שתים, ואמאי נקט כלל טריפה, הא בכל חלב מן החי איכא גם איסור טריפה. ¹² כרבי חולין קב, ב, דס"ל בחייה לאו לאברים עומדת, וכמו שכתב הלח"מ (פ"ה ה"ה ופי"ד ה"ג) דכן פסק הרמב"ם. ועיין מנחת חנוך תנב, ז. ¹³ שיטת רש"י חולין שם. והתוס' שם חולקים, וס"ל דדין הבשר תלוי בדין האברים, א"נ דכו"ע ס"ל דלאו לחתיכת בשר עומדת. ¹⁴ רמב"ם שם הלכה ט. ¹⁵ כדעת רוב הפוסקים, דס"ל דאיסור זה הוא מדרבנן, עיין מנחת חנוך תנב, ח. אמנם לדעת הרמב"ם אסור מן התורה, אלא שאין לוקים עליו, וכמו שכתב המ"מ שם בהלכה יא.

מצות עשה לשחוט בהמה חיה ועוף קודם שיאכלם,
 שנאמר (דברים יב, כא): "וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאֲנֶךָ...
 פֶּאֶשֶׁר צְוִיתֶךָ".

מפסוק זה למדנו מצות שחיטה לבהמה. ומלמד הכתוב שיש צווי בשחיטה היאך ישחוט, והן הלכות שחיטה שנאמרו למשה בסיני¹. וכן למדנו מצות שחיטה בחיה מהפסוק שנאמר אחריו: "אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו", הקיש הכתוב בהמה לחיה, מה בהמה בשחיטה אף חיה בשחיטה². וכן דרשו חז"ל שחיטה לעוף מן הכתוב³.

וענין מצוה זו, שהבא לאכול בהמה או חיה או עוף, צריך לשוחטם מקודם. ואם אכלם מבלי שחיטה, הרי ביטל מצוה זו, מלבד שעבר על לאו של "לא תאכלו כל נבלה"⁴.

מצות שחיטה נוהגת, כאמור, בבהמה חיה ועוף. אבל דגים וחגבים אינם טעונים שחיטה, ומותר לאוכלם אף אם מתו מאליהם, או אבר מן החי שלהם⁵.

בהמה חיה ועוף שנשחטו כהלכתם, התירה אותם השחיטה מאיסור אבר מן החי. ואפילו אם הם עדיין מפרכסים, אין בהם כבר משום אבר מן החי. ואף על פי שהמפרכסת היא כחיה לכל דבריה, מכל מקום אם נשחטה כדין הרי היא כמתה ואין בה משום אבר מן החי⁶. (ומכל מקום אם חתך ממנה אבר לפני מיתתה אסור לאוכלו עד לאחר שתמות, משום הלאו של "לא תאכלו על הדם"⁷).

בהמה חיה ועוף שלא נשחטו כפי הלכות שחיטה, הרי הם בכלל נבלה, והאוכל כזית מהם לוקה משום "לא תאכלו כל נבלה", וכן נוהגת בהם טומאת נבלות. ואם נשחטו כדין, הפקיעה אותם השחיטה מתורת נבלה, בין לענין איסור ובין לענין טומאה⁸.

1. רש"י לפסוק זה, מחולין כח, א. 2. חולין שם; רמב"ם הלכות שחיטה א, א. 3. עיין חולין כז, ב - כח, א, ורמב"ם וקס"מ שם. 4. כן מבואר ענין המצוה בלשון הרמב"ם שם ובסהמ"צ עשין קמו, וכן פירש בדעת הרמב"ם בכס"מ במנין המצוות שבתחילת משנה תורה. והוי כמצות קידושין לדעת הרמב"ם, שהיא מצוה שיהיו חיי האישות על ידי קידושין, וכמו שנתבאר שם. ובהשגות הראב"ד למנין המצוות שם כתב: "ואולי לאו הבא מכלל עשה עשה". ור"ל, דבהמה שלא נשחטה אסורה באיסור עשה, דומיא דבעולה לכ"ג. וכן היא דעת התוס' בביצה כה, א, ועיין תוס' שבועות כד, א ד"ה האוכל. אמנם מדברי הרמב"ם (וכפי שביאר הכס"מ בדעתו) נראה דאין כאן איסור עשה על הבשר, אלא מצוה דרמיא אגופא דגברא לאכול את הבשר על ידי שחיטה. והיינו, שתעשה הריגת הבהמה בדרך של זביחה. 5. רמב"ם הלכות שחיטה א, ג. 6. שם ב. 7. רמב"ם שם. 8. עיין רמב"ם הלכות מאכ"א ד, א, והלכות אבות הטומאות א, ב.

בהמה חיה ועוף שהם טריפה, אף על פי שאין השחיטה מועילה להתירם באכילה, מכל מקום הועילה שחיטתם להפקיע מהם תורת נבלה, בין לענין איסור ובין לענין טומאה⁹. אבל מינים טמאים, אין השחיטה מועלת בהם כלל להוציאם מדין נבלה¹⁰.

נפל הרי הוא כמת, ואין שחיטה מועילה לו. ונפל הוא ולד שנולד קודם שכלו לו חדשי עיבורו, תשעה חדשים לבהמה גסה וחמשה לדקה. ועל כן אסור לאכול מבהמה שנולדה עד שיעברו שבעה ימים מיום לידתה, שמא לא כלו לה חדשיה. ואם ידוע שכלו חדשי עיבורה הרי זו מותרת ביום שנולדה¹¹. ואפרוח שנולד מותר מיד¹².

הכשרים לשחוט

כל אדם מישראל כשר לשחיטה, אפילו נשים ועבדים וקטנים. שהשחיטה אינה צריכה כונה, וכמו שיתבאר להלן, ולפיכך כשר גם קטן לשחיטה. אמנם לכתחילה לא ישחוט קטן (וכן חרש ושוטה), שמא לא ישחוט כדין. ואם שחט וראהו אחר ששחט כדין, שחיטתו כשרה¹³. ויש עוד שאסרו אותם חכמים לשחוט לכתחילה, אם מחשש שמא לא ישחטו כראוי, או מפני שאינם יכולים לברך על השחיטה, ונתבאר דיניהם בשו"ע יו"ד סימן א.

גוי אינו ראוי לשחוט, ושחיטתו נבלה. שאין כשר לשחוט אלא מי שמוזהר על השחיטה¹⁴. וכן מי שהוא מומר לכל התורה כולה דינו כגוי, ושחיטתו נבלה. ובכלל זה, עובד עבודה זרה, או מחלל שבת בפרהסיא, או מומר להכעיס לאחת העבירות שבתורה¹⁵. אבל רשע העובר עבירות לתיאבון, אפילו אוכל נבילות, שחיטתו כשרה¹⁶.

מהי השחיטה

השחיטה נעשית על ידי הולכת הסכין על צואר הבהמה או העוף, וחיתוך הקנה והוושט (ה"סימנים"). בבהמה וחיה יש לשחוט את שני הסימנים, או רוב של כל אחד מהם. ובעוף די לשחוט אחד מהסימנים או רובו. ולכתחילה יש לשחוט גם

9. עיין רמב"ם הלכות אבות הטומאות ב, ו. 10. שם א, ג. ומכל מקום אין האוכל מבשר בהמה טמאה לוקה משום נבלה, משום דאין איסור חל על איסור, עיין הלכות מאכ"א ד, ב. 11. רמב"ם הלכות מאכ"א ד, ד; הלכות אבות הטומאות ב, ו. 12. שם הלכות מאכ"א ג, י. 13. שו"ע יו"ד א, ה. 14. עיין תוס' חולין ג, ב ד"ה קסבר. ולהרמב"ם טעם אחר, עיין הלכות שחיטה ד, יאיב. וע"ע הלכות אה"ט ב, י. 15. שו"ע יו"ד ב, ה. 16. עיין שם סעיפים ב"ד, וסעיפים ו"ז.

בעוף את כל שני הסימנים¹⁷. ואין הבדל אם שוחט תחילה את הקנה או את הושט. וצריך לשחוט מן הצואר, אבל אם שחט מן העורף שחיטתו פסולה, שהרי חתך את המפרקת ונטרפה הבהמה¹⁸. אמנם אם החזיר את הסימנים לאחורי המפרקת ושחטם, שחיטתו כשרה¹⁹.

כונה וכח גברא בשחיטה

שחיטת חולין אינה צריכה כונה, אפילו זרק סכין לנועצה בכותל והלכה ושחטה כדין, שחיטתו כשרה. וכן אם הפיל סכין מידו, שלא לכונת שחיטה, שחיטתו כשרה²⁰. אמנם צריכה השחיטה להעשות במעשה אדם. ולפיכך אם היה גלגל המסתובב מאליו, והיתה סכין קבועה בו ושחטה, השחיטה פסולה²¹. וכן אם נפלה סכין מידו מאליה, מבלי שנתכוין להפילה, אין זה נחשב שנפלה מכח אדם, ושחיטתו פסולה²².

במה שוחטים

אפשר לשחוט בכל דבר התלוש מן הקרקע, כגון בסכין, צור, זכוכית, או חתיכה של קנה, וכן כיוצא בזה מדברים החותכים, ובלבד שתהיה שפתם חלקה, שלא יהיה בהם פגם, וכפי שיתבאר להלן בדין "עיקור"²³.

אין שוחטים בדבר המחובר לקרקע או לגוף של בעל חיים, כגון קנה הנטוע בקרקע, או צפורן ושן המחוברים בבהמה. ואם שחט בהם, שחיטתו פסולה. ודבר תלוש שנתחבר לקרקע, לכתחילה אין שוחטים בו, ואם שחט שחיטתו כשרה, ובלבד שלא נשרש בארץ²⁴.

חתך לחי מבהמה ובה שן, יכול לשחוט בה²⁵.

אין שיעור לאורך הסכין, אפילו היא קצרה ביותר, ובלבד שישחוט על ידי הולכה והבאה ולא ידרוס²⁶. ויתבאר עוד להלן בדיני "דרסה".

הלכות שחיטה

חמש הלכות שחיטה נאמרו בסיני: שהייה, דרסה, חלדה, הגרמה ועיקור.

17. שם סימן כא, א. 18. ואם חתך גם רוב בשר עם המפרקת, הרי היא נבלה, כמבואר בחולין כ, ב. 19. שו"ע שם כ, ג. 20. שם ג. 21. עיין שם ז. 22. שם ג. ועיין חלקת יואב יו"ד ב. 23. שו"ע שם ו, א. 24. שם ב. 25. שם ג. 26. שם סימן ח.

שהייה: מי שהתחיל לשחוט, ופסק באמצע השחיטה ושהה כשיעור שהייה שחיטתו פסולה. ושיעור שהייה בבהמה זהו כדי שיגביה את הבהמה וירביצנה וישחוט בה רוב שני סימנים. ושיעור שהייה בעוף זהו כדי שיגביה בהמה דקה וירביצנה וישחוט²⁷.

אין שהייה פוסלת בשחיטה אלא אם כן שהה לאחר שכבר שחט שיעור שהבהמה נטרפת בו. וכגון ששחט רוב הקנה ואחר כך שהה. שבאופן זה אין שני חלקי השחיטה מצטרפים זה לזה, ונמצא שנטרפה הבהמה בשחיטת רוב הקנה. אבל אם שחט רק מיעוט הקנה ואחר כך שהה, אין שהייה פוסלת, שהרי אפילו אם היה חצי קנה פגום יכול להשלימו לרוב ושחיטתו כשרה. ואם התחיל לשחוט מן הושט ושהה שחיטתו פסולה, כיון שהושט נטרף בנקיבה כלשהי²⁸.

אם שחט רוב שני סימנים בבהמה, או רוב סימן אחד בעוף, ושהה, ואחר כך השלים את שחיטת מיעוט הסימנים, שחיטתו כשרה, כיון שכבר הוכשרה השחיטה בשחיטת רוב הסימנים. ויש מחמירים בזה²⁹.

סכין שאינה חדה, מותר לשחוט בה, ובלבד שלא תהיה פגומה (וכפי שיתבאר להלן). ואף על פי שצריך להוליך ולהביא כל היום, שחיטתו כשרה, כיון שאינו מפסיק שחיטתו³⁰. אמנם אם כבר שחט רוב סימן אחד, והתעכב כשיעור שהייה בשחיטת המיעוט, שחיטתו פסולה. שהרי לאחר שנחתך רוב הסימן הרי זה כאילו נחתך כולו, ומה שחותך את שאר מיעוט הסימן הרי זה כחותך בשר בעלמא, ונמצא ששוהה בחיתוך זה בין סימן ראשון לסימן שני³¹.

שהה כמה פעמים, כל פעם מעט, אם יש בצירוף השהיות כשיעור שהייה, שחיטתו פסולה מספק³².

דרסה: השחיטה צריכה להעשות על ידי חיתוך הסימנים בדרך הולכה והבאת הסכין. אבל אם דוחק את הסכין על צואר הבהמה וחותך כך את הסימנים, הרי זו "דרסה", ושחיטתו פסולה³³.

סכין ארוכה, מותר לשחוט בה אפילו על ידי הולכה בלבד, או הבאה בלבד, ואין חוששים שמא ידרוס. והיינו, אם יש באורכה כדי רוחב של שני צוארים של הבהמה ששחט. ואם אינה ארוכה כשיעור זה, אין השחיטה כשרה אלא אם כן הוליך והביא את הסכין. אבל אם שחטה על ידי הולכה בלבד, או הבאה בלבד, השחיטה פסולה, מפני שאי אפשר לשחוט בסכין קצרה כזו אם לא ידרוס³⁴.

27. שם כג, ב. ועיין שם שהביא להחמיר לכתחילה כשיטת המחמירים דשיעור שהייה הוא כדי שחיטה בלי הגבהה והרבעה. 28. עיין ש"ך כג, יא. 29. שו"ע שם סעיף ה. 30. שם יח, ז. 31. שם כג, ד. והוי בעיא דלא איפשטא, ולחומר. 32. שם ג. 33. שם כד, א. 34. שם ב.

חלדה: אם היתה הסכין טמונה בצואר הבהמה בשעת השחיטה, הרי זו "חלדה", ושחיטתו פסולה. וכגון שתחב את הסכין בין שני הסימנים ושחט כך את אחד מהסימנים³⁵.

אם החליד (הטמין) את הסכין תחת העור, או תחת צמר מסובך בצואר הבהמה, או תחת מטלית הקשורה לצואר הבהמה, בכל אלו השחיטה פסולה מספק³⁶.

הגרמה: "הגרמה" היינו הטיית הסכין לשחוט במקום שאינו ראוי לשחיטה. **מקום** שחיטת הקנה, בצד הראש - משיפוי כובע ולמטה. ולמטה בצד הגוף - עד ראש כנף האונא³⁷.

הכובע, זהו עצם כדמות כובע הנמצא מעל הטבעת הגדולה, העליונה שבחוליות הקנה. והעצם של כובע זה הולך ומתחדד מאמצעו כלפי ראשו, עד שבראשו נעשה העצם מחודד כקולמוס³⁸. וממקום שמתחיל העצם להתחדד, זהו שיפוי כובע, ואם שחט משם ולמטה שחיטתו כשרה. וסימן לדבר, שאם שייר בחיטי, כשרה. והיינו, שיש בתוך הטבעת הגדולה שני גרגרים סחוסיים כעין גרגרי חיטה, הנמשכים לתוך הכובע. ואם שייר בשחיטתו מן החטים כלפי הראש, הרי שחט משיפוי כובע ולמטה, ושחיטתו כשרה³⁹.

ולמטה מגיע מקום השחיטה בקנה עד כנף האונא, והיינו עד המקום שאליו מגיעה אונת הריאה כשהבהמה חיה⁴⁰.

ומקום השחיטה בושט, למעלה בצד הראש - מתחילת המקום ששם הושט מתכווץ בשעה שחותכים אותו. ולמטה, עד מקום שמתחיל להעלות שערות, שזהו כבר מקום הכרס, ואינו ושט⁴¹.

אם שחט את רוב הסימן במקומו, והגרים את הסכין במיעוט הסימן, מעיקר הדין שחיטתו כשרה. ויש בזה כמה פרטי דינים, ונתבארו בשו"ע יו"ד כד, יב-יד.

עיקור: זהו כשקורע את הסימנים, במקום לחתוך אותם. ובכלל זה, השוחט בסכין פגומה, שאינו חותך את הסימן אלא קורעו⁴². ושיעור פגימת הסכין, כדי שתתגורר (תַעֲבָב) בה כלשהו, אפילו כחוט השערה⁴³. וכל ששחט בסכין שיש בה פגם

35. שם ז. 36. שם ח. ולענין חלדה במיעוט בתרא, עיין שם י. 37. שם כ, א. 38. עיין רש"י חולין יח, א ד"ה בחודא דכובעא, ובמאיירי שם. וכן נראה שיטת הרמב"ם, שהעתיקה בשו"ע, שתלה את מקום השחיטה בחיטי, ועל כרחק דהיינו מאמצע הכובע. ואכמ"ל. 39. שו"ע שם. 40. שם. 41. שם ב. 42. כפירוש רש"י חולין ט, א ד"ה שהייה, וכפי שפירשו התוס' שם את דבריו. והתוס' שם הסכימו לבה"ג שמפרש שעיקור היינו שנעקרו הסימנים ממקום חיבורם. וכן נקט ברמב"ם הלכות שחיטה ג, יד, ובשו"ע יו"ד כד, טו. 43. שו"ע יו"ד יח, ב.

כשיעור זה, שחיתתו פסולה. ועל כן יש לבדוק את הסכין לפני השחיטה אם אין בה פגם. ודיני בדיקת הסכין, ודין השוחט ונמצאת סכינו פגומה, נתבארו בשו"ע יו"ד סימן יח.

עובר במעי אמו

השוחט את הבהמה ומצא בה עובר, הרי העובר נותר בשחיטת אמו. אם היה העובר מת, הרי זה מותר באכילה. וכן אם לא כלו לו חדשיו, אפילו הוא חי, הרי זה כמת, ומותר באכילה. ואם מצא בה עובר חי שכלו חדשיו, אם לא הפריס עדיין על גבי הקרקע (דהיינו שלא נעמד על רגליו), הרי זה מותר באכילה בלא שחיטה. ואם הפריס על גבי הקרקע, אף על פי שמן התורה מותר גם הוא באכילה, מכל מקום מדרבנן אסור לאוכלו בלי שחיטה, שמא יבואו להתיר גם שאר בהמות בלא שחיטה⁴⁴.
(ונקראת בהמה זו שהותרה בשחיטת אמה, "בן פקועה").

אין העובר נותר בשחיטת אמו, אלא אם כן נשחטה אמו כדין. ואפילו אם שחטה כדין, אם נמצאת טריפה, אין העובר נותר בשחיטתה⁴⁵.

אם הוציא העובר אחד מאבריו לחוץ קודם שנשחטה אמו, אין אותו אבר נותר בשחיטת אמו, אפילו אם חזר והכניסו. אבל שאר העובר נותר בשחיטת האם. ונתבארו פרטי הדינים בזה בשו"ע יו"ד סימן יד. ואף על פי שלא הועילה שחיטת האם להתיר את האבר באכילה, מכל מקום הועילה להפקיע ממנו טומאת נבלה⁴⁶.
השוחט מברך לפני השחיטה, אשר קדשנו במצוותיו וציונו על השחיטה⁴⁷.

מצות לא תעשה **שלא לאכול נבלה**, שנאמר (דברים יד, כא): **"לֹא תֹאכְלוּ כֹל נְבֵלָה"**.

בכלל נבלה, כל בעל חיים שמת מבלי שנשחט כראוי. אמנם אין לוקה על איסור זה אלא אם כן אכל מבשר בהמה, חיה או עוף טהורים, שמתו בלי שחיטה. אבל מינים טמאים, אין חייבים עליהם מלקות, מפני שאין איסור נבלה חל על איסור אכילת המין הטמא¹.

⁴⁴ שם יג, ב. ⁴⁵ שם ג. ⁴⁶ רמב"ם הלכות אבות הטומאות ב, ט. ⁴⁷ שו"ע יו"ד יט, א. ¹ עיין רמב"ם הלכות מאכ"א ד, א"ב.

בהמה חיה ועוף טהורים, שחיטתם מתירה אותם מאיסור נבלה. ונתבארו דיני השחיטה במצות שחיטה.

אין חייבים משום נבלה אלא על בשר הראוי לאכילה. אבל עצמות וגידים וכיוצא בזה, שאינם בשר, אין חייבים עליהם מלקות². וכן נבלה מסרחת, שאינה ראויה לאכילת אדם, אין חייבים עליה³. וכן דם אינו בכלל בשר, ואין חייבים עליו משום נבלה⁴.

אפרוח של עוף טהור שהתחיל להתרקם בתוך הביצה, יש אומרים שהוא בכלל בשר, וכיון שאין שייכת בו שחיטה, חייבים עליו משום נבלה⁵. ואפילו ביצה שיש בה טיפת דם, אם דם זה הוא תחילת ריקום האפרוח, הרי זה כנבלה וחייבים עליו⁶. ויש אומרים שאפרוח בביצתו אינו נחשב כבשר, אלא כביצה, ואינו אסור משום נבלה, וחכמים אסרוהו, והחשיבוהו כשרץ הארץ⁷.

הנבלה מותרת בהנאה, וכמו שנאמר (דברים שם): "לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה, או מכר לנכרי".

מצות לא תעשה שלא לאכול טריפה, שנאמר (שמות כב, ל): "וּבֶשֶׂר בְּשָׂדֵה טְרֵפָה לֹא תֹאכְלוּ".

האוכל כזית מבשר בהמה או חיה או עוף טהורים שנטרפו חייב מלקות.

טריפה האמורה בתורה היא בהמה או חיה שטרפה אותה חית היער, כגון ארי ונמר, וכן עוף שטרף אותו עוף הדורס כגון נץ וכיוצא בו. ואין אתה יכול לומר

2. שם יח. 3. עיין ע"ז סז, ב. 4. עיין תוס' פסחים כב, א ד"ה והרי, ומנחת חנוך תעב, ג. 5. כן היא שיטת כמה ראשונים, הביאם בתבואות שור טו, א, והם: רש"י חולין צח, א ד"ה אפרוח, וראב"ן רפג, וכן כתבו התוס' והרא"ש בחולין סד, ב בתירוץ שני. וכן הוא בטור ושו"ע יו"ד סימן סו סעיף ב. ובתב"ש שם החשיב גם את הסמ"ג, אבל ביד יהודה טו, א דחה הראיה מהסמ"ג. וכן גם מה שמנה את ספר התרומה, עיקר דעתו של ספר התרומה בזה להקל, וכמש"כ ביד יהודה שם, וכמו שהביא כן בד"מ סימן סו בשם ספר התרומה. ומש"כ ביד יהודה בדעת תוס' סד, ב שכונתם לאסור משום דם, צ"ע, דאם לא חשבינן ליה כאפרוח אמאי יש לו להחשב כדם. 6. שו"ע שם. ועיין שם סעיף ג דפעימים שנאסרת כל הביצה מחמת טיפת הדם, ונחלקו הראשונים באיזה אופן. 7. כן היא שיטת הרמב"ם הלכות מאכ"א ג, ח, והרשב"א בתה"ב, וכן הביא הב"י סימן סו סעיף ג וד"מ שם בשם ספר התרומה כז, וכן הביא הב"י בשם שערי דורא סב. ומבואר בד"מ ובתו"ח דס"ל דעיקר הדין בזה להקל. והטור הביא דברי הרמב"ם בסימן סו, וכן סתם השו"ע שם סעיף ח. והאחרונים האריכו בסתירת דברי השו"ע, עיין ש"ך פו, כג, וט"ז סו, א, ופר"ח סו, כא, ופר"ת טו, ב.

שטרפה אותה והמיתה אותה, שאם מתה הרי היא נבלה, ומה לי מתה מחמת עצמה או ששברה ארי ומתה. אלא שנטרפה ולא מתה. ודרשו חז"ל שמדובר כשהכתה אותה החיה עד שנוטה למות מחמת מכותיה. וכשם שלגבי נבלה אין הבדל בין אם מתה מחמת עצמה או שדרסתה חיה והרגתה, כך אין הבדל בנוטה למות בין אם טרפתה חיה ושברתה ובין אם נפלה מן הגג ונשתברו רוב צלעותיה או שחלתה וניקב לבה או ריאתה וכיוצא בהן. וכל שנוטה למות מכל מקום, הרי זו טריפה, בין אם היה הגורם בידי בשר ודם ובין אם היה בידי שמים. ומה שאמר הכתוב "טרפה", דבר הכתוב בהווה. וענין הכתוב, שכל הנוטה למות מחמת מכותיה ואי אפשר לה לחיות מחמת מכה זו, הרי זו אסורה¹.

יש עוד דברים שנאסרו מכלל מקרא זה, מלבד טריפה, ויתבארו להלן.

שמונה מיני טריפות נאמרו למשה בסיני, ואלו הן: דרוסה, נקובה, חסרה, נטולה, פסוקה, קרועה, נפולה ושבורה.

דרוסה – כגון שדרס ארי בידו על הבהמה. שהארס שבידו נכנס בגוף הבהמה ושורפה. ודין הדרוסה, שבודקים במקום הדריסה, ואם האדים הבשר, זהו הארס, וטריפה, שסופו לשרוף עד שינקוב את בני המעיים². ואם אין ידוע מקום הדריסה צריך לבדוק כל החלל, מכף הירך עד הקדקד, ואם נמצא בה רושם הדריסה, דהינו שהאדים הבשר, הרי זו אסורה.

ופרטי דיני הדריסה, אלו הם בעלי חיים הדורסים בבהמה דקה ובבהמה גסה ובעופות, ואופן הדריסה וכו' נתבארו בשו"ע יו"ד סימן נז.

נקובה – אחד עשר איברים הם שאם ניקב אחד מהם לחללו במשהו טריפה, ואלו הם: הושט, וקרום של מוח, והלב עם הקנה שלו, והמרה, וקנה הכבד, והקיבה, והכרס, והמסס, ובית הכוסות, והמעיים, והריאה עם הקנה שלה³.

חסרה – כגון שחסר מנין האונות שבריא, או שחסרה אחת מרגליה⁴.

נטולה – שלשה אברים הם שאם ניטלו לגמרי טריפה, והם צומת הגידים והכבד והלחי העליון⁵.

פסוקה – כגון שנפסק חוט השדרה.

קרועה – כגון שנקרע הבשר החופה את הכרס.

נפולה – כגון שנפלה ממקום גבוה ונתרסקו איבריה.

1. רמב"ם הלכות מאכ"א ו'ט. 2. רש"י חולין נג, ב ד"ה צריכה לבדוק. 3. רמב"ם הלכות שחיטה ו, א. 4. שם ח, א. 5. שם טז.

שבורה - כגון שנשתברו רוב צלעותיה.

ונתבארו כל פרטי הדינים של מיני הטריפות השונים בשו"ע יו"ד סימן כט-נט.

אין צריך לבדוק אחר הטריפה, אלא מחזיקים כל בהמה בחזקת בריאה, כרוב הבהמות. חוץ מן הריאה, שמפני שכיחות הטריפות בה חייבו חכמים לבדוקה.⁶

כפי שנתבאר, הטריפה היא שנולד בה חולי שאינה יכולה לחיות מחמתה. והיינו, שאינה יכולה לחיות שנים עשר חודש. ולפיכך אם אירע ספק טריפות בבהמה, ושהתה שנים עשר חודש, אינה טריפה. וכן אם היתה נקבה ונתעברה וילדה, הרי זו כשרה, שהטריפה אינה יולדת.⁷ אבל טריפה ודאית אין לה היתר אפילו אם שהתה שנים עשר חדש.⁸

נבלה וטריפה מצטרפים זה עם זה לחיוב, שאם אכל חצי זית נבלה וחצי זית טריפה חייב מלקות, שהטריפה תחילת נבלה היא.⁹

עוד בכלל אזהרה זו, בשר שפירש מן החי. ודרשו כן חז"ל ממה שנאמר "בשר בשדה", משמע שפירש ממקומו. והיינו כשאינו אבר שלם, ואין חייבים עליו משום אבר מן החי, חייבים עליו משום "בשר בשדה טריפה"¹⁰.

ועוד בכלל זה, כל בשר שיצא חוץ ממחיצתו. וכגון עובר שהוציא ידו חוץ ממעי אמו, הרי היד נאסרת בלאו זה, ואפילו אם חזר העובר והכניסו אין האבר נותר בשחיטת אמו. וכן בשר קדשי קדשים שיצא חוץ לעזרה, ובשר קדשים קלים שיצא חוץ לירושלים, ובשר קרבן פסח שיצא חוץ לחבורה, כולם בכלל לאו זה, והאוכל מהם כזית לוקה. שכל שיצא הבשר ממקומו הרי הוא "בשדה", והרי הוא כטריפה שאין לה היתר.¹¹

בהמה שנשחטה והיה בה אבר או בשר מדולדלים, שאינם יכולים לחזור ולחיות, הרי אלו אסורים באכילה מדרבנן. והסמיכו חז"ל איסור זה על הפסוק שנאמר באיסור טריפה, "ובשר בשדה טרפה לא תאכלו"¹².

6. שו"ע יו"ד לט, א. 7. שם נו, יח. 8. שם בהגה. ועיין רמב"ם הלכות שחיטה י, ג. 9. רמב"ם הלכות מאכ"א ד, יז. ועיין מכתב הגרי"ז זצ"ל בסוף ספר חידושי הגרי"ז על הרמב"ם עמוד עט, ב. 10. עיין רמב"ם שם י, ורש"י חולין קב, ב ד"ה ובשר בשדה. ועיין בלאו דאבר מן החי הערה 11. 11. עיין חולין סח, ב ורש"י שם ד"ה הכל היו, ורמב"ם הלכות מאכ"א ה, ט, והלכות מעה"ק יא, ו, והלכות קרבן פסח ט, ב. ועיין תוס' מכות יח, א ד"ה ולילקי שבארו אמאי לא חשיב לאו שבכללות. ועיין גם תוס' יומא לו, ב ד"ה לאו. ודעת הרמב"ם (הלכות מאכ"א ה, יא), דאין לוקים על אבר של עובר שיצא. 12. חולין עו, ב'עז, א; רמב"ם הלכות מאכ"א ה, ו; ועיין בלאו דאבר מן החי הערה 15.

מצות לא תעשה שלא לאכול דם, שנאמר (ויקרא ז, כו):
וְכָל דָּם לֹא תֹאכְלוּ בְּכָל מוֹשְׁבֵיכֶם לְעוֹף יְלָפְהֶמָּה."

האוכל כזית¹ מדם של בהמה, חיה או עוף במזיד חייב כרת, שנאמר (ויקרא יז, י):
 "ואיש איש מבית ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יאכל כל דם, ונתתי פני
 בנפש האכלת את הדם, והכרתי אתה מקרב עמה". ואם היו שם עדים והתראה, חייב
 מלקות. ובשוגג מביא חטאת. ואין חייבים כרת אלא על דם הנפש, שנאמר בענין
 חיוב כרת (שם יא): "כי נפש כל בשר בדם הוא" וגו', אינו חייב כרת אלא על דם
 שהנפש יוצאה בו. אבל על שאר דם שבגוף אין חייבים כרת (במזיד, וחטאת בשוגג), אלא
 מלקות². ויבואר להלן מהו דם הנפש.

איסור דם נוהג בבהמה, חיה ועוף, בין טמאים ובין טהורים. אבל דם דגים וחגבים
 ושקצים ורמשים ודם האדם אין חייבים עליהם משום דם³.

דם דגים וחגבים מותר באכילה. ומכל מקום אם קיבצו בכלי אסור משום
 מראית העין, אלא אם כן יש בו היכר שהוא מדגים או חגבים, וכגון שיש
 בו קשקשים⁴.

דם דגים טמאים וחגבים טמאים אסור מפני שמתמזה מגופם, והרי הוא כחלב בהמה
 טמאה. ודם שרצים כבשרם, וכמו שנתבאר באזהרת אכילת שרצים⁵.

דם האדם, אם פירש מן הגוף אסור משום מראית העין. ולפיכך אם נשך ככר בשיניו
 יוצא דם משיניו על גבי הככר צריך לגוררו. אבל דם שבין השיניים בולעו⁶.

דם הנמצא בביצת העוף אין חייבים עליו, אבל אסור מדרבנן. ואם הדם הוא תחילת
 ריקום האפרוח, הרי זה אסור מן התורה משום נבלה⁷. ונתבאר פרטי דין זה,
 אימתי נחשב הדם מריקום האפרוח, ביו"ד סו, ב-ג.

כפי שנתבאר, אין חייבים כרת משום דם אלא על דם הנפש. ובכלל דם הנפש - דם
 שחיטה, דם הקזה, ודם הלב.

דם שחיטה - היינו הדם היוצא כשמתזים את ראש הבהמה, בין בשחיטה כשרה ובין
 בשחיטה פסולה, וכל זמן שיש בדם אדמימות הרי זה דם הנפש⁸.

1. כן כתב הרמב"ם הלכות מאכ"א ו, א, וכן הוא בכריתות יד, א ויכב, א. אמנם ביבמות קיד, ב
 איתא דשיעורו ברביעית. וכן כתב הרמב"ן בעבודה זרה סו, א. ועיין רש"ש יבמות שם, ובמראי
 מקומות בספר המפתח על הרמב"ם שם. 2. רמב"ם הלכות מאכ"א ו, ד. 3. שם א. 4. שו"ע
 יו"ד סו, ט. 5. רמב"ם שם. 6. שו"ע שם י. 7. עיין מה שנתבאר בלאו דנבלה. 8. רמב"ם שם
 ד. ועיין לח"מ, דלהרמב"ם חשיב דם הנפש כל זמן שיש בו אדמימות, ודלא כתוס' כריתות כ, ב
 ד"ה דם הקזה שכתבו דגם בדם שחיטה בעינן "שהנשמה יוצאה בו".

דם הקזה – כל זמן שמקלח ויוצא. אבל הדם השותת בתחילת הקזה קודם שיתחיל לקלח, ודם השותת בסוף הקזה כשמתחיל הדם לפסוק, אין חייבים עליו כרת.⁹

דם הלב – היינו הדם הכנוס בתוך הלב, שהוא דם הנפש, שכן בשעת יציאת הנפש מתקבץ הדם מבית השחיטה לתוך הלב.¹⁰

ושאר הדם שבגוף, אין חייבים עליו כרת, אלא מלקות.¹¹

דעת רוב הראשונים, שדם שבישלו או שמלחו אינו אסור מן התורה, אלא מדרבנן.¹² שכיון שנתבשל או נמלח יצא מתורת דם.¹³

דם המובלע באיברים אינו אסור אלא אם כן פירש מן האבר ויצא לחוץ. אבל בעודו מובלע באבר נחשב כבשר ומותר באכילה. ולפיכך מותר לאכול בשר חי, אף על פי שיש בתוכו דם.¹⁴ אמנם אסור לאכול בשר מבושל אלא אם כן הוציאו את דמו. שעל ידי הבישול נפלט הדם מן הבשר, וכיון שפירש נאסר באכילה, ואחר כך חוזר הבשר ובולע מן הדם. ולפיכך אין מבשלים בשר אלא אם כן נמלח מקודם או נצלה, ויצא הדם מתוכו, וכפי שיבואר.

דם שנצטר באבר על ידי מכה אינו נחשב כדם האברים, ואסור. וכן חוטי הדם אסורים באכילה, שהדם שבתוכם הוא ככנוס ועומד בכלי. וכן דם שפירש ממקומו באבר ונתעורר לצאת וחזר ונבלע במקום אחר, אינו נחשב כדם האברים, ואסור באכילה. ולפיכך אם שבר מפרקתה של בהמה לאחר שחיתתה קודם שתמות, אסור לאכול מבשרה חי, מפני שהדם מתעורר לצאת בשעת שחיטה, וכששובר מפרקתה אין הדם יכול לצאת, וחוזר ונבלע באיברים.¹⁵

9. רמב"ם שם. 10. כריתות כב, א, לפי גירסת ופירוש רש"י ור"ג ותוס' (שם כא, ב ד"ה כי קתני) וערוך ערך שרף ורשב"א בתורת הבית. וכגירסה זו נראה מטוש"ע יו"ד ריש סימן עב, כמבואר במשבצות זהב שם. 11. ויש אומרים דדם הכבד אסור רק מדרבנן, עיין תוס' חולין קי, ב ד"ה כבדא, וקיא, א ד"ה דם, וש"ך עג, יט. אמנם הרמב"ם (הלכות מאכ"א ו, ד) כתב דהוא דאורייתא. ועיין השגות הרמ"ך שם, ופמ"ג בפתיחה להלכות מליחה ד"ה ואכתי. 12. כן היא דעת התוס' (חולין קיא, א ד"ה דם, ועוד), והרא"ש (חולין פח סימן כז, ועיין ע"ש סימן לז), ורשב"א (בחידושו ובתה"ב), ורא"ה (בבד"ה), ור"ן (לט, א מדפי הרי"ף ד"ה לא שנו), וריטב"א (קיא, א ד"ה דם). וכן כתב בטור יו"ד סוף סימן עו, ועיין ב"י שם, ובסימן פז בענין דם שבישלו בחלב. וכן נקטו בש"ך (סט, מב; פז, טו, ועיין נקה"כ שם), ובט"ז סט, כד, ובפר"ח ריש סימן סט. אמנם הרמב"ם לא הביא דין זה, ומשמע דס"ל דחייב גם על דם שבישלו, עיין מ"מ הלכות מאכ"א ו, ו. וכן היא שיטת רש"י חולין קט, א ד"ה הלב ויקכ, א ד"ה הקפה, וכן כתב בחידושי הר"ן (חולין קכ, א; וצ"ע מדברי הר"ן הנ"ל, ועוד, שמביא שם בעצמו דעת הר"ן להקל), וכן הוא במיוחס לרשב"א מנחות כא, א. ועיין מאירי חולין קט, א, דנקט דדם שבישלו פטור מכרת, אבל חייב מלקות. ועיין רא"ש חולין פרק ח סימן לז. ועיין באורך בשד"ח מערכת ד אות יז. 13. רש"י מנחות כא, א ד"ה דם שבשלו. 14. שו"ע יו"ד סז, א"ב. 15. שם א"ג. ומלשון הטוש"ע משמע דדם שבחוטם אסור מדאורייתא. ולכאורה זהו דלא כהרמב"ם הלכות מאכ"א ז, טז.

כפי שנתבאר, יש להוציא את הדם מן הבשר קודם בישולו. והוצאת הדם נעשית על ידי צלייה או על ידי מליחה. צלייה היינו שיצלנו עד שיהיה ראוי לאכילה¹⁶. והמליחה, היינו שיפזר מלח על הבשר משני צדדים עד כדי שלא יהיה ראוי לאכילה עם אותו מלח¹⁷, וישהה במלחו לפחות כדי הילוך מיל, שהוא שיעור שמונה עשרה דקות¹⁸.

קודם המליחה יש להדיח את הבשר¹⁹. ואין מולחים במלח דק כקמח, שנבלע בבשר ואינו מפליט את הדם, ולא במלח גס ביותר, שנופל מעל הבשר²⁰. וצריך למלוח במקום שיכול הדם לזוב ממנו, כגון בכלי מנוקב, או במקום מדרון²¹. ואחר המליחה מדיח הבשר מן המלח שעליו²².

בשר ששהה שלשה ימים מעת לעת בלא מליחה, נתיבש דמו בתוכו ולא יצא עוד על ידי מליחה, ואין לאוכלו מבושל אלא צלי. ואחר שצלאו לא יבשלנו, ואם בישלו מותר²³.

הכבד יש בו רבוי דם, ואין דמו יוצא ממנו על ידי מליחה, אלא רק על ידי צלייה. ואחר שצלהו יכול לבשלו²⁴.

מצות לא תעשה **שלא לאכול חלב**, שנאמר (ויקרא ז, כג):
”כֹּל חֵלֶב שׁוֹר וְכֶשֶׂב וְעֵז לֹא תֹאכְלוּ.”

האוכל כזית חלב חייב כרת, שנאמר (שם כה): **”כי כל אכל חלב מן הבהמה אשר יקריב ממנה אשה לה, ונכרתה הנפש האכלת מעמיה”**. ואם היו שם עדים, חייב מלקות. ובשוגג חייב חטאת.

איסור חלב נוהג בשלשת מיני הבהמות הטהורות, כמפורש בכתוב. אבל שאר בהמות וחיות, בין טמאות ובין טהורות, חלבן כבשרן.

השוחט בהמה ומצא בה שליל, חלבו מותר, מפני שהוא כאבר ממנה¹.

שלשה חלבים הם שחייבים עליהם כרת, חלב שעל הקרב, ושעל שתי הכליות, ושעל הכסלים. והם החלבים שמקטירים על המזבח מהבהמות הטהורות.

16. והיינו חצי צלייתו. רמ"א עג, א וש"ך שם ב. 17. שו"ע שם סט, ד. 18. שם ו וש"ך כה. 19. שם א. 20. שם ג. 21. שם טז. 22. שם ז. 23. שם יב. 24. שם עג, א. ועיין עוד סימן עה לענין בני מעיים. 1. רמב"ם הלכות מאכ"א ז, ג. ולרוב הפוסקים מותר החלב אפילו אם מצא

החלב שעל הקרב – זהו החלב הפרוש כשמלה ועוטף את כל אברי העיכול. ובכלל זה, החלב שעל המסס ובית הכוסות, הדבוק לחלב שעל הקרב.

החלב שעל הכליות הוא החלב העוטף את הכליות.

הכסלים הם הבשר שתחת מתני הבהמה, בין הצלעות לבין עיקרי הירכיים. וחלב הכסלים הוא החלב המכסה את הכסלים לצד גוף הבהמה. ובכלל זה, גם החלב שמעל הכסלים, תחת חוליות המתניים, והחלב שתחת הקליבוסת, שהיא העצם שבהמשך חוליות המתניים².

עוד דרשו חז"ל ממה שנאמר בענין קרבן שלמים (ויקרא ג, א): "ואת כל החלב אשר על הקרב", שבא הכתוב לרבות עוד חלב שמקריבים אותו על גבי המזבח, וממילא נאסר באכילה כדין חלב. ודרשו חז"ל שחלב זה שריבה הכתוב, זהו חלב הדומה לחלב המפורש, דהיינו שהוא "תותב קרום ונקלף". "תותב" – שהוא פרוש כשמלה ("תותב" הוא לשון שמלה). "קרום" – שיש עליו קרום דק. ונקלף – שאינו מחובר לבשר אלא נקלף ממנו³. והיינו חלב שעל גבי הדקין ושעל גבי הקיבה, שיש להם תכונות אלו.

"חלב שעל גבי הדקין" – זהו החלב העוטף את המעיים ביציאתם מהקיבה, עד מרחק של אמה מן הקיבה⁴.

"חלב שעל גבי הקיבה" – זהו החלב שמעל החלק החיצוני של הקיבה, המעוגל כקשת.

ויש אומרים שאין החלב צריך להיות "תותב", ודי במה שהוא "קרום ונקלף", ולשיטתם אסור גם החלב שבצד הפנימי של הקיבה (על ה"יתר" של הקשת, "דאייתרא"), שהוא "קרום ונקלף", ואינו "תותב"⁵.

חלב שעל הכסלים שאסרה תורה, זהו דוקא החלב הפרוש על הכסלים, אבל החלב המובלע בתוך בשר הכסלים מותר. וכן בחלב הכליות אינו אסור אלא החלב המכסה את הכליות, אבל אין צריך לחטט אחר החלב המובלע בתוך הכליות⁶.

הכליות ויותרת הכבד, אף על פי שנקטרות על גבי המזבח, מכל מקום אינן נקראות חלב, ומותרות באכילה. וכן האליה, אף על פי שנקראת בכתוב "חלב", לא נקראת כן אלא לענין קרבן, אבל אינה בכלל החלבים האסורים⁷.

הקרום שעל דד הטחול, והוא המקום העבה שבו, הרי הוא בכלל החלב שעל גבי הקרב, וחייבים עליו. והקרום שבשאר הטחול אסור מדרבנן⁸.

בה בן ט' חי, עיין שו"ע יו"ד סד, ב. 2. חולין צג, א עפ"י פירש"י. 3. על פי רש"י חולין מט, ב. 4. שו"ע יו"ד סד, טו. ועיין שם דעת י"א, שזהו החלב שבסוף המעיים. 5. שם יד. 6. שם סעיף ד ויא, ועיין שם. 7. עיין רמב"ם שם ה. 8. שו"ע שם י.

החוטאים העוברים בתוך החלב שעל הקרב אינם בכלל חלב, ואין חייבים עליהם, ומכל מקום אסורים מדרבנן.⁹ וכן החוטאים שבכסלים, היוצאים מהשדרה ומתפצלים בכסלים, אסרום חכמים משום חלב¹⁰. וכן חוטאים שבכליה ושבתחול אסורים מדרבנן¹¹.

הקרום שעל הכסלים, תחת חלב הכסלים, אסור מדרבנן. וכן הקרום העוטף את הכליות, תחת חלב הכליות, אסור מדרבנן¹².

מצות לא תעשה שלא לאכול גיד הנשה, שנאמר
(בראשית לב, לג): "עַל כֵּן לֹא יֵאָכְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גִּיד
הַנֶּשֶׁה אֲשֶׁר עַל כֶּף הַיָּרֵךְ".

כף הירך הוא הבשר הגבוה והעגול הכרוך סביב עצם הקולית העליונה בירך הבהמה. ושני גידים הם בכף הירך: האחד נתון בצדה הפנימי של הירך, הצד שמופנה כלפי הירך השנייה, והשני נתון בצד החיצון של הירך, כלפי האויר. הגיד הפנימי הוא גיד ארוך, ראשו אחד מחובר לעצם האליה, והולך לאורך הירך עד מקום חיבור הקולית עם עצם הירך. הגיד החיצון הוא גיד קצר הנמצא בסוף הכף, מובלע בו ונתון לרחבו¹.

הגיד הפנימי הוא גיד הנשה האסור מן התורה. והגיד החיצון אינו אסור אלא מדברי סופרים². ואף הגיד הפנימי, אין אסור בו מן התורה אלא מה שעל כף הירך בלבד, אבל שאר הגיד, שלמעלה מן הכף ושלמטה עד סופו, אינו אסור אלא מדברי סופרים. ואף הגיד שעל הכף, אין אסור מן התורה אלא מה שעל הבשר³. ומדברי סופרים צריך לחטט אחריו עד שלא ישאר בו כלום, ולהוציא גם את שומנו של הגיד ואת קנוקנותיו (והם גידים דקים ורכים ההולכים לאורך הירך מתחת הבשר)⁴.

גיד הנשה נוהג בבהמה ובחיה טהורים, אבל לא בטמאים⁵. ואינו נוהג בעוף, מפני שאין לו כף ירך עגול כבהמה, ואין זה נחשב "כף הירך"⁶. ונוהג איסור גיד הנשה בין בגיד של ירך ימין ובין בגיד של ירך שמאל⁷.

9. עיין חולין צב, ב, ורש"י שם ד"ה חוטאים שבחלב. 10. שו"ע שם יג. 11. שם י ויב. 12. שם ו ויב. 1. על פי רש"י חולין צא, א וצג, ב, ופסחים פג, ב. 2. גמ' חולין שם, ורמב"ם הלכות מאכ"א ח, א. 3. עיין חולין צו. 4. עיין שם צב, ב וברש"י ד"ה קנוקנות, וברמב"ם שם ז, ובשו"ע י"ד סה, ח. 5. רמב"ם שם א. 6. שם ד. 7. שם א.

האוכל מגיד הנשה כזית, חייב מלקות. ואם אכל את כל הגיד שעל הכף, חייב עליו מלקות אף על פי שאין בו כזית, שהוא כברייה בפני עצמה⁸. וגיד הנשה מותר בהנאה⁹.

בהמה שנשחטה ונמצא בה שליל, כל שאינו טעון שחיטה הרי גידו מותר¹⁰.

גופו של גיד הרי הוא כעץ שאינו ראוי לאכילה, ואף על פי כן אסרתו התורה. ולפיכך אין בו אלא חידוש, ואינו אסור אלא הגיד עצמו, אבל אם נתבשל, אינו אסור תערובתו בפליטת טעמו¹¹. והקנוקות והשומן יש בהם טעם, ולפיכך הם אוסרים תערובתם בפליטתם¹².

וכיון שנתבאר שגיד הנשה אינו ראוי לאכילה, נמצא שהאוכל גיד הנשה של בהמה וחיה טמאים, פטור מכלום, שהרי אין איסור גיד נוהג בטמאים, וכמו שנתבאר, וגם משום בהמה וחיה טמאים פטור, שהרי אין הגיד נחשב כבשר¹³. והאוכל מגיד הנשה של נבילה וטריפה, חייב¹⁴.

מצות לא תעשה שלא לבשל בשר בחלב, שנאמר (שמות

כג, יט): "לא תִבְשֵׁל גִדֵי בְּחֵלֶב אֱמוֹ".

המבשל בשר בהמה טהורה בחלב בהמה טהורה חייב מלקות. וחייב על בישול של כזית בשר וחלב יחד, אף על פי שאין בכל אחד מהם בפני עצמו כזית¹. ואינו חייב אלא אם כן בישל את הבשר בחלב עד שראוי לאכילה².

8. שם ב. 9. שו"ע שם י. 10. שם ז. ועיין שם שיש חולקים בזה. 11. שם ט, על פי מה שנתבארה הלכה זו בחידושי ר"מ קזיס לחולין צו, ב (ועיין חידושי הרשב"א צב, ב ד"ה הא דא"ר יצחק). ועפ"ז מוצל השו"ע סימן ק מהשגת האחרונים (מנחת כהן; פר"ח; כרתי ופולתי), שהקשו אמאי בעינן בנימוח הגיד ט', ליבטול ברובא, כיון שאינו נותן טעם. ולהאמור מיושב היטב, דדוקא בפליטת טעמו אין הגיד אוסר (כמבואר בלשון השו"ע סימן סה, ט), שזהו ענין טעם כעיקר. אבל בנימוח גופו של גיד שפיר אוסר בתערובתו. 12. שו"ע שם. 13. רמב"ם שם ה. 14. עיין רמב"ם שם הלכה ו שכתב שחייב שתיים, ועיין באחרונים. 1. רמב"ם הלכות מאכ"א ט, א, וכלוי. ועיין מנחת חנוך צב, ב, שכתב דאם בישל כזית בשר בשבעים זיתי חלב, לוקה על הבישול, אע"ג דהחלב שבקדירה לא קיבל טעם בשר, דהא הכזית בשר נתבשל בחלב. אמנם אם בישל פחות מכזית בשר, אינו לוקה אלא אם כן קיבל החלב טעם מהבשר, דאז מצטרף החלב שקיבל טעם בשר לשיעור כזית. 2. חולין קה, ב. ופירש רש"י דהיינו שנתבשל כל צרכו. ובחידושי הריטב"א שם כתב דסגי בבישול כמאכל בן דורסאי (וקצת משמע מלשונו שמפרש כך דברי רש"י). ועיין

איסור בישול בשר בחלב נוהג, כאמור, בבהמות טהורות. והיינו, כבשים, עזים ושוורים. וכל שבשיל מבשר אחת מבהמות אלו בחלב אחת מהן חייב מלקות. אבל מותר לבשל בשר בהמה טהורה בחלב בהמה טמאה, או בשר בהמה טמאה בחלב בהמה טהורה. וכן מותר לבשל בשר חיה ועוף ודגים וחגבים בין בחלב בהמה ובין בחלב חיה.³

המבשל בשר במי חלב פטור. ומי חלב הם המים הנשארים אחר בישול נסיוב החלב (דהיינו המים המתמצים מהחלב כשעושים ממנו גבינה)⁴. וכן המבשל בחלב זכר, או בחלב הנמצא בדדי בהמה שחוטה, פטור⁵. וכן המבשל דם בחלב, פטור⁶. וכן המבשל בחלב דברים שאינם ראויים לאכילה, כגון שליא, עור, עצמות, גידים, קרנים וטלפים, פטור⁷. ושליל (עובר הנמצא במעי בהמה עם שחיתה) הרי הוא בכלל בשר, והמבשלו בחלב לוקה⁸. וכן המבשל בשר נבלה או חלב בחלב, לוקה⁹.

אין איסור בישול בשר בחלב נוהג אלא בדרך בישול. ובכלל בישול, צלייה וטיגון¹⁰. אבל המבשל בחמה או בחמי טבריה, אין זה דרך בישול, ופטור¹¹. וכן הכובש בשר עם חלב או מולחו עמו, אף על פי שהוכשר בזה הבשר לאכילה וקיבל מטעם החלב, פטור¹².

בשר שכבר נתבשל בחלב, אין נוהג בו עוד איסור בישול בשר בחלב.¹³ אבל אם נתבשל הבשר בפני עצמו, אסור מן התורה לבשלו בחלב¹⁴.

המבשל בשר בחלב, נאסרו הבשר והחלב באכילה והנאה, וכפי שיבואר במצוה הבאה.

מנחת חנוך ז, ג. 3. רמב"ם שם ג'ה; שו"ע יו"ד פז, ג. ועיין בסעיף ד בהגה שם, ובנו"כ. 4. שו"ע שם ח. 5. שו"ע יו"ד שם ו. ומשמע דעכ"פ איסורא איכא, עיין ש"ך שם יג, וחיודושי רעק"א. 6. שם. 7. שם סעיף ז. ועיין ש"ך דהכא נמי איסורא איכא. 8. שם. 9. רמב"ם שם ו. 10. כן נראה דעת רוב האחרונים, עיין דרכ"ת פז, יג (לענין צלייה) ויח (לענין טיגון). 11. פר"ח יו"ד פז סוף ס"ק ב. 12. שו"ע יו"ד סימן פז סעיף א. ולענין איסור לכתחילה, עיין דרכ"ת שם יט, וביחודושי רעק"א לסעיף א ד"ה מותר. ולענין עישון בב"ח, דעת הרמב"ם דאין לוקין עליו, וביאר המ"מ דזהו משום דהוי בעיא דלא איפשיטא בירושלמי. והפר"ח כתב דבירושלמי שבת פ"ז ה"ב איתא דחייבים על זה משום בישול בשבת, ואם כן הוא הדין לענין בב"ח. והביא דבריו בבאור הגר"א לשו"ע סימן פז סעיף ו. 13. רבנו גרשם חולין קח, ב. 14. כן נראה דעת רוב האחרונים, פמ"ג ורעק"א ועוד, עיין דרכ"ת פז, ד ושד"ח פאת השדה מערכת א סימן ס. וכפי שהביא לזה הכרו"פ ס"ק יג ראייה מסוגיית הגמ'. וצריך לפרש דכאשר מבשלים שוב בחלב חשיב גדר בישול חדש, שעל ידו נעשה הבשר מבושל בחלב, ואינו קשור למה שכבר נעשה ראוי לאכילה על ידי בישולו מקודם.

מצות לא תעשה שלא לאכול בשר בחלב, שנאמר
 (שמות לד, כו): "לא תבשל גדי בחלב אמו".

המבשל בשר בחלב באופן האסור, נאסרו הבשר והחלב באכילה ובהנאה. ולפיכך אמרה תורה שלש פעמים "לא תבשל גדי בחלב אמו", אחד לאיסור בישול, אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה. ומכל מקום מונים איסור אכילה ואיסור הנאה במצוה אחת. כיון שענינם אחד¹.

האוכל כזית מבשר וחלב במזיד, חייב מלקות. בין אם אכל כזית מהבשר בלבד, או מהחלב בלבד, או שאכל כזית משניהם ביחד².

בשר בחלב אסור, כאמור, גם בהנאה, והנהנה ממנו במזיד חייב מלקות³. וחייב גם אם נהנה ממנו שלא כדרך הנאתו, כיון שלא נאמר איסורו בלשון אכילה⁴. ובשר בחלב טעון קבורה ואפרו אסור⁵.

בכל אופן שנתבשלו בשר בחלב באופן האסור מן התורה, נאסרו הבשר והחלב באכילה ובהנאה מן התורה. אבל אם לא נתבשלו באופן האסור מן התורה, לא נאסרו מן התורה, אפילו אם נתנו טעם זה בזה. אבל מדרבנן אסור לאכול בשר שקיבל טעם מחלב, או חלב שקיבל טעם מבשר, בכל אופן שהוא, בין בדרך בישול ובין בכל דרך אחרת. ומכל מקום לא אסרו חכמים אלא באכילה, אבל בהנאה מותר⁶.

וכן אסרו חכמים באכילה בשר חיה ועוף שנתבשלו (או קיבלו טעם) מחלב, וכן חלב שקיבל טעם מהם. ואיסור בשר חיה ועוף בחלב אינו אלא באכילה, אבל בבישול ובהנאה מותר⁷. וכן מי חלב, וקֶלֶב שחוטה, וקֶלֶב זכר, אוסרים בשר באכילה מדרבנן⁸.

דגים וחגבים מותר לאכלם בחלב⁹. וכן ביצים גמורות שנמצאו בעוף מותר לאכלם בחלב¹⁰.

מי שאכל בשר, אפילו של חיה ועוף, לא יאכל חלב אחריו עד שישהה ביניהם כשיעור סעודה אחרת¹¹. מפני שהבשר מוציא שומן ומושך טעמו עד זמן ארוך,

1. עיין רמב"ם סהמ"צ ל"ת קפז. 2. רמב"ם הלכות מאכ"א ט, א. 3. כשיטת רוב הפוסקים, עיין פת"ש פז, ב, ודרכ"ת שם ה. 4. פסחים כה, א; רמב"ם הלכות מאכ"א יד, י. 5. שם ט, א. 6. שו"ע יו"ד פז, א ובהג"ה. ונחלקו האחרונים בענין בשר שנתבשל עם חלב שלא כל צרכו, אם נאסר בהנאה, דהפ"ח ריש סימן פז מתיר, ובפמ"ג בפתיחה להלכות בשר בחלב נחלק עליו ואוסר בהנאה. שו"ר דמהריטב"א חולין קח, ב ד"ה שאחרים, מבואר דאינו אסור מן התורה. דהא כתב דמדרבנן אפילו צונן בצונן אסור, והיינו באכילה. ומבואר מדבריו דמה דבעינן שיהיה ראוי לאכילה, מיירי גם לענין איסור אכילה. 7. שם ג. 8. שם ו, ובש"ך טז. 9. שם ג. 10. שם ה, ועיין שם ובש"ך י בפרטי הדין. 11. שם סימן פט סעיף א, עיין שם בפרטים בענין זה.

ועוד, מפני הבשר שנשאר בין השניים¹². ונהגו להחמיר ולהמתין גם אם אכל רק תבשיל שנתבשל עם בשר, ולא אכל את הבשר עצמו, שלא לאכול חלב עד שיעור סעודה אחרת¹³. ואם לא נתבשל עם בשר, אלא נתבשל בקדירה שבישל בה בשר, מותר לאכול אחריו גבינה מיד¹⁴.

אכל גבינה, מותר לאכול אחריה בשר מיד, ובלבד שיעיין בידיו אם לא נדבק בהם מהגבינה, או שירחצם במים, וכן צריך לקנח פיו ולהדיחו. והקינוח הוא שילעוס פת ויקנח בו פיו, וההדחה היא שידיח פיו במים או ביין. וכל זה הוא כשרוצה לאכול אחר הגבינה בשר של בהמה או חיה, אבל אם בא לאכול עוף אחר גבינה, אינו צריך לא קינוח ולא נטילה¹⁵.

שלחן שאוכל עליו גבינה, אסור להעלות עליו בשר, אפילו של חיה ועוף. וכן להיפך, אסור להעלות גבינה על שלחן שאוכל עליו בשר¹⁶.

שני בני אדם המכירים זה את זה אסורים לאכול על שלחן אחד זה בשר וזה גבינה, אלא אם כן שמו ביניהם חפץ להיכר, או שכל אחד אוכל על מפה שלו¹⁷.

12. עיין ט"ז שם א. 13. שם סעיף ג בהגה. 14. שם. 15. שם ב. 16. שם פה, א וש"ך א. 17. שם ב.

חוקים

מצות לא תעשה שלא לסרס זכר, שנאמר (ויקרא כב, כד):
"וּמַעוֹף וְכַתוּת וְנִתּוּק וְכָרוּת... וּבְאַרְצְכֶם לֹא תַעֲשׂוּ."

המפסיד את איברי הזרע של הזכר חייב מלקות, בין באדם ובין בבהמה חיה ועוף, בין טהורים ובין טמאים. ונוהג איסור זה בכל מקום. ואף על פי שנאמר "ובארצכם לא תעשו", ענין הכתוב לומר שלא יעשה זאת בישראל, בין בגופם ובין בגוף אחרים¹.

איסור הסירוס מן התורה זהו כשמסרס בידיים. אבל אם משקה סם לאדם או לשאר מינים ומסתרסים על ידי כך מאליהם, אינו לוקה מן התורה, אבל אסור מדרבנן².

אפילו אדם שכבר נסתרס, אם בא אחר והוסיף בו סירוס, חייב³. וכגון מי שהיו ביציו כרותים ועדיין מעורים במקצת, ובא אחר וניתקם לגמרי, חייב מלקות⁴. ואפילו מי שהוא סריס מלידתו, אסור לעשות בו מעשה נוסף של סירוס, אף על פי שגם בלא זה אינו ראוי להוליד⁵. ולפיכך אסור להשקות סריס

1. רמב"ם הלכות איסורי ביאה טז, י. ועיין תוספות שבת קי, ב ד"ה תלמוד, דמ"ארץ" מרבינן כל חיה ועוף שבארץ, בין טמאים ובין טהורים, ומ"כ"ם מרבינן אדם. ועל פי זה כתב המלבי"ם דדגים אינם בכלל זה, דאינם "בארץ". ודלא כשאלת יעבץ שהביא בפת"ש אה"ע ה, ח. ועיין מנ"ח רצא, א שדן בזה. 2. לשון הרמב"ם שם יב: "הרי זה אסור ואין לוקין עליו". ומבואר במאירי שבת קי, ב דהו מדרבנן. וכן כתב בחתם סופר אה"ע כ, ובחזון איש או"ח סב, כו. אמנם הרבה אחרונים נקטו דאסור מדאורייתא, אלא שאינו לוקה על זה: קרית ספר, וביאור הגר"א אה"ע ה, כח, ועוד. ועיין בר"ג ב"ב פ, א ד"ה לא חרדל מסרסן, ובהג"י יעבץ ורא"מ הורוויץ שם, ובשו"ת מהרי"ל דיסקין קו"א ה, רב. 3. רמב"ם שם י. 4. כפירוש התוס' שבת קיא, א ד"ה להביא. 5. שבת קי, ב'קיא, א. ועיין חידושי הרמב"ן שם שדן אם זהו אפילו כשאינו מוסיף בו תוספת סירוס על ידי השקאת כוס של עיקרין. ומצדד לומר שכיון שחייבה תורה על נותק אחר כורת, אע"פ שהוא סירוס גמור ואינו מוסיף כלום, כיון שעשה מעשה סירוס אסור, אף זה כן. ומכל מקום נראה דאע"ג דאינו מוסיף בסירוסו, מכל מקום נתחדשה בו בחינה אחרת של סירוס, דהשתא מסורס הוא גם מחמת

בסם המעקר⁶.

איסור סירוס מן התורה זהו דוקא בזכר, אבל נקבה אין חייבים על סירוסה. ומכל מקום אסור לסרסה מדרבנן⁷. ומותר לכתחילה להשקות נקבה בסם שלא תלד⁸.

מצות לא תעשה שלא לשחוט בהמה ובנה ביום אחד,
שנאמר (ויקרא כב, כח): "וְשׂוֹר אוֹ שֶׁה אֶתּוֹ וְאֶת בְּנֵוֹ לֹא
תִשְׁחָטוּ בְיוֹם אֶחָד."

השוחט בהמה ואחר כך שחט את בנה או את בתה באותו יום, או ששחט את הבן או הבת ובאותו יום שחט את האם, חייב מלקות על שחיטת השני.

איסור אותו ואת בנו נהוג בבהמות טהורות בלבד, דהיינו שור, כבש ועז¹. ואין הבדל אם שחט אחד את שניהם, או ששחטום שני אנשים, השוחט השני חייב. שהאיסור הוא על שחיטת הבן ביום ששחטו את האם, או שחיטת האם ביום ששחטו

כוס העיקרין, אבל אם אין השקאת הכוס גורמת בו שום פעולה, לא חשיב מעשה סירוס כלל. ואם ישקה כוס עיקרין למי שכבר שתה כוס זה ונתעקר, בודאי לאו כלום קעביד. ואין החיוב אלא בדומיא דנותק אחר כורת, דעל כל פנים עושה מעשה שראוי להסתרס מחמתו (וכן מבואר בחזו"א שם ד"ה והרמב"ן). ומבואר מדברי הרמב"ן דאף סריס חמה, שהוא סריס בתולדתו, גם כן שייך בו סירוס אחר סירוס. ולפי מה שמצדד בסוף דבריו, זהו אפילו בסריס כזה שאין הכוס מוסיף בו תוספת סירוס. ומה דאמרינן אח"כ בגמ' "אלא בזקן", צריך לפרש כמש"כ הריטב"א שם, שזקן קל מסריס, דכיון שאינו ראוי להוליד כפי דרכן של בריות שוב לא הקפידה תורה בסירוס דידיה. וזה נראה גם כוונת התוס' שם, שכתבו "דזקנה לאו סירוס היא". ובתורא"ש פירש יותר: "אע"פ דמסרס את הסריס חייב, התם גזה"כ היא כיון שתחילתו בא לו על ידי סירוס, אבל זקן שפסק מלידה תו ליכא ביה איסור סירוס". ונראה דמש"כ "שתחילתו בא לו על ידי סירוס", זהו לאו דוקא שנסתרס אחר שנולד, דאפילו אם נולד מסורס חשיבא סירוס דידיה, כיון שכיוצא בו ראוי להוליד. (ובחזו"א שם השיא דברי התוס' לכוונה אחרת, אבל בתורא"ש מבואר דלא כדבריו.) אמנם הריטב"א תירץ אחרת קושיית התוס', וכתב דכל שמעצמו אינו מוליד, כגון זקן ועקר, אין בו גזה"כ של סירוס אחר סירוס. וכן מבואר במיוחס להר"ן, שכתב דעקר אין בו איסור סירוס. ונראה שלמד כן מדברי הגמרא אזקן, וכהריטב"א. אמנם הרמב"ן והרשב"א והתוס' לא הבינו כן, וכמשנ"ת. ומה שלמד המנ"ח מדברי התוס' דמי שאינו מוליד אין בו איסור סירוס, ז"א, דברמב"ן מבואר דלא כוותיה, וכן נראה גם כוונת התוס', וכנ"ל, דרק בזקנה לא חשיב סירוס, אבל בגוונא אחריתי שאינו מוליד ודאי אסור. ובחזו"א שם לקח לו דרך אחרת בביאור הסוגיא, שלא כדברי הראשונים. 6. גמרא שם. 7. רמב"ם הלכות איסורי"ב טז, יא; שו"ע אה"ע ה, יא. 8. רמב"ם שם יב; שו"ע שם יב. ועיין פת"ש שם יא. 1. רמב"ם הלכות שחיטה יב, ח.

את הבן². איסור אותו ואת בנו נהג בכל מקום ובכל זמן, בין בחולין ובין בקדשים. בין שהיו שניהם חולין, או שניהם קדשים, או אחד קדשים ואחד חולין, זה ששחט אחרון לוקה משום אותו ואת בנו³.

אין איסור אותו ואת בנו נהג אלא בשחיטה בלבד, שנאמר "לא תשחטו", בשחיטת שניהם הוא האיסור. אבל אם נחר את הראשון או נתנבל בידו, מותר לשחוט את השני באותו יום. וכן אם שחט את הראשון ונחר את השני או נתנבל בידו, פטור⁴.

שחיטה שאינה ראויה לאכילה, שמה שחיטה, וכגון שחיטת טריפה, שאינה מתירה אותה לאכילה. לפיכך אם שחט הראשון חולין בעזרה, או טרפה, או שור הנסקל, או קדשים בחוץ וכיוצא בזה, ובא השני ושחט את השני, הרי זה לוקה. וכן אם שחט הראשון ובא האחרון ושחט את השני שחיטה שאינה ראויה, חייב⁵.

"יום אחד" האמור באותו ואת בנו, היום הולך אחר הלילה. כיצד, הרי ששחט את הראשון בתחילת ליל רביעי, לא ישחוט את השני עד תחילת ליל חמישי. וכן אם שחט את הראשון בסוף יום רביעי קודם בין השמשות, שוחט את השני בתחילת ליל חמישי⁶.

אסור לשחוט את האב עם בנו או בתו ביום אחד. ואין לוקים על כך, שספק הוא אם "חוששים לזרע האב", דהיינו אם מתייחס הבן אחר אביו⁷.

כלאים הבא ממין כבש וממין עז, בין מכבש עם העז ובין מעז עם הכבשה, הרי זה לוקה עליהם משום אותו ואת בנו⁸.

צבי שבא על העז וילדה, ושחט העז ובנה, לוקה, שהרי שחט האם ובנה⁹. ועז שבא על הצביה, וילדה, מותר לשחוט אותה ואת בנה, שלא אסרה תורה לשחוט אלא שור ושה עם בנו, ולא צבי¹⁰.

עז שבא על הצביה וילדה בת, וחזרה הבת וילדה, אסור לשחוט את הבת עם בנה, ואם שחט אינו לוקה. שספק הוא אם חוששים לזרע האב, וכמו שנתבאר לעיל. ואם חוששים לזרע האב, הרי יש צד עז בבת הצביה, ולפיכך אסור לשחטה עם בנה¹¹.

2. שם א. 3. שם ב. 4. שם ג. 5. שם ו. 6. שם ז. 7. שם יא. 8. שם ט. 9. שם ח. 10. כסוגיית הגמ' ודעת רוב הפוסקים, ודלא כהרמב"ם, עיין שו"ע ונו"כ יו"ד טז, ח. 11. כנ"ל בהערה הקודמת, עיין שם.

מצות עשה לכסות דם שחיטת חיה ועוף, שנאמר (ויקרא יז, ג): "וְאִישׁ אִישׁ... אֲשֶׁר יְצוּד צִיד חַיָּה אוֹ עוֹף אֲשֶׁר יֵאָכֵל, וְשִׁפָּף אֶת דָּמוֹ וְכִסְהוּ בְּעֶפְרָר".

השוחט חיה או עוף טהורים חייב לכסות את דמו בעפר.

מצות כיסוי הדם נוהגת בכל מקום ובכל זמן, ודוקא בחולין, אבל קדשים שנשחטו אינם טעונים כיסוי, בין קדשי מזבח ובין קדשי בדק הבית¹.

ונוהגת מצוה זו בין בחיה ועוף הניצודים ובין המזומנים בידו, לא נאמר "אשר יצוד" אלא בהווה². ודם בהמה אינו טעון כיסוי.

אין טעון כיסוי אלא דם של שחיטה ראויה. אבל אם לא שחט כראוי, אלא נתנבלה בידו, אין הדם טעון כיסוי. ואפילו אם שחט כראוי אין הדם טעון כיסוי אלא אם כן התירה השחיטה את הבשר באכילה. אבל אם שחט טריפה וכיוצא בזה האסורים באכילה, אין דמם טעון כיסוי. שלא הצריכה התורה כיסוי אלא בשחיטה המתירה באכילה, שנאמר "אשר יאכל"³. אבל אם שחט שחיטה ראויה חייב לכסות אע"פ שאינו צריך לבשר, וכגון ששחט לצורך הדם⁴.

השוחט צריך שיתן עפר למטה ואחר כך ישחוט בו ואחר כך יכסה בעפר, שנאמר "וכסוהו בעפר", "עפר" לא נאמר אלא "בעפר", ומשמע שיהיה כולו עטוף בעפר⁵. ומכל מקום אם כבר שחט ולא היה עפר למטה, ואי אפשר לגרור את הדם וליתנו בעפר, חייב לכסות בעפר מלמעלה, ואין העפר שלמטה מעכב את המצוה⁶.

מצות הכסוי מוטלת על השוחט. ומכל מקום אם לא כיסה השוחט וראהו אחר, חייב לכסות⁷.

כיסוהו הרוח, פטור מלכסות. ואם חזר ונתגלה, חייב לכסות. אבל אם הוא עצמו כיסהו ונתגלה אינו חייב לכסותו שוב⁸.

השוחט ונבלע הדם בקרקע, אם רישומו ניכר חייב לכסות⁹.

1. רמב"ם הלכות שחיטה יד, ב. 2. שם. 3. שם י. 4. שו"ע יו"ד כח, יח. 5. שם ה, על פי חולין פג, ב ורש"י שם. ועיין שו"ע שם שהביא מחלוקת הראשונים כשהיה כבר עפר תיחוח למטה, אם צריך להזמינו בפה. דרש"י (חולין לא, א) ס"ל דצריך להזמינו. אמנם נראה דרוב הראשונים פליגי, והם התוס' ר"פ כסוי הדם, והרא"ש בסה"פ, והרשב"א והמאירי חולין שם. ועיין ב"ח יו"ד כח. 6. יו"ד שם יד, וש"ך וט"ז שם. ועיין שם סעיף ז. 7. שם ח. 8. שם יא. ועיין באחרונים שם לענין ברכה בכיסוהו הרוח ונתגלה. 9. שם י.

דם שנתערב במים, אם יש בו מראה דם חייב לכסות, ואם לאו פטור¹⁰. ואם נתערב ביין אדום או בדם בהמה, רואים את היין או את דם הבהמה כאילו היה מים, ואילו היה בו מראה דם חייב לכסות¹¹.

שחט כמה חיות במקום אחד, או כמה עופות, או חיות ועופות, יכול לכסות כולם בכיסוי אחד¹².

אין צריך לכסות את כל הדם, אלא די אם מכסה מקצת הדם. ולפיכך אין צריך לכסות דם הניתז מצואר הבהמה למרחוק או את הדם שעל הסכין. וכן אין צריך להמתין עד שיצא כל הדם. ואם אין שם דם אחר אלא שעל הסכין, צריך לגוררו מהסכין, כדי ליתנו על גבי עפר, ומכסהו בעפר¹³.

במה מכסים, דרשו חכמים מן הכתוב שלא רק בעפר מכסים, אלא בכל דבר שזורעים בו ומצמיח. ולפיכך מכסים בחול דק ובזבל דק ובסיד ובנעורת של פשתן ובנסורת של חרשים וכל כיוצא בהם, דברים שמצמיחים את הזרוע בהם¹⁴.

וכן מכסים בדבר שנקרא "עפר", אע"פ שאינו מצמיח. ולפיכך מכסים באפר, מפני שנקרא בתורה עפר, שנאמר (במדבר יט, יז): "ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת". וכן מכסים בשחיקת זהב, שנקרא בכתוב עפר, שנאמר (איוב כח, ו) "ועפרת זהב לו"¹⁵.

אבל אין מכסים בעפר של ארץ מלחה, שאינה מצמחת. ואע"פ שנקרא עפר, הרי הוא עפר גרוע, שאינו מצמיח, ולפיכך אין מכסים בו¹⁶.

ואין מכסים בעפר המעורב במים, שאין נחשב עפר אלא הדק והנפרך¹⁷.

קודם שמכסה מברך, אשר קדשנו במצוותיו וציונו על כסוי דם בעפר¹⁸.

10. שם יג. והיינו מראה דם גמור, כמבואר בתוס' חולין פז, א ד"ה רואין. 11. שם. 12. שם ט. 13. שם טו. ועיין ברמ"א שם דצריך עכ"פ לכסות מקצת מדם הנפש. ועיין בזה בתב"ש ס"ק כט ודרכ"ת ס"ק קיב. 14. שו"ע שם כג. 15. שם. 16. שם כד, על פי הב"י שם. 17. שם ברמ"א, עיין ש"ך לו. 18. שם ב.

מצות לא תעשה שלא ליקח האם מעל הבנים, שנאמר (דברים כב, ו): "כִּי יִקְרָא קוֹן צְפוּר לְפָנֶיהָ... אֶפְרָחִים אוּ בֵּיצִים, וְהָאֵם רֹבֶצֶת עַל הָאֶפְרָחִים אוּ עַל הַבֵּיצִים, לֹא תִקַּח הָאֵם עַל הַבָּנִים".
ומצות עשה לשלח את האם אם לקחה מעל הבנים, שנאמר (שם ז): "שִׁלַּח תְּשַׁלַּח אֶת הָאֵם וְאֶת הַבָּנִים תִּקַּח לָךְ".

המוצא קן ובו אפרוחים או ביצים, והאם רובצת עליהם, אסור ליטול לעצמו את האם מעל האפרוחים או הביצים¹. ואם נטל את האם לעצמו ולא שילחה, עובר בלאו, ונתחייב במצות עשה לשלחה². ויבואר עוד גדר המצוה להלן. ונקראת מצוה זו בכללה מצות "שילוח הקן".

ואין לוקים על לאו זה, מפני שניתקה התורה לאו זה לעשה, שאם נטל חייב לשלח, וכל לאו שניתק לעשה אין לוקים עליו, כיון שיכול לקיים את העשה ולתקן בכך את עבירת הלאו. אמנם אם מתה האם, או שברחה, וכבר אינו יכול לקיים את העשה, הרי זה לוקה על הלאו של "לא תקח האם על הבנים"³.

1. כן נקטו האחרונים, דהלאו הוא גם כשנטל האם לבדה, מבלי הבנים, וכפשוטו לשון רש"י בחומש; עיין מנ"ח תקמה, א ולב אריה לחולין קמא, א, שהוכיחו כן מהסוגיא שם, וכן הביא בדבר אברהם ב, ח, יט מהתוספתא. ודלא כחכ"צ פג. 2. כן מבואר מדברי כל הראשונים, דאינו חייב בשילוח אלא אם כן נטל את האם. דכן כתב הרמב"ם בפרטי המצוות שבריש הלכות שחיטה: לשלח האם אם לקחה על הבנים. וכן מבואר מדברי החינוך בסוף מצוה תקמה, שכתב: ועובר על זה ולקח האם בעודה על הבנים ביטל עשה זה מלבד שעבר על לאו וכו'. ומבואר דלא משכח"ל שיבטל העשה אלא בעבירת הלאו (עיין גם לשונו בתחילת מצוה זו). וכן הוא להדיא בחידושי הר"ן חולין קלט, א ד"ה וקיומה, ובמאירי קלט, ב ד"ה מצות שלוח הקן. וכן מוכח מדברי הרשב"א (בתשובה ח"א יח וח"ג רפג), שכתב דלכך אין מברכים על מצות שלוח הקן, משום דלא משכח"ל אלא על ידי עבירה. וכן הראב"ד, שהקשה על סברה זו, דמשכח"ל שלא עבר עבירה כשנטלה על מנת לשלחה, ומבואר דבלא"ה ליכא מצוה. וכן מבואר ברש"י ב"מ קב, א ד"ה מיציאת (ודבריו בחולין קמא, ב ד"ה יציאת רובה ניתן להתפרש גם כן על דרך זה, ודלא כמש"כ בשו"ת חת"ס או"ח ק; אלא שצריך להדחק בלשון רש"י שם קלט, א ד"ה איחייב ליה בשילוח). וכן מוכח מדברי הראשונים (תוספות ורמב"ן וריטב"א) קידושין לד, א, שהקשו אמאי דאמרינן התם דשלוח הקן הוי מצות עשה שלא הזמן גרמא, ולפיכך נשים חייבות בה, והקשו הא אית ביה נמי לא תעשה. ומוכח דלא משכח"ל לעשה בלא הל"ת (אלא דדברי הרמב"ן והריטב"א בתירוצם צ"ע בזה; ודברי האור שמח הלכות יו"ט ג, ח, שדקדק מדבריהם לאידך גיסא, תמוהים). וכן היא דעת רוב מנין ובנין של גדולי האחרונים: הכס"מ (הלכות שחיטה יג, יט, שכתב דקודם שיקח האם ליתא לעשה כלל), ושאג"א (לג, שדן שילוח הקן בעשה שבשב ואל תעשה, ולא כמצוה חיובית), והמקנה (קידושין מא, א), ומרומי שדה לנצי"ב (חולין קלט, ב), וחזו"א יו"ד קעה, והח"ח (בספר המצוות הקצר). וכל זה דלא כהח"י סז (הובא בחידושי רעק"א ובפת"ש יו"ד רצב, א) שכתב דאם מצא קן חייב לזקק לה ולשלח. 3. רמב"ם הלכות שחיטה יג, א.ג.

מצות שילוח הקן נוהגת בעופות טהורים בלבד. אבל עופות טמאים אין מצוה זו נוהגת בהם, בין אם היתה האם ממין טמא, ובין אם האפרוחים או הביצים ממין טמא.⁴

וכן אם היו האפרוחים טריפה, אין נוהגת בהם מצוה זו.⁵ אבל אם היתה האם טריפה, חייבת בשילוח.⁶

אם היו האפרוחים יכולים כבר לפרוח בעצמם, ואינם צריכים עוד לאמם, פטור משילוח.⁷

היו הביצים מזורות, דהיינו שאין אפרוח ראוי לצאת מהם, אין הקן חייב בשילוח.⁸ **גם** אם היה בקן רק אפרוח אחד, או ביצה אחת, חייב לשלח.⁹

מלשון הכתוב כי "יקרא קן צפור" דרשו חז"ל שאין הכתוב מדבר אלא בקן שנזדמן לפניו, ולא בקן המזומן תחת ידו.¹⁰ ולפיכך אין חייב בשילוח אלא קן של הפקר.¹¹ אבל אם היתה האם, או הבנים, בבעלותו של אדם, אינו חייב לשלחם. ולפיכך אינו חייב לשלח אוזים ותרנגולים שקיננו בביתו, או יונים שדרכם ליגדל עם בני אדם, והם קנויים לבעליהם.¹² וכן יוני שובך ויוני עלייה, אע"פ שהם של הפקר, מכל מקום אם הטילו ביציהם בחצירו המשתמרת, וזכה בהם על ידי חצירו, אינם חייבים בשילוח.¹³

ומטעם זה, אם נטל את האם ושילחה, ונטל את הבנים לעצמו, והחזירם לקן ואחר כך חזרה האם עליהם, פטור מלשלח, שהרי כבר זכה בבנים, והם "מזומנים" תחת ידו.¹⁴

מצות שילוח הקן נוהגת דוקא באם, ולא באב. והיינו, שאם היה הזכר רובץ על האפרוחים או על הביצים, פטור מלשלח.¹⁵

אם היתה האם רובצת על ביצים שאינן מינה (והיו אלו ביצים של עוף טהור), נסתפקו בגמרא אם חייב לשלח, ולא נפשט הספק, ולפיכך חייב לשלח, ואם נטל את האם ולא שילחה אינו לוקה.¹⁶

4. שם י. 5. שם ט. 6. שם יא. 7. שם ט. 8. שם. ועיין חידושי הר"ן ומאירי חולין קמ, ב, דבכלל זה גם ביצים דספני מארעא, דאין אפרוח נוצר מהן. ועיין בחידושי הר"ן שם לענין ביצה שהתחיל האפרוח להתרקם בה, דאסורה באכילה, ומכל מקום יש לומר דחייבת בשילוח, כיון דיכול ליתנה תחת עוף אחר ויבקעו ממנה אפרוחים. 9. רמב"ם שם יז. 10. שם ח. ועיין מלאכת שלמה חולין פ"ב מ"א שכתב בשם ה"ר סלימן ז"ל שאם זכה בהן ואחר כך הפקירן פטור משילוח. והדברים אינם נראים, וכן ראיתי (בספר שלח תשלח) משמיה דהקה"י והאג"מ דלא שמיעא להו האי מילתא. 11. עיין רש"י חולין עח, ב ד"ה לא עשה בה מזומן. 12. רמב"ם שם, וש"ע יו"ד רצב, ב. 13. עיין ש"ע שם. 14. ש"ע שם ה. 15. שם ז. 16. שם ח.

אמנם אם היו אלו ביצים שהטילה אִם אחרת מאותו המין, חייב לשלח¹⁷. וקורא (שם עוף) נקבה, שדרכה לדגור גם על ביצי עופות אחרים, חייבת בשילוח גם אם היא רובצת על ביצים של מין אחר¹⁸.

אסור לזכות בביצים או באפרוחים כל זמן שהאם רובצת עליהם, שנאמר "שלח תשלח את האם", ואחר כך – "ואת הבנים תקח לך". ואם נטל את הבנים מבלי לשלח את האם, עבר על איסור מן התורה, אבל אין בזה לאו או מלקות¹⁹.

כפי שהקדמנו בתחילת המצוה, יש בכלל מצוה זו האיסור ליטול האם מעל בניה, וכן מצות עשה שאם עבר ונטל, חייב לשלחה. ואיסור זה, ליטול את האם מעל הבנים, זהו רק כשמתכוין לקחת את האם לעצמו. אמנם אם נטל את האם על דעת לשלחה, אינו עובר על הלאו בנטילתו. ואפילו אם חזר בו אחר שנטלה מעל בניה, והחליט לקחתה לעצמו, אינו עובר על הלאו, שהרי לא נטל את האם מעל בניה לעצמו. אמנם עובר הוא בכך על מצות עשה, שהרי אמרה תורה לא תקח, אלא תשלח. וכשנוטלה לעצמו לאחר שלקחה מעל בנה, הרי הוא מבטל בזה את מצות התורה לשלח את האם. ונמצא שלאחר שלקח את האם מעל בניה, מוטל עליו גם לשלחה, כדי לא לעבור על מצות התורה "שלח תשלח"²⁰. אכן אין זו מצוה חיובית לשלח, שכן רשאי הוא גם להחזיר את האם לקינה. ואין כאן אלא איסור עשה ליטול את האם לעצמו²¹.

כל מקום שאמרנו "חייב לשלח", או "נוהגת מצות שילוח", הכונה היא שאסור ליטול האם מעל הבנים, ואם רוצה ליטול את הבנים לעצמו, אסור ליקח אותם תחילה, אלא צריך לשלח תחילה את האם, ורק אחר כך ליטול את הבנים לעצמו²².

17. תורת חיים חולין קמ, ב; חידושי רעק"א שם קלח, ב; מנ"ח תקמה, ו. ועיין מנ"ח שם שדן לומר שזוהו רק בביצים, אבל לגבי אפרוחים אינה נחשבת אִם אלא באותן שילדה. וצ"ע. 18. ש"ך ובאור הגר"א לשו"ע שם. 19. רמב"ם שם יח. 20. כן מבואר בחולין קמא, א: "כגון שנטלה על מנת לשלח, דלאו ליכא עשה הוא דאיכא". 21. כן מוכח מתשובות הרשב"א (א, יח ויג, רפג) בשם הר"י בן פלט, שכתב דלכך לא מברכים על שלוח הקן, כיון דלא משכח"ל אלא על ידי עבירה שעבר מקודם בלקיחת האם. והקשה על זה הראב"ד (בתמים דעים, הו"ד באבודרהם), דהא משכח"ל לעשה בלא הלאו, היכא דנטלה על מנת לשלחה. ועכ"ר צ"ל דאין כאן מצוה חיובית, אלא איסור עשה בלבד, ולפיכך אין שייך ברכה על זה. ולא משכח"ל מצוה חיובית אלא בעבר ולקחה. (והגר"פ בסהמ"צ לרס"ג ל"ת קלז נדחק מאד בסוגיית הגמ' מחמת קושיא זו. ומש"כ אחרונים דכיון דמשכח"ל על ידי עבירה לפיכך אין מברכים, א"נ כלל.) ונראה דגם הראב"ד לא פליג בעיקר הדין, אלא דס"ל דכיון דעכ"פ עושה כמצות התורה יש לברך על זה. וכן נראה מדעת השאג"א (לג), שדן מכח סוגיא זו בדין עשה חיובי אם דוחה לאו הבא מכלל עשה. ומוכח שהבין דאין בשלוח הקן כלל עשה חיובי, אלא רק איסור עשה. 22. נתבאר לעיל בהערה 2, דאין בשילוח הקן מצוה חיובית, ורק אם רוצה ליטול הבנים צריך לשלח את האם תחילה.

וכשנוהג כן כמצות התורה, ומשלח האם קודם נטילת הבנים, זוכה לברכת התורה (דברים כב, ז): "למען ייטב לך והארכת ימים".

מצות שילוח הקן נוהגת רק כשהאם "רובצת" על האפרוחים או הביצים. והיינו, שהיא יושבת על גביהם. ואפילו אם יושבת על שני ענפי אילן והקן תחתיה, רואים אילו ישמטו הענפים והיא תפול עליהם, חייבת בשילוח²³. אמנם אם לא היתה יושבת, אלא מעופפת, אינה חייבת בשילוח אלא אם כן היו כנפיה נוגעות על גבי האפרוחים או הביצים²⁴. וכן אם היתה יושבת בין האפרוחים או הביצים, ולא על גביהם, פטור מלשלח²⁵.

המשלח את האם (כגון שנטלה על מנת לשלחה, או שנטלה באיסור ונתחייב לשלח), צריך לשלחה עד שתצא מתחת ידו²⁶. שהרי היא חופפת על בניה ואינה בורחת ונוח לתופשה, ולפיכך צריך לשלחה עד שתסיח דעתה מקינה ותברח²⁷.

ואסור לחתוך כנפיה קודם שמשלחה כדי שלא תוכל לעוף²⁸. ואחרי ששלחה, רשאי לחזור לצודה. שלא אסרה תורה אלא לצוד אותה כשהיא אינה יכולה לפרוח מחמת הבנים שהיא מרחפת עליהם שלא ילקחו. אבל אם כבר הוציאה מתחת ידו מותר לחזור ולצודה²⁹.

ואם חזרה האם לקינה לאחר ששילחה, נוהגת בה שוב מצות שילוח (אם לא זכה בינתיים בבנים)³⁰.

מצות השילוח נוהגת, כאמור, במי שנטל את האם, אם באיסור (ונתחייב לתקן את איסורו ולשלח) או שנטלה על מנת לשלחה (שאסור לו ליטלה לעצמו, ואם רוצה ליטול את הבנים צריך לשלחה). אמנם אם לא נטל את האם, אלא גרם לה להתעופף מעל קינה, אין מוטלת עליו מצות שילוח, ורשאי ליטלה אם אין כנפיה נוגעות בקן³¹.

אין מברכים על מצות שילוח הקן³².

23. שו"ע שם יג. 24. שם יא. 25. שם יב. 26. שם ד. 27. חזו"א י"ד קעה, א. 28. שו"ע שם ד. 29. רמב"ם שם ז. ועיין מש"כ בזה בשו"ת חת"ס או"ח ק, ובאו"ש. 30. שו"ע שם ה. 31. כן דקדק בשו"ת חת"ס או"ח ק מדברי הרמב"ם שם ה, שפירש כפירוש ראשון ברש"י חולין קמא, ב ד"ה משלחי רגל. אלא שכתב דפירוש שני ברש"י פליג על זה. והוא תימה, דאחרי שמוכח כן מפירוש ראשון, ומהרמב"ם, מה"ת דיחלוק פירוש שני בנקודה זו, שצריך דוקא לאוחזה בידו. וביותר נראה, דכל הנידון בין רש"י והרמב"ם, זהו היכא שכבר נטלה ונתחייב בשילוח. אבל אם לא נטלה כלל בידו ליכא הכא מצות שילוח כלל. ועיין חזו"א שם ב שהחליט דאין נפקותא בשילוח אם לוקחה ביד על מנת לשלחה או שמגרשה עד שתברח (ולא נחית לפלוגתא דרמב"ם ורש"י ולדברי החת"ס), והכריח דבר זה, דאם לא כן לא יתכן מצות שילוח עד שתצא מתחת ידו, דכיון דגרשה או הסירה מעל קנה מיפטר משילוח. אכן נראה דכל שנטלה בידו כבר נתחייב בשילוח, ולא מהני ליה מה שאין כנפיה נוגעות בקן. 32. כמבואר בשו"ת הרשב"א הנ"ל בהערה 21. ואף דיש חולקים, מ"מ סב"ל.

מצות לא תעשה שלא להרביע בהמה כלאים, שנאמר
 (ויקרא יט, יט): "בְּהֶמְתָּהּ לֹא תִרְבֶּיעַ פְּלִאִים".

המרכיב זכר על נקבה שאינה מינו, לוקה. ונוהג איסור זה בין בבהמה בין בחיה בין בעופות, ואפילו במיני חיות שבים¹. ואינו לוקה מן התורה עד שיכניס בידו כמכחול בשפופרת. ומותר להכניס שני מינים לדיר אחד, ואם ראה אותם רובעים זה את זה, אין צריך להפרישם. אבל אסור מדרבנן להעלותם זה על זה, או לעוררם בקולו שיעלו זה על זה. וכן אסור ליתן בהמות לגוי על מנת להרביעם.

כל שני מיני בהמה או חיה הם כלאים זה בזה, אפילו אם דומים הם זה לזה, ואפילו אם מתעברים הם זה מזה. אבל מין אחד שיש בו כמה סוגים, כגון שור בר ושור של ישוב, מותר להרכיבם זה עם זה.

עבר והרכיב בהמה כלאים, הרי הנולד מהם מותר בהנאה, ואם היו שניהם טהורים, מותר אף באכילה, אבל פסול הוא לקרבן.

שתי בהמות שנולדו מכלאים, אסור להרכיבן זה על זה, אלא אם כן היו גם אמותיהם וגם אבותיהם ממין אחד. וכגון, פרד שאמו חמורה ואביו סוס, מותר להרכיב אותו על פרדה שאמה חמורה ואביה סוס, אבל אסור להרכיב אותו על פרדה שאמה סוס ואביה חמור, וגם על חמורה גמורה. והטעם לזה הוא משום שספק הוא לנו אם "חוששים לזרע האב". ואם היה ודאי לנו שאין חוששים לזרע האב, היינו מתירים להרכיב שתי בהמות שאמותיהם שוות, אע"פ שאין אביהם שווה. וכן אם היה ודאי לנו ש"חוששין לזרע האב", היו אז נחשבים האב והאם כשונים ביצירת הולד (ו"חוששין לזרע האב" היינו שהאב והאם שוים הם), והיינו מתירים להרכיב פרד הנולד מסוס וחמורה, עם פרדה שנולדה מחמור וסוסה. אבל כיון שספק הוא לנו בזה, על כן מחמירים שלא להרכיב שתי בהמות שאין אמותיהן שוות, שמא אין חוששין לזרע האב, והכל הולך אחר האם. וגם מחמירים שלא להרכיב שתי בהמות, האחת שאמה חמורה ואביה סוס, והשניה שאביה ואמה חמורים, שמא חוששים גם לזרע האב. ואין מתירים אלא כשהיו גם האב וגם האם מאותו המין.

המרכיב שור פסולי המוקדשים לוקה משום כלאים². ושור פסולי המוקדשים, זהו שור שהוקדש למזבח כשהיה תמים, ואחר כך נולד בו מום, ונפדה, ויש בו מקצת קדושה גם אחרי פדיונו, שאסור הוא בגיזה ועבודה (ויבואר בחלק קדשים, במצוה לפדות בהמת קדשים שנפל בה מום). ודרשו חז"ל מן הכתוב, שבהמת פסולי המוקדשים נחשבת כשני מינים אף כשהיא בפני עצמה. שנאמר בענין פסולי המוקדשים (דברים

1. כל ההלכות בשו"ע יו"ד רצז. 2. מכות כב, א.

יב, טו): "הטמא והטהור יאכלנו כצבי וכאיל". ולמדו מכאן חז"ל, שבהמת פסולי המוקדשים נחשבת היא כצבי ואיל המעורבים זה בזה. ולפיכך אסור להרביע בהמת פסולי המוקדשים אפילו על מינה, או בהמה אחרת עליה³.

מצות לא תעשה שלא לעשות מלאכה בכלאי בהמה יחד, שנאמר (דברים כח, י): "לא תִּחַרֵּשׁ בַּשּׁוֹר וּבַחֲמֹר יַחְדָּו".

העושה מלאכה בשני מינים כאחד, לוקה. בין אם היו מינים אלו של בהמות, חיות או עופות, ואפילו מיני חיות הים. וכן מה שנחשב כשני מינים לענין הרבעה, נחשב כשני מינים גם לענין עשיית מלאכה.

חייב משום כלאי בהמה בכל אופן של מלאכה שעשו שני המינים כאחד, כגון חרישה, או זריעה, או נשיאת משא.

ואינו חייב אלא אם כן עושה מעשה להוליכם ולהנהיגם. ואפילו אם מנהיגם בקול, גם כן חייב. אבל אם רק זיוגם ביחד, ולא משכם או הנהיגם, אלא שהלכו הם מעצמם, פטור.

אין איסור של כלאי בהמה אלא כשעושים איזו מלאכה ביחד, אבל מותר להנהיג כלאי בהמה ביחד אם אינם עושים שום מלאכה, ואינם נושאים שום משא כאחד¹.

יש אומרים שאין איסור כלאי בהמה אלא כשהיו שני המינים קשורים ומחבורים זה לזה, אבל אם היו שני המינים הולכים זה בצד זה, והניח עליהם דף של עץ, מותר להניח עליו משא ולהנהיגם כאחד². ויש אומרים שחייב בכל אופן, אף אם אינם מחבורים זה לזה³.

3. כשיטת התוספות מכות כב, א, בכורות לג, א. ובמל"מ הלכות כלאים ט, יא כתב דשור פסוהמ"ק עם שור פסוהמ"ק אינו לוקה. ועיין מש"כ בזה בתורת זרעים ריש כלאים. 1. עיין ט"ז י"ד רצז, ה, דגם דעת הרמב"ם כן היא. וכן נראה מלשון הרמב"ם בסהמ"צ ובהלכות שכתב כמה פעמים שהאיסור הוא לעשות מלאכה בשני מינים. ויש להוסיף, דמשמע מפשטות הלשון דבעינן שיעשו ביחד אותה מלאכה, אבל אם כל אחד נושא דבר אחר אין בזה משום כלאי בהמה. דכתבו הרמב"ם והשו"ע "העושה מלאכה... כאחד". 2. רא"ש הלכות כלאים ה; וכן היא דעת ראבי"ה, הו"ד ברא"ש סוף הלכות כלאים, וכן נראה דעת רש"י שבת נד, א ד"ה אי נימא, וכמו שהביא ראבי"ה בסוף דבריו, וכן כתב להכריע בדברי חמודות סוף הלכות כלאים. 3. דעת רבינו אפרים ברא"ש שם. והטור והרדב"ז הבינו כן גם בדעת הרמב"ם, ועיין כס"מ. ובבהגר"א י"ד רפז, כז משמע דנוטה כדעה זו. וברמ"א שם סעיף יא הביא שתי הדעות ולא הכריע.

אפילו אם כמה אנשים מנהיגים ביחד בכלאים, כולם לוקים⁴. וכן אם היה אחד יושב בקרון ואחד מנהיג, שניהם לוקים, כיון שהבהמה הולכת גם מחמת היושב בקרון⁵.

אדם מותר לעשות מלאכה עם כל בעלי חיים, ואין איסור כלאים נוהג בו.

העושה מלאכה בחית ים ובחית יבשה כאחד, כגון שקשר קרון לעז שביבשה ולדג שבים, ספק הוא בגמרא אם יש בזה משום כלאי בהמה. וטעם הספק, כיון שהדג שבים אינו עולה לעולם ליבשה, והעז אינו יורד לעולם לים, שמא אין הם מצטרפים זה לזה לכלאים. ולא נפשט ספק זה, ועל כן העושה כן פטור ממלקות⁶.

כבר נתבאר בדין הרבעת כלאים, שפסולי המוקדשים החשיבה אותם התורה כשני מינים. ועל כן, העושה מלאכה בבהמת פסולי המוקדשים, אפילו כשהיא בפני עצמה, לוקה משום כלאים, שהרי נחשב הוא כאילו עשה מלאכה בשני מינים כאחד⁷.

מצות לא תעשה שלא ללבוש בגד כלאים, שנאמר (ויקרא יט, ט): "וּבְגֵד כְּלָאִים שְׁעִטָּנָז לֹא יַעֲלֶה עָלֶיךָ". ונאמר (דברים כב, יא): "לֹא תִלְבַּשׁ שְׁעִטָּנָז צֶמֶר וּפְשֵׁתִים יַחְדָּו".

בגד כלאים הוא בגד שנתחברו בו צמר ופשתים, והלובשו במזיד לוקה. **כלאי** בגדים אסור ללבשם או להעלותם על גופו, כל שנהנה גופו מהם.

מלשון "שעטנז" דרשו חז"ל שאין אסור מן התורה אלא דבר שהוא "שוע, טווי ונוז". "שוע" הוא לשון החלקה, היינו שסרקו והחליקו את סיבי הצמר והפשתן. "טווי", היינו שעשו מהם חוטים. ולשון "נוז" פירשו הרבה מהראשונים שהוא לשון אריגה. ונחלקו הראשונים בביאור ענין "שוע טווי ונוז", וכמה מהם מפרשים שאם היו הצמר והפשתים שועים וטוויים כל אחד בפני עצמו, ואחר כך נעשו "נוז", והיינו שנארגו ביחד, או נתחברו זה לזה באופן אחר, זהו שעטנז שאסרה תורה¹. וכל שכן אם מתחילה נטוו הצמר והפשתים ביחד.

4. שו"ע יו"ד רצז, יג. דדין שנים שעשו פטורים זהו רק לענין קרבן חטאת, וכדעת המקור חיים בהגהותיו לאו"ח רסו. ועיין תועפות ראם על היראים שפח, ב. 5. שם סעיף יב. 6. רמב"ם הלכות כלאים ט, ח. 7. שם הלכה יא. 1. כן פירשו הר"ש ואו"ח ח"א סימן שז, והסכים לזה בבית

ולפי פירוש זה, אין איסור כלאים מן התורה בלבדים, והם סיבים בלתי טוויים שערבם ודיבקם ועשה מהם יריעות. וכן היא דעת רוב הראשונים, שהלבדים אסורים משום כלאים רק מדרבנן.²

אין איסור כלאים אלא בצמר ופשתים שנתחברו זה לזה. אבל מותר ללבוש שני בגדים זה על גבי זה, אחד של צמר ואחד של פשתים.³

בכל אופן שנתחברו הצמר והפשתים הרי הם כלאים של תורה. וכגון שארג צמר ופשתים ביחד, או שתפר חוטי פשתן בבגד צמר או להיפך, או שחיבר בגד צמר לבגד פשתים על ידי חוט ממין אחר. ואפילו לא היה כאן בגד כלל, אלא שחיבר חוטי צמר בחוטי פשתן על ידי קשר גמור ביניהם, הרי אסורים חוטים אלו לחגור בהם או להעלותם עליו. וכן אם קשר חוטי פשתן לבגד צמר בקשר של קיימא, הרי הם כלאים של תורה.

תפירה נחשבת כחיבור על ידי שתי תכיפות, והיינו שתוחב את המחט שתי פעמים בבגד, ונמצא ששני ראשי החוט ביחד, ואחר כך קושר את שני ראשי החוט ביחד. ואפילו אם קושרם רק בקשר אחד, שאין זה נחשב קשר של קיימא, מכל מקום נחשב כתפירה המתקיימת. ואם תחב את החוט בבגד שלש פעמים, הרי זה חיבור אפילו בלי קשר כלל. אבל אם תחב רק פעם אחת, אין כאן חיבור, אלא אם כן קשר את שני ראשי החוט זה לזה בקשר גמור, וכגון שעשה שני קשרים זה על גבי זה.⁴

ומפני כך הסמיכה התורה מצות ציצית לאיסור שעטנז (דברים כב, יב), ללמד שמותר להטיל חוטי ציצית של צמר בבגד פשתן, וכמו שנתבאר במצות ציצית, מפני שחוטי הציצית מחוברים לבגד בקשר גמור, ויש בזה דין כלאים מן התורה, אלא שעשה של ציצית דוחה את לא תעשה של כלאים.

אפילו אם אין הצמר והפשתים מחוברים זה לזה, אלא שתפורים שניהם בבגד אחד ממין אחר, גם כן נחשבים כלאים מן התורה. וכגון שעשה בגד מצמר גמלים, וארג בו חוט של צמר מצד זה וחוט של פשתן מצד זה.⁵ ויש אומרים שאינו נחשב כלאים אלא אם כן נוגעים הם חוטי הצמר והפשתים זה בזה.

הכניס חוטי צמר לתוך כר של פשתים ותפר את הכר לכל סביבותיו, או שהכניס צמר ופשתים לתוך כר ממין אחר ותפר, דעת כמה ראשונים שגם בזה נחשבים הצמר והפשתים כמחברים מן התורה.⁶ ויש אומרים שבאופן זה אינו נחשב

הבחירה להמאירי ספ"ק דביצה, וכן הברטנורא בכלאים פ"ט החזיק בשיטה זו. 2. ש"ך י"ד ש, א. 3. שו"ע י"ד ש, ד. ועיי"ש בהגה. 4. הכל בסימן ש סעיף ב בהגה ובפת"ש שם. 5. שו"ע י"ד רצט, ב, ועיין משכנ"י י"ד ע שכן היא דעת הרבה ראשונים, וכפשטות התוספתא והמשנה כלאים פ"ט מ"ט. 6. כפירוש הרמב"ם והריב"מ צ' במתני' סוף כלאים, הביאו בשו"ע י"ד ש,

חיבור מן התורה, כיון שיכול להוציא את הצמר מתוך הכר על ידי שיעשה קרע קטן בכר, ונמצא שאין הצמר והפשתים מחוברים זה בזה.⁷

בגד צמר המחובר לבגד פשתן על ידי כפתורים או קרסים, באופן שניתן להפרידם בקלות באצבעו, אינם נחשבים כמחוברים זה לזה. אבל אם צריך לקרוע את נקבי הכפתורים כדי להפרידם זה מזה, הרי הם כמחוברים.⁸

כרך בגד צמר בחוטים של פשתן, אם יכול להוציא את הבגד מהחוטים מבלי התרת הקשר, אין כאן חיבור.⁹ וכן אם השחיל חוט של פשתן בבגד צמר בתוך תעלה המתוקנת לכך, ויכול להוציא את החוט משם מבלי שיצטרך להתיר שום קשר, אין כאן חיבור.¹⁰

כיון שנתחבר חוט אחד של צמר עם בגד פשתים, הרי זה כלאים, ואפילו אם אבד החוט ואינו ניכר. אבל קודם שנעשו חוטים, אם נתערב מיעוט צמר או פשתים עם רוב ממין אחר, הרי הוא בטל במיעוטו. וכגון שטרף ביחד סיבים של קנבוס ושל פשתן, ויש רוב מהקנבוס, וטוה מהם חוטים, מותר לארוג חוטים אלו בבגד של צמר. וכן אם נתערבו לו סיבי צמר בסיבי פשתן, מביא מין שלישי שיש בו יותר מאחד המינים, ומערבו עמהם, ונמצא אותו המין המועט בטל ברוב, ואין כאן צמר ופשתים מעורבים. אבל צמר ופשתים עצמם אין להם ביטול כלל, ואפילו טוה חוט שיש בו מיעוט קטן של פשתן עם רוב צמר, הרי זה כלאים ואסור לאורגו או לתופרו בבגד.¹¹

בגד שיש בו כלאים רק בצדו האחד, נעשה כולו כלאים, ואסור ללבוש את כולו, ואפילו אם הצד שיש בו כלאים נגרר על גבי קרקע.¹²

כבר נתבאר, שכלאי בגדים אסורים בין ללבשם ובין להעלותם על גופו, כל שיש לו מהם הנאת הגוף. ואפילו אם אין הבגד ראוי ללבישת אותו אדם, או שאינו ראוי ללבישה כלל, ואפילו אם עומד הוא לשימוש אחר ולא ללבישה, אסור להעלותו על גופו באופן שנהנה גופו ממנו. ועל כן אסור להשתמש בבגד כלאים אפילו לצרכים אחרים, שאינם צרכי לבישה, כל שיש חשש שיבוא גופו ליהנות בהם. וכגון, מטפחות שמקנחים בהם את הידים ואת הגוף, או שפורסים אותם על השולחן בשעה שאוכלים, אין לעשותם כלאים, כיון שפעמים שכורך אותם על ידיו להתחמם בהם, או שמתעטף במטפחת כדרך לבישה.¹³ וכן וילון שעשוי מברד, אין לעשותו כלאים, שפעמים שמתחממים בו.¹⁴

אסור לקחת ביצה חמה בבגד כלאים שבידו כדי להנצל מכנייה, שזה נחשב הנאת הגוף מבגד הכלאים.¹⁵

ה. 7. רמ"א יו"ד ש, ג. 8. שם. 9. שו"ע שם. 10. שם ד. 11. שם רצט, א. 12. שם שא, ג. 13. שם ט. 14. שם יא. 15. שם יב.

מותר ללבוש כלאים כשאינו מתכוין בלבישתו ליהנות מהלבישה. וכגון, מוכרי כסות מותר להם ללבוש כסות של כלאים כשאינם מתכוונים להנאת לבישה, אלא להציג את סחורתם. וכן תופרי כסות מותרים לתפור בגד כלאים על גופם כיון שאינם מתכוונים להנאת לבישה. וכן מותר ללבוש בגד כלאים כדי להבריח בכך את המכס, שאינם גובים אותו על בגדים שלבוש בהם¹⁶.

מן התורה אין איסור כלאי בגדים אלא בלבישה או בהעלאה, אבל מותר להציעם תחתיו ולישב או לשכב עליהם. ואם היו מלאים ונכפפים על בשרו כשיושב עליהם, הרי זה כלבוש בהם ואסור מן התורה. וכן אם היו מונחים על גבי מטה של חבלים וכיוצא בזה, ונכפפים על בשרו, הרי הם אסורים מן התורה.

וחכמים גזרו שלא להציע תחתיו מצעות של כלאים, אפילו כשאינם נכפפים על בשרו, שמא תכרך נימא על בשרו. ואפילו עשר מצעות זו על גבי זו, והתחתון של כלאים, אסור לישוב אפילו על העליון. במה דברים אמורים, שהיה בגד הכלאים רך, וראוי להעלותו על בשרו. אבל אם הוא קשה, שאינו ראוי להעלאה, מותר להציעו תחתיו, ובלבד שלא יהא בשרו נוגע בו¹⁷.

לבדים, שלרוב הפוסקים אסורים משום כלאים רק מדרבנן, וכמו שנתבאר לעיל, אם היו קשים, מותר אפילו ללבשם¹⁸.

כבר נתבאר, שהלובש כלאים של תורה חייב מלקות. ואפילו אם הלבישו חבירו, ולא עשה מעשה בלבישתו, חייב מלקות, שבמה שלבוש גופו בכלאים נחשב שעושה מעשה. ואפילו אם התרו בו כמה פעמים, ושהה בין התראה להתראה כדי פשיטה ולבישה, חייב על כל התראה והתראה¹⁹.

16. שם ו בהגה. ושיטת הרמב"ם שרק העלאה מותרת באינו מתכוין ולא לבישה, עיין שם סעיף ה ובב"י. 17. שם א. 18. שם ב בהגה. 19. רמב"ם הלכות כלאים י, ל. ושיטת הרמב"ם דהמלביש את חבירו כלאים והיה הלובש שוגג, המלביש לוקה, עיין שם הלכה לא. והאריכו בזה הראשונים והאחרונים.

הפלאה

מצות לא תעשה שלא להשבע לשקר, שנאמר (ויקרא יט,
 יב) : "וְלֹא תִשָּׁבַעוּ בְשְׁמִי לְשָׁקֵר".

הנשבע לשקר במזיד, חייב מלקות. ואע"פ שלא עשה מעשה, דרשו חז"ל שלוקה, וכמו שלוקה הנשבע לשוא, וכפי שיתבאר במקומו. ואם היה שוגג, מביא קרבן עולה ויורד, וכפי שיתבאר במצות קרבן עולה ויורד.

שבועת שקר, היינו שנשבע לשקר על דבר שכבר אירע, שנמצא שהיתה השבועה בשקר בשעה שיצאה מפיו. וכגון שנשבע שאכל ולא אכל, או שלא אכל ואכל, או שנשבע שדיבר פלוני עם פלוני, או שאירע איזה מעשה, או שנשבע על איזה דבר שכן הוא, ויצאה השבועה מפיו לשקר. ודוקא אם לא היתה השבועה בדבר ששקרו מפורסם לרבים. שאם היתה השבועה בדבר מפורסם, אינו חייב משום שבועת שקר, אלא משום שבועת שוא, וכפי שיבואר באזהרת שבועת שוא.

הנשבע על דבר העתיד, ולא קיים שבועתו, וכגון שנשבע שיאכל ולא אכל, אינו עובר משום שבועת שקר, אלא משום "לא יחל דברו", וכמו שיבואר במקומו.

1. כרבין שבועות כא, א, וכפשטא דסוגיא שם, דבשבועה להבא אינו עובר משום שבועת שקר, אלא משום בל יחל. וכן מבואר ברש"י שם כ, ב ד"ה קונמות. וכן מבואר בדברי כמה ראשונים בשבועות לה, ב' לו, א, שכתבו בשם הראב"ד שאע"פ שיש שבועה בלא שם, מכל מקום בשבועה לשעבר לענין מלקות אינו חייב אלא בשם, ומשום דקרא כתיב לא תשבעו בשמי. ומבואר מדבריהם דשבועת שקר זהו רק בלשעבר, אבל בשבועה דלהבא, דעובר משום בל יחל, אין צריך שם. ומשמע מזה דבשבועה דלהבא אינו עובר משום שבועת שקר, דאל"ה הא נפק"מ גם בשבועה להבא, אם לוקה משום שבועת שקר. ולשון זו הובאה שם בחידושי הרמב"ן והרשב"א והר"ן, וכן בפסקי הרא"ש. וכל זה דלא כשיטת הרמב"ם הלכות שבועות א, ג, שכתב דגם בשבועה דלהבא עובר משום שבועת שקר. ועיין שם בכס"מ.

אין לוקים על שבועת שקר, אלא אם כן נשבע באחד משמותיו של הקב"ה, או בכנויים שרגילים לכנותו, כגון חנון ורחום וכיוצא בזה². ואע"פ שגם שבועה בלא שם נחשבת שבועה³, ויש אומרים שגם חייבים עליה קרבן (וכמו שיתבאר במצות קרבן עולה ויורד), מכל מקום אין חייבים מלקות אלא על שבועה בשם, או בכנוי, שהרי נאמר "לא תשבעו בשמי לשקר"⁴.

חייב משום שבועת שקר אם נשבע בשם, גם אם לא הוציא מפיו תיבת שבועה, וכגון שאמר "באלהי ישראל שעשיתי דבר פלוני"⁵.

אין חייב משום שבועת שקר אלא אם כן הוציא שבועה מפיו בשפתיו, וגם נתכוין בלבו למה שמוציא בשפתיו. אבל אם טעה בדבורו, אין כאן שבועה⁶. וחייב משום שבועת שקר על שבועה בכל לשון⁷.

המושבע מפי אחרים וענה אמן, נחשב כאילו הוציא שבועה מפיו⁸. ואפילו אם השביעו גוי או קטן. וכגון שאמר לא אכלתי היום, ואמר לו חבירו משביעך אני, וענה אמן⁹.

הכופר בפקדון לחבירו, ונשבע לו, באופן שחייב אשם על שבועתו (ויבואר במצות אשם גזילות), אינו חייב מלקות על שבועתו משום שבועת שקר, שהרי הוציאה התורה שבועת הפקדון מכלל שבועת שקר להתחייב אשם¹⁰. וכן כיו"ב בשבועת העדות¹¹. אלה וארור לשונות שבועה הם. שאם אמר

2. כן נראה מדברי הראשונים רובם ככולם, ואף אלו דס"ל דהויא שבועה גם בלא שם לענין שבועת העדות וקרבן ובל יחל, מכל מקום העתיקו דברי הראב"ד (הלכות שבועות פ"ב), דאין לוקים משום שבועת שקר על שבועה בלא שם, דהא כתיב לא תשבעו בשמי, ומשמע שנוטים כן להלכה. והם הרמב"ן והרשב"א (בפ"ד משבועות), והריטב"א (בשבועות שם ובריש נדרים) והר"ן והנמ"י (בריש נדרים), והרא"ש (שבועות פ"ד סוף סימן כד). ובחידושי הר"ן לשבועות הביא דעת הרשב"א והרא"ה שלוקים גם על שבועה בלא שם. וחידושי הרא"ה לא זכינו לאורם, אבל בחידושי הרשב"א העתיק דברי הראב"ד, וכנ"ל. ודעת התוס' רי"ד דשבועה בלא שם היא שבועה גמורה (וכמו שהאריך בזה בספר המכריע ערך צ, וחזר בו מדבריו הראשונים בזה), ומכל מקום אינו מפורש בדבריו שחייב גם מלקות על זה. שו"ר בחזו"א חו"מ סימן י ס"ק יז, שכתב גם כן דלענין מלקות של שוא ושקר לכו"ע בעינן שם או כנוי כמש"כ הראב"ד, ולא מצינו מי שפליג בזה. 3. רמב"ם הלכות שבועות ב, ד. וכ"נ מדברי כל הראשונים, דעכ"פ איסורא איכא גם בשבועה בלא שם. 4. ראב"ד הלכות שבועות ב, ב, והעתיקו הראשונים דבריו, כנ"ל הערה 2. 5. רמב"ן שבועות לו, א ד"ה והא, מהא דע"ז כח, א "לא־להי ישראל לא מגלינא", ו"היינו עיקר שבועה". וכן הוא בשא"ר שם, ובכס"מ הלכות שבועות ב, ו. 6. רמב"ם הלכות שבועות ב, ייא. 7. שם הלכה א. 8. שם. וכתב שם דה"ה אם אמר דבר שענינו כענין אמן וכו'. 9. מתני' שבועות כט, ב. 10. רמב"ם הלכות שבועות ז, ח. ובחינוך מצוה רכו כתב דלוקה, ועיין מנ"ח. 11. רמב"ם שם ט, ד. ועיין רש"י ותוס' שבועות לז, א, שכתבו דשבועת העדות לא משכח"ל האי דינא. ויל"ע היכא דהשביעו חבירו בשבועה"פ ובשבוה"ע, וכפר מבלי להשבע, דחייב ע"ז קרבן, אם עובר בלאו דלא

אהיה באלה לה', או אהיה ארור לה', אם לא עשיתי דבר פלוני, הרי זו כשבועה גמורה¹².

עוון של שבועת שקר, אע"פ שאין בו לא כרת ולא מיתת בית דין, מכל מקום נחשב מן העבירות החמורות שבתורה, שיש בו עוון חילול השם המקודש, שהוא גדול מכל העוונות¹³. והרי אמרה תורה בשבועת שוא "לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא", והוא הדין בשבועת שקר, כמו שדרשו חז"ל. ואמרו חז"ל¹⁴, שהעולם נזדעזע בשעה שאמר הקב"ה בסיני "לא תשא" וכו'. עוד אמרו¹⁵, שבעוון זה נפרעים גם ממשפחתו, ומכל העולם כולו. והיינו, שאלו שבידם למחות ולא מיחו, נידונים בדין חמור כמותו. וגם האחרים נידונים עכ"פ בדין קל¹⁶, שחייבים כולם להשתדל במחאתו אע"פ שאין יודעים אם בידם למחות¹⁷. עוד אמרו, שכל עבירות שבתורה אם יש לו זכות תולין לו שנים ושלושה דורות, וכאן נפרעים ממנו לאלתר¹⁸. וכן לענין תשובה, נחשב עוון זה מן החמורות, כמו כריתות ומיתות בית דין, שתשובה ויום הכפורים תולין, ויסורים ממרקים¹⁹.

מצות לא תעשה שלא להשבע לשוא, שנאמר (שמות כ,

ו): "לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ לְשׂוּא".

הנשבע שבועת שוא במזיד, חייב מלקות. ואע"פ שלא עשה מעשה, דרשו חז"ל "כי לא ינקה ה'", ה' אינו מנקה אותו, אבל בית דין של מטה מלקים אותו ומנקים אותו. ואם היה שוגג, פטור. ואינו חייב קרבן על שבועת שוא, אלא על שבועת שקר, כמו שנתבאר באזהרת שבועת שקר.

שבועת שוא היא שבועה לבטלה, או שבועת שקר בדבר ששקרו מפורסם. ונוהגת בשבועה לשעבר, ובשבועה על דבר העתיד.

תשבעו כו', אע"ג דלא הוציא שבועה מפיו. ועיין מתני' פ"ז דשבועות, "אחת שבועת העדות ואחת שבועת הפקדון" וכו', דנחשב חשוד על השבועה. ועדיין צ"ע. שו"ר במנ"ח מצוה רכו שנסתפק בזה בפרשת דרכים, והמנ"ח מצדד דעובר בלאו דלא תשבעו כו' אף כשלא הוציא שבועה מפיו. 12. רמב"ם הלכות שבועות ב, ב. 13. שם יב, ב. 14. שבועות לט, א. 15. שם. 16. שם ע"ב. 17. מאירי שם. 18. שבועות שם ע"א. 19. רמב"ם הלכות תשובה א, ב. ודעת הרמב"ם הלכות שבועות יב, א, דאף אחר שלוקה בבי"ד אין מתכפר לו לגמרי. והראב"ד שם פליג עליו בזה.

בשבועה לשעבר כיצד.

א) נשבע לשקר על דבר ששקרו מפורסם. וכגון שנשבע על עמוד של אבן שהוא של זהב, או על האיש שהוא אשה. והוא שהיה כבר ידוע לשלשה בני אדם לפחות, שעמוד זה של זהב הוא, ושאדם זה איש הוא. אבל אם לא היה ידוע לשלשה בני אדם, אינו עובר משום שבועת שוא, אלא משום שבועת שקר¹. וכן אפילו אם היה ידוע הדבר לשלשה בני אדם, אינו עובר משום שבועת שוא אלא אם כן היו אלו אנשים מהמון עם. אבל דבר שידוע רק לגדולי הנבונים, אינו נחשב כדבר מפורסם, אפילו אם נודע לשלשה אנשים, והנשבע על הפכו אינו עובר משום שבועת שוא, אלא משום שבועת שקר².

וכן הנשבע על דבר שאינו יכול להיות. וכגון שנשבע שראה גמל פורח באויר, לוקה משום שבועת שוא³.

וכן התולה שבועתו בדברי הבאי, חייב משום שבועת שוא. וכגון שאמר, שבועה שלא אוכל פירות היום, אם לא ראיתי גמל הפורח באויר. שאומדים אנו דעתו של זה, שלא נתכוין לאסור פירות אלו על עצמו, שאילו היה כן, לא היה תולה שבועתו בדבר שאינו, אלא היה אוסרם על עצמו בלא דברי הבאי. אלא שבועת שוא היא זו, שנתכוין להשבע שראה גמל פורח באויר, ושבועה לבטלה היא, ומלקים אותו מיד, ומותר לאכול הפירות⁴.

ב) הנשבע באמת על דבר ידוע ומפורסם, שאין בו ספק לאדם. וכגון שנשבע על השמים שהם שמים, ועל האבן זו שהיא אבן, ועל שנים שהם שנים. שדבר זה אין בו ספק לאדם, ונמצא שנשבע לבטלה⁵.

וגם בזה צריך שיהיה הדבר ידוע לשלשה בני אדם מהמון עם, וכנ"ל⁶.

וכיצד היא שבועת שוא בשבועה להבא -

א) כגון שנשבע לעשות דבר שאין ביכלתו לעשותו. וכגון שנשבע שלא יישן שלשה ימים רצופים, או שלא יטעם כלום שבעה ימים רצופים, וכיו"ב, הרי זו שבועה לבטלה, ומלקים אותו מיד משום שבועת שוא⁷. ואינו צריך להמנע משינה ואכילה, כיון שלא חלה שבועתו מלכתחילה⁸.

1. שבועות כה, ב; כט, א, וברש"י שם ד"ה והוא שניכר, וכן הוא פשטא דסוגיא, וכמש"כ בלח"מ ספ"ה מהלכות שבועות. ובמרכה"מ פירש כן גם בדעת הרמב"ם, ודלא כמו שנקט הב"י בדעת הרמב"ם, דפליג על פירש"י, עיי"ש. 2. רמב"ם סוף פרק ה מהלכות שבועות, וכנ"ל בהערה הקודמת. 3. מתני' שבועות כט, א וכפירוש אב"י שם; רמב"ם הלכות שבועות ה, כא. 4. שבועות כט, א רבא אמר באומר וכו', וכפירוש רמב"ן וריטב"א ור"ן שם. 5. רמב"ם הלכות שבועות א, ב. 6. שם ה, כב. 7. שם א, ז. 8. שם ה, כ.

ובכלל זה, הנשבע על דבר שאינו בידו, וכגון שנשבע שיזרוק פלוני צרור לים. שהרי אין אותו אדם ברשותו שיוכל להשבע על כך, וחייב משום שבועת שוא⁹. וכן אם נשבע לחבירו שלא ידע לו עדות, הרי זו שבועת שוא, שאין בידו שלא ידע לו עדות¹⁰.

ב) הנשבע לבטל מצוה מן התורה, או לעבור על איסור תורה, אין שבועתו חלה, וחייב משום שבועת שוא.

לבטל מצוה – כגון שנשבע שלא יעשה סוכה, או שלא יניח תפלין, או שלא יתן צדקה. וכן אם נשבע לחבירו שלא אעיד לך עדות זו שאני יודעה, או שלא אעיד לך אם אדע לך עדות, חייב משום שבועת שוא, כיון שחייב להעיד¹¹.

לעבור על איסור תורה – כגון שנשבע שיאכל נבלה וטרפה וכיו"ב מאיסורי תורה, חייב משום שבועת שוא¹². וכן הנשבע להרע לאחרים, כגון שנשבע שיכה את פלוני, או יקללנו, או יגזול ממנו, וכיוצא בזה, הרי זו שבועת שוא¹³.

נשבע על ככר שיאכלנה, וחזר ונשבע שלא יאכלנה, לוקה משום שבועת שוא, שהרי נשבע לבטל מצוה מן התורה. וכן אם נשבע שלא יאכלנה, וחזר ונשבע שיאכלנה, לוקה, שהרי נשבע לעבור על איסור מן התורה¹⁴.

ופעמים שחלה השבועה לבטל מצוה, וכגון שנשבע שלא יאכל מצה שנה שלמה, שכולל אכילת מצה עם אכילת רשות. ויבואר באזהרת "לא יחל דברו". ובאופן כזה, שחלה שבועתו, אין בזה משום שבועת שוא¹⁵.

וכן הנשבע לעבור על איסור שאינו מפורש בתורה, חלה שבועתו, וכמו שיבואר באזהרת "לא יחל דברו", ואין בזה משום שבועת שוא¹⁶. וכיוצא בזה לענין הנשבע לבטל מצוה דרבנן, ויבואר שם.

הנשבע לקיים מצות עשה מן התורה, או שלא לעבור על מצות לא תעשה, אע"פ שלא חלה שבועתו (כמו שיבואר באזהרת "לא יחל דברו"), מכל מקום אינו עובר בזה על שבועת שוא¹⁷. ולא עוד, אלא שמותר לעשות כן לכתחילה, אם חושש שמא יתקפנו יצרו לעבור על לא תעשה, או יתרשל מקיום מצות עשה, מצוה להשבע כדי לזרז עצמו, שנאמר "נשבעתי ואקימה לשמור משפטי צדקך"¹⁸.

9. רש"י שבועות כה, א ד"ה ליתיה בלהבא, והעתיק הר"ן לשונו, וכן הוא בטור י"ד סימן רלו, וכמו שביאר שם בב"י, וכן סתם הש"ך שם ס"ק ד. ולהרמב"ם הלכות שבועות ה, א"ב. אין בזה משום שוא, עיי"ש בכס"מ. 10. רמב"ם שם ה, טו. 11. שם. 12. שם הלכה יב. 13. שם הלכה טז. 14. שם הלכה יג"ד. 15. שם הלכה יח. 16. שם הלכה יז. 17. שם הלכה יא, והלכה טז, עיין רדב"ז שם. 18. יו"ד רג, ו.

אין לוקים על שבועת שוא אלא אם כן נשבע בשם או בכנוי, וכדרך שנתבאר באזהרת שבועת שקר. שהרי נאמר בפסוק "לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא". וכן לענין שצריך שיוציא השבועה בשפתיו, ולענין עונה אמן כשמשיעו אחר, דינו כמו בשבועת שקר.

וכן לענין חומר "לא ינקה", ולענין תשובה, הכל כמו שנתבאר באזהרת שבועת שקר.

ברכה שאינה צריכה

אמרו חז"ל: "המברך ברכה שאינה צריכה, עובר משום לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא". ואיסור זה מדרבנן הוא¹⁹, והסמיכוהו חז"ל על פסוק זה. ואע"פ שאין בזה משום מוציא שם שמים לבטלה, שהרי מזכיר את השם בדרך שבח, מכל מקום החמירו חז"ל במעלת ברכותיהם, ונתנו להם דין כשבועה, שאין להוציאה לשוא ולבטלה, והמברך ברכה לבטלה הרי הוא כנשבע לשוא²⁰.

אסור לברך ברכה לבטלה, גם אם אינו מזכיר בה אחד משמותיו של הקב"ה, אלא מברך בכנוי. וכגון שאומר "ברוך המקום", וכיו"ב. שהרי יוצאים ידי חובת ברכה גם על ידי כנוי, ונמצא שתורת ברכה עליה גם בכנוי, ויש בזה משום ברכה לבטלה. וכמו שחייב הנשבע לשוא גם אם נשבע בכנוי, הוא הדין לענין ברכה לבטלה²¹.

גם ברכה שאין בה מלכות (והיינו שלא הזכיר בה "מלך העולם"), אע"פ שאין יוצאים בה ידי חובת ברכה, מכל מקום יש בה משום ברכה לבטלה²².

מי שנסתפק לו אם חייב בברכה, שפטור הוא מלברך, מדין "ספק ברכות להקל" (ברוב הברכות שחייבם מדרבנן), אסור לו להחמיר ולברך, מחשש ברכה לבטלה²³. ואפילו אם רוצה לברך בלא הזכרת השם, אלא בכנוי, שכן גם בברכה בכנוי יש איסור של ברכה לבטלה, וכמו שנתבאר²⁴.

19. כן היא דעת רוב הראשונים, ואף בדעת הרמב"ם כתבו כמה אחרונים דאינו אלא מדרבנן, וכן היא דעת החזו"א או"ח קלז, ה, ודלא כמג"א רטו, ו. 20. עיין שו"ת רעק"א כה. 21. כן היא דעת רוב מנין ובנין רבותינו האחרונים, רעק"א בשו"ת סימן כה; פמ"ג במ"ז או"ח סימן ריט ס"ק ג; חו"ד יו"ד סימן קי בית הספק ס"ק כ; ספר שערי צדק (לבעל חיי"א) בבינת אדם; ספר העמק שאלה שאילתא נג אות ב. וכן היא פשטות לשון המ"ב סימן רטו סוף ס"ק כ, שלא מצא עצה לחזור ולברך בספק ברכות (וצ"ע בשעה"צ סימן ריט אות טו). 22. בה"ל סימן ריד ד"ה ואם. 23. מ"ב רטו ס"ק כ. 24. כנ"ל בהערה 21.

מצות עשה להשבע בשם השם, שנאמר (דברים ו, יג; י, כ): "וּבְשֵׁמוֹ תִשָּׁבַע".

דעת הרמב"ם, שזוהי מצות עשה להשבע בשם השם כשיצטרך לאמת איזה דבר או להכחישו¹. שהשבעה בשמו הגדול והקדוש, מדרכי העבודה היא, והידור וקידוש גדול הוא להשבע בשמו².

אמנם הרמב"ן³ והראב"ד⁴ נחלקו על הרמב"ם, וכתבו שלא צותה התורה להשבע, וכונת הכתוב היא להזהיר, שאם בא להשבע, ישבע בשם השם, ולא בשם אלהים אחרים. והרי זה לאו הבא מכלל עשה, ואין למנותו במנין המצוות, שכבר באה אזהרה על זה, "ושם אלהים אחרים לא תזכירו" (ונתבאר באיסורי עבודה זרה).

והביא הרמב"ן ראייה לדבריו ממדרש תנחומא (ריש פרשת מטות): "אמר להם הקב"ה לישראל, לא תהיו סבורים שהותר לכם להשבע בשמי אפילו באמת, אין אתם רשאים להשבע בשמי אלא אם יהיו בך כל המדות האלו, את ה' אלהיך תירא... ואותו תעבוד ובו תדבק... אם יש לך כל המדות האלו אתה רשאי להשבע ואם לאו אין אתה רשאי להשבע".

וכן נראה דעת רוב הראשונים⁵, וסוגיית ההלכה, כהרמב"ן וסיעתו.

1. סהמ"צ עשה ז. ובהלכות שבועות יא, א כתב, "מצות עשה שישבע מי שנתחייב שבועה בבי"ד". ונראה דזהו לאו דוקא, ונקט דוגמא שצריך להשבע כדי לאמת דבריו. אמנם נראה דמצות השבועה להרמב"ם היא כגוונא דשבועה בבי"ד, שצריך לאמת דבריו מפני טענת חבריו עליו, וע"י השבועה יפייס דעת שכנגדו ויאמת דבריו. ובזה ניחא משה"ק בקנאת סופרים מהא דתנן שילם ולא רצה לישבע, דמשמע דהרשות בידו שלא לישבע. דאין מצות השבועה אלא כשצריך לאמת דבריו, אבל אם משלם, ומסיר טענת שכנגדו, תו אין עליו מצוה להשבע. ועיין בהלכות טונ"ט א, יא, "כל מי שנתחייב שבועה... יש לו להחרים סתם קודם שישבע על מי שיטעון עליו דבר שאינו חייב בו... כדי שימנעו מטענות השקר ולא יגרמו להוציא שם שמים לבטלה" וכו'. והיינו, דכיון שאין כאן ספק לתובע, שתצטרך השבועה לאמת את דבריו, אין כאן שום מצוה בשבועה זו, והוא כמוציא שם שמים לבטלה, גם להרמב"ם. ובשבועה להבא ודאי מודה גם הרמב"ם שאין להשבע, דהא הוא מנדר רשעים. ומפורש כן להדיא ברמב"ם סוף הלכות שבועות, "וטובה גדולה היא לאדם שלא ישבע כלל". ומיירי התם בשבועה דלהבא. 2. רמב"ם הלכות שבועות יא, א. ובקנאת סופרים על סהמ"צ כתב לפרש בכוונת הרמב"ם דהמצוה היא, שכשבא לישבע ישבע דוקא בשם. וא"כ כן כלל מלשון הרמב"ם בסהמ"צ, שכתב "כי כמו השבועה שאינה צריכה אתה מוזהר ממנה... כן השבועה בעת הצורך מצוה בה". ולא כתב לישבע בשם דוקא. וכן מבואר לשונו בהלכות שבועות, שכתב "כשם ששבועת שוא ושקר בל"ת, כך מצות עשה שישבע מי שנתחייב שבועה בבי"ד בשם". ומשמע שר"ל, דכשם שיש אזהרה שלא לישבע בשקר, כן יש חובה להשבע באמת. 3. בהשגות על סהמ"צ, ובפירוש התורה פרשת ואתחנן. 4. בהשגות למנין המצוות שבפתיחה למשנה תורה. 5. דבפירוש"י עה"ת העתיק התנחומא הנ"ל, וכן בפירוש"י תמורה ג, ב ד"ה בהדיא כתיב, וד"ה ובשמו

מצות עשה שיקיים אדם את שבועתו או נדרו, שנאמר (במדבר ל, ג): "כָּכֹל הֵיֵצֵא מִפִּי יַעֲשֶׂה". ונאמר עוד (דברים כג, כד): "מוֹצֵא שְׁפִתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְעֲשִׂיתָ כַּאֲשֶׁר נִדְרָתָ לֵה' אֱלֹהֶיךָ נִדְבָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ".¹

ומצות לא תעשה שלא יחלל הנשבע או הנודר את דבריו, שנאמר (במדבר ל, ג): "אִישׁ פִּי יִדַּר נִדַּר לֵה' או הִשָּׁבַע שְׁבָעָה לְאִסֹּר אִסֹּר עַל נַפְשׁוֹ לֹא יַחַל דְּבָרוֹ".

המצוה לעשות ככל היוצא מפיו, והאיסור לחלל את דיבורו, נוהגים בנדרים ובשבועות. והנדרים נחלקים לשני סוגים, נדרי הקדש ונדרי איסור.

ובכלל נדרי הקדש, נדרים ונדבות. נדר הוא שמחייב עצמו בדבר למזבח או למקדש. וכגון שאמר הרי עלי קרבן, או מנחה, או כך וכך לבדק הבית. ונדבה היא שאומר על בהמה הרי זו עולה, או על חפץ הרי זו הקדש, וכיוצא בזה.

מה בין נדרים לנדבות, שהנודר אם הפריש קרבנו ואבד או נגנב חייב באחריותו עד שיקריב כמו שנדר, והמתנדב ואמר "הרי זו", אם מת או נגנב אינו חייב באחריותו.²

נדריים ונדבות של הקדש אינו צריך להוציא בשפתיו, אלא אפילו אם גמר בלבו ולא הוציא בשפתיו כלום, חייב, וכגון שגמר בלבו על בהמה שתהא עולה, או שיביא עולה, הרי זה חייב להביא.³

הצדקה היא גם כן בכלל הנדרים, וכגון שאמר הרי עלי סלע לצדקה, או שאמר הרי הסלע הזו צדקה.⁴

וכן האומר אשנה פרק זה, או שאמר שיעשה מצוה, הרי זה כנדר.⁵

הנוהג איסור בדבר שהוא מותר מן הדין, הרי זה כאילו קיבל עליו בנדר. וכגון שרגיל להתענות בימים מסויימים, או שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין

תשבע, מפרש דלא כהרמב"ם. וכן הוא בר"ג שם. ועיין ירושלמי שבועות פ"ו סוף ה"ה: "בין זכאי בין חייב לשבועה לא תיעול". וכן באורך במדרש עשרת הדברות דבור לא תשא. ובספר היראה לרבי: "ולא ישבע כלל" וכו'. ובארחות חיים המיוחס לרא"ש (אות כג): "ויתרחק מן השבועות". 1. כן היא שיטת הרמב"ם (בספר המצוות עשה צד, ובהלכות נדרים א, ו), דהעשה דמוצא שפתיך נוהג גם בשבועות ונדרי איסור. אבל הרמב"ן (בהשגות לספר המצוות שם) חולק, וס"ל דעשה זה נוהג רק בנדרי הקדש. 2. רמב"ם הלכות מעשה הקרבנות יד, ה. 3. שם יב. 4. רמב"ם הלכות מתנות עניים ח, א. 5. שו"ע י"ד ריג, ב. ומשמע דלא הוי נדר גמור מדאורייתא, אלא מדרבנן, עיין לשון הרא"ש שהובא בבית מאיר שם. ועיין ברכי יוסף שם.

בימים מסוימים. והיינו דוקא אם ידע שהוא מותר, ונהג בו חומרא לפניו משורת הדין. אבל אם טעה וסבר שאסור מעיקר הדין, לא נתחייב בזה⁶.

נדרי איסור

נדרי איסור הם מה שאדם אוסר על עצמו דברים המותרים לו, וכגון שאומר פירות מדינה פלונית אסורים עלי כל שלשים יום או לעולם, או מין פלוני מפירות העולם, או פירות אלו, אסורים עלי. ובכל לשון שיאמר הרי זה נאסר בהם, אף על פי שלא הזכיר לשון שבועה או שם או כנוי⁷.

וכן האומר פירות אלו עלי קרבן, או כקרבן, וכיוצא בזה, הרי זה נדר, ואסור בפירות אלו⁸. וזה נקרא נדר על ידי התפסה, והיינו שמתפס קדושת הקרבן בפירות.

הנדר חל על ידי התפסה בכל אופן שמתפס בדבר הנדור, דהיינו בדבר שאיסורו חל על ידי נדר. וכגון שמתפס בעולה, או שלמים, או מנחה או תודה, שכל אלו באים בנדר ונדבה. וכן חל הנדר אם מתפס בחטאת ואשם⁹, ואף על פי שאינם באים בנדר ונדבה, מכל מקום צריך להקדישם¹⁰. וכן מתפסים במעשר בהמה, כיון שקדושתו בידי אדם¹¹. וכן בכל דבר שהוקדש למזבח או לבדק הבית¹².

אבל דבר האסור מאליו, שלא על ידי פיו, אם התפס בו אין הנדר חל. וכגון שהתפס בבשר חזיר, בעבודה זרה, בנבלות וטריפות וכיוצא בזה¹³.

וכן תרומה אין מתפסים בה, שהרי גם מתחילה היתה אסורה משום טבל, ופיו לא אסר, אלא התיר השיריים¹⁴.

וכן בכור אין מתפסים בו, שאין קדושתו בידי אדם, אלא קדוש מאליו בידי שמים¹⁵. נדרי איסור אינם חלים במחשבה, עד שיוציא בשפתיו. ודוקא אם פיו ולבו שוים, דהיינו שמתכוין למה שמוציא בשפתיו¹⁶.

כל כנוי שהורגלו לכנות בו לשם קרבן או נדר, אם נדר בו, הנדר חל. וכגון שהורגלו לכנות במקום קרבן, קונם, קונח, קונס, וכיוצא בזה, אם אמר אחד מלשונות אלו

6. שו"ע שם ריד, א. 7. רמב"ם הלכות נדרים א, א. וס"ל דחשיב עיקר הנדר גם בלא התפסה. וכן היא דעת הר"ן ריש נדרים. אבל דעת הרא"ש דעיקר הנדר הוא דוקא בהתפסה, וכשאינו מתפס חל רק מדין ידות. ועיין משנה למלך לרמב"ם שם. 8. רמב"ם שם ז. 9. שם י. 10. כפירוש הרא"ש, הובא ברדב"ז שם. ועיין מה שהביא שם בשם הר"ן. וכן נראה שפירש הראב"ד בהלכה יא. והרמב"ם פירש באופן אחר. 11. רמב"ם שם יג. 12. שם יד. 13. שם ח. ודעת הרמב"ם (ב, יג) דאם היה עם הארץ צריך שאלה. ועיין יו"ד רה, א. 14. רא"ש נדרים יב, א. והר"ן שם פירש באופן אחר, והרמב"ם והראב"ד פירשו באופנים אחרים. 15. רמב"ם שם יג. 16. שם ב, ב.

בנדר, הנדר חל¹⁷. וכן הוא מורגל בלשונות חז"ל והפוסקים לנדור בלשון "קונם", וכגון "קונם עלי חפץ זה" וכדומה.

ידות נדרים כנדרים. ויד הנדר הוא שמתחיל מקצת דבור הנדר ואינו גומר את כולו. ונחשב מקצת דיבורו כאילו אמרו כולו. וכגון שאמר לחבירו "מודרני לך שאיני אוכל לך", הרי זה אסור לאכול משל חבירו, אף על פי שלא הזכיר לשון איסור או קרבן. ובתנאי שיהיה הלשון מוכיח על הנדר. אבל אם אין לשונו מוכיח על נדר, אינו נדר¹⁸.

הולכים בנדרים אחר לשון בני אדם, ומפרשים כונת הנודר כפי הלשון הנהוג באותו מקום ובאותו זמן¹⁹. וכן רואים את הדברים שבגללם נדר, ולומדים מהם לאיזה דבר נתכוין, והולכים לפי הענין, ולא אחר כל משמעות לשונו²⁰.

נדר בלשון שמשמעת לשתי פנים, לאיסור ולהיתר, דנים את כונתו להחמיר, אלא אם כן פירש אחר כך שהיתה כונתו למשמעות ההיתר²¹.

אין הנדר חל אלא על דבר שיש בו ממש. וכגון שיאמר פירות אלו אסורים עלי, או אדם פלוני אסור עלי. אבל אם אמר דבורי עם פלוני אסור, וכיוצא בזה, אין הנדר חל מן התורה, כיון שאין בו ממש. ואם אמר יאסר פי לדיבורו, ידי למעשיהן, רגלי להילוכן ועיני לשינתן, הרי הנדר חל עליהם, שהרי יש ממש בפיו ובידיו וברגליו ובעיניו²². וכן אם אמר ישיבת בית זה אסורה עלי, אסור, כיון שהזכיר את הבית שיש בו ממש. וכן כל כיוצא בזה²³. ומכל מקום מדרבנן אסור גם כשנדר בדבר שאין בו ממש, וצריך שאלה לחכם (וכמו שיתבאר להלן ענין השאלה)²⁴.

האומר "הריני נודר שלא אוכל" אין זה נדר, כיון שלא הזכיר את איסור החפץ עליו. ומכל מקום צריך התרה, כדי שלא יבואו להקל ראש בנדרים²⁵. ויש אומרים שנחשב כיד לנדר, ואסור מן התורה²⁶.

המדיר את חבירו, וכגון שאמר לו פירותיך אסורים עליך, וענה חבירו אמן, או לשון אחרת שמשמעה קבלת דברים, הרי זה כנודר בעצמו²⁷.

17. שם א, טז. 18. שו"ע י"ד רז, א. 19. רמב"ם שם. 20. שם ח, ח. 21. שם ב, ז. 22. שם ג, יא. 23. ר"ן נדרים טז, ב ד"ה אלא אמר רבא; רמ"א י"ד ריג, א; ש"ך שם רטו, ג. 24. שו"ע י"ד ריג, א. ומשמע דאם לא הזכיר חפץ, אין הנדר חל, ולא מתרצינן דיבוריה כאילו הזכיר חפץ. ודברי הש"ך והט"ז רלד סעיף סז צ"ע. 25. דעת הרא"ש; דעה ראשונה בשו"ע י"ד רז, ה. ומשמע שם שמחמירים גם בנודר "שאוכל לך". וצ"ע. 26. דעת הרמב"ן; "יא בשו"ע שם. ומשמע דגם בהאי לישנא דנודר "שלא אוכל" הוי יד. וצ"ע, דלכאורה לא גרע מדבר שאין בו ממש (ועיין פתחי תשובה שם). ולכאורה מיירי הרמב"ן במזכיר חפץ, וכגון שאומר, "הרי נודר שלא אוכל מאכל פלוני". 27. שו"ע שם רט, א.

הנודר נאסר בחפץ שאסר עליו כפי מה שפירש בנדרו. והיינו, אם אסרו בהנאה, או באכילה, או שאסר על עצמו פעולה מסויימת באותו חפץ²⁸, הרי זה נאסר כפי לשון נדרו. ויכול לאסור חפץ מסויים, או מין כללי. וחל הנדר כפי מה שפירש בנדרו, אם לזמן מסויים, או בתנאי מסויים, וכפי משפטי התנאים שבתורה.

יכול אדם לאסור חפץ שלו בנדר, בין על עצמו ובין על אחרים. וכן יכול לאסור חפץ של אחרים על עצמו. וכשם שאוסר חפץ של אחרים על עצמו, כך יכול לאסור על עצמו גם דבר שלא בא לעולם²⁹.

יכול לאסור חפץ שלו על אחרים אפילו לאחר שיצאו מרשותו³⁰. **האוסר** על עצמו חפץ מסויים, או פירות מסויימים, אסור גם בחילופיהם ובגידוליהם ובמשקין היוצאים מהם³¹.

הנודר נדר שאי אפשר לקיימו, הרי זה נדר שוא, ואינו חל. וכגון שנדר שלא יישן שלשה ימים³².

הנדר חל גם על דבר מצוה. וכגון שאמר קונם סוכה שאני יושב, לולב שאני נוטל, אסור לישיב בסוכה וליטול לולב³³.

אין הנדרים חלים אלא על ידי גדול ובן דעת. וקטן בן שתים עשרה שנה ויום אחד, וכן קטנה בת אחת עשרה שנה ויום אחד (דהיינו שנה אחת לפני זמן גדלותם), אם נדרו, בודקים אותם, אם יודעים לשם מי נדרו, נדרם נדר³⁴. והיינו, שאם עבר גדול על הנדר (או הם עצמם כשהגדילו), חייב³⁵. וכן כיוצא בזה בהקדשות ובשבועות ובשאר דברים החלים על ידי דבור פה.

וכשנעשה בן שלש עשרה שנה ויום אחד והביא שתי שערות, ונקבה בת שתים עשרה שנה ויום אחד שהביאה שתי שערות, נדריהם נדר אף על פי שאין יודעים לשם מי נדרו³⁶.

האוסר על עצמו חפץ כקרוב או כהקדש, נוהגים בו דיני מעילה כהקדש. ואי אפשר לפדות חפץ שנאסר בנדר. אמנם האוסר חפץ בנדר על כל העולם, הרי זה כהקדש, ויש לו פדיון³⁷.

העובר על נדרו, ואכל מדבר האסור עליו בנדר, חייב מלקות משום הלאו של "לא יחל דברו". וחייב בכלשהו, אפילו פחות מכזית, שכל הנודר מדבר הרי זה

28. וכגון שאמר ישיבת סוכה עלי. 29. נדרים מז, א; פה, ב. 30. רמב"ם הלכות נדרים ה, ה. 31. שו"ע שם רטז, א. ולהרמב"ם והר"ן הוא מדאורייתא, ולהרא"ש אין איסור חילופין וגידולין אלא מדרבנן. עיין כס"מ הלכות נדרים ה, יג. 32. ראשונים בנדרים טו, א; ש"ך יו"ד ריג, ה. ועיין רא"ש נדרים פט, ב ד"ה תיתסר הנאה דעלמא, וצ"ע. וע"ע בהגר"א יו"ד רטו, א. 33. שו"ע שם רטו, א. 34. שם רלג, א. 35. רמב"ם שם יא, ה. 36. עיין שו"ע שם ב, ובבהגר"א ד, וחדושי רעק"א. 37. ר"ן נדרים לה, א, וכשיטת התוספות בכמה דוכתי, כן נראה דעת הרמב"ם בהלכות

כמפרש שאוסרו בכל שהוא. אלא אם כן הזכיר בנדרו לשון אכילה, שאז אינו לוקה עד שיאכל כזית³⁸.

האוסר מאכל שלו על חבירו בנדר, ואכל חבירו ממנו, הרי זה הנאסר לוקה, אף על פי שלא נדר בפיו. ומה שנאמר "לא יחל דברו", הכונה היא שציותה התורה שלא יחולל הדיבור. וכל שעובר על הנדר, הרי זה מחלל את הדיבור, אף על פי שלא נדר בעצמו³⁹.

נזיר שעבר על אחד מאיסורי נזירותו, כגון ששתה יין או נטמא למתים, הרי זה לוקה - מלבד המלקות על איסורי הנזיר - גם משום לא יחל דברו, שכולל כל הנדרים⁴⁰.

שבועה

הנשבע שיעשה איזה דבר, או שלא יעשה, חייב לקיים שבועתו, ואם עבר ולא קיים עובר ב"לא יחל דברו"⁴¹. ואם עבר על שבועתו במזיד על ידי מעשה, חייב מלקות. וכגון שנשבע שלא יאכל, ואכל. ואם עבר על שבועתו בשוגג, חייב קרבן עולה ויורד, בין אם עשה מעשה ובין אם לאו. וזוהי שבועת בטוי להבא, שחייבה התורה עליה קרבן, ונתבאר במצות קרבן עולה ויורד.

שבועת בטוי חלה בין בדברים של עצמו, ובין בדברים של אחרים. וכגון שנשבע שיתן מָנָה לאיש פלוני. וכן חלה שבועתו גם על דברים שאין בהם ממש, כגון שאזרוק אבן לים, או שלא אזרוק, שאישן, או שלא אישן⁴².

הנשבע על דבר שאין בו כח לעשותו, כגון שנשבע שלא יישן שלשה ימים, או שאינו ברשותו לעשותו, כגון שיזרוק פלוני צרור לים, אין שבועתו חלה, ולוקה עליה משום שבועת שוא, וכמו שנתבאר באזהרת שבועת שוא.

וכן כיוצא בזה אם נשבע לבטל מצוה מן התורה, או לעבור על איסור מן התורה, אין שבועתו חלה, והרי זו שבועת שוא. אמנם זהו דוקא אם נשבע על דבר

מעילה ו ד, ט, עיין שם במהר"י קורקוס. 38. רמב"ם שם א, ה. ומה שלא הזכיר הרמב"ם הנאה, אלא אכילה, לכאורה זהו לשיטתו, דס"ל דאין לוקים על הנאה. אבל לשיטת רוב הראשונים דס"ל דלוקים גם על הנאה בכל איסורי הנאה, לכאורה הוא הדין בנדר, דלוקה גם על הנאה. 39. ר"ן נדרים טו, א ד"ה הלכה. וכן נראה דעת רוב הראשונים, עיין רשב"א ומאירי שם, וט"ז יו"ד רכ, כ. אבל שיטת הרמב"ם שאין לוקה אלא הנודר אם עשה מעשה. עיין הלכות נדרים ה, א וי, יב. 40. רמב"ם הלכות נזירות א, ב. 41. ואינו עובר משום שבועת שקר, וכמשנ"ת באזהרת שבועת שקר. 42. שבועות כה, א.

המפורש בתורה. אבל אם נשבע לעבור על איסור שאינו מפורש בתורה, אלא שנלמד באחד מדרכי המדות שהתורה נדרשת בהן, חלה שבועתו. וכגון, אם נשבע שיאכל פחות מכזית מנבלות וטרפות, חלה שבועתו. ואע"פ שחצי שיעור אסור מן התורה, הרי אין איסור זה של חצי שיעור מפורש בתורה⁴³. וכן הנשבע לחבול בעצמו, אע"פ שאסור לעשות כן מן התורה, מכל מקום חלה שבועתו, כיון שאין איסור זה מפורש בתורה, אלא נלמד מן האמור בנזיר "וכפר עליו מאשר חטא על הנפש"⁴⁴.

וכן הנשבע לבטל מצוה דרבנן, או לעבור על איסור מדרבנן, חלה שבועתו⁴⁵.

הנשבע לבטל מצוה, וכלל בשבועתו גם דבר הרשות, חלה שבועתו לבטל את המצוה. וכגון שנשבע שלא יאכל מצה שנה שלמה, מתוך שנאסר במצה של רשות, נאסר גם במצה של מצוה⁴⁶. אבל אם נשבע לעבור על איסור תורה, לא חלה שבועתו, אפילו אם כלל עמה דבר היתר. וכגון שנשבע לאכול נבלות ושחוטות. שאין אומרים לאדם חטא כדי לקיים שבועתך⁴⁷.

גם הנשבע לקיים מצוה מן התורה, או שלא לעבור על איסור מן התורה, אין שבועתו חלה⁴⁸. שאין שבועה חלה בדבר מצוה. ומכל מקום אין בזה איסור של שבועת שוא, שמותר להשבע לקיים את המצוה, וכמו שנתבאר באזהרת שבועת שוא.

הנשבע לקיים דבר שאינו מפורש בתורה, או שלא לעבור על איסור שאינו מפורש בתורה, חלה שבועתו⁴⁹, וכדרך שנתבאר לעיל לענין נשבע לעבור על המצוה. וכן הנשבע לקיים, או שלא לעבור, על מצוה דרבנן⁵⁰.

נשבע שלא לעבור על איסור תורה, וכלל בשבועתו גם דברים המותרים, חלה שבועתו גם לענין הדבר האסור. וכגון שנשבע שלא יאכל נבלות ושחוטות, מתוך שחלה שבועתו לענין השחוטות, חלה גם לענין הנבלות⁵¹. וכן אם נשבע לקיים

43. רמב"ם הלכות שבועות ה, ח, וכמו שבארו הכס"מ ורדב"ז שם, ונתבאר באורך בחדושי הר"ן שבועות כג, ב. וכן סתם השו"ע יו"ד סימן רלח, ד. ועיי"ש בש"ך ס"ק ו, דהרשב"א והתוס' פליגי בזה. ועיין הערה הבאה. 44. רמב"ם שם הלכה יז וכמו שביאר הרדב"ז שם, ובר"ן שם באורך. וכו"ה בשו"ע יו"ד סימן רלו, ב בהגה, ובש"ך שם ס"ק ג. ועיין רדב"ז שם הלכה ח, שכתב דבכה"ג דנשבע על דבר שאינו מפורש בתורה, חייב לקיים שבועתו. אמנם הר"ן שם כתב דאסור לחבול בעצמו, שאין אומרים לאדם עמוד וחטא בידיים לקיים שבועתך, אלא שאם לא חבל בעצמו חייב קרבן שבועה, כיון שאין באיסור חבלה לאו מפורש. 45. שו"ע יו"ד רלט, ו, ועיין בבהגר"א שם ס"ק יח, שהסכים לתירוץ ראשון של הש"ך שם, דודאי חלה שבועתו גם לעבור על ל"ת דרבנן. 46. יו"ד רלו, ה. 47. שם בהגה. 48. כן נראה דעת רוב הראשונים, רמב"ן עה"ת (הו"ד בגהש"ס נדרים ח, א) ובמלחמות ספ"ג דשבועות, ותוס' ורא"ש נדרים ח, א, וריטב"א שם. וי"א ששבועה לקיים מצוה לא נתמעטה אלא מקרבן, ולא מאיסור כל יחל. ועיין באורך ביאור השיטות בזה, באפיקי ים ח"א סימן לו אות א"ב. 49. שם רלח, ד, ובט"ז ס"ק ב, וסימן רלט, ו. 50. שם רלט, ו. 51. שם רלח, ו.

מצוה מן התורה, וכלל בשבועתו גם דבר הרשות, וכגון שנשבע שיאכל מצה, חלה שבועתו גם לענין המצוה⁵².

דין השבועה לענין אזהרת "בל יחל", כדינה לענין שבועת שקר, שצריך להוציאה בשפתיו, ושיהיו פיו ולבו שוים בשבועתו, ושחלה שבועתו בכל לשון, ולענין המושבע מפי אחרים, שאם ענה אמן חלה שבועתו.

ולענין הנשבע ולא הזכיר שם או כנוי בשבועתו, ועבר על שבועתו, אם חייב מלקות על עבירת "לא יחל דברו", כתב החזו"א⁵³, שהדבר תלוי במחלוקת הראשונים שנחלקו בדין קרבן עולה ויורד על שבועת בטוי, אם חייבים קרבן על שבועה בלא שם, וכמו שנתבאר במצות קרבן עולה ויורד. ולדעת הראשונים שחייבים קרבן גם על שבועה בלא שם, הוא הדין שיש חיוב מלקות משום בל יחל על שבועה בלי שם. שהרי לא נזכר באזהרה זו שבועה בשם.

שבועה שהוציאה בלשון נדר, כגון שאמר אכילת ככר זה עלי שבועה, אסור⁵⁴.

התרת נדרים

הנודר או נשבע, ונתחרט על כך, יש לו תקנה להתיר את נדרו ושבועתו על ידי חכם, וכמו שיבואר. ועיקר הלכה זו נמסרה בקבלה בתורה שבעל פה, ויש לה רמז בכתוב, שנאמר "לא יחל דברו", הוא אינו מיחל, אבל אחרים מחללים לו⁵⁵.

התרת נדרים נעשית על ידי חכם מומחה הבקי בהלכות ובעל סברה, או על ידי שלשה הדיוטות, ובתנאי שיודעים להבין כשמסבירים להם, וכן יודעים כיצד להתיר נדר על ידי פתח, וכפי שיתבאר להלן ענין הפתח. ובזמן הזה אין לנו חכם מומחה שראוי להתיר נדר יחידי, ואין מתירים אלא שלשה⁵⁶. ויכולים המתירים להיות קרובים של הנודר⁵⁷. חוץ מבעל, שאינו מצטרף להתיר נדרי אשתו⁵⁸.

התרת נדרים נעשית על ידי "חרטה" או על ידי "פתח".

"חרטה" - היינו שנתחרט הנודר על עיקר הנדר שנדר, והיה חפץ שלא היה נודר כלל.

ואם אינו מתחרט על עיקר הנדר, צריך למצוא לו "פתח", דהיינו ששואלים אותו, אם היה מעלה על דעתו ענין מסויים בשעה שנדר, אם היה נודר⁵⁹. וכגון, אם

52. שו"ת תשב"ץ ק, ועיין אפיקי ים ח"א לו, ה שדן בזה באורך. ועיין מאירי שבועות כה, א ד"ה הרביעי. 53. חו"מ י סוף ס"ק יז. 54. שו"ע י"ד רל"ט, יא. 55. עיין חגיגה י, א, ורמב"ם הלכות שבועות ו, ב. 56. שו"ע י"ד רכח, א. 57. שם ג. ועיין פת"ש בשם הגרעק"א, דנשים וקטנים פסולים. 58. שם רל"ד, נז. 59. שם רכח, ז.

נדר הנאה מאשתו, והיה צריך לגרשה מחמת כן אומרים לו, אילו היית מעלה על דעתך בשעה שנדרת שיאמרו אנשים מה ראה זה לגרש את אשתו, אלא שמצא בה דבר ערוה, והרי אתה מוציא שם רע על בניך, כלום היית נודר. ואם אמר שלא היה נודר, מתירים לו את הנדר⁶⁰. וזה נקרא ש"פותחים" לו פתח לנדר. והבא לפני שלשה להתיר את נדרו נקרא שהוא "נשאל" על נדרו⁶¹.

ולאחר ששמעו את חרטתו, או את הסכמתו לפתח, אומרים לו "מותר לך", או "שרוי לך", וכיוצא בזה, לשון שמשמעה שמתירים את הנדר מעיקרו⁶².

אין פותחים לנודר אלא בדבר המצוי ורגיל לבוא. אבל דבר שאינו מצוי, אין פותחים בו. וזה נקרא "נולד". וכגון שנדר הנאה מאדם, ונעשה תלמיד חכם שהכל צריכים לו, אין פותחים לו בכך⁶³.

צריך הנודר לבוא בעצמו לפני המתירים, ואינו יכול לשלוח שליח להשאל על נדרו⁶⁴. מלבד בעל, שיכול להשאל על נדר אשתו בשליחותה, שכן "אשתו כגופו"⁶⁵.

אין מתירים נדר עד שיחול. וכגון שנדר על תנאי, אין מתירים לו עד שיתקיים התנאי והנדר יחול. וכן אם נשבע שלא יאכל בשר שלשים יום החל מראש חדש אייר, אין מתירים לו עד שיכנס אייר⁶⁶.

מתירים נדרים בלילה, וכן מתירים נדרים בשבת, אם יש בכך צורך לשבת⁶⁷. וכשמתירים על ידי חרטה, יכולים להתיר במעומד. אמנם כשמתירים על ידי פתח, וצריכים להתיישב בדבר, צריכים לשבת⁶⁸.

ניתן להתיר כל דבר שחל במוצא פיו, וכגון נדרים, בין נדרי הקדש ובין נדרי איסור, שבועות, נזירות, וכן הפרשת תרומות ומעשרות. חוץ מנזירות שמשון, שאין לה התרה, וכמו שיתבאר במצות הנזיר.

אפילו אם עבר על שבועתו או נדרו, יכול להשאל עליהם, ולהפטר בכך מקרבן או מלקות⁶⁹. ונדרי הקדש יכול להשאל עליהם עד שיתנם ליד הגזבר או הגבאי⁷⁰. וכן תרומה, יכול להשאל עליה עד שיתננה ליד כהן⁷¹.

60. שם ט. 61. והיינו מפני ש"שואלים" אותו אם היה נודר על דעת כך וכך. עיין תוי"ט שבת פכ"ד מ"ה. 62. שו"ע שם ג. 63. שם יב. ועיין רמ"א שם יג, דמכל מקום אם נתחרט מעיקרו, אע"פ שנתחרט רק מחמת הנולד, מתירים לו. 64. שם טז. 65. שם רלד, נו. ועיין שם, דזהו רק כשמצאם מקובצים, אבל לא יקבצם הוא עצמו. 66. שם רכה, יז. 67. שם ג. 68. שם ג' ד. 69. רמב"ם הלכות שבועות ו, יח. 70. שו"ע שם מב. 71. נדרים נט, א.

נדר שהותר מקצתו, הותר כולו. וכגון שאמר לחבורת אנשים "קונם שאני נהנה לכולכם", ונשאל על אחד מהם והותר, הותרו כולם⁷².

נדרי איסור, הזהירו חכמים להתרחק מהם. ואמרו חז"ל, כל הנודר כאילו בנה במה בשעת איסור הבמות. והמקימו, כאילו הקריב עליה קרבן, שיותר טוב שיישאל על נדרו⁷³. אלא אם כן נודר כדי לכוון מדותיו ולתקן מעשיו, וכגון שהיה זולל, ואסר על עצמו בשר לשנה או שנתיים⁷⁴.

מצות עשה לדון דין הפרת נדרים, שנאמר (במדבר ל, ב-ז): "וּוְאִשָּׁה פִּי תִדְרַר נָדָר לָהּ... וְאִם הֵנִיא אָבִיהָ אֶתָּה בְּיוֹם שְׁמֻעוֹ" וגו'.

הבעל מיפר נדרים של אשתו הנשואה, וכן האב מיפר נדרים של בתו הקטנה או הנערה, וכפי שיבואר.

הבעל מיפר לאשתו אחר שנכנסה עמו לחופה¹ נדרים של ענוי נפש, ונדריים שבינו לבניה. ואיזהו נדר של ענוי נפש, כל דבר שמצטערת בו, וכגון אכילה ושתייה, רחיצה וקישוט². ואפילו אסרה עצמה ממין אחד, או מכרך אחת, או מפירות של איש אחד, ויש לה צער מכך³, יכול להפר לה. וכן אפילו אם אסרה עצמה מדברים אלו לזמן מועט⁴. וכן אם נדרה שלא תלך לבית האבל או לבית המשתה, או לבית אביה ואמה, או שלא תלך במחול, או שלא לשורר או שלא לשמוע כלי שיר, הרי אלו נדרי ענוי נפש, שיכול הבעל להפר לאשתו⁵.

72. שו"ע שם רכט, א. 73. שו"ע שם רג, ג. 74. שם ז. 1. ועיין שו"ע יו"ד רלד, ח לענין מסר האב לשלוחי הבעל, אם הבעל מיפר נדריה. 2. שו"ע שם נט בדעה קמא, וכדעת רוב הראשונים שפסקו כתנא קמא, דכל מילי הוו ענוי נפש. 3. עיין ט"ז שם נא, גבי נדרה ממין שהוא רע לה, ופירש הט"ז דמייירי שהוא מזיק לה לבריאותה, אבל מכל מקום "יש לה חשק לאכלו". וצריך לפרש לפי זה דמאי דכתב בשו"ע (סעיף ס) דאפילו אסרה עליה פירות של איש א' הוי ענוי נפש, היינו גם כן בדאית לה צערא. 4. עיין שו"ע שם סעיף נט: אפילו לא תלתה אלא ברחיצה וקישוט של היום (ועיין חדושי רעק"א שם). ועיין ברכי יוסף שם בשם הכסף משנה ומשנה למלך (הלכות נדרים יב, ד), דיום אחד לאו דוקא, אלא הוא הדין שעה אחת. וכן הוא במאירי ריש פרק יא. ומכל מקום נראה דזהו דוקא כשמצטערת בכך, ודומיא דמשנ"ת בהערה הקודמת. 5. שו"ע שם סב. ועיין בהגר"א שם דהטור פליג בזה. ועיין ש"ך עה. ועיין שו"ע שם סו, דנדר מתשמיש לא חשיב

ואיזהו נדר שבינו לבינה, דבר שיש בו כדי לגרום איבה בינה לבין בעלה. וכגון שנדרה שלא תתקשט במקומות צנועים, שאין לה עינוי נפש בכך, ומכל מקום בעלה מקפיד על כך⁶.

וכמו כן האב מיפר לבתו נדרים של ענוי נפש ונדריים שבינו לבינה⁷, משהגיעה לגיל שנדריה חלים (דהיינו שנה לפני גדולתה, וכמו שנתבאר בלאו של "לא יחל דברו"), וכן כל ימי נערותה, עד שיגיעו ימי בגרותה ותצא מרשותו⁸. וכן אם נישאת, אפילו קודם ימי בגרותה, הרי יצאה מרשותו לרשות הבעל, ושוב אין האב יכול להפר⁹. (ואם נתקדשה ועדיין לא נכנסה לחופה, יבואר להלן).

אין הבעל יכול להפר אלא נדרים שנדרה אשתו כשהיא תחתיו, לאחר נישואיה. אבל נדרים שנדרה קודם לכן, אפילו אם היתה כבר מאורסת לו, אינו יכול להפר¹⁰. וכן אפילו אם נדרה תחתיו וגירשה אין יכול להפר נדר זה, אפילו אם החזירה אחר כך, מאחר שכבר יצאה מרשותו שעה אחת¹¹.

בעל או אב שהפרו נדר של ענוי נפש, הרי הנדר בטל לעולם, אפילו לאחר שתתגרש האשה או תתבגר הבת. אבל בנדריים שבינו לבינה אין ההפרה מועילה אלא כל זמן שיש לו תועלת בהפרה זו. והיינו, לגבי בת, כל זמן שלא בגרה. ולגבי אשה, כל זמן שהיא תחתיו, וכן אחר שנתגרשה שעדיין יכולה לחזור אליו. אבל אם נישאת לאחר, ושוב אינה יכולה לחזור אליו, חל הנדר¹².

בין הבעל ובין האב אינם מפירים אלא ביום השמיעה. והיינו, משעה ששמעו את הנדר עד סוף היום. וכגון אם שמעו בתחילת הלילה, מפירים כל הלילה, וכן ביום שאחריו. ואם שמעו בסוף היום סמוך לחשיכה, מפירים עד שתחשך. ואם עבר היום ושתקו ולא הפרו, שוב אינם יכולים להפר. ואם לא ידעו שיש בידם להפר, או שלא ידעו שזהו נדר שניתן להפר אותו, יכולים להפר אפילו לאחר כמה ימים. ובשעה שנודע להם שיכולים להפר נחשב זמן שמיעתם, ויכולים להפר כל אותו יום¹³.

ענוי נפש. והיא בעיא דלא אפשיטא בנדריים פא, ב' פב, א. והדברים צ"ע, מי גרע תשמיש מהליכה לבית המשתה וכיוצא בזה. 6. עיין רמ"א שם נט (עם חדושי רעק"א). 7. כשיטת רוב הראשונים, דגם האב מיפר לבתו רק נדרים של ענוי נפש ושבינו לבינה. וכן נקט הש"ך בס"ק עב, והגר"א בס"ק קיא. ודעת הרמב"ם דהאב מיפר כל נדרי בתו; עיין שו"ע שם נח. ומש"כ בשו"ע שם "יש אומרים שגם האב אינו מפר נדרים שאין בהם ענוי נפש", זהו לאו דוקא, שהוא הדין דהאב מיפר (לשיטה זו) גם נדרים שבינו לבינה, וכמבואר במקור הדברים בדברי הראשונים (עיין ר"ן נדרים סח, א ד"ה לומר). וכן מבואר בש"ך ס"ק א. וביאר במאירי (נדריים שם) דנדריים שבינו לבינה גבי בת זהו כגון שנדרה שלא תשמשנו כראוי. 8. שו"ע שם א. 9. שם. 10. שם י. 11. שם ד. 12. שם נה. ונראה פשוט דאם הוא כהן חל הנדר מיד לאחר שגרשה. 13. שם כא.

ההפרה נעשית דוקא על ידי דיבור. וכגון שאומר לה מופר לך, או נדר זה בטל, וכיוצא בזה, בכל לשון¹⁴. אבל אם חשב לשון ההפרה בלבו ולא הוציא בשפתיו, אינו כלום. ואם חשב בלבו לשון הפרה ואמר לה טלי ואכלי דבר זה שנדרת ממנו, הרי זה מופר¹⁵.

בגמרא הסתפקו אם יכול הבעל או האב להפר בלא שמיעה, וכגון שיאמר לה, אם נדרת נדר של ענוי נפש, הרי זה מופר. ונחלקו הפוסקים בהכרעת ההלכה בספק זה¹⁶. ומכל מקום אם הבעל או האב הוא חרש, שאינו יכול לשמוע, אינו יכול להפר לכולי עלמא¹⁷.

יכול להפר את הנדר אפילו שלא בפניה¹⁸.

אין האב או הבעל יכולים להפר נדר לפני שנדרה אותו. אבל לאחר שנדרה יכולים להפר, אף על פי שהנדר עדיין לא חל. וכגון שנדרה מכר שלא תאכלנו לאחר שלשים יום, יכול להפר את הנדר מיד¹⁹. ואפילו אם יצאה בינתיים מרשותו, כגון שנתאלמנה או נתגרשה, מכל מקום חלה ההפרה, כיון שהפר לה בשעה שהיתה תחתיו²⁰. וכן אשה שאמרה קונם עלי ככר זה לאחר שאתאלמן, והפר לה בעלה, הרי זה מופר²¹.

ואם היתה אלמנה בשעת הנדר, אינו יכול להפר את הנדר, אפילו אם הנדר חל רק בשעה שהיתה נשואה ל²².

מה שאמרנו שיכול להפר אפילו לפני שהנדר חל, זהו דוקא בנדר שעתיד לחול ממילא, או על ידי דבר שאינו תלוי בה²³. אבל אם תלתה את נדרה במעשה שתעשה, אין יכול להפר עד שיחול²⁴. אלא אם כן תלתה את נדרה בדבר שבינו לבינה או בדבר של ענוי נפש, שאז יכול להפר אף קודם שיחול. וכן אם תלתה נדרה בדבר שקשה לה להנצל ממנו, והיא עשויה לעבור עליו, יכול להפר לה מיד²⁵.

אין הבעל או האב יכולים להפר נדר על ידי שליח²⁶.

14. שם לו. 15. שם לח. 16. עיין שו"ע ורמ"א שם כה. 17. שו"ע שם. 18. שם כח. 19. שם כח. 20. שם לד. 21. שם. 22. שם לה. 23. וכגון הא דקונם ככר זו לאחר שאתאלמן או לאחר שאתגרש, בהערה 21. 24. רמ"א שם כח. וכהא דאמרינן בכתובות עא, ב "ולא תתקשט ולא תאסר". וכן בנדרים עט, ב "למה לה הפרה, לא תרחץ ולא ליתסרן פירות עולם עלה", עיין שם ברא"ש ובר"ן. 25. עיין ש"ך ס"ק מה (ובחדושי רעק"א), ובאהגר"א ס"ק סח, וש"ך ס"ק פה. 26. שו"ע שם ל. ועיין פתחי תשובה שם ד לענין הפרה על תנאי.

צריך שיכוין המיפר לשם האשה שנדרה ולשם הנדר שהוא מיפר. וכגון, אם נדרה אשתו וסבור שנדרה בתו והפר לה, אינו מופר. וכן אם נדרה מן התאנים וסבור שנדרה מן הענבים והפר, אינו מופר²⁷.

הפר מקצת הנדר, מה שהפר מופר ומה שלא הפר אינו מופר. ואין אומרים בהפרה נדר שהופר מקצתו הופר כולו²⁸. וכן אם היה ענוי נפש רק בחלק מן הנדר (וכגון שהיתה מצטערת רק בחלק מהדברים שנדרה מהם), אינו יכול להפר אלא את אותו חלק שיש לה ענוי בו²⁹.

הפרת הבעל או האב נוהגת בין בנדרים ובין בשבועות³⁰. וכן יכולים להפר נזירות האשה או הבת, שגם זהו דבר של ענוי נפשי³¹.

ההפרה מבטלת את הנדר רק מכאן ולהבא, ואינה כמו התרת חכם, שעוקרת את הנדר מעיקרו. ולפיכך אם עברה על נדרה ואחר כך הפר לה האב או הבעל, חייבת מלקות³². וכן אם התפיס אדם נדר בדבר שנדרה ממנו, ואחר כך הופר הנדר, הרי הנדר השני קיים³³.

הקמה

בעל או אב שקיים את נדרה של אשתו או בתו, שוב אינו יכול להפר. וכיצד הוא קיום הנדר, כגון שאמר לה נדר זה קיים לך, או יפה נדרת, או אין כמותך, בכל לשון שמורה שנוח לו בנדרה, הרי זה קיום³⁴. וכן אם נדרה והתפיס הבעל או האב בנדרה, הרי זה כקיום, ושוב אינו יכול להפר³⁵.

וחל הקיום אפילו אם קיים בלבו ולא הוציא בשפתי³⁶.

ואינו יכול לקיים על ידי שליח³⁷, וכשם שאינו מיפר על ידי שליח. וכן אינו יכול לקיים קודם שנדרה, וכמו לגבי הפרה³⁸.

המקיים נדר של בתו או אשתו, יכול להשאל לחכם על הקמתו, ומתיר לו את הקמתו, וחוזר האב או הבעל ומיפר את הנדר, אם עדיין הוא ביום שמיעת הנדר³⁹. (וכל זה הוא רק לענין הקמה. אבל הפרה, אי אפשר להשאל עליה⁴⁰).

27. שו"ע שם לא. ועיין שם בש"ך וט"ז. 28. כהמחבר בסעיף לו, וכפי גירסתנו בגמרא נדרים פז, ב. ועיין ש"ך סס"ק עז שהביא שכן היא דעת רוב הפוסקים. וברמ"א הביא דעת הרמב"ן דאם היפר מקצתו אינו מופר כלל. 29. שו"ע שם סג. ועיין ש"ך שם. 30. ש"ך שם ב. 31. עיין נדרים פג. 32. רמב"ם הלכות נדרים יב, יט. 33. שו"ע שם נא. 34. שם לז. 35. שם נב. 36. שם מא. 37. שם ל. 38. רמב"ם הלכות נדרים יג, ט. 39. שו"ע שם מט, וכדעת הרמ"א. וכן נראה דעת רוב הראשונים. ויש אומרים דגם דעת הרמב"ם הוא כן, עיין רדב"ז על הרמב"ם שם כא, ובמקורות וציונים שם בשם ר"א מן ההר. 40. שו"ע שם.

ההקמה מונעת רק את ההפרה, אבל האשה עצמה יכולה להשאל לחכם ולהתיר את נדרה, אפילו אחרי ההקמה⁴¹.

נערה המאורסה

נערה שנתקדשה ועדיין לא נכנסה לחופה, יצאה בכך מעט מרשות אביה, ונכנסה במעט לרשות בעלה, ונדריה מופרים על ידי אביה ובעלה בשותפות, וכפי שיבואר. והוא הדין לקטנה שהגיעה לעונת נדרים, ונתארסה, שאביה ובעלה מפירים נדריה⁴².

נערה המאורסה שנדרה נדר של ענוי נפש, או נדר שבינו לבינה⁴³, אין הנדר מופר עד שיפרו אותו שניהם, האב והבעל. וצריכים שניהם להפר את הנדר ביום השמיעה. ונחלקו הפוסקים בענין זה: לדעת הרמב"ם⁴⁴ צריכים שניהם לשמוע ולהפר ביום אחד. ולדעת הרמב"ן יכול כל אחד מהם להפר ביום שמעו, אף על פי שלא שמעו שניהם ביום אחד⁴⁵.

אף על פי שאין הנדר מופר אלא אם כן הפרו שניהם, האב והבעל, מכל מקום אם הפר אחד מהם, נקלש בכך כחו של הנדר, ואם עברה על נדרה, אינה חייבת מלקות⁴⁶.

הפר אחד מהם וקיים השני, אין יכול עוד להפר, אפילו אם יישאל על הקמתו. שכיון שהיתה שעה שלא היה יכול להצטרף עם חברו, שוב אין יכול להפר. ואפילו אם יחזור הראשון ויפר שוב עמו⁴⁷.

כאשר מיפר הבעל נדרי ארוסתו יחד עם אביה, יכול הוא להפר גם נדרים שנדרה לפני שנתארסה⁴⁸. וכן אם נתאלמנה מן האירוסין, ונתארסה שוב, ועדיין היא נערה, מיפר הארוס האחרון בשותפות האב גם נדרים שנדרה תחת הארוס הראשון⁴⁹.

אם מת הארוס בעודה נערה, חוזרת לרשות אביה, ומיפר אפילו מה שנדרה בחיי הארוס⁵⁰. אבל אם מת האב אין הארוס יכול להפר לבדו.

41. שו"ע שם כג, ועיין רמ"א שם. 42. ר"ן, נמוקי יוסף ורע"ב ריש פ"י דנדרים. וכן הוא במאירי שם. 43. עיין לחם משנה הלכות נדרים ר"פ יב, שכתב דבנערה המאורסה לכו"ע אי אפשר להפר אלא נדרי ענוי נפש ושבינו לבינה. וכן הוא במאירי ריש פ"י. ולכאורה נדר שבינו לבינה הכונה היא שיש בנדר זה כדי ליצור איבה גם כלפי האב וגם כלפי הבעל. וצ"ע. 44. הלכות נדרים יב, יז. 45. והובאו שתי הדעות בשו"ע שם ה. 46. שו"ע שם. 47. שם ו, עיין שם בביאור הגר"א. וכפי מסקנת הבית יוסף, דלא מהני אפילו אם יחזור הראשון ויפר, ודלא כהרמב"ן. 48. שם ה. 49. שם יג. 50. שם יא.

ואפילו אם הפר האב ומת, אין הארוס יכול להפר, שאין הארוס מיפר לעולם אלא בשותפות האב⁵¹.

מצות עשה שיביא אדם כל נדריו ונדבותיו ברגל הראשון שפגע בו, שנאמר (דברים יא, ה-ו): " ... וּבָאתָ שָׁמָּה, וְהִבַּאתָם שָׁמָּה עֲלֵיכֶם וְזָבַחְתֶּם, וְאֵת מַעֲשֵׂרְתֵיכֶם וְאֵת תְּרוֹמַת יְדְכֶם וְנִדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם וּבְכַרְתָּ בְּקֶרְכֶם וְצֹאנְכֶם".

חייב אדם להביא לבית המקדש את כל הקרבנות וההקדשות המוטלים עליו, עד תום הרגל הראשון שפוגע בו. בין קדשי מזבח, ובין קדשי בדק הבית, בין אם הם מוטלים עליו חובה מן התורה, ובין אם חייב את עצמו בהם, בין אם כבר מופרשים הם, ובין אם לאו¹.

קדשי מזבח – עולות ושלמים שנדר ונדב, או שמוטלים עליו חובה, כעולה ושלמים של נזיר, וכיוצא בהן; חטאות ואשמות שהתחייב בהם, בכור תמים שביד כהן, ומעשר בהמה; מנחות, נסכים, ובכורים². וכן מעשר שני ונטע רבעי³, שטעונים הבאת מקום בירושלים, נכללים במצות עשה זו⁴.

קדשי בדק הבית – נדר, הקדיש, העריך או החרים לגבוה⁵.

אינו עובר בעשה זה, עד שיעבור עליו כל הרגל הראשון שפגע בו: בפסח – כל שבעת ימי הפסח. ובחג השבועות – יום החג כולו⁶. ובסוכות – כל שמונת ימי החג⁷.

51. שם טו. 1. ודלא כפנ"י ביצה יט, ב, שכתב דאין העשה אלא באפריש ולא הקריב. דבסוגיית הגמ' רה"ש ו, א"ב לא משמע כן, ופשטא דקרא מיירי בנדריכם, והיינו דלא הפריש, וכן מבואר ברמב"ם הלכות מעה"ק יד, יג, וחינוך מצוה תלח, ומאירי רה"ש ה, ב. 2. בכורים מפורש בפסוק, ומנחות – נראה שנכלל ב"נדריכם ונדבותיכם". וכ"ה במנ"ח. 3. פשוט, דדינו כמע"ש. 4. ונראה דלא די בהבאת המע"ש לירושלים, אלא צריך גם לאכלו עד סוף הרגל הראשון. ודומיא דקרבנות, דלא סגי בהבאתם, אלא צריך גם להקריבם, כמבואר בלשון הרמב"ם בסהמ"צ עשה פג, והחינוך מצוה תלח. 5. כן מבואר בחינוך, דאין עשה זה נוהג אלא בקרבנות למזבח או לבדה"ב, ועל כן כתב דאין מצוה זו נוהגת בזה"ז. וכמש"כ במל"מ הלכות מעה"ק יד, יג, ותמה על הרמב"ם שכלל במצוה זו גם מתנ"ע. אמנם גם מדברי התוס' מבואר דיש עשה דרגל א' במתנ"ע, שהרי כתבו (רה"ש ד, א ד"ה וצדקות), דכשלא קיימי עניים עובר בצדקה בג"ר, וממילא נפיק דברגל אחד עובר בעשה, וכמש"כ בדברי יחזקאל סימן יג אות ד. ובטו"א באב"מ ו, א נקט ג"כ כהחינוך. ולפי"ז אין שייך העשה במעשר ראשון ותרומה וחרמי כהנים. 6. ואין תשלומין לעשה כל שבעה. כן מבואר ברמב"ן וריטב"א סוכה מח, א, ובירושלמי, עיין דברי יחזקאל סימן יג סוף ענף א, ומנחת ברוך סימן קד, ודלא כטו"א ד, ב ד"ה ורבנן. 7. כן דקדק האו"ש מלשון הרמב"ם, וכ"ה במאירי סוכה מח, א.

ואם נדר באמצע הרגל, אינו עובר בעשה זה עד שיעבור עליו כל הרגל הבא.⁸
מי שנדר או נדב קרבן תודה קודם חג הפסח, חייב להביאה קודם הפסח, שהרי
 בפסח לא יוכל להקריבה, מפני חמץ שבה. וכן מי שנדר או נדב קרבן קודם חג
 השבועות, חייב להביאה קודם החג, שכן בחג לא יוכל להקריב, כיון שאין נדרים
 ונדבות קרבים ביום טוב.⁹

עבר הרגל ולא הביא את הקרבן, אינו חייב להביא את הקרבן מיד אחר הרגל, אבל
 מצות עשה עליו להביא את הקרבן עד הרגל הבא.¹⁰

יורש שנתחייב להביא קרבן מורישו, בין שהיה כבר הקרבן מופרש ובין אם לאו,
 מצווה גם כן במצוה זו, אע"פ שלא נתחייב בעצמו בקרבן זה.¹¹

מצוה זו, של הבאת הקרבנות ברגל ראשון, תלויה היא במצות עלייה לרגל. ולפיכך,
 מי שפטור מעלייה לרגל, פטור גם ממצוה זו. אבל מי שחייב לעלות, חייב גם
 בהבאת קרבנותיו. ואפילו הפטורים ממצות ראייה, אם חייבים הם במצות שמחה,
 חייבים הם במצוה זו, כיון שצריכים הם לעלות כדי לקיים מצות שמחה. ועל כן
 חייבים במצוה זו גם אשה, סומא וחיגר, הפטורים מראייה, כיון שחייבים הם
 בשמחה.¹² אבל טמא, שפטור גם משמחה, שהרי אינו יכול לאכול בקדשים, פטור גם
 ממצוה זו.¹³

ודלא כרמב"ן בסוכה מח, א. ועיין דברי יחזקאל סימן יג אות יט. 8. עיין מנ"ח סוף מצוה תקעה, שדקדק מהסוגיא דגם לענין העשה כולה רגל בעינן. ונראה דלענין העשה לא מצרפינן מקצת שני רגלים להיות כרגל אחד שלם, וכדמצרפינן להו לענין ג"ר דב"ת. דאין צירוף שני חצאי רגלים שונים עושה רגל אחד שלם. 9. שפת אמת רה"ש ו, א, ודחה דברי הצ"ח בביצה יט, ב (וכ"ה בטו"א לרה"ש באבני שהם), שכתב דאין פסח עולה למנין הרגלים לענין תודה. ומש"כ בטו"א ליישב— נדחה לפמשנת לעיל הערה 6. [אמנם לכאורה יוכל לשיירה לחג להקריבה למצות שמחה]. 10. טו"א רה"ש ו, א, וכ"נ מהפני"ד, א ד"ה ועוד נראה, וכ"ה במנ"ח מצוה תקעה. ועיין הגהות מהרצ"ח רה"ש ו, א, וקה"י רה"ש סימן ז. 11. מנ"ח, מדקדוק הסוגיא רה"ש ו, ב. 12. כן נקט בפשיטות בטו"א רה"ש ו, ב, וכן במנ"ח, דרך טמא פטור ממצוה זו. וכ"ה בדיון, דהא כל אינך לא נתמעטו משמחה, ומאי שנא מאשה. אמנם במאירי כתב שמי שפטור מראייה פטור מכל תאחר. וכן נקט בעל"נ. והדברים צע"ג. 13. ובפני"ד, א לתוד"ה צדקות, וכן בטו"א שם ד"ה צדקות, נקטו דאפילו טהור גמור, אם לא עלה לרגל, אינו עובר בעשה. ולא משמע כן מסוגיית הגמ', אלא רק מי שפטור מעלייה אינו עובר.

מצות לא תעשה שלא לאחר נדריו וחובותיו,
שנאמר (דברים כג, כב): "כִּי תִדְרֶה נֶדֶר לְה' אֱלֹהֶיךָ לֹא
תֵאָחֵר לְשִׁלְמוֹ".

איסור בל תאחר נוהג בקרבנות, בהקדשות, ובמתנות עניים¹. בין בקדשי מזבח ובין בקדשי בדיק הבית, בין אם מוטלים עליו חובה מן התורה, ובין אם חייב עצמו בהם, בין אם כבר מופרשים הם בין אם לאו.

בקרבנות ובהקדשות עובר בבל תאחר אם עברו עליו שלשה רגלים, וכן אם עברה שנה, אף אם לא עברו שלשה רגלים, וכפי שיבואר להלן.

וכל הקרבנות וההקדשות שנתבארו במצות "והבאתם שמה", עוברים עליהם בבל תאחר אם מאחר מלהקריבם שלשה רגלים.

במתנות עניים עובר בלאו זה אם מאחר את מתנותיו אפילו לאלתר, וכמו שיבואר להלן.

ודעת הרבה ראשונים שנוהג איסור בל תאחר גם במעשר ראשון ותרומה, אע"פ שאינם ממון עניים, ואינם טעונים הבאת מקום. והיינו, שאסור לאחר מלתתם לכהן וללוי². ויש חולקים ואומרים שאין איסור בל תאחר אלא בקרבנות והקדשות לגבוה, או במתנות עניים³. ולכולי עלמא אין נוהג לאו זה בשאר מתנות כהונה, כפדיון הבן, וראשית הגז, וזרוע לחיים וקיבה⁴. ולכולי עלמא נוהג לאו זה במעשר שני ונטע רבעי, שטעונים הבאת מקום, ובמעשר עני, שהוא ממתנות העניים. והיינו, אם מאחר מלהעלות את המעשר שני לירושלים, או מאחר מליתן את המעשר עני לעניים. אבל אין משום בל תאחר אם מאחר מלהפריש את מעשרותיו⁵.

קרבנות שקבעה להם התורה זמן, אם עבר ולא הקריבם בזמנם, אע"פ שביטל מצותם, אינו עובר בזה משום בל תאחר. שכן אין לאו זה אלא במאחר את הקרבן, ולא במבטל מצותו. ועל כן אין נוהג לאו זה בקרבן פסח, שזמנו קבוע בערב

1. אבל לא בנדרי איסור ושבועות. כן מבואר מדברי הרמב"ן בסהמ"צ ורמב"ן שם, וסתימת הראשונים. ובריטב"א רה"ש ו, ב כתב שנוהג גם בנשבע לתת לחבירו. וכן בר"ן נדרים סג, א כתב שנוהג גם בנדרי איסור. וכ"ה בריטב"א שם. 2. כ"ה דעת התוס' רה"ש ו, א ד"ה ומעשרות, וכ"כ הרשב"א והר"ן ומאירי שם. 3. כ"נ משיטת רש"י ד, א ד"ה והחרמין, וכן דקדק בספר מנחת ברוך מרש"י ה, ב ד"ה ה' אלקיך, וכ"ה דעת הט"א. 4. עיין מה שביאר בזה במנחת ברוך, דגם להתוס' לא נתרבו בזה אלא מעשר ראשון ותרומה, ומדין מעשרות. וצ"ע ממש"כ התוס' דיש ב"ת בחרמי כהנים. 5. תוס' רה"ש ד, א ד"ה ומעשרות בתירוץ ראשון; חידושי הר"ן ד, א ורשב"א ד"ה

הפסח. וכן מי שלא הביא עולת ראייה ושלמי חגיגה ברגל, אינו עובר בלאו זה. וכן הבכורים, שזמנם קבוע עד חנוכה, אינו עובר בלאו זה.⁶

כפי שנתבאר, עוברים בבל תאחר אם מאחרים מלהביא קרבנות המזבח והקדשות בדק הבית, לאחר שלשה רגלים. ומונים שלשה רגלים אלו מיום שנדר, או מיום שהפריש את הקרבן, או שנתחייב בו. ואפילו אם אינם כסדר הרגלים. ואינו עובר עד שיעברו שלשה רגלים שלמים, והם שבעת ימי הפסח, יום חג השבועות, ושמונת ימי החג. ואם הקדיש או נתחייב בקרבן באמצע הרגל, הרי זה עובר בבל תאחר לכשישלמו שלשה רגלים, והיינו, מקצת אותו הרגל שנדר בו, ושני רגלים הבאים, ומצטרף תחילת הרגל השלישי להשלים מנין שלשת הרגלים.⁷ ומונים את זמן הרגל השלישי משעה לשעה, וכשהגיעה השעה שנתחייב בה, ונשלמו שלשה רגלים שלמים, הרי זה עובר בבל תאחר.⁸

זמן שלשה רגלים לענין בל תאחר, תלוי הוא במצות "והבאתם שמה". וכל רגל שלא נתחייב בו להביאו ממצות "והבאתם שמה", אינו עולה למנין שלשה רגלים לעבור עליו בבל תאחר. ולפיכך, אם היה הקרבן חולה באחד מן הרגלים, שפסול הוא להקרבה, אין רגל זה עולה למנין שלשה רגלים.⁹ וכן מי שפטור מלעלות לרגל, שנפטור ממצות "והבאתם שמה", וכמו שנתבאר שם, אינו עובר גם בבל תאחר אחר שלשה רגלים.¹⁰

כבר נתבאר שעוברים בבל תאחר אם עברה שנה, אף אם לא עברו שלשה רגלים. ובשני אופנים יתכן שתעבור שנה, מבלי שיעברו שלשה רגלים.

א. כגון שחל חג השבועות בה' בסיון (וכגון שהיו ניסן ואייר שניהם מלאים), ונדר בו' סיון, ולשנה הבאה חל חג השבועות בז' סיון (שהיו ניסן ואייר שניהם חסרים), הרי זה עובר בו' סיון בבל תאחר, כיון שעברה שנה, אע"פ שלא עברו עדיין שלשה רגלים.

ב. כגון שהיה הקרבן חולה ברגל, שפטור הוא מהבאתו, ואין רגל זה עולה לו למנין הרגלים, וכמו שנתבאר, ומכל מקום עובר בבל תאחר אחר שנה מאז שנתחייב.

ומעשרות. ובטו"א על התוס' הנ"ל חולק בזה. ולהמאירי אין ב"ת במעשרות אלא קודם הפרשה. ובתוס' בתירוץ שני, וכן בריטב"א, מבואר שיש ב"ת גם קודם הפרשה. 6. כ"ה במאירי רה"ש ה, א, וכן דקדק במנ"ח מדברי הרמב"ם, ודלא כתוס' ה, א ד"ה ואי לא. וכ"ה מוכרח בשיטת הר"ן והרמב"ם, שכתבו דעובר בצדקה לאלתר, דלא תיקשי לדידהו קושיית מהר"ן שפירא בחדושי אנשי שם על גליון הרי"ף. וכוותיהו פסקינן בשו"ע סימן רנז. וכ"ה דעת הטו"א. 7. תוס' רה"ש ו, ב ד"ה שנה. 8. טו"א ו, א, הובא במנ"ח תקעה. 9. תוס' שם ד"ה בשלמא. וכ"ה גם בחדושי הר"ן שם. ובפנ"י פקפק על דבריהם, וכן בשו"ת חכ"צ, ואין דבריהם מוכרחים לנטות מדברי הראשונים. 10. כ"ה בפטות לשיטת התוס', וכמש"כ המנ"ח בתחילת דבריו. ומש"כ אח"כ לנטות מזה, אינו מובן. ודעת הטו"א דכל שאינו עולה לרגל אינו עובר בב"ת, וכבר כתבתי לעיל

שהרי הזמן של שנה אינו תלוי בחיוב ההבאה ברגל, אלא במשך של שנה מאז שנתחייב בקרבן¹¹.

ולפי זה נראה, שגם מי שאינו עובר בשלשה רגלים מחמת שפטור מלעלות לרגל, מכל מקום עובר בבל תאחר בשנה¹².

מי שנתחייב בקרבן, ואחר כך הפרישו, מונים לו שלשה רגלים, או שנה, משעה שנתחייב, ולא משעת ההפרשה¹³.

עברו שלשה רגלים ולא הקריב הרי זה עובר עליו בבל תאחר בכל יום. וכן אם עברה שנה ולא הקריב, עובר בבל תאחר בכל יום¹⁴.

כל מה שאמרנו, שאינו עובר אלא במאחר שלשה רגלים או שנה, זהו בנודר סתם. אבל אם קבע זמן לנדרו, עובר בבל תאחר מיד כשעבר הזמן¹⁵.

בכור תם או בעל מום, הנמצא ביד ישראל, שחייב ליתנו לכהן, אין הישראל עובר על איחור נתינתו לכהן, וכדין שאר מתנות כהונה שנתבאר לעיל¹⁶.

וכהן שיש בידו בכור תמים (בין אם נולד ברשותו, ובין אם קיבלו מישראל), חייב להקריבו בתוך שנת לידתו. ואם מאחר, עובר בבל תאחר, גם אם לא עברו שלשה רגלים¹⁷. וכן אם עברו שלשה רגלים משניתן הבכור לידו, אף אם עדיין לא עברה שנתו, עובר בבל תאחר¹⁸.

קרבן שנפל בו מום, וחילל אותו על אחר, מונים לו שלשה רגלים, או שנה, משעת החילול¹⁹.

מעשר בהמה, אם מאחר מלעשר עדרו, אינו עובר בבל תאחר²⁰, שהרי יכול הוא להטיל מום בכל עדרו, ולא יצטרך להקריבו²¹. ואחר שעושה את עדרו, ויש בידו בהמת מעשר תמימה, עובר הוא בבל תאחר אם מאחר מלהקריבה.

עבר ואיחר מלהקריב קרבן, אין הקרבן נפסל בכך²².

בדין העשה הערה 13 דאין כן משמעות הסוגיא. 11. כן מוכח מתוס' ו, ב ד"ה בשלמא, וכמו שדקדק הגרע"א בגליון הרמב"ם. ומ"מ נראה לכאורה שאין הזמן שהיה חולה מצטרף למשך של שנה, כיון שסו"ס א"א היה להקריבו באותו זמן, ובעיני משך של שנה שראוי להקריבה. וצ"ע. 12. כ"נ וצ"ע שלא נזכר בפוסקים. 13. טו"א ו, א, ועיין רש"ש ה, ב. 14. טו"א ו, ב ד"ה ליתני, וד"ה הניחא, ודלא כבעה"מ. 15. ירושלמי פ"ק דרה"ש; ר"ן נדרים ד, א. 16. תוס', ז, א ד"ה הא. ועיין מנח"ב סימן קד. 17. רמב"ם הלכות בכורות א, יג. 18. תוס' בכורות כז, ב ד"ה שנה, ועיין באורך במנח"ב סימן קד. ודלא כאחרונים שנדחקו בזה. 19. רה"ש ה, ב. 20. כן משמע מחידושי הר"ן ו, א ד"ה בפ"ק. ועיין חזו"א בכורות כז, ג. 21. טו"א ד, א ד"ה בכור. 22. רמב"ם הלכות מעשה הקרבנות יד, טו.

כבר נתבאר לעיל, שעוברים בבל תאחר גם במתנות עניים. והיינו, בנדרים ונדבות של צדקה, במתנות עניים בשדה ובכרם, ובמעשר עני.

בצדקה – בין אם נדר וחייב עצמו לצדקה, ובין אם הפריש מעות לצדקה. וכן נדרים ונדבות לבית הכנסת²³.

במתנות שבשדה – מי שעבר ונטל מהשדה לקט שכחה ופאה פרט ועוללות, שנתחייב במצות עשה ליתנם לעניים, עבר בבל תאחר אם מאחר מליתנם.

במעשר עני – אחר שהפריש מעשר עני, אם מאחר מליתנו לעניים, עובר בבל תאחר.

במתנות עניים עובר בבל תאחר מיד, אף קודם שעברו שלשה רגלים. שלא נאמר דין שלשה רגלים אלא לענין קרבנות, שצריך להעלותם ברגל²⁴. וכל שעניים מצויים ומעכב מליתן להם מה שנתחייב, עובר בבל תאחר. ומי שנדר לצדקה, ואין עניים מצויים לתת להם, מפריש מעות לצדקה מיד, וכשיזדמנו לו עניים יתן להם²⁵.

לדעת הראשונים הסוברים שאיסור בל תאחר נוהג גם בתרומה ומעשר ראשון, עובר גם עליהם מיד, אם מצויים כהנים ולויים ליתן להם²⁶.

גבאי צדקה שיש בידו ממון עניים, ומשהה אותם בידו כדי לחלק לעניים לפי צרכיהם, אינו עובר משום בל תאחר. וכן הנודר לצדקה על דעת שיחלקנה בעצמו לעניים לפי ראות עיניו, הרי זה כגבאי צדקה על מעות אלו, ואינו עובר בבל תאחר²⁷.

עבר והשהה את הצדקה מליתנה לעניים, הרי זה עובר בכל שעה שמוסיף לעכב את הנתנה לעניים²⁸.

יורש שיש עליו להביא קרבן של מורישו, אע"פ שמצוה הוא להביא את הקרבן ברגל הראשון, וכמו שנתבאר במצות "והבאתם שמה", מכל מקום אינו עובר בבל תאחר על איחור של קרבן זה. שכן מיעטה התורה "כי דרש ידרשנו ה' אלהיך מעמך", מעמך – ולא מן היורש²⁹.

23. רמב"ם בטהמ"צ ל"ת קנו. וכ"נ מהמאירי ו, ב. ועיין רדב"ז ח"ב סימן תרצח. 24. כשיטת הרמב"ם והר"ן, וכן פסק בשו"ע י"ד רנו, ג. ועיין בהגר"א שם ו. אמנם דעת הרמב"ם עצמו דגבי מתנ"ע שאינם באים בנדר, כלקט שכחה ופאה, זמנם בג"ר. וכ"ה שיטת הרא"ה והמאירי והחינוך. 25. שו"ע שם. 26. כ"ה לשיטת התוס' והר"ן, שאינם מחלקים בין נדרי צדקה לבין לשו"פ. 27. שו"ע שם. 28. ריטב"א רה"ש ו, ב. ומשמע דאינו כקרבנות, דעובר בכל יום. והיינו מפני שזמן ההקרבה כל יום, משא"כ בצדקה, שזמנה גם בלילה. ולפי"ז גם בנדר בדה"ב עובר בכל שעה. וחיודש במאירי, שכתב שבצדקה אינו עובר אלא ביום ראשון. 29. רמב"ם

אין לוקים על לאו של בל תאחר, כיון שאין בו מעשה³⁰. האומר הרי עלי לנדור או להקדיש לגבוה או לצדקה, חל עליו דין נדר, ואם מאחר לקיים נדרו חל עליו איסור בל תאחר, ככל משפטי הנדרים שהוזכרו³¹.

איסור בל תאחר נוהג גם בנדרי נזירות. ולמדו כן חכמים ממה שהקישה התורה נזירות לנדרים, שנאמר: "איש כי ידור נדר נזיר". ואמנם המקבל על עצמו נזירות, אין שייך בו איסור בל תאחר, שהרי מיד חל עליו דין נזירות, ונאסר בכל איסורי נזיר. ודין בל תאחר בנזירות נוהג בשלשה אופנים:

א. כגון שאמר הרי עלי לנדור בנזיר קודם שאפטר מן העולם. ואם מאחר מלנדור, עובר בבל תאחר³².

ב. כגון שנדר נזירות בעודו בבית הקברות. שהרי מאחר בזה נזירות בטהרה. וכן נזיר שנשטמא, ומאחר מלטהר עצמו ולנהוג נזירות טהרה³³. וכן נזיר שטימא עצמו במזיד, עובר בזה על בל תאחר, כיון שמעכב בזה נזירות טהרה. ובמקרה זה לוקים על בל תאחר, כיון שעשה מעשה לטמא עצמו³⁴.

ג. נזיר שהשלים נזירותו, והביא קרבנו, ומעכב את מצות תגלחתו, עובר משום בל תאחר. שתגלחת הטהרה נחשבת גם היא מכלל נדר הנזירות³⁵.

מְבוּא לְמִצְוֹת הַנְּזִיר

יכול אדם להחיל על עצמו קדושת נזירות על ידי דיבור פיו. ומשנהיה נזיר, נאסר בשלשה ענינים: לאכול היוצא מן הגפן, ולגלח שער ראשו, ולהטמא למתים, וכפי שיבואר להלן. וגם מתחייב להביא קרבנות נזיר המפורשים בתורה בתום ימי נזירותו, ולגלח אחר כך שער ראשו, וכפי שיבואר.

הלכות מעשה הקרבנות יד, יד. 30. שם יג. 31. רמב"ם הלכות ערכין ו, לא. ועיין שו"ע חו"מ ריב, ז. 32. עיין נדרים ג, ב, ותוס' שם ד"ה מידי דהוה, ורמב"ם הלכות נזירות א, ד. וכוונת הרמב"ם שצריך לקבל על נזירות, וכמש"כ במנ"ח מצוה תקעה, וכדמשמע מדברי הרמב"ם הלכות ערכין ו, לג, וכמש"כ במל"מ שם. ומשמע מהרמב"ם דעובר בב"ת מיד, וכמש"כ במנ"ח. ולשיטתו דבנדרי צדקה דקיימי עניים עובר מיד, וה"נ דכוותיה, דהא חשיב כקיימי עניים. וצ"ע בר"ן נדרים שם, דמשמע דשייך דינא דג"ר גם בנדר נזירות, ולכאורה סותר למש"כ בעצמו גבי נדרי צדקה. שו"ר שעמד בזה בחידושי רע"א בנדרים שם. ומשמע מהגמ' דאם אמר סתם הרי עלי לנדור בנזיר, ולא הוסיף "קודם שאפטר מן העולם", אינו עובר בב"ת. ולא הוי כאמר בסתמא הרי עלי קרבן, שעובר בב"ת. ומשמע דבכה"ג הוי גבי נזירות כאומר "לכשארצה". ואולי היינו טעמא, דלא נשתעבד גופו לנדר זה. וצ"ע. ויל"ע אם נוהג בב"ת בנדרי תענית. וכשאומר הרי עלי לקבל תענית, בודאי אין בזה משום בב"ת, עיין או"ח סימן תקסח, ג. אכן אם אומר לא אפטר מן העולם עד שאתענה, בזה יל"ע. 33. נדרים ד, א, ועיין רא"ש שם. 34. רמב"ם הלכות נזירות ה, כא. 35. נדרים ד, א.

כל שהוציא אדם מפיו לשון שמחיל על עצמו קדושת נזירות, הרי זה נהיה נזיר. ואפילו שאין הלשון מפורשת לגמרי, כל שגמר בלבו להיות נזיר והוציא מפיו לשון שמשמעה כן, הרי זה נזיר.³⁶

הנזירות היא מכלל הנדרים, ועל כן חל על הנזיר גם לאו של "לא יחל דברו", ועשה של "ככל היוצא מפיו יעשה", החלים על כל נודרי נדרים.³⁷ וכמו כן חל עליו הלאו של "לא יאחר לשלמו", שאסור לאַחַר השלמת נדר נזירותו, והבאת קרבנותיו ותגלחתו, וכמו שנתבאר במצות "בל תאחר".

סתם נזירות שלשים יום, ולפיכך, הנודר נדר נזירות בסתם, צריך לנהוג נזירותו שלשים יום, ומביא קרבנותיו ומגלח ביום שלשים ואחד. ואין נזירות פחותה משלשים יום. ואפילו אם פירש בפיו שנוזר פחות משלשים יום, הרי זה נזיר שלשים יום. ואם מפרש בשעת נדרו משך זמן יותר גדול, הרי זה נזיר כפי משך הזמן שפירש.³⁸

אמר הריני נזיר כל ימי חיי, או לעולם, הרי זה נזיר עולם. ודין נזיר עולם, שרשאי הוא לגלח שערו בכל שנים עשר חודש. והיינו, שמביא קרבנות נזירות כשאר נזירים, ומגלח שערו בתער על קרבנותיו כשאר נזירים, וכמו שיבואר להלן.³⁹

וכל זה הוא, כאמור, כשנדר בלי קצבה, וכגון שאמר כל ימי חיי וכדו'. אבל אם נתן קצבה לנזירותו, אפילו אם אמר הריני נזיר אלף שנה, הרי זה נזיר לזמן קצוב, ואינו רשאי לגלח כל ימיו.⁴⁰

אמר הריני נזיר כשמשון, וכיוצא בלשון זה, חלה עליו נזירות שמשון. ודין נזיר שמשון, שאינו מגלח שערו לעולם, ואין לו היתר על ידי הבאת קרבנות. וקולא יש בנזיר שמשון משאר נזירים, שאינו אסור להטמא למתים.⁴¹

אין נזירות לחצאין, והיינו, שאין אדם יכול להיות נזיר למקצת דיני נזירות. ואפילו אם פירש בשעת נדרו שרוצה להיות נזיר רק למקצת דיני הנזיר, הרי זה נזיר גמור, וכל דקדוקי נזירות עליו.⁴²

כל ישראל יכולים לנדור בנזיר, בין איש ובין אשה, משהגיעו לעונת נדרים, והיינו שנה לפני גדלותם, וכפי הדין הנוהג בנדרים.⁴³ ויכול אדם להפר נזירות בתו או

וברמב"ם השמיטו. ³⁶ עיין רמב"ם הלכות נזירות א, ה. ³⁷ שם ב, ג. ³⁸ שם ג, א, ג. ³⁹ כן כתבו האחרונים בשיטת הרמב"ם שם ג, יב, דמגלח גילוח גמור, ודלא כתוספות; עיין מנ"ח שסח, יב, וחזו"א אה"ע קלז, א, ועוד. ⁴⁰ רמב"ם שם יא. ולדעת הראב"ד שם, בנזיר לעולם לא חשיב נזיר עולם. וכן כתב בפ"ה הרא"ש נזיר יד, א. ⁴¹ שם יג. ⁴² שם א, ט. ⁴³ שם ב, יג.

אשתו, וכפי דיני הפרת נדרי איסור⁴⁴. וכן יכול להשאל על נזירותו כדרך שנשאל על שאר נדרים. אמנם נזיר שמשון אינו יכול להשאל על נזירותו⁴⁵.

והלכה למשה מסיני, שיכול אדם להדיר את בנו הקטן בנזיר. והיינו, שאומר לו הרי אתה נזיר, או אומר הרי בני פלוני נזיר. וחלה בזה קדושת נזירות על הבן כפי נדר אביו⁴⁶, וצריך אביו להביא קרבנותיו ולגלחו בתום נזירותו⁴⁷. ואין נזירות שעל ידי האב חלה אלא כל זמן שהבן קטן, וכשגדל הבן פקעה הנזירות שחלה על ידי נדר אביו⁴⁸. ואם הבן מוחה על נדר אביו אחר ששמע שהדירו אביו, או שמחו הקרובים, הרי בטלה הנזירות⁴⁹. ולא נאמרה הלכה זו אלא באיש לבנו. אבל אין האיש מדיר את בתו⁵⁰, ואין האשה מדרת את בנה⁵¹.

והגויים אינם יכולים לנדור בנזירות. ועבד שקיבל על עצמו נזירות, הרי הנזירות חלה, אבל אם רבו מוחה בו, יכול לכפותו לעבור על נזירותו, ואין העבד רשאי לנהוג נזירותו. אבל אין נדרו בטל, ואם ישתחרר העבד יצטרך לנהוג נדר נזירותו⁵².

נזיר שמלאו ימי נזירותו, ועדיין לא הביא קרבנותיו, הרי הוא נשאר באיסורי נזירותו כבתחילה, עד שיביא קרבן⁵³. ועל כן, הנודר בנזירות בזמן הזה, שאינו יכול להביא קרבנותיו, חייב לנהוג נזירותו כל חייו.

מצות לא תעשה שלא ישתה הנזיר יין, ולא תערובת יין, ואפילו חומץ שלהן, שנאמר (במדבר ו, ג): "חֲמֵץ יַיִן וְחֲמֵץ שֵׁכָר לֹא יִשְׁתֶּה".

איסור היין ואיסור החומץ בלאו אחד הוא, ואם שתה יין וחומץ אינו לוקה אלא אחד. שהרי לא כתבה תורה יין לא ישתה וחומץ לא ישתה, אלא כך, חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה, כלומר: לא ישתה יין, ולא דבר אחר שנתערב בו היין, והוא השכר, ואפילו החמיצו. והואיל ולא כפלה התורה אלא את החומץ שהוא שם אחד, אינו לוקה על כל אחד בפני עצמו¹. ושיעורו ברביעית². ואין שתיה מצטרפת

44. שם יז. 45. שם ג, יד. 46. שם ב, יד. 47. כן מבואר ברא"ש נזיר כט, ב, דהאב מביא קרבנות הנזירות על בנו. 48. תוספות ורא"ש נזיר ל, א, ו"כ התויו"ט סוף פ"ג דסוטה בדעת הרמב"ם. 49. רמב"ם שם טו. 50. נזיר כט, א. 51. שם, ורמב"ם שם יג. 52. רמב"ם שם טז ויח. 53. שם ד, יב. 1. רמב"ם הלכות נזירות ה, ט. ועיי"ש בראב"ד וברדב"ז ובלח"מ. 2. רמב"ם שם ב.

לאכילה להשלים שיעוריהם, אלא צריך שיעור לשתייה בפני עצמה, ולאכילת היוצא
מן הגפן בפני עצמו.³

מצות לא תעשה שלא יאכל הנזיר ענבים לחים, ומצות
לא תעשה שלא יאכל ענבים יבשים, שנאמר (במדבר ו,
א): "וְעֵנְבִים לְחִים וְיֵבֶשִׁים לֹא יֹאכֵל".
מצות לא תעשה שלא יאכל הנזיר חרצנים, ומצות לא
תעשה שלא יאכל זגים, שנאמר (שם ד): "מִחֲרָצְנִים וְעֵד
זָג לֹא יֹאכֵל".

כל אחד ממינים אלו נחשב ללאו אחד ללקות עליו בפני עצמו, ואם אכל כזית מכל
אחד ואחד, לוקה על כל אחד בפני עצמו.⁴ וכן גם מצטרפים כל מינים אלו
לשיעור כזית ללקות עליהם.² אבל אין האוכלים האלו מצטרפים לשתיית יין וחומץ,
שאין אכילה ושתייה מצטרפים, וכמו שנתבאר לעיל.

הזגים הם הקליפה החיצונה, והחרצנים הם הפנימיים.³

לדעת הרמב"ן,⁴ מונים את כל האיסורים של היוצא מן היין כמצוה אחת. ואע"פ
שלוקים על כל אחד בפני עצמו, וכמו שנתבאר, מכל מקום במנין המצוות
נחשבים כל חמשת האיסורים כמצוה אחת, כיון שענין אחד הוא.

מצות לא תעשה שלא יגלח הנזיר שערו כל ימי נזרו,
שנאמר (במדבר ו, ה): "כֹּל יְמֵי נִזְרוֹ תִּעַר לֹא יַעֲבֹר
עַל רֵאשׁוֹ".
ומצות עשה שיגדל הנזיר שער ראשו, שנאמר (שם):
"קִדְּשׁ יְהִיָּה, גִּדֵּל פְּרַע שְׁעַר רֵאשׁוֹ".

אין בכלל איסור הנזיר אלא שער הראש, ולא שער הזקן ושאר הגוף.

3. כן משמע ברמב"ם שם ג, עיין מנ"ח שסח, יח, ושאר אחרונים. שלא יאכל הנזיר 1. רמב"ם
הלכות נזירות ה, ח. 2. שם ג. 3. שם ב. 4. בסוף שורש ט, ונשמט בדפוסים הישנים. וכן
היתה גם דעת הרמב"ם במהדור"ק של סהמ"צ.

ו**חייב** מלקות אם מגלח שיערה אחת, בין בתער ובין בשאר דברים. ואע"פ שנאמר בכתוב "תער", מכל מקום ריבו חכמים מן הכתוב את כל המעבירים. ואינו חייב אלא אם כן גילח אותה בכעין תער, והיינו שלא נשאר בשערה בכדי לכוף ראשה לעיקרה¹. אמנם עובר בעשה בכל אופן, אפילו אם גילח שלא כעין תער².

וגם המגלח את הנזיר עובר בלאו זה³.

נזיר שנצטרע, וצריך לגלח שתי תגלחות לטהרתו, בתום ימי חילוטו ובתום ימי ספירו, הרי תגלחת מצוה דוחה איסור תגלחת הנזיר⁴.

נזיר שנתגלח רוב ראשו בתוך ימי נזירותו, ולא נשאר מן השערות כדי לכוף ראשו לעיקרו, בין שנתגלח בהיתר, כגון שהיה מצורע וכנ"ל, ובין באיסור, בין באונס ובין ברצון, אינו יכול להביא קרבנות נזירותו ולגלח עליהם, עד שיעברו שלשים יום מימי גילוחו, כדי שיתקיים בו "גדל פרע שער ראשו", ואין גידול פרע פחות משלשים יום⁵. ולפיכך חייב לנהוג באיסורי נזירותו עד שיעברו עליו שלשים יום מיום שנתגלח⁶.

ואם כבר מלאו ימי נזירותו, ועדיין לא הביא קרבן, ונתגלח רוב ראשו, אפילו אם נתגלחו שערותיו מעיקרו, אין צריך למנות שוב שלשים יום לגידול פרע, כיון שכבר גידל פרע ראשו. ואין צריך אלא להמתין שבעה ימים, בכדי שיגדל שערו עד שיהא בו כדי לכוף ראשו לעיקרו, כדי שיוכל לקיים בו מצות תגלחת, ואחר כך יביא קרבנותיו ויגלח שערו⁷.

1. רמב"ם הלכות נזירות ה, יא. ודעת הרמב"ם בהלכה יב שם דבסם אינו לוקה. ועיין לח"מ ובאחרונים. 2. כן היא דעת התוס' לט, ב ד"ה ת"ר, ומאירי שם, וריב"ש סי' שצד. וכן נקט החזו"א (ט, טו) אף בשיטת הרמב"ם, ודלא כהלח"מ שם יא. וכן הוא בקרי"ס שם, ונראה שהבין כן בדעת הרמב"ם. ודברי הלח"מ צ"ע, דאי אינו עובר בעשה על גילוח ששייר כדי לכוף, א"כ במה יתקיים "גדל פרע". 3. רמב"ם שם יא. 4. שם ז, טו. 5. שם ו, א"ב. והרמב"ם פסק כסתמא דגמרא מ, א, דסותר רק אם נתגלח כעין תער. ולא חש למאי דאמרין בגמרא לט, ב דבעינן שישאר כדי לכוף ראשו לעיקרו מן השיער שנתקדש בנזירותו. עיין לח"מ שם ה, יא, ובאחרונים. אמנם אם נשאר כדי לכוף וכו', אינו סותר, אע"פ שאין כאן גידול פרע. וצ"ל דגידול פרע אינו מעכב בתגלחת, וכל שיש בשערו כדי גילוח שפיר מקיים מצות תגלחת. ורק היכא שנתגלח ואין בו כדי לכוף וכו', בעינן מעתה גידול פרע. 6. כשיטת התוס' לט, א ד"ה סתם נזירות, ורא"ש שם, דאינו סותר מנינו, אלא רק ממתין כשיעור גידול פרע. והרמב"ם (ו, א"ב) ס"ל דימים שממתין בהם אינם עולים לו מן המנין. ועיין לח"מ שם, דדעת התוס' מתיישבת יותר בפשט השמועה. 7. תוס' נזיר לט, ב ד"ה וקים להו, בתירוץ ראשון. ומש"כ הרמב"ם בפ"ח הי"א דבכל מקום שתגלחנו פסולה סותר שלשים, יל"פ דמירי בגילח ביום מלאת. אבל לאחר מלאת אין סותר אלא ז', וכדברי התוס'. ועיין מש"כ הלח"מ פ"ו ה"ה בשיטת הרמב"ם. ועיין בשנו"ס שם, שיש לתקן הגירסא.

מצות לא תעשה שלא יטמא הנזיר למת, שנאמר
(במדבר ו, ז): "לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ וּלְאָחִיו וּלְאָחֹתוֹ לֹא יִטְמָא
לָהֶם בְּמָתָם".

נזיר שנטמא למת, הרי זה לוקה. ואין המטמא את הנזיר עובר בלאו זה¹.
ואסור הנזיר ליטמא אפילו לקרוביו, וכמו שמפורש בפסוק. אבל מיטמא הוא למת
מצוה². ומת מצוה הוא המושלך בדרך ואין לו קוברים.

חומר באיסור הטומאה משאר איסורי הנזיר, שהנזיר שנטמא למת, בין באיסור ובין
בהיתר, בין במזיד ובין בשוגג ובין באונס, הרי זה סותר את מנין נזירותו,
וצריך להטהר מטומאתו, ולגלח ולהביא קרבן טומאה, ואחר כך יתחיל למנות ימי
נזירותו מחדש. ואפילו אם נטמא ביום מלאת ימי נזרו בסוף היום. וענין קרבן טומאה
ותגלחת יבואר להלן במצות קרבנות הנזיר³.

ואם נטמא הנזיר לאחר שכבר מלאו ימי נזירותו, אינו סותר מנינו⁴, אלא נטהר
מטומאתו, ואח"כ מביא קרבנות נזירותו כשאר נזיר⁵. וגם אם הביא אחד
מקרבנותיו, שאז הותר כבר באיסורי הנזיר, וכמו שיבואר, מכל מקום אינו יכול
להביא שאר קרבנותיו עד שיטהר מטומאת מת. שאין טמא מת יכול להביא
קרבן נזיר⁶.

ואם נטמא הנזיר לאחר שהביא את קרבנותיו ועדיין לא גילח תגלחת טהרה, הרי
זה איבד את מצות התגלחת, ולא יוכל לקיימה אף אחר שיטהר, מפני שסתר
בזה את קדושת ראשו, ואינו יכל לחזור ולקדש את ראשו לאחר שכבר הביא
אחד מקרבנותיו⁷.

יש טומאות מן המת שאין הנזיר מגלח עליהן תגלחת טומאה, ולא סותר את
הקודמים, ואע"פ שנטמא בהן טומאת שבעה. וכגון טומאות המטמאות כמת רק
מדרבנן, כארץ העמים ובית הפרס. וכן מקצת טומאות דאורייתא, שנאמרה בהן הלכה
שאינו סותר נזירותו, כגון רביעית דם מן המת, שאינו סותר נזירותו עד שיהא חצי

1. רמב"ם הלכות נזירות ה, כ. 2. שם ז, יא"ב. 3. שם ו, ג. 4. שם ה. ומש"כ בהלכה ד "נטמא
אחר יום מלאת... סתר שלשים יום בלבד", לפי פירוש אחד בתוס' ורא"ש נזיר ו, ב מיירי דוקא
באומר מאה יום שלמים. 5. רמב"ם שם סוף הלכה ד. ועיין תוספות נזיר מז, א ד"ה וחכ"א... "דהא
קפיד קרא שיביא קרבנות נזיר בטהרה". 6. שם, וכמו שנתבאר בהערה הקודמת. 7. נזיר יד, ב,
"הכל מודים שאם קידש שער בדם אין לו תקנה", ופריש התם דאין לו תקנה למצות גילוח. וכן
פירשו כל המפרשים. ועיין ברכת ראש שם, ובדף מז, א, דמיירי דוקא כשהביא כל קרבנותיו.
וברמב"ם לא הובאה הלכה זו, וכן במאירי שם כתב להיפך. וברמב"ם פ"ח ה"ה כתב דאם הביא
קרבנותיו ולא גילח ראשו אין התגלחת מעכבת אלא שותה ומטמא לערב. ומבואר מזה דאין

לוג דם, וכגון המאהיל על רובע הקב עצמות מן המת, שאינו סותר עד שיהא שם חצי קב. וכגון הנוגע בכלי מתכות שנגעו במת, שאע"פ שטמא טומאת שבעה, דחרב הרי הוא כחלל, מכל מקום אינו סותר נזירותו⁸. אמנם ימים אלו שהיה בהם טמא מת אינם עולים למנין ימי נזירותו⁹. וכן מי שנדר נדר נזירותו כשהוא טמא מת, אע"פ שחל עליו נדר נזירותו לכל דבר, מכל מקום אין ימי טומאתו עולים לו למנין נזירותו. ואינו מביא קרבן טומאה ואינו מגלח אלא אם כן נטהר מטומאתו¹⁰. וכן נזיר שהיה מצורע, אין ימי חילוטו וימי ספירו עולים לו למנין ימי נזירותו¹¹.

נזיר שמשון אינו אסור ליטמא למתים, וכמו שנתבאר במבוא.

מצות לא תעשה שלא יבוא הנזיר באהל המת, שנאמר (במדבר ו, ו): "כָּל יְמֵי הַזִּירוֹ לֵה' עַל נֶפֶשׁ מֵת לֹא יֵבֵא".

נזיר שנכנס לאהל המת, חייב מלקות. ואינו עובר על לאו זה, אלא כשנכנס כולו לאהל המת. ולעולם אין הנזיר עובר על לאו זה בנפרד, שהרי כשבא באהל המת הרי הוא גם נטמא במת, ועובר גם על הלאו של "לא יטמא".

ואימתי עובר על לאו זה, אם נכנס כדרכו לאהל המת אינו עובר על לאו זה, שהרי כשהכניס משהו מגופו כבר נטמא בטומאת מת, וכשבא כל גופו באהל המת הרי אינו מוסיף בכך שום טומאה, ולא חייבה תורה בביאה באהל המת אלא כשמחדש טומאה על ידי ביאתו. ועל כן אינו עובר בלאו זה, אלא כשביאתו לאהל המת וטומאתו במת באים כאחד. וכגון שנכנס לאהל המת בתיבה, ופרע את גג התיבה מעליו, שנמצא שטומאתו וביאתו באהל המת באים כאחד. וכן, אם נכנס לביתו של גוסס, ואחר כך מת, הרי בשעה שמת נמצא שגם בא כל גוף הנזיר באהל המת, וגם נטמא במת. ובמקרים אלו לוקה הנזיר שתיים, אחת משום "לא יטמא", ואחת משום "לא יבא".¹

הטומאה מעכבת התגלחת. וצ"ע. ועיין מש"כ בזה בלקוטי הלכות לנזיר שם. 8. כן הוא לפי מה דקיי"ל ביו"ד שסט דאין הכהנים מוזהרים על חרב כחלל, וא"כ ה"ה דאין הנזיר מגלח עליו, אע"ג דטמא טומאת שבעה. 9. רמב"ם שם ז, ז. 10. עיין רמב"ם שם ונו"כ שם ו, ח. 11. שם ז, ט. 1. נזיר מג, א, וברמב"ם הלכות נזירות ה, יח.

מצות עשה שיגלח הנזיר על קרבנותיו כשישלים
 נזירותו או כשיטמא, שנאמר (במדבר ו, ט-כא): "וְגִלַּח
 רִאשׁוֹ בַּיּוֹם טְהָרְתוֹ... וְזֹאת תּוֹרַת הַנְּזִיר, בַּיּוֹם מְלֹאת
 יְמֵי נְזָרוֹ" וגו'.

מצוה זו כוללת גם את דיני תגלחת הטומאה, וגם את דיני תגלחת הטהרה.

תגלחת הטומאה כיצד. נזיר שנטמא במת, באותן טומאות שסותר הוא את
 מנין נזירותו עליהם, מונה שבעת ימי טומאת מת, ומזה מאפר הפרה
 ביום השלישי וביום השביעי, וטובל ביום השביעי, ולאחר מכן מגלח את
 שער ראשו¹.

וביום השמיני מביא שתי תורים או שני בני יונה, אחד לעולה ואחד לחטאת,
 וכבש לאשם. ומתחיל למנות נזירותו מחדש מיום השמיני, לאחר
 שהביא חטאתו. אבל עולת העוף וכבש האשם אינם מעכבים אותו מלהתחיל
 מנין נזירותו².

תגלחת הטהרה כיצד. לאחר שהשלים הנזיר מנין נזירותו, מביא קרבנותיו לבית
 המקדש. ומעיקר דין תורה, יכול להביא קרבנותיו ביום השלמת נזירותו,
 מפני שמקצת היום האחרון של נזירותו עולה לו למנין הנזירות, ועל כן יכול
 להביא אחר כך את קרבנותיו. אמנם מדרבנן יש לו להביא לכתחילה את
 קרבנותיו ביום המחרת. ואם פירש בנדרו שנודר מספר ימים שלמים, כגון מאה
 ימים שלמים, הרי חייב הוא מדין תורה להשלים את מנין הימים, ויביא קרבנותיו
 ביום המחרת³.

קרבנות הנזיר מפורשים בכתוב, כבש לעולה, כבשה לחטאת, ואיל לשלמים, וסל
 מצות, עשר חלות בלולות בשמן, ועשרה ריקיקים משוחים בשמן.

לכתחילה יש לנזיר לגלח לאחר שחיטת השלמים. וכיון שמגלח על השלמים,
 מקדים הוא את הקרבתם, אע"פ שתמיד מקדימים את החטאת⁴.
 ומכל מקום כל שהקריב הנזיר אחד מקרבנותיו, וגילח את שערו, קיים בזה
 את מצות התגלחת⁵.

1. כן הוא מפורש בגמ' ס, ב, "טמא לאחר ביאת מים", עיי"ש בתוס' וברא"ש, וכן שם סד, ב, "מודינא
 לך בנזיר שמחוסר תגלחת". ודברי הרמב"ם (ו, יא) שהקדים תגלחת לטבילה, צ"ע. 2. רמב"ם
 הלכות נזירות ו, יב. 3. עיין נזיר ב, ב, ו, ב, וברמב"ם שם ד, א. 4. כר' יהודה במשנה מה, א, וכפי
 שפירשו הראשונים דבריו. והרמב"ם יש לו פירוש אחר במשנה זו, עיין הלכות נזירות ח, ב ובלח"מ
 ובמשל"מ שם. ומהמאירי נראה שפירש דברי הרמב"ם כעין פירוש הכס"מ. 5. רמב"ם שם.

בין תגלחת הטומאה ובין תגלחת הטהרה, מצותן שיגלח בתער את כל שער ראשו. ואם גילח שלא בתער, או שהניח שתי שערות שיש בהן כדי לכופ ראשו לעיקרן⁶, לא קיים מצות תגלחת⁷.

תגלחת הטומאה מעכבת, שאינו יכול להביא קרבן טומאה ולהתחיל מחדש מנין נזירותו אלא אם כן מגלח⁸. ואם לא גילח ביום השביעי, מגלח אף לאחר זמן, ויכול להביא קרבנותיו בו ביום, ומתחיל מנין נזירותו לאחר שהקריב את חטאת העוף, וכמו שנתבאר⁹.

אבל תגלחת הטהרה אינה מעכבת בנזיר שנשלמו ימיו. ומיד שנזרק עליו אחד מן הדמים מותר הנזיר לשנות יין, ומגלח אפילו לאחר זמן¹⁰. אמנם עובר הוא בבל תאחר אם מאחר הוא את תגלחתו¹¹. ואם נטמא הנזיר לאחר שהביא קרבנותיו קודם שיגלח תגלחת טהרה, כבר נתבאר לעיל שאיבד את מצות התגלחת.

תגלחת טהרה מגלח לכתחילה בתוך חומות ירושלים. ולשכה היתה בעזרת נשים ונקראת לשכת הנזירים, ושם היה מגלח, ושם היו מבשלים את בשר השלמים¹², ונוטל מרוטב השלמים ונותן על השער, ואחר כך משליך את השער לאש אשר תחת זבח השלמים. ואם השליך תחת דוד החטאת יצא גם כן¹³.

נזיר שגילח חוץ לירושלים, אף שיצא בזה גם כן ידי חיוב תגלחתו, מכל מקום אין משלח שערו תחת הדוד¹⁴.

בתגלחת הטומאה אין משלח שערו תחת הדוד, ושער נזיר טמא אינו טעון שריפה אלא קבורה¹⁵.

לאחר שנתבשל זבח השלמים, נוטל הכהן את הזרוע הבשלה של איל השלמים, וחלת מצה אחת ורקיק מצה אחד, ואת החזה והשוק והאימורים (שלא התבשלו

6. כן משמע בנזיר לט, ב, דכל שאין בו כדי לכופ ראשו לעיקרו אין בו מצות גילוח, וכן נקטו בקרן אורה מ, א (לפחות בשיטת הרמב"ם) ובמשנה אחרונה נדה ו, יב. ודלא כהמנ"ח שעז, ה. 7. רמב"ם שם ח, ו. 8. כן מוכח ממתני' נזיר נט, ב, "נזיר שהיה טמא בספק ומוחלט בספק", עיי"ש היטב, וכן מפורש בתוספות ורא"ש נו, א ד"ה ואי ס"ד, וכן הביא בחי' רמ"ש ס, א ד"ה ותגלחת מספרי, וכן כ' בחזו"א אה"ע קלח, א, ובתפא"י נזיר פ"ח בועז ב. ותמוהים דברי האחרונים שצידדו לומר לא כן: רש"ש נו, ב, ברכת ראש שם, שפ"א שם, מנ"ח שעז. 9. רמב"ם שם ח, ג. 10. שם ח, ה. אלא דהרמב"ם הוסיף גם שיכול להטמא. ועיין מה שכתבתי בזה לעיל בלאו דטומאה הערה 7. 11. נדרים ד, א, ולא הובא ברמב"ם, וצ"ע. 12. רמב"ם שם ח, ג. 13. שם ב. 14. כן הוא לפי גירסתנו במשנה מה, ב "ואם גילח במדינה לא היה משלח תחת הדוד". והרמב"ם (ח, ג) גרס כנראה "היה משלח תחת הדוד", עיין ברדב"ז שם ובמאירי, ובתוי"ט. ומה שכתבתי "חוץ לירושלים", הוא כשיטת התוספות (מה, ב ד"ה לא היה). אבל מהרמב"ם נראה שמפרש דמקדש היינו המקדש עצמו. 15. רמב"ם שם ו, יד.

עם שאר הבשר) ונותן על כפי הנזיר ומניפן¹⁶. והיינו, שכהן מניח ידו תחת יד הבעלים, ומניף, וכדרך כל תנופת שלמים¹⁷. ולאחר מכן מקטירים האימורים, והחזה והשוק והזרוע הבשלה והלחם שהניף נאכל לכהנים. ושאר הלחם עם שאר הבשר נאכל לבעלים¹⁸. וזמן אכילת הלחם והבשר, ליום ולילה עד חצות¹⁹.

**מצות עשה לדון בערכי אדם כאשר מפורש בתורה,
שנאמר (ויקרא כז, ב): "אִישׁ פִּי יַפְלֵא נֶדֶר בְּעֶרְכָּהּ נִפְשָׁתָהּ
לָהּ וְהָיָה עֶרְכָּךְ" וגו'.**

הערכין הם מכלל נדרי הקדש, וחייבים עליהם משום לא יחל דברו, ומשום ככל היוצא מפיו יעשה, ומשום בל תאחר¹, ונוהגים בהם כל דיני נדרים, לענין שצריך להוציא בפיו, ולענין שנשאלים עליהם, וכו'².

אדם מתחייב בערכין כאשר אומר "ערכי עלי", או "ערך פלוני עלי". וחייב ליתן לבדק הבית כפי מה שקצבה התורה, לפי שנות הנערך, לא פחות ולא יותר. ואם פירש שיהיה הערך למזבח, מביא קרבן בדמי הערך³.

וכמה הוא הערך, אם היה הנערך בן שלשים יום או פחות אין לו ערך, ואין הנודר חייב כלום. אם כבר עברו עליו שלשים יום, ועד בן חמש שנים גמורות – ערך הזכר חמשה שקלים, והנקבה שלשה שקלים. מתחילת שנה ששית עד סוף שנת העשרים – הזכר עשרים שקלים והנקבה עשרה שקלים. משנת העשרים ואחת עד סוף שנת ששים – הזכר חמשים שקלים והנקבה שלשים שקלים. ומששים ואחת שנה ומעלה – הזכר חמשה עשר שקלים והנקבה עשרה שקלים.

שנים אלו אין מונים לשנות עולם, אלא כל אחד מונים לו מיום לידתו⁴. ונותן כפי מנין השנים שהיה הנערך בשעת הנדר, ולא כפי שנותיו בשנת נתינת הכסף. ושקל של תורה הוא מטבע כסף במשקל שפ"ד שעורות בינוניות. ויוצא ידי נדרו בין בכסף ובין בשוה כסף. וחייב באחריות הערך עד שיגיע ליד הגזבר⁵.

16. שם ח, ד, והלכות מעה"ק ט, ט. 17. הלכות מעה"ק שם. 18. שם. 19. שם י, ז' ח. 1. רמב"ם הלכות ערכין א, א. 2. שם הלכה יז. 3. רמב"ם הלכות ערכין ה, יט. 4. רמב"ם הלכות ערכין א, ד. ועיי"ש בכס"מ לענין אם מחשבים שעות. ובאו"ח סימן נג ס"ק לג סתם המ"ב לענין בן י"ג דלא אזלינן אחר שעות, וא"כ ה"ה לענין ערכין. 5. שם ג, יג.

טומטום ואנדרוגינוס אין להם ערך, שלא קצבה תורה ערך אלא לזכר ודאי או לנקבה ודאית.

עבדים וגויים יש להם ערך, ונותן כפי שניו. ודוקא אם העריך ישראל את הגוי. אבל הגוי עצמו אינו מעריך.⁶

הגוסס אין לו ערך, שאינו בר העמדה והערכה, והרי אמרה תורה "והעמידו לפני הכהן והעריך אותו הכהן".⁷ וכן מי שנגמר דינו להריגה בבית דין של ישראל אינו נערך, שנאמר (ויקרא כז, כט): "כל חרם אשר יִחָרֵם מן האדם לא יפדה, מות יומת".⁸

האומר הרי עלי ערך ולא פירש ערך מי, אלא ערך סתם, נותן פחות שבערכין, שהוא שלשת שקלים.⁹

העריך כמה ערכים כאחד, נותן ערך כולם. וכגון שאמר ערך אלה עלי, נותן ערך כל אחד כפי שניו. אמר ערכו עלי, וחזר ואמר ערכו עלי, חייב על כל אחד ואחד. וכן אם אמר שני עֲרָכִי עלי, וכיו"ב, נותן כמנין שנדרו.¹⁰ וכן אם אמר חצי ערכי עלי, נותן חצי ערכו.¹¹

האומר ערך ידי, או יד פלוני עלי, לא אמר כלום. וכן שאר אברים שאין הנשמה תלויה בהם. אבל אם העריך אבר שהנשמה תלויה בו, נותן ערך כולו. וכגון שאמר ערך לבי עלי, או ערך כבדי. וכן אם אמר ערך חציי עלי, נותן ערך כולו.¹²

חייבי ערכין, גובים מהם בעל כרחם מה שנדרו, ומוכרים כל הנמצא להם מקרקע ומטלטלין, כסות וכלי תשמיש הבית ועבדים ובהמה ונפרעים מן הכל. אבל אין נפרעים מכסות אשתו ובניו. ומניחים לו תפלין, וכסא לישב עליו, ומטה ומצע לישון עליהם, ומזון שלשים יום, וכסות שנים עשר חודש. ואין מניחים לו אלא לצורך עצמו, ולא לצורך אשתו ובניו. ומניחים לו כלי אומנותו, שני כלי אומנות מכל מין. היו לו כלים מרובים ממין אחד, מוכרים את המרובים ומניחים בידו שנים. ואם היה לו ממין אחד רק כלי אחד, אין מניחים לו כדי לקנות כלי נוסף.¹³

אם גבו ממנו כל אשר לו כראוי לו, ועדיין לא היה בנכסיו כדי חוב נדרו, נותן מה שיש לו ונפטר. ואפילו אם העשיר אחר כך, אינו צריך לתת יותר. והקלה התורה בזה בנדרי ערכין משאר נדרי הקדש, שבשאר נדרי הקדש

6. כשיטת הרמב"ם שם א, ו. והראב"ד פליג, וס"ל דגוי מעריך ולא נערך. 7. רמב"ם שם א, יג, עיין גמרא ערכין ד, א, ו, ב. ועיין מה שביאר בזה הרש"ש ד, א. 8. רמב"ם שם. 9. שם ט. 10. שם יח"ט. 11. שם ב, ב. 12. שם א"ב. 13. הכל שם ג, יד"ז.

אינו נפטר מנדרו עד שישלם להקדש כל מה שנדר. ועל זה נאמר בתורה בפרשת ערכין (ויקרא כז, ה): "ואם מך הוא מערכך, והעמידו לפני הכהן, והעריך אתו הכהן, על פי אשר תשיג יד הנדר יעריכנו הכהן". וזה נקרא "ערך עני". במה דברים אמורים, כשהיה בידו ליתן כדי שקל אחד, או יותר מכן. אבל אם לא היה בידו כדי ליתן אפילו שקל אחד, אין לוקחים ממנו פחות משקל, אלא ישאר הכל עליו חוב, עד שיעשיר¹⁴.

אין עני נפטר בערך עני, אלא אם כן נתן כל שיש לו. אבל אם לא נתן הכל, ואחר כך העשיר, צריך להשלים לערך שלם, אפילו אם נתן מתחילה שקל¹⁵.

אינו נפטר בערך עני, אלא אם כן היה עני בין בשעת הנדר ובין בשעת הנתינה. אבל אם בשעת הנדר היה בידו כדי ערך שלם, אינו נפטר בערך עני, אפילו אם אחר כך העני¹⁶.

אם בשעת הנדר היה עני, וגם בשעת הנתינה הוא עני, אע"פ שהיה עשיר בינתיים, נותן ערך עני¹⁷.

עני שהעריך, נותן ערך עני, אע"פ שהיה הנערך עשיר. אבל אם היה המעריך עשיר, ושמע עני ואמר מה שאמר זה עלי, הרי זה כשאר נדרים, ואינו נפטר בערך עני¹⁸.

המפרש את הערך, כגון שאמר ערכי עלי חמשים שקלים, דינו כשאר נדרים, ואינו נפטר בערך עני¹⁹.

מצות עשה לדון בערכי שדות כאשר מפורש בתורה,
שנאמר (ויקרא כז, טז): "וְאִם מְשֵׁדָה אֶחָזְתוּ יִקְדִּישׁ אִישׁ לָהּ
וְהָיָה עֶרְכָּךְ" וגו'.

המקדיש שדה אחוזתו בזמן שהיובל נוהג, גואלים אותה מיד הקדש לפי מדתה, בערך הקצוב בתורה, וכמו שיתבאר. ושדה אחוזה היא שדה שירשה אדם

14. שם הלכה ב"ד. וכתב שם בהלכה ד "ואם מצאה ידו והעשיר יתן ערך שלם הקצוב בתורה". אמנם נ"פ דאם אח"כ מצאה ידו רק כדי סלע, נותן סלע ונפטר. 15. מנ"ח מצוה שנ, ט. 16. רמב"ם שם ה. ואם היה עני בשעת הנדר, ואח"כ העני יותר, נפטר במה שיש לו בשעת נתינה, כ"ה דעת הרמב"ם, עיין לח"מ שם, ומנ"ח שם. 17. רמב"ם שם. 18. שם ו. וכשיטת רש"י, דס"ל דל"פ בזה רבי ורבנן. והראב"ד שם פליג, וס"ל כהתוס' דפליגי בזה רבי ורבנן, ולרבנן נפטר שפיר בכה"ג בערך עני. 19. רמב"ם שם ח.

ממורישיו. ושדה שקנה מאדם אחר, ועומדת לחזור לבעליה ביובל, נקראת "שדה מקנה", ויבואר דינה להלן.

שדה אחוזה

ערך שדה אחוזה נתפרש בתורה (שם): "זרע חומר שעורים בחמשים שקל כסף". והיינו, מקום הראוי לזרוע בו חומר שעורים. וחומר הוא כור, וכור הוא שלשים סאה. ומשערים את המקום לפי זריעת שעורים בינוניות¹ כפי דרך הזריעה² במפולת יד. וכתב הרמב"ם³, שמשערים המקום כפי המדה הקבועה בדברי חז"ל, שבית סאה הוא חמשים אמה על חמשים אמה, ולפי חשבון זה יש בבית כור שטח של שבעים וחמש אלף אמות מרובעות⁴. ואם הקדיש שדה גדולה יותר או קטנה יותר, מודדים אותה, ונותן ערכה להקדש לפי חשבון חמשים שקל לבית כור⁵.

בכלל שדה לענין זה, בין שדה זרעים ובין שדה אילן⁶. אבל שדה שאינה ראויה לזריעה, כגון שדה טרשים, אין פודים אותה לפי מדתה, אלא בשויה, שלא נאמר ערך שדה אחוזה אלא ב"בית זרע"⁷. וכן המקדיש אילנות לבד, בלא הקרקע, פודים אותם בשוויים, שאינם "בית זרע"⁸. ומכל מקום אם היו בשדה סלעים נמוכים מעשרה טפחים, או נקעים מלאים מים פחותים מעשרה טפחים, נמדדים הם אגב השדה, אע"פ שאינם ראויים לזריעה, כיון שבטלים הם אגב השדה ואינם נחשבים בפני עצמם⁹.

שדה אחוזה נגאלת על ידי כל אחד הרוצה לפדותה. ואם רצו הבעלים שהקדישה לפדותה בעצמם, צריכים להוסיף חומש על דמי הפדיון. וכל חומש האמור בתורה זהו חומש מלבר, דהיינו שיהיה הקרן עם התוספת חמשה, ונמצא שצריך להוסיף רביע הקרן. וכן אם נגאלת השדה על ידי אשתו של המקדיש, צריכה להוסיף חומש, אפילו אם היא פודה מממון שלה. וכן אם מת המקדיש ונפדית השדה על ידי אחד היורשים, צריך להוסיף חומש¹⁰. ומצוה לכתחילה שיפדה המקדיש עצמו את שדהו¹¹.

חשבון זה שאמרנו, חמשים שקל לבית כור, זהו כשהקדיש את השדה בשנה שאחר היובל, ובא לפדותה באותה שנה. אבל אם הקדיש את השדה כמה

1. כפירש"י ערכין כה, א. 2. כפירוש רגמ"ה והרמב"ם הלכות ערכין ד, ב, עיין כס"מ ולח"מ. 3. שם הלכה ד. 4. וצ"ע לפי"ז, לאיזה צורך אמרו לשער במפולת יד ובזריעה בינונית, אחרי שהמדה קצובה ועומדת. 5. ערכין כה, א. 6. שם יד, א. 7. רמב"ם שם טז. 8. שם. 9. שם יג. 10. שם ה, ועיין משל"מ. 11. שם ה, א.

שנים אחר היובל, או ששהתה השדה ביד הקדש כמה שנים, מנכים לפודה מדמי הפדיון לפי מנין השנים שעד היובל. שחמשים שקל הוא הסכום לארבעים ותשע שנים שעד היובל. ונמצא שלכל שנה עולה סכום הפדיון לסלע ופונדיון. שהסלע הוא שקל, ויש בסלע מ"ח פונדיונים, וכשלוקח אדם סלע מן השולחני, צריך להוסיף לו פונדיון בשכרו, ולתת לו מ"ט פונדיונים, ונמצא שאם נותנים סלע ופונדיון לכל שנה, הרי הם בסך הכל מ"ט סלעים ומ"ט פונדיונים, שהם חמשים שקלים. ועל פי חשבון זה, צריך הפודה ליתן להקדש סלע ופונדיון עבור כל שנה, כפי מנין השנים שנשארו עד היובל. וכגון, אם נשארו שמונה שנים עד היובל, צריך ליתן עבור כל בית כור שמונה סלעים ושמונה פונדיונות. ואם רצו הבעלים עצמם לפדות, צריכים להוסיף חומש, ונותנים עשר סלעים ועשר פונדיונות¹².

אין מחשבים חדשים להקדש. ועל כן, כל עוד לא יצאה שנה שלימה, צריך ליתן את מלוא הדמים של אותה שנה. וכגון, אם בא לפדות את השדה שבע וחצי שנים לפני היובל, צריך ליתן דמים מלאים של שמונה שנים¹³.

מה שביארנו שנותנים להקדש כפי מנין השנים שנותרו עד היובל, זהו דוקא אם נשארו עד היובל שנתיים שלמות או יותר. אבל אם לא נשארו שנתיים עד היובל, אין מגרעים מכסף הפדיון, וצריך ליתן בפדיון השדה חמשים שקלים שלמים לבית כור. שנאמר "על פי השנים הנותרות", ואין שנים פחות משתיים. וצריך שיהיו שתי שנים אלו שלמות, אבל מקצת שנה אינה נחשבת שנה לענין זה, שההקדש מחשב את מקצת השנה שכבר יצאה כשנה שלמה, ונמצא שאין כאן אלא שנה אחת עד היובל¹⁴. ומטעם זה אמרו חז"ל שאין ראוי לאדם להקדיש פחות משתי שנים ליובל, שנמצא מוציא בפדיונה חמשים שקלים שלמים לבית כור.

יכולים לפדות את השדה בין בכסף ובין בשוה כסף, כשאר הקדשות. ורשאי למכור שדה אחרת כדי לגאול שדה זו, או ללוות. וכן רשאי לגאול רק חלק מהשדה¹⁵. אבל אינו יכול ליתן הפדיון דבר שנה בשנה, אלא צריך לפדות (את חלק השדה שפודה) כולו כאחד כפי שיעור השנים שנשארו עד היובל¹⁶.

12. שם ד, ה. 13. ערכין כה, א, וכפירש"י ור"ג שם. וכתב במנ"ח מצוה שנה שגם הרמב"ם מודה בדין זה. 14. שם, וכפירוש רוב הראשונים שם, רש"י ור"ג, וראב"ד בתו"כ ובפ"ד מהלכות ערכין ה"ח, וכן הוא במפרשי התו"כ, ר"ש ורבנו הלל והגר"א. ולהרמב"ם שם ס"ל דתלוי ברצון הגזבר אם לחשב חדשים, עיי"ש. 15. רמב"ם שם ה, ב. 16. שם ד, ו. ועיין רמב"ן קידושין כ, ב בשם הראב"ד, ובריטב"א שם, דהא דאינו נותן דבר שנה בשנה היינו שאינו יכול לפדות למשך שנה [את כל השדה]; אבל יכול לפדות [לגמרי] חלק אחד מהשדה כפי שיעור מעותיו, וזהו מאי דתנן דגואל לחצאין. ונראה דזו כונת התויו"ט ערכין ז, א ד"ה אלא נותן. וזה דלא כרבנו גרשם ערכין ל, א ד"ה ובהקדש [דנראה שמחלק בין אם גואל כמה פעמים לבין אם גואל שתי פעמים].

דמי פדיון השדה ניתנים לבדק הבית, וכדין סתם הקדשות¹⁷. ואם פירש שמקדיש את השדה להביא ממנה בהמה למזבח, יביאו בדמים עולות למזבח. ונסתפקו בגמרא אם פודים באופן זה את השדה בשיעור הקצוב בתורה, או בשווי השדה, ויש לדון בזה לחומרא¹⁸.

המקדיש את שדהו בשנת היובל עצמה, אינה מקודשת¹⁹.

אם נגאלה השדה על ידי המקדיש עצמו, חוזרת השדה לבעלים לעולם. וכן אם נגאלה השדה על ידי בנו של המקדיש, תהיה השדה תחת ידו עד היובל, וביובל תחזור לאביו²⁰. ואם אין האב קיים, תחזור השדה ליורשיו²¹.

לא נגאלה השדה על ידי המקדיש או בנו, אלא על ידי אדם אחר, בין מן הקרובים ובין שאינם מן הקרובים, בין אם היה ישראל או כהן, תהיה השדה תחת יד הגואל עד היובל, ובשנת היובל תתחלק השדה בין הכהנים שבמשמר שפגע בו היובל²². ואפילו אם אין בנים למקדיש אלא בנות, וגאלה בתו את השדה, תצא השדה ביובל לכהנים²³.

הגיע היובל ולא נגאלה השדה, גם כן מתחלקת השדה בין הכהנים של המשמר, אכן צריכים הם ליתן דמיה להקדש, שאין הקדש יוצא בלא פדיון²⁴. ונותנים כפי ערך חמשים שקל לבית כור²⁵, ואח"כ תהיה להם השדה לאחווה.

המקדיש שדה טרשים, אע"פ שנפדית היא בשויה, וכמו שנתבאר לעיל, מכל מקום אם לא נפדית על ידי הבעלים עד שנת היובל הרי היא מתחלקת לכהנים כשדה אחווה. אבל המקדיש אילנות לבד, בלא הקרקע, אינם יוצאים לכהנים ביובל²⁶.

שדה אחווה שבערי הלויים, אינה יוצאה לכהנים ביובל, שנאמר (ויקרא כה, לב): "גאולת עולם תהיה ללוים"²⁷. ואם נגאלה על ידי אחר קודם היובל,

17. שם כ. 18. שם ה, יט. 19. שם י. 20. שם ד, כ. 21. מנ"ח מצוה שנה. 22. רמב"ם שם. ולדעת הרמב"ם, כפי גירסתו במתני' ערכין כה, א, אם חזר המקדיש וגאל את השדה מיד האחר, אינה יוצאה לכהנים ביובל. וכ"נ גירסת ר"ג שם, וכן כתב בשטמ"ק כו, א (אות ג) בשם הרא"ש. אמנם רש"י ל"ג כן במשנה, וכן הראב"ד שם (וכתב בסו"ד שיש נוסחאות מתחלפות בזה), וכן תוס' כו, א ד"ה אילימא. 23. רמב"ם שם. ועיין ערכין כה, ב, וברמב"ם שם הלכה כב, ובכס"מ שם לענין אשה, מי מעמיד לה שדה, בעלה או בנה. 24. רמב"ם שם הלכה יט. ועיין זבח תודה, דפשיט"ל שאין מחייבים את הכהנים ליתן דמיה, דדין שדה אחווה הוא זכות לכהנים ולא חובתם. ומחלקים את השדה בין כהני המשמר החפצים לקנותה. 25. רש"י ערכין כה, ב ד"ה ממקדיש בית; כס"מ שם בשם מ"כ. והמל"מ שם בהלכה כו פקפק בזה, וכן בזבח תודה, ואין הכרח בדבריהם. 26. רמב"ם שם הלכה כה. ונראה דהם לעולם ברשות הקדש, עד שיפדו, ואז יהיו ביד הפודם לעולם, וכדין מטלטלין, דהא אין בהם דין חזרה ביובל, עיין ערכין יד, ב. 27. רמב"ם שם הלכה כא.

חוזרת לבעליה ביובל²⁸. ואם לא נגאלה עד היובל, יכולים הבעלים לגאול אותה אחר היובל. ודין גאולת שדה זו, כדין שדה אחוזה של ישראל, שנותן סלע ופונדיון לכל שנה שעד היובל, ואם פודה בתוך שנתיים שקודם היובל, נותן חמשים שקלים²⁹.

ומקדישים שדה שבערי הלויים גם בשנת היובל עצמה³⁰.

דין זה נוהג, כאמור, בשדה שבערי הלויים. בין אם היא שייכת לכהן או לוי, ובין אם היא שייכת לישראל, וכגון שירשה ישראל מאבי אמו כהן³¹. וכהן או לוי שירשו שדה אחוזה בשאר ערי ישראל, נוהגים בה דיני שדה אחוזה של ישראל³². וכן שדה אחוזה של ישראל שהתחלקה לכהנים ביובל, או שהוחרמה לכהנים, הרי היא לכהנים כשדה אחוזה³³, ומתחלקת ביובל לכהני המשמר.

שדה מקנה

המקדיש שדה מקנתו, אין השדה נפדית בערך הקצוב בתורה, אלא בשויה. ושמן אותה כמה היא שוה עד היובל, ופודה אותה כל מי שירצה. ואין מוסיפים עליה חומש, אפילו אם פדאה המקדיש עצמו. וכשיגיע יובל תחזור השדה לבעלים הראשונים שמכרוה, בין אם נפדית ובין אם לא, שאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו³⁴.

הלוקח שדה מאביו, או משאר מורישי, והקדישה, ומת המוריש, הרי דין שדה זו כשדה אחוזה. ואפילו אם מת המוריש אחר שהקדיש את השדה. ותתחלק השדה לכהני המשמר ביובל. שנאמר "ואם את שדה מקנתו אשר לא משדה אחוזתו", שדה שאינה ראויה להיות שדה אחוזה, יצתה זו שראויה לו לירשה³⁵.

28. תוספתא ערכין פ"ד ה"ו, עיין זבח תודה ערכין פרק ז. 29. זבח תודה שם, וכן מוכח מרש"י ערכין ספ"ז, ביחוד לפי גירסת הצ"ק שם. ודלא כמו שנטה במנ"ח מצוה שנה, ט, דנגאלת בשויה. ומה שטען דכיון שהיא ביד הקדש לעולם אין שייך גירוע, י"ל דהא אם גואלה אחר יוצאה מידו ביובל לבעלים, וכנ"ל הערה 28, ונמצא שזכות ההקדש לענין גאולה על ידי אחר היא רק עד היובל. וא"כ י"ל דה"ה כאשר פודה המקדיש עצמו, חשבינן לעולם זכות ההקדש רק עד היובל הבא. 30. רמב"ם שם הלכה יא. ואם בא לגאול בתוך שנת היובל, נותן חמשים שקל, כנ"פ. 31. זבח תודה פ"ז דערכין, עפ"י סוגיא דערכין לג, ב, ורמב"ם הלכות שמו"י ג, ח. 32. שם. 33. עיין רש"י ערכין כו, א ד"ה דהא לא הדרא; גמ' ערכין כט, א. 34. רמב"ם הלכות ערכין ד, כו. 35. שם הלכה כח.

בזמן שאין היובל נוהג

המקדיש את שדהו בזמן שאין היובל נוהג, דינה כהקדש מטלטלין לכל דבר, שכופים את המקדיש לפדותה, ונפדית בשויה, והמקדיש מוסיף חומש, ואינה נפדית בפחות מארבע פרוטות, וצריך המקדיש להוסיף על קרן הפדיון אם העלה אחר בדמיה, כאשר יתבאר במצוה הבאה³⁶.

מצות עשה לדון דין ערכי בתים, שנאמר (ויקרא כז, יד):
**וְאִישׁ פִּי יִקְדֹּשׁ אֶת בֵּיתוֹ קֹדֶשׁ לַה', וְהֶעֱרִיכוּ הַכֹּהֵן בֵּין
 טוֹב וּבֵין רָע, כַּאֲשֶׁר יַעֲרִיף אֹתוֹ הַכֹּהֵן כִּן יִקּוּם."**

בכלל מצוה זו, כל המקדיש מנכסיו, בין קרקעות ובין מטלטלין. פרט למקדיש שדה אחוזה בזמן היובל, שיש בו פרטי דינים מיוחדים, וכמו שנתבאר במצוה הקודמת.

המקדיש את ביתו, או בהמה טמאה שלו, או שאר מטלטלין, הרי אלו נערכים בשווייהם בין טוב ובין רע¹, על פי שלשה בקיאים². ומצוה לכתחילה שיפדו הבעלים עצמם את הקדשם, שנאמר (שם כז): "ואם לא יגאל ונמכר בערכך", מצות גאולה קודמת למכירה³. וסתם דמי הקדשות לבדק הבית, אלא אם כן פירש המקדיש בשעת נדרו שמקדיש למזבח⁴.

אם פודים הבעלים עצמם את ההקדש, צריכים להוסיף חומש, שנאמר (שם טו): "ואם המקדיש יגאל את ביתו, ויסף חמישית כסף ערכך עליו והיה לו". וכל חומש של תורה זהו רביע הקרן, שנמצא הקרן עם התוספת חמש פעמים כתוספת. וכן אם נפדה ההקדש על ידי אשתו של המקדיש, צריכה להוסיף חומש, אף אם פודה מממון שלה. וכן אם מת המקדיש ונפדה ההקדש על ידי אחד היורשים, צריך להוסיף חומש⁵.

ואין החומש מעכב את הפדיון, שאע"פ שלא נתן את החומש נפדה ההקדש, ונותן את החומש לאחר זמן. ומכל מקום אסור מדרבנן ליהנות מהממון עד שיתן את החומש, שמא יפשע ולא יתן⁶.

36. שם פ"ה ה"א ופ"ח הלכה ב"ה. 1. רמב"ם הלכות ערכין ה, ג. 2. שם ח, ב. 3. ערכין כז, א וברש"י שם. 4. רמב"ם שם ה, ז. 5. שם ג. 6. שם ז, ג.

אין מוסיפים חומש אלא על הקדש ראשון. אבל הקדש שני, וכגון שפדה את ההקדש על חפץ אחר, אין מוסיפים חומש בפדיונו.⁷

המקדיש מנכסיו, כופים את הבעלים לפתוח ראשון בדמי הנכס.⁸ ואם לא נמצא מי שיעלה בדמיה, נותן כמו שאמר בתוספת חומש. ואינו פותח בפחות מארבע פרוטות, כדי שיהיה החומש שמוסיף פרוטה.⁹

ואין מוסיפים חומש אלא על הקדש ראשון. אבל הקדש שני, וכגון שפדה את ההקדש על חפץ אחר, אין מוסיפים חומש בפדיונו.¹⁰

אם בא אחר והעלה במחיר, אם היה בדמים שאמר השני בכדי הקרן והחומש שפתח המקדיש, אין מחייבים את המקדיש לפדותה, אלא נותנים אותה לשני בדמים שאמר. וכל שכן אם היה בדמים שאמר השני יותר מכדי הקרן והחומש שפתח המקדיש, שנותנים אותה לשני. אבל אם לא היה בדמים שאמר השני כדי הקרן והחומש שאמר המקדיש, צריך המקדיש לפדותה, שהרי הוא מוסיף חומש. אמנם צריך המקדיש להוסיף על דמי הקרן, כפי שיעור הקרן שאמר השני. שכיון ששמאה השני ביותר, אי אפשר לפחות מדמי הקרן ולהפסיד להקדש. אבל אין המקדיש צריך להוסיף חומש על דמי התוספת. וכגון, אם אמר המקדיש בעשרים, ובא אחר ואמר בעשרים ושתיים, צריך המקדיש לפדות בעשרים ושבע, שעשרים וחמש צריך ליתן כפי הקרן והחומש שאמר מתחילה, וצריך להוסיף עוד שתיים כפי שהעלה השני.¹¹

הקדש נפדה בכסף ובשוה כסף, אבל לא בקרקעות ולא בעבדים ולא בשטרות. ודין החומש כדין ההקדש עצמו.¹²

המקדיש בהמה טהורה תמימה למזבח, אי אפשר לפדותה, אלא אם כן נפל בה מום. ולא עוד, אלא אפילו אם הקדישה לדמיה לקנות בה קרבן, נתקדש גופה, ומקריבים אותה עצמה, ואי אפשר לפדותה.¹³

ואם הקדיש אחד מאברי הבהמה, וכגון שאמר ידה של בהמה זו יהיה עולה, מתקדש אותו האבר בלבד. ומוכרים את הבהמה לחייבי עולות, ודמיה חולין חוץ מדמי אותו אבר.

ואם הקדיש אבר שהנשמה תלויה בו, מתפשטת הקדושה בכל הבהמה, וכולה קדושה.¹⁴

7. שם ד"ה. 8. שם ה, ג. 9. שם א. 10. שם ד"ה. 11. ערכין כז, וכפירש"י שם. ולהרמב"ם שם פרק ח הלכה ה שיטה אחרת. ועיין שטמ"ק בערכין כז, ב אות א, שכתב בשם הר"י והרא"ש, שיכול המקדיש לומר שיתן רק את החומש, והשני יתן את הקרן כפי ששמאו. וכיון לזה הרש"ש שם בהגהותיו. 12. רמב"ם שם ז, א"ב. 13. רמב"ם הלכות ערכין ה, יד. 14. שם הלכות מעשה"ק טו, ב. ועיין לח"מ ואחרונים אי ס"ל לרמב"ם דבעינן דבר שמתה בו, או סגי בדבר שעושה

ואחר שנפל מום בבהמה שהוקדשה למזבח, פודים אותה, וטעונה העמדה והערכה, וכמו שיתבאר במצוה הבאה. ועוד יתבאר דין פדיון בבהמת הקדש שנפל בה מום במצוה לפדות בהמת קדשים, בדיני הקדשים.

בהמה טהורה תמימה, אין מקדישים אותה לבדק הבית, ואם הקדישה לבדק הבית עובר בעשה, שנאמר (ויקרא כב, ג): "ושור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה אותו", והיינו לבדק הבית, ודרשו חז"ל, אותו אתה עושה נדבה ואין אתה עושה תמימים נדבה לבדק הבית¹⁵.

ואם הקדיש בהמה תמימה לבדק הבית, מה שעשה עשוי וחלה עליה קדושה, ונפדית כשהיא תמימה. ומעריך אותה הכהן בדמיה והדמים יפלו לבדק הבית. ומכל מקום אין פודים אותה אלא על מנת להקריבה למזבח למה שהיא ראויה, שכל דבר הראוי למזבח אינו יוצא מידי מזבח לעולם¹⁶.

והמקדיש בהמה לבדק הבית טעונה העמדה והערכה, ויתבאר במצוה הבאה **המקדיש** בהמה תמימה למזבח, וחזר והקדישה לבדק הבית, הרי ההקדש חל עליה, וצריך לפדותה כפי טובת הנאה שיש לו בה. והיינו, שאם היה חייב באחריות הקרבן, צריך ליתן לבדק הבית את דמי הבהמה; ואם לא היה חייב באחריותה, נותן כפי טובת הנאה שיש לו להקריב קרבן שאינו חייב בו, ששמים בכמה מוכן אדם לקנות בהמה כזו אם ימצאנה בזול כדי להקריבה דורון לקונו. והקדש זה נקרא "הקדש עילוי"¹⁷.

בזמן הזה, שאין לנו מקדש לחזק בדקו, אין מקדישים לבדק הבית. ומי שהקדיש בזמן הזה, אין צריך לפדות אותו בשויו, אלא יכול לפדותו אפילו בפרוטה, ומשליך אותה פרוטה לים המלח. ולכתחילה יש לו לפדותו בארבעה זוזים, כדי לפרסם הדבר¹⁸.

אותה טרפה. 15. שם הלכות ערכין ה, ו. 16. שם ה. 17. תמורה לב, א; רמב"ם שם ו, ח, עיי"ש בכס"מ; רש"י ערכין כח, ב ד"ה אלא בכדי טובתה. 18. רמב"ם שם ח, ח ו"י.

מצות עשה לדון דין ערכי בהמה, שנאמר (ויקרא כז, יא-ב): "וְאִם כָּל בְּהֵמָה טְמֵאָה אֲשֶׁר לֹא יִקְרִיבוּ מִמֶּנָּה קִרְבָּן לַה', וְהֶעֱמִיד אֶת הַבְּהֵמָה לִפְנֵי הַכֹּהֵן, וְהֶעֱרִיף הַכֹּהֵן אֹתָהּ בֵּין טוֹב וּבֵין רָע, כַּעֲרֹפֶה הַכֹּהֵן כִּן יִהְיֶה".

בכלל מצוה זו – המקדיש בהמה תמימה למזבח ונפל בה מום, והמקדיש בהמה מכל סוג שהוא לבדק הבית, שהן טעונות "העמדה והערכה", וכמו שיתבאר להלן.

המקדיש בהמה תמימה למזבח ונפל בה מום ונפסלה, שמים את שוויה ופודים אותה, ומביאים בדמיה בהמה אחרת לקרבן. ועל זה נאמר "ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה", ודרשו חז"ל שאין הכוונה לבהמה טמאה ממש, אלא לבהמה טהורה שנפל בה מום.

אם מתה הבהמה לפני שנפדתה, אין פודים אותה אחר שמתה, אלא תקבר, בין אם מתה מעצמה, ובין אם שחטה. ועל זה נאמר במצוה זו "והעמיד את הבהמה לפני הכהן", והיינו שהבהמה צריכה "העמדה", ומאחר שמתה ואינה יכולה לעמוד, אי אפשר לפדותה¹.

אמנם זהו דוקא כשהקדיש את הבהמה בעודה תמימה (או שהיה בה מום עובר). אבל אם הקדישה כשהיא בעלת מום קבוע, אין בה דין "העמדה והערכה". ולפיכך אפילו אם מתה קודם שנפדית, פודים אותה לאחר שמתה².

וכמו כן נוהג דין העמדה והערכה במקדיש בהמה לבדק הבית³. אמנם לגבי מקדיש בהמה לבדק הבית אין הבדל בין אם היא טמאה או טהורה, תמימה או בעלת מום. ובכל מקרה היא צריכה העמדה והערכה, ואם מתה לפני שנפדית, תקבר⁴.

אמנם אם הקדיש שחוטה או נבלה לבדק הבית, הרי זו תיפדה כשאר מטלטלין⁵.

1. רמב"ם הלכות ערכין ה, יא. 2. רמב"ם הלכות אסו"מ א, יא. 3. ועיין רש"י תמורה לג, א ד"ה ור' יוחנן, דילפינן לה מסיפא דקרא "בין טוב ובין רע" דקאי אקדשי בדק הבית, וגם עלייהו קאי קרא "והעמיד והעריך". 4. רמב"ם הלכות ערכין שם יב. ובמנ"ח (שנג, ד) כתב דעוף אינו בכלל העמדה והערכה, ולענין חיה כתב (שם ה) דבעיא העמדה והערכה, דחיה בכלל בהמה. ובחזו"א בכורות יח, יז סד"ה וצמר כתב בפשיטות דתרגומות וחמורה שהוקדשו לבדק הבית בעו העמדה והערכה. וכן באור שמח הלכות מעילה ה, י ד"ה הנה כתב דכל בעלי חיים שהוקדשו לבדק הבית בעו העמדה והערכה, ואפילו עבדים. 5. רמב"ם שם.

מצות עשה לדון בדיני חרמים, שנאמר (ויקרא כז, כח):
**”אֵךְ כָּל חֵרֶם אֲשֶׁר יִחַרֵם אִישׁ לֵה’ מִכָּל אֲשֶׁר לוֹ... כָּל
 חֵרֶם קִדָּשׁ קִדָּשִׁים הוּא לֵה”**.

המחרים דבר מנכסיו, כגון שאמר חפץ פלוני יהיה חרם, צריך לנהוג בו כדין חרם. והיינו, שאם אמר חרם ולא פירש, הרי זה חרם לכהנים¹. ואם פירש שיהיה לשמים, או לבדק הבית, יהיה דינו כהקדש לבדק הבית².

דין חרמי כהנים, שצריכים ליתן אותם לכהנים שבאותו משמר ששימש בשעה שהחרים, בין אם החרים קרקע או מטלטלין³. וקודם שניתנו לכהנים, הרי הם כהקדש לכל דבר⁴, ומועלים בהם⁵. ולאחר שניתנו לכהן, יצאו לחולין, והרי הם לכהן כשאר נכסיו⁶. ואי אפשר לפדות חרמי כהנים, אלא צריך ליתן אותם לכהנים⁷. ויבואר עוד להלן באזהרת ”לא יגאל”.

חרמי בדק הבית, דינם כהקדש לכל דבר, שנפדים בשוויים, ויוצאים לחולין, והדמים ניתנים לבדק הבית⁸.

החרם חל על כל דבר שהוא שלו, קרקעות ומטלטלין, בהמות ועבדים כנענים. אבל אין אדם יכול להחרים את בנו ובתו, או את עבדו ואמתו העברים, שאין אדם מקדיש דבר שאין גופו שלו. וכן שדה מקנה (העתידה לחזור לבעליה ביובל), אין החרם חל עליה, שאין אדם מחרים אלא דבר שיכול למכרו לעולם⁹.

1. רמב"ם הלכות ערכין ו, א; בה"ג הלכות בכורות, וכתבנו במתני' ערכין כח, ב. ועיין כס"מ שם שהניח בצ"ע. ולכאורה יש לסייע פסק הרמב"ם מפלוגתא דתנאי במתני' ערכין כח, א הכהנים והלויים אין מחרימין וכו', ואיירי התם בחרמי כהנים, וכמש"כ הראב"ד בת"כ, עיין להלן הערה 14, ונקטו לשון חרמים סתם, אלמא כולהו ס"ל סתם חרמים לכהנים. ומ"מ י"א דהלכה כר' יהודה ב"ב דס"ל סתם חרמים לבדה"ב, עיין משל"מ שם. 2. ויל"ע אם יכול להחרים בפירוש למזבח, דומיא דמאי דאשכחן גבי ערכין, דאע"ג דסתמם לבדה"ב, מ"מ יכול לפרש שיהיה למזבח, כדאיתא בערכין ה, א. ואם גם גבי חרם כן הוא, אם כן יכול להחרים בהמה טהורה שתחול עליה קדושה להקריב. וצ"ע. 3. רמב"ם שם ה. 4. רמב"ם שם. 5. רש"י ערכין כח, ב ד"ה הרי הן כהקדש, מגמ' תמורה לב, א. 6. רמב"ם שם. 7. רמב"ם שם הלכה ד. 8. רמב"ם שם. ומבואר בהשגות הראב"ד לרי"ף פ"ד דגטין (כא, א מדפי הרי"ף), דכשפודה צריך להוסיף חומש, וכמו שמצדד במנ"ח מצוה שנו עפ"י לשון הרמב"ם בפהמ"ש תמורה פ"ז מ"ג. וכן לענין שאר דיני הקדש, שצריך העמדה והערכה, ואין נפדים בעבדים שטרות וקרקעות וכו'. ומש"כ במנ"ח שם, שמפורש דאם החרים שדה אחוזה אינה נפדית בערך הקצוב בתורה, ואינה יוצאה לכהנים, א"י כוונתו. 9. ערכין כח, א; רמב"ם שם הלכה כא. ומשמע דזהו בין בחרמי כהנים ובין בחרמי בדק הבית. וכן נקט במנ"ח, ובלק"ה, וביאר שם דשאני מהקדש בדה"ב שחל על שדה מקנה, דגבי חרם מחרים הוא גופו של דבר לה'.

מחרים אדם את קדשיו, בין קדשי קדשים ובין קדשים קלים, בין לחרמי כהנים ובין לבדק הבית. אם היה חייב באחריות הקדשים, נותן דמיהם לכהנים או לבדק הבית, ואם אינו חייב באחריותם, נותן טובת הנאה שיש לו בהם, וכדרך שנתבאר לענין שאר הקדשות במצות ערכי בתים¹⁰.

אין אדם רשאי להחרים כל בהמותיו, או עבדיו, או כל שדותיו, או כל מין שיש לו משאר מטלטלין, שנאמר "אך כל חרם אשר יחרם איש לה' מכל אשר לו, מאדם ובהמה ומשדה אחזתו", ולא כל המין, אלא צריך לשייר מקצת¹¹. ואם החרים את כל המין, להרמב"ם חל החרם¹², ולהבה"ג אינו מוחרם¹³.

כהנים ולויים אינם יכולים להחרים חרמי כהנים, שנאמר בערי הלויים "כי אחזת עולם היא להם", והיינו, שהקפידה התורה שלא יצאו ערי הלויים מנחלתם עולמית, ומטלטלין הוקשו לקרקעות, שנאמר "מכל אשר לו ומשדה אחזתו"¹⁴.

המחרים שדה אחוזה בארץ ישראל, אין החרם חל אלא בזמן שהיובל נוהג. שהקשה התורה חרם של שדה אחוזה להקדש שדה אחוזה, שנאמר (ויקרא כז, כא): "והיה השדה בצאתו ביובל קדש לה' כשדה החרם", כשם שאין דין הקדש שדה אחוזה נוהג אלא בזמן היובל, כן אין נוהג גם דין חרם של שדה אחוזה אלא בזמן שיש יובל¹⁵. אבל המחרים שדה בחו"ל, וכן המחרים מטלטלין, חל החרם גם בזמן הזה¹⁶.

המחרים לכהנים בזמן הזה שאין לנו משמרות, הרי אלו ניתנים לכהנים הנמצאים באותו מקום¹⁷.

10. רמב"ם שם יא. 11. רמב"ם שם ב. ומלשון רש"י ערכין כח, א ד"ה אבל מטלטלין משמע שהמטלטלין נחשבים מין אחד. ועיין שטמ"ק שם אות א בשם הרא"ש, דעבדים ושפחות נחשבים מין אחד, וכן צאן ובקר, וכדמשמע מקרא, ודלא כפשטות לשון המשנה שם. 12. דפסק כחכמים בתוספתא דפליגי אדר' אליעזר במתני', עיי"ש בכס"מ. 13. דבהלכות בכורות העתיק בסתמא דין המשנה דאם החרים את כולם אינם מוחרמים. ומשמע מפשטא דסוגיא, דדין זה הוא בין בחרמי כהנים ובין בחרמי בדה"ב. דהא לריב"ב, דס"ל סתם חרמים לבדה"ב, מייירי האי קרא בחרמי בדה"ב, ואפ"ה אין החרם חל על כל המין, ומסתמא לא פליגי חכמים עליו בזה. 14. רמב"ם שם ז. ודין זה הוא דוקא בחרמי כהנים, אבל חרמי בדה"ב יכולים הכהנים להחרים, כמבואר ברמב"ם שם יג, ובראב"ד בתו"כ, וכן פשיט"ל למנ"ח, וכן כתב בלק"ה, וכו"ה בדין, דא"א למעט חרמי בדה"ב מקרא דאחזת עולם, דהא יכולים הכהנים להקדיש מעריהם לבדה"ב. ורק בחרמי כהנים נתמעטו, שחרמי כהנים יוצאים מרשות בעליהם עולמית. 15. ערכין כט, ב. ולדעת רש"י שם ד"ה כתיב, אין הבדל בדין זה בין חרמי כהנים לחרמי בדה"ב, וכמש"כ הלח"מ הלכות ערכין ח, יא. וכ"נ מדברי רבנו גרשם שם ד"ה שמעינן מהכא. ולדעת הרמב"ם שם אין דין זה אלא בחרמי כהנים, אבל חרמי בדה"ב נוהגים גם בזה"ז. 16. ערכין שם, רמב"ם שם ח, יא. ונראה דהמחרים בית בא"י חל החרם אף בזמן שאין יובל, שהרי אין נוהג בבית דין שדה אחוזה. ועיין רש"י בסוגיא, ועוד אחרונים, שהעירו, דהא לדין קי"ל דמקשינן מטלטלין לקרקעות, כמשנ"ת לעיל בדין כהנים ולויים. 17. רמב"ם שם, עיי"ש בלח"מ. ובשטמ"ק ערכין שם אות ה מבואר, דאין החרם יוצא

ולכתחילה אין מחרימים בזמן הזה, בין חרמי כהנים ובין חרמי בדק הבית, שלא יבואו בהם לדי תקלה¹⁸.

מצות לא תעשה שלא למכור חרמי כהנים, שנאמר
 (ויקרא כז, כח): "אִךְ כָּל חֶרֶם אֲשֶׁר יִחָרֵם אִישׁ לֵה'...
 לֹא יִמָּכֵר".
 ומצות לא תעשה שלא לגאול חרמי כהנים, שנאמר
 (שם): "... וְלֹא יִגָּאֵל".

חרמי כהנים ניתנים לכהן, ואסור למוכרם לאחר, או לפדותם, אפילו אם רוצה ליתן דמיהם לכהן. והמוכר חרמי כהנים, או פודה אותם, עובר בלא תעשה, ולא הועילו מעשיו ונשאר החרם בקדושתו עד שינתן לכהן. וכיון שאין במעשיו כלום, אינו לוקה על לאוין אלו¹.

לחולין אלא אם כן ניתנים לאנשי משמר. 18. רמב"ם שם ח. ומשמע בין חרמי בדה"ב ובין חרמי כהנים. ועיין מנ"ח מצוה שנו, טו. 1. רמב"ם הלכות בכורות ו, ה. ועיין מה שביאר בזה בחזו"א בכורות סימן כב ס"ק ד ד"ה והר"מ, דכיון דלא הועילו מעשיו כלום, חשיב לאו שאין בו מעשה.